

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ
РАДА ДИРЕКТОРІВ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК
ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ
АКАДЕМІЙ НАУК – ЧЛЕНІВ МААН

БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КОМУНІКАЦІЯ

100-річчя
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 6–8 листопада 2018 р.)

КИЇВ 2018

УДК 027.021:001:316.77:007(082)

Збірник містить матеріали міжнародної наукової конференції «БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КОМУНІКАЦІЯ», присвяченої 100-річчю Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (6–8 листопада 2018 р.), в яких висвітлені традиції та інновації у діяльності наукових бібліотек у цифрову епоху.

Українськими та зарубіжними фахівцями розкриті теоретичні та прикладні аспекти формування, використання, організація доступу до електронних інформаційних ресурсів наукової бібліотеки в сучасному веб-середовищі та оптимізації бібліотечної діяльності у розвитку національного інформаційного простору, зокрема інтеграції друкованих і електронних бібліографічних ресурсів у формуванні репертуару періодики; розглянуті традиції та новачі місць зберігання і використання документальних історико-культурних фондів; представлені здобутки і перспективи історії книжкової культури України; репрезентовані інноваційні бібліометричні технології і наукометричні дослідження. Представлено результати науково-історичних розвідок про визначних бібліотекознавців та бібліографів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та дослідження з бібліотечної біографіки.

Видання адресоване працівникам бібліотечно-інформаційної галузі, фахівцям документно-комунікаційної сфери, викладачам, аспірантам і студентам вишів.

Відповідальний редактор:

О. М. Василенко

БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КОМУНІКАЦІЯ : 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 лист. 2018 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2018. – 824 с.

Редакційна колегія:

Л. А. Дубровіна – чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук; В. І. Попик – чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук; В. М. Горovий – д-р іст. наук; О. М. Василенко – канд. іст. наук; О. А. Вакульчук – канд. іст. наук; Т. Ю. Гранчак – д-р наук із соц. комунікацій; Т. В. Добко – д-р наук із соц. комунікацій; Т. В. Коваль – канд. іст. наук; Г. І. Ковальчук – д-р іст. наук; Л. Й. Костенко – канд. техн. наук; К. В. Лобузінa – д-р наук із соц. комунікацій; Л. В. Мухa – канд. іст. наук; С. В. Старовойт – канд. іст. наук; Н. В. Стрішенець – д-р іст. наук.

Автори несуть повну відповідальність за підбір та точність наведених фактів, цитат, власних імен, бібліографічних посилань та ін. відомостей.

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
протокол № 4 від 13.09.2018

ISBN 978-966-02-8614-6

© Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2018

ВСТУПНЕ СЛОВО

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ІСТОРІЯ ТА ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

Сьогодні наша міжнародна конференція присвячується 100-річному ювілею Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Для нас – це особлива дата.

Бібліотека створювалася як Національна бібліотека Української Держави в м. Києві, заснованої згідно з Законом «Про утворення Фонду Національної Бібліотеки Української Держави», ухваленим Радою Міністрів та підписаним гетьманом П. Скоропадським 2 серпня 1918 р. Але її життя тісно було пов'язано з Національною академією наук України. Надалі вона існувала як Національна бібліотека при Українській Академії наук (від 21 грудня 1918 р.), Всенародна Бібліотека України (від 3 травня 1919 р.), Всенародна бібліотека при Українській Академії наук (від 28 грудня 1920 р.), Бібліотека Академії наук УРСР (від 13 лютого 1934 р.), Державна публічна бібліотека УРСР (від 7 серпня 1948 р.), Центральна наукова бібліотека АН УРСР (від 22 червня 1965 р., зі статусом науково-дослідної установи (від 14 червня 1971 р.), Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського АН УРСР (від 19 лютого 1988 р.) зі статусом науково-дослідного інституту (від 7 квітня 1989 р.).

У різні часи вона виконувала різні функції як головна бібліотека країни. Ідеї її засновників, наполеглива праця, здобутки наших попередників пройшли перевірку часом.

Новий історичний етап розвитку бібліотеки почався зі здобуттям Україною незалежності; формуванням відкритого демократичного суспільства, входженням країни в світовий інформаційний простір. Відкрито абсолютно нові перспективи розвитку бібліотек, які зумовили докорінні зміни в їхній діяльності, визначили вільні умови розвитку їхніх функцій та входження в світовий простір. Ці фундаментальні тенденції стали основою подальшого функціону-

вання НБУВ та радикальних змін змісту та форм її діяльності.

Тому, за часів незалежності бібліотека відновила свій статус національної згідно з Указом Президента України Леоніда Кучми № 244/96 від 5 квітня 1996 р. і стала Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського. Вона увійшла у XXI століття як провідний науково-дослідний, науково-інформаційний, культурний та освітній центр України. НБУВ внесена до реєстру наукових установ, які є науковим і культурним надбанням України.

НБУВ сьогодні є найбільшою бібліотекою держави за її загальнонаціональним значенням, книжковими фондами, сучасними електронними науковими та соціокультурними ресурсами, значним кадровим потенціалом та масштабом діяльності. Одночасно НБУВ є академічною бібліотекою, яка має інформаційно забезпечувати розвиток науки, а також методично – бібліотечної мережі та архівного фонду системи установ НАН України.

У НБУВ накопичений великий інтелектуальний та науково-технічний потенціал як науково-дослідного інституту, розвинута багатопрофільність тематики досліджень. У бібліотеці працює спеціалізована вчена рада для захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук. НБУВ є званою за науковою видавничою продукцією – монографіями, публікаціями пам'яток культури, науково-бібліографічними виданнями, покажчиками, фаховими журналами та збірниками наукових праць.

Сама НБУВ володіє понад 15-тимільйонними унікальними фондами сучасних видань, документальної спадщини України та народів світу, електронних ресурсів. Це розкриває й нові перспективи подальшого розвитку НБУВ, визначає їхню пріоритетність, серед котрих, безумовно, всебічний розвиток універсального фонду на засадах інтеграції всіх видів та форм документів, традиційних та електронних, національної та світової видавничої продукції; особлива увага має бути спрямована на розвиток та збереженість фондів наукової і культурної спадщини.

Сучасна НБУВ має розвинуту структуру та широку спеціалізацію по різних напрямках наукової та суспільної діяльності, яку реалізують низка інститутів, центри, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів влади, Фонд президентів Украї-

ни, Національна юридична бібліотека та спеціалізовані відділи. Колектив НБУВ здатний виконувати складні наукові завдання, спроможний забезпечити не лише розвиток вже набутих досягнень, але й здійснювати пошук нових підходів, розробки нової стратегії її розвитку.

Важливим науковим завданням НБУВ є забезпечення інтегрованого розвитку бібліотечної та суміжних наук, які сформувалися у Бібліотеці за часи незалежності України, розвивають дослідження в галузі книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, архівознавства, документознавства, бібліометрії та наукометрії, інформаційно-комунікаційних технологіях, біографістиці, збереженні, консервації та реставрації документів, спрямовані як на ґрунтовну розробку історико-культурного знання щодо розвитку України в минулому, так і на систему сучасного знання в реаліях трансформації бібліотеки та її функцій в інформаційному суспільстві.

Значний потенціал мають бібліотечні кадри НБУВ. Однак, на жаль, жодний вітчизняний вищий навчальний заклад сьогодні не готує спеціалістів, спроможних працювати у сучасній бібліотеці: вони виплаваються лише у збагаченому середовищі бібліотеки разом із розвитком суспільних та інформаційно-технологічних змін та наукових знань.

НБУВ спрямована на реалізацію інноваційних наукових проєктів у галузях знань, пріоритетних для наукових напрямів НАН України, розвиток перспективних тематик фундаментальних та прикладних досліджень, наукового менеджменту, інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, упровадження результатів досліджень, організацію наукового спілкування та обміну досвідом як в традиційному, так і мережевому спілкуванні, забезпечення активної участі молодих учених НБУВ у науково-дослідній та науково-інформаційній роботі.

Пріоритетним є також пропаганда наших наукових досягнень у сучасному веб-середовищі, забезпеченні конкурентоздатності нашої науки, розширення публікаційної активності вчених, представництва у світовій електронній мережі, міжнародних наукометричних базах та репозитаріях.

Подальший розвиток НБУВ пов'язаний з електронними ресурсами – поповненням електронної бібліотеки НБУВ, баз даних вітчизняної та зарубіжної інформації, підготовкою власного конкурентоздатного інформаційного ресурсу.

Одним зі стратегічних напрямів є розширення доступу до інформації аудиторії користувачів в Україні та за її межами. На це спрямовується діяльність у галузі інтеграції усіх вітчизняних наукових ресурсів, відкритого цифрового ресурсу наукової та історико-культурної спадщини, побудова науково-інформаційного загальнонаціонального ресурсу науки на базі НБУВ порталу «Наука Україна: доступ до знань», подальше формування національної колекції «Україніка», інтеграція інформаційних баз даних історико-культурних фондів, розвиток представництва культурної спадщини у міжнародних цифрових бібліотеках.

Сьогодні зростає вагомість бібліотечної діяльності та змінюється роль бібліотек: вони визначають базові стратегії розвитку національних держав і світового наукового та культурного простору. Тому щорічні міжнародні наукові конференції стали потужним професійним осередком, науковою базою для осмислення здобутків бібліотечної науки та перспектив розвитку діяльності бібліотек.

***Л. А. ДУБРОВІНА,**
генеральний директор
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського,
член-кореспондент НАН України*

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

УДК 026:63(476-25):001.92:63

Бабарико-Омельченко Вероника Борисовна

Babaryka-Amelchanka Veranika

заведующая научно-исследовательским отделом «Центр ФАО»

Head of «FAO Centre» Research Department

Бабарико Дмитрий Петрович

Babaryka Dzmitry

заведующий отделом персонального обслуживания и маркетинга

Head of Personal Service and Marketing Department

Муравицкая Римма Арамовна

Muravitskaya Rimma

заведующая научно-библиографическим отделом обслуживания

удаленных пользователей

Head of Scientific and Bibliographic Service Department for Remote Users

Государственное учреждение «Белорусская

сельскохозяйственная библиотека им. И. С. Лупиновича»

Национальной академии наук Беларуси

State Institution «I. S. Lupinovich Belarus Agricultural Library» of the

National Academy of Sciences of Belarus

РОЛЬ БЕЛОРУССКОЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ БИБЛИОТЕКИ В СОДЕЙСТВИИ НАУЧНЫМ КОММУНИКАЦИЯМ УЧЁНЫХ-АГРАРИЕВ

ROLE OF BELARUS AGRICULTURAL LIBRARY IN ASSISTANCE TO SCIENTIFIC COMMUNICATION OF AGRARIAN SCIENTISTS

Рассмотрена деятельность научных библиотек, направленная на содействие развитию научной карьеры исследователей и повышению статуса национальной научной школы.

Activity directed on promotion of researchers academic career and increase of national scholar school status have been considered.

Ключевые слова: научные библиотеки, информационное общество, научная коммуникация, научно-организационная деятельность библиотек, публикационная активность, международные базы данных, позиционирование аграрной науки.

Keywords: scientific libraries, information society, scientific communication, scientific and organizational activity of libraries, publication activity, international databases, positioning of agrarian science.

Одна из ключевых функций в деятельности научных библиотек – информационное обеспечение научных исследований и разработок. Причём сегодня научные библиотеки являются не только поставщиком качественной авторитетной информации для исследователей, но и участвуют в обратном процессе: оказывают поддержку учёным в распространении результатов своей научной деятельности. Тем самым библиотеки активно вовлекаются во все фазы научного исследования [2, с. 108] и расширяют своё участие в научной коммуникации.

В Государственном учреждении «Белорусская сельскохозяйственная библиотека им. И.С. Лупиновича» Национальной академии наук Беларуси (БелСХБ) в нескольких направлениях ведётся работа, способствующая вовлечённости национальной аграрной науки в глобальную научную инфраструктуру:

организация и проведение образовательных, научных и научно-практических мероприятий, ориентированных на аспирантов, исследователей, сотрудников научных организаций;

продвижение национальных аграрных информационных ресурсов в международные информационные системы;

представление информации о белорусской аграрной науке в Интернете;

консультации и рекомендации, направленные на поддержку публикационной активности авторов и научных организаций.

На протяжении последних лет БелСХБ является соорганизатором и местом проведения ряда мероприятий, направленных на повышение информационной грамотности научных работников, развитие компетенций авторов по подготовке научных публикаций, совершенствование организации научно-исследовательской

деятельности отдельных учёных и научных организаций. Представители крупнейших международных информационных компаний и ресурсов – Web of Science, SCOPUS, ProQuest, EBSCO, Научная электронная библиотека eLIBRARY, «Антиплагиат» – в ходе своих выступлений останавливаются на обзоре ресурсов, особенностях поиска информации, возможностях применения ресурсов в научной работе; обращают внимание на подготовку качественной публикации (выбор источника, требования изданий, специфика академического письма); затрагивают вопросы авторского права и научной этики. Подобные мероприятия пользуются интересом не только у научных, но и у библиотечных и информационных работников, редакторов, издателей, профессорско-преподавательских кадров: за последние 3,5 года их посетили около 600 человек и более 1 тыс. раз были просмотрены на YouTube видеозаписи мероприятий.

Кроме того, в период с 2015 г. до середины 2018 г. сотрудники БелСХБ провели 27 обучающих семинаров в организациях Национальной академии наук Беларуси и учреждениях высшего образования аграрного профиля, на которых рассмотрели вопросы по следующим темам: «Мировые информационные ресурсы по сельскому хозяйству и смежным отраслям: эффективное использование в научной деятельности»; «Возможности повышения индекса публикационной активности учёных», «Использование системы «Антиплагиат» в научном процессе», «Мировые наукометрические ресурсы и персонализация ученого» и др.

Наряду с пропагандой важности включения отечественных исследователей в научную коммуникацию БелСХБ непосредственно участвует в интеграции белорусской сельскохозяйственной информации в мировое научное сообщество путём присутствия в международных информационных системах. Ведётся работа по передаче и включению сведений о белорусских публикациях, а также размещению самих изданий в международных и региональных базах данных: Международной информационной системе по сельскохозяйственным наукам и технологиям AGRIS [6, с. 333–334], Российском индексе научного цитирования [4, с. 326], Интегрированном сводном каталоге научно-технической инфор-

мации Государственной публичной научно-технической библиотеки России [1] и др. Кроме того, сотрудники БелСХБ принимают участие в подготовке метаданных научных публикаций в соответствии с международными требованиями: составляют References (библиографические списки к публикациям, оформленные в соответствии с международным стандартом Harvard Citation Style) к научным статьям журнала «Известия Национальной академии наук Беларуси. Серия аграрных наук», а также осуществляют научную аналитико-синтетическую обработку документов, включающую научное аннотирование и реферирование публикаций на английском и русском языках.

Немаловажное значение в позиционировании научной отрасли в международном пространстве является информирование о её состоянии и развитии в Интернете. БелСХБ создан и поддерживается официальный сайт Отделения аграрных наук Национальной академии наук Беларуси [5]. Сайт включает разделы с общей информацией об Отделении (структура, сведения о руководстве, направления исследований и разработок организаций, закрепленных за Отделением, основные итоги деятельности по годам); о Совете молодых учёных Отделения (структура, новости, отчёты о работе, информация о грантах); о научных разработках и сериальных изданиях научно-практических центров и институтов Отделения.

С 1998 г. в БелСХБ в рамках проекта AgroWeb Network, иницированного Международной ассоциацией специалистов по сельскохозяйственной информации (IAALD) и Субрегиональным бюро Продовольственной и сельскохозяйственной организации ООН (FAO) для стран Центральной и Восточной Европы, ведётся национальный сайт-навигатор по лучшим аграрным интернет-ресурсам Беларуси «AgroWeb Беларусь» [7]. На сайте представлены адресно-информационные справочники по сельскохозяйственным научным организациям, учебным учреждениям и информационным центрам Беларуси; персональные страницы учёных-аграриев; перечни конференций и семинаров, проводимых в Беларуси; новости о национальных и международных событиях, происходящих в аграрной сфере; ссылки на национальные и лучшие зарубежные интернет-ресурсы по сельскому хозяйству и смежным отраслям.

Для популяризации достижений белорусской науки на современном этапе и стимулирования публикационной активности авторов БелСХБ осуществляет мониторинг новых публикаций отечественных учёных в области сельского хозяйства и других, смежных с аграрной, областях науки, проиндексированных в SCOPUS и Web of Science. Эта информация оперативно размещается на сайте библиотеки: на странице «Индексы научного цитирования и публикационная активность» раздела «Аграрная наука». Здесь же представлены результаты исследования публикационной активности учёных и научных организаций аграрного профиля Национальной академии наук Беларуси в международных индексах научного цитирования [3].

В целях расширения присутствия публикаций белорусских учёных в ведущих базах данных, сотрудники БелСХБ оказывают консультации по вопросам подготовки материалов к опубликованию, размещения изданий в международных ресурсах, регистрации в системах идентификации авторов и др. Осознавая необходимость включённости национальной аграрной науки в глобальное научное сообщество, имея доступ к международным индексам научного цитирования и навык профессиональной работы с ними, сотрудниками БелСХБ планируется разработка и издание практических рекомендаций для учёных-аграриев по подготовке и оформлению научных статей в журналах, индексируемых в международных наукометрических базах данных. В данном руководстве будет уделено внимание обзору международных индексов цитирования, методике отбора авторитетных научных изданий аграрной тематики, аспектам подготовки научных статей для публикаций в международных аграрных журналах и механизмам продвижения научных статей.

Современная наука является открытой, междисциплинарной, интернациональной и активно взаимодействует с обществом. Можно констатировать, что научные библиотеки сумели найти своё место в системе научных коммуникаций информационного общества и продолжают развиваться, дополняя традиционные функции по обеспечению информацией и обслуживанию пользователей новыми направлениями.

Список использованных источников

1. Воронович, С. И. Сотрудничество Белорусской сельскохозяйственной библиотеки в пополнении Интегрированного сводного каталога научно-технической информации в области сельского хозяйства и смежных отраслей [Электронный ресурс] / С. И. Воронович // Книга. Культура. Образование. Инновации («Крым–2015») : материалы Междунар. проф. форума, 6–14 июня 2015 г., Судак / ГПНТБ России, Ассоц. ЭБНИТ. – Москва, 2015. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).
2. Галявиева, М. С. О новой роли научных библиотек в современной информационной среде научной коммуникации [Электронный ресурс] / М. С. Галявиева // Вестн. Казан. гос. ун-та культуры и искусств. – 2014. – № 1. – С. 104–109. – Режим доступа : https://elibrary.ru/download/elibrary_21646313_58568856.pdf. – Заглавие с экрана. – Дата доступа: 26.06.2018.
3. Индексы научного цитирования и публикационная активность [Электронный ресурс] // Белорусская сельскохозяйственная библиотека им. И. С. Лупиновича Национальной академии наук Беларуси. – Режим доступа : <http://belal.by/agrarnaya-nauka/indeksy-nauchnogo-tsitirovaniya>. – Заглавие с экрана. – Дата доступа: 26.06.2018.
4. Муравицкая, Р. А. Академический журнал аграрной тематики: как попасть в мировые системы научного цитирования / Р. А. Муравицкая, Е. В. Аксютю, В. Б. Бабарико-Омельченко // Развитие информатизации и государственной системы научно-технической информации (РИНТИ–2016) : докл. XV Междунар. конф., Минск, 21 нояб. 2016 г. / Объедин. ин-т проблем информатики Нац. акад. наук Беларуси ; науч. ред.: А. В. Тузиков, Р. Б. Григянец, В. Н. Венгерев. – Минск, 2016. – С. 325–328.
5. Отделение аграрных наук Национальной академии наук Беларуси [Электронный ресурс] // Белорусская сельскохозяйственная библиотека им. И. С. Лупиновича Национальной академии наук Беларуси. – Режим доступа : <http://agro.belal.by>. – Заглавие с экрана. – Дата доступа: 26.06.2018.
6. Сивурова, О. А. Научно-библиографическая деятельность Белорусской сельскохозяйственной библиотеки по продвижению публикаций аграрных ученых в мировые информационные системы / О. А. Сивурова, Н. С. Шакура // Информационно-библиографическое обслуживание и обучение пользователей : материалы II междунар. библиогр. конгр. «Библиография: взгляд в будущее», Москва, 6–8 окт. 2015 г. / Рос. гос. б-ка ; редкол.: А. Ю. Самарин (пред.), А. В. Теплицкая (науч. ред.). – Москва, 2016. – С. 329–337.
7. AgroWeb Беларусь [Электронный ресурс] // Белорусская сельскохозяйственная библиотека им. И. С. Лупиновича Национальной академии наук Беларуси. – Режим доступа : <http://aw.belal.by/russian/belal.htm>. – Заглавие с экрана. – Дата доступа: 26.06.2018.

УДК 027.7:37(477:44-25):001

Білоус Валентина Степанівна

Bilous Valentina

директор бібліотеки

Director of the library

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

НАУКОВИЙ ВЕКТОР ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

SCIENTIFIC VECTOR OF THE LIBRARY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Висвітлена роль та місце бібліотеки закладу вищої освіти у виконанні важливих завдань сьогодення. Акцентовано увагу на досвіді роботи бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського щодо використання наукометричних методів вимірювання.

The role and place of the library of the institution of higher education in fulfilling the important tasks of the present are highlighted. The focus is on the experience of the library of the Vinnitsa State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubinsky on the use of scientometric methods of measurement.

Ключові слова: інновації у бібліотеці, електронна бібліотека, цифровий простір, інституційний репозитарій, наукометричні методи, бібліометрика.

Keywords: innovations in the library, electronic library, digital space, institutional repository, scientometric methods, bibliometrics.

На часі важливим є необхідність збільшення рівня присутності науки у глобальному науково-інформаційному просторі. Реформування вищої школи вимагає суттєвих змін у діяльності бібліотеки, модернізації бібліотечних сервісів, максимального

наближення їх до потреб сьогодення. Відбувається зміщення акцентів у функціонуванні книгозбірні, як важливого інструменту реорганізації її діяльності шляхом нарощування інформаційного потенціалу, інтеграції бібліотечних ресурсів, формування інформаційного поля та швидкого доступу до інформації користувачів освітянської галузі [2]. Вимоги, що висуваються суспільством до бібліотек, як до інформаційних центрів, означені постійним пошуком та засвоєнням нових напрямів, вибором нових форм і методів. Світова університетська бібліотечна практика підтверджує, що останніми роками найбільш трендові послуги пов'язані з підтримкою наукових досліджень. Науковий вектор діяльності бібліотеки закладу вищої освіти (ЗВО) спрямований на подальше формування електронної бібліотеки, популяризацію ідей відкритого доступу, побудову загальнодоступних архівів наукової інформації, підвищення рейтингу університету, що впливає на якість надання освітніх послуг відповідно до міжнародних стандартів та передбачає впровадження інноваційних технологій у інформаційне забезпечення наукової діяльності університету [1].

Актуальним є питання впровадження нового спектра послуг, спрямованих на підтримку фахової комунікації, моніторинг, аналіз та інтеграцію результатів досліджень до світового наукового простору, формування позитивного іміджу установи у країні та світі [6].

Висока якість наукових публікацій, актуальність тематики, ефективність висвітлення результатів наукових пошуків у міжнародних наукометричних БД, рейтинг видання, підвищення рейтингу закладу вищої освіти – вимога сьогодення. Питанню використання метричних методів у діяльності бібліотеки та створення інноваційно-комунікаційних бібліотечних сервісів присвячено чимало робіт, тема розглядається на наукових конференціях, семінарах, висвітлюється на сторінках фахових видань. Методологію та інструментарій наукометрії та бібліометрії вивчають Г. Асеев, Т. Борисова, О. Жабін, Л. Костенко, Т. Колесникова, О. Кузнєцов, Є. Кухарчук, Т. Симоненко та інші. До проблематики наукометрії належить коло питань, що охоплюють інформаційну модель розвитку науки, зростання масивів даних, цитованість літератури, вивчення внутрішніх зв'язків у науці на основі бібліографічних

посилань, оцінювання внеску у світовий інформаційний потік, процес статистичного аналізу наукових напрямів [5].

Мета представленого дослідження – показати наукову новизну діяльності бібліотеки закладу вищої освіти, довести її роль у процесах збільшення представництва університетської науки в глобальному просторі наукових комунікацій.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського відомий своїми науковими здобутками та потужним науково-педагогічним потенціалом. Ефективно працюють наукові школи, які започатковані корифеями національної науки, щорічно захищаються докторські і кандидатські дисертації, публікуються монографії та наукові статті, зареєстровані і виходять фахові збірники наукових праць. Щорічно на базі університету проводяться міжнародні конгреси, наукові конференції та семінари [3].

На вимогу часу, науковий вектор діяльності університетської бібліотеки спрямований на подальше формування електронної бібліотеки, популяризацію ідей відкритого доступу, побудову загальнодоступних архівів наукової інформації, впровадження наукометричних методів вимірювання, підвищення вебметричного рейтингу університету. Тенденцією просування бібліотеки у цифровому середовищі є створення цифрових колекцій, формування контент-стратегії бібліотеки. Електронні колекції, що формуються бібліотекою, орієнтовані на інформаційні потреби наукових досліджень та освітнього процесу університету. Бібліотека активно наповнює електронну бібліотеку, організовує безперервний та відкритий доступ до її Інтернет-складової. З метою задоволення інформаційних потреб наукових працівників, забезпечення оперативного доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів бібліотека вивчає і досліджує процеси створення ресурсів, розвиток та використання мережевих технологій, забезпечує доступ до власних та світових продуктів, здійснює пошук ефективних методів обслуговування користувачів, активно впроваджує різноманітні методи вимірювання для оцінки ефективності та якості роботи.

Важливе значення займає створення інноваційних бібліотечних сервісів, активне використання наукометричних та бібліометричних досліджень для підвищення ефективності діяльності як університету, так і власне бібліотеки. Бібліотека вивчає сучасні

інноваційні технології в галузі наукометрики та проводить моніторинг ресурсів Інтернету освітнього та наукового спрямування, намагається бути групою оперативного та якісного консультування з будь-яких питань бібліотечних інновацій. Освітнянська книгозбірня перебудовує власну діяльність на максимальний розвиток сервісів із підтримки наукових публікацій, надає інформаційну допомогу з інтегрування публікацій у світові БД, розвиває сервіси із підтримки наукових публікацій, знайомить з особливостями інтеграційних процесів задля покращення розвитку публікаційної активності та цитування наукових працівників університету. Нові сервіси потребують інноваційних змін і надають університетській бібліотеці нових рис, якими є: зміщення вектора уваги бібліотек до пріоритетності надання послуг автору-вченому; активне партнерство бібліотек на всіх стадіях життєвого циклу наукового дослідження: від інформування та надання доступу до документів, розповсюдження, аналіз та оцінки результатів досліджень [4].

Фахівці бібліотеки проводять індивідуальні та групові заняття з інформаційної культури, організують спеціальні тренінги, семінари, інформують науковців університету з базових питань інформетрії, надають консультації з культури публікації (оформлення наукових статей, списків літератури) та практично допомагають зареєструватися у наукометричних БД, реєстрах ідентифікаторів автора. Бібліотекарі допомагають створювати профілі вченого, закладу, установ та наукових фахових видань у «Бібліометриці української науки», надсилають списки щодо активізації авторських профілів та їх корегування, створюють відео ролики, презентації з бібліографічної культури, бібліометрики, знайомлять учених університету з особливостями інтеграційних процесів задля покращення розвитку публікаційної активності та цитування публікацій. Створення та підтримка в активному стані наукових профілів в онлайн-мережі – запорука зростання наукової впливовості. 100% наукових працівників університету зареєстровані у «Бібліометриці української науки».

У 2017 р. університет отримав річний доступ до БД Web of Science (WoS). Бібліотека виступила координатором цього процесу. Посилання на ресурс розміщено на головній сторінці сайту бібліотеки. Працівники бібліотеки вивчали ресурс та виконували оперативне консультування з різних питань його використання,

з організації розширеного пошуку в WoS, формування аналітичних діаграм та звітів.

Бібліотека просуває та адаптує інноваційні технології в бібліотеці, університеті та глобальному інформаційному просторі, сприяє безперервній освіті в галузі ІТК усіх категорій користувачів. Із цією метою використовуються різні засоби збору та опрацювання статистичної інформації. Проводиться маркетингова діяльність, зокрема промоція бібліотеки, фондів, сайту та інших інтернет-ресурсів, використовуючи для цього різноманітні форми та методи маркетингу. Робота бібліотеки спрямована на формування відкритого інформаційного простору, що надає можливість доступу до інформації на різних типах носіїв та їх комплексне поєднання, сприяє створенню гнучкої інфраструктури інформаційного забезпечення науковців університету, успішному задоволенню їхніх інформаційних потреб та запитів, розширенню спектра послуг та сервісів бібліотеки. Впроваджуючи в роботу нові форми і методи, поєднуючи традиційні та електронні ресурси, індивідуальні та корпоративні методи роботи, університетська бібліотека виконує масштабні завдання, спрямовані на допомогу науково-дослідній діяльності університету, підвищенню його рейтингу.

Список використаної літератури

1. Білоус В. С. Бібліотека закладу вищої освіти: виклики сьогодення / В. С. Білоус // *Донецький національний університет ім. В. Стуса : семінар присвячений Тижню науки в Україні*. – Вінниця, 2018 р. – 8 с.
2. Білоус В. С. Електронна бібліотека вищого навчального закладу як середовище швидкого доступу до інформації / В. С. Білоус // *Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ : зб. матеріалів Республік. наук.-практ. Інтернет-конференції*. – Вінниця, 2010. – С. 20–39.
3. Білоус В. С. Університетська наука у міжнародному інформаційному просторі / В. С. Білоус, Н. І. Лазаренко, А. М. Коломієць // *Витоки педагогічної майстерності : матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції «Макаренкознавчий вимір актуальних питань соціальної адаптації особистості» та Всеукраїнських науково-практичних семінарів (м. Полтава, 13–14 березня 2017 р.)*. Т. 19. – Полтава, 2017. – С. 60–66.
4. Колесникова Т. Бібліотека ВНЗ: відповідальність за поширення результатів наукових досліджень [Електронний ресурс] / Тетяна Колесникова // *Вища школа*. – 2014. – № 4 (118). – С. 7–26. – Режим доступу : <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/2416> (дата звернення 30.07.2018). – Назва з екрана.
5. Наукометрія: методологія та інструментарій / Л. Костенко, О. Жабін, О. Кузнецов, Є. Кухарчук, Т. Симоненко // *Вісник Книжкової палати*. – 2015. – №3. – С. 25–29.
6. Сербін О. Аспекти формування та вдосконалення сучасної бібліотечної освіти / О. Сербін, Т. Ярошенко // *Вісник Книжкової палати*. – 2016. – № 8. – С. 12–15.

УДК 027.201:316:77]:130.123.4:021.89

Бублик Оксана Григорівна

Bublik Oksana

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ЗАВДАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ У ЗАКОНОДАВЧИХ АКТАХ ЩОДО РОЗВИТКУ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ

THE OBJECTIVES OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITY OF THE SCIENTIFIC LIBRARY AS TO THE DEVELOPMENT OF SPIRITUAL VALUES IN LEGISLATIVE ACTS

Звернуто увагу на змістовність формулювань, визначені завдання та очікувані результати від здійснення соціокультурної діяльності
The content of the formulations has been pointed, the objectives and expected results from the realization of socio cultural activities was identified.

Ключові слова: нормативні документи, соціокультурна діяльність, наукова бібліотека, духовні цінності

Keywords: regulatory documents, socio-cultural activity of scientific library, mental values

Одним із найважливіших завдань соціокультурної діяльності наукової бібліотеки є підтримування духовних цінностей українського народу. За ґрунтовної правової бази з бібліотечної справи та інших до неї дотичних законів, важливо дослідити якою законодавець бачить соціокультурну діяльність бібліотеки щодо духовного розвитку країни. Безумовно, духовні цінності можна розглядати з різних точок зору (філософії, теології, культуроло-

гії тощо), однак, для розгляду було взято такі: культурне надбання, патріотизм, народні традиції, толерантність, моральність та національна ідентичність.

Духовні цінності у законодавчих актах були об'єктом аналізу у роботах Л. В. Мисіва, Т. Г. Каткової, А. Б. Чефранова, В. І. Абрамова, І. Г. Ігнатченко та інших. Втім, дослідники зазначають роль бібліотеки у розвитку духовності доволі побіжно. З іншого боку, є низка науковців, які доводять важливість книгозбірні у цій кампанії, але не будують свої доведення на правовій базі (І. О. Ревак, А. В. Печена, А. Л. Кухаренко, Н. Г. Шарошкіна, С. Грипич та інші).

Метою пропонованої роботи є виявлення й дослідження законодавчих документів щодо розвитку духовних цінностей, виділення передбачених актами форм соціокультурної діяльності (далі СКД) бібліотек та визначення дієвості правового базису щодо розвитку культури.

Для дослідження обраної теми було виокремлено 13 документів. Найголовнішим законом з них є Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» 1995 р. Згідно ст. 4 «... основою державної політики у галузі бібліотечної справи є ... реалізація прав громадян на забезпечення загальнодоступної інформації та культурних цінностей, що збираються, зберігаються та надаються в тимчасове користування бібліотека». У ст. 7 визначено роль національних бібліотек: «... задовольняє найрізноманітніші потреби суспільства, сприяє розвитку науки, освіти, культури». У ст. 16 зазначено, що «Державний бібліотечний фонд України ... відображає науковий, культурний, інформаційний потенціал суспільства. ... Особливо цінні, рідкісні документи та колекції включаються до Державного реєстру національного культурного надбання України».

У 2000 р. було ухвалено Закон України «Про охорону культурної спадщини». У документі акцентовано увагу переважно на збереженні нерухомих пам'яток та об'єктів природи. Що ж до інших надбань культури, лише вказано на необхідності їх збереження, використання, консервації, реставрування та музеєфікації без перерахунку видів пам'яток культурної спадщини, які цьому підлягають.

У 2003 р. набрав чинності Закон України «Про захист суспіль-

ної моралі». З усієї багатогранності визначення «суспільної моралі» у документі звернуто увагу на запобігання розповсюдження продукції еротичного характеру. За змістом цього нормативного документа соціокультурної діяльності наукової бібліотеки (далі НБ) стосується ст. 6, в якій йдеться про заборону демонстрації видань інтимного контенту.

У 2009 р. прийнято Указ Президента України «Про деякі невідкладні заходи щодо підтримки культури і духовності України». Відповідно документу передбачалося удосконалити порядок проведення всеукраїнських та міжнародних виставок, оглядів, відзначення ювілеїв та пам'ятних дат.

Серед основних завдань «Концепції державної мовної політики»: 1) «... утвердження української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України», 2) «... створення належної законодавчої бази щодо державної підтримки книговидання», 3) «... дослідження і популяризація давніх писемних пам'яток».

Законом України «Про культуру» (2010) також регулюється бібліотечна справа. Одним із головних завдань Закону є «... пропагування української національної культури у всій її різноманітності». Зокрема, ним визначено, що культурна діяльність, різновидом якої є бібліотечна, спрямована на «... демонстрування, популяризацію, збереження і використання культурних благ та культурних цінностей для задоволення культурних потреб». У ст. 12 до основних видів діяльності у сфері культури віднесено «... демонстрування (публічний показ і публічне сповіщення) та популяризація творів літератури і мистецтва, ... організація відпочинку і дозвілля громадян». Що ж до популяризації, то у ст. 15 цього закону говориться про те, що «...заклади та працівники культури вільно розповсюджують та популяризують... твори літератури і мистецтва, самостійно визначають ... форми ... виставкової, бібліотечно-інформаційної та іншої діяльності».

«Планом заходів щодо формування громадянської культури та підвищення рівня толерантності у суспільстві» (2012) наголошено проводити конференції, семінари, зустрічі, засідання за круглим столом, а також культурно-просвітницькі акції, заходи до днів національної культури та національних свят.

Законом України «Про додаткові заходи щодо державної підтримки культури і мистецтва в Україні» (2013) у переліку закладів відзначені бібліотеки. З-поміж вказаних напрямів розвитку перерахуємо ті, які відносяться до соціокультурної діяльності: «... забезпечення підтримки та розвитку всіх видів професійного мистецтва; популяризація знань про ... розвиток культури і мистецтва на державному та регіональному рівнях, ... сприяння діяльності національних творчих спілок та їх територіальних осередків».

У 2016 р. були схваленими три важливі законодавчі документи: «Довгострокова стратегія розвитку української культури – стратегію реформ», «Нова культурна стратегія» та «Стратегію розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»».

Одним із виділених напрямів діяльності «Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ» є «... забезпечення доступу до культури через традиційні та нові форми культурної діяльності». Більш детально шляхи досягнення цього прописані в операційних цілях. Відповідно, щодо бібліотечної справи вказано про «...створення нової архітектури інтегрованої бібліотечної мережі». Хоча, у цьому випадку наведений вираз може розглядатися як щодо застосування інформаційних технологій, інституалізації бібліотечних установ, так і щодо форматування книгозбірень у культурно-інформаційні центри.

Того ж року Кабмін схвалив «Нову культурну стратегію». Втім, у документі відсутні будь-які напрями розвитку бібліотек як багатофункціонального науково-інформаційного інституту. На противагу у «Стратегії розвитку бібліотечної справи...» зазначено, що «...Бібліотеки України є базовим елементом культурної, наукової, освітньої, інформаційної інфраструктури держави. Вони важливі для розвитку інформаційної та мовної культури суспільства, патріотичного, правового та екологічного виховання, формування стійкого інтересу до вивчення та розуміння національної історії та культури. ... Бібліотеки мають потужний потенціал для консолідації суспільства, ... для підвищення якості життя, рівного доступу до інформації, знань і культурного надбання...». Одним із

головних завдань «Стратегії...» є збереження українського культурного надбання, для досягнення якої слід вжити такі заходи: «...бібліотека функціонує як комунікаційний майданчик суспільства...» та через «...просування спільних цінностей та створення нових партнерств...».

Показовим у справі культури є відзначення ювілеїв культових постатей та пам'ятних дат. Наприклад, розглянемо вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка. У 2005 р. затверджено акт «Про деякі заходи з підготовки до відзначення 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка». Виставкові заходи чи інші форми соціокультурної діяльності НБ не передбачені, але було заплановано запровадити шевченківський день та спорудити меморіальний комплекс. У наступні роки було прийнято ще п'ять нормативних документів 1. Ними призначено проведення наукових конференцій, круглих столів, виставок та просвітницьких культурно-мистецьких заходів.

Таким чином, було проаналізовано більше десятка законодавчих актів, реалізація яких сприятиме підтримці духовних цінностей нації. У третині з досліджених нами документів зазначено учасником цієї кампанії бібліотеку. Лише у незначній частині чітко визначено виконавцем книгозбірню, конкретизовані завдання та форми соціокультурної діяльності. До 2010 р. СКД наукової бібліотеки обмежувалася презентацією виставок, але у подальшому законодавець визначає місце НБ як майданчика для проведення круглих столів, семінарів, творчих зустрічей, акцій та свят. Незважаючи на приписи законодавців, бібліотеки старанно підтримують духовні цінності українського народу. З огляду на це, вбачаємо доцільним запропонувати державним діячам: зазначати у законодавчих актах бібліотеку, як одного з інститутів на який покладено розвиток духовних цінностей; не зводити соціокультурну діяльність НБ лише до виставкової роботи; у випадку надання бібліотекам права обирати форми роботи самостійно, зазначати це, як просвітницькі культурно-мистецькі заходи.

УДК 027.021:001.895]:339.138

Венідиктова Анна Вікторівна

Venidyktova Anna

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

РОЛЬ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК

THE ROLE OF MARKETING RESEARCHES FOR THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC LIBRARIES INNOVATIONS

Розглянуто значення маркетингових досліджень для розвитку інновацій наукових бібліотек у контексті міжнародних стандартів. Акцентовано увагу на визначенні ключових показників ефективності функціонування для різних типів бібліотек на основі маркетингових підходу.

The importance of marketing research for the development of innovations in scientific libraries in the context of international standards is considered. The emphasis is on identifying key performance indicators for different types of libraries based on a marketing approach

Ключові слова: маркетингові дослідження бібліотек, інноваційний розвиток, стандарт ISO, показник ефективності функціонування бібліотек.

Keywords: marketing researches of libraries, innovation development, ISO standard, indicator of the functioning of libraries

Конкурентоспроможність бібліотеки пов'язана з її системним розвитком та вмінням використовувати інформаційно-технологічний та кадровий потенціал. Маркетингова складова враховується при розробці концепції розвитку будь-якої бібліотеки, яка обирає вектор інноваційного розвитку. З метою максимального задоволення потреб реальних та потенційних користувачів, покращення їх обслуговування бібліотека повинна проводити дослідження з вивчення попиту на послуги та інформаційні продукти. Сьогодні,

коли скорочується державне фінансування на розвиток бібліотек, вони самі повинні оптимально використовувати наявні ресурси і постійно доводити свою соціальну ефективність.

Маркетингові дослідження визнано ефективним базисом для оцінювання впливу бібліотек. Про це свідчать публікації як учених, так і практиків бібліотечної справи у тому числі зарубіжних: Ф. Котлера, В. Ключева, О. Яструбової, С. Матліної, О. Башун, О. Василенко, Т. Коваль, Л. Туровської, О. Ісаєнко. Серед українських науковців, у дисертаціях яких висвітлені аспекти впровадження маркетингових досліджень, слід назвати Г. Саприкіна (маркетинговий підхід в управлінні діяльністю бібліотеки) (1997) та Н. Ніколаєнко (інноваційні технології управління) (2016). Проте, незважаючи на актуальність, питання значення маркетингових досліджень для розвитку інновацій наукових бібліотек комплексно не розглядалося, особливо в контексті міжнародних стандартів.

Маркетингові дослідження розглядають як систематичний збір, упорядкування та аналіз даних про стан бібліотечно-інформаційного ринку, про потреби фізичних та юридичних осіб у бібліотечно-інформаційній продукції та послугах, про попит на них і рівні збуту з метою маркетингового планування виробництва і збуту послуг [1, с. 332].

Про необхідність застосування маркетингових досліджень та їх значущість наголошується в стандартах з бібліотечної справи. Одним із таких стандартів є ДСТУ ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) «Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries: Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек» [2]. Маркетинговий підхід, орієнтований на користувача, передбачає всебічне вивчення «ніші ринку» – моніторинг реальних та потенційних користувачів можливих послуг бібліотеки завдяки використанню багатьох форм і методів з метою визначення номенклатури послуг бібліотеки. Щоб вивчити «нішу ринку», проводять сегментацію ринку. Сегментація – це вивчення мотивації користування бібліотекою в цілому та її окремих послуг. Таким чином, на основі маркетингових досліджень і сегментації ринку бібліотеки можуть визначити пріо-

ритетні види бібліотечних послуг, виходячи з запитів читачів, ґрунтуючись на яких проводити прогнозування і розвиток послуг бібліотеки. Залежно від визначених завдань обирається комплекс методів, за допомогою яких передбачається збір, обробка і аналіз даних. Для цього використовуються такі методи: обстеження, опис, спостереження, опитування та інші. Новий міжнародний стандарт ДСТУ ISO 16439:2016 детально описує ці методи та процедури.

Згідно положень стандарту ДСТУ ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) «Показники функціонування бібліотек. Інформація та документація. Library performance indicators. Information and documentation» бібліотеки повинні визначити, які показники функціонування бібліотек є найбільш релеванті для конкретної бібліотеки, для збору і аналізу даних, і, відповідно, інтерпретації результатів у стратегію управління розвитком бібліотек [3]. У нормативному документі підкреслюється, що існує багато типів бібліотек, із різними призначеннями, які обслуговують різні групи користувачів, мають унікальні характеристики (структура, фінансування, управління тощо), а також вони залежать від ситуативних чинників, що впливають на послуги та ресурси, які бібліотеки можуть забезпечити. Відповідно до своїх стратегічних програм бібліотеки можуть визначити найважливіші для себе показники ефективності функціонування, запропонованих цим стандартом, або розробити власні.

Показники, запропоновані стандартом ISO 11620:2016, які вимірюють внесок бібліотеки в нові сервіси і ресурси, її інноваційний потенціал, а також здатність отримати достатнє фінансування для розвитку [3]:

- відсоток витрат на інформаційне забезпечення, спрямованих на електронну колекцію – оцінити ступінь використання бібліотеки для створення електронної колекції;
- відсоток співробітників бібліотеки, які надають електронні послуги – оцінити, наскільки бібліотека інвестує людські ресурси в забезпечення технічної підтримки електронних послуг;
- відсоток витрат часу співробітників бібліотеки на навчальну підготовку – для того, щоб оцінити відсоток витрат часу співробітників бібліотеки, що виділяється на офіційні заходи з підготов-

ки кадрів задля підвищення кваліфікації персоналу;

- частка участі співробітників у корпоративних партнерствах та проектах – для оцінки співробітництва бібліотеки на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівні і тим самим значення бібліотеки та її вплив на бібліотечний світ;

- відсоток бібліотечних засобів, отриманих за допомогою спеціальних грантів або доходу від бібліотечної діяльності – для оцінки успішності роботи бібліотеки в отриманні додаткових фінансових ресурсів;

- відсоток інституційних засобів, виділених бібліотеці – для вимірювання важливості бібліотеки (виражається в грошових одиницях), фінансування установи.

Для визначення ключових показників ефективності функціонування, які відносять до групи В.4 «Потенціал та розвиток» ДСТУ ISO 11620:2016 [3] необхідно проводити маркетинговий аудит (зовнішній та внутрішньоорганізаційний). Внутрішній аудит проводиться з метою виявлення можливостей і оцінки ресурсної забезпеченості бібліотеки, наявних усередині бібліотеки обмежень і перешкод, потенційних загроз для розвитку, задля запровадження подальших заходів з удосконалення діяльності, включаючи корегування процедур: нормативів (стандартів), документації, програм навчання та ін. У процесі аудиту збирається і структурується доступна інформація про ситуації усередині бібліотеки з таких доступних джерел, як статистичний облік, опитування, анкетування та ін. Аудит, як правило, зачіпає комплекс взаємозв'язаних напрямів і груп чинників (технологічних, економічних управлінських та ін.). Як інструментарій використовується система показників, які в сукупності забезпечують повніше уявлення про місце і роль бібліотеки, відповідність її діяльності громадським потребам, науковій діяльності та соціокультурній ефективності. Результати оцінки діяльності і розвитку залежать від вибору показників, тобто від прийнятих бібліотекою пріоритетів.

Науковцями НБУВ були запропоновані такі ключові показники ефективності, що характеризують інноваційні аспекти бібліотечної діяльності, і відносять до групи показників «формування

та використання електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів» [4]:

- частка документів цифрової колекції в загальній структурі бібліотечно-інформаційного фонду;
- частка документів, які не мають друкованого аналогу у фонді бібліотеки;
- кількість завантажених документів на душу населення;
- частка завантажених документів зарубіжними користувачами;
- коефіцієнт звернення користувачів до електронних та друкованих документів.

Маркетингова орієнтація бібліотечно-інформаційної діяльності характеризується тим, що робота бібліотек оцінюється не по кількості і асортименту виконаних робіт, а по кількості затребуваних (використаних) користувачами послуг і продуктів бібліотечно-бібліографічної роботи.

Інноваційна діяльність бібліотеки, яка не спирається на маркетингові дослідження може бути малоефективною. Так без ґрунтового вивчення запитів користувачів, стану ринку та своїх новацій неможливо залишатись лідером у науково-інформаційному просторі. Маркетингові дослідження є тим інструментом, який дає можливість проаналізувати ситуацію і визначити, які перетворення потрібні бібліотеці. Аналіз висновків маркетингових досліджень буде слугувати визначенню пріоритетів у розвитку бібліотеки та ключових показників ефективності її функціонування, впровадженню реінжинірингу виробничих процесів, який розглядається як сукупність техніко-технологічних, інноваційних методів і засобів, орієнтованих на кардинальне поліпшення основних показників діяльності бібліотек. Таким чином, для створення конкурентоспроможної установи, керівникам необхідно переосмислити роль і масштаби маркетингу в формуванні інноваційного потенціалу бібліотеки, а реалізацію висновків маркетингових досліджень враховувати при стратегічному і тактичному плануванні діяльності бібліотеки.

Список використаних джерел

1. Справочник библиотекаря / кол. авт. : А. Н. Ванеев, И. Г. Васильев, О. М. Зусьман [и др.]. – 3-е изд., испр. и доп. – Санкт-Петербург : Профессия, 2007. – 496 с.
2. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек. Інформація та документація. Methods and procedures for assessing the impact of libraries. Information and documentation. (ISO 16439:2014, IDT) ДСТУ ISO 16439:2016. – Чинний від 2016-09-01. – Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 82 с.
3. Показники функціонування бібліотек. Інформація та документація. Library performance indicators. Information and documentation. (ISO 11620:2014, IDT) ДСТУ ISO 11620:2016. – Чинний від 2016-09-01. – Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 100 с.
4. Василенко О. М. Вопросы социальной эффективности библиотечно-информационной деятельности: проблемы формирования сбалансированной системы показателей библиотечной статистики / О. М. Василенко // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. / НАН Украины, Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского, МААН, Совет директоров науч. б-к и информ. центров : редкол. : А. С. Онищенко (пред.) [и др.]. – Киев, 2012. – Вып. 10. – С. 116–129.

УДК 021.2 : 004- 047.22

Воскобойнікова-Гузєва Олена Вікторівна
Voskoboïnikova-Huzieva Olena

завідувач кафедри бібліотекознавства та інформології

Head of Department

доктор наук із соціальних комунікацій

Doctor of Sciences in Social Communications

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

Київський університет імені Бориса Грінченка

Borys Grinchenko Kyiv University

БІБЛІОТЕКА І ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

THE LIBRARY AND DIGITAL COMPETENCE

Дослідження присвячене з'ясуванню ролі і місця бібліотечно-інформаційних установ у процесі засвоєння знань та навичок, необхідних особистості для оволодіння цифровою компетентністю. The research is devoted to the clarification of the role and place of library information institutions in the process of learning the knowledge and skills necessary for the individual to acquire digital competence.

Ключові слова: бібліотека, освіта, освіта протягом життя, цифрова компетентність, інформаційна етика.

Keywords: library, education, education throughout life, digital competence, informational ethics.

Бібліотека сучасного суспільства є поліфункціональною установою, яка стає важливою складовою інформаційної, просвітницької та освітньої інфраструктури. Мета нашого дослідження полягає у визначенні перспектив участі бібліотечно-інформаційних установ у процесі формування ключових компетентностей особистості для навчання впродовж життя, зокрема цифрової компетентності.

У перекладі з латинської поняття «компетентність» (*competentia*) означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід. Отже, певна компетентність (загальнокультурна, навчально-пізнавальна, інформаційна, комунікативна та інші) набувається особистістю у процесі життя, навчання, спілкування, трудової практики, дозвілля.

Звертаємо увагу на десять ключових компетентностей «Нової української школи» – ключової реформи Міністерства освіти і науки України, яка орієнтована на створення такої моделі навчального закладу, що даватиме учням не тільки знання, а й вміння застосовувати їх у житті. Визначений фахівцями-освітянами перелік компетентностей включає: спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами, спілкування іноземними мовами, математичну грамотність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрову компетентність, соціальні і громадянські компетентності, підприємливість, загальнокультурну грамотність, екологічну грамотність і здорове життя. З огляду на вищенаведений перелік, можна передбачити, що шкільна або

публічна бібліотека мають перспективу активного залучення до формування в учнів загальнокультурної та екологічної грамотності, інформаційно-цифрової компетентності тощо.

Інформаційно-цифрова компетентність, яку здобуває учень у процесі навчання передбачає впевнене та водночас критичне застосування ІКТ для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією у практичній діяльності, в публічному просторі та приватному спілкуванні. Складовою цієї компетентності є інформаційна і медіа-грамотність; знання основ програмування та роботи з базами даних; алгоритмічне мислення; навички безпеки в Інтернеті та кібербезпека; етика роботи з інформацією; знання з основ авторського права та інтелектуальної власності.

Набуття цифрової компетентності може продовжуватися особистістю у процесі навчання у закладі вищої освіти. Так, зокрема проектом стандарту вищої освіти України для першого (бакалаврського) рівня спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» у переліку загальних компетентностей зазначено навички використання інформаційних і комунікативних технологій. А в колі спеціальних компетентностей передбачено формування здатності майбутнього фахівця до проектування та створення інформаційних систем, ресурсів, продуктів та послуг; здатність використовувати сучасні прикладні комп'ютерні технології та програмне забезпечення для вирішення завдань спеціальності тощо. Звісно, виконання таких завдань забезпечується цілим комплексом навчальних дисциплін, проте наукова бібліотека закладу вищої освіти як науково-інформаційний центр може долучатися до їх виконання, бути базою для практичного закріплення здобутих бакалаврами інформаційно-технологічних знань та умінь.

Проте набуття навичок цифрової компетентності необхідно будь-якій особистості у будь-якому віці, незалежно від рівня освіти та статків. Оновлена редакція ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2018), однією з найважливіших у сучасному суспільстві визначає цифрову компетентність – здатність впевнено, критично та відповідально використовувати цифрові технології для навчання, роботи та участі у громадському житті суспільства. Оволодіння цією компетентністю дає людині можливість самовираження у цифровому суспільстві, розвиває цифрову

комунікативність та уміння співпрацювати в онлайн-спільнотах, орієнтує на необхідність дотримання етичних норм поведінки в соціальних мережах, володіння технологіями кібербезпеки тощо. І залучення до цього процесу публічних та наукових бібліотек бачиться нами об'єктивною необхідністю та, одночасно, додатковою можливістю включення бібліотечно-інформаційних установ в освітню інфраструктуру суспільства.

УДК 658:330.87

Довгань Олександр Дмитрович

Dovgan Oleksandr

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

Doctor in Law, Senior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ КІБЕРБЕЗПЕКИ НАУКОВИХ УСТАНОВ

SPECIFIC ASPECTS OF CORPORATE CULTURE OF CYBER SECURITY OF SCIENTIFIC INSTITUTIONS

Розглянуто авторське бачення поняття корпоративної культури кібербезпеки суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, її складових, принципів та методів формування.

Considered of the paper presents an author's mining of internal cyber security of research institutions, its components, principles and methods of formation.

Ключові слова: корпоративна кібербезпека, корпоративна культура кібербезпеки, суб'єкти наукової діяльності.

Keywords: internal cyber security, internal cyber security of research institution.

Однією із важливих складових сучасної практики забезпечення корпоративної безпеки в державних та приватних структурах є кібербезпека, що включає заходи: захисту інформації з обмеженим доступом від несанкціонованого доступу; захисту інформації з обмеженим доступом та відкритої інформації від загроз її несанкціонованої модифікації, блокування та знищення; протидії розповсюдженню неповної, невчасної та неправдивої інформації у кіберпросторі. Здебільшого сучасні заходи із забезпечення корпоративної кібербезпеки обумовлюються технологічними особливостями та можливостями сучасного кіберпростору, охоплюють технічні питання захисту інформаційних ресурсів (продуктів/активів) та захисту іміджевих позицій як організації, так і її співробітників (чесні, гідності, ділової репутації та майнових прав фізичних і юридичних осіб).

Найбільш вразливим об'єктом у системі забезпечення безпеки вважається людина, і ступінь вразливості залежить від багатьох факторів, насамперед, рівня усвідомлення (сприйняття) можливих загроз та їх наслідків, обізнаності щодо методів захисту, психологічних особливостей людини, її світоглядних позицій, морально-етичних цінностей, психологічного клімату у колективі, сімейних обставин та інших складових. При цьому функціональні обов'язки конкретного співробітника визначають ступінь зацікавленості у його використанні для порушення корпоративної безпеки шляхом використання кібератак на його корпоративну та особисту кібернетичну інфраструктуру.

Як відомо, існує значна кількість визначень поняття «культура», які розглядаються у філософії, культурології, педагогіці, психології, соціології, економіці та інших галузях знань, жодне з яких поки що не стало загальноприйнятим. У якості спільної основи цих визначень можна виділити те, що культура людини утверджується як комплекс якостей, які людина виробила в собі власними зусиллями, і вона є проявом людської самосвідомості. Одним із таких явищ є професійна культура, основи якої закладаються у людини під час навчання, у період підготовки до професійної діяльності та професійного становлення.

Професійна культура розглядається як інтегральний показник діяльності фахівця. Вона забезпечується єдністю та взаємодією

всіх її чинників, зокрема такими, як: тезаурус і кругозір (характеристика пізнавальної здатності та інтелектуального потенціалу), вміння і здібності (предметно-практичний досвід особистості), діапазон інтересів (рівень духовних ідеалів), світогляд (як соціальна спрямованість особистісної культури), норми і методи діяльності (регулятор вчинків і дій), культура почуттів (уособлення гуманістичної спрямованості спілкування, що визначає естетичну насиченість поведінки і діяльності) [2]. На нашу думку, більш цікавим є трактування професійної культури як характеристики рівня компетентності фахівця та ставлення його до праці та себе як суб'єкта праці.

Корпоративна культура здається більш вузьким розумінням поняття професійної культури у фаховому сенсі та більш орієнтованим на організаційний аспект у системі управління персоналом організації. Корпоративна культура організації [7] – це сукупність прийнятих на даному підприємстві норм і правил поведінки по відношенню до клієнтів і партнерів, а також культура міжособових стосунків на підприємстві, і саме від неї залежить ефективність діяльності організації, стан міжособистісних стосунків у ній та сформований імідж. Власна культура співробітників є зовнішнім відображенням корпоративної культури, яка виражає себе через імідж організації, оскільки співробітники є носіями корпоративної культури.

Доцільно також звернути увагу на поняття наукової культури, яку можна розглядати у вигляді норм й ідеалів наукового пізнання, тобто як професійну культуру. З іншої точки зору, наукова культура – це особливість життя наукового співтовариства, і її можна вважати складовою корпоративної культури.

Як уже зазначалось раніше, метою корпоративної культури є формування у співробітників стратегічного корпоративного мислення – фундаменту для розв'язання проблем, пов'язаних із попередженням та реагуванням на загрози продуктивній діяльності організації. При цьому загальне поняття культури безпеки визначається як рівень розвитку людини і суспільства, що характеризується значущістю забезпечення безпеки життєдіяльності в системі особистісних і соціальних цінностей, безпечної поведінки в повсякденному житті і в умовах небезпечних та надзвичайних

ситуацій, рівнем захищеності від загроз і небезпек у всіх сферах життєдіяльності [4].

Враховуючи специфіку заходів із забезпечення корпоративної безпеки наукових установ доцільно також звернути увагу на поняття інформаційної культури, а також співвідношення між поняттями інформаційної культури та культури кібербезпеки.

Аналіз підходів до сутності інформаційної культури [1], які сформувалися в різних галузях знань свідчить, що розуміння цього поняття є неоднозначним. Спільною рисою, зокрема, є визнання детермінаційних зв'язків між рівнем інформаційної культури і розвитком певної сфери професійної активності особистості. Відмінності полягають у широкому та вузькому охопленні ознак інформаційної культури, від навичок володіння окремими інформаційними технологіями (комп'ютерної грамотності) до опанування знаннями та навичками майже в усіх сферах людської діяльності. З погляду на визначення корпоративної культури представляє інтерес таке визначення інформаційної культури у вузькому розумінні [6]: інформаційна культура в управлінській діяльності включає культуру правил організації подання, сприймання та використання інформації, культуру правил суспільних відносин із використанням мережі Інтернет та культуру суспільних правовідносин із застосуванням нових комп'ютеризованих інформаційних технологій.

Зосередимо увагу на вузькому розумінні поняття інформаційної культури, обмежуючись сутністю професійної та корпоративної культури безпеки у кіберпросторі – цифровою грамотністю та культурою безпекового поведіння в кіберпросторі.

Ототожнення культури кібербезпеки як складової інформаційної культури у вузькому розумінні уявляється обґрунтованим, оскільки безпековий аспект є вагомою частиною інформаційних відносин, що передбачають використання сучасних ІТ технологій мережі Інтернет [3; 5].

Поняття культури кібербезпеки (у розумінні захисту інформації) почало поширюватись у світі після прийняття у 2003 р. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Створення глобальної культури кібербезпеки». У звіті Європейське агентство з питань мережевої та інформаційної безпеки (ENISA) 2017 р. «Культура

кібербезпеки організації» запропоновано таке визначення культури кібербезпеки: знання, переконання, уявлення, норми і цінності людей по відношенню до кібербезпеки та використанню інформаційних технологій. Формування культури кібербезпеки в організації направлене на зміну мислення співробітників, сприйняття ризику та спільної відповідальності за забезпечення кібербезпеки організації, сприймання заходів із забезпечення особистої кібербезпеки як побутової звички.

Найбільш вагомими складовими культури кібербезпеки, котрі варто виділити, були визначені у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН:

обізнаність – учасники повинні бути інформовані про ризики та необхідність забезпечення кібербезпеки, а також про свої можливості у підвищенні стану захищеності;

відповідальність – учасники відповідають за безпеку інформаційних систем та мереж згідно зі своєю роллю в системі кібербезпеки;

реагування – учасники повинні вживати своєчасні і спільні заходи щодо попередження інцидентів, які стосуються кібербезпеки, їх виявленню і реагування на них;

переоцінку – учасники повинні піддавати оцінюванню стан забезпечення кібербезпеки та вносити належні зміни в політику, практику, заходи і процедури забезпечення кібербезпеки, враховуючи при цьому появу нових і зміну колишніх загроз і чинників уразливості;

етику – учасники повинні враховувати законні інтереси інших і визнавати, що їхні дії або бездіяльність можуть зашкодити іншим.

Таким чином, корпоративна культура кібербезпеки наукових установ – це компетентність та корпоративні цінності наукового співтовариства, пов'язані із забезпеченням особистої та корпоративної безпеки у кіберпросторі у відповідності із визначеною політикою кібербезпеки наукової установи.

Політика кібербезпеки наукової установи повинна бути орієнтована перш за все на попередження загроз витоку електронної інформації щодо результатів наукових досліджень до їх офіційного опублікування та/або оформлення авторських прав, попередження випадків неправомірного звинувачення у порушенні

авторських і суміжних прав та негативного впливу на іміджеві позиції наукового співтовариства. Реалізація політики кібербезпеки наукової установи повинна передбачати заходи захисту корпоративної та особистої кібернетичної інфраструктури співробітників установи від загроз несанкціонованого доступу до електронної інформації, її модифікації та знищення, передбачати можливість доведення авторства, цілісності та дати виготовлення електронної інформації, урегулювання питань щодо безпечного використання технологій мережі Інтернет. Політика кібербезпеки наукової установи повинна передбачати заходи корпоративної взаємодії та реагування на інциденти порушення безпеки інформації та інформаційно-психологічної безпеки у рамках діяльності наукової установи.

Особиста кібербезпека співробітника наукової установи є основним спрямуванням заходів формування корпоративної культури кібербезпеки, орієнтованим на засвоєння необхідних умінь та навичок захисту, що стосуються як технічних, так і психологічних аспектів, так званої соціальної інженерії і можливостей інформаційно-психологічного впливу. Відповідно, у якості основних складових формування корпоративної культури кібербезпеки можна виділити навчання та мотивування співробітників наукової установи, етичний контроль включно.

Основними принципами формування корпоративної культури кібербезпеки наукової установи можна вважати своєчасність, зрілість та доступність заходів із формування у співробітників корпоративних етичних норм безпекового поведіння в кіберпросторі.

Методи формування корпоративної культури кібербезпеки наукової установи доцільно розглядати у рамках сфери компетенції підрозділу управління персоналом, оскільки потрібно враховувати особистість кожного співробітника, пропонувати індивідуальні мотиватори для сприйняття, усвідомлення та опанування технологій кіберзахисту.

Підсумовуючи, зазначимо, що формування корпоративної культури кібербезпеки суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності відноситься до завдань системи управління персоналом, що спрямована на посилення заходів забезпечення корпоративної

безпеки в частині захисту інформації з обмеженим доступом, авторських і суміжних прав, негативного впливу на іміджеві позиції наукового співтовариства. З позиції соціального партнерства доцільно звернути увагу на заходи інформування, навчання та мотивації співробітників до виконання норм корпоративної культури кібербезпеки. З технічної – це забезпечення співробітників засобами технічного і криптографічного захисту інформації, надання необхідних послуг (у тому числі, з моніторингу контенту кіберпростору) та створення умов для широкого використання електронного цифрового підпису. З правової – створення умов для надання своєчасної правової допомоги співробітникам у питаннях захисту авторських і суміжних прав, захисті честі, гідності, ділової репутації.

Список використаних джерел:

1. Беляков К. І. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір. Монографія / К. І. Беляков, С. Г. Онопрієнко, І. М. Шопіна : за заг. ред. К. І. Белякова. – Київ : КВІЦ, 2018. – 169 с.
2. Власюк О. Структура професійної культури сучасного фахівця / О. Власюк // Наукові записки. Серія «Психологія», 2008. – № 11. – С. 29.
3. Довгань О. Д. Щодо деяких правових аспектів культури кібербезпеки / О. Д. Довгань // Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 30 березня 2018 р.) [Електронне видання]. – Київ : Нац. акад. СБУ, 2018. – С. 60–62.
4. Зоріна М. О. До проблеми визначення актуальності й особливостей формування культури безпеки життєдіяльності / М. О. Зоріна // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2010. – № 8. – С. 149–153.
5. Мельник С. В. Щодо деяких правових аспектів культури кібербезпеки / С. В. Мельник // Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 30 березня 2018 р.) [Електронне видання]. – Київ : Нац. акад. СБУ, 2018. – С. 115–118.
6. Новицька Н. Б. Організаційно-правові аспекти інформаційної культури в управлінській діяльності: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Н. Б. Новицька; Національна академія держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2007. – С. 38.
7. Фіщук Н. Ю. Корпоративна культура організації: сутність, види, принципи та вплив на розвиток організації / Н. Ю. Фіщук, І. В. Ломачинська // Збірник наукових праць ВНАУ, Серія: Економічні науки. – 2012. – Т. 4. – № 1 (56). – С. 81–85.

УДК 377.77/.78:0.25.5

Іванов Юрій Феодосійович

Ivanov Yuri

професор

Professor

Національна академія внутрішніх справ

National Academy of Internal Affairs

кандидат юридичних наук, доцент

Doctor of Philosophy (in Law), Associate Professor

Іванова Майя Вікторівна

Ivanova Maya

науковий співробітник

Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Білінець Наталія Григорівна

Bilinetz Natalia

голов. бібліотекар

Chief Library

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ЛІЦЕНЗІЙНІ ДОГОВОРИ ЩОДО ОБ'ЄКТІВ ПРАВА
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК**

**LICENSING AGREEMENTS ON OBJECTS
OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS
IN THE ACTIVITIES OF LIBRARIES**

Наголошено на актуальності дотримання бібліотеками майнових прав суб'єктів права інтелектуальної власності під час формування бібліотечно-інформаційних ресурсів. Визначено, що розпорядження майновими правами інтелектуальної власності може здійснюватися на підставі ліцензійних договорів. Висвітлено договори, які можуть заключатись між бібліотекою та суб'єктом права інтелектуальної власності.

It is emphasized on the urgency of observance by libraries of property rights of subjects of intellectual property rights during the formation of library

and information resources. It is determined that the disposal of intellectual property rights may be carried out on the basis of licensing agreements. Covered contracts that can cling between the library and the subject of intellectual property rights.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, інформаційні ресурси, бібліотека, ліцензійні договори.

Keywords: intellectual property right, information resources, library, licensing agreements.

Бібліотеки України як складові комунікаційної інфраструктури права інтелектуальної власності, направлені на сприяння процесу культурного, професійного та інтелектуального збагачення людини, формування інформаційної та технологічної грамотності для підвищення якості життя суспільства. На сучасному етапі розвитку суспільства одним із пріоритетних напрямів державної політики в Україні є захист права інтелектуальної власності, в тому числі в діяльності сучасних бібліотек. Реалізація політики захисту права інтелектуальної власності передбачає надання якісних бібліотечно-інформаційних послуг користувачам із дотриманням нормативно-правових актів у сфері системи стандартів бібліотечно-інформаційної галузі з метою підвищення ефективності діяльності бібліотек, їх інтеграції у світовий інформаційний простір. Під сферою інтелектуальної власності розуміється середовище з внутрішньою єдністю, в якому здійснюється сукупність різноманітних видів творчої, інтелектуальної діяльності людини, що охоплюють різні сфери економічного та суспільного життя, унаслідок чого створюються об'єкти права інтелектуальної власності.

На сьогодні актуальним є питання дотримання бібліотеками майнових прав суб'єктів права інтелектуальної власності під час формування бібліотечно-інформаційних ресурсів. Це зумовлено тим, що з одного боку, бібліотеки зобов'язані дотримуватися права інтелектуальної власності авторів творів, з іншого, забезпечити широке використання їхніх творів користувачами бібліотек. Таким чином, перед бібліотеками постало питання щодо підписання договорів між бібліотекою та суб'єктом права інтелектуальної власності.

Відповідно до ст. 1107 Цивільного кодексу України (далі ЦК

України), розпорядження майновими правами інтелектуальної власності може здійснюватися на підставі таких договорів: ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності; ліцензійний договір; договір про створення за замовленням і використанням об'єкта права інтелектуальної власності; договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності; інший договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Нижче представляємо розгорнуте поняття цих договорів.

1. Ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності передбачена ст. 1108 ЦК України. Особа, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності (ліцензіар), може надати іншій особі (ліцензіату) письмове повноваження, яке надає їй право на використання цього об'єкта в певній обмеженій сфері та може бути оформлена як окремий документ або бути складовою частиною ліцензійного договору. Може бути: виключною; одиничною; невиключною; іншого виду, що не суперечить Закону. За згодою ліцензіара, наданою у письмовій формі, ліцензіат може видати субліцензію – письмове повноваження на використання об'єкта права інтелектуальної власності іншій особі.

2. За ліцензійним договором, згідно ст. 1109 ЦК України, одна сторона (ліцензіар) надає другій стороні (ліцензіату) дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності (ліцензію) на умовах, визначених за взаємною згодою сторін з урахуванням вимог ЦК України та іншого закону. У випадках, передбачених ліцензійним договором, може бути укладений субліцензійний договір, при якому, відповідальність перед ліцензіаром за дії субліцензіата несе ліцензіат, якщо інше не встановлено ліцензійним договором. Ліцензійний договір укладається на строк, встановлений договором, який повинен спливати не пізніше спливу строку чинності виключного майнового права на визначений у договорі об'єкт права інтелектуальної власності. У разі відсутності у ліцензійному договорі умови про строк договору він вважається укладеним на строк, що залишився до спливу строку чинності виключного майнового права на визначений у договорі об'єкт права інтелектуальної власності, але не більше ніж на п'ять років.

Уповноважені відомства або творчі спілки можуть затверджувати типові ліцензійні договори.

3. За договором про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності, згідно зі ст. 1112 ЦК України, одна сторона (творець – наприклад, письменник) зобов'язується створити об'єкт права інтелектуальної власності відповідно до вимог другої сторони (замовника) та в установленій строк. Договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності повинен визначати способи та умови використання цього об'єкта замовником. Оригінал твору, створеного за замовленням, переходить у власність замовника. При цьому майнові права інтелектуальної власності на цей твір залишаються за його автором, якщо інше не встановлено договором. Умови договору про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності, що обмежують право творця цього об'єкта на створення інших об'єктів, є нікчемними.

4. За договором про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, відповідно до ст. 1113 ЦК України, одна сторона (особа, що має виключні майнові права) передає другій стороні частково або у повному складі ці права відповідно до закону та на визначених договором умовах. Укладення договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності не впливає на ліцензійні договори, які були укладені раніше. Умови договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, що погіршують становище творця відповідного об'єкта або його спадкоємців порівняно з становищем, передбаченим ЦК України та іншим законом, а також обмежують право творця на створення інших об'єктів, є нікчемними.

Сторонами договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності можуть як фізичні особи, які досягли 14 років, так і юридичні особи, а саме: суб'єкти права інтелектуальної власності (ліцензіар, автор тощо); особа, яка виявила бажання використовувати об'єкт права інтелектуальної власності (ліцензіат, бібліотека тощо). Істотними умовами договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності є: умова про предмет, ціну та строк. Предметом договору можуть бути об'єкти права інтелектуальної власності, права щодо вико-

ристання якого передаються за договором; конкретні права, що передаються; способи використання зазначеного об'єкта тощо. Ціною договору виступає плата за використання об'єкта права інтелектуальної власності. Строком договору є період у часі, упродовж якого діє цей договір.

Договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності укладається у письмовій формі. У разі недодержання письмової форми договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, такий договір є нікчемним. Законом можуть бути встановлені випадки, в яких договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності може укладатись усно. Ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності та договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності не підлягають обов'язковій державній реєстрації. Їхня державна реєстрація здійснюється на вимогу ліцензіара або ліцензіата у порядку, встановленому Законом. Відсутність державної реєстрації не впливає на чинність прав, наданих за ліцензією або іншим договором, та інших прав на відповідний об'єкт права інтелектуальної власності, зокрема на право ліцензіата на звернення до суду за захистом свого права. Факт передавання виключних майнових прав інтелектуальної власності, які відповідно до ЦК України або іншого закону є чинними після їх державної реєстрації, підлягає державній реєстрації.

Для досягнення мети стосовно трансформації бібліотечної системи у високотехнологічне та інноваційне бібліотечно-інформаційне виробництво, що здійснює та надає комплекс сучасних послуг по отриманню системи знань, які змінюються відповідно до вимог часу, де кожен користувач може знайти те, що йому потрібно відповідно до своїх очікувань і свободи вибору, необхідно актуалізувати систему знань, вмінь і навичок працівників бібліотек – конкурентоспроможних фахівців, їхню безперервну освіту в сфері права інтелектуальної власності відповідно до міжнародних стандартів. Підвищений рівень інформаційної та технологічної грамотності бібліотечних працівників сприятиме створенню позитивного іміджу бібліотеки, бібліотекаря та бібліотечної професії, тому бібліотека буде сприйматися суспільством як важливий чинник сталого розвитку. Для цього бібліотеки мають потужний потенціал для кон-

солідації суспільства, спрямування його на інтеграцію України у європейське співтовариство, для підвищення якості життя, рівного доступу до інформації, знань і культурного надбання.

УДК 37.77/78+017.1: 025.34(477)

Кириленко Олександр Григорович

Kyrylenko Oleksandr

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

кандидит історичних наук, доцент

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ПРОБЛЕМИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В НАУКОВОМУ
ОПРАЦЮВАННІ ДОКУМЕНТІВ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ
ЕЛЕКТРОННИХ КАТАЛОГІВ БІБЛІОТЕК**

**PROBLEMS OF COPYRIGHT IN THE SCIENTIFIC DESIGN
OF DOCUMENTS AND THE ORGANIZATION
OF THE LIBRARIES DIGITALLY CATALOGUES**

Представлено основні засади бібліотечного опрацювання документів з дотриманням вимог авторського права.

The basic principles of library processing of documents complying with the requirements of copyright are presented.

Ключові слова: авторське право в бібліотеках, інтелектуальна власність, електронні каталоги, бібліотечне опрацювання документів.

Keywords: copyright in libraries, intellectual property legislation, digitally catalogues.

Питання розвитку правового регулювання діяльності бібліотек у сфері охорони інтелектуальної власності є надзвичайно

актуальними для міжнародної бібліотечної спільноти, що відображено в директивних документах ІФЛА, рішеннях Постійного комітету з авторських та суміжних прав Всесвітньої організації інтелектуальної власності.

Створення та динамічне використання інформаційних ресурсів бібліотек України, враховуючи проблеми інтеграції у світовий інформаційний простір можливе за умови відповідного дотримання вимог авторського права в різних напрямках створення та використання електронних інформаційно-пошукових систем.

В Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» у Середньостроковому плані дій на 2018–2020 рр., зокрема, визначено завдання, спрямовані на інтеграцію бібліотечного опрацювання документів, зокрема на створення зведеного електронний каталогу бібліотек та бази даних авторитетних національних файлів.

Важливим напрямом у вирішенні проблем доступу до інформації є організація електронних бібліографічних масивів та вдосконалення лінгвістичного забезпечення електронних каталогів, що різнопланово розкривають зміст бібліотечних ресурсів. У бібліотечному опрацюванні документів виникає багато аспектів пов'язаних з дотриманням вимог авторського права, що зумовлено з процесом створення авторитетних файлів на імена осіб та найменування організацій. Певна кількість проблем виникає з дотриманням вимог авторського права при створенні та видавничому оформленні документів.

При бібліотечному опрацюванні документів у бібліотеках України є досить прикрі проблеми з визначенням авторів документа та представленням їх у точках доступу електронних каталогів. Бібліотеки в окремих випадках ігнорують міжнародні вимоги до представлення авторів у відповідних полях бібліографічного запису, що ускладнює пошукові можливості. В багатьох випадках до уваги не беруться особи, що зазначені на титульному аркуші (або на його звороті) та копірайті видання (укладач, редактор, художник, дизайнер та ін.).

Проблема дотримання вимог авторського права у діяльності бібліотек України є актуальною темою наукових і прикладних розробок бібліотек, науково-практичних конференцій та семіна-

рів, круглих столів, що обумовлює вирішення завдань їхньої інтеграції до бібліотечного інформаційного простору. Міжнародний досвід бібліотек і бібліотечних консорціумів в напрямі створення корпоративних електронних каталогів із дотриманням вимог авторського права є основою для вироблення реальних шляхів удосконалення бібліотечного опрацювання документів.

УДК 02:006]:070.447(477)

Клименко Оксана Зіновіївна

Klymenko Oksana

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

кандидат історичних наук, доцент

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

МАТЕРІАЛИ ДО СТАНДАРТИЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ НА СТОРІНКАХ «БІБЛІОТЕЧНОГО ВІСНИКА»

MATERIALS FOR STANDARDIZATION OF THE LIBRARY PROBLEM ON «BIBLIOTECHNYI VISNYK»

Розглянуто публікації «Бібліотечного вісника» щодо стандартизації вітчизняної бібліотечної справи в умовах модернізації та інтенсифікації вітчизняного інформаційно-комунікаційного простору.

The publication of the «Bibliotechnyi visnyk» on the standardization of domestic librarianship in the conditions of modernization and intensification of the national information and communication space is considered.

Ключові слова: стандартизація, бібліотечна справа, наукова бібліотека, «Бібліотечний вісник», Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Keywords: standardization, library business, scientific library, «Bibliotechnyi visnyk», V. Vernadsky National Library of Ukraine.

Сьогодні в світі налічується 2,5 млрд користувачів Інтернету, тому в упровадженні загальносвітової концепції вільного доступу до знань вітчизняні бібліотеки покликані максимально задовольнити все зростаючі інформаційні потреби суспільства з надання безкоштовно ресурсів, послуг, продуктів цілодобово. Формування нових концептуальних орієнтирів в умовах реформування і модернізації всієї вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери є нагальним питанням сьогодення.

Осягнення концептуальних засад розвитку нормативно-методичної бази бібліотечно-інформаційної діяльності вітчизняних наукових бібліотек (у рамках виконання відомчої науково-дослідної роботи «Розвиток нормативно-методичної бази діяльності наукових бібліотек відповідно до міжнародних стандартів» (2017–2019 рр.)) обумовило студіювання значної джерельної бази, зокрема публікацій науково-теоретичного і практичного журналу «Бібліотечний вісник».

Імплементация міжнародних стандартів у діяльність вітчизняних наукових бібліотек, як один із дієвих способів запобігання або подолання бар'єрів, зумовлених розбіжностями між стандартами, розробленими окремо кожною країною, забезпечує технічну й термінологічну єдність для нормативного впровадження і вдосконалення бібліотечних та інформаційних технологічних процесів. Усі публікації щодо стандартизації бібліотечної справи варто згрупувати таким чином. До першої, найчисельнішої, групи належать фундаментальні, ґрунтовні дослідження, у яких автори покликаються на окремий міжнародний чи національний стандарт. До другої групи відносимо статті, мета яких – практика застосування стандартів. Найменше дописів з означеної тематики представляють зарубіжний досвід у використанні міжнародних стандартів. Враховуючи те, що Стратегією розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», виокремлені такі завдання, як розробка на основі міжнародних і впровадження національних стандартів із бібліотечної статистики, каталогізації, бібліотечного обслуговування,

злободенними є публікації Н. М. Стрішенець про особливості впровадження нового міжнародного стандарту каталогізації «Опис та доступ до ресурсу» (RDA, «Resource Description and Access») у бібліотеках Європи.

Автори «Бібліотечного вісника» – відомі вчені та практики, насамперед, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, з перших номерів журналу у 1993 р. (цього року виходили лише спарені номери «з причин, незалежних від редакції та редколегії журналу») особливу увагу акцентували на важливому значенні не тільки для теоретичних узагальнень, але й для науково-практичної діяльності розробки зведеного визначення основних термінів, наголошували на відсутності чітких дефініцій, які б давали змогу з максимальною точністю дати як спеціальне (або видове), так і узагальнююче наповнення вживаному терміну; актуалізації досліджень нормативно-правової бази діяльності наукової бібліотеки, необхідності досягнення якісно нового рівня повноти і оперативності інформаційного забезпечення наукових досліджень від рукописної та стародрукованої спадщини, інформаційна цінність якої не підвладна часу, котра повинна бути доступною у вигляді е-інформації, необмеженою хронологічно чи географічно бібліотек задля успішної реалізації комунікативної функції НБ та пріоритетних напрямках стандартизації вітчизняної бібліотечної справи загалом (Л. А. Дубровіна «Опис рукописних книг: бібліографія, археографія, кодикографія?» 1993, № 1–2, с. 7–12; П. В. Голобуцький, Е. М. Желудько «Результат творчості українського народу (Національна бібліотека України: виникнення і перші роки існування)», 1993, № 3–4, с. 5–10; Л. Й. Костенко «Інформаційно-комунікативні ресурси бібліотек АН України», 1993, № 3–4, с. 55–58; Л. А. Дубровіна, Т. В. Боряк, С. М. Кіржаєв «Національна архівна інформаційна система (НАІС: актуальні проблеми «Архівної і рукописної Україники» і шляхи створення зведеної бази даних на бібліотечні, музейні, архівні колекції, фонди)», 1993, № 3–4, с. 58–64; І. П. Антоненко, О. В. Баркова «Електронні ресурси як об'єкт каталогізації: історія питання, термінологія, форматне забезпечення», 2004, № 2,

с. 11–22; Гальченко О. М. «Науковий каталог писемних пам’яток як джерело і різновид наукових досліджень», 2016, № 5, с. 7–14 та багато інших).

У мережі Інтернет журнал представлений на порталах Науково-видавничої ради НАН України та Наукової періодики НБУВ України, на сайті журналу (http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html), у Вікіпедії тощо. Зміст журналу розкривається у національній реферативній базі даних «Україніка наукова» та в Українському реферативному журналі «Джерело».

Нагромаджений потенціал науково обґрунтованих і практично апробованих підходів у напрямі створення цілісної системи нормативно-правового забезпечення діяльності українських наукових бібліотек відповідно до міжнародних стандартів є визначальною стратегією задля забезпечення прав людини на вільний доступ до інформації, знань, залучення до цінностей національної та світової культури, науки та освіти.

УДК: 342.721:681

Коваль Тетяна Миколаївна

Koval Tetiana

завідувач відділу

Head of the Department

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Лопата Олена Михайлівна

Lopata Olena

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ТА СИСТЕМА СТАНДАРТІВ ЄС ТА IFLA ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ КОРИСТУВАЧІВ БІБЛІОТЕК

REGULATORY FRAMEWORK AND SYSTEM OF EU AND IFLA STANDARDS TO PRESERVE PERSONAL DATA LIBRARY USERS

Розглянуті питання захисту персональних даних, механізми ЄС та IFLA по забезпеченню захищеності даних, закріплені на законодавчому рівні. Modern issues of personal data, EU and IFLA data security safeguarding mechanism provided by law.

Ключові слова: захист даних, права та свободи людини, обробка інформації, персональні дані, передача даних.

Keywords: data security, human right and freedom, information processing, personal data, data transfer.

Використання сучасних інформаційних технологій та досягнень науково-технічного прогресу дало людству величезні можливості для комунікації та оволодіння знаннями ресурсами. Але, крім зручності у застосуванні, інтернет-технології додають чимало ризиків у контексті приватності для пересічних користувачів.

З огляду на тенденцію до вдосконалення положень щодо захисту приватного життя на міжнародному рівні, вбачається доцільним розгляд актуальних та проблемних питань обробки та захисту персональних даних у національних книгозбірнях, й пошук найоптимальніших шляхів урегулювання цих питань у практиці бібліотечної роботи.

У вітчизняній літературі дослідженню окремих аспектів цієї проблематики у різні часи приділяли увагу такі фахівці, як О.С.Онищенко, В. М. Горовий, В. М. Брижко, В. А. Проценко, К. С. Мельник, К. В. Лобузін, Л. Й. Костенко, Т. М. Коваль, Н. Ю. Каліберда, О. В. Чабан та інші. Розгляд означених питань здійснювався і зарубіжними вченими, серед яких – А. Міллером,

І. Вельдером, Д. Лоу, М. Блан-Монмейером, Ж. Дурі-Боне, Я. Л. Шрайбергом, К. К. Колінім та іншими.

Нормативне вирішення проблеми захисту прав людини починає свою історію у 1215 р., коли англійський король Іоан Безземельний під тиском баронів підписав Велику хартію вільностей («Magna Carta»). Проте, знадобилось ще декілька століть, щоб від декларативних тверджень перейти до конкретних нормативних актів, що регламентують недоторканість особистості та захист її невід'ємного права на приватне життя.

В Україні це право, гарантується ст. 32 Конституції 1996 р., а саме: «Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків визначених законом». З метою забезпечення реалізації положень ст. 32 Конституції України, Верховною Радою України 13 січня 2011 р. було прийнято закони України «Про доступ до публічної інформації», «Про інформацію», «Про захист персональних даних» (далі: Закони). Положення цих Законів тісно пов'язані між собою та регулюють відносини щодо захисту персональних даних під час їх обробки.

У більшості європейських країн у цій царині діють спеціальні закони, орієнтовані на створення сприятливої нормативно-правової бази захисту особистих даних читачів національних книгозбірень відповідно до останніх міжнародних законодавчих актів та постанов, резолюцій Європейської комісії та Ради Європейського Союзу, рекомендацій IFLA та провідних європейських наукових інституцій.

Сам Інститут захисту персональних даних людини та громадянина пройшов динамічний та тривалий шлях свого становлення, проте є достатньо молодим у правовому значенні. Це право як юридична категорія виникло у США – в англійській мові всі сторони приватного життя позначаються єдиним терміном «privacy» (з англ. – приватне життя, приватність), що не має підрядкового аналогу в українській мові.

Міжнародне визначення права на захист приватної сфери життя, що передбачає охорону («укриття») «особистих відомостей» про людину, вперше увійшло до переліку фундаментальних прав та свобод у Загальній декларації прав людини, прийнятій Гене-

ральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. Ст. 12 Декларації констатує: «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте життя». Положення Декларації знайшли своє подальше відображення у Європейській конвенції «Про захист прав людини та основоположних свобод» (Рим, 04.XI.1950 р.). Відповідно до ст. 8 документа: «Кожен має право на повагу до його приватного ... життя ... і до таємниці кореспонденції».

Активне застосування інформаційно-комп'ютерних технологій, телекомунікаційних мереж та формування різних за напрямками електронних накопичувачів інформації – баз даних, поступово трансформувало європейське розуміння поняття «право на недоторканість особистого та сімейного життя» у бік застосування заходів «захисту права на інформаційний суверенітет особи». Ці основоположні принципи 28 січня 1981 р. отримали закріплення у першій міжнародній угоді світового рівня – Конвенції Ради Європи «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних» (відома як Конвенція РЄ №108, згідно з порядком у серії Європейських договорів). Через 15 років, у 1995 р. Європейський парламент та Рада Європейського Союзу запровадили першу в ЄС законодавчу ініціативу щодо персональних даних – Директиву 95/46/ЄС «Про захист осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і вільним обігом цих даних» від 24.10.1995 р.

З перебігом часу особисті дані почали все частіше переміщуватися через кордони – як віртуальні, так і географічні. Новим явищем сучасного інформаційного світу стали Cloud computing (далі: Хмарні технології). 25 січня 2012 р. в Брюсселі Європейська Комісія запропонувала нову всеосяжну реформу правил ЄС щодо захисту даних, спрямовану на зміцнення он-лайн права на конфіденційність та підвищення ефективності інформаційної безпеки. Серед основних постулатів: підвищення відповідальності та звітності усіх, хто займається обробкою персональних даних.

У бібліотеках персональні дані – це не тільки читацькі картотеки й бази даних. Якщо користувач працює з інформаційними ресурсами чи має доступ до передплат і електронних каталогів, його дані можуть бути легко отримані через відкриті ресурси Інтернету. Щоб цього уникнути, книгозбірням необхідно розробляти досить непрості схеми захисту персональних даних.

Перший маніфест IFLA про Інтернет (IFLA Internet Manifesto) Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій і установ (IFLA) затвердила в 2002 р. Цим документом підкреслювалась важливість ролі, яку відіграє Інтернет у роботі бібліотек та інформаційних служб і наголошувалося, що доступ до Інтернету та його ресурсів повинен здійснюватися відповідно до Загальної декларації прав людини ООН, зокрема до ст. 19.

З 2002 р. у світі відбулися значні зміни. У 2010–2012 рр. IFLA висунула й реалізувала п'ять ініціатив, викладених як програми, у яких чітко сформульовано позицію IFLA щодо необхідності забезпечення рівного доступу та захисту даних читачів зі збереженням балансу між правовласниками та бібліотечними користувачами.

Важливою подією 2013 р. було створення Бібліотеки IFLA. Відповідно до стратегічного плану реалізуються фундаментальні проекти, що визначають тенденції розвитку IFLA, поміж них і ALP (Action for Development through Libraries Program) – проект розвитку бібліотек за допомогою регіональних програм, учасником якого є Україна.

В оприлюдненому – за матеріалами роботи Всесвітнього бібліотечного й інформаційного конгресу IFLA, що проходив у Сінгапурі в серпні 2013 р. – «Аналітичному огляді» IFLA («Trend Report» IFLA) було визначено п'ять ключових тенденцій, які можуть змінити інформаційне середовище й, відповідно, бібліотечну діяльність. Одна з них – межі між інформацією, що має приватний характер та захистом даних повинні бути переглянуті, так як особиста інформація усе більше стає бажаним об'єктом купівлі-продажу.

У комплексі проблем, обговорюваних на Всесвітньому конгресі з бібліотечної та інформаційної діяльності (World Library and Information Congress – WLIC) у Ліоні (16–22 серпня 2014 р.) – центральне місце займали питання, що стосуються стандартизації та стандартів. IFLA достатньо широко трактує розуміння стандартів, зараховуючи до них різноманітні типи документів: концептуальні моделі, правила опису джерел, коди цифрових форматів, довідники, документи, що містять інформацію про передовий досвід та ін. Комітет зі стандартів підготував посібник,

у якому вміщено рекомендації з підготовки різноманітних нормативних документів (The IFLA Standards Procedure Manual), зазначено як, обґрунтувати необхідність створення тих чи інших стандартів або рекомендацій, як досягти погодженості між змістом та застосуванням, послідовністю та сутністю і т. д.

Першочергове значення мають два міжнародні стандарти. Стандарт ISO 2789 «Інформація та документація – Міжнародна бібліотечна статистика» визначає основні поняття, що застосовуються у статистичному дослідженні, обчисленні та вимірюванні. Стандарт ISO 11620 «Інформація та документація – Показники бібліотечної діяльності» рекомендує показники, які слід використовувати для фактичного порівняння бібліотек, бібліотечних систем, регіонів і країн. Докладно на засіданні IFLA розглядалися й питання, що стосуються Хмарних технологій (Cloud computing) і забезпечення даних у цифрову епоху – стандарт ISO/IEC 27001:2013 «Інформаційні технології. Методи захисту. Системи менеджменту інформаційної безпеки».

Це питання було проаналізовано й на Всесвітньому самміті з інформаційного суспільстві за останні десять років (WSIS + 10) у (Женеві 9–13 червня 2014 р.), де за ініціативою IFLA було розглянуто бібліотечні питання. Поміж головного для книгозбірень у документах самміту: збереження та доступ до записаної інформації в цифровому середовищі в усіх її формах має відбуватися, оминаючи вторгнень у приватне життя.

6 травня 2015 р. в Брюсселі Ліга європейських наукових бібліотек (LIBER, <http://lilibereurope.eu/about-liber/>) оприлюднила Гаазьку декларацію відкритих знань у цифрову епоху. Поява декларації відбулася у день, коли Європейська комісія окреслила свою стратегію цифрового ринку. Поміж п'яти основних «принципів», задекларованих у цих документах й такі: у людей має бути свобода аналізувати й задовольняти дослідницький інтерес, не побоюючись контролю або наслідків; етичні норми при використанні технології аналізу даних мають бути збережені та відповідати змінним технологіям.

За результатами роботи – 14 серпня 2015 р. на засіданні в Кейптауні (ПАР), Правління IFLA схвалило Заяву IFLA про недоторканність приватного життя у бібліотечному середовищі.

Питання нормативного впорядкування відносин у бібліотечній галузі, у тому числі інформаційної безпеки та захисту особистих даних, постійно розглядаються та корелюються Американською Лігою Юридичних Бібліотек (American Association of Law Libraries). Безпека та захист приватності визнані основою морального кодексу американських бібліотекарів та ключовим чинником Етичного Кодексу Американської Бібліотечної Асоціації (ALA Code of Ethics) [/\(ala.org/advocacy/proethics/codeofethics/codeethics\)](http://ala.org/advocacy/proethics/codeofethics/codeethics).

У 2015–2016 рр. Комітет Інтелектуальної Свободи (The Intellectual Freedom Committee) – член Американської Бібліотечної Асоціації (ALA), опублікував Бібліотечні Правила Конфіденційності (Library Privacy Guidelines), які охоплюють /включають/ основні теми (K-12) вивчення приватності (student privacy) у бібліотечній сфері [/\(ala.org/advocacy/ala.org/advocacy/privacyconfidentiality\)](http://ala.org/advocacy/ala.org/advocacy/privacyconfidentiality). Створено Структуру з захисту приватної інформації постійних відвідувачів /користувачів/ книгозбірень (NISO Patron Privacy Framework). Установча діяльність NISO розпочата з вироблення комплексу принципів для бібліотек, постачальників послуг та видавців, що ґрунтуються на поєднанні американського законодавства та прецедентного права [/\(niso.org/topics/tl/patron_privacy\)](http://niso.org/topics/tl/patron_privacy).

Україна, прагнучи дотримуватись світових стандартів у частині захисту права людини на недоторканість її приватного життя, ратифікувала у 2010 р. Конвенцію Ради Європи № 108 про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних 1981 р. та Додатковий протокол до неї щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних 2001 р. Останньою парламентською ініціативою була ратифікація 24 травня 2017 р. Адміністративних домовленостей щодо охорони інформації з обмеженим доступом між урядом України та Організацією Північноатлантичного договору (№0144).

28 січня проголошено європейським Днем захисту даних. Європейський Союз уже упродовж багатьох років має типову систему законодавства у сфері конфіденційності, яка є суворішою, ніж у багатьох інших регіонах світу. Істотною частиною проблеми забезпечення захисту даних може бути вирішена організаційними заходами, проте з розвитком інформаційних технологій зро-

стає потреба в застосуванні технічного захисту та вжитті технічних заходів.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського бере активну участь у запровадженні європейських стандартів захисту даних – організаційних та технічних, у практику бібліотечної роботи. На пункті запису читачів НБУВ впроваджена нова технологія запису у середовищі АБІС «ІРБІС» та розроблена Анкета для реєстрації користувачів НБУВ. Створена єдина фактографічна основа для запису до бібліотеки громадян України та інших держав. У процесі створення автоматизованого робочого місця пункту запису читачів (АРМ ПЗЧ) розроблені технічні засоби для забезпечення цілісності та конфіденційності БД «Читачі НБУВ».

Відповідно до європейських стандартів, паспортні дані, зображення обличчя та власний підпис є обов'язковою інформацією для ідентифікації особи. Інша інформація у картці реєстрації є факультативною (допоміжною) та надається особою на власний розсуд. Персональні дані, щодо національності, політичних, релігійних чи інших переконань, а також відомості, що стосуються здоров'я або приватного життя (одна з фундаментальних вимог вищезазначеної Конвенції РЄ № 108), читачами НБУВ не надаються та не підлягають автоматизованій обробці.

Персональні дані, які надходять до БД «Читачі НБУВ», обробляються із застосуванням комплексної системи захисту інформації, що спирається на положення міжнародного стандарту ISO/IEC 27001: 2013 «Інформаційні технології. Методи захисту. Системи менеджменту інформаційної безпеки», який встановлює вимоги до створення, впровадження, підтримки та постійного поліпшення системи менеджменту інформаційної безпеки та з урахуванням проблеми захисту персональних даних постійних відвідувачів (користувачів) тієї чи іншої установи.

УДК: 024.1:027.54]: 311.42:006.32

Коваль Тетяна Миколаївна

Koval Tetiana

завідувач відділу

Head of the Department

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Туровська Леся Олегівна

Turovska Lesja

молодший науковий співробітник

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Шевченко Ірина Володимирівна

Shevchenko iryna

завідувач сектору

Head of the Sector

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

СТАТИСТИЧНИЙ ОБЛІК ЧИТАЧІВ НБУВ: ВІД ТРАДИЦІЙ ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ

STATISTICAL ACCOUNT OF READERS NLUV: FROM TRADITIONS TO INTERNATIONAL STANDARDS

Спираючись на багаторічні традиції вивчення читацької аудиторії, узагальнено сучасний досвід організації статистичного обліку читачів за допомогою БД «Читачі НБУВ», гармонізованої з міжнародними стандартами ІСО.

Based on the perennial tradition of studying the reader's audience, the proposed article summarizes the current experience of organizing the statistical accounting of readers with the help of the database «Readers of the NBUV», harmonized with the international standards of ISO.

Ключові слова: міжнародна організація по стандартизації, БД «Читачі НБУВ», автоматизована бібліотечна інформаційна система ІРБІС, АРМ «Каталогізатор», бібліотечна статистика.

Keywords: international standardization organization, database «Readers of the NBUV», automated library information system IRBIS, ARM «Catalogizator», library statistics.

Вивчення читацької аудиторії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) має добру традицію. Комплексні наукові розвідки щодо обліку та складу користувачів проводилися за різними напрямками та базувалися на аналітичній обробці статистичних масивів, висновках анкетних опитувань та результатах візуальних спостережень. Сучасний стан цієї проблеми є розвитком саме попередніх ідей і методик, продовженням традицій взаємозбагачення і взаємодоповнення теоретико-практичних аспектів.

З 1990-х років НБУВ долучилася до багатоцільового вивчення читацького контингенту на базі впровадження інформаційних технологій запису читачів із урахуванням таких параметрів, як аналіз читачів згідно категорії, шифру спеціальності, місця навчання та інтенсивності читацьких потоків.

З наданням Бібліотеці статусу «національна» (1996), НБУВ започаткувала автоматизовану систему запису читачів та ввела в експлуатацію автоматизоване робоче місце пункту запису читачів (АРМ ПЗЧ). У рамках цих нововведень, упродовж 1996–1997 рр. було розроблено нову технологію реєстрації читачів; модифіковано АРМ ПЗЧ у комплексі з пакетом прикладних програм; створено нову структуру читацького квитка; оновлено систему розподілу читачів за категоріями з привласненням їм шифрів спеціальностей відповідно до стандартів бібліотечно-бібліографічної класифікації наук.

Завдяки формуванню БД відомостей про читачів, з'явилася змога більш детального, ґрунтовного вивчення контактної читацької аудиторії НБУВ як головного об'єкта бібліотечної діяльності з диференційованим обліком її складу. Це спричинило нові можливості щодо запису читачів із відмовленням від рутинної

бібліотечної технології. В результаті – термін первинного запису скоротився утричі, перереєстрації – удвічі, оформлення дубліката читацького квитка – більш як у три рази.

Автоматизована система запису читачів усунула типові бібліотечні непорозуміння (відсутність реєстраційної картки у зв'язку з порушенням алфавіту, повторне оформлення одного й того ж читача, помилки у номерах читацького квитка тощо). Вона значно спростила та розширила статистичний аналіз читачів.

Наявність інтегрованого АРМ ПЗЧ позначилася на скороченні витрат ручної роботи та підвищенні оперативності обслуговування. Проте оформлення читацького квитка залишалось традиційним. Квиток мав вигляд паперового бланка, на якому у ручному режимі проставлявся читацький номер, ПІБ читача, рік видачі, у правому куті наклеювалося фото читача та штампувалася печатка.

З метою подолання розбіжностей між автоматизованим записом читачів та паперовим оформленням читацького квитка, 1997 р. НБУВ залучилася до впровадження електронних технологій. Було вивчено спектр можливостей існуючих в Україні компаній, які спеціалізувалися на виготовленні читацьких квитків та мали програмне забезпечення, спроможне водночас здійснювати автоматизований запис та виготовляти читацький квиток.

Найбільш адаптованим для бібліотечної технології виявилось обладнання американської компанії DataCard, яка першою запропонувала для ринку ідентифікаційних карт – новітню цифрову систему: програмне забезпечення і принтер для персоналізації ідентифікаційних карт.

1997 р. НБУВ підписала договір з ТОВ «ТОП – Сервіс» (нині – «Поллі-Сервіс») на виконання комплексу робіт із доставки, установки і налагодження програмно-апаратних засобів-студій для виготовлення пластикових читацьких квитків та запровадила програмно-технічний комплекс (ПТК) для виготовлення машиночитаних пластикових читацьких квитків. Було розроблено нову структуру читацького квитка, яка вмістила у себе шифр категорії читача, його ідентифікаційний номер у БД та шифр його освітньо-професійної спеціалізації.

Завдяки ПТК процес оформлення читацького квитка став здійснюватися методом набору вихідних даних на клавіатурі комп'юте-

ра, миттєвого фотографування (відеокамерою ф. DataCard і електронного фотоспалаху Porta flash 336 V, синхронізованого з нею), друкування штрих-коду (для отримання оперативної інформації про читача в БД за допомогою щільного зчитувача штрих-кодів) та нанесення прозорого захисного покриття на спеціалізованому термопринтері для друку на пластикових картках.

Упровадження нової системи запису читачів зі створенням єдиної БД відомостей про читачів із використанням автоматизованих технологій оптимізувало інформаційно-бібліотечне обслуговування на етапі запису до наукової бібліотеки, зменшило обсяги рутинної роботи та сприяло розширенню професійних бібліотечних функцій. Встановлена система дала змогу вести облік читачів в автоматизованому режимі; оперувати даними статистики, диференціювати читачів за професійними категоріями, шифрами спеціальності, освітою, містом навчання, віком, статтю тощо. Це позитивно позначилося на формуванні сучасної методики дослідження читацького контингенту.

Наступним інтегрованим рішенням у галузі автоматизації бібліотечних технологій стала автоматизована бібліотечна інформаційна система «ІРБІС» (далі – АБІС «ІРБІС»), призначена для використання у бібліотеках будь-якого типу і профілю. Розроблена для виконання бібліотечно-інформаційних процесів будь-якої складності, вона виявилася повністю відповідною міжнародним стандартам, що рекомендовані до сучасних бібліотечних систем. Як підкреслює Г. І. Солоїденко, саме стандартизація виступає ефективним інструментом організаційно-правового та організаційно-методичного регулювання [1].

Сумісна з міжнародними комунікативними форматами UNIMARK та USMARK (на основі двосторонньої конверсії даних), АБІС «ІРБІС» обумовила підтримку української бібліотечної справи. Запроваджена в НБУВ 2012 р., вона забезпечила організацію та супровід цілої низки БД наукової бібліотеки, в тому числі, БД «Читачі НБУВ» [2]. До її складу увійшло кілька АРМ, зокрема – АРМ «Каталогізатор», який уявляє собою програмно-технічний комплекс спеціаліста, зв'язаного з формуванням електронного каталогу, вводом даних відповідно до міжнародних форматів представлення інформації, коректуванням і поповненням БД.

Обслуговуючи БД «Читачі НБУВ», АРМ «Каталогізатор» забезпечив на новому рівні статистичний аналіз відомостей про читачів наукової бібліотеки та підготовку статистичних звітів за його результатами.

Для узагальнення статистичного обліку користувачів НБУВ, 2015 р. розроблено Методику обробки статистичних даних відомостей про читачів НБУВ з БД в режимах «Стат. форми», «Статистика» та методика використання словників для проведення статистичного аналізу.

Здійснення автоматизованого обліку даних на базі АБІС «ІРБІС» з використанням АРМ ПЗЧ передбачає заходи щодо підвищення кваліфікації співробітників стосовно засвоєння нових бібліотечно-інформаційних технологій та обумовлює науково-методичну, практичну і матеріально-технічну допомогу з боку відділу інформаційно-комунікаційних технологій.

Створення в НБУВ комплексного автоматизованого процесу запису користувачів та функціонування БД «Читачі НБУВ» оптимізує оперативне спостереження за еволюцією читачького контингенту, оперування широким спектром статистичних даних, формування концептуальної бази щодо ефективного розвитку інших бібліотечних стратегічних напрямів, таких як організація фонду, корегування номенклатури бібліотечно-інформаційних послуг, оптимізації системи обслуговування в цілому, а також розробку єдиних нормативно-методичних та нормативно-правових документів для проведення міжбібліотечних досліджень відповідно до міжнародних стандартів за єдиними програмами і за найактуальнішими проблемами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Солоїденко Г. І. Стандартизація у бібліотечній галузі: підсумки 26-річної діяльності / Г. І. Солоїденко // Наук. праці НБУВ. – 2017. – Вип. 48. – С. 32–44.
2. Лобузін К. В., Лобузін І. В. Можливості системи автоматизації «ІРБІС64» для організації роботи спеціалізованих фондів наукових бібліотек / К. В. Лобузін, І. В. Лобузін // Бібліотеки нац. академій наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку: наук-практ. зб. – 2010. – Вип. 8. – С. 120–130.

УДК 021:303.436.2:069

Кунанець Наталія Едуардівна

Nataliia Kunanets

професор

Professor

доктор наук із соціальних комунікацій

Doctor of Sciences in Social Communications

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

Національний університет «Львівська політехніка»

Lviv Polytechnic National University

Липак Галина Ігорівна

Halyna Lyrak

Аспірант

PhD student

Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя

Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University

**ОБ'ЄДНАНІ ЦИФРОВІ РЕСУРСИ БІБЛІОТЕК, АРХІВІВ
ТА МУЗЕЇВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД – ФУНДАМЕНТ
НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ**

**LIBRARIES 'DIGITAL RESOURCES, ARCHIVES AND MUSEUMS
OF THE TERRITORIAL COMMUNITIES - THE FUNDAMENTAL
FOR NATIONAL INFORMATION RESOURCE**

Висвітлено напрями та перспективи об'єднання інформаційних ресурсів бібліотек, архівів та музеїв з метою збереження та представлення культурної та наукової спадщини. Окреслено переваги такого об'єднання на рівні окремих територіальних громад чи міст з метою подальшої інтеграції цих ресурсів в єдиний національний інформаційний ресурс. The directions and prospects of the integration of information resources of libraries, archives and museums in order to preserve and present cultural and scientific heritage are presented. The advantages of such association at the level of separate territorial communities or cities are outlined with the purpose of further integration of these resources into a single national information resource.

Ключові слова: бібліотеки, архіви, музеї, культурна спадщина, національний інформаційний ресурс, територіальна громада.

Keywords: libraries, archives, museums, cultural heritage, national information resource, territorial community.

Бібліотеки, архіви та музеї, як інститути соціальної пам'яті, впродовж усієї історії свого розвитку одночасно виконували роль і охоронців-інтерпретаторів соціального досвіду і культурної спадщини, і генераторів нових знань та ідей. У сучасних умовах інформатизації, що зумовили появу нових способів збирання, зберігання та перетворення інформації, ці їхні функції не змінилися, а висунули перед фахівцями відповідних сфер завдання пошуку нових форм роботи, в тому числі інтеграції інформаційних ресурсів цих установ. Із точки зору сучасного користувача важливо забезпечити навігацію і єдиний пошук по фондах бібліотек, архівів та музеїв (у т. ч. і територіально віддалених) із можливістю отримання цілісної інформаційної картини. Одночасно на світовому рівні визнано необхідність збереження та удоступнення культурної та знаннєвої спадщини людства, що посприяло широкому поширенню процесів оцифрування фондів різноманітних установ та втіленню проектів із консолідації їх ресурсів [1]. Серед них є проекти загальнонаціонального значення (портали культурної спадщини Німеччини, Литви, Франції та ряду інших країн), континентального рівня (Європіана) та світового (Світова цифрова бібліотека). Окремо слід відзначити досвід австралійського порталу Trove, який об'єднує усі, в тому числі територіально віддалені ресурси, проте виключно австралійської тематики, забезпечуючи таким чином високу концентрацію краєзнавчого матеріалу [2].

У західних наукових колах дискусія щодо доцільності та методологічно-технологічних засад об'єднання бібліотек, архівів, музеїв триває з кінця минулого століття. Цим питанням присвячено чимало праць науковців, на цю тематику проводяться конференції та наукові дослідження. Серед українських вчених, які досліджували питання ролі бібліотек, архівів та музеїв як сховищ національно-культурного спадку, носіїв соціальної пам'яті та ідейної

основи формування соціокультурного середовища, вивчали форми і переваги їхньої взаємодії Л. А. Дубровіна, І. Б. Матяш, А. М. Киридон, І. Г. Довгалюк, М. М. Кузнецова, Н. М. Кушнарєнко, С. О. Денисенко, С. О. Шемаєв, О. М. Рибачок та інші.

Обґрунтування концептуальних засад системної взаємодії бібліотек, архівів та музеїв висвітлено у працях таких зарубіжних учених, як У. Дафф, П. Марті, А. Таммаро, Д. Леві, А. Ярров, Б. Клаб, Дж-Л. Драпер, Р. Мартін, Л. Демпсі, Н. Аллен, Х. Гібсон, М. Кастельс, М. Манов та інших.

Стратегією розвитку інформаційного суспільства в Україні [4] та Концепцією державної цільової національно-культурної програми «Бібліотека ХХІ» [3] визначені напрямки розвитку електронної культури, серед яких, окрім згаданих процесів оцифрування та удоступнення культурних цінностей, – побудова національного інформаційного ресурсу та реалізація пілотного проекту «Єдина інформаційна система надбань документальної спадщини». Певний поступ у втіленні окреслених завдань засвідчують, зокрема, сформовані ресурси «Культура України», «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини», «Наука України: доступ до знань», «Історична спадщина України – світовий доступ в цифровому форматі», регіональний портал «Історична Волинь», проте за повнотою охоплення жоден із наявних проєктів наразі не може претендувати на роль національного інформаційного ресурсу. Як правило, перешкодою на шляху втілення подібних масштабних проєктів є відсутність системних цілісних програм та брак фінансування для оцифрування фондів установ соціальної пам'яті.

Вважаємо, побудову національного інформаційного ресурсу в сучасних українських реаліях доцільно втілювати за ієрархічним принципом «знизу догори». Фундаментальною базою такого ресурсу можуть стати регіональні консолідовані інформаційні ресурси територіальних громад чи окремих міст, які об'єднують переведені у цифрову форму фонди місцевих бібліотек, архівів та музеїв. Ці установи виступають джерелами та сховищами регіональної самобутності, вони мають невичерпні можливості для підтримки, позиціонування та трансляції у часі і просторі унікальних специфічних особливостей кожного регіону чи громади зокрема. Такі проєкти місцевого значення одночасно сприяти-

муть становленню соціокомунікаційного середовища регіонів, надаватимуть якісне інформаційне обслуговування місцевим мешканцям та туристам, втілюючи вимогу доступності до повної інформації будь-де і в будь-який час, презентуватимуть регіональну самобутність, та створять надійне інформаційне підґрунтя для втілення національного ресурсу. Побудовані за єдиними принципами представлення та стандартами подання метаданих, такі консолідовані інформаційні ресурси окремих громад забезпечать глибину та повноту представлення наявних фондів різноманітних установ та забезпечать легкість та простоту їх поєднання в межах єдиного інформаційного національного ресурсу. При розробці подібних проєктів, безперечно, слід використати позитивний досвід світових порталів культурної спадщини, а також перейняти підходи австралійського порталу Trove як зразка консолідації контенту обмеженої (краєзнавчої) тематики.

Список використаних джерел

1. Кунанець Н. Європейський досвід створення консолідованих інформаційних ресурсів / Кунанець Н., Липак Г. // Бібл. вісн. – 2016. – № 6. – С. 15–20.
2. Липак Г. Австралійський досвід консолідації електронних інформаційних ресурсів бібліотек, архівів та музеїв [Електронний ресурс] / Липак Г. // Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal. – 2018. – № 1(17). – Режим доступу : https://sp-sciences.io.ua/s2624528/lypak_halyna_2018_austrian_experience_of_consolidation_electronic_information_resources_of_libraries_archives_and_museums_social_and_human_sciences_polish-ukrainian_scientific_journal_01_17. – Назва з екрана.
3. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» : розпорядження Кабінету Міністрів України № 1579-р. від 23.12.2009 р. Верховна Рада України [офіц. сайт]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1579-2009-%D1%80>. – Назва з екрана.
4. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 386-р від 15.05.2013 р. Верховна Рада України [офіц. сайт]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>. – Назва з екрана.

УДК 347.78

Литвинова Лариса Анатоліївна

Larysa Lytvynova

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

кандидат наук із соціальних комунікацій

Candidate of Sciences Social Communications

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

НОВІ ЄВРОПЕЙСЬКІ НОРМИ ЩОДО ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В ІНТЕРНЕТІ

NEW EUROPEAN RULES ON COPYRIGHT PROTECTION ON THE INTERNET

Розглянуто Директиву про авторське право на цифровому єдиному ринку та її значення для бібліотек.

The Directive on Copyright in the Digital Single Market and its importance for libraries are considered.

Ключові слова: авторське право, Директива про авторське право на цифровому єдиному ринку, цифрові технології, Європейський Союз, бібліотека.

Keywords: Copyright, Directive on Copyright in the Digital Single Market, Digital Technology, European Union, Library.

Із розвитком цифрових технологій виникла необхідність у модернізації законодавства про авторське право Європейського Союзу (далі ЄС), яке б відображало цифрову епоху, де враховані особливості і потенційне використання цифрових технологій та розширюватися ступінь доступу до транскордонних мереж в Європі для захищених робіт в Інтернеті.

Представлена Комітетом із правових питань Європейського парламенту (JURI) у 2016 р. Директива про авторське право на цифровому єдиному ринку (Directive on Copyright in the Digital Single Market 2016/0280 (COD), також відома як Директива про

авторське право ЄС, є ключовою частиною пакету заходів Європейського Союзу, спрямованих на створення цифрового єдиного ринку в ЄС.

Глава Європейської комісії Жан-Клод Юнкер наголосив, нова ініціатива – «сучасні норми авторського права, які підходять для епохи цифрових технологій», – перша серйозна реформа в законодавстві про авторське право в ЄС з 2001 р.¹

Нова Директива щодо захисту авторських прав, запропонована в Євросоюзі, може відібрати частину доходів від публікації новин в інтернет-гігантів на кшталт Facebook або Google, які не виробляють контент самі, і передають їх пресі. Однак «під ударом» виявилися не тільки вони, а й бібліотеки та агрегатори наукових і дослідницьких робіт. Директива містить кілька статей, які мають безпосередній вплив на бібліотеки та їхніх користувачів в Європі.

У запропонованій Директиві про авторське право на цифровому єдиному ринку (DSM Directive) передбачено нове обов'язкове виключення авторських прав (ст. 3), яке дозволить некомерційним дослідницьким установам брати участь у розробці текстів і даних (text and data mining – TDM).

Майже всі наукові журнали, доступні в Інтернеті, щорічно публікують близько 2,5 млн наукових статей. Методи обробки тексту і даних (TDM), які дозволяють читати і аналізувати величезну кількість цифрового контенту, мають великий потенціал для досліджень та інновацій і використовуються в науці і дослідженнях, зокрема для виявлення кореляцій між матеріалами, що створюються в різних наукових галузях, і генеруванні нових знань. Але оскільки часто потрібно робити копії робіт, чинні правила авторського права створюють юридичну невизначеність щодо використання TDM у дослідженнях. Тому Європейська комісія в ст. 3 пропонує державам-членам ЄС дозволити університетам і науково-дослідним інститутам (сьогодні у тому числі бібліотек), здійснювати інтелектуальний аналіз тексту і даних захищеного авторським правом контенту, до якого вони мають законний доступ.

Згідно зі ст. 3, науковці звільняються від виконання приписів

---

¹ Vincent Bonnet. Il copyright nel dibattito bibliotecario europeo / Vincent Bonnet // Biblioteche oggi Trends. – 2017. – Vol 3. – N 2. – P. 51–58. [Electronic resource]. – Mode of access : www.bibliotecheoggi.it/trends/article/download/719/787. – Title from the screen.

нової директиви за умови, що аналіз даних проводиться в інтересах громадськості і в дослідницьких цілях. Він буде охоплювати як комерційні, так і некомерційні дослідження. Але виняток не буде застосовуватися до комерційних фірм, які все одно повинні будуть обговорювати права з видавцями та іншими контент-провайдерами. Це ставить під удар європейські дослідницькі проекти, які спонсорують із фондів комерційних підприємств.

У ст. 4 DSM Directive запропоновано обов'язковий виняток для використання творів, захищених авторським правом, у рамках «цифрової та транскордонної навчальної діяльності». Ця стаття, коли вона буде реалізована, дозволить навчальним закладам використовувати захищені авторським правом твори для ілюстрації в навчальних некомерційних цілях. Освітня діяльність із використанням цифрових матеріалів повинна здійснюватись або в приміщеннях шкіл, університетів і професійних навчальних закладах, або через безпечну електронну мережу, до якої матимуть доступ тільки учні чи студенти навчального закладу або викладачі.

Ст. 4 обмежується навчальними закладами, не охопивши 70 000 бібліотек ЄС, які забезпечують доступ до контенту до 100 млн європейців на рік.

Оскільки всі типи бібліотек беруть участь у збереженні культурної спадщини в своїх колекціях, для них цікава ст. 5, яка дозволить установам культурної спадщини робити копії будь-яких творів або інших категорій робіт, що постійно перебувають в їхніх колекціях, у будь-якому форматі з метою збереження таких творів або інших робіт. Тобто ця стаття надає таким установам культурної спадщини право копіювати твори таким чином, який підходить для цифрового середовища. Це буде охоплювати роботи, створені безпосередньо в цифровій формі, і оцифрування творів в аналогових форматах, а також допомогу аудиторії в доступі до них далі.

Ст. 7–9 DSM Directive передбачено надання невиключних ліцензій у некомерційних цілях установам культурної спадщини (до яких відносяться і бібліотеки) для оцифровки, поширення, передачі інформації громадськості. Важливо зауважити, що органи колективного управління (CMOs) можуть збирати доходи від ліцензій правовласників, які не є його членами, шляхом розши-

реного колективного ліцензування або презумпції представлення. Єдиною умовою є те, що даний СМО є представником правовласників певних видів робіт.

Якщо на одному з європейських порталів міститься інформація про відсутність комерційного статусу роботи упродовж щонайменше шести місяців, бібліотекам та установам культурної спадщини через Управління інтелектуальної власності Європейського Союзу буде дозволено використовувати твори з урахуванням умов запропонованої ліцензії. У всіх точках правовласники мають можливість заперечувати проти надання ліцензій на використання їхніх творів.

У тексті (ст. 7) констатовано, що роботи громадян третіх країн мають бути виключено з положень DSM Directive. Виключати роботи громадян держав, що не входять в ЄС, недоцільно. Адже в одній роботі може бути багато різних правовласників, особливо для фотографій, дизайнів і інших художніх вкладів понад простого тексту. Коли створюється робота, інформація про громадянство окремих правовласників може просто не бути доступна.

Цікаво, що в Центральній та Східній Європі багато робіт, опублікованих після Другої Світової війни і до 1980-х років, представлено компаніями, які більше не існують, та відповідно законів про авторське право теж більше не існують (а в разі Югославії – країни, яка більше не існує). Тому, у багатьох випадках неможливо дізнатися, кому належать права на твори, і, отже, хто повинен їх представляти.

Незважаючи на те, що частина DSM Directive містить ряд позитивних поправок для бібліотек відповідно до нинішньої інтернет-епохи, все ж у документі є і суперечливі норми: ст. 11 і 13, якими вносяться зміни до законодавства, що регулює роботу Інтернету.

При цьому ст. 11 проекту встановлює спеціальний збір, що стягується з веб-сайтів на користь видавців новинних матеріалів в обмін на право використання коротких фрагментів цитованого тексту як частини посилання до оригінальної новинної статті. Інтернет-користувачі вже охрестили цю плату «податком на посилання».

За задумом авторів DSM Directive, цей захід має захистити

власників прав на інформаційний контент від безкоштовного цитування соцмережами і іншими інтернет-майданчиками, насамперед пошукачем Google і соціальною мережею Facebook. Відповідно до нового правила, ці компанії повинні будуть укласти ліцензійні договори з великими видавцями і виплачувати їм ліцензійні винагороди. Однак якраз ці технологічні гіганти зможуть дозволити собі оплачувати всі посилання, або просто домовляться з великими медіа, тому нова норма не дасть змоги розвиватися малим платформам, у тому числі європейським, щоб дорости до рівня Facebook і Google і конкурувати з ними.

Реалізація систем блокування і фільтрації контенту стане додатковим тягарем (іноді несприятливим) для електронних бібліотек і некомерційних освітніх платформ.

Ст. 13 під умовною назвою «Фільтр завантаження» вимагає, щоб всі матеріали, що завантажуються онлайн в ЄС, перевірялися на можливі порушення авторських прав. Тобто, щоб реалізувати відповідні норми Євросоюзу, великим інтернет-майданчикам доведеться постійно фільтрувати весь конвент, який публікують користувачі, а це – мільйони постів, фотографій, відеозаписів, фільмів і музичних треків щодня. Зробити це вручну просто неможливо, адже найняти сотні тисяч модераторів не зможуть навіть найуспішніші компанії. Тому соцмережам і іншим майданчикам доведеться використовувати автоматичні фільтри під управлінням штучного інтелекту, який буде розпізнавати матеріал, що підлягає захисту, і перешкоджати його поширенню. Така система буде надзвичайно дорогою на етапі створення. Крім того, її буде дуже проблематично підтримувати в актуальному стані, зате її легко зможуть використовувати в своїх цілях патентні тролі. Крім того, на практиці це може вилитися в цензуру і неможливість обмінюватися найпростішою мультимедіа-інформацією між користувачами.

Із огляду на масштаб і різноманітність опублікованого контенту, можна відразу визнати, що тонка настройка фільтрів, коли вони зможуть відрізнити, скажімо, цитату від піратства, неможлива. Знадобиться постійно оновлювати базу захищених об'єктів інтелектуальної власності, а це – величезні обсяги інформації. Як свідомо, цим впровадяться малих інтернет-платформи – незрозуміло. Об-

сяг зусиль для виконання закону перевищить обсяги їх власної діяльності.

Зараз існує «презумпція доброчесності» того, хто розміщує матеріал. Він видаляється тільки у разі обґрунтованого протесту. Нове положення перевертає цей принцип на 180 градусів.

Незважаючи на те що багато наукових видавництв, наприклад, Міжнародна асоціація видавців науково-технічної та медичної літератури (англ. International Association for Scientific, Technical and Medical Publishers, STM), підтримали нову директиву, в цілому міжнародне співтовариство оцінило ініціативу негативно.

Як зазначає Ванесса Праудман (Vanessa Proudman), глава Коаліції академічних ресурсів і наукових видань (SPARC), після вступу директиви в силу, тисячам некомерційних архівів даних (у тому числі університетських бібліотек) доведеться отримувати дозвіл на використання авторського контенту, застосовувати фільтри і перевіряти весь вміст архівів на предмет порушення авторських прав.

Марія Ребіндер (Maria Rehbinder), фахівець з авторського права і співробітник Асоціації наукових бібліотек Європи, заявила, що науково-дослідні бібліотеки і бібліотеки вищих навчальних закладів вже платять гроші, щоб надати доступ до тисяч статей для наукових працівників. Тому останні не повинні додатково сплачувати за цитування ².

Проект DSM Directive було запропоновано Єврокомісією ще 14 вересня 2016 р., однак голосування стосовно документа відбулося тільки зараз.

Вранці 20 червня 2018 р. Комітет із правових питань Європейського парламенту (JURI) проголосував на користь прийняття Директиви про авторське право ЄС. Це голосування можна назвати першим кроком вступу Директиви в силу.

Однак ні суперечливі 11 і 13 статті, ні інші положення документа не вважатимуться офіційними, поки її не схвалить Європейський парламент.

Напередодні голосування в Європарламенті в знак протесту

---

² EU copyright reforms draw fire from scientists [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.nature.com/articles/d41586-018-03837-7>. – Title from the screen.

проти намірів влади ЄС провести реформування правил захисту авторського права в Інтернеті «Вікіпедія» призупинила роботу своїх версій декількома європейськими мовами.

При відкритті будь-яких сторінок «Вікіпедії» італійською, іспанською, латиською, естонською, польською мовами користувачеві демонструвався банер із повідомленням, що в разі затвердження директиви легальний обмін інформацією в Інтернеті буде ускладнено, а саме існування енциклопедії опиниться під загрозою.

Депутати Європейського парламенту 5 липня 2018 р. відхилили пропозицію Комітету з правових питань щодо оновлення законів про авторське право. Голосування скасовує раніше прийняте профільним комітетом рішення і повертає його в парламент для подальшого обговорення серед всіх законодавців, а голосування відбудеться на наступному пленарному засіданні у вересні³.

Поки що в сфері авторського права діють чинні законодавчі акти на рівні ЄС.

---

³ EU copyright reforms draw fire from scientists [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.nature.com/articles/d41586-018-03837-7>. – Title from the screen.

УДК 026:63(476-25):025.5

Муравицкая Римма Арамовна

Muravitskaya Rimma

заведующая научно-библиографическим отделом обслуживания удаленных пользователей

Head of Scientific and Bibliographic Service Department for Remote Users

Государственное учреждение «Белорусская сельскохозяйственная библиотека им. И. С. Лупиновича» Национальной академии наук Беларуси

State Institution «I. S. Lupinovich Belarus Agricultural Library» of the National Academy of Sciences of Belarus

**ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКОЕ
ОБСЛУЖИВАНИЕ УДАЛЕННЫХ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ
БЕЛОРУССКОЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ
БИБЛИОТЕКИ: ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ**

**INFORMATION-BIBLIOGRAPHIC SERVICES FOR REMOTE
USERS OF THE BELARUSIAN AGRICULTURAL LIBRARY:
TRADITIONS AND INNOVATIONS**

Раскрыта деятельность Белорусской сельскохозяйственной библиотеки по рациональному использованию ресурсов, качественному информационному обслуживанию удаленных пользователей в обеспечении тематических запросов и запросов на доставку полных текстов документов
The activity of the Belarusian Agricultural Library on rational use of resources, high-quality information services for remote users in providing thematic requests and requests for delivery of full texts of documents.

Ключевые слова: Белорусская сельскохозяйственная библиотека, онлайн-сервис Evernote, информационно-библиографическое обслуживание, аграрная наука.

Keywords: Belarus Agricultural Library, online service Evernote, information-bibliographic services agrarian science.

Выполняя миссию обеспечения транснационального доступа к мировым информационным ресурсам по вопросам агропромышленного комплекса, организации высокопрофессионального

информационного обслуживания пользователей библиотеки, Белорусская сельскохозяйственная библиотека особое внимание уделяет информационно-библиографическому обслуживанию пользователей в удаленном режиме.

Приоритетным направлением информационно-библиографического обслуживания пользователей в удаленном режиме является их оперативное информирование о национальных и мировых достижениях, разработках, исследованиях и внедрениях в области аграрных наук. Ежегодно библиотека в постоянно действующем режиме осуществляет информационное обеспечение в среднем 40 организаций, в которых около 650 человек получают информацию по 2 тыс. тематическим запросам. Основным источником поиска и подбора информации для обслуживания пользователей являются базы данных собственной генерации и приобретаемые электронные информационные ресурсы по вопросам сельского и лесного хозяйства, питанию, пищевой промышленности, природным ресурсам и экологии. Получив библиографическую информацию из разных источников, пользователь изучает ее, отмечает заинтересовавшие его записи и направляет запросы на доставку полных текстов документов сотруднику Белорусской сельскохозяйственной библиотеки, который обслуживает его организацию. В 2017 г. в библиотеку поступило 21 873 запроса. С целью повышения эффективности обслуживания удаленных пользователей Белорусская сельскохозяйственная библиотека постоянно совершенствует свои технологии, используя облачные сервисы. Так, с 2012 г. работа с запросами на доставку полных текстов документов ведется с использованием онлайн-сервиса Evernote. В блокнотах Evernote размещаются запросы на доставку документов, поступившие в библиотеку в электронном виде. В Evernote происходит первоначальная проверка всех запросов. Запросы на доставку полных текстов документов прошедшие проверку и не найденные в Evernote, разыскиваются в каталогах Белорусской сельскохозяйственной библиотеки, доступных библиотеке базах данных и Интернете. В случае отсутствия запрашиваемого документа в перечисленных источниках поиск ведется в других библиотеках и информационных центрах не только Республики Беларусь, но и более чем 50 стран мира. В 2017 г. около 3 тыс. документов по запросам пользователей библиотека получила в виде электронных файлов из других информационных центров.

Право на доставку документов по вопросам сельского хозяйства и смежным отраслям из международных информационных центров Белорусская сельскохозяйственная библиотека получила в 1995 г. благодаря вступлению во всемирную сеть сельскохозяйственных библиотек AGLINET.

Высокие показатели числа удаленных пользователей, тематических запросов и запросов на доставку полных текстов документов позволяют говорить об успешной деятельности Белорусской сельскохозяйственной библиотеки, рациональном использовании ресурсов, качественном информационном обслуживании, профессионализме сотрудников, хорошо налаженных партнерских связях с другими библиотеками и информационными центрами. В современном мире технологии меняются весьма быстро и стремительно, но несмотря ни на что, Белорусская сельскохозяйственная библиотека всегда активно использует их в своей деятельности, стремясь соответствовать своему девизу «Информация без границ!».

УДК 026:37.015:021:004.7

Осталецька Олена Іванівна

Ostaletska Olena

науковий співробітник

Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Романчук Мар'яна Сергіївна

Romanchuk Maryana

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**СУЧАСНІ НАПРЯМИ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО
КАРТОГРАФІЧНОГО ЗАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

MODERN DIRECTIONS OF SCIENTIFIC AND INFORMATION ACTIVITIES OF A SPECIALIZED CARTOGRAPHIC HALL OF THE VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

Розглянуто різнопланові заходи та пріоритетні форми науково-просвітницької роботи співробітників залу картографії відділу комплексного бібліотечного обслуговування Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, які здійснюються для популяризації унікального картографічного фонду та якісного бібліотечно-інформаційного обслуговування.

The various events and priority forms of scientific and educational work of the hall of cartography of the department of complex library services Vernadsky's National Library of Ukraine for the promotion of unique map fund and high-quality library-informative service is considered.

Ключові слова: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, сектор картографічних видань, науково-просвітницька діяльність бібліотеки, історико-краєзнавчі дослідження, екскурсії, навчальні тренінги.

Keywords: V. Vernadsky National Library of Ukraine, sector cartographic publications, research and educational activities of libraries, local history research, excursions, trainings.

Ефективне функціонування усіх структурних підрозділів сучасних наукових бібліотек неможливе без запровадження нових форм обслуговування реальних та віртуальних читачів, розширення спектру науково-просвітницьких заходів, кожен з яких стає важливим сегментом в усьому комплексі широкомасштабної діяльності колективу бібліотеки. Тематична і видова різноманітність спеціалізованого картографічного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ), що є найбільшим в Україні депозитарієм рукописних та друківаних карт і атласів (вміщує понад 50 тис. примірників), дозволяє йому бути наразі затребуваним інформаційним ресурсом, передбачає використання його документів у загальноосвітньому, науково-дослідницькому, пошуково-інформаційному, туристично-екскурсійному та інших напрямках.

Актуальним і перспективним напрямом комунікаційної взаємодії співробітників залу картографії з його читачами є налагодження творчих зв'язків з представниками картографічних та книжкових видавництв, окремими авторами, вченими різних галузей знань. Партнерські відносини створюють взаємовигідні умови для усіх сторін: наявні у картографічному фонді цінні картографічні джерела вводяться дослідниками в науковий обіг, використовуються для створення нових видань (монографій, атласів, карт), і, в той же час, фонди НБУВ поповнюються сучасною популярною картографічною та книжковою продукцією – подарунками від вдячних авторів – користувачів бібліотеки.

Відслідковуючи сучасні тенденції книго- та картовидавництва, фахівці картографічного залу відвідують презентації новинок як у НБУВ, так і за її межами, приміром презентації книг Т. Лютої «Imago Urbis: Київ на стародавніх мапах» та В. Ієвлевої «Очерки індустріального розвитку Києва ХІХ–ХХ століть», що відбулися у Державній науковій архітектурно-будівельній бібліотеці імені В. Г. Заболотного; презентацію нових карт («Українська Центральна Рада», «Гетьманат») у приміщенні Музею Української революції 1917–1921 років тощо. Важливими є наукові контакти та співробітництво з утримувачами інших картографічних спеціалізованих фондів у нашій країні та за кордоном. Зокрема, проведено зустріч та обмін досвідом із питань зберігання, користування, створення копій рукописних і стародрукованих карт із магістром картографічної колекції Інституту географії Краківського педагогічного Університету в Польщі Shymon Bialy та доцентом кафедри географії Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова Т. В. Буличовою.

Про активну співпрацю залу картографії з багатьма вітчизняними та зарубіжними організаціями, установами та окремими особами свідчить поданий нижче вибірковий перелік виконаних науково-пошукових консультацій із добіркою картографічних документів фондового зібрання тематичними блоками:

– Національному культурно-мистецькому та музейному комплексу «Мистецький арсенал» для створення виставкового проекту в межах Року Японії в Україні під назвою «Уявний путівник: Японія» надані наукові консультації співробітникам та карти і панорами ХVІІІ–ХІХ ст. для експонування;

– посольству Ісламської Республіки Іран в Україні підготовлено бібліографію картографічних видань території Перської затоки XVII–XIX ст.;

– Головному слідчому управлінню СБУ надані карти адміністративно-територіального поділу України 1932–1933 рр.;

– агентству оборонних новин «Defense Express» та редакції журналу «Експорт зброї і оборонний комплекс України» підібрані документи на тему: «Розвиток військової топографії періоду XVIII–XX ст.»;

– редакції англomовної газети України «Kyiv Post» надано консультацію та здійснено добірку карт і монографій, присвячених історії Закарпатської області, зокрема, про приєднання Закарпаття до УРСР 1946 р.;

– співробітникам дипломатичних служб Китаю підготовлено картографічну експозицію з коментарями «Карти та атласи Китаю» тощо.

Останнім часом, як в усьому світі, так і в Україні надзвичайної популярності набули історико-краєзнавчі та генеалогічні дослідження. Вивченням історії свого роду та місця свого народження цікавляться не тільки українські культурні діячі, інтелектуали, еліта, ті, хто пишається своїми знаменитими предками, але й пересічні громадяни. Практично кожен, хто займається таким пошуком, бажає віднайти найдавніші карти, плани із зображенням свого населеного пункту, з'ясувати історію його назви, можливих перейменувань, адміністративно-територіальної належності тощо. У книзі обліку читачів залу картографічних видань НБУВ зафіксована велика кількість наданих читачам розширених довідок та консультацій, пов'язаних зі збиранням родинної генеалогічної та краєзнавчої інформації: історія міста Коростишева Житомирської області з давніх часів; зображення на картах с. Слободи-Рунгурської – оригінального поселення при Печеніжинському замку Івано-Франківської області; історія с. Кустин Рівненського району Рівненської області (власність Петра Кірдея-Мильського із середини XVI ст.); місцеположення на географічних картах с. Лозниці Овруцького повіту Волинської губернії; сторінки історії містечка Конела Липецького повіту Київської губернії; історія с. Малютянка Васильківського району Київської області; м. Урвенна Рівнен-

ської області на стародавніх картах та багато інших.

У контексті визначення адміністративно-територіальної належності населених пунктів України в різні історичні періоди співробітниками залу сумісно з викладачами Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Балабушевич Т. А., Тесленко І. А.) проводяться консультаційно-наукові дослідження та практичні заняття зі студентами різних курсів історичної спеціальності цього навчального закладу.

Використовуючи іноземні та вітчизняні атласи і карти, співробітники залу організують оглядові та тематичні екскурсії, ознайомчі практики з актуальної для сьогодення історії картографування території України, адміністративно-територіального устрою Центральної та Східної Європи, методики навчання географії для студентів столичних навчальних закладів: Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, Київського Національного університету культури і мистецтв, Академії праці, соціальних відносин та туризму, Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова та ін.

Одним із недавно започаткованих науково-просвітницьких заходів, спрямованих на висвітлення актуальних проблем сьогодення, є проведення пізнавальних занять-тренінгів з учнями загальноосвітніх шкіл, ліцеїв і гімназій. Тренінги, які є сьогодні інноваційним елементом системи навчання, розробляються співробітниками в рамках презентацій запланованих тематичних виставок «Екологічні дослідження в Україні», «Водні ресурси України» (до Всесвітнього дня водних ресурсів), «Туристичними шляхами Українських Карпат», «Німеччина на картах» (до року німецької мови в Україні) тощо. Зокрема, з метою підвищення інформативності підростаючого покоління щодо екологічних проблем в Україні, якості води, збереження і раціонального використання водних ресурсів та необхідності їх охорони для учнів 10-х і 11-х класів ліцею «Голосіївський» №241 м. Києва проведені тренінги «Земля лише єдина» та «Вода – основа життя на Землі». Під час заходу, який передбачає використання активних методів групової роботи (спілкування з ведучими, рольові ігри, інтерв'ю), співробітники залу ознайомили ліцеїстів з картографічними та книжковими виданнями, що вміщують інформацію про екологіч-

ний стан нашої держави, основні водні об'єкти України тощо.

Таким чином, комплексний підхід до організації та проведення наукових і культурно-просвітницьких заходів на базі картографічного фонду НБУВ сприяє активній взаємодії з користувачами бібліотеки різних вікових категорій та читацьких уподобань, дозволяє використовувати унікальне зібрання карт у практичній, науковій та навчальній діяльності.

УДК 026:61+027.54:001]-048.87

Остапенко Тетяна Анатоліївна

Ostapenko Tetiana

заступник генерального директора ННМБУ з наукової роботи

Deputy Director General of NSMLU on scientific work

Національна наукова медична бібліотека України

National Scientific Medical Library Of Ukraine

Кірішева Олена Миколаївна

Kirishева Olena

вчений секретар ННМБУ

Scientific secretary of NSMLU

Національна наукова медична бібліотека України

National Scientific Medical Library Of Ukraine

**ГРАНІ СПІВРОБІТНИЦТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ**

**SOME ASPECTS OF COOPERATION BETWEEN
VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AND
NATIONAL SCIENTIFIC MEDICAL LIBRARY OF UKRAINE**

Розкрито співробітництво Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) та Національної наукової медичної бібліотеки України (ННМБУ), історію їхніх партнерських відносин. Автори акцентували увагу на проєктах, ініційованих НБУВ, до яких долучилася ННМБУ та на участі

співробітників обох бібліотек у конференціях, семінарах, інших заходах. The article is devoted to cooperation between Vernadsky National Library of Ukraine (VNLU) and National Scientific Medical Library of Ukraine (NSMLU), and to the history of their partnership relations. The authors focus on projects initiated by VNLU, which were joined by NSMLU, and the participation of the staff of both libraries in conferences, seminars and other events.

Ключові слова: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), Національна наукова медична бібліотека України (ННМБУ), співробітники, партнерство, проєкт, конференції.

Keywords: Vernadsky National Library of Ukraine (VNLU), National Scientific Medical Library of Ukraine (NSMLU), staff, partnership, project, conferences.

Сьогодні співпраця, координація та партнерство є запорукою успішного функціонування українських бібліотек. Ефективна реалізація їх основних функцій залежить від взаємодії у вирішенні таких питань: формування, збереження та доступу до національного бібліотечного фонду; створення розподіленої бібліотечно-інформаційної системи з метою організації оперативного й вільного доступу до інформаційних ресурсів бібліотек для вітчизняних та зарубіжних користувачів; утворення робочих груп, до складу яких входять фахівці бібліотек, де вирішується проблеми: нормативно-правового забезпечення діяльності бібліотек; координація наукової та методичної діяльності; взаємодія в комплектуванні, каталогізації та створенні бібліографічних ресурсів; створення Національної електронної бібліотеки; збереження і використання рідкісних та цінних видань; видавничої діяльності; підготовка та проведення наукових форумів; участь у загальнонаціональних ці міжнародних проєктах та ін.

Багаторічна плідна співпраця поєднує Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського (НБУВ) та Національну наукову медичну бібліотеку України (ННМБУ). Розпочалась вона ще за часів СРСР, коли здійснювалася централізована передплата періодичних видань. І сьогодні на постійній основі ведеться активний книгообмін між нашими установами. Важливим напрямом взаємодії є ретроспективний пошук та доукомплектування фондів ННМБУ виданнями НБУВ. Щорічно ми отримуємо від

НБУВ близько 600 примірників видань. На постійній основі надходять видання з серії наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України»; щорічні збірники наукових статей «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського»; Енциклопедія Сучасної України (ЕСУ) та інші видання.

Варто зазначити, що найбільшою популярністю серед співробітників ННМБУ користується науково-практичний і теоретичний фаховий часопис «Бібліотечний вісник», де публікується актуальна інформація про науково-дослідні розвідки фахівців бібліотечної галузі. Генеральний директор ННМБУ, заслужений працівник культури України Раїса Іванівна Павленко впродовж багатьох років була членом редакційної колегії цього видання.

Фахівці ННМБУ активно співпрацюють із колегами НБУВ та інших провідних бібліотек країни щодо питань розвитку національної бібліографії та розробки регламентуючої документації в галузі бібліографознавства. Сьогодні дуже важливим завданням є забезпечення потреб суспільства в бібліографічній інформації про національний документальний фонд, створення системи ретроспективної національної бібліографії. Цінні фонди НБУВ слугують джерельною базою для історіографічних, біографічних та біобібліографічних досліджень, які здійснює ННМБУ.

З нагоди 100-літнього ювілею НБУВ та 25-ліття Інституту біографічних досліджень, у 2017 р. було реалізовано нову ідею – створення «Біографічного рейтингу» з метою виявлення та популяризації доробку в галузі біографістики та біографіки вчених, краєзнавців і бібліологів України. Для включення до рейтингу відбираються праці за номінаціями: «Життєпис», «Коллективна біографія», «Біобібліографічний покажчик», «Джерелознавча праця». Фахівці ННМБУ подали власні видання до участі у «Біографічному рейтингу 2017»: у розділі «Бібліографічний опис (Життєписи: видання, присвячені окремій персоналії)» представлено біографічний нарис «Патоморфолог, історик медицини Сергій Микитович Старченко. До 100-річчя від народження» з серії видань «Медична біографістика»; у розділі «Бібліографічні покажчики: бібліографічні видання різних жанрів» розміщено біобібліографічний покажчик «Образцов Василь Парменович – видатний лікар-науковець світового рівня», який продовжив

серію покажчиків «Товариство київських лікарів в особах».

За роки співпраці здійснено багато цікавих проєктів, ініційованих НБУВ. Зокрема, проєкт Система наукових електронних видань «Бібліотека – суспільству», що здійснювався шляхом підготовки та наповнення спільного компакт-диску, де представлені електронні інформаційні ресурси провідних бібліотек України у п'яти галузевих серіях: «Природничі науки», «Технічні науки», «Гуманітарні науки», «Медичні науки», «Аграрні науки». ННМБУ долучилась до проєкту з самого його початку у роботі над серією «Медичні науки». Компакт-диски розповсюджували серед медичних бібліотек мережі. Вони слугували найповнішим довідково-інформаційним ресурсом для фахівців та науковців медичної галузі.

Окремої уваги заслуговує проєкт формування загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова», що був започаткований НБУВ спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України. Проєкт створений з метою підтримки системи корпоративної аналітико-синтетичної обробки вітчизняних наукових видань та підготовки випусків галузевих серій Українського реферативного журналу «Джерело». Варто зауважити, що ННМБУ першою з галузевих бібліотек приєдналася до цього проєкту і сьогодні надає бібліографічну анотовану інформацію для галузевої серії «Медицина. Медичні науки», здійснюючи аналітико-синтетичне опрацювання 13 галузевих часописів. За роки співпраці опрацьовано близько 10 тис. статей та складено майже 20 тис. анотацій двома мовами.

Окремим напрямом партнерських відносин є проведення та участь співробітників обох бібліотек у професійних заходах: конференціях, семінарах, круглих столах. Зокрема, впродовж останніх років провідні співробітники НБУВ доктор історичних наук Н. В. Стрішенець, кандидат історичних наук Г. І. Солоїденко, кандидат історичних наук Н. Б. Захарова виступили з доповідями на щорічних міжнародних науково-практичних конференціях, організованих ННМБУ: «Місія медичних бібліотек в умовах реформування медичної галузі України» (м. Дніпро, 2016); «Медичні бібліотеки як осередки збереження та популяризації історико-культурної національної пам'яті» (м. Івано-Франківськ, 2017); «Стратегія розвитку медичних бібліотек України: Пошук нових форматів» (м. Тернопіль, 2018).

Співробітники ННМБУ впродовж багатьох років беруть активну участь у роботі щорічних форумів НБУВ, де виголошу-

ють доповіді та публікуються у збірках матеріалів конференцій.

Щороку в рамках проведення Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація» відбуваються засідання Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академії наук – членів Міжнародної асоціації академії наук. Генеральний директор ННМБУ, заслужений працівник культури України Раїса Іванівна Павленко довгий час обіймала посаду віце-президента Ради директорів наукових бібліотек.

З метою підтримки і координації діяльності бібліотек в інтересах збереження і розвитку бібліотечної справи в Україні було створено Асоціацію бібліотек України (АБУ), постійним партнером якої є ННМБУ.

Українські бібліотеки входять у світовий інформаційний простір у партнерстві з бібліотеками інших країн. Директор Академічної бібліотеки Латвійського університету Вента Коцере, перебуваючи з професійним візитом у НБУВ, згодом завітала і до ННМБУ, де написала у книзі відгуків: «Приятно видетъ как, несмотря на все трудности нашего времени, ... коллектив библиотеки удерживает передовые рубежи, развиваются широкие международные связи. Библиотека – достояние Украины, ее народа. С надеждой на сотрудничество в рамках создания украинско-латвийского информационного центра».

Наприкінці липня 2016 р. було реалізовано цікавий міжнародний проект за участі всесвітньо відомого фотографа зі Сполучених Штатів Америки Роберта Доусона, який невинно вибрав для свого проекту НБУВ, адже мріяв побувати в одній із найбільших бібліотек світу. Він поспілкуватися з її фахівцями, ознайомився з діяльністю та ресурсною базою бібліотеки, фотографував її унікальні книжкові пам'ятки. Завдяки рекомендаціям працівників НБУВ, фотограф завітав і до ННМБУ. Він був вражений архітектурою будівлі бібліотеки, її рідкісними та цінними фондами. Своє почуття Роберт Доусон висловив за допомогою професійних фотознімків, які побачив увесь світ.

Ефективність партнерських відносин очевидна. Між нашими бібліотеками простягнулися перевірені часом мости дружби. Сьогодні, у час святкування 100-річного ювілею Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, хочеться вірити, що попереду багато цікавих ідей, здійснення існуючих проектів, участь у розробці спільних програм, організація та проведення наукових форумів тощо. Професійний діалог між НБУВ і ННМБУ триває.

УДК 025.2:027.021(177-25)

Пестрецова Лариса Андріївна

Pestretsova Larysa

завідувач відділу

Head of Department

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Білько Євгенія Миколаївна

Bilko Eugenia

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ДИНАМІКА НАДХОДЖЕННЯ ВИДАНЬ НАУКОВИХ
УСТАНОВ НАН УКРАЇНИ ДО ФОНДІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЗА 2012–2016 РР.**

**DYNAMICS OF RECEIPT OF EDITIONS OF SCIENTIFIC
ESTABLISHMENTS OF NATIONAL ACADEMY
OF SCIENCES OF UKRAINE IN THE LIBRARY
COLLECTION OF VERNADSKY NATIONAL LIBRARY
OF UKRAINE IN 2012–2016**

Розглянуто стан комплектування фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського виданнями наукових установ НАН України на сучасному етапі та досліджено чинники, що впливають на формування інформаційного потоку академічних видань.

The state of completing of library collection of Vernadsky National Library of Ukraine by editions of scientific establishments of national academy of sciences of Ukraine nowadays and factors that influence on forming of informative stream of the academic document's.

Ключові слова: комплектування фондів, академічні видання, обов'язковий примірник.

Keywords: acquisition, publication of scientific research institutes, national deposit legal copy.

Процеси, які відбуваються в суспільстві, значною мірою впливають на роботу різних інституцій, висуваючи нові вимоги до оптимізації традиційних шляхів вирішення виробничих завдань та пошуку нових. У сучасних умовах процес комплектування вимагає більш диференційованого підходу до різних документних потоків комплектування залежно від того, з яких видань він складається і за якими джерелами надходить.

В умовах сьогодення комплектування фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського науковими виданнями залишається досить актуальним, оскільки НБУВ є культурним, освітнім та науково-інформаційним центром, що забезпечує формування, зберігання та доступ до документально-інформаційних ресурсів.

Видання наукових установ Національної академії наук України, комплектування яких має свої особливості, завжди посідали особливе місце у фондах НБУВ. Основним джерелом надходження зазначених видань до фондів НБУВ є обов'язковий примірник (ОП) згідно із Законом України «Про обов'язковий примірник документів» від 9.04.1999 р., № 595-XIV (із змінами і доповненнями). Частина академічних видань (20–30 %) надходить завдяки документообміну з науковими установами, а також як дари окремих осіб.

Науково-видавнича рада Національної академії наук України на підставі річних звітів та контрольних примірників наукових установ НАН України видає щорічний «Анотований каталог книжкових видань». До каталогу включено бібліографічні описи книжкових видань, випущених упродовж року: наукових монографій, неперіодичних збірників наукових праць, словникових, довідкових, енциклопедичних, науково-популярних, навчальних видань.

За вказаним каталогом у НБУВ щорічно проводиться дослідження щодо повноти формування документного потоку наукових видань, аналіз структури і його наповнення та виявляються

фактори, що впливають на повноту комплектування зазначених видань.

Кількісні показники надходження видань наукових установ НАН України до фондів НБУВ за галузями знань щорічно змінюється. Так, у 2012 р. найбільше надходжень видань наукових установ представляли такі галузі знань: політичні науки, історія, економіка, науки про Землю, ядерна фізика та енергетика; у 2013 р. – історія, мистецтвознавство, соціологія, мова та література, ядерна фізика та енергетика; у 2014 р. – політичні науки, мова та література, економіка, історія, механіка, ядерна фізика та енергетика; у 2015 р. – історія, історичні науки, економіка, біологія; у 2016 р. – історія, біологія, економіка, географія. За «Анотованими каталогами книжкових видань» різних років можна дослідити напрями наукової діяльності науковців і рівень розвитку наукового потенціалу у відповідні періоди.

У період з 2012 р. до 2016 р. науковими установами НАН України було видано 5 531 назву книжкових видань. З них 3 605 назв було надіслано до фондів НБУВ як обов'язковий примірник, що становить близько 67 % від загальної кількості назв наукових документів, виданих за цей період науковими установами: 2012 р. – 849 назв (видано 1 254); 2013 р. – 817 назв (видано 1 197); 2014 р. – 724 назви (видано 1 060); 2015 р. – 620 назв (видано 1 034); 2016 р. – 595 назв (видано 986).

Зменшення надходжень обов'язкового примірника видань наукових установ НАН України до фондів НБУВ пов'язано з загальним станом видавничої справи в країні. За даними Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова» спостерігається скорочення кількісних показників випуску наукових видань: у 2012 р. видано 5 303 назви наукових видань, у 2016 р. – 4 494 назви.

За останні п'ять років зменшилася не тільки кількість назв виданих наукових видань, але й кількість наукових установ, задіяних у видавничій діяльності: якщо у 2012 р. – 164 установи (1254 назви), то у 2016 р. – 138 установ (986 назв).

Дослідження причин, через які до НБУВ не надходить певна кількість наукових видань, дало можливість зробити висновок,

що значний відсоток становлять видання, що друкуються за кордоном або за власні кошти співробітників наукових установ НАН України. На жаль, відсутність цінних та важливих для вітчизняної науки академічних видань призводить до лакун у фондах як бібліотек наукових установ, так і НБУВ.

Щорічна перевірка надходження до фондів НБУВ документів, згідно із представленими у анотованих каталогах книжковими виданнями Національної академії наук України, надає можливість співробітникам відділу комплектування виявити прогалини та вжити необхідні заходи для доукомплектування не надісланих документів. Діяльність такого характеру допомагає оперативно заповнювати прогалини у комплектуванні обов'язковим примірником наукових видань, що збільшує їх надходження до фондів НБУВ на 8–12 %. Завдяки роботі по заповненню прогалин у комплектуванні до фондів НБУВ у період з 2012 р. до 2016 р. надійшло близько 530 назв книжкових наукових видань, що значно підвищує рівень комплектування виданнями наукових установ НАН України. Також простежується позитивна тенденція зростання кількості наукових установ НАН України, які надіслали ОП своїх видань до фондів НБУВ в обсязі (понад 50 %): з 67 установ (2012 р.) до 73 установ (2016 р.). З 2015 р. зростає кількість наукових установ, які надсилають ОП своїх видань у повному обсязі (100%) з 21 установи у 2015 р. до 34 установ у 2016 р. Установи НАН України, від яких взагалі видання не надходять до фондів НБУВ коливається в діапазоні від 12 до 18.

Комплексний підхід до процесу формування документного потоку видань наукових установ НАН України, враховуючи різні чинники, впливає сьогодні на повноту надходжень наукових видань до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, допомагає шукати шляхи взаємодії різних наукових установ, видавництв, бібліотек із метою збереження книжкового наукового спадку.

УДК 025.2:027.21(477-25)

Пестрецова Лариса Андріївна

Pestretsova Larysa

завідувач відділу

Head of Department

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Шульга Ірина Олександрівна

Shulga Iryna

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ НАДХОДЖЕННЯ
ЛІТЕРАТУРИ ДО ФОНДІВ НБУВ У ПЕРІОД 1991–2000 РР.**

**COMPARATIVE ANALYSIS OF SOURCES OF RECEIPT OF
LITERATURE TO THE FUNDS OF V. I. VERNADSKY
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE IN A PERIOD 1991-2000**

Висвітлено стан системи комплектування НБУВ у період 1991–2000 рр., обумовлений соціально-політичними перетвореннями у країні, відсутністю стабільного фінансування та пошуком альтернативних джерел комплектування.

The article highlights state of the system of acquisition of V. Vernadsky National Library of Ukraine in the period 1991-2000, conditioned socio-political transformations in a country, absence of the stable financing and search of alternative acquisition sources.

Ключові слова: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, комплектування, джерела комплектування, формування фонду, видання.

Keywords: V. Vernadsky National Library of Ukraine, acquisition, acquisition sources, formation of library collection, edition.

Фахівці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) завжди надавали особливого значення питанням

ефективного формування бібліотечно-інформаційних ресурсів. Комплектування змінюється під впливом соціальних перетворень у суспільстві, розвитку самої бібліотеки, розширення її завдань і функцій.

Починаючи з 1991 р. бібліотека відчуває на собі всі проблеми перехідного періоду країни: економічна криза в державі, перехід книговидавничої галузі на повний госпрозрахунок та самофінансування, відсутність стабільного фінансування бібліотек, повільний розвиток законодавчої бази щодо формування бібліотечних фондів.

У 1996 р. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського отримує статус національної, що розширює її функції, як бібліотеки загальнодержавного значення, до першочерговості інформаційного забезпечення науково-дослідної тематики академічних установ і органів державної та законодавчої влади.

В умовах соціально-політичних перетворень, згортання фінансування, системи комплектування бібліотеки посилюється роль відділу комплектування вітчизняної літератури як підрозділу, що забезпечує формування національного універсального зібрання нашої держави, країн СНД і Балтії. Вживаються активні заходи щодо удосконалення системи комплектування бібліотечного фонду, зокрема вивчається ефективність традиційних та ведеться пошук нових джерел комплектування документів. Враховуючи надходження до фондів НБУВ з усіх джерел комплектування, фонди Бібліотеки за 1991–2000 рр. поповнилися на 1 610 066 прим. документів. Загальний обсяг фонду НБУВ на 01.01.2001 р. становив 13 284 383 прим. документів.

Для реалізації цих завдань Бібліотека упродовж 1991–2000 рр. поєднувала різні джерела комплектування: обов'язковий примірник видань України, міждержавний книгообмін, дари, Київський бібколектор, Центральний колектор наукових бібліотек (Росія), передплату, купівлю. За цей період обсяги надходження документів до фондів НБУВ, залежно від джерела комплектування, коливалися від одного до тридцяти п'яти відсотків від загальних надходжень.

Основним джерелом комплектування фондів у цей період залишається система обов'язкового примірника – 35 % від загальних

надходжень. У травні 1997 р. вийшли постанови Президії ВАК України щодо затвердження переліків установ, до яких обов'язково повинні надсилатися наукові видання, завдяки чому до НБУВ почали оперативніше надходити вітчизняні наукові видання. Так з 1996 р. надходження обов'язкового примірника включно з архівним примірником (крім газет): книжкових видань, авторефератів, періодики, інших видів видань значно зросли (1996 р. – 31 750 прим., 2000 р. – 37 594 прим.) порівняно з 1992 р., коли надійшло всього 28 010 прим. Отже за цим джерелом фонд Бібліотеки збільшився на майже 300 тис. примірників.

Центральний колектор наукових бібліотек (Росія, м. Москва) залишався одним з основних джерел надходження літератури видавництва країн СНД, від якого систематично надходили наукові та популярні галузеві видання. Згідно з укладеною угодою між ЦКНБ та НБУВ на комплектування фондів Бібліотеки платним обов'язковим примірником російськомовних видань у 1996 р. було перераховано 170 млн російських рублів. Значення цього джерела для комплектування фондів НБУВ зумовлено видовим складом документів (статистичні довідники, щорічники, збірники наукових праць та міжвузівські збірники, тези доповідей та ін.) за досить низькими цінами на друковану продукцію. Проблеми проходження документів з ЦКНБ через митницю та обмеженість фінансування цього напрямку комплектування – головні причини скорочення надходжень та припинення співпраці з ЦКНБ, яка тривала до 1997 р. За 1991–1997 рр. до Бібліотеки надійшло 43 171 прим. документів, що становило 5% всіх надходжень.

Бібліотечний колектор м. Києва був допоміжним джерелом комплектування фондів НБУВ літературою видавництва м. Києва та обласних книговидавничих організацій. За цим джерелом у 1992–1997 рр. до фондів Бібліотеки надійшло 9122 прим. документів, що становило 1 % від загальних надходжень. Починаючи з 1993 р., відбувається значне скорочення надходжень: з Київського бібколектора – отримано всього 1228 прим. документів (у 1992 р. – 5982 прим.). Це зумовлено тим, що репертуар запропонованих документів не відповідав профілю комплектування НБУВ, а більшість із запропонованих видань можна було придбати через видавництва або книготорговельні організації за значно меншими

цінами. Ці обставини зумовили з 1998 р. припинення співпраці з Київським бібколектором.

Важливим завданням для комплектування фонду бібліотеки були підтримка і розвиток системи міждержавного книгообміну, який залишався одним з найефективніших джерел поповнення фондів малотиражними відомчими документами країн СНД і Балтії. За цим джерелом упродовж 1991–2000 рр. надійшло понад 50 тис. прим. документів, що становило 5 % у фондах НБУВ. Обмін документами здійснювався із науковими організаціями, серед яких: державні і наукові бібліотеки СНД та Балтії та бібліотеки різних систем та відомств України – всього близько ста установ. Частиною міждержавного книгообміну був книгообмін періодичними науковими виданнями і монографіями у рамках Міжнародної асоціації академії наук, який здійснювався на основі рішень і постанов Рад МААН.

Вагоме значення у поповненні бібліотечних фондів в цей період (1991–2000 рр.) мало джерело «Дари і колекції», за яким надійшло 216 845 прим. документів, що становило 23 % від загальних надходжень до фондів НБУВ.

Завдяки джерелу «Купівля» відділом комплектування здійснювалося забезпечення основного фонду та читальних залів необхідною кількістю найбільш цінних документів України, країн СНД та Балтії для оперативного обслуговування користувачів та заповнення лакун поточного комплектування. За джерелом «Купівля» упродовж означеного періоду надійшло 44 910 прим. вітчизняних видань, що становило 5% від загальних надходжень.

Передплата на періодичні видання для поповнення фондів Бібліотеки проводилася за щорічними каталогами періодичних видань України та періодичних видань Росії і країн СНД, для чого здійснювався моніторинг документального потоку періодичних видань, виявлялися нові видання, визначалась потреба в них підрозділів бібліотеки та шляхи їх отримання. За цей період за джерелом «Передплата» до бібліотеки надійшло 162 231 прим. документів (17 % від загальних надходжень).

Період останнього десятиліття ХХ ст. виявився складним для комплектування фондів НБУВ взагалі, а зарубіжною літературою особливо: частка цих документів від всіх надходжень НБУВ ста-

новила 5%. Далися взнаки суспільно-політичні події, перехід на нові економічні відносини і пов'язана з цим реорганізація всієї системи фінансування, зміна правил проведення міжнародного книгообміну тощо. Зменшення надходження зарубіжних видань засвідчують дані отримання літератури шляхом централізованого комплектування (валютна передплата, міжнародний книгообмін): у 1990 р. – 61 117 прим., у 1995 р. – 37 659 прим., то у 1999 р. – всього 18 705 прим. документів.

Інші джерела надходження документів (заповнення лакун виданнями з відділу обмінно-резервного фонду НБУВ, надходження літератури взамін загублених видань, опрацювання документів із фондів концентрації відділів-фондоутримувачів тощо) у 1991–2000 рр. становили 6 % від загального обсягу надходжень до фондів НБУВ.

Незважаючи на складні умови, бібліотека своєю практичною діяльністю у цей історичний період розвитку нашої держави зберегла провідне місце у вітчизняному і міжнародному інформаційному середовищі.

УДК 023.5:17

Польовик Світлана Миколаївна

Polovyk Svetlana

старший науковий співробітник

Research Fellow

кандидат наук із соціальних комунікацій

Candidate in Sciences of Social Communications

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

БІБЛІОТЕКАР НАШОГО ЧАСУ: ПРОБЛЕМИ ТА ЇХНІ РІШЕННЯ

LIBRARIAN OF OUR TIME

Викладено погляди на професію бібліотекаря як ключову фігуру в формуванні інтерпретації бібліотеки в епоху глобалізаційних змін у суспільстві. The views on the profession of a librarian as a key figure in shaping the interpretation of the library in the era of globalization change in society are outlined.

Ключові слова: бібліотекар, професія, імідж бібліотеки, ІТ, тренінг, психологічний підхід.

Keywords: librarian, profession, image of libraries, IT, training, psychological approach.

Бібліотеки завжди були складовою системи управління інформацією, і хоча сьогодні спостерігається формат інформаційних змін, жодна установа сьогодні не може зрівнятися з бібліотекою, діяльність якої спрямована на створення умов безперешкодного, рівноправного і комфортного доступу читача (користувача) до інформації. Незважаючи на те, що користувачі все менше залежать від традиційних сховищ інформації, а також від посередницьких навиків бібліотекаря в якості довідкової служби по фондам і каталогам, можна констатувати, що сьогодні існує тенденція до сприйняття професії бібліотекаря як деградуючої.

Створені електронні ресурси, а також легкий доступ до інформації з точки зору користувачів, здавалося б, може «виключити» потребу в бібліотечних фахівцях. Насправді формування електронних ресурсів, розробка зручних способів їх використання – все це відбувається далеко не без участі бібліотекаря. Безумовно, роль бібліотекаря змістилася з акцентом на навчання, консалтинг, вивчення, збереження вільного доступу до інформації у співпраці з комп'ютерами та інформаційними системами, але ні в якому разі не можна стверджувати, що сьогодні можна обійтися без цієї професії [4].

Функції бібліотекаря залишилися традиційними, але кардинально змінилися методи і способи їх реалізації, що продиктовано глобальною цифровою епохою. Тому, сьогодні про бібліотекаря варто говорити як про інформаційного навігатора, співробітника з інформаційних питань, інформаційного менеджера.

Бібліотекар, як і раніше, залишається консультантом у використанні ресурсів бібліотек, тепер уже і електронних, навчаючи

користувачів інформаційної грамотності. Навіть з урахуванням простих інтерфейсів і пошукових систем не всі користувачі виявляються освіченими щодо їх використання.

У такий складний період бібліотекар повинен володіти унікальним набором навичок та інтересів щодо сфери його діяльності, яка постійно розвивається. На думку Л.А. Дубровіної, «бібліотекар повинен інтегрувати знання та ряд інших професій у своїй діяльності» [1]. Можна сказати, що бібліотекар повинен знайти нові способи, щоб зробити свої навички і послуги відмінними від тих, які пропонують інші інформаційно-документальні служби. Вони повинні підтримувати імідж бібліотеки як успішної інформаційної інфраструктури.

Для того, щоб бібліотекарі змогли підвищити свою професійну кваліфікацію, вважаємо за доцільне запровадити організацію курсів не тільки з проведенням занять з підвищення комп'ютерної грамотності, а й регулярного ознайомлення співробітників бібліотеки з інноваціями в цій області. З огляду на сучасний стан бібліотек, пов'язаний з недофінансуванням, на нашу думку, необхідно організувати такі курси безпосередньо при бібліотеці, причому проводити заняття чи майстер-клас можуть фахівці з ІТ цієї ж бібліотеки. Фактично без відриву від виробництва, міг би проходити процес навчання, обміну досвідом та з'ясування нагальних проблем, що виникають на практиці, з їх подальшим усуненням силами ІТ-фахівців.

Крім вищесказаного, бібліотекарям необхідні знання психологічних особливостей особистості, здатні допомогти їм як у процесі спілкування з користувачами, так і в організації психологічного підходу до формування особистісних якостей, орієнтованих на професійне зростання. У бібліотекарів необхідно формувати навички комунікативної компетентності, навички поведінки в конфліктних ситуаціях, а також психології індивідуальних відмінностей [2].

Рішення психологічних аспектів нових граней бібліотечної професії в сучасному суспільстві ми вважаємо в організації психологічних тренінгів, які повинні стати регулярними і обов'язковими для всіх співробітників бібліотеки. З урахуванням того,

що психологічна наука на сьогодні володіє широким спектром методик, здатних підвищити самооцінку, усунути психологічні бар'єри, які стоять на шляху усвідомлення необхідності змін і подальшого самовдосконалення. Такі заняття допоможуть бібліотекарям в усвідомленні значущості своєї професії в епоху глобальної інформатизації суспільства, відкриють дорогу до професійного росту.

Знання, вміння, навички, цільові настанови бібліотекарів є вирішальними факторами, які впливають на успішне функціонування установи, якість наданої інформації та рівень обслуговування читачів [3]. Бібліотекар повинен постійно підвищувати свою кваліфікацію і, як наслідок, змінювати простір навколо себе.

Бібліотечна професія буде залишатися актуальною, цікавою і затребуваною лише в тому випадку, якщо самі бібліотекарі усвідомлюють свою значущість і будуть прагнути удосконалювати свої знання в унісон зі стрімким розвитком інформаційно-комунікаційної сфери.

Таким чином, для реалізації вищеназваних напрямів, слід упровадити в роботу бібліотек проведення регулярних занять, на яких бібліотекарі будуть отримувати практичні навички та теоретичні знання в широкому спектрі комп'ютерних технологій. Так само рекомендується проведення психологічних тренінгів для бібліотекарів, які сприяють активному придбанню навичок особистісного розвитку та поведінки в соціумі. Бібліотекар нашого часу повинен прагнути до відкриття нових здібностей і можливостей у професії з акцентом на свій особистісний потенціал.

Список використаних джерел

1. Дубровіна Л. А. Інтеграція знань і професій у діяльності бібліотекаря / Л. А. Дубровіна // Бібл. вісн. – 2002. – № 6. – С. 35–36.
2. Куликович Т. О. Психологические особенности труда библиотекаря / Т. О. Куликович // ART- менеджер. – 2007. – № 2 (16). – С. 62–65.
3. Кулієва Т. Імідж бібліотекаря: від минулого до сьогодення / Т. Кулієва // Вісник Книжкової палати. – 2015. – № 8. – С. 16–18.
4. Shafi M. Role of libraries and the librarians in the information / M. Shafi // Science. – 2012. – Vol. 1, Is. 2. – P. 8–9.

УДК 37.77/78

Пономаренко Зінаїда Олексіївна
Ropomarenko Zinaida

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНОДАВСТВА З АВТОРСЬКОГО ПРАВА

ACTIVITY OF LIBRARIES OF CZECH REPUBLIC ACCORDING TO THE LEGISLATION FROM A COPYRIGHT

Розглянуто сучасні підходи законодавства Чеської Республіки що стосуються авторського права у використанні інформаційних ресурсів бібліотек.

Modern approaches of legislation of Czech Republic are considered that a copyright is touched in the use of informative resources of libraries.

Ключові слова: авторське право, приватне використання, репрографічне відтворення, організація колективного управління, кредитування авторських робіт, виплата авторської винагороди.

Keywords: copyright, private use, reprografichne recreation, organization of collective management, crediting of author works, payment of award.

Радикальні зміни громадсько-економічного життя нашої країни, проблеми становлення і розширення національного інформаційного простору викликають потребу пошуку шляхів трансформації принципів діяльності бібліотек у нових умовах. Відповідний динамічний розвиток обслуговування користувачів неможливий без усвідомлення вимог авторського права у використанні інформаційних ресурсів бібліотек. З появою нових видів носіїв інформації та сучасних інформаційних технологій виникає нагальна необхідність проведення прикладних досліджень щодо

функціонування в правовому полі та підготовки пропозицій до відповідних законодавчих документів що стосуються авторського права в інформаційній сфері.

Важливим для дослідження визначених питань є міжнародний досвід країн ЄС. Зокрема слід розглянути сучасні підходи до цих питань у законодавстві з авторського права Чеської Республіки (ЧР). Діяльність бібліотек ЧР регулюється спеціальним законодавством. Ключовим документом є Закон № 257/2001 Coll. «Про бібліотеки і умови функціонування публічної бібліотеки та інформаційні послуги». Ним визначено основне завдання бібліотеки – надати ресурси і послуги різних видів, які мають відношення до освіти, інформації та особистого розвитку громадянина. Вони відіграють важливу роль у розвитку і підтримці демократичного суспільства, дозволяючи кожному отримати доступ до широкого і різноманітного кола знань, ідей і думок. За цим Законом бібліотечні послуги доступні без будь-яких перешкод і надаються всім незалежно від соціально-економічного статусу, освіти, віку, етнічної чи релігійної приналежності, але з врахуванням спеціальних правових норм. Закон № 106/1999 Sb. «Про свободу інформації» забезпечує вільний доступ до інформаційних засобів та полегшує отримання оприлюдненої інформації як в стандартній друкованій, так і електронній формі. Авторське право регулюється Законом № 121/2000 Coll. «Про авторське право, про права, пов'язані з авторським правом, і про внесення змін до деяких законів». Самим фундаментальним правом власності автора може бути право на використання твору і надання дозволу будь-кому іншому використовувати цю роботу. Право на використання твору означає право на розмноження роботи, її копіювання.

Винятки та обмеження авторського права можуть бути застосовані лише в особливих випадках, передбачених цим Законом, та лише у тому випадку, коли таке використання твору не суперечить звичайному його використанню і не завдає суттєвої шкоди законним інтересам автора.

Використання твору відповідно до цього Закону вважається приватним використанням для фізичної особи, якщо метою не є економічна чи комерційна вигода та якщо інше не передбачене цим Законом. Також цей Закон не заважає особі використовувати твір

для власних потреб відтворювати чи копіювати його (окрім комп'ютерних програм, електронних баз даних, архітектурних творів). Але таке відтворення чи копіювання не повинне слугувати ніяким іншим цілям, крім вказаних. Водночас не вважається порушенням авторського права репрографічне відтворення на замовлення для особисто замовника за умови, що це не поширюється на опубліковані музичні твори. Не порушуються авторські права також, якщо в своїй роботі використати уривки з опублікованих робіт інших авторів у розумних межах. Їх можна використовувати для критики, аналізу, наукової, освітньої чи професійної роботи тією мірою, якою це необхідно саме для цієї конкретної мети. Завжди мають бути вказані ім'я автора, якщо робота не є анонімною, або ім'я особи, під іменем якої дана робота оприлюднена, назва твору та джерела.

У законодавстві Чехії встановлено, що автор будь-якого твору, оприлюдненого друкованим чи іншим графічним способом, відтвореним на папері або на іншій схожій основі, має право на винагороду за таке використання. У той самий час винагорода за репрографічне відтворення не сплачується, якщо засоби друку використовуються для виробничих потреб у межах країни.

У ст. 37 «Ліцензії бібліотеки» визначено, що бібліотеки, архіви, музеї, галереї, школи, коледжі та інші некомерційні освітні установи не порушують авторського права за умови, що копії зроблені без прямої чи опосередкованої комерційної мети, а задля архівування та збереження твору (частини твору), який було пошкоджено або втрачено (передбачений ступінь пошкодження) і він більше не друкується; з метою використання в процесі навчання чи для науково-дослідницької роботи; при запозиченні (оренді) оригіналу чи репродукції виданих творів, коли виплачується авторська винагорода відповідно до Додатку 1 до цього Закону.

Характер правової ліцензії на кредитування авторських робіт регламентує п. 2 ст. 37: «Авторське право, згадуване в п. 1, не заважає праву авторів запозичувати оригінали чи копії їх оприлюднених творів та виплачувати належну винагороду авторам у розмірі, вказаному в Додатку 1 до цього Закону». Тобто право автора на винагороду визначається відповідно до Додатку 1 до Закону у випадку видачі оригіналу чи репродукції опублікованих робіт шкільними та університетськими бібліотеками, Національ-

ною бібліотекою Чеської Республіки, Моравською бібліотекою в Брно, Державною технічною бібліотекою, Національною медичною бібліотекою, Коменською національною педагогічною бібліотекою, Бібліотекою Інституту сільськогосподарської та продовольчої інформації, Бібліотекою Національного кіноархіву, Бібліотекою Парламенту ЧР (цей пункт статті не застосовується до копій аудіо- чи аудіовізуальних творів та до комп'ютерних програм). Зазначені установи до кінця наступного календарного місяця мають подати відповідному Колективному адміністратору за його запитом статистичні дані за календарний рік щодо кількості відповідних кредитів для розподілу ним роялті.

У Чехії організації, які здійснюють збір коштів за відтворення об'єктів авторського права і суміжних прав в особистих цілях, є ОКУ (організації колективного управління). Відповідну організацію визначає Уряд або Міністерство культури. Метою колективного управління є колективний захист і колективна охорона майнових прав авторів та суб'єктів суміжних прав, а також забезпечення доступності для публіки об'єктів авторського права та суміжних прав. ОКУ зобов'язані, зокрема, представляти будь-якого належного суб'єкта права на його вимогу, якщо він не представлений у здійсненні аналогічних прав іноземною особою, вести належний реєстр об'єктів та реєстр суб'єктів права інтелектуальної власності.

ОКУ повинні укладати з користувачами договори на розумних та рівних умовах, висувати вимоги щодо припинення незаконного використання користувачами прав, збирати винагороду, у тому числі разові виплати, вести реєстр зібраної винагороди та виплат тощо. Згідно з законом ОКУ здійснюють колективне управління: постійно, на неприбуткових засадах та за рахунок суб'єктів прав інтелектуальної власності.

Міністерство культури приймає рішення щодо надання повноважень на здійснення колективного управління, а також щодо позбавлення таких повноважень. ОКУ підзвітні цьому Міністерству. Вони повинні інформувати його про всі зміни у своїй діяльності, надавати щорічний бухгалтерський звіт разом з аудиторським висновком, а також копій інших важливих документів, що стосуються їхньої діяльності.

Колективне управління передбачає представництво великої кількості осіб, що мають майнові права автора чи майнові суміж-

ні права або законні повноваження на здійснення майнових прав (наприклад, роботодавці авторів), а також осіб, які отримали догвірні виключні повноваження на здійснення майнових прав, що підпадають під колективне управління, упродовж усього строку дії майнових прав та з правом укладання субліцензійного договору, принаймні на території Чехії, для їх спільної вигоди. Збір коштів за приватне копіювання здійснюється за вироблені або імпортовані чисті носії, на яких можна зафіксувати об'єкти авторського права і суміжних прав, а також, додатково за технічне обладнання, з використанням якого у побутових умовах здійснюється таке відтворення.

У Чехії особами, відповідальними за виплату винагороди авторам друкованих чи інших графічно виражених творів, визначено виробників, імпортерів технічних засобів репрографічного відтворення та постачальників платних послуг з відтворення, а також з доступу до обладнання для здійснення друкованих відтворень. Колективними адміністраторами, яким відповідно до цього Закону державою було надано право здійснювати колективне управління в сфері справляння винагороди, визначені:

OSA – орган із захисту авторських прав, має право надавати дозвіл на використання музичних творів, надання фонограм захищених творів і збір роялті;

DILIA – театральне, літературне і аудіовізуальний агентство з укладання угоди про набування авторських прав авторами літературних, драматичних і музично-драматичних робіт;

INTERGRAM – організація з захисту виконавців і виробників аудіо- і відеозаписів.

Отже, законодавством ČR дозволено купувати будь-яку, навіть цифрову копію авторської роботи для приватного використання, а не з комерційною метою; бібліотека має право допомагати пасивно (наприклад, надаючи сканер) або активно (наприклад, допомога бібліотекаря в скануванні матеріалу). Таким чином, дозволяючи таке копіювання, законодавець знайшов баланс між конституційним правом автора на власність та конституційно гарантованим правом особи на інформацію.

УДК 025.855

Посметна Ольга Іванівна

Posmietna Olha

молододший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Клочок Тетяна Іванівна

Klochok Tetiana

завідувач сектору

Head of the Sector

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ПОРЯДОК ТА МЕТОДОЛОГІЯ ЗАСТОСУВАННЯ
КОЕФІЦІЕНТІВ ІНДЕКСАЦІЇ ПРИ ВИЛУЧЕННІ
ДОКУМЕНТІВ БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ З ОБЛІКУ**

**COLLECTION ORDER AND METODOLOGY OF
APPLICATION OF COEFFICIENTS OF INDEXATIONS AT
WITHDRAWAL OF THE REGISTER OF DOCUMENTS OF
THE LIBRARY COLLECTION**

Розглянуто основні підходи до формування показників індексації балансової вартості бібліотечного фонду як складової основних фондів. Розраховано коефіцієнти індексації та надано методологічні рекомендації щодо їх застосування при оформленні вилучення документів бібліотечного фонду з обліку.

The basic approaches to forming of indexes of indexation of book value of library collections are considered as constituent of the capital assets. The coefficients of indexation are calculated and methodological recommendations are presented to their application at registration withdrawal of documents of library collection of the register.

Ключові слова: сумарний та індивідуальний облік бібліотечного фонду, індексація балансової вартості бібліотечного фонду при списанні.

Keywords: library accounting, indexation of book value of library collection, withdrawal.

Головним документом, відповідно до якого ведеться бібліотечна справа, є Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР «Про бібліотеки і бібліотечну справу». Дія цього Закону поширюється на мережу бібліотек усіх форм власності та підпорядкування і організацію бібліотечної справи.

У бухгалтерському обліку операції з «бібліотечним фондом» (БФ) відображаються на підставі Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів суб'єктів державного сектора, затверджених наказом Міністерства фінансів України від 23.01.2015 р № 11. Згідно з п. 15 розд. III цього документа «книги, посібники та інші видання, що входять до фонду бібліотек, обліковуються за груповим обліком».

З метою оптимізації технологічного процесу оформлення документів на списання окремих примірників із БФ постало питання вирішення **проблеми розробки підсумкових коефіцієнтів індексації залежно від часу взяття на баланс.**

Специфікою обліку бібліотечного фонду є те, що деталізований облік БФ (*сумарний та індивідуальний*) ведуть працівники бібліотек, а бухгалтерський облік здійснюється бухгалтерією груповим методом сумарно як єдиний об'єкт.

Сумарний бібліотечний облік здійснюють відділи комплектування бібліотек партіями на підставі супровідних документів (рахунків-фактур, описів, накладних, реєстрів, актів і т. п.). Дані про рух фонду фіксуються у трьох частинах Книги сумарного обліку бібліотечних фондів (КСО БФ): частина 1 – «Надходження до фонду»; частина 2 – «Вибуття з фонду»; частина 3 – «Підсумки руху фонду».

Індивідуальний облік книг і брошур ведуть відділи комплектування та відділи-фондоутримувачі шляхом присвоєння кожному примірнику інвентарного (актового) номера. Якщо до 1965 р. індивідуальний облік документів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського проводився в Інвентарних книгах, то зараз індивідуальний облік переведено на актову форму з присвоєнням кожному примірнику актового номера.

Принципи індивідуального обліку бібліотечного фонду не передбачають змін ціни (індексації) в облікових документах, а саме інвентарних або актових книгах. При цьому виникають розбіж-

ності між даними сумарного бухгалтерського та бібліотечного обліку, тому коли бухгалтерією проводилась індексація або переоцінка бібліотечного фонду, індивідуальний бібліотечний облік не змінювався. Ці розбіжності повинні врегульовуватися під час оформлення списання документів бібліотечного фонду шляхом проведення індексації ціни окремих примірників документів, використовуючи коефіцієнти, що були застосовані бухгалтерією при індексації основних фондів, у тому числі і бібліотечного фонду.

Дестабілізаційні процеси і, як наслідок, високий рівень інфляції та гіперінфляція, що були притаманні економіці України на початку 90-років минулого століття, спричинили виникнення суттєвої різниці між балансовою та справедливою вартістю основних засобів усіх суб'єктів господарювання. Одним із механізмів, що дозволяє зменшити вплив інфляційних процесів, є індексація вартості основних засобів.

Для подолання згаданих негативних явищ Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про проведення загальної переоцінки основних фондів, заліку взаємної заборгованості підприємств та поповнення оборотних коштів державних підприємств і організацій» від 07.05.1992 р. № 229. Відповідно до положень названої постанови у зв'язку з підвищенням цін індексацію балансової вартості основних засобів проводили підприємства й організації всіх галузей народного господарства і форм власності, а також установи, що утримувались за рахунок бюджету, за винятком житла. Така обов'язкова індексація основних фондів, у тому числі і бібліотечних, здійснювалася бухгалтерією в цілому по об'єкту «Бібліотечний фонд».

Обов'язкова індексація балансової вартості основних фондів підприємств, організацій та установ України здійснювалась у чотири етапи, які були регламентовані постановами Кабінету Міністрів України:

- *перша індексація* – згідно постанови Кабінету Міністрів України «Про проведення загальної переоцінки основних фондів, заліку взаємної заборгованості підприємств та поповнення оборотних коштів державних підприємств та організацій» від 07.05.1992 р. № 229;

- *друга індексація* – згідно постанови Кабінету Міністрів України «Про проведення індексації основних фондів у народному господарстві України» від 03.08.1993 р. № 598;
- *третьою індексацією* – згідно постанови Кабінету Міністрів України «Про проведення індексації основних фондів та визначення розмірів амортизаційних відрахувань на повне їх відновлення у 1995 р.» від 17.01.1995 р. № 34;
- *четверта регламентована індексація* – згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про проведення індексації балансової вартості основних фондів та визначення розмірів амортизаційних відрахувань на повне їх відновлення у 1996–1997 рр.» від 16.05.1996 р. № 523.

Надалі, змінами, внесеними до Закону України «Про податкування прибутку підприємств» (№ 168/97-ВР), платникам податку всіх форм власності надано право самостійно приймати рішення щодо проведення індексації балансової вартості груп основних фондів залежно від рівня інфляції (п. 8.3.3).

При списанні документів бібліотечного фонду з метою спрощення процесу застосування коефіцієнтів індексації (для визначення вартості окремого примірника), необхідно розробити таблиці з визначенням по датах взяття на облік документів по відповідних інвентарних (актових) номерах та розрахунку відповідного коефіцієнта індексації, що застосовується на певний період. Ці коефіцієнти визначаються шляхом множення затверджених урядом показників залежно від періоду взяття документа на облік. Тобто, знаючи інвентарний (актовий номер) із таблиці, можна визначити коефіцієнт індексації, на який потрібно помножити первісну вартість примірника документа, що списується.

Нижче наведено приклад розробленої робочої таблиці коефіцієнтів індексації бібліотечного фонду із застосуванням коефіцієнтів індексації, затверджених постановами уряду.

Табл. 1 Коефіцієнти при обов'язкових індексаціях та переоцінках бібліотечних фондів

Період постановки на облік	Інвентарні (актовий) номер	Зміна масштабу цін 10:1 Постанова Ради Міністрів СРСР № 470 від 04.05.1960р.	Коефіцієнти індексації згідно з Постановою Кабінету Міністрів України по періодах:				Грошова реформа 100000:1 Указ Президента України № 762/96 від 25.08.1996 р.	Підсумковий коефіцієнт індексації (переоцінки)
			I №229 від 01.05. 1992 р.	II № 598 від 01.08. 1993 р.	III №34 від 07.01. 1995 р.	IV №523 від 01.04. 1996 р.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
01.01.1947 р.-31.12.1960 р.	3 №..... по №.....	0,1	9,0	24,4	18,0	7,4	0,00001	0,0292507
01.01.1961 р.-30.04.1992 р.	3 №.. по №.....	-	9,0	12	18	7,4	0,00001	0,2925072
01.05.1992 р.-31.12.1992 р.	3 №..... по №.....	-	-	12	18	7,4	0,00001	0,015984
01.01.1993 р.-31.03.1993 р.	3 №..... по №.....	-	-	-	64	7,4	0,00001	0,004736
01.04.1993 р.-30.06.1993 р.	3 №..... по №.....	-	-	-	18	7,4	0,00001	0,001332
01.07.1993 р.-30.09.1993 р.	3 №..... по №.....	-	-	-	5,9	7,4	0,00001	0,0004366
01.10.1993 р.-31.12.1993 р.	3 №... по №.....	-	-	-	1,9	7,4	0,00001	0,0001406
01.01.1994 р.-31.03.1994 р.	3 №..... по №.....	-	-	-	1,2	7,4	0,00001	0,0000888
01.04.1994 р.-30.06.1994 р.	3 №... по №.....	-	-	-	1,1	7,4	0,00001	0,0000814
01.07.1994 р.-30.09.1994 р.	3 №... по №...	-	-	-	1,0	7,4	0,00001	0,000074
01.10.1994 р.-01.09.1996 р.	3 №... по №.....	-	-	-	-	-	0,00001	0,00001
з 02.09.1996 р.	3 №.....	-	-	-	-	-	-	1

Надалі індексація може проводитись за самостійним рішенням керівника установи залежно від рівня інфляції. У НБУВ не приймалися рішення щодо проведення такої індексації, тому наведені коефіцієнти можуть застосовуватись при оформленні документів під час списання документів. Якщо за наказом керівника установи приймалось рішення про проведення подальшої індексації балансової вартості основного фонду, то бухгалтерія повинна була здійснювати індексацію і бібліотечного фонду. У таких випадках необхідно додатково застосовувати такі ж коефіцієнти для переоцінки вартості окремих примірників під час оформлення списання документів із бібліотечного фонду.

УДК 027.7

Потернак Юлія Анатоліївна

Ponternak Yulia

завсектору наукового опрацювання документів Наукової бібліотеки
Head of the Sector of Scientific Processing Of Documents Scientific Library
Київський національний університет культури і мистецтв
Kyiv National University of Culture and Arts

ІННОВАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ЯКІСТЬ ОСВІТИ

INNOVATIONS IN THE ACTIVITIES OF LIBRARIES OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND THEIR INFLUENCE ON THE QUALITY OF EDUCATION

Розкрито інноваційну діяльність бібліотек вищих навчальних закладів та їхній вплив на якісний рівень освіти в університеті. Узагальнено активне впровадження нових інформаційних технологій та розкрито практичний досвід Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв.

The work is devoted to the innovative activity of the libraries of higher educational institutions and their impact on the quality of education at the university. It summarizes the active introduction of new information

technologies, as well as reveals the practical experience of the Scientific Library of the Kyiv National University of Culture and Arts.

Ключові слова: бібліотека, інновації, інформаційні технології, електронні ресурси, Наукова бібліотека, Київський національний університет культури і мистецтв.

Keywords: library, innovations, information technologies, electronic resources, Scientific Library, Kyiv National University of Culture and Arts.

Для початку XXI ст. характерним є інноваційний розвиток українського суспільства, що супроводжується зростаючим потоком інформації. Однією з головних умов інформатизації суспільства є інформатизація освіти, метою якої є підвищення ефективності та якості підготовки майбутніх фахівців. Сучасна освіта неможлива без використання інформаційних технологій. Та розвиток сучасного інформаційного суспільства неможливо уявити без бібліотек. Сьогодні бібліотеки є невід’ємною складовою освітнього процесу вищих навчальних закладів, оскільки забезпечують доступ своїх читачів до найрізноманітнішої інформації, у відповідності до всіх напрямів навчання.

Аналіз показав, що упродовж останнього десятиліття електронні ресурси перетворились у популярний і поширений серед студентів інформаційний сервіс. Матеріали в електронних ресурсах призначені для доступу, пошуку, копіювання та роздруковування студентами. Звичайно, для бібліотек вищих навчальних закладів електронні інформаційні ресурси посідають домінуюче місце, але впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у роботу бібліотек не повинно дійти до повної заміни друкованих видань на електронні аналоги. Тобто формування фонду електронних ресурсів та обслуговування ними користувачів – це нові форми інформаційної діяльності бібліотек вищих навчальних закладів у сучасних умовах. Бібліотека перевтілюється в інноваційний центр інформаційних електронних ресурсів, зберігаючи при цьому функції звичайної бібліотеки, яка обслуговує користувачів і друкованими документами. Відповідно, це приводить до змін у бібліотечній роботі і ставить перед бібліотекарем нові завдання, серед яких – уміння орієнтуватися та керувати інформаційними

потоками, створити можливості оперативно отримувати необхідну інформацію користувачам.

З упровадженням засобів комп'ютеризації було внесено корективи в організацію основних технологічних процесів бібліотек. Наприклад, застосування новітніх інформаційних технологій допомагає відділу комплектування оперативно збирати інформацію про документи, обліковувати, здійснювати контроль витрат і фінансової звітності. Інтернет-технології відкрили для бібліотек вищих навчальних закладів нові можливості пошуку, бібліотечно-інформаційного обслуговування, отримання бібліографічної і повнотекстової інформації з інших бібліотек і доведення її до користувачів. Застосування медіатехнологій допомагає бібліотекарям зацікавити користувачів, залучити їх до обговорення, підготовки і проведення бібліотечних подій.

На сьогодні Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв, як бібліотечно-інформаційний підрозділ університету, здійснює формування, наукове опрацювання, зберігання документів, забезпечує використання інформаційних ресурсів, проводить інформаційно-бібліографічну та науково-методичну роботу, забезпечує користувачам доступ до традиційних і електронних джерел інформації. Комп'ютеризація бібліотечних процесів здійснюється шляхом запровадження автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи «УФД/Бібліотека». Запровадження цієї системи надало такі переваги: повністю автоматизовано процеси комплектування та обліку документів; створено електронну базу даних користувачів бібліотеки; розпочато оцифрування рідкісних видань і навчальної літератури, що користується попитом та надано доступ до них в та можливість дистанційного замовлення документів в електронній читальній залі бібліотеки; повністю автоматизовано шлях документа в бібліотеці.

Отже, модернізація вищої освіти зумовлює необхідність інтенсивних змін у роботі бібліотеки вищого навчального закладу. Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв приділяє велику увагу формуванню електронних інформаційних ресурсів, надає доступ до друкованих та електронних інформаційних ресурсів, що сприяє високій якості навчання та ефективній науково-дослідній роботі.

УДК 027.021:061.2](4)

Прокопенко Лілія Сергіївна

Prokopenko Liliia

головний бібліотекар

Chief Librarian

кандидат історичних наук, доцент

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine

ЛІГА ЄВРОПЕЙСЬКИХ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК (LIBER) НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

ASSOCIATION OF EUROPEAN RESEARCH LIBRARIES (LIBER) ACTIVITY AT PRESENT

Вивчено основні напрями та результати діяльності Ліги європейських наукових бібліотек. Розглянуто місію, цілі, завдання, структуру організації. Акцентовано увагу на можливості участі українських наукових бібліотек у міжнародному бібліотечному співробітництві шляхом членства в LIBER.

The article is devoted to the study of basic directions and results of Association of European Research Libraries (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche). The mission, objectives, goals, structure are described. The author has pointed out the possibility of Ukrainian research libraries participation in international library cooperation by membership in LIBER.

Ключові слова: Ліга європейських наукових бібліотек, LIBER; наукові бібліотеки; міжнародне бібліотечне співробітництво; міжнародні бібліотечні організації.

Keywords: Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche, Association of European Research Libraries, LIBER; research libraries; international library cooperation; international library organizations.

Прикметною рисою діяльності бібліотек у сучасних умовах є їхнє прагнення бути більш відкритим соціальним інститутом. Ця тенденція суттєво впливає на формування нових засад функціо-

нування міжнародних фахових бібліотечних об'єднань, які сприяють зміцненню і розширенню культурних, історичних і професійних зав'язків. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» серед основних напрямів міжнародного співробітництва в бібліотечній справі визначає участь у роботі міжнародних організацій [2]. Однією з таких інституцій є Ліга європейських наукових бібліотек (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche – LIBER).

Метою цього дослідження є вивчення основних напрямів діяльності Ліги європейських наукових бібліотек на сучасному етапі і виявлення її потенціалу для участі вітчизняних бібліотек у міжнародній співпраці.

Ліга європейських наукових бібліотек – регіональна неурядова міжнародна некомерційна професійна організація відкритого типу, з 2009 р. офіційно зареєстрована в Нідерландах як юридична особа у формі фонду (Stichting), тому її діяльність здійснюється у межах правового поля цієї країни [4].

LIBER заснована 1971 р. у Страсбурзі (Франція) під егідою Ради Європи, у якій вона має консультативний статус. Рушійною силою нового об'єднання була невелика група європейських бібліотекарів під керівництвом Жан-П'єра Клавла, тогочасного директора Кантональної та університетської бібліотеки (BCU) у м. Лозанна, Швейцарія. Діяльність організації значно активізувалася після геополітичних змін у Європі наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років, коли до її роботи долучилися бібліотеки країн Центральної і Східної Європи [1; 2].

Місія LIBER полягає у забезпеченні членів організації інформаційною інфраструктурою світового рівня, наданні сучасної платформи для обміну досвідом, просуванні і захисті інтересів європейських бібліотек, сприянні інноваційному розвитку фахівців у сфері бібліотечної справи та інформації, досягненні ними лідерства у міжнародному бібліотечному співтоваристві [3].

Мета діяльності організації – сприяння міжнародній співпраці європейських наукових, а також національних та університетських бібліотек у пошуку найкращих практичних шляхів поліпшення якості сервісів, які надають ці бібліотеки [4, с. 1].

На основі заявленої мети організація вбачає свої завдання у

«сприянні наданню високоякісних послуг для всіх користувачів бібліотечних та інформаційних служб; підтримці інтелектуальної свободи та доступу до освіти; розвитку співробітництва з місцевими, національними, європейськими та глобальними партнерами; підтримці найоптимальніших форматів управління колекціями та іншими ресурсами; розбудові лідерства, інновацій та готовності використовувати можливості для змін; забезпеченні інклюзивності, рівності можливостей та використання потенціалу» [3].

Ключові теми, які є у центрі уваги LIBER сьогодні, – це авторське право, розвиток гуманітарних наук у цифровому середовищі, відкритий доступ, метричні дослідження та управління дослідницькими даними [3].

Основні напрями діяльності сформульовані у Стратегії 2018–2022 рр. [4]. Сьогодні вона реалізується за трьома темами: «Інноваційні наукові комунікації», «Цифрові навички та послуги» та «Інфраструктура досліджень», що підтримуються за допомогою п'яти ключових інструментів: «Міжнародні проекти», «Розбудова лідерства і навичок», «Розвиток політики», «Адвокація та спілкування», «Міжнародне регулювання та співпраця» [3].

Загальне стратегічне управління організацією та її повсякденною діяльністю здійснює Виконавча рада, керівні комітети, робочі групи та дирекція на чолі з виконавчим директором. До складу Виконавчої ради, яка обирається на трирічний термін, сьогодні входять 13 представників різних країн Європи (Великої Британії, Греції, Данії, Естонії, Іспанії, Латвії, Нідерландів, Франції, Чехії, Швейцарії, Швеції). Президентом LIBER з 2018 р. є Жаннетт Фрей (директор Кантональної та університетської бібліотеки (BCU) у м. Лозанна, Швейцарія), віце-президентом – Жульєн Роше (директор бібліотеки Лілльського університету, Франція) [3].

Професійна діяльність у межах організації здійснюється у комітетах. Сьогодні працюють Фінансовий комітет, Комітет із призначень персоналу, Комітет із підготовки програми конференції, три комітети, які відповідають за забезпечення успішного виконання Стратегії LIBER: Комітет із інноваційної наукової комунікації, Комітет із цифрових навичок і послуг, Комітет із дослідницької інфраструктури.

Більше ста фахівців із наукових бібліотек Європи, які є членами LIBER, працюють у дев'яти робочих групах – структурних підрозділах, які вивчають нагальні питання, котрі стоять перед професійною спільнотою. Це – робочі групи з архітектури, з авторського права та юридичних питань, із цифрової гуманітарної та культурної спадщини, з цифрових навичок для співробітників та дослідників, із лідерських програм, із відкритих даних, з інноваційних показників, із відкритого доступу, з дослідження управління даними [3].

Організація працює на основі Статуту, затвердженому 2009 р. (остання редакція 2017 р.) [4].

Головним органом є Генеральна конференція, яка проводиться раз на рік.

Членами організації є більше 430 національних, університетських та інших бібліотек із 40 країн Європи. Членство у LIBER можливе у таких категоріях:

1) інституційні члени – наукові бібліотеки країн-членів Ради Європи, наприклад: національні, університетські, а також бібліотеки освітніх закладів, у яких здійснюється підготовка фахівців на рівні аспірантури і проводяться наукові дослідження, публічні, які мають великі дослідницькі фонди, національні архіви; членський внесок для цієї категорії становить €495;

2) організаційне членство – професійні бібліотечні об'єднання країн-членів Ради Європи, до складу яких входять національні бібліотеки та/або університетські; розмір членських внесків цієї категорії залежить від кількості населення країни (до 1 млн чол. – €495, 1–25 млн чол. – €995, більше 25 млн чол. – €1990);

3) асоційоване членство відкрите для компаній і консорціумів, які надають послуги науковим бібліотекам, а також бібліотекам і бібліотечним організаціям країн, які не є членами Ради Європи; членський внесок – €495;

4) індивідуальне членство можливо для осіб які працюють або колись працювали у наукових бібліотеках; членський внесок – €175 [4, с. 3–4].

Розмір членських внесків діє з 2015 р. Для бібліотек і організацій Албанії, Болгарії, Боснії і Герцеговини, Вірменії, Грузії, Косово, Македонії, Молдови, Румунії, Сербії, Туреччини, Украї-

ни, Хорватії та Чорногорії з 2016 р. для категорій 1–3 передбачені знижені тарифи у розмірі €245.

Організація має власне видання – щоквартальник «LIBER Quarterly». Офіційні мови – англійська, французька, німецька.

LIBER тісно співпрацює з іншими міжнародними організаціями, зокрема, з ІФЛА, CENL, EBLIDA та іншими.

Вітчизняним фахівцям варто розглянути питання участі у роботі LIBER як провідному європейському центрі міжнародного співробітництва, що дає можливість бути на зв'язку з бібліотечними та інформаційними працівниками, розвивати свій професіоналізм через участь у щорічних конференціях, семінарах, обмінюватися ідеями та досвідом із представниками Європи.

Список використаних джерел

1. Володин Б. Ф. Общеввропейские и межгосударственные библиотечные проекты (1980-1990) / Б. Ф. Володин // Библиотековедение. – 1996. – №3. – С. 16–24.

2. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – №7. – Ст. 45; В ред. Закону №1801-19 від 01.01.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

3. Häkli E. Innovation through Co-operation. The History of LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche). 1971-2009 / Esko Häkli. – Copenhagen : The Royal Library, 2011. – 371 p. : ill. ; 26 cm. – (Danish humanist texts and studies ; 41).

4. LIBER Foundation (LIBER Stichting) Rules and Regulations / LIBER. – Electronic data. – [Hague, 2018]. – Mode of access : <https://libereurope.eu/wp-content/uploads/2018/05/RulesandRegulations-May-2017.pdf>. – Eng. – The title from the screen. – Last update : 30 May 2018.

5. LIBER Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche, Association of European Research Libraries [Electronic resource] / LIBER. – Electronic data. – [Hague, 2018]. – Mode of access : <https://libereurope.eu>. – Eng. – The title from the screen. – Last update : 31 July 2018.

УДК 021.1-028.27:025.7/.9]:006(100)

Соколова Ірина Василівна

Sokolova Iryna

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

РЕСУРСИ ЕЛЕКТРОННИХ КОЛЕКЦІЙ БІБЛІОТЕК У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ СТАНДАРТИЗАЦІЇ

REGISTERS OF ELECTRONIC COLLECTIONS OF LIBRARIES IN THE INTERNATIONAL STANDARDIZATION SYSTEM

Розглянуто міжнародний досвід стандартизації реєстрів, які працюють у мережевому середовищі для надання інформації про електронні колекції, діяльність або послуги бібліотек та інших організацій.

The publication considers the international standardization of registries operating in a network environment for providing information about electronic collections, activities or services of libraries and other organizations.

Ключові слова: стандарт ISO 2146:2010, реєстри репозитаріїв, репозитарій, електронна бібліотека, Відкритий Доступ.

Keywords: standard ISO 2146:2010, registers reposatariums, reposatarii, electronic library, Open Access.

Поява великої кількості універсальних і вузькофахових наукових репозитаріїв обумовила необхідність впорядкування та систематизації інформації про цей ресурс. Рішення проблеми було знайдено через створення міжнародних реєстрів наукових репозитаріїв. Головна перевага і прогресивна роль реєстрів – надання можливості користувачеві на одному сайті переглянути інформацію про наукові електронні бібліотеки світу, отримати доступ цих колекцій. Створення реєстрів наукових репозитаріїв електронних ресурсів на умовах Відкритого Доступу сприяє наближенню бібліотечних колекцій до користувача, допомагає орієнтуватися та

здійснювати пошук у цьому розпорошеному в мережі електронному ресурсі. Прикладом діючих реєстрів електронних бібліотек є міжнародні реєстри репозиторіїв ВД **OpenDOAR** (Directory of Open Access Repositories) і **ROAR** (Registry of Open Access Repositories). Реєстри створені в інтересах наукового співтовариства і містять інформацію про бібліотечні зібрання академічних інститутів, науково-освітніх установ різних країн світу, надаючи можливість користувачам працювати з матеріалами на умовах Відкритого Доступу. Станом на серпень 2018 р. у реєстрі OpenDOAR були представлені 3784 репозитарії, у ROAR – 4663.

Концептуальна основа функціонування реєстрів електронних бібліотек прописана у стандарті ISO 2146:2010 «Information and documentation – Registry services for libraries and related organizations» (Інформація та документація. Реєстр послуг для бібліотек та пов'язаних із нею організацій), який був підготовлений з ініціативи ISO. Обґрунтовуючи актуальність прийняття цього стандарту, розробники зазначають: пошук і доставка інформації набуває глобальних масштабів, що вимагає міжнародних реєстрів, або кілька сумісних регіональних і національних реєстрів, які могли б бути використані для здійснення пошуку потрібних електронних бібліотек та при визначенні умов доступу до інформації та умов доставки електронних документів.

На сайті ISO зазначається, що стандарт 2146:2010 встановлює правила для реєстрів, які працюють у мережевому середовищі для надання інформації про бібліотечні колекції, діяльність або послуги бібліотек та інших організацій. Підготовка стандарту була обумовлена необхідністю об'єднати й систематизувати інформацію про різні типи інформаційних ресурсів із забезпеченням їхньої сумісності. Він може бути використаний при роботі з колекціями, незалежно від мови збережених документів і мови офіційного документування, прийнятого у тій чи іншій країні. Дія стандарту поширюється на міжнародні реєстри, також він може бути базовим документом при створенні державних національних і регіональних реєстрів у дво- та багатомовних країнах.

Історія розробки стандарту ISO 2146 бере свій початок з 1972 р., коли було прийнято його першу редакцію під назвою «Directories of libraries, information and documentation centres»

(Довідники бібліотек, центрів інформації і документації). Друга редакція побачила світ у 1988 р. («Documentation – Directories of libraries, archives, information and documentation centres, and their data bases» (Документація – довідники бібліотек, архівів, центрів інформації і документації та їхні бази даних)). Підготовка третьої редакції була зумовлена необхідністю бібліотек перебудувати свою роботу у зв'язку з розвитком інтернет-технологій, зокрема, формуванням і використанням електронних ресурсів, розвитком мережевої взаємодії, підключенням до всесвітньої мережі Інтернет. Основним завданням розробників нового документа було прописати правила і загальні принципи впорядкування і функціонування реєстрів, які працюють у мережевому середовищі для надання інформації про колекції, діяльність та послуги утримувачів цих колекцій. Третя редакція стандарту під назвою «Information and documentation – Registry services for libraries and related organizations» була оприлюднена у березні 2010 р. Згідно правил, які діють у Міжнародній організації зі стандартизації, кожні п'ять років усі чинні стандарти ISO проходять процедуру перегляду, після чого приймається рішення про їхнє подальше підтвердження, доопрацювання або скасування. Востаннє ISO 2146 був перевірений і підтверджений у 2015 р. і на сьогоднішні є чинним документом.

Роботу над підготовкою ISO 2146 здійснював технічний комітет ISO/TC 46 «Інформація та документація», підкомітет SC4 «Технічна сумісність». У розробці останньої редакції активну участь взяли австралійські фахівці. Вони були залучені до цієї роботи тому, що на той час Австралійським національним університетом був успішно реалізований проект реєстру ORCA (Online Research Collections Australia), який об'єднав наукові надбання і розробки науковців цього континенту. Реєстр ORCA містив структуровані, машинозчитувані описи колекцій, утримувачів колекцій, сервісів, діяльності. Саме цю модель реєстру було покладено в основу при підготовці третьої редакції стандарту. Національна бібліотека Австралії здійснювала консультування з метою узгодження і придатності розробленого документа до бібліотечно-інформаційної сфери.

Коментуючи підготовку останньої редакції ISO 2146, голова

підкомітету TC46/SC4 Елісон Елліот зазначила, що цей документ містить узгоджені норми для опису колекцій бібліотек та інших закладів сфери культури, а також їхніх послуг, що сприятиме створенню глобально сумісних реєстрів. «Ці реєстри будуть мати важливе значення для налагодженої системи виявлення й доставки [документів] користувачам бібліотек. Подібні реєстри також будуть підтримувати міжнародне співробітництво у створенні й упорядкуванні всеосяжних і затребуваних колекцій», – сказала вона.

ISO 2146:2010 описує каталог елементів даних, який базується на об'єктно-орієнтованій моделі. Об'єктом реєстру можуть виступати: сторона (організація або особа, яка володіє колекцією), колекція, діяльність, послуги. Зауважимо, що існує тісний взаємозв'язок усіх об'єктів, зокрема, сторони здійснюють діяльність, беруть участь у заходах та надають різноманітні послуги, в тому числі послугу, що забезпечує доступ до матеріалів колекцій.

Стандарт забезпечує основу для машинозчитуваних описів близько 150 елементів даних, які охоплюють типи, функції, продукти, політику доступу, інформацію протоколу та інші необхідні дані реєстрів. У ISO 2146:2010 не регламентовано, перелік яких саме даних має бути включено до електронного реєстру, це визначається замовником і фахівцями, які задіяні при створенні реєстру у кожному конкретному випадку. Прикінцевий розділ стандарту містить приклади щодо використання тих чи інших елементів при побудові можливих моделей реєстрів.

Сфера охоплення стандарту не обмежується діяльністю тільки бібліотечних установ, зазначається, що він може бути корисний у створенні реєстрів музеїв, архівів, центрів інформації та документації, включаючи описи їхніх колекцій, послуг та видів діяльності.

Область застосування включає (але не обмежується):

- налагодження системи управління колекціями та функціонування електронних сховищ;
- подання відомостей про матеріали, які зберігаються у колекціях, забезпечення доступу до електронних каталогів, сховищ метаданих;
- інформування про перелік усіх типів послуг, налагодження

роботи й управління порталом метапошуку, послугою міжбібліотечного абонементу, віртуальної довідкової служби та ін.

Як і в усіх стандартах ISO, в ISO 2146:2010 наголошується, що він носить не обов'язковий, а рекомендаційний характер і може бути застосований країнами-членами ISO з урахуванням регіональних особливостей при підготовці власних національних стандартів.

Міжнародна організація зі стандартизації ISO надає доступ до тексту цього стандарту тільки за умови здійснення оплати через власний інтернет-магазин. ISO поширює його англійською та французькою мовами в електронному та паперовому вигляді.

В Україні цей документ не прийнятий як національний стандарт. Його впровадження – у компетенції Українського агентства зі стандартизації, зокрема, ТК-144 «Інформація і документація», підкомітету ПК-4 «Бібліотечна діяльність».

Водночас дослідження питання використання стандарту ISO 2146:2010 у різних країнах свідчить, що питання про доцільність ініціативи його прийняття в українській системі стандартизації потребує обговорення фахівців бібліотечно-інформаційної справи, можливо він міг би бути корисним при розробці власного національного стандарту щодо впорядкування електронних інформаційних ресурсів і створення національних реєстрів електронних бібліотек, при створенні універсального або галузевих національних реєстрів електронних бібліотек, що сприяло б впорядкуванню наукового сектору українського електронного простору, а також більш ефективній роботі бібліотек наукових установ Національної академії наук України, архівів, центрів інформації та документації тощо. Актуальності розгляду стандарту додає ще й те, що Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 504-р від 22.07.2016 р. схвалене створення Національного репозитарію академічних текстів.

УДК 02:004:006

Солоіденко Галина Іванівна
Soloidenko Galina

провідний науковий співробітник

Leading Researcher Fellow

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

СТАНДАРТИЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

STANDARDIZATION OF LIBRARY ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF INFORMATION TECHNOLOGIES

Висвітлено питання про сучасний стан стандартизації бібліотечно-інформаційної діяльності в електронному середовищі та наголошено на принципі добровільного застосування стандартів.

The issue of the current state of standardization of library and information activity in the electronic environment is highlighted and the principle of voluntary application of standards is emphasized.

Ключові слова: стандартизація бібліотечно-інформаційної діяльності, добровільне застосування національних стандартів, комплектування фонду.

Keywords: standardization of library and information activities, voluntary application of national standards, fund raising.

Розвиток і широке впровадження інформаційних технологій безпосередньо впливають на всі напрями бібліотечно-інформаційної діяльності та трансформують їх. Нині бібліотечне співтовариство України особливо гостро відчуває, що сучасні прин-

ципи організації інформації в електронному середовищі потребують нових підходів до управління національними бібліотечно-інформаційними ресурсами, розроблення та впровадження нових стандартів.

Законом України від 5.06.14 № 1315–VII «Про стандартизацію» (далі Закон), який набув чинності 03.01.2015 р., в національне законодавство України імплементовані положення Угоди Світової організації торгівлі з розроблення, прийняття та застосування стандартів і впроваджені міжнародні та європейські принципи стандартизації.

Насамперед це стосується принципу добровільного застосування національних стандартів, який викладено у п. 4 ч. 2 ст. 4 та ч. 1 ст. 23 Закону, де зазначено, що національні стандарти застосовуються на добровільній основі, крім випадків, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами. Відповідно до частини першої та другої статті Закону національні стандарти застосовуються безпосередньо чи шляхом посилання на них в інших документах. Це підтверджує й визначення, яке дає Закон терміна «стандарт – нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері». Тобто законодавством передбачено, що після прийняття національним органом стандартизації проекту національного стандарту, який розроблено відповідно до встановлених процедур, він стає національним стандартом, який застосовується безпосередньо чи шляхом посилання на нього в інших документах.

Згідно з нормативно-правовими документами а саме Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 р. № 1163-р «Про визначення державного підприємства, яке виконує функції національного органу стандартизації», Українське агентство зі стандартизації (ДП «УкрНДНЦ») здійснює формування програми робіт з національної стандартизації; оприлюднення на офіційному сайті повідомлень про розроблення національних норматив-

них документів; повідомляє про набуття чинності або скасування національних стандартів.

Зокрема, з 01.07.2016 р. відповідно до наказу ДП «УкрНДНЦ» від 4 березня 2016 р. за № 65 набув чинності національний стандарт України ДСТУ 8302 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», розроблений фахівцями ДНУ «Книжкова палата України імені Івана Федорова». Стандарт не замінює ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», однак він дозволяє значно спростити укладання переліків посилань.

Наказом ДП «УкрНДНЦ» № 344 від 22 серпня 2016 р. методом підтвердження з наданням чинності впроваджено національні стандарти України: ДСТУ ISO 2789:2016 «Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика»; ДСТУ ISO 16439:2016 «Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек»; ДСТУ ISO 11620:2016 «Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек». Ці стандарти – англomовні, вони потребують серйозного методичного забезпечення, яке покладено на ПК 4 «Бібліотечна діяльність» та робочу групу фахівців з упровадження стандартів, що сформована в його складі.

З метою постійного оновлення стандартів, встановлення того, чи не підлягають вони перегляду або скасуванню, відповідно до правил ISO, чинні стандарти мають розглядатися кожні п'ять років. Зокрема, згідно з Наказом ДП «УкрНДНЦ» № 114 від 19 травня 2017 р. скасовано чинність шести національних стандартів серед яких найважливішими для бібліотечної галузі є нормативні документи ДСТУ 2392–94 «Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення»; ДСТУ 2394–94 «Інформація та документація. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення».

Розробленням стандартів забезпечують технічні комітети стандартизації, яких в Україні нараховується 190. Основні функції з розроблення, розгляду, погодження і супроводження націо-

нальних стандартів у сфері бібліотечної справи, документування та інформаційних центрів, видавничої справи, архівів, управління документами, музейної документації, послуг індексації та резюмування, а також інформатики виконує Технічний комітет 144 «Інформація і документація».

Програмою робіт із національної стандартизації на 2018 р. за ТК 144 «Інформація та документація» передбачено розроблення лише одного національного нормативного документа на заміну ДСТУ 7152:2010 «Інформація та документація. Оформлення публікацій у журналах і збірниках». Розробником цього стандарту є Державна наукова установа «Книжкова палата України ім. І. Федорова», джерелом фінансування – Держкомтелерадіо України.

Перспективи розвитку стандартизації у бібліотечній сфері сьогодні є досить невтішними. Головною причиною, що негативно позначилася на розробленні національних бібліотечних стандартів та отримала критично низьку кількість гармонізованих стандартів, стала відсутність у національних бібліотеках країни (яких нараховується дев'ять) відповідних структур зі стандартизації. Підкомітет 4 «Бібліотечна справа» організований у 2016 р. на базі НБУВ ще не розгорнув роботу на належному рівні, а Технічний комітет 144 «Інформація та документація», до якого входить підкомітет 4 майже три роки поспіль знаходився в стадії реорганізації. Семінар-практикум «Нормативно-технічні документи зі стандартизації: реалії, пріоритетні напрями розвитку національної системи», що відбувся 16 лютого 2018 р. в Державній публічній науково-технічній бібліотеці України, засвідчив коло проблем, пов'язаних зі створенням та функціонуванням стандартів у цій сфері.

Підкомітету 4 «Бібліотечна справа» першочергово слід провести експертизу списку чинних стандартів і визначити пріоритетність їх перегляду. На нашу думку, першочергово слід переглянути ДСТУ 2394–94 «Інформація та документація. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення». Метою перегляду цього національного стандарту має стати уточнення існуючої термінології

та введення нових визначень, пов'язаних з комплектуванням в електронному середовищі. За останні десятиліття сфера комплектування зазнала суттєвих змін, пов'язаних з придбанням прав доступу до ресурсів та організацією доступу до відкритих ресурсів. Розширення типо-видового складу інформаційних джерел призвело до зміни способів комплектування, які нині включають придбання ресурсів до бібліотечного фонду (в друкованій і електронній формі), репродукування (оцифрування) друкованих видань із власних фондів і придбання прав доступу до віддалених ресурсів. Нині бібліотекар є не тільки збирачем і хранителем власних фондів, але й бере активну участь у відборі та наданні послуг із доступу до електронних інформаційних масивів. З появою об'єктів комплектування двох видів ресурсів, якими володіє бібліотека, і ресурсів до яких необхідно придбати права на доступ, ці питання стали предметом гострих дискусій фахівців про склад бібліотечних фондів. Слід наголосити, що процес комплектування в рівній мірі поширюється на відбір і придбання ресурсів, якими бібліотека буде володіти, і на відбір і придбання прав доступу до ресурсів, які не будуть у володінні бібліотеки, тобто проходить процес відбору і придбання сервісів-послуг.

ДСТУ 2394–94 «Інформація та документація. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення» не відображає повною мірою тих змін, що відбулися, і потребує оновлення, уточнення та доповнення термінології. Термінологічний ряд в проекті національного стандарту має бути суттєво доповненим матеріалами міжнародних стандартів, зокрема, термінами, які пов'язані з електронним середовищем та новими технологіями.

До прикладу, в 2015 р. у ході перегляду ГОСТ 7.76–96 «СИБИД. Комплектование фонда документов. Термины и определения», який виконувався РГБ і ВИНТИ РАН, були розроблені та прийняті три національні стандарти Росії, які пересікаються з цим стандартом, а саме: ГОСТ Р 7.0.93–2015 «Библиотечный фонд. Технология формирования», ГОСТ Р 7.0.94–2015 «Комплектование библиотеки документами. Термины и определения», ГОСТ Р 7.0.95–2015 «Электронные документы. Основные

виды, выходные сведения, хронологические характеристики».

Крім розробки нових стандартів є необхідність і в підготовці методичних рекомендацій по використанню національних стандартів, гармонізованих з міжнародними і прийнятих методом підтвердження. Слід активно поширювати досвід національних бібліотек країн близького та далекого зарубіжжя з розробки та впровадження стандартів, інформувати бібліотеки про нові та чинні стандарти, з цією метою готувати покажчики та інформаційно-довідкові видання для бібліотечних мереж. Бібліотеки–методичні центри мають здійснювати постійний моніторинг стану стандартизації бібліотечно-інформаційної діяльності, широко обговорювати проблемні питання стандартизації на сторінках професійної періодики, проводити засідання, семінари, круглі столи та інші заходи, які сприятимуть активізації цього важливого напряму діяльності.

Сучасна інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотек, зокрема збільшення кількості цифрових об'єктів, зміни, що відбулися в технології формування фондів, упровадження нових форм обслуговування користувачів, має бути відображена в стандартах. З огляду на важливість та необхідність цієї сфери діяльності Інститут бібліотекознавства НБУВ взяв до розроблення та виконання у 2017-2019 рр. наукову тему «Розвиток нормативно-методичної бази діяльності наукових бібліотек відповідно до міжнародних стандартів». Маємо надію, що наукове дослідження стане у нагоді фахівцям, які беруть участь у підготовці проектів стандартів, організують роботу з методичного забезпечення впровадження національних нормативних документів.

УДК 025.25:027.7

Чернявська Алла Анатоліївна
Chernyavska Alla

завідувач відділу комплектування та наукового опрацювання
документів Наукової бібліотеки
department of manning and scientific processing
of documents Scientific Library
Київський національний університет культури і мистецтв
Kiev National University of Culture and Arts

ОПРАЦЮВАННЯ ДОКУМЕНТНОГО ФОНДУ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ КНУКІМ

DEVELOPMENT OF THE DOCUMENTARY FUND OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE KNUKIM

Представлено сучасне опрацювання документного фонду Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв. Викладено перехід від традиційних до електронних технологій із придбанням бібліотечної програми «УФД/Бібліотека».

Presented a modern study of the documentary fund of the Scientific Library of the Kyiv National University of Culture and Arts. The transition from traditional to electronic technologies with acquisition of the library program «UFD / Library» is described.

Ключові слова: електронний каталог, інформаційні технології, комплектування фонду, інформаційні ресурси, автоматизація бібліотек, програма «УФД/Бібліотека», Київський національний університет культури і мистецтв.

Keywords: electronic catalog, information technologies, acquisition of the fund, information resources, automation of libraries, program «UFD / Library», Kiev National University of Culture and Arts.

«Сьогодні немає такої сфери суспільно-політичного життя, економіки, науки чи культури, де б не відбувалися значні зміни і не порушувалися питання майбутнього розвитку. Подібний процес відбувається і в бібліотечній справі. Головним фактором цих змін стають нові технології, які спричиняють революційні пере-

творення в системі суспільної комунікації. Досвід розвитку нашої держави та провідних країн світу свідчить, що головним напрямом вирішення цього завдання є впровадження сучасних інформаційних технологій. Причому їхнє застосування – це не просто перспективні можливості, це сьогоднішня нагальна необхідність» [2, с. 66] Найактивнішу участь у цьому процесі має брати наукова бібліотека КНУКіМ, оскільки вона є одним із основних соціальних інститутів, що забезпечують суспільству доступ до наукової інформації як на традиційних, так і на електронних носіях, причому бібліотечна інновація розуміється як кінцевий результат інноваційної діяльності, що втілюється у вигляді нового підходу до інформаційного сервісу чи технологічного процесу, що використовується в бібліотечному виробництві. На сьогодні стан автоматизації бібліотек знаходиться на різному рівні, та в кожному окремому випадку має свої особливості й проблеми.

Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв – це потужний інформаційний та культурно-освітній центр, який бачить своє основне завдання у сприянні інноваційним освітнім та науковим процесам нашого університету. Відділ комплектування та наукової обробки документів забезпечує технологію формування, організацію, зберігання, управління і використання бібліотечних документів і інформаційних ресурсів бібліотеки. Процеси технічної та технологічної революції, які переживають сучасні бібліотеки, найбільшою мірою вплинули на сферу каталогізації та обробки літератури.

Упродовж усієї своєї історії бібліотечні каталоги пережили не одну зміну форм і засобів організації, але ні одна з них не здійснила такого впливу на принципи каталогізації, як електронна форма. Адже активне впровадження комп'ютеризації в більшості бібліотек почалося зі створення електронного каталогу. Перехід від традиційних до електронних технологій розпочато у відділі комплектування з придбанням бібліотечної програми «УФД/Бібліотека». Це сприяє оперативному наповненню електронного каталогу новими надходженнями, адже електронний каталог – це один із найважливіших бібліотечних ресурсів і особливо цінний тоді, коли до нього є доступ зі всесвітньої мережі, що дозволяє забезпечити цілодобовий доступ інформації до цих ресурсів і дає можливість проінформувати користувача про наявність того чи іншого документа в бібліотеці, навіть тоді, коли він знаходиться в стадії обробки.

У відділ комплектування та наукового опрацювання документи надходять партіями і при роботі з партією кожний екземпляр звіряється на дублетність, обліковується і формується короткий бібліографічний запис на документ, який потім імпортується в електронний каталог, де здійснюється доповнення каталогізатором усіх робочих полів, які передбачені ДСТУ 7.1 – 2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та складання» [1]. АБІС «УФД/Бібліотека» дає можливість доступу до повнотекстової інформації, якщо така є в наявності. При вводі в електронний каталог у записах відмічають, що документ має повнотекстовий варіант і прописують, де знаходиться цей документ (електронна адреса). Користувач, відібравши книгу, має можливість скористатися повнотекстовим файлом. Упровадження сучасних інформаційних технологій в освіту вимагає залучення великого об'єму інформаційних джерел різних видів. Отже, система «УФД/Бібліотека» призначена для комплексної автоматизації діяльності бібліотеки. Вона включає засоби автоматизації основних виробничих процесів.

За допомогою авторизованої програми «УФД/Бібліотека» обробляється весь обсяг нових надходжень, роздруковуються сторінки інвентарної книги та каталожні картки, формуляри. Набагато полегшує роботу з комплектування автоматизоване формування облікових та фінансових документів (інвентарні книги, книги сумарного обліку, акти тощо). Особливість комплектування фонду нашої бібліотеки – це його поповнення документами, що забезпечують навчально-виховний процес, науково-педагогічну та науково-дослідницьку діяльність університету. Тому відбір проходить обов'язково за участю працівників підрозділів бібліотеки та викладачів кафедр. Усі питання, пов'язані з комплектуванням, обробкою, зберіганням інформації вирішуються в комплексі та в тісному контакті з тими, для кого працює наша бібліотека. Застосування новітніх технологій вимагає від працівників університетської книгозбірні постійного набуття нових навичок та компетенцій задля удосконалення всіх процесів. Але наразі автоматизовані технології ще цілком не замінили традиційні і тому не витіснили. В майбутньому достатня кількість електронної техніки, оптимальна кількість співробітників і постійне вдосконалення їх майстерності, консервація карткових каталогів суттєво вплинуть на якість обробки документів і скоротять пра-

цезатрати.

Отже, модернізація вищої освіти зумовлює необхідність інтенсивних змін у роботі бібліотеки вищого навчального закладу. Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв приділяє велику увагу формуванню електронних інформаційних ресурсів, надає доступ до друкованих та електронних інформаційних ресурсів, сприяє високій якості навчання та науково-дослідної роботи, електронній доставці інформації користувачам, проводить активну корпоративну діяльність в галузі каталогізації та створення повнотекстових інформаційних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1:2003, IDT) : ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. – Київ : Держспоживстандарт України, 2007. – 47 с. (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).

2. Головенко В. І., Басун Н. Ф. Упровадження інформаційних технологій у процеси комплектування ДНСГБ НААНУ / В. І. Головенко, Н. Ф. Басун // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2010. – № 3. – С. 66–69.

3. Пилип Я. А. Інформаційне забезпечення освіти і науки: вимоги часу : (з досвіду роботи науково-технічної бібліотеки ІФНТУНГ) // Бібліотека вищої школи на новому етапі розвитку соціальних комунікацій : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (24–25 жовт. 2013, м. Дніпропетровськ). – Дніпро, 2013. – С. 169–172.

УДК 025.355:024

Стригун Інга Миколаївна

Strigun Inga

головний бібліограф Наукової бібліотеки

Chief Bibliographer Scientific Library

Київський національний університет культури і мистецтв

Kyiv National University of Culture and Arts

ЕЛЕКТРОННИЙ КАТАЛОГ ЯК ОСНОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ

ELECTRONIC CATALOG AS THE BASIS OF USER INFORMATION SERVICE.

Представлено електронний каталог Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв, на базі якого ефективно реалізується бібліографічно-інформаційне обслуговування користувачів. The electronic catalog of the Scientific Library of Kyiv National University of Culture and Arts is presented on the basis of which the bibliographic and informational services of users are effectively implemented.

Ключові слова: електронний каталог, бібліографічно-інформаційне обслуговування, Наукова бібліотека, Київський національний університет культури і мистецтв.

Keywords: electronic catalog, bibliographic and informational service, Scientific Library, Kyiv National University of Culture and Arts.

Використання сучасних інформаційних технологій сприяє підвищенню ефективності обслуговування, розвитку електронних ресурсів і послуг. Електронний каталог є інформаційним продуктом бібліотеки, надає широкі можливості для пошукової роботи, є основою інформаційного обслуговування користувачів. Електронний каталог Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв (ЕК НБ КНУКіМ) був заснований у 2000 р., працює в режимі реального часу, відображає склад та зміст бібліотечних фондів друкованих, аудіовізуальних, електронних документів бібліотеки. Одночасно з електронним документом працює необмежена кількість користувачів. ЕК НБ КНУКіМ поєднує функції традиційних каталогів: генерального, абеткового, систематичного і функціонує на основі програмного забезпечення «УФД/Бібліотека». Тому повністю автоматизовано шлях документа в бібліотеці, створено електронну базу користувачів бібліотеки, надано можливість дистанційного замовлення документів.

Щоб скористатися ЕК, достатньо відкрити головну сторінку веб-сайту бібліотеки. На допомогу користувачам пропонується «Інструкція з пошуку документів по електронному каталогу» для можливості самостійного пошуку інформації у електронному каталозі за різними критеріями. Пропонується пошук в ЕК за назвою документа, автором, місцем та роком видання, іншими

вихідними відомостями та за допомогою класифікаторів: ББК-Теми; Географічні рубрики; Ключові слова; КНУКіМ; Музичні твори (нотні видання); Персоналії; Предметний рубрикатор; Рідкісні видання; Характер документа. Пошук документів можливий за скороченим переліком полів та розширеним переліком, де зазначаються додаткові відомості про документ: місце видання, видавництво, ISBN, шифр документа.

Зареєстровані користувачі мають змогу переглянути розділ «Ваш персональний формуляр» та замовити необхідні документи, відібрані за результатами пошуку. Для зручності користування ЕК доповнений атрибутом «Дисципліна». Користувачі можуть подивитись на екрані монітора результати пошуку в ЕК, записати на електронний носій у вигляді списку документів або у роздрукованому вигляді. Доступ до повнотекстових документів електронної бібліотеки надається студентам, викладачам та співробітникам університету за логінами і паролями для доступу до локальної мережі, тобто ЕК НБ КНУКіМ призначений для вільного доступу до інформаційних ресурсів бібліотеки і реалізації багатоаспектного інформаційного пошуку.

Функціонування веб-сайту Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв (<http://lib.knukim.edu.ua>) дозволило розвивати віртуально-довідкову службу. Онлайн-сервіс «Віртуальна довідка» спрямовано на виконання разових запитів віддалених користувачів при використанні інформаційних ресурсів Наукової бібліотеки КНУКіМ та Інтернету.

Доступ до ЕК у мережі Інтернет, можливість мобільного пошуку інформації в зручний для користувача час, додаткові сервіси роблять ЕК одним із найпопулярніших бібліотечних бібліографічних ресурсів.

Електронний каталог Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв сьогодні є основною інформаційно-пошуковою системою бібліотеки, представлений на сайті як багатофункціональний бібліографічний ресурс, від можливостей якого залежить ефективність задоволення потреб сучасних користувачів, забезпечується доступність і оперативність отримання інформації.

УДК 1.147

Ягодзінський Сергій Миколайович
Yahodzinskiy Sergij

доктор філософських наук, професор
Doctor of Science (in Philosophy), Professor
Національний авіаційний університет
National Aviation University

**НАУКОВА БІБЛІОТЕКА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ
СУСПІЛЬСТВІ ЯК ДЖЕРЕЛО
АВТЕНТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

**SCIENTIFIC LIBRARY OF THE INFORMATION
SOCIETY IS A SOURCE OF AUTHENTIC INFORMATION**

Обґрунтовано статус наукових та науково-технічних бібліотек як концентраторів автентичної інформації – основного виробничого ресурсу суспільства цифрової доби.

The status of scientific and scientific and technical libraries as the concentrators of authentic information – the main industrial resource of a society of the digital age - is substantiated.

Ключові слова: наукова бібліотека, інформаційне суспільство, інформаційні мережі, автентична інформація.

Keywords: scientific library, information society, informational networks, authentic information.

Фіксуючи трансформації різних аспектів соціального буття, соціологи, культурологи, політологи, представники технократичної сфери зі середини ХХ ст. утверджували в масовій свідомості прихід нової постіндустріальної, цифрової, комп'ютерної епохи. Справді, як логічний наслідок і продовжувач попередніх етапів науково-технічного прогресу, інформаційно-технологічна революція почала окреслювати загальний контекст і контури сучасності. Нині досягнення благ пов'язується з розвитком глобальних інформаційних мереж, які розкривають перед індивідами новий вимір реалізації свободи, у тому числі за вектором

доступності інформаційних джерел та їхньої диверсифікації.

Найбільш виразно це проявляється при аналізі змісту, структури та способів організації сучасних соціокультурних практик, основою яких є інформаційний обмін. Незалежно від структури і способу виробництва, від того, що було основою для визначення вартості товарів і послуг, навколо чого концентрувалися суспільні та індивідуальні цінності, інформація була й залишається соціально-економічним, суспільно-політичним, культурно-історичним ресурсом.

У класичних працях теоретиків інформаційного суспільства переконливо продемонстровано, що у різній формі інформація була основою суспільного розвитку в аграрному та індустріальному суспільствах. У вигляді традицій, норм, звичаїв, знання, технологій вона виступала надійним ретранслятором досвіду і критерієм успішності цивілізацій. Останні в часи свого розквіту створювали величні споруди, бібліотеки, системи комунікацій, які мали нормалізувати й частково формалізувати інформаційний обмін.

Руйнування бібліотек, сховищ рукописів і пергаментів завжди було однією з найбільш трагічних сторінок в історії держав і народів, адже відтворити втрачене нерідко було неможливим. Завершивши первинний етап комп'ютеризації усіх видів соціальних практик, суспільство кінця XX – початку XXI ст. іменувало нову еру інформаційною, вказуючи цим не лише на свій основний ресурс, але й на його відкритість, доступність усім верствам населення усіх країн світу. Причина цього криється у зміні статусу знання та інформації через їхнє безпосереднє залучення до виробництва товарів і послуг як основного джерела додаткової вартості.

Не дивно, що низка громадських організацій поставили за мету слідкувати за відкритістю і доступністю інформаційного простору, руйнувати бар'єри надмірної нормативності, формалізації й регламентації інформаційної діяльності. В 1996 р. на світовому форумі в Давосі Дж. Барлоу була презентована «Декларація незалежності кіберпростору». Метою декларації стало проголошення нового світу, в якому немає привілеїв і упередження, соціальної

дискримінації та адміністративного ресурсу. Це – реальність, у якій не діють старі індустріальні методи поневолення людини, відсутні кордони, війни та соціальна несправедливість. Прихильники такої позиції вважали, що інформаційні мережі повинні залишатися позбавленими від законодавчого нормування, бути зоною неупередженого транслявання інформації, ідей, думок тощо. Адже, увійшовши у мережу, суб'єкт соціальних відносин тим самим погоджується з «колективним» використанням його інформації, внаслідок чого вона починає належати мережі, стає суспільним ресурсом.

Втім означені позиції мусимо визнати утопічними. На нашу думку, цьому є кілька причин. Насамперед відзначимо, що декларування власниками транснаціональних корпорацій інформаційної свободи, рівності доступу до соціально важливих даних конвертується ними в значні статки та мережеве поневолення населення більшості країн. Якщо на рівні індивідів вони є поборниками їхніх прав, на соціальному шаблі, зазвичай, уособлюють найвищий рівень мережевих структур. Тому ми переконані у неможливості створення й реалізації такої моделі інформаційної взаємодії, яка б остаточно нівелювала дії, спрямовані на руйнування й дестабілізацію соціальної системи. Програмно, апаратно, примусово, адміністративно, політично, економічно, військово можна втрутитися в роботу будь-якої інформаційної мережі та нав'язати підключеним до неї соціальним агентам наперед визначені правила гри.

Другим фактором, що, за нашими переконаннями, ускладнює повноцінну реалізацію соціокультурного потенціалу інформаційного простору, криється у спотвореному на рівні масової свідомості уявленні про інформаційні відносини, інформаційні ресурси та інформаційну діяльність. Адже нині кількість інформації абсолютно розриває зв'язок з її якістю, а практика самотиражування інформаційних повідомлень у формі гіперпосилань перетворює захоплення від швидкості доступу до інформаційних ресурсів на сумнів у її валідності, точності, вірогідності.

І наостанок, як показала практика останніх років, розпороше-

ність, доступність, диверсифікованість інформаційних каналів не стали умовою суспільного розвитку та побудови соціуму загального блага. Адже, інформація, яка втілюється в інноваційні технології, в товари та послуги, як і раніше, залишається в обмеженому доступі в науково-дослідних установах, бібліотечних фондах, науково-метричних базах даних тощо. Знання та інформація перетворилися на товар, і з цим потрібно рахуватися. За таких умов зростає роль наукових і науково-технічних бібліотек, які ще кілька років тому були на межі виживання. Значна кількість аналітиків пророкувала смерть бібліотекам як рудиментам минулого в цифрову епоху.

Втім нині ми спостерігаємо зворотній процес. Наукові бібліотеки стають концентраторами автентичних наукових знань, науково-технічної інформації, патентів, а створені науковими співробітниками каталоги, бази даних, класифікатори самі по собі набувають безумовної цінності інформаційного суспільства.

УДК 02-043.86:025.5

Яковенко Олена Григорівна

Yakovenko Olena

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

кандидат історичних наук

Candidate of Sciences in History

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

СЕРВІСНИЙ ПІДХІД – СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ БІБЛЮТЕК

SERVICE APPROACH – STRATEGIC DIRECTION OF MODERN LIBRARY DEVELOPMENT

Обґрунтовано доцільність сервісного підходу як стратегії розвитку бібліотек. Акцентовано увагу на необхідності розширення спектра бі-

бліотечних продуктів і послуг, орієнтованих на задоволення інформаційних, соціокультурних, освітніх, комунікаційних потреб користувача. The expediency of the service approach as a strategy for the development of libraries is substantiated. Attention is focused on the need to expand the range of library products and services aimed at satisfying the information, social, cultural, educational, communication needs of the user.

Ключові слова: бібліотека, бібліотечний сервіс, сервісний підхід, стратегія.
Keywords: library, library service, service approach, strategy.

Останніми роками в Україні спостерігається підвищення темпів розвитку сфери послуг. Бібліотеки дедалі більше належать до сервісних інституцій. Становлення ринкових відносин, зростання конкуренції стимулюють розширення спектра як традиційних, так і віртуальних сервісів, індивідуалізацію взаємовідносин із наявним і потенційним користувачем. Для бібліотек, які обрали сервісний підхід як стратегічний напрям свого розвитку, необхідно чітко усвідомити, що центровою фігурою всіх бібліотечних процесів повинен стати користувач. У зв'язку з цим бібліотеки мають розвивати свою науково-практичну діяльність, визнаючи безумовний пріоритет користувача, орієнтуючись на вивчення і задоволення його інформаційних, соціокультурних, освітніх, комунікаційних потреб; повинні переформатувати власну діяльність із урахуванням інтересів користувача.

Як зазначає О. С. Онищенко, «... бібліотека, яка за призначенням зорієнтована на обслуговування читачів, менше всього займається їх вивченням. Читачезнавство – периферійна галузь у бібліотекознавстві. ... Спрощені уявлення про читача – це одна з причин зменшення читачього контингенту» [2, с. 4]. Тому сьогодні так важливо вивчати сучасного користувача, а точніше, «бібліотечного партнера» [там само] і його роль у формуванні, наданні бібліотечних продуктів і послуг, що дасть змогу встановити різницю між очікуваннями користувача і реальним станом бібліотечного обслуговування, визначити вектор необхідних змін.

Результатом бібліотечного обслуговування є бібліотечна послуга. Користувач значною мірою включений у процес її створення чи надання, що передбачає взаємодію, налагодження парт-

нерських стосунків, участь у обговоренні бібліотечних проблем, інформаційний обмін між ним і бібліотечним фахівцем. Останній повинен не просто надати послугу, але й загострити увагу на пов'язаних із нею перевагах для користувача, наприклад, оперативність отримання необхідних матеріалів, достовірність інформації, висококваліфікована консультація тощо. Результатом взаємодії фахівець – користувач має стати відгук останнього про отриману послугу, його пропозиції і зауваження. Така форма взаємодії дасть змогу бібліотеці сформувати власний імідж як зацікавленого партнера; з'ясувати очікування й потреби користувача; підвищити рівень кваліфікації персоналу; розробити стратегію розвитку установи.

Концепція сервісної діяльності з урахуванням організаційно-технологічного, психологічного, етичного, естетичного аспектів передбачає виконання бібліотекою низки вимог, необхідних для досягнення високої комплексної оцінки користувачем якості наданих бібліотекою послуг.

Насамперед, це – вимоги до інформації, яку бібліотеки надають як у традиційному, так і в онлайн-режимах. Накопичена, систематизована, надана бібліотекою інформація повинна відповідати критеріям повноти, оперативності, достовірності, актуальності. Вимоги до бібліотечного устаткування й технологій – наявність достатньої кількості комп'ютерної техніки, сучасного програмного забезпечення; надання доступу до світових інформаційних ресурсів; можливість роботи в режимі віддаленого доступу; формування бібліографічних, фактографічних, аналітичних ресурсів власної генерації. У зв'язку зі зростанням конкуренції на інформаційному ринку, розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, здобуттям користувачем досвіду застосування новітніх технічних засобів підвищуються вимоги до умов надання послуг: актуалізація відомостей, місце, час, способи доставки, діалоговий режим, комфортні умови перебування в приміщеннях, наявність додаткових послуг. У сучасній бібліотечно-інформаційній діяльності пред'являються особливі вимоги до виконавця послуг – це бібліотека загалом або бібліотечний фахівець, який повинен відзначатися високим рівнем професійних знань і навичок, низкою позитивних особистих якостей, бути експертом із відбору нової на-

укової, соціально значущої, достовірної інформації. Нині спостерігається формування трьох основних груп працівників бібліотеки – бібліотекарів, науковців, інженерів комп'ютерних підрозділів. Лише завдяки їхнім об'єднаним, узгодженим зусиллям можливо забезпечити високу якість бібліотечного обслуговування.

Як відомо, в бібліотечній практиці основна увага приділяється відповідності наданої інформації запиту користувача, однак, його задоволеність обслуговуванням загалом виникає не лише за умови отримання ним релевантної інформації, але і з урахуванням інших чинників, наприклад, таких як час очікування виконання замовлень, графік роботи бібліотеки, різноманітність форм обслуговування, кваліфіковані дії персоналу.

За умов, коли користувач стає дедалі незалежним у пошуку інформації, і вона, на його думку, в Інтернеті є безкоштовною, переваги, отримані від бібліотечних послуг, викликають у нього сумнів. Тому бібліотеки повинні знайти докази власної цінності.

Для того, щоб залишатися в тренді, бібліотеки зобов'язані оперативно реагувати на будь-які зміни в попиті користувача, модифікувати свою продукцію й послуги з урахуванням цього попиту, розширювати ресурсну базу й технологічні можливості доступу до неї, пропонувати користувачеві нові форми й методи обслуговування. Крім інформаційних, бібліотечно-бібліографічних, аналітичних, фактографічних, консультаційних, соціокультурних послуг, з метою залучення ширшого кола користувачів доцільно надавати інші види послуг – редакційно-видавничі, лінгвістичні, сприяння в організації заходів інших установ, надання бібліотечних приміщень і обладнання в оренду тощо.

Нині спостерігається тенденція до вдосконалення бібліотечних процесів і надання послуг шляхом упровадження інформаційно-комунікаційних технологій, створення комфортного інформаційного середовища, розширення спектра онлайн-інформаційних сервісів відповідно до потреб користувача, формування й програмно-технологічного забезпечення системи електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, розвитку технологій оцифрування фондів, що сприяє комплексному інформаційному обслуговуванню віддаленого користувача [1, с. 200–201]. Саме у віртуальному просторі нині спостерігається жорстка

конкуренція бібліотек з іншими інформаційними установами.

Переважає більшість бібліотек – бюджетні організації, які функціонують в умовах обмеженого фінансування, що фактично унеможливує задоволення всіх потреб користувача. Крім того, враховуючи суб'єктивність оцінки користувачем якості послуг, дуже складно визначити, реалізація яких вимог суттєво вплине на рівень його задоволеності обслуговуванням. Тому для кожної бібліотеки важливо визначити вимоги, які є пріоритетними для цільової групи її користувачів. Необхідно також встановити, які характеристики повинна мати й інформаційна продукція, щоб конкурувати з продуктами і послугами інших установ. Вивчення цих відомостей дасть змогу раціонально розподілити фінансові, матеріально-технічні, кадрові ресурси, а також сприятиме уточненню й розширенню переліку бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг.

Недостатнє фінансове забезпечення бібліотек, на якому досить часто акцентують увагу бібліотечні працівники, мотивуючи цим неможливість надання нових або скорочення переліку вже наявних послуг, насправді є стимулом для реалізації творчих ініціатив, інтелектуалізації та інноваційних перетворень у сфері бібліотечно-інформаційної діяльності, активного пошуку шляхів виходу з кризового стану, формування нових партнерських відносин із представниками бізнесу, громадськості, розроблення стратегій розвитку бібліотек.

Правильний вибір напрямів розвитку в умовах конкуренції з іншими інформаційними установами забезпечить бібліотекам участь у формуванні цивілізованого ринку профільних продуктів і послуг, успішне функціонування в ньому, водночас сприятиме виконанню ними своєї соціально обумовленої ролі в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек в умовах розвитку суспільства знань : монографія [Електронний ресурс] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 410 с. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/node/4209> (дата звернення : 24.07.2018). – Назва з екрана.

2. Онищенко О. Бібліотека і «цифрове» покоління : нова ситуація – нові форми роботи / Олексій Онищенко // Бібл. вісн.. – 2016. – № 5.– С. 3–6.

ІСТОРІЯ КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

УДК 002.2:37(1–87=161.2):025.021(477) ІК НБУВ

Антонюк Тетяна Дмитрівна

Tetiana Antoniuk

завідувач відділу

Head of Department

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

доктор історичних наук, доцент

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor

НАВЧАЛЬНА КНИЖКА УКРАЇНСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ: ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДАНЬ

THE EDUCATIONAL BOOK OF UKRAINIANS LIVING ABROAD: CHARACTERISTICS OF EDITIONS

Розглянуто навчальні видання, що зберігаються у відділі зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, дано їхні книжкові характеристики й визначено роль у збереженні національної ідентичності та культури.

The educational publications deposited in the Department of Foreign Ukrainica of the Book Studies Institute of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine were studied, their print characteristics were described, and their role in the preservation of national identity and culture were determined.

Ключові слова: фонд зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, діаспора, навчальні видання, книжкова культура.

Keywords: the fund of the Department of Foreign Ukrainica of the Book Studies Institute of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, diaspora, educational publications, book culture.

Здобутки закордонного українства в царині книжкової культури є інтегральною складовою української книжкової культури

і, зважаючи на тривале ігнорування й замовчування, потребують всебічного дослідження і популяризації. Особливо велику роль у житті української діаспори відіграла навчальна книжка як джерело знання та збереження української ідентичності й культури.

У фонді зарубіжної україніки Інституту книгознавства НБУВ зберігаються примірники значної частини навчальних видань, що були підготовлені, видані і упродовж десятиліть широко використовувалися кількома поколіннями наших співвітчизників за кордоном. Аналіз навчальної книжки української діаспори виявляє її призначення – забезпечення процесу навчання, сприяння засвоєнню знань в умовах іншомовного культурного середовища і конкретної системи освіти.

За читацьким призначенням ці видання можна поділити на кілька груп: для суботніх і недільних народних шкіл, для загальноосвітньої школи (початкової і старшої), вищої школи (середні спеціальні навчальні заклади), високої школи (вищі навчальні заклади). У діаспорі виходили у світ навчальні видання для учнів і навчальні видання для тих, хто навчає, – вихователів дитячих садків, учителів різного типу шкіл, ліцеїв, гімназій, викладачів коледжів, установ вищої освіти (університетів, академій, інститутів), батьків. У середині цих груп виділяються підгрупи за віком учнів і роками навчання, за формою навчання (денне навчання в народних і державних школах, самостійне, екстернат). Найбільша частка навчальних книжок призначалася для шкіл українознавства, що організовувалися українськими громадами. Обсяг матеріалу у цих виданнях визначався конкретними навчальними програмами. У діаспорі готувалися україномовні навчальні видання, які охоплюють увесь навчальний курс із тієї чи іншої українознавчої дисципліни, а також посібники, зокрема, хрестоматії, лекції, конспекти лекцій, навчальні зошити, практикуми, програмно-методичні видання тощо.

Книжкова характеристика навчальних видань української діаспори до середини 60-х років ХХ ст. для всіх типів шкіл, відрізняється економністю. Дуже часто це книжки у м'якій обкладинці, на папері низької якості, що загалом не характерно для навчальної літератури, яка використовується багато разів. Зазвичай це

малоформатні книги, їх художнє оформлення не відзначається багатою кольоровою гамою чи вишуканим дизайном, проте змістове предметне наповнення якісно відрізняється від жорстко цензурованих підручників материкової України до початку 90-х років ХХ ст. Видання подають різносторонню українознавчу інформацію та виховують у читачів почуття українського патріотизму. Це стосується як навчальних видань для початкової і середньої школи, так і всіх видань гуманітарного профілю для вищої школи та лектури для читачів різного віку. Окремі видання потребують атрибуції, у них на титульних аркушах не зазначено рік, місце видання та видавництво.

Навчальні видання, що з'явилися у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть, відзначаються якіснішим папером і друком, добротним художнім оформленням, мають переважно тверду папітурку та не потребують атрибуції.

Чимала частка навчальних видань діаспори представлена власне підручниками, тобто виданнями, що містять систематичний виклад навчальної дисципліни (її розділу, частини), відповідають навчальній програмі та офіційно затверджені в якості підручників.

Велику кількість видань можна віднести до категорії «дитяча лектура», є книжки для виховання молодого покоління, адресовані батькам, вихователям, працівникам пластових організацій, а також призначені для дорослих навчальні книги з тієї чи іншої господарської діяльності, її раціональної організації.

Навчальну книжку в українській діаспорі видавали різноманітні українські видавництва, в тому числі знані у світі, а також видавництва багатьох відомих установ і організацій.

У 1990 р. Віктор Педенко підготував зведену бібліографію діаспорних шкільних підручників та навчальних матеріалів для шкіл українознавства, що включає букварі, читанки, навчальні книжки з української літератури, хрестоматії, антології, збірники, підручники з історії, географії, культури, мови (граматики), релігії, збірки віршів до різних свят, з фізкультури (руханки), словники, лектури, методичні посібники, конспекти викладів, мапи України.

«Бібліографія» В. Педенка містить книжки і навчальні матеріали лише гуманітарної галузі знань, хоча у фонді ВЗУ зберігаються (у незначній кількості) також підручники, посібники та інші навчальні видання з природничих і точних наук: біології, хімії, фізики, астрономії, математики, геометрії, алгебри.

Хронологічні межі виходу навчальної книжки, що зберігається у фондах ВЗУ ІК НБУВ, охоплюють понад століття (1904–2015 рр.).

Навчальна література для «високої школи» належить здебільшого до гуманітарного профіля, лівову частку становлять підручники з історії України, української мови, літератури. Окрім підручників і посібників є лекції, конспекти лекцій, практикуми тощо.

Українці діаспори видавали навчальні книги, присвячені історії, географії, культурі, мові країни переселення, словники з тих мов, серед носіїв яких вони опинилися. Також є географічні, етнографічні та історичні атласи, мапи. Окремі навчальні видання розраховані на дуже широку аудиторію. Таким є, зокрема, посібник: «Ковалів П. Наголос в українській літературній мові. Посібник для учнів, студентів, педагогів, письменників, поетів, промовців, проповідників, священнослужителів, директорів (спікерів), декламаторів, акторів, співаків і всіх, хто вивчає живе слово і розмовляє рідною мовою. – Нью-Йорк, 1952. – 32 с.».

Отже, навчальна книжка діаспори є важливим інформаційним та інтелектуальним продуктом, фактором збереження української ідентичності та ідеї державності. Поєднання здобутків у царині книгознавства українського зарубіжжя і материкової України дає змогу сформуванню об'єктивного і цілісного уявлення про українську книжкову культуру як світове явище.

УДК 655.11:27–247(477.5)“15”: 655.15(438.44)

Бондар Наталія Петрівна

Nataliia Bondar

завідувач відділу

Head of Department

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

**ВАРІАНТИ НАБОРУ ТА ОФОРМЛЕННЯ
ВІЛЬНЮСЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ 1600 Р. БЕЗ СИГНАТУР
ДРУКАРНІ МАМОНІЧІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ
ПРОЦЕСУ КНИГОВИДАННЯ**

**THE VARIANTS OF TYPESET AND ART DECORATION
OF VILNIUS MAMONICHES PRINTING-HOUSE EVANGEL
OF 1600 WITHOUT SIGNATURES AS A SOURCE
OF BOOK PRINTING PROCESS EXPLORATION**

Розглянуто варіанти набору тексту у вигляді виправлення помилок та оформлення тексту шляхом зміни відтиска для в'язі у виданні Євангелія 1600 р. без сигнатур друкарні Мамоничів.

The variants of text typeset, represented by correction of mistakes and arrangement of text through the change of mold for ligature, in the edition of the Mamoniches printing-house Evangel of 1600 without signatures are revised.

Ключові слова: кириличні стародруки, варіанти набору та оформлення, вільнюські видання, друкарня Мамоничів.

Keywords: Cyrillic old-printed editions, variants of typeset and art decoration, Vilnius editions, Mamoniches printing-house.

На етапі, коли кириличні видання XV–XVIII ст. доволі добре зафіксовані в каталогах, і при складанні чергового бібліографічного опису стародруку можна скористатися напрацюваннями попередників, бібліографи більше уваги приділяють детальнішій

фіксації різноманітних особливостей видань, серед яких насамперед видавничі/друкарські відмінності одних примірників від інших, тобто аналізу широкого спектру варіантності видань. І цей аспект досі залишається недостатньо вивченим. Особливо продуктивною для виявлення ще не введених в обіг варіантів набору та художнього оформлення стародруків є підготовка каталогів великих збірок, де акумульовано значну кількість примірників, доступних для порівняння між собою. Відтак ще триває процес емпіричного накопичення варіантності кирилических стародруків.

Коротко зупинимося лише на варіантності Євангелія без сигнатур 1600 р., виявленій нами при підготовці каталогу вільнюських Євангелій. В літературі не трапилися відомості про варіанти набору та оформлення цього видання, за виключенням фіксації варіантів друку післямови на III рахунку [2, с. 1092, № 168, іл. 168.6–168.7], а також визначення варіантами численних помилок в колонцифрах або їх відсутності [1, с. 133]. Ми не будемо зупинятися на жодному з цих випадків, вказавши, що питання про варіанти післямови остаточно не з'ясоване, а численні помилки в нумерації, яких у виданні нами нараховано 15 на аркушах 4, 5 – I рахунку, 1, 2, 7, 8, 19, 105, 130, 172, 184, 233, 278, 332, 362, 376, 383 – II рахунку, належать до специфічних варіантів друку, і ми детальніше охарактеризуємо лише деякі з них, пов'язані з іншими випадками варіантності.

Перегляд і звірка між собою шести примірників і одного умовного фрагменту у збірному примірнику із аркушів видань 1575 р., 1600 р. з сигнатурами та без, а також аркушів невідомого друку показали варіантне використання форми відбитка для в'язі на аркуші 2 II рахунку – на початку тексту Євангелія від Матвія. Впадає в око використання в різних примірниках двох відбитків – меншого за розмірами та більш ошатного, відповідного до форми в'язі інших трьох Євангелій, та більшого, значно менш художнього, стилістично відмінного від інших. Перший варіант із меншим розміром в'язі відповідає помилці в нумерації аркушів – замість «в», тобто 2, надруковано «ав». У другому варіанті помилку в фоліації ліквідовано. Варіант із традиційним зображенням в'язі та помилкою в фоліації фіксується у двох примірниках (Кир.860, Кир.4340п), з іншим – у чотирьох. У примірнику Кир.860 помітний брудний друк тексту чорним та відбитки деталей бруду на

заставці. У примірнику Кир.4340п подібних особливостей немає. Чому друкарі вдалися до виготовлення нової смужки в'язі, залишається незрозумілим. Найпростішим виглядає припущення, що попередньо виготовлена смужка для в'язі, комплектна з трьома іншими, в процесі друку просто зламалася, внаслідок чого для її заміни спішно довелося виготовляти іншу.

Подальше дослідження численних помилок у нумерації в примірниках Євангелія 1600 р. без сигнатур надало можливість виявити ще один цікавий варіант набору основного тексту на парних аркушах 332 і 333, не відображений у дослідженнях наших попередників. Потекстова звірка дозволила встановити певну кількість помилок у наборі обох парних аркушів тільки в одному з шести примірників – примірнику Кир.859. З точки зору аналізу техніки друку та внесення коректив цікаво те, що аркуші не перенабиралися, а зміни було внесено в той самий набір, і в інших примірниках використано вже аркуші з виправленням. Виявлені такі помилки в тексті – аркуш 333 зворот, рядки 7–8: «...ше / ждоч собою оџчици, недоочм'ю», у виправлених примірниках «...ме / ждоу собою оучици, недооум'ю» (відмінні літери підкреслено, виносні при відтворенні тексту внесено в рядок, оскільки вони не містять варіантності). Далі по тексті помилки продовжуються – рядок 10: «...оџчникъ...» виправлено на «...оучникъ...»; рядок 12: «...семоч...» виправлено на «...семоу...»; рядок 13: «...оџбо...» виправлено на «...оубо...».

На аркуші 332, рядок 4: в першому варіанті надруковано «... ризьé...», де замість літери «ы» набрано «ер» і «і», у другому літеру замінено – «...ризы...»; рядок 16 (передостанній) – в слові «аще» літера «е» розміщується нижче рядка, в другому варіанті «е» на місці. Відмітимо, що на аркушах 332–333 доволі поганий друк, тому частини деяких літер не відбиваються. В даному випадку варіант набору співставний з відсутністю фоліації на аркуші 332 – у примірнику Кир.859 немає колонцифри «тлв»; у інших п'яти примірниках, що представляють набір другого варіанту, колонцифра є.

Аналіз варіантного тексту на парних аркушах 332 і 333 свідчить, що початковий набір виконувався малокваліфікованим неграмотним працівником, що не володів, чи володів погано церковнослов'янською та руською розмовною мовами (а можливо, взагалі не знав добре жодної мови). Схоже, з такого початкового набору

текст роздруковувався на одному або кількох аркушах для вчитки і внесення виправлень. Можемо припустити, що набір поперемінно здійснювали дві людини – кваліфікований майстер і некваліфікований учень, за яким майстер перевіряв та вчитував і виправляв набраний текст, – тому численні помилки є на аркушах 332 і 333 зворот (набір здійснював учень), але їх немає на аркушах 332 зворот і 333 (набір здійснював майстер). Виявлення таких варіантів друку надає цікаві для подальших досліджень фактографічні відомості про те, як саме технічно здійснювалися набір та верстка.

Наступний варіант друку Євангелія без сигнатур 1600 р. виявлений на аркуші 362 (парний 365) тільки у збірному примірнику Кир.759, в складі якого містяться аркуші кількох вільнюських Євангелій та невідомого друку. У порівнянні з повними примірниками Євангелія без сигнатур, на ньому немає фоліації. При цьому фіксується помилка в наборі – у кінці рядка 12 надруковано «ксі» та «ер», в той час як в усіх інших наших примірниках стандартного вигляду помилку виправлено і надруковано «ксі» та «з». Тобто маємо первісний варіант аркуша 362, включений до тиражу Євангелія без сигнатур після виправлення.

Сукупний аналіз дещо підіймає завісу невідомості щодо технічних секретів набору та тиражування текстів кириличних богослужбових видань. Вірогідно, процес друку виглядав таким чином, що спочатку виконувався основний набір тексту, роздрук одного або кількох аркушів, по яких одразу ж здійснювалася вчитка, і в той самий набір при потребі вносилися необхідні виправлення. Така ж практика вчитування тексту за роздруком з набору і внесення в нього виправлень використана у стрятинських виданнях, як свідчать аркуші відмінного друку в одному із примірників Службника 1604 р. Кир.4474п збірки НБУВ [2, с. 20–23]. Це демонструє технічні способи вчитки тексту на українських та суміжних теренах, зокрема у вільнюській друкарні Мамоничів. Можемо навіть висловити припущення, що хтось із фахівців друкарні Мамоничів, а основним претендентом на цю роль є визначний український діяч Памво Беринда, перемістився до Стратина. Однак варто відмітити й те, що вичерпна фіксація варіантності можлива лише за допомогою новітніх засобів комп'ютерного аналізу та машинної механічної звірки між собою максимально великої кількості примірників, яка, безперечно,

принесе нові більш системні відомості про історію та технічні особливості друку та художнього оформлення давніх кирилических пам'яток, а поки що процес виявлення та введення різноманітних варіантів друку та художнього оформлення тільки триває, надаючи відомості з історії публікації окремих стародруків.

Список використаних джерел та літератури

1. Гордеева М. Ю. Кириллические издания отдела редкой книги БАН: 1493–1600: каталог / Б-ка РАН; сост.: М. Ю. Гордеева, А. А. Романова. Санкт-Петербург : БАН, 2010. 170 с.

2. Гусева А. А. Издания кирилловского шрифта второй половины XVI в.: св. кат. : Кн. 1–2 / А. А. Гусева. Москва : Индрик, 2003. 1356 с.: ил.

3. Кирилическі стародруки 15–17 ст. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: каталог / уклад. Н. П. Бондар, Р. С. Кисельов; за уч. Т. М. Росовецької. Київ, 2008. 232 с.

УДК 930/2(438) “17”:025.021(477) ІР НБУВ

Булатова Світлана Олегівна

Svitlana Bulatova

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate

ДО ПИТАНЬ ПУБЛІКАЦІЇ АРХЕОГРАФІЧНИХ ПАМ'ЯТОК ХVІІІ СТ. З ПОЛОНІКИ З ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПІСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

ON PUBLICATION ISSUES OF ARCHEOGRAPHIC MONUMENTS ON POLONICA OF THE 18TH CT. FROM THE FUNDS OF V. I. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

Приділено увагу питанням публікації археографічних пам'яток XVIII ст. з полоніки з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. На прикладі тексту старопольської оригінальної рецептури визначено особливості едиційної підготовки історико-кулінарних рукописів.

The publication issues of archeographic monuments on Polonica of the 18th ct. from the funds of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine are covered in the paper. Through the example of the text of the Old Polish original recipes the specifics of editorial preparation of historical cookery manuscripts are defined.

Ключові слова: публікація тексту, рукопис, старопольська кулінарія, рецептура.

Keywords: text publication, manuscript, Old Polish cookery, recipes.

Публікація оригінальних археографічних текстів, різнопланових за складом та змістом, залишається надзвичайно цінним джерелом для сучасних історичних напрацювань. Особливої значимості набувають документи XVII–XVIII ст. польською мовою та латиною з історії культури повсякдення українсько-польського порубіжжя Речі Посполитої.

З-поміж цих пам'яток виокремлюються рукописи з історії старопольської кулінарії – культурологічного аспекту, недостатньо дослідженого археографами України.

Подібною спробою є публікація оригінального тексту рецептури з рукописної кулінарної книги польською мовою «Zbiór dla kuchmistrza tak potraw, jako ciast robienia», яка зберігається у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Кулінарна книга анонімного автора, датована 24 липня 1757 р., походить з родинного зібрання Розалії Поцейової із Загоровських, дружини литовського стражника Антонія Поцея, та її дочки Людвіки Гонорати з Поцеїв Любомирської, київської воєводи.

Текст цієї значної за обсягом рецептури «Sposób warzenia ryb do szarej i żółtej juchy» був підготовлений до публікації у статті «Секрети старопольської юхи за рецептурою в рукописі XVIII ст. “Zbiór dla kuchmistrza tak potraw, jako ciast robienia” з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вер-

надського» в збірнику «Рукописна та книжкова спадщина України» (Вип. 22). Допомогою у підготовці тексту став великий едиційний досвід Ярослава Думановського, польського історика та видавця серії публікацій друкованих та рукописних джерел старопольської кухні «Monumenta Poloniae Culinaria (Polskie zabytki kulinarne)» (2009–2017 pp.), та його наукові консультації.

Наведена публікація цієї рецептури «Sposób warzenia ryb do szarej i żółtej juchy» та український переклад дають змогу не лише проаналізувати її як джерело з історії старопольської кулінарії середини XVIII ст., але й виявити специфіку цього тексту. В ньому визначається логічна послідовність дій тогочасного кухмістра, простежуються індивідуальні особливості авторської стилістики та властива для неї фахова лексика автора–кухмістра.

У процесі підготовки видання певну проблему становило наведення тексту без синтаксичного виокремлення знаками пунктуації та великими літерами початку речень, що, безперечно, заважало розумінню оригіналу. Отож для полегшення розуміння послідовності кулінарних маніпуляцій у тексті була здійснена пунктуація, синтаксично виокремлені речення, початок яких позначено великими літерами.

З цією ж метою здійснено транслітерацію польського тексту. Орфографічне написання слів доповнене відсутніми в оригіналі діакритичними знаками, водночас збережені архаїчні форми, властиві польській мові XVIII ст.

При публікації польський текст рецептури був модифікований із врахуванням положень і засад інструкції видання історичних джерел Казимира Лепшого «Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku» (Вроцлав, 1953), якими користуються в науково-едиційній практиці сучасні польські археографи.

Після оригінального польського тексту «Sposób warzenia ryb do szarej i żółtej juchy» наведений переклад українською мовою «Спосіб варіння сірої та жовтої рибних юшок», в якому оригінал, попри прагнення зробити текст перекладу максимально близьким до тексту, все одно дещо відредагований.

Оскільки текст рясніє специфічною термінологією, до публікації рецептури також додається перелік латинських скорочень та

старопольський словник кулінарних, метричних, грошових і господарсько-побутових термінів, укладений на підставі літератури енциклопедичного та довідкового характеру, який допомагає читачеві розуміти як кулінарні процеси, так і історико-культурні реалії XVIII ст.

Відтак на прикладі публікації старопольської оригінальної рецептури «Sposób warzenia ryb do szarej i żółtej juchy» з рукопису з фондів Інституту рукопису НБУВ визначене коло супутніх комплексних завдань, зокрема транслітерації, перекладу, передачі термінології тощо. У перспективі доцільним було б видання тексту рукописної книги «Zbiór dla kuchmistrza tak potraw jako ciast gobienia» у повному обсязі, що актуалізуватиме дослідження кулінарного доробку XVIII ст. на теренах мультикультурного простору колишньої Речі Посполитої.

УДК 930.2:[2-236-051:256.256.4]“15/16”

Волощенко Станіслав Анатолійович
Stanislav Voloshchenko

завідувач Музею староукраїнської книги

Head of the Old Ukrainian Book Museum

Львівська національна галерея мистецтв

імені Б. Г. Возницького

Borys Voznytskyi Lviv National Art Gallery

**«МНОГОГРІШНІ» ТА «НЕДОСТОЙНІ»:
ПЕРЕПISУВАЧІ ЄРУСАЛИМСЬКИХ
УСТАВІВ XVI–XVII СТОРІЧ**

**“SINNER” AND “UNWORTHY”: THE SCRIBERS
OF JERUSALEM TYPICONS
OF THE 16th–17th CENTURIES**

Порушується проблематика встановлення імен переписувачів Єрусалимських Уставів, їх територіального походження, соціального статусу та професійної спрямованості.

The research investigates the problem of establishing names, territorial origin, social positions, and professional occupations of the Jerusalem Typicones' scribes.

Ключові слова: Устав церковний Єрусалимський, переписувачі, кодекс, рукопис, XVI–XVII ст.

Keywords: Jerusalem Typicon, scribes, codex, manuscript, the 16th–17th centuries.

Вагомим аспектом у кодикологічному вивченні рукописних пам'яток є встановлення імен переписувачів, їх географічного та соціального походження, професійної належності, а також часу виготовлення манускрипту. Переважна більшість рукописних книг, які дійшли до наших днів, збережені без точної вказівки на дату та місце створення і без відомостей про їх безпосередніх створювачів.

У полі наших наукових зацікавлень – кириличні списки *Єрусалимських Уставів* XV–XVII ст., що зберігаються в Україні. Із шістдесяті відомих кодексів, зосереджених у бібліотечних і музейних установах, лише десять містять інформацію про переписувачів. Вони порівну репрезентують XVI і XVII ст. – по п'ять імен для кожного рукопису відповідного сторіччя.

Найбільше відомостей про писарів *Єрусалимських Уставів* знаходиться у кодексах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі ІР НБУВ) – у семи списках [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7] і лише у трьох *Уставах* із колекції відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (далі ЛННБ) [8, 9, 10].

Інформація про копіювальників рукописів зосереджена переважно наприкінці книжкового блоку у тексті колофону, однак у кодексі 1590 р. із фонду 302 «Зібрання рукописних книг митрополита Макарія Булгакова» ІР НБУВ вона записана на нижніх берегах перших аркушів [2, 1–8] і рукописі першої чверті XVII ст. – на форзаці [5].

У найдавнішому точнодатованому *Єрусалимському Уставі* 1515 р. із фонду 301 «Зібрання історичних документів та колекція Церковно-археологічного музею при Київській духовній

академії» ІР НБУВ писар про себе записав у колофоні, що звати його Василій і він є підключником тверського князя Івана Шелони. Охарактеризував себе як чоловіка многогрішного, недостойного, грубого, схильного до лінощів, недостатньо розумного, грішного серед мирян і найубогішого. Однак ці риси не завадили йому переписати чималий за обсягом рукопис, більше 300 аркушів за 253 дні [1, 307; 11, 411]. У рукописі середини XVI ст. із фонду 2 «Збірка кириличних рукописних книг Бібліотеки Інституту “Народний Дім” у Львові» ЛННБ писар себе теж назвав многогрішним, і недостойним, і скверним, хоча був церковним дяком на ім’я Олексій, який завершив рукопис при державцях панах Чолганських із с. Тухлі (Сколівський р-н, Львівська обл.) [8, 218; 12, 424]. Многогрішним був і переписувач *Єрусалимського Уставу* останньої чверті XVI ст. із фонду 3 «Збірка рукописів Центрального василіанського архіву і бібліотеки у Львові» ЛННБ ієрей Петро з храму Успіння Богородиці із м. Ягольниці (нині с. Ягільниця Чортківського р-ну Тернопільської обл.) [9, 218; 12, 429]. Про власну грішність не пише лише Іван Шапкін, син Ананія, переписувач кодексу 1590 р. із колекції ІР НБУВ, який тричі наголошує про себе як писаря у записі про продаж рукопису до церкви Георгія та Параскеви П’ятниці м. Вологди (Російська Федерація) [2, 1–8; 11, 424]. Рукопис із м. Куликова (Жовківський р-н, Львівська обл.), який завершує XVI ст., був переписаний місцевим дияконом Лукою. Нині рукопис зберігається у фонді 77 «Колекція кириличних рукописних книг Бібліотеки А. С. Петрушевича» ЛННБ. Куликівський Устав був завершений многогрішним Лукою у 1594 р. коштом шведського цеху [10, 223 зв.; 12, 433].

Що стосується XVII ст., то найдавніший рукопис, датований 1603 р., переписаний в одному з найбільших російських монастирів – Троїце-Сергієвій лаврі, Данилом Гавриловим, який був крилошанином цієї чернечої спільноти, виконуючи послух співця. Він не пише про свою грішність, однак просить його пробачити за можливі помилки і не клясти [3, 476]. Переписувач кодексу 1612 р. із Городця (Володимирецький р-н, Рівненська обл.) про себе пише, що книга писана трудом многогрішного, грішного

з християн і убогого сина священника Епіфанія – Матфія Смідинського із міста Турів, що знаходиться на сучасній території Білорусі (Житковицький р-н, Гомельська обл.) [4, 371]. Цілком відмінним за розташуванням є запис у *Єрусалимському Уставі* з фонду 312 «Зібрання рукописних книг та архів Софійського собору» ІР НБУВ. На приклейній частині нижнього форзаца написано, що ця книга, яка за нашими дослідженнями датується першою чвертю XVII ст., списана Чорногородським дяком Лонгином, можливо з місцевого храму м. Чорногородки Макарівського р-ну Київської обл. [5] Многогрішною рукою написаний *Устав* і 1627 р., який скопіював грішний раб Божий пресвітер Йоаким [6, 197 зв.]. Рукописний кодекс 1632 р., який за стилем оздоблення нагадує тогочасні львівські стародруковані видання, переписав грішний чоловік Яків Данилович з Солоного Городка (нині м. Городок, Львівська обл.) [7, с. 250 3-го рахунку]. Попри відсутність відомостей у колофоні про напрям професійної діяльності та приналежність до соціального статусу писаря, відомо, що він окрім цього рукопису, переписав у 1636 р. великоформатне Євангеліє, яке експонувалося на XII археологічному з'їзді у Харкові 1902 р. [13, 92]

Отже, переписувачами кириличних списків *Уставу церковного Єрусалимського XVI–XVII ст.* із колекцій ІР НБУВ та ЛННБ були виключно особи чоловічої статі. У чверті кодексів *Єрусалимських Уставів*, збережених в Україні, записана інформація про їх створювачів. Виключно всі пишуть про свою грішність, недостойність, убогість і т.д., лише у записах Данила Гаврилова та Івана Шапкіна про ці якості не йдеться. У семи досліджуваних рукописах указана повна дата створення. Для дяка Олексія хронологічною датою були роки правління короля Сигізмунда II Августа та державців с. Тухлі панів Чолганських, а ієрей Петро записав, що завершив працю 19 грудня у день пам'яті пророка Авдія без року. Переписували книги представники духовенства або ж члени їх сімей чи наближені до церкви особи. Відомо, що шість переписувачів належали до духовного стану й були священниками (2), дияконами (1), ченцями (1) чи дяками (2). Матвій Смідинський був сином священника,

Василій із Твері був підключником, тобто помічником ключника тверського князя. Іван Шапкін і Яків Данилович про свою соціальну та професійну приналежність нічого не зазначили, можливо, власне переписування книг було їхнім основним заняттям, і тому відповідні записи не були для них вагомим через очевидність.

Список використаних джерел і літератури

1. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі ІР НБУВ). Ф. 301. Од. зб. 193л.
2. ІР НБУВ. Ф. 302. Од. зб. 18.
3. ІР НБУВ. Ф. 312. Од. зб. 95.
4. ІР НБУВ. Ф. 311. Од. зб. 576.
5. ІР НБУВ. Ф. 312. Од. зб. 94.
6. ІР НБУВ. Ф. 313. Од. зб. 26.
7. ІР НБУВ. Ф. 1. Од. зб. 1759.
8. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, відділ рукописів (далі ЛННБ). Ф. 2. Од. зб. 132.
9. ЛННБ. Ф. 3. Од. зб. 304.
10. ЛННБ. Ф. 77. Од. зб. 48.
11. Іванова О. А. Слов'янська кирилична рукописна книга XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: наук. кат.: палеогр. альбом. Київ, 2010. 791 с.: іл.
12. Кириличні рукописні книги у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України: каталог. Т. 1: XI–XVI ст. уклад.: М. М. Кольбух, Т. М. Гуцаленко та ін. Львів, 2007. XLVI s., 522 с., 24 кол. іл.
13. Запаско Я. П. Пам'ятки книжкового мистецтва: українська рукописна книга. Львів: Світ, 1995. 480 с.: іл.

УДК 394.2(47+57):[659.125:655.3.066.24(477)]”195/199”

Донець Олена Миколаївна

Olena Donets

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**РАДЯНСЬКІ СВЯТА В УКРАЇНСЬКОМУ ДРУКОВАНОМУ
ПЛАКАТІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗІБРАННЯ ВІДДІЛУ
ОБРАЗОТВОРЧИХ МИСТЕЦТВ НБУВ)**

**SOVIET HOLIDAYS IN THE UKRAINIAN PRINTING
POSTER OF THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY
(ON THE MATERIALS OF THE COLLECTION
OF THE FINE ARTS DEPARTMENT OF VNLU)**

Розглянуто феномен святкового плаката як специфічного соціокультурного явища. Проаналізовано специфічні риси українського святкового плаката окремих усталених хронологічно-історичних періодів – «хрущовської відлиги», «брежнєвського застою» та «горбачовської перебудови».

The author examines the phenomenon of the holiday poster as a specific socio-cultural phenomenon. She analyses specific features of the Ukrainian holiday posters of certain conventional chronological and historical periods – the “Khrushchev’s Thaw”, the “Brezhnev’s Stagnation” and the “Gorbachev’s Perestroika”.

Ключові слова: український друкований плакат, свято, святковий плакат.
Keywords: Ukrainian printed poster, holiday, holiday poster.

Український друкований плакат ХХ ст. є надзвичайно важливим візуально-комунікативним джерелом, що дозволяє об’єктивно і неупереджено дослідити феномен радянського свята другої половини ХХ століття як засобу маніпулювання суспільною сві-

домістю. В Україні за радянських часів сформувалася досить розгалужена система нових свят і обрядів. Традиції, що сповідувала радянська влада, були спрямовані, з одного боку, на викорінення релігійного, родинно-обрядового циклу, а з іншого – на формування колективних свят ідеологічного характеру, які б об'єднували людей під егідою комуністичної ідеології. Завдання плакатного мистецтва змінювалося відповідно до нових ідеологічних вимог: з'являлися нові свята, відходили в історичне минуле інші. Загалом на розвиток святкової тематики в українському плакаті другої половини ХХ століття значною мірою впливали соціокультурні процеси, що відбувалися в межах усталених історичних періодів, що, відповідно, отримали назви «хрущовської відлиги», «брежнєвського застою» та «горбачовської перебудови». Кожен з цих періодів мав свою специфіку ідеологічного, психологічного та пропагандистського впливу на свідомість людини і покликав до життя або ж, навпаки, лишив у минулому певні народні та державні свята. Змінювалися не лише назви свят і святкових гасел, а й їхнє художнє втілення в плакатному мистецтві. Так, наприклад, в роки «хрущовської відлиги» у святковому плакаті поширилося використання художніх мотивів української народної творчості, елементів української символіки, що використовувалися з метою посилення художньо-образного, емоційного впливу комуністичної ідеології на всі верстви населення. Особливу роль продовжували відігравати державні політичні свята: річниці Жовтневої революції (7–8 листопада), День народження головного радянського ідеолога – В. І. Леніна (22 квітня), День міжнародної солідарності трудящих (1 травня), День Конституції СРСР (5 грудня), День утворення СРСР (30 грудня), День Радянської Армії і Військово-Морського флоту (23 лютого), Міжнародний жіночий день (8 Березня). Та з кінця 1950-х – на початку 1960-х рр. розпочинається процес інтеграції радянських масових свят у коло національної української культури, тісно пов'язаної з релігією. Так, серпневі українські християнські свята «Маковея», «Спаса» та Успіння Богородиці було рекомендовано святкувати як Свято врожаю або Серпа й молота («Трудящі Вінничини! Зустрінемо обласне свято «Серпа і молота» успішним виконанням соціалістичних зобов'язань» (1960 р.). Відбувалося складне ба-

лансування між радянським і народним, директивно насадженим і вкоріненим, офіційним і особистісним. Так, наприклад, свято Нового року стало святом сім'ї народів, що зазвичай святкувалося не в родинному колі, а у клубах, серед широкого загалу. Про це свідчить і плакат Т. Кислякової «З Новим роком!», на якому зображено молодьщ що танцює, вдягнена в національні костюми радянських республік. У період економічного застою одним з першочергових завдань стало формування нової свідомості, де б не було місця народним традиціям, святам і обрядам. Яскравим прикладом такого синтезу стали трудові свята, пов'язані з циклом сільськогосподарських робіт (Свято першої борозни, Свято колгоспного врожаю, Свято механізатора, Свято тваринника, Свято землероба – згодом злилися в єдине Всесоюзне свято працівника сільського господарства, що святкувалося 13 жовтня напередодні великого релігійного свята Покрови Богородиці). У цьому контексті наведемо кілька прикладів типових плакатів: художника Т. Лящука «На урожаю світле свято ласкаво просим завітати» (1967 р.); художника І. Ф. Дзюбана «13 жовтня день працівника сільського господарства» (1968 р.). Плакати містять антропоморфічне зображення, де свято уособлює жінка у національному вбранні. На плакаті художника Тимофія Лящука господиня подає до столу виноградні грона, яблука, груші. В центрі композиції – глиняна макітра з варениками, ліворуч – орнаментований глиняний куманець – традиційний символ українського святкового столу, який раніше використовували лише для урочистих подій: коли треба було відразу пригостити багатьох людей, на руку через центральний отвір надівали декілька куманців, що давало змогу наповнити велику кількість келихів. Отже, художник таким чином акцентує увагу на щедрих дарах урожайних українських ланів і святковому, урочистому забарвленні події, про яку йдеться у плакаті. Особливо монументальні риси, притаманні середньовічному українському малярству, надають плакату фризова композиційна побудова, стримана кольорова гама і лаконізм художнього зображення, в якому домінує графічно-лінійне начало.

На плакаті художника І. Дзюбана у центрі композиції – жінка, що несе на плечі сніп з плодами української землі, в якому – колосся пшениці, овочі і фрукти. Вочевидь, автор свідомо звернув-

ся до стародавнього архетипічного образу родючості й материнства – жінки як уособлення матері-землі з її багатими щедрими дарами.

У 1970-х роках почали випускатися серії плакатів для наочної агітації, що закликали боротися зі старим побутом, міщанством і релігією. Так, наприклад, вийшов друком комплект плакатів «Правда про релігію», серед яких – плакат «Нові радянські свята та обряди» (худож. В. Р. Євич, В. М. Іванов, О. В. Яценко, 1976 р.). Особливої уваги заслуговують плакати, що пропагували державні ідеологічні свята, спрямовані на досягнення у соціально-політичній сфері: колективна праця, відданість партії. На партійних з'їздах наголошувалося, що треба впроваджувати нові радянські урочистості з нагоди важливих подій у особистому житті людей. Таким и святами були: реєстрація шлюбу, іменини, ювілейні дати, прийняття до комсомолу або лав піонерської організації. Про це свідчать такі плакати, як «Театралізоване свято молоді на честь 50-річчя Ленінського комсомолу» (1978 р.) «Свято піонерії. З літопису піонерської організації ім. В. І. Леніна» (1972 р.); «Дню народження Всесоюзної Ленінської Комуністичної спілки молоді присвячується “Поетичний Жовтень” : літературно-мистецьке свято, 22–24 жовтня 1981 року» (1981 р.); «Хай живе 300-річчя возз'єднання України з Росією – велике національне свято українського, російського і всіх народів Радянського Союзу!» (1954 р.).

На початку 1980-х років склався цілісний комплекс професійних свят, що охоплювали представників усіх галузей економіки і соціальної сфери. Системою атеїстичного виховання використовувалося святкування народних релігійних свят як пережитків минулого. Натомість впроваджувалися нові свята, що мали замінити народні традиції й обряди: «ВДНГ УРСР. Традиційне свято «Проводи зими» (1981 р.); «Свято літа “Купальські вогні”, 4 липня, Парк Пуща-Водиця» (1971 р.). Окремо відбувалося святкування ювілейних дат знакових для історії України особистостей, яких радянська пропаганда також використовувала у своїх цілях, пристосовуючи їхню творчу спадщину до свого ідеологічного контексту. Так, наприклад, з 1981 року було впроваджено республіканське – а починаючи з 1984 року – всесоюзне Шевченківське свято під назвою «В сім'ї вольній, новій». Під сім'єю «вольною

новою» розуміли «сім'ю радянських народів-братів», що було вивривано з контексту шевченкового твору.

На початку 1990-х Україна здобула незалежність. Зміна статусу потягла за собою відповідні зміни у суспільно-культурному житті. Відтепер розпочався бурхливий сплеск уваги до національної історії і духовної культури й, відповідно, зацікавленість у відродженні закорінених в українській народній традиції свят і обрядів. Відтепер тематика святкового українського друкованого плаката збагатилася новими святами і ювілеями: День незалежності України, Свято української мови, Свято Різдва, Святого Миколая та ін. А ті, що лишилися від «радянщини», отримали нове візуальне втілення. Так, щорічне Шевченківське свято стало для багатьох художників-плакатистів святом української духовності, що надавало можливість художникам-плакатистам демонструвати свої творчі здобутки, адже головним цензором відтепер виступала їхня власна громадянська позиція, що ґрунтувалася на високій художній майстерності й глибокому почутті національної гідності. Іконографія усталених радянських соціально-політичних свят суттєво змінюється, наповнюється новою символікою і новим змістом. Принагідно зауважимо, що цей процес не закінчився й досьогодні.

Найголовнішим новим державним святом став День незалежності України. На плакатах, присвячених цій події, з'явилася українська символіка, що раніше суворо заборонялася, – тризуб, жовто-блакитний прапор. На плакатах святкової релігійної тематики з'являються зображення стародавніх українських ікон, а також численні цитати з українського народного малярства.

Отже, український святковий друкований плакат зазначеного періоду є важливим візуальним і документальним джерелом, що дозволяє прослідкувати вплив ідеологічних змін у соціокультурному середовищі на формування свідомості мас. Український друкований плакат кожного з виокремлених хронологічно-історичних відтинків має свою специфіку і потребує окремого ретельного дослідження з точки зору тематики та особливостей художнього втілення.

УДК 050.484:094](477)“180/191”

Дроншкевич Олеся Віталіївна

Olesia Dronshkevych

науковий співробітник

Research Fellow

ДНПБ України

ім. В. О. Сухомлинського

V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

**ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.
ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ З ФОНДУ ДНПБ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

**PERIODICALS OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES
IN FOREIGN LANGUAGES FROM THE FUND
OF V. O. SUKHOMLYNSKYI STATE SCIENTIFIC
AND PEDAGOGICAL LIBRARY OF UKRAINE**

Представлено огляд періодичних видань XIX – початку XX ст. іноземними мовами психолого-педагогічного спрямування з фонду книгозбірні, розкрито зміст зазначених видань, висвітлено їхню цінність для наукових досліджень.

The paper presents a review of periodicals in foreign languages dated 19th – early 20th centuries on pedagogy and psychology from the fund of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine. It reveals the contents of the publications and their value for scientific research.

Ключові слова: періодичні видання, рідкісні видання, періодичні видання з педагогіки, періодичні видання з психології, зарубіжна періодика, бібліотечний фонд.

Keywords: periodicals, rare editions, periodicals on pedagogy, periodicals on psychology, foreign periodicals, library fund.

Періодичні видання іноземними мовами XIX – початку XX ст. з фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського дають можливість простежити історію розвитку зарубіжної науки та освіти,

мають вагоме наукове, історико-культурне значення та входять до складу наукового об'єкта «Документи педагогіко-психологічного та історико-культурного напрямку XVIII – початку XX ст.», що є національним культурним надбанням України.

Фонд зарубіжної періодики політематичний, проте чітко простежується його профіль відповідно до спеціалізації бібліотеки: з-поміж 50-ти наявних у фонді назв рідкісних видань іноземними мовами 22 назви (126 примірників) складають видання з наук про освіту, педагогіки та психології.

Періодичні видання з фонду книгозбірні всебічно висвітлюють розвиток європейської освіти, освіти у США у XIX – на початку XX ст., містять широкий спектр інформації, що потребує ґрунтовного дослідження.

Тематика статей німецькомовних педагогічних видань тісно пов'язана зі змінами в системі освіти, що відбулися в Німеччині у XIX ст. – в період інтенсивного розвитку реальної освіти в країні. Реформи середньої освіти 1898–1899 рр. фактично створили дві різні середні школи – класичну та реальну. Зазначену проблематику відображено на сторінках німецького щомісячника «Die Deutsche Schule» («Німецька школа»). У фонді бібліотеки зберігаються 19 примірників журналів за 1913–1914 рр. Питання організації навчально-виховного процесу в середніх навчальних закладах Німеччини висвітлено у публікаціях О. Флюгеля, Г. Холза, О. Керна на сторінках видання «Monatsschrift für höhere Schulen» («Щомісячний журнал для середніх навчальних закладів»). У фонді також зберігаються 5 примірників німецького щомісячника «Die Gesundheitswarte der Schule» («Охорона здоров'я в школі»), в якому висвітлено актуальні проблеми формування здоров'я школярів. Схожі проблеми розглянуто і на сторінках часопису «Praktische Schulhygiene und Pädagogik» («Практична педагогіка та шкільна гігієна») та «Zeitschrift für Schulgesundheitspflege» («Журнал з питань охорони здоров'я школярів»), в яких значну увагу приділено питанням шкільної гігієни, а також проблемам гігієни фізичного виховання і харчування учнів.

Проблемам гімназійної освіти присвячене видання «Zeitschrift für das Gymnasialwesen» («Гімназійний журнал»). У фонді зберігаються номери журналу за 1907 р. та 1909 р., які допоможуть

глибше дослідити особливості та характерні риси навчально-виховного процесу в гімназіях країни.

До уваги науковців пропонується журнал «Pädagogische Studien» («Педагогічні дослідження»), заснований 1880 р. відомим німецьким педагогом, теоретиком освіти Вільгельмом Рейном. У фонді бібліотеки зберігаються видання за 1907 р. та 1909 р., в яких розглянуто питання філософії освіти, педагогічної психології та релігійної освіти. Автори окремих статей значну увагу приділили методиці викладання шкільних предметів.

На сторінках газети Асоціації вчителів Берліну – «Pädagogische Zeitung» («Педагогічна газета»), ґрунтовно розглянуто питання розвитку шкільної освіти в Берліні, зосереджено увагу на особистості вчителя середньої школи. Матеріали часопису умовно можна розподілити за рубриками: навчання та виховання, спеціальна педагогіка, охорона здоров'я школярів, шкільна організація, політика в галузі освіти, освіта в зарубіжних країнах. Що стосується останньої рубрики, то в ній зустрічаються публікації, присвячені питанням освіти в Бельгії, Болгарії, Данії, Великій Британії, Люксембурзі, Норвегії, Швеції та Швейцарії.

На відміну від педагогічних періодичних видань Німеччини, які висвітлювали питання середньої освіти, періодичні видання Франції більшою мірою зосереджені на вищій освіті. Варто виокремити журнал паризького Товариства вищої освіти «Revue Internationale de l'Enseignement» («Міжнародний журнал освіти»), що друкувався протягом 1881–1940 рр. Основний зміст журналу склали статті, в яких розглянуто різні аспекти історії середньої та вищої освіти різних країн, насамперед Франції, Німеччини та США.

У фондосховищі книгозбірні зберігається один примірник видання «Revue Universitaire» («Університетський журнал») за 1902 р., до якого увійшли матеріали про навчання в жіночих ліцеях і коледжах Франції та Німеччини; про розвиток середньої освіти у США, а також стаття про педагогічну взаємодію вчителів з батьками учнів.

Крім європейських видань, у фонді є кілька педагогічних журналів США. У журналі, друкованого Педагогічним коледжем Колумбійського університету, «Teachers College Record» («Записки Педагогічного коледжу») опубліковано статті, присвячені прак-

тичним проблемам початкової та середньої освіти, а також професійній підготовці вчителів. У фонді книгозбірні зберігається лише один номер цього видання за 1904 р., в статтях якого відображено проблеми розвитку навичок читання молодших школярів. Проблему жіночої освіти та жіночих коледжів, а також систему французької освіти розглянуто на сторінках нью-йоркського часопису «Educational Review» («Педагогічний журнал») за 1906 р.

Особливе значення для педагогіки має її тісний зв'язок із психологією, без знань якої неможливий процес навчання та виховання учнів. У фонді книгозбірні зберігаються три примірники за 1910 р., 1912 р. та 1914 р. одного з найвідоміших фахових видань Великої Британії – «The British Journal of Psychology» («Британський журнал із психології»). Журнал засновано 1904 р. англійськими психологами Джеймсом Уордом і Уільямом Ріверсом. Мета видання – сприяти поширенню результатів наукових психологічних досліджень та розвитку співпраці між представниками різних психологічних напрямків. У 1914 р. право на його видання придбало Британське психологічне товариство, яке користується ним і нині. На сторінках часопису містяться публікації С. Берта, У.Х.Р. Ріверса, В. Брауна.

У XIX ст. психологія збагатилася новим перспективним напрямом – експериментальною психологією. Значний вклад у її розвиток зробив французький психолог Альфред Біне, котрий створив першу у Франції лабораторію експериментальної психології, став основоположником тестології. У результаті діяльності вченого у 1905 р. було засновано Вільне товариство вивчення дитини, яке видавало «Bulletin de la Société libre pour l'étude psychologique de l'enfant» («Бюлетень Вільного товариства вивчення дитини»). Видання містило низку матеріалів (експериментальні дані, практичні рекомендації) з впровадження здобутків психологічної науки в педагогічний процес. У бібліотеці можна ознайомитися з двома номерами бюлетеня за 1905 р.

Важливою галуззю психологічної науки є педагогічна психологія, питанням якої присвячено видання «Zeitschrift für pädagogische Psychologie und experimentelle Pädagogik» («Журнал педагогічної психології та експериментальної педагогіки»). Журналом опікувався німецький педагог, психолог, один із засновни-

ків експериментальної педагогіки Ернст Мейман. На сторінках журналу вміщено результати досліджень психологічних особливостей розвитку дітей, їхніх естетичних уявлень, здібностей, розвитку пам'яті, закономірностей швидкого запам'ятовування.

Зазначені видання становлять важливу джерельну базу для сучасних дослідників з проблем зарубіжної педагогіки та психології, тому їх розкриття сприятиме здійсненню науково-педагогічних досліджень.

УДК 655.11(498)“15/18”

Заболотна Наталія Валентинівна

Nataliia Zabolotna

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат філологічних наук

Candidate of Philological Sciences

**КИРИЛИЧНІ СТАРОДРУКИ КНЯЗІВСТВ МОЛДОВИ
ТА ВОЛОЩИНИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИДАНЬ ТА
ПРИМІРНИКІВ ІЗ ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
(ДО 510-Ї РІЧНИЦІ РУМУНСЬКОГО ДРУКАРСТВА)**

**CYRILLIC OLD-PRINTED BOOKS OF THE
PRINCIPALITIES OF MOLDAVIA AND WALLACHIA:
FEATURES OF THE PUBLICATIONS AND COPIES FROM
V. I. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE
FUNDS (ON THE 510TH ANNIVERSARY
OF ROMANIAN PRINTING)**

Розглянуто румунські кириличні стародруковані видання та їх примірники. Приділено увагу румунсько-українським культурним зв'язкам, які знайшли відображення в книговидаванні.

The article describes Romanian Cyrillic old-printed publications and their copies. The attention to Romanian-Ukrainian cultural connections reflected in the printing of books is paid.

Ключові слова: історія друкарства, румунські кириличні видання, кириличні стародруки, українсько-румунські культурні зв'язки.

Keywords: history of printing, Romanian Cyrillic books, Cyrillic old-printed books, Romanian-Ukrainian cultural connections.

2018 р. виповнилося 510 років від появи першої румунської друкованої книги – Службеника, надрукованого церковнослов'янською мовою 1508 р. у Тирговішті ченцем Макарієм із Цетіня (Чорногорія), що прибув на запрошення господаря Раду Великого саме для організації видавничої справи у Волооському князівстві. З того часу і до початку ХІХ ст. друкарні в різних містах і монастирях Молдови та Волощини плідно працювали на примноження кириличних книг, спочатку тільки церковнослов'янською мовою, а пізніше і румунською.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського зберігається порівняно невелика кількість румунських стародруків, тим не менше всі вони є пам'ятками друкарства, мистецтва книжкової графіки, а також українсько-румунських зв'язків тієї доби. Попри те, що це літургійна або богословська й повчальна література, більшість видань містить і зразки барокової румунської поезії – описові вірші з присвятами володарям. Найвні в НБУВ молдовські та волоські видання хронологічно охоплюють 1635–1803 рр. За географією видань в НБУВ представлені міста та монастирі історичної Молдови (межі якої були значно ширші за територію сучасної Республіки Молдови) – Ясси, Дубоссари, монастир Нямц, та Волощини – Кимпулунг (з українізованою назвою Довге Поле), Тирговіште, Бухарест, монастир Дялу, Римник (нині – м. Римніку-Вилча). Розгляньмо стисло ці видання та їх примірники.

Требник, виданий у Довгому Полі – Кимпулунзі українцем

Тимофієм Вербицьким 1635 р., є найдавнішим з аналізованих видань. Примірник НБУВ походить із колекції П.М. Попова, містить записи XVII ст. церковнослов'янською мовою.

Наступним за хронологією волоським виданням є «Книга о Христову подражаніи» Томи Кемпійського (1379/1380–1471), надрукована в монастирі Дялу 1647 р. (єдиний у НБУВ примірник походить з колекції О. Лазаревського).

Двома примірниками представлена Тріодь цвітна (Тирговіште, 1649). Як і названі вище книги, це ошатно оздоблене видання надруковане церковнослов'янською мовою. Тріодь вийшла коштом княгині Єлени, дружини Матея Басараба, й містить типову присвяту, з зображенням герба та дескриптивним віршем. Ще однією книгою, надрукованою в Тирговішті, є «Погрибанія преоцилор мирень, ши а діаконилор...» (чини погребіння священників і дяконів) 1650 р. Текст видання подано частково румунською (титул, передмова, пояснення та коментарі в тексті), частково церковнослов'янською (канонічні літургійні тексти) мовою. Така ситуація була типовою в румунській практиці XVII–XVIII ст., що засвідчують багато видань із різних друкарень обох князівств.

Низку стародруків, що побачили світ у Бухаресті, відкриває Новий Завіт 1703 р., надрукований ієромонахом Антимом Івріянулом – видатним церковним і культурним діячем своєї доби. Книга містить герб із віршованою присвятою господарю Волощини Константинові Бринковяну, який, подібно до свого сучасника гетьмана Івана Мазепи, був відомим покровителем церкви, культури й мистецтв, у тому числі друкарства. Книга НБУВ походить з бібліотеки Києво-Софійського монастиря, має ошатну оправу – дошки у шкірі з золотим тисненням та золотий обріз.

Наступним з бухарестських видань є вишукано оформлений Анфологійон 1736 р. Літургійні тексти у книзі надруковані церковнослов'янською мовою, читання Біблійних книг – румунською.

Пам'яткою як дидактичної літератури, так румунської мови XVIII ст. і книжкової графіки, є книга під назвою «Казаній» – від українського «казання» (Бухарест, 1768). Для оздоблення видання використано широкий репертуар традиційних для кириличної книги оздоб – форту, заставки, кінцівки, ініціали, широко розповсюджені в румунській друкарській традиції рамки заголовних лі-

тер, виливні прикраси; почесне місце посідає тут герб Волоського князівства, вміщений перед віршованою присвятою господареві Александру Скарлату Гіці. Примірник НБУВ цікавий ще й тим, що містить покрайні записи, які засвідчують побутування книги на Поділлі – у Святогеоргіївській церкві Могилева-Подільського.

Румунські друкарні забезпечували духовні потреби і вірян інших національностей. Так, у Римнику (нині – Римнику-Вилча) було видано книгу «Правила молебная святых сербских просветителей» (1761 р.), розраховану як на Сербію (яка на той час була підкорена Османською імперією, котра до того ж забороняла друкарство), так і на сербські громади Волощини, Трансильванії, Угорщини, які осіли там внаслідок міграції від османського поневолення. Книжка багато ілюстрована гравюрами-мідеритами (портрет Синесія Живановича роботи Й. А. Лудла та зображення сербських святих із віршованими підписами) на вклейках із цупкого паперу. Примірник НБУВ має автограф арадського єпископа Синесія Живановича. Іншою виданою в Римнику книгою є румунськомовний Синопис (1783 р.), авторство якого приписують Афанасію Александрійському; видання містить опис біблійних книг.

Серед стародруків із Князівства Молдови більшість в НБУВ становлять видання Ясс. До початку друкарства у новій столиці Молдови став причетний митрополит Петро Могила, який продав туди устаткування друкарні Києво-Печерської лаври включно зі шрифтами. Трьома примірниками представлені церковнослов'янсько-румунський Анфологійон та церковнослов'янський Октоїх (обидва 1726 р.), які перебувають у видавничих конволютах. Один із конвolutів містить покрайній запис, який засвідчує побутування книги на Поділлі.

Книга повчань, близька до Євангелія учительного, «Карте ромъняске де инвъцътуръ...» (1643 р.), наявна в НБУВ у двох примірниках. Переклад її з церковнослов'янської на румунську мову здійснив автор передмови митрополит Молдови Варлаам Моцок. Книгу прикрашають форта, ілюстрації, заставки, кінцівки, в'язь, ініціали, ломбарди, рамки маргіналій, виливні прикраси та зображення герба Молдови, вміщена під ним віршована присвята господареві Молдови Василю Лупулу вважається першим відомим

віршем румунською мовою. Примірник яеського Служебника (Літургіє; 1759 р.) містить вкладний запис румунською мовою до церкви св. вмч. Димитрія в Сучаві.

Окрасою збірки румунських стародруків НБУВ є яеський Псалтир 1680 р. Вишукано оформлена книжка містить паралельні тексти Псалтиря – церковнослов'янський та румунський у перекладі св. Дософтея Сучавського. Варто згадати, що вперше Псалтир у перекладі Дософтея побачив світ в Україні – в Уневі, 1673 р. Для випуску ж другого – яеського видання використано ще лаврські шрифти. Отже, книга є одним зі свідчень культурної співпраці між обома народами в XVII ст. Також в НБУВ зберігається румунськомовний Часослов, виданий друкарнею М. Стрельбицького в Дубоссарах 1794 р., який вирізняється багатим художнім оформленням.

Можливо, найбільш драматичною є історія виникнення друкарні в монастирі Нямц, до створення якої доклав багато зусиль прп. Паїсій Величковський – українець, який зробив неоцінний внесок у духовне життя і просвіту Молдови. На жаль, йому вже не довелося побачити в Нямці друкарню, що постала тільки в 1800 р. На початку діяльності Нямецької друкарні в ній також працював М. Стрельбицький. В НБУВ зберігається книга «Слова» Ісаака Сиріна, надрукована в Нямці 1812 р., у перекладі на церковнослов'янську та з передмовою Паїсія Величковського. У передмові Паїсій Величковський, зокрема, ділиться своїм досвідом та поглядами на специфіку перекладу з грецької мови, що дає підстави вважати цю передмову однією з перших вітчизняних праць із теорії перекладу.

Хоча примірники румунських стародруків в НБУВ загалом не такі багаті на покрайні записи, вони заслуговують на детальне дослідження, в тому числі й завдяки самотньому художньому оформленню, яке, продовжуючи традицію румунської рукописної книги, увібрали і впливи сусідніх країн, у тому числі української традиції.

УДК 045:[002+655.4](477)“1929/1932”

Зубко Надія Несторівна

Nadiia Zubko

доцент кафедри інформаційної, бібліотечної
та книжкової справи

Associate Professor

Information, Library and Book Department

Українська академія друкарства (м. Львів)

Ukrainian Academy of Printing (Lviv)

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

ВИДАВНИЧА СПРАВА НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «РАДЯНСЬКИЙ КНИГАР» (1929–1932)

THE PUBLISHING ON THE PAGES OF THE «SOVIET BOOKSELLER» MAGAZINE (1929–1932)

Розглянуто проблематику публікацій про видавничу справу (випуск видавничої продукції, розвиток окремих напрямів книговидання, діяльність окремих видавництв тощо) на сторінках журналу «Радянський книгар»

The problems of publications on the publishing industry (issue of publishing products, development of separate areas of book publishing, activity of individual publishing houses etc.) are considered on the pages of the «Soviet Bookseller» magazine.

Ключові слова: «Радянський книгар», книгознавча періодика, книговидання, видавнича справа, книжкова справа.

Keywords: «Soviet Bookseller», book science periodicals, book publishing, publishing industry, book industry.

20–30-ті роки ХХ століття — період, один з найпродуктивніших для української книгознавчої періодики, у межах якого виходили друком «Голос друку» (Харків, 1921), «Книжка» (Станіславів, 1921–1923), «Бібліологічні вісті» (Київ, 1923–1930), «Книга»

(Харків, 1923–1924), «Нова книга» (Харків, 1924–1925), «Українська книга» (Львів, 1937–1943), «Книголюб» (Прага, 1930–1931) та інші часописи. Більша частина з них стали об'єктом численних наукових розвідок О. Антоник, М. Гуменюка, Т. Дубової, Г. Ковальчук, С. Когут, Л. Одинокої, Н. Рибчинської, Н. Солонської та інших дослідників. У різні роки було опубліковано бібліографічні покажчики журналів «Бібліологічні вісті», «Книголюб», «Українська книга», «Книжка», «Книгар» тощо. Окремі випуски згаданих часописів оцифровано і доступно в електронній бібліотеці «Культура України», як і низку номерів «Радянського книгаря», який поки залишався осторонь ґрунтовних наукових досліджень українських учених [1].

«Радянський книгар» як орган Всеукраїнської ради з'їздів видавництва та книготорговельних організацій видавався у 1929–1930 рр. як двотижневик, а у 1931–1932 рр. — щодакандник. Його доповнювали додатки «Рекомендаційні списки», «Книжкові новини», «Бюлетень на книжково-журнальну продукцію УРСР» та ін. Загалом опубліковано сто номерів, у т. ч. 20 спарених, та один строєний. Цей виробничо-практичний журнал відображає історію розвитку книжкової справи на межі 20–30-х років. Найбільша частка матеріалів «Радянського книгаря» присвячена книжковій торгівлі й просуванню видавничої продукції до споживача. Водночас на сторінках часопису порушувались проблеми поліграфічного виробництва, бібліографічної діяльності, бібліотечної справи (часто у межах спеціальної рубрики «Бібліотечне життя»). У цій публікації зосередимо нашу увагу на проблематиці матеріалів про видавничу справу, пов'язану з підготовкою і випуском періодичних видань.

Особливе зацікавлення викликають статті, які висвітлюють випуск видавничої продукції у певний, зазвичай невеликий проміжок часу. Йдеться про публікації С. Алексадрова «Перші підсумки книжкової продукції УСРР 1928/29 року» (1930, № 1), Б. Фідельмана «До підсумків 1-го півріччя 1929/30 року» (1930, № 10), «Українські книжкові видавництва в 1928/29 році» (1930, № 13–14), «Попередні підсумки 1929/30 року» (1931, № 1) тощо. На зростанні книжкової продукції у 1931 році порівняно з попереднім акцентує увагу М. Агуф у вступній статті «В ногу з темпами

соцбудівництва» і кваліфікує цей процес як «значний крок уперед», що вимагав «зосередження всіх можливостей видавництва, мобілізації всіх авторських сил, зокрема притягнення до авторської праці нових шарів з робітників, селян-колгоспників та молодих радянських спеціалістів». Автор наголошував на диспропорції між паперовими ресурсами та потребами видавництва, підвищенні попиту на книгу, «прямої голоді на підручну, технічну, масово-політичну, сільськогосподарську книжку», а до основних якісних параметрів видання зараховував «відповідність тематики до потреб реконструктивної доби», «ідеологічне настановлення», «приступність змісту, простота й зрозумілість мови» (1931, № 1).

Менша кількість публікацій презентує аналіз книговидання за триваліший проміжок часу. Наприклад, у статті «До підсумків видавничої роботи на Україні за 15 років» (1932, № 31) Б. Фідельман порівнює обсяги випуску книжок дорадянської і радянської України, звертає увагу на питому вагу української і нацменівської літератури, виокремлює пріоритетні напрями публікування книг за тематикою і соціально-функціональним призначенням. Історичний екскурс у розвиток видавничої справи зафіксовано й у інших статтях цього ювілейного номера «Радянського книгаря»: «Найгостріше зняряддя партії» і «Культура Радянської книги за 15 років» І. Рідних. У них розкрито не лише кількісну, але і якісну динаміку книгодруку.

На час виходу журналу проводилась реорганізація видавничої системи республіки. Цей процес відображений у низці статей 1930 р., зокрема Ф. Перетяжка «Усунути паралелізм» (№ 9), М. Агуф «До реорганізації видавничої справи» (№ 12), Г. Штоке «Дати книжку новим кадрам робітників», Г. Васильківа «Типізація видавництва» (№ 17–18). Окремі публікації стосувались «Державного видавництва України», «Книгоспілки», «Українського робітника», «Пролетарію», «Радянської школи», «Радянського селянина», «Наукової думки», «Юрвидаву», «Держсільгоспвидаву», а також Державного видавничого об'єднання України загалом і типізованих видавництв у його складі.

Систематично на сторінках журналу друкувались статті про масово-політичну книжку, про роботу з нею на рівні видавництва і книгарень. Масова книжка розглядалась як «найгостріша зброя

пролетаріату» і пов'язувалась «своєю тематикою та своїм змістом з тими чи тими господарчо-політичними кампаніями чи революційними святами» (1932, № 17–18). Назви статей часто мали форму гасел (на зразок «Масову книгу в центр уваги!», «Більше уваги створенню соціально-економічної літератури»).

В окремий блок можна згрупувати статті про технічне книговидання, яке В. Бородкін у статті «Ринок технічної книги» додатково диференціював на такі сектори: література для робітництва, що вживається в школах фабрично-заводського учнівства; література для технікумів і вишів; література для середнього технічного персоналу; література для інженерів (1930, № 1).

Активно обговорювались на сторінках часопису проблеми видання й поширення шкільних підручників. Велику увагу звертали на випуск сільськогосподарської книги, особливо до весняної і осінньої засівних кампаній. Зрідка друкувались статті про художні і мистецькі видання (у т. ч. репродукції, плакати), військову книжку, літературу з фізичної культури і медицини, видання для дітей і для нацменшин, антирелігійні друки, календарі. Значна частина заміток про розвиток книговидання в УСРР і за її межами подавалась у рубриках «Хроніка», «Переглядаючи газети та журнали», «За кордоном» («По той бік кордону»).

Отже, публікації на сторінках «Радянського книгаря» особливо цінні для дослідження історії українського книговидання на межі 20–30-х років. На часі систематизація і видання у формі анотованого бібліографічного покажчика, який би повною мірою розкрив джерелознавчий потенціал цього фахового часопису.

Список використаних джерел та літератури

1. Радянський книгар : електронна копія журналу // Електронна бібліотека «Культура України». URL: <http://elib.nplu.org/object.html?id=8953> (дата звернення: 22.07.2018)

2. Радянський книгар : орган Всеукраїнської ради з'їздів видавництва та книготорговельних організацій. Харків, 1929–1932.

УДК 017.1(476-25)НББ:094(477)16/17

Киреева Галина Владимировна

Galina Kireeva

заведующий научно-исследовательским отделом книговедения

Head of the Research Department of Book Studies

НББ

National Library of Belarus

СТАРОПЕЧАТНЫЕ КНИГИ XVI–XVII ВВ. УКРАИНСКИХ ТИПОГРАФИЙ В ФОНДЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ БЕЛАРУСИ

OLD PRINTED BOOKS OF THE XVI–XVII CC. OF UKRAINIAN PRINTING HOUSES IN THE FUND OF THE NATIONAL LIBRARY OF BELARUS

В статье рассматриваются издания XVI–XVII вв., изданные в украинских типографиях. Книги хранятся в коллекции старопечатных книг научно-исследовательского отдела книговедения Национальной библиотеки Беларуси, которая насчитывает в настоящее время свыше 35 000 ед. хранения. Наиболее ценная часть коллекции – это 9 изданий (12 экз.) XVI в., изданных во Львове и Остроге.

The article deals with the editions of the XVI–XVII centuries, published in Ukrainian printing houses. The books are stored in the collection of old printed books of the research department of book studies of the National Library of Belarus, which currently counts over 35,000 units. Nine editions (12 copies) of the XVI century, published in Lviv and Ostroh make the most valuable part of the collection.

Ключевые слова: старопечатные книги, XVI–XVII вв., украинские типографии, Национальная библиотека Беларуси, Украина.

Keywords: old printed books, XVI–XVII centuries, Ukrainian printing houses, National Library of Belarus, Ukraine.

Коллекция старопечатных книг научно-исследовательского отдела книговедения (НИОК) Национальной библиотеки Беларуси (НББ) составляет в настоящее время свыше 35 000 ед. хранения. Ведется постоянная работа по рекаталогизации фондов, все ста-

ропечатные книги описываются на уровне экземпляра со всеми особенностями, в результате при научной каталогизации фонда в электронном каталоге НББ можно осуществлять поиск документов не только по месту и году издания, но и по принадлежности к разным типографиям и странам. В фонде НИОК хранится значительное собрание книг на разных языках, изданных в украинских типографиях Бердичева, Киева, Крилоса, Луцка, Львова, Николаева, Новгород-Северского, Острога, Почаева, Рохманова, Стрятина, Угорцах, Унева и Чернигова в XVI–XVIII вв. Отдельно выделено собрание книг кирилловского шрифта, насчитывающее к началу 2017 г. 1297 экземпляров книг, среди которых 75 конволютов. Коллекция включает книги, изданные с 1517 по 1918 г. Старопечатные книги латинского шрифта ограничены датой – 1800 г., для изданий на русском языке и документов, являющихся национальным – 1830 г. Всего выявлено около 520 экз. книг украинских типографий. Мы же остановимся наиболее ценной части коллекции, изданиях XVI–XVII вв. Из них книг XVI в. – 6 изданий (7 экз.) кириллической печати, 3 издания (5 экз.) на польском языке; XVII в. – 72 издания (79 экз.) – кириллица, 8 изд. (11 экз.) на польском языке.

Формирование коллекции старопечатных изданий Библиотеки началось в первые годы ее создания в 1922 г. и продолжается до настоящего времени [1]. Так, в 1991 г. в букинистическом магазине «Вянок» было приобретено первое издание типографии Ивана Федорова в Украине [2] – львовский «Апостол»¹. В экземпляре отсутствует гравюра, сохранился только один лист Послесловия Ивана Федорова. В издании смешаны листы 1 и 3 варианта набора [3, с.143; 4, с.11]. Например, на л. 107 об. строка 3 «...братъ твой претыкается...» – «ты» не выносится за строку, как в 1-ом варианте. На л. 108 а на 24 строчке напечатано: «... братіе моя ... въспоминая вам» – буква «м» в слове «вам» вынесена за строку, а в слове «въспоминая» слог «ми» не вынесен за строку, в противоположность 1-му варианту. Бумага в издании в основном с водяным знаком «кувшин одноручный» и буквами «P. R.» (форзац); «подкова» (в тексте). На листах книги много различных записей

¹Апостол. Львов, 1574. Шифр: 094/27755

и надписей, сделанными коричневыми чернилами, так, на л. 241 об. надпись коричневыми чернилами: «<...> **помяни г[оспо]ди д[у]ша оусопших рабъ своих**». На форзаце стоит штамп: «**Иванъ Андреевъ Кругловъ**». На л. 158 имеется запись коричневыми чернилами XVII в.: «**Сия книга Григория Степанова с[ы]на Уварова По указу великаго г[о]суд[а]ря**». Также на л. 197, 207 об, 260 об. имеются похожие записи о принадлежности книги столпнику **Михаилу Фадеевичу Уварову**.

В Украине первые известные типографии, издававшие книги латинским шрифтом, появляются в 80-х годы XVI в. во Львове. В библиотеке хранятся два экземпляра конволюта с трудами городского синдика Павла Щербича², получившего от короля привилегию на издание юридических трудов. Он выпустил в 1581 г. в собственной типографии две книги, переведенные с немецкого и латинского языков и дополненные им кодексы городского права. Оба экземпляра находились прежде в библиотеке Радзивиллов³.

Острожская типография представлена 5-ю изданиями (6 экз.) [5]. Это два экземпляра *Острожской Библии*⁴, изданной Иваном Федоровым. Оба экземпляра в разное время были подарены НББ Российской государственной библиотекой (РГБ). В библиотеке хранится 5 послефедоровских изданий (4 экз.): *О единой истинной православной вере* Василия Сурожского (не ранее 1588)⁵, *Маргарит* Иоанна Златоуста (1595)⁶, *Псалтирь* с воследованием (1598)⁷, конволют⁸ из двух книг – *Апокрисис* Христофора Филалета (ок. 1598) и *Лекарство на оспальный умысл чоловичий* (1607).

Переиздание заблудовского *Евангелия учительного* вышло в типографии при церкви Успения в Крилосе «властным коштом и

² Szczerbicz, P. Specvlvm Saxonvm: Albo prawo Saskie y Maydeburskie, porzadkiem obiecadla, z Lacinskiech y Niemieckich exemplarzow zebrine. We Lwowie, 1581. Здесь же: Szczerbicz, P. Ivs Mvnicipale: Toiest, prawo Mieyskie Maydeburskie. We Lwowie, 1581. Шифры: 094/12620К; 094/3534К

³ Szczerbicz, P. Specvlvm Saxonvm ... We Lwowie, 1581. Шифр: 094/12620К

⁴ Библия. Острог, 1581. Шифры: 12Рк28698К; 12Рк28699К

⁵ Шифр: 094/4841

⁶ Шифр: 094/4818

⁷ Шифр: 094/4831

⁸ Шифр: 094/4187

накладом» Гедеона Балабана. *Евангелие учительное*⁹ – единственное издание в фонде библиотеки, напечатанное в Крилосе (1606), прежде находилось в Борисоглебской церкви, затем принадлежала известному старообрядцу А. И. Хлудову.

Издательская продукция Киево-Печерской лавры представлена в НББ самым большим количеством изданий – 49 экземпляров. Самое раннее – *Анфологион*¹⁰ (1619), хранившийся в библиотеке Императорского общества истории древностей российских при Московском университете, был подарен Т. Ф. Большаковым. В 1624 г. в лаврской типографии был напечатан *Номоканон, сиречь Законоправилник*¹¹, «второе, со болшим исправлением изображенный», с предисловием иеромонаха Захарии (Копыстенского) и послесловием иеромонаха Тарасия (Земки). Заставки были сделаны с досок стрятинской типографии, но гравюра рамки отличается от репродукции пустым медальоном [6, № 140]. Это конволют, также в этом переплете *Слово на латинов* (около 1620). Экземпляр был реставрирован в начале XIX в., форзацы подклеены голубой бумагой с филигранью «Герб г. Ярославля» и датой «[18]09» [7, с. 236, № 12].

В Киеве работал белорусский издатель Спиридон Соболев [8], в НББ хранится три издания, (четыре экземпляра), напечатанных здесь книг.¹²

В фонде библиотеки выявлено несколько изданий киевской типографии на польском языке. Это произведения Иоанникия Галатовского¹³ и Лазаря Барановича¹⁴. Книги этих авторов были напечатаны также в Новгород-Северской и Черниговской типографиях.¹⁵

⁹ Шифр: 09/4752

¹⁰ Шифр: 094/4733К

¹¹ Шифр: 096/4808

¹² Лимонарь. Киев, 1628 (Тип. Спиридона Соболя). Шифры: 096/4797094/2485; Миняя общая. [Киев : печ. Спиридон Соболев, 1628]. Шифр: 12РК28511К; Апостол. [Киев : печ. Спиридон Соболев, 1630]. Шифр: 094/130К

¹³ Galatowski, Joannicyusz. Messiasz prawdziwy Jesus Christus Syn Bozy. – Київ, 1672 (друк. Лаўры). Шифр: 094/3392

¹⁴ Baranowicz, L. Lvtnia Apollinowa koźdey sprawie gotowa. Kijow, 1671. Шифр: 094/12545.

¹⁵ Baranowicz, Ł. Nowa Miara, starey wiary... Nowogródok Siewierski, 1676.

Книги, изданные в украинских типографиях, хранились не только в монастырских, церковных и учебных библиотеках, но и в частных собраниях белорусской шляхты, что свидетельствует о тесных культурных связях двух стран.

Список использованных источников и литературы

1. **Киреева Г.В.** Коллекция кириллических изданий XVI – начала XX века Национальной библиотеки Беларуси / Г.В. Киреева // Язык, книга и традиционная культура позднего русского средневековья в жизни своего времени, в науке, музейной и библиотечной работе XXI в. : труды II Междунар. науч. конференции (Москва, 30–31 октября 2009 г.). – Москва, 2011. – С. 111–132; Киреева Г.В. Формирование коллекции кириллической печати в довоенный период (1922–1941) / Г. В. Киреева // Румянцевские чтения – 2016 : материалы междунар. науч.-практ. конференции Рос. гос. б-ки (12–13 апреля 2016) : [в 2 ч. / сост. Е. А. Иванова]. – Москва, 2016. – Ч. 1. – С. 277–282.

2. **Киреева Г. В.** Новые поступления кириллицы в отдел редкой книги Национальной библиотеки Беларуси / Г. В. Киреева // Пытанні бібліяграфазнаўства і бібліятэказнаўства. – Мінск, 1994. – Вып. 15. – С. 13–17.

3. Издания кириллической печати XV — XVI вв. (1491—1600 г.) : каталог книг из собрания ГПБ / Российская национальная библиотека ; [составитель В. И. Лукьяненко]. — Санкт-Петербург : Издательство РНБ, 1993. — 346 с.

4. Украинские книги кирилловской печати XVI — XVIII вв. : каталог изданий, хранящихся в Гос. б-ке СССР им. В. И. Ленина : [в 3 вып.]. – Москва : ГБЛ, 1976. Вып. 1 : 1574 г. — I половина XVII в. / [сост.: Т. Н. Каменева, А. А. Гусева]. – 1976. – 447, [1] с. : ил.

5. **Киреева Г. В.** Книги Острожской типографии в фонде Национальной библиотеки Беларуси / Г. В. Киреева // Дабраверны князь Канстанцін (Васілій) Астрожскі – славыты асветнік і абаронца Праваслаўя : зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-багаслоўскай канферэнцыі, Тураў – Брэст, 11–12 мая 2008 г. / [рэдкал.: М. Э. Часноўскі і інш.]. – Брэст, 2011. – С. 81–88. 6.

6. **Запаско Я. П.** Пам’яткі книжковаго мистецтва : каталог стародруків, виданих на Україні : [у 2 кн.] / Яким Запаско, Ярослав Ісаєвич. – Львів : Вища школа, 1981. – Кн. 1 : 1574–1700. – 1981. – 133, [2] с. : факсим.

7. **Клепиков, С. А.** Филигрانی на бумаге русского производства XVIII – начала XX века. – Москва : Наука, 1978. – 238 с. : ил.

1. **Кірэева, Г.У.** Выданні Спірыдона Собаля ў кніжных зборах Мінска / Г. У. Кірэева // Спірыдон Собаль і вытокі магилёўскага кнігадруку / [А. А. Агееў і інш. ; склад. А. А. Суша]. – Мінск, 2016. – С. 218–221.

Шифры: 094/3667, 094/3483, 094/12501; Galatowski, I. Alphabetum roz-maitym Heretykom dla...ich nawrócenia. Czernihow, 23.VI. 1681. Шифр: 094/12501

УДК 94(477+437)

Кропочева Наталія Миколаївна

Nataliia Kroposheva

науковий співробітник

Research Fellow

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine

**УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ-АРХІВ ТА
УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАБІНЕТ:
ПОШУКИ НОВИХ АСПЕКТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ**

**UKRAINIAN NATIONAL MUSEUM-ARCHIVE AND
UKRAINIAN HISTORICAL CABINET:
SEARCH OF NEW ASPECTS OF RESEARCH**

Розглянуто особливості діяльності українських просвітницьких, наукових та освітніх інституцій за кордоном в 30-х роках ХХ ст. Встановлено, що саме колекція Українського національного архіву-музею стала основою документального та пресового зібрання Українського історичного кабінету. Зроблено спробу знайти певні взаємозв'язки політичних поглядів з професійним відбором на посади в Український історичний Кабінет. The peculiarities of activity of Ukrainian enlightenment, scientific and educational institutions abroad in the 30th of the XX century are considered. It has been established that the collection of the Ukrainian National Museum-Archive was the basis of the documentary and press collection of the Ukrainian Historical Cabinet. An attempt is made to find certain relations between political views and professional selection of positions in the Ukrainian Historical Cabinet.

Ключові слова: Український національний музей-архів, Українська партія соціалістів-революціонерів, Український історичний кабінет.

Keywords: Ukrainian National Museum-Archive, Ukrainian Party of Socialist Revolutionaries, Ukrainian Historical Cabinet.

Гіпотезою нашої розвідки визначено наступне положення: в структурі еміграційного потоку українських діячів політики, культури і науки 20-х років минулого століття значний відсоток

належав представникам Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), які опікувалися питаннями освітньої та культурно-просвітницької діяльності. За умов нової політичної ситуації ці напрями стали однією із основних складових програми УПСР за кордоном. Її лідери – Микита Шаповал та Никифор Григоріїв, вбачали у цьому першу і найголовнішу передумову політичної організації нації і, відповідно, створення власного суспільно-політичного і культурного життя.

Оглядовий аналіз публікацій в сучасному вітчизняному історіографічному дискурсі засвідчив досить ґрунтовну репрезентацію діяльності освітніх, наукових, культурних установ в Німеччині, Польщі та Чехословаччині, серед засновників яких були представники різних політичних партій. Так, в 1921 р. у Чехословацькій республіці було засновано низку українських навчальних закладів різного рівня: Українську господарську академію, Український вищий педагогічний інститут імені М. Драгоманова, Український історичний кабінет (УІК), реальну гімназію, різноманітні професійні курси, а також бібліотеки, видавничі фундації, які друкували українську науково-популярну та навчальну літературу.

Поряд з УІКом в Чехословаччині існувала ще одна подібна установа – Музей визвольної боротьби українського народу (МВБУ). Зважаючи на спільні інтереси й завдання, ці установи працювали в атмосфері взаєморозуміння, толерантності, взаємодоповнювали одна одну. Окрім схожих функцій, вони виконували і специфічні. УІК не мав музейного відділу, але видавав на прохання окремих організацій чи осіб довідки за матеріалами своїх фондів, готував тематичні виставки з україніки, з богемістики. Ініціаторами створення Українського історичного кабінету в Празі були відомі українські культурно-освітні діячі в еміграції: Л. Білецький, Н. Григоріїв, А. Животко, Л. Кобилянський, М. Обідний, Г. Омельченко, Ф. Швець, С. Шелухін.

Значимо той факт, що створення УІК відбувалося за непростого протистояння з Українським національним музеєм-архівом (УНМА), що закінчилося передачею усієї документальної та бібліотечної збірок УНМА під опіку УІК, який розпочав свою роботу у червні 1930 р. саме з метою приймання українських

архівів. Референтом УІК було призначено колишнього завідувача архівним відділом УНМА Михайла Обідного, окрім нього у становленні й розгортанні діяльності УІК активну участь брали інші співробітники УНМА – Аркадій Животко, Леонід Кобилянський, Софія Безручкова.

Значна кількість історіографічних студій виокремлює суперечливі з точки зору виникнення та функціонування Українського національного музею-архіву (УНМА) тенденції, зокрема після припинення діяльності УНМА правонаступником визнано Український історичний кабінет, було підписано угоду про передачу документальної та бібліотечної збірок. Основними положеннями угоди визначено: зберігання фондів УНМА в УІК при МЗС ЧСР до того часу, коли з'явиться реальна можливість передати їх Всеукраїнській Академії Наук або іншій науковій установі в Україні; перевезення Музею-архіву в Україну. Встановлено, що саме колекція УНМА стала основою документального та пресового зібрання УІК, яке згодом суттєво поповнилося іншими надходженнями і стало складовою так званого Празького українського архіву.

Зроблено спробу віднайти взаємозв'язки політичних поглядів (А. Животко і Л. Кобилянський були представниками Української партії соціалістів-революціонерів) з професійним відбором на посади в УІК. Недостатність біографічних відомостей про названих вище співробітників не дає змогу спростувати чи підтвердити цю гіпотезу.

Список використаних джерел та літератури

1. Биковський Л. Український Історичний Кабінет у Празі // Українські бібліологічні вісті. Аугсбург, 1948. Ч. 1. С. 75.
2. Боряк Т. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010) / наук. редакц. М. Слободяник. Міністерство культури України, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. – Ніжин : Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2011. 544 с.

УДК 002.2(477) “16/17”:7.034.7

Курганова Олена Юрїївна

Olena Kurhanova

науковий співробітник

Research Fellow

НБУВ

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат філологічних наук

Candidate of Philological Sciences

СТОРИЧЧЯ АКАДЕМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТИЛЮ БАРОКО В УКРАЇНСЬКИХ СТАРОДРУКАХ

HUNDRED YEARS OF ACADEMIC RESEARCH OF BAROQUE STYLE IN UKRAINIAN CYRILLIC OLD-PRINTED EDITIONS

Окреслено історію розвитку ідеї про вплив стилю бароко на українську книгу XVII–XVIII ст. в книгознавчих, філологічних та мистецтвознавчих дослідженнях.

In the paper the history of the idea of Baroque style influence on the Ukrainian books of the 17–18th centuries development in bibliological, philological and art studies is observed.

Ключові слова: українські стародруки XVII–XVIII ст., стиль бароко, художнє оформлення видання, зміст видання.

Keywords: Ukrainian old-printed editions of the 17–18th centuries, Baroque style, art decoration of edition, content of edition.

На початку XX ст., напередодні створення Української академії наук, помітно активізувалися дослідження національної культурної спадщини та відбулось посилення інтересу до пам'яток давньої української писемності. В руслі таких інтересів українська стародрукована книга стала об'єктом різноаспектних студій. Багатство художнього оформлення українських видань XVII–

XVIII ст. неодноразово було предметом зацікавлення мистецтвознавців. Пам'ятки староукраїнської літературної мови, видрукувані окремими книгами (тексти проповідей, житійна література, панегірики тощо), а також окремі елементи текстової частини видання (вірші, передмови та ін.) стали об'єктом філологічних досліджень. Причому і у мистецтвознавчих, і у філологічних працях, виданих впродовж століття, чітко простежується тенденція розгляду видавничих та змістових особливостей української книги XVII–XVIII ст. саме у контексті барокової естетики. Мета дослідження – окреслити динаміку розвитку ідеї про вплив стилю бароко на українську стародруковану книгу.

Історія вивчення українського бароко як національного вияву загальноєвропейського культурного стилю XVII–XVIII ст. розпочалась у першому десятилітті ХХ ст. Зокрема в 1911 р. у петербурзькому часописі «Аполлон» виходить стаття Г. Лукомського «Українській барок», присвячена характеристиці пам'яток української архітектури. В 20-ті роки ХХ ст. дослідження виявів барокового стилю поширилися і на пам'ятки українського малярства, графіки та скульптури. Проте у працях, присвячених книжковій графіці XVII–XVIII ст., зв'язок зі стилем бароко згадувався лише побіжно. Зокрема, у роботах М. Макаренка «Орнаментация української книжки XVI–XVII ст.» (Київ, 1926) та В. Січинського «Архитектура в стародруках» (Львів, 1925) принагідно констатується наявність барокових рис у певних творах книжкової гравюри. Але в описах типових для бароко елементів художнього оформлення української книги (гравюр із алегоричними та символічними зображеннями, емблематичних композицій) в «Етюдах з історії українських стародруків» С. І. Маслової (Київ, 1925–1928) і в статті О. Новицького «Символічні образи на ритинах київських стародруків» (Київ, 1926) відсутні спроби співвіднесення їх з естетикою бароко.

Починаючи з 30-х і майже до 80-х років ХХ ст. над поняттям «бароко» закріпилося тавро негативної ідеологічної оцінки – так званий «занепадницький стиль». Це значно відсувало у часі можливість досліджувати його вияви в українській стародрукованій книзі. В українському літературознавстві стиль бароко з ідеологічних міркувань згадувався в негативному значенні в середині

1930-х років (зокрема у статті О. Білецького «Проблеми вивчення старовинної української літератури», в журналі «Літературна критика» 1936 № 1 (2)). Сміливою спробою «виправдання» цього стилю став розділ С. І. Маслова в «Нарисах з історії української літератури» (Київ, 1945), присвячений українській літературі XVII – початку XVIII ст. В ньому йдеться про домінування барокової естетики в українській проповіді, віршуванні та драматургії XVII ст. Прикметно, що при цьому С. І. Маслов (як і в подальші дослідники літератури бароко) взірцями стилю називає більшість із тих творів, видання яких вважаються визначними пам'ятками книжкового мистецтва. На жаль, «Нариси» було заборонено та вилучено з ужитку одразу після виходу тиражу.

У 30–50-ті роки вивчення українського бароко мало епізодичний характер. В літературознавстві, щоправда, відбулося певне пожвавлення досліджень українського бароко напередодні 4-го з'їзду славистів 1958 р. в Москві. Такі впливові на той час літературознавці, як І. Голеніщев-Кутузов, І. Єрьомін та О. Морозов, говорили про правомірність застосування терміну «бароко» до характеристики явищ української (і російської) літератур XVII–XVIII ст. З кінця 60-х років у монографічних працях, присвячених різним сферам українського мистецтва XVII–XVIII ст., все частіше застосовується поняття «стиль бароко». Узагальнений погляд на історію виникнення та поширення українського бароко викладено в «Історії українського мистецтва» (Київ, 1968). На початку 70-х років в журналі «Радянське літературознавство» з'являються перші теоретичні статті, присвячені феномену бароко в українській літературі: «Про українське літературне барокко» І. Іваньо (1970, № 10), «Українське барокко в контексті європейського літературного процесу XVII ст.» Д. Наливайка (1972, № 1). З кінця 1970-х виходить низка антологій, хрестоматій та повнотекстових перевидань українських літературних творів доби Бароко. Провідну роль в дослідженні літературної барокової спадщини відіграють також видані в цей період публікації з історії книги та давньої бібліографії, серед яких, наприклад, зведений репертуар українських стародруків Я. Запаса та Я. Ісаєвича «Пам'ятки книжкового мистецтва» (Львів, 1981–1984), монографічні дослідження Д. Степовика, присвячені роботам видатних граверів

доби Бароко. У цих працях, незважаючи на присутність певного «ідеологічного накипу», декларуються основні риси українського бароко та їх вияви в площині книжкової графіки та художньо-образного змісту українських видань.

Зміна світоглядної парадигми в українській академічній науці на початку 1990-х років сприяла реактуалізації в науковому дискурсі здобутків представників української діаспори (Д. Антоновича, Л. Білецького, Д. Чижевського та ін.), які від середини 1930-х років презентували українську культуру доби Бароко в світовій славістиці.

Дослідження перших десятиліть ХХІ ст., присвячені стародрукованій українській книзі, мають в своєму розпорядженні напрацьовану джерельну базу, методологію та можливість об'єктивного погляду на книжкові пам'ятки трьохсотлітньої давнини. В узагальненому огляді українського друкарства Я. Ісаєвича «Українське книговидання: історія, розвиток, проблеми» (Київ, 2002) розглядаються окремі ознаки впливу бароко на художнє оформлення видань ХVІІ ст. Сильові особливості української книжкової графіки ХVІІ–ХVІІІ ст. підсумовує Д. Степовик у виданні «Українська гравюра бароко...» (Київ, 2012). Літературне надбання доби українського Бароко введено в широкий науковий обіг такими виданнями, як «Муза Роксоланська» В. Шевчука (Київ, 2004), «Історія української літератури: епоха Бароко ХVІІ–ХVІІІ ст.» І. Ісіченка (Львів, Київ, Харків, 2011), 2-й том академічної «Історії української літератури» (Київ, 2014) та ін. Як і годиться, кожен дослідник зосереджується на предметі своєї спеціальності: книжковій гравюрі чи художній образності літературного тексту. При цьому бракує досліджень, об'єктом яких виступала б українська стародрукована книга ХVІІ–ХVІІІ ст. в її єдності художнього слова та книжкової графіки.

За сторіччя української академічної науки було напрацьовано значну джерельну та методологічну базу дослідження стилю бароко в українських стародруках. Проте залишилось і чимало лакун, що потребують заповнення та ставлять виклики в тому числі й перед дослідниками української стародрукованої книги як культурного об'єкта зі складною художньо-естетичною структурою.

УДК 017.2(470+571)Берков + 094/099(477) + 821.161.2.09

Лис Марина Марковна

Marina Lis

научный сотрудник

Research Fellow

ЦНБ им. Якуба Коласа

НАН Беларуси

Yakub Kolas Central Scientific Library of the NAS of Belarus

УКРАИНИКА КАК ОДНА ИЗ СОСТАВЛЯЮЩИХ ЛИЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ П. Н. БЕРКОВА

UKRAINICA AS ONE OF THE COMPONENTS OF A PERSONAL LIBRARY OF P. N. BERKOV

Рассмотрен книжный комплекс «Украиника» в составе личной библиотеки российского ученого П. Н. Беркова из фонда ЦНБ НАН Беларуси. Определен его количественный и языковой состав, выделены тематические группы. Дана общая характеристика.

The paper covers the “Ukrainica” book collection which is part of a personal library of Russian scholar P. N. Berkov deposited in the fund of the Central Library of the National Academy of Sciences of the Republic of Belarus. It assesses its size, analyses the languages of the books, determines its thematic groups and provides general characteristics of the collection.

Ключевые слова: Украиника, П. Н. Берков, библиотека, книжный комплекс, история литературы, литературоведение.

Keywords: Ukrainica, P. N. Berkov, library, book collection, history of literature, literary studies.

Как известно, личная библиотека в определенной степени является отражением мировоззрения владельца, его вкусов и интересов, научных и литературных предпочтений, своеобразным индикатором духовного роста и развития. Кроме того, она выступает не только как пассивная хранительница разнообразной, важной, порой уникальной информации, но и является особым инструментом, активно и широко используемым владельцем в том числе в процессе его творческой деятельности.

В этом отношении показательно книжное собрание известного российского ученого литературоведа, библиографа, книголюбца Павла Наумовича Беркова (1896–1969). Библиотека после его смерти была приобретена Академией наук БССР и вошла цельным массивом в состав фонда отдела редких книг и рукописей академической библиотеки (в настоящее время – Центральная научная библиотека имени Якуба Коласа Национальной академии наук Беларуси).

Книжную коллекцию составляет 11 242 единицы различных видов изданий: книг, брошюр, журналов, а также издательских и владельческих конволютов, содержащих в своем составе печатные документы, объединенные единой темой или именем одного автора¹.

Эта цифра приведена без учета значительного количества оттисков, статей, рефератов, извлечений из книг (около 1 300 экземпляров)², распределенных по тематическому признаку, а также печатных документов в виде вложений.

П. Н. Берков был человеком широкого кругозора, отличался глубокими познаниями в различных областях гуманитарного знания. Сфера его профессиональных интересов – история русской литературы, литературоведение, библиография, не ограничивалась лишь этими предметами. В его библиотечном собрании были широко представлены западноевропейская научная и художественная литература, издания по искусству, в том числе по истории театра, различного рода справочники, словари, а также разнообразная литература народов бывшего СССР, профессиональный интерес к которой впоследствии вылился у Беркова в разработку и чтение вузовского курса лекций по данной теме. Поэтому не случайно, что в библиотеке ученого выделен довольно внушительный массив книжных документов под условным названием «Литература народов СССР». Объем данного отдела составляет приблизительно десятую часть от всего книжного собрания.

Вся литература в нем размещена в комплексах, сформированных по национальному признаку и расположенных в алфавитном порядке. В их составе как художественные произведения, в том числе на национальных языках, так и литературоведческие, языковедческие и книговедческие исследования, фольклорно-эт-

нографические материалы, книги, затрагивающие театральное и изобразительное искусство, а также другие издания гуманитарного профиля.

Значительное место в отмеченном массиве занимает украиника – комплекс книжных документов, отражающий научное, историко-культурное, общественно-политическое наследие Украины. В рамках этого комплекса нами выявлено 427 экземпляров изданий на украинском, русском и белорусском языках.

Крайние даты рассматриваемых документов – 1846–1968 гг.

В составе данного комплекса присутствуют как издания украинских авторов на национальном и русском языках, так и литература, посвященная Украине, затрагивающая различные аспекты ее истории, науки, культуры и отличающаяся большим тематическим разнообразием.

Безусловно, П. Н. Беркова как ученого-гуманитария прежде всего интересовали книги, отражавшие главные направления его научной деятельности: литературоведение, книговедение, библиографию, литературные связи и т. д. Поэтому не случайно, что именно эта литература доминирует и в комплексе «Украиника» (201 экз.).

Среди литературоведческих работ присутствуют издания, посвященные истории украинской литературы с древних времен по современную П. Н. Беркову советскую эпоху, в том числе отражающие историю зарождения и развития в этот период отдельных литературных жанров и направлений, а также исследования о жизни и деятельности наиболее ярких представителей украинской литературы.

Например, история украинской литературы представлена как отдельными изданиями в виде небольших очерков, так и фундаментальными трудами. Это очерки литературоведа, церковного историка, этнографа Н.И. Петрова (1840–1921), вышедшие в Киеве в 1880, 1884, 1911 гг.,³ украинского писателя литературоведа, переводчика, издателя общественного и культурного деятеля Богдана Лепкого (1872–1941)⁴; фундаментальный труд историка, общественно-политического деятеля, создателя украинской научной историографии академика М. Грушевского (1866–1934)⁵, трехтомная история литературоведа, исследователя творчества И.

Франко академика М. Возняка (1881–1954)⁶, а также многотомные академические издания 1950–1960-х гг. и другие издания⁷.

Эти книжные документы, хотя и отличаются различными подходами в освещении тех или иных литературных явлений, где акценты расставлены в зависимости от определенного периода времени, правящей идеологии, гражданских позиций автора, вместе с тем являются ценными источниками при изучении истории украинской литературы и в целом книжной культуры.

Значительную часть литературоведческой группы составляют исследования, посвященные жизни и деятельности классиков украинской литературы Т. Шевченко, И. Франко, И. Котляревского и других писателей.

Со многими авторами П. Н. Берков был знаком лично, о чем свидетельствуют многочисленные теплые дарственные надписи на книгах.

Второй по величине группой в комплексе «Украиника» является художественная литература (121 экз.), представленная различными литературными жанрами, включающая как многотомные собрания сочинений, так и отдельно изданные произведения на украинском языке и в переводе на русский. Среди авторов – маститые украинские писатели, а также литераторы менее известные широкому кругу читателей.

На третьей позиции по численности находится группа документов, объединяющая в себе научные труды, сборники, материалы съездов, конференций – 46 экземпляров. Среди них можно отметить выпуски львовского издания «Украинско-русский архив» за 1859–1920 гг., «Труды филологического факультета Киевского государственного университета», «Научные записки» вузов Украины, «Сборник славистских работ» и много других изданий данной группы, вызывавших профессиональный интерес П. Н. Беркова.

Определенное место в «Украинике» отведено изданиям, в том числе начала XIX в., затрагивающим историческое и культурное наследие Украины и, в первую очередь, ее народные истоки. Так, в группе под условным названием «Этнография и фольклор» (34 экз.) представлены сборники и отдельные издания, отражающие поэтические и прозаические жанры украинского фольклора, тео-

ретические исследования, программы курсов для вузов по украинскому народнопоэтическому творчеству и другие материалы.

Остальные тематические группы («Языкознание», «Библиография», «Книговедение», «Библиотековедение», «Общественно-политическая литература», «Справочные издания», «Разное») более мелкие по численности представленных в них изданий: от 3 до 8 экземпляров в каждой, однако они также выполняют роль важных информационных источников.

Большинство книг данного комплекса на украинском языке, что не являлось для П. Н. Беркова, в совершенстве владевшего западноевропейскими и многими славянскими языками, преградой к их изучению.

Благодаря инскриптам на многих книгах, можно говорить о тесных научных и человеческих контактах П. Н. Беркова с его украинскими коллегами-учеными и писателями.

Как видим, нахождение украиники в составе книжного собрания российского ученого не является чем-то случайным. П. Н. Беркова интересовала не только профильная для него украинская литература, напрямую связанная с профессиональной деятельностью. Количественный состав и широкий тематический диапазон изданий украинской тематики свидетельствует о его глубоком интересе к украинскому народу, его традициям, истории и культуре.

Снимок используемых источников

1. Коллекция П.Н. Беркова как творческая мастерская ученого / Лис М.М., Стефанович А.В. // Книжная культура России и Беларуси в контексте историко-культурного взаимодействия: в 2 кн. / отв. ред. В.И. Васильев. – 2-е изд., перераб. и доп. Минск: ЦНБ НАН Беларуси; Москва: ФГБУ науки НИЦ «Наука» РАН, 2015. – Книга 2. – С. 443.

2. Мурашова И.Л. Отдельные оттиски в собрании П.Н.Беркова (в фонде Центральной научной библиотеки НАН Беларуси): обзор // Берковские чтения. Книжная культура в контексте международных контактов: материалы Международной научной конференции (Минск, 25–26 мая 2011 г.). – Москва: Наука: Фонд «Книжная культура», 2011. С. 232.

3. Петров Н. Очерки из истории украинской литературы 18 в. : Киевская искусственная литература XVIII в., преимущественно драматическая. Киев, 1880; Он же. Очерки истории украинской литературы XIX ст. Киев; 1884. Он же. Очерки из истории украинской литературы XVII–XVIII вв. : Киевская искусственная

література XVII–XVIII вв., преимущественно драматическая. Киев, 1911.

4. Лепкий Б. Начерк історії української літератури. Кн. 2 : Від нападів татар до Котляревського. Коломия, [1912].

5. Грушевський М. Історія української літератури : у 5 т. Т. 1–5. Київ ; Львів, 1923–1926.

6. Возняк М. Історія української літератури : у 3 т. Т. 1–3. Львів, 1920–1924.

7. Історія української літератури : у 2 т. Т. 1–2. Київ, 1950; Історія української літератури : у 2 т. Т. 1–2. Київ, 1954; Історія української літератури : у 8 т. Т. 1–8. Київ, 1967–1971.

УДК 94(477):019.5(093)

Лук'янець Катерина Юріївна

Kateryna Lukianets

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**АРКУШЕВІ ВИДАННЯ ДИРЕКТОРІЇ УНР ЛИСТОПАДА
1918 р. – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1919 р.
З КОЛЕКЦІЇ ЛИСТІВОК НБУВ**

**ONE-SHEET EDITIONS OF THE DIRECTORATE OF THE
UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC OF NOVEMBER 1918 –
THE FIRST HALF OF 1919 FROM
THE LEAFLETS COLLECTION OF VNLU**

Проаналізовані аркушеві видання, видрукувані на замовлення Директорії УНР у листопаді 1918 р. – першій половині 1919 р., що зберігаються у колекції листівок відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ.

One-sheet editions printed to the order of the Directorate of the Ukrainian People's Republic in November 1918 – the first half of 1919, deposited in the leaflets collection of the Department of Old Printed Books and Rare Editions of VNLU are analyzed.

Ключові слова: Директорія УНР, листівки, аркушеві видання.

Keywords: Directorate of the Ukrainian People's Republic, leaflets, one-sheet editions.

Серед джерел з історії Української революції 1917–1921 рр. значне місце займають неперіодичні видання – листівки (аркушівки, летючки, метелики). У відділі стародруків та рідкісних видань (далі – ВСРВ) НБУВ зберігається репрезентативне зібрання листівок, видрукованих на замовлення Директорії УНР (14 листопада 1918 р. – 10 листопада 1920 р). Їх джерелознавчий аналіз дозволить збагатити вивчення історії розбудови української державності.

Аркушівки Директорії УНР листопада 1918 р. – першої половини 1919 р. можна розділити на декілька тематичних груп. Першу групу складають летючки, що розкривають перипетії становлення Директорії УНР у листопаді – грудні 1918 р. У листопаді 1918 р. з'явилися листівки, у яких йшлося про перехід верховної влади до Директорії та закликалося зі зброєю в руках «знищити доценту гетьманський безлад і його насильства» (шифр зберігання – Кл. 3131). У аркушівках були опубліковані тексти публіцистичних статей, що роз'яснювали листопадові події 1918 р., розвінчували неправдиві чутки про Директорію та коротко «на фактах і авторитетних посвідченнях» викладали історію листопадово–грудневих подій 1918 р.

У таких листівках, як «Директорія Української Народної Республіки» (Кл. 797), «Історія повстання листопада–грудня 1918 р.» (Кл. 1442), «До історії організації повстання листопада–грудня 1918 року» (Кл. 1440) відтворені події організації антигетьманського повстання. Наприкінці інформаційно-агітаційних видань зазначалося, що вони мали бути передруковані та розповсюджені у містах і селах країни.

Окремими метеликами були видруковані біографії членів Директорії. У фонді ВСРВ зберігається листівки з життєписами В. Винниченка, С. Петлюри, О. Андрієвського (Кл. 818, Кл. 903, Кл. 905, Кл. 944, Кл. 943).

У аркушівках Директорія публікувала невеликі оголошення, інформації про події. Наприклад, листівка «Оповіщення Директорії УНР» (Кл. 778, Кл. 779) пояснює особливості нової влади,

її найближчі завдання; «Оповіщення до Українського Народу» (Кл. 805) – агітує стати до зброї за УНР; у летючці «Вибори до Ради Робітничих депутатів» (Кл. 825) йдеться про політичний устрій країни за Директорії УНР.

Другу групу складає листівкова продукція з текстами офіційних постанов, декларацій, універсалів Директорії, наказів Армії УНР. Так, у фондї ВСРВ зберігається три аркушевих видання програмного документу конституційного значення – «Декларації Директорії УНР» (Кл. 945, Кл. 946, Кл. 947). Ці примірники листівок були видрукувані у різних видавництвах, мають великі розміри – орієнтовані на масового читача для вивішування у людних місцях.

Збережені аркушівки розкривають усі напрямки внутрішньої та зовнішньополітичної діяльності Директорії УНР. До таких належать листівки: «Універсал Директорії УНР до трудового селянства» від 10 січня 1919 р. (Кл. 869) – про упорядкування земельного питання в Україні, «Закон про місцеві конгреси і ради трудового народу» від 2 березня 1919 р. (Кл. 970) – про мету створення, склад та завдання місцевих конгресів і рад; накази Армії УНР: від 26 листопада 1918 р. – про матеріальне забезпечення родин інвалідів та загиблих воїнів (Кл. 787), від 15 грудня 1918 р. – про складання реєстрів армії УНР і введення особистих карток воїнів (Кл. 816), від 15 грудня 1918 р. – про користування землею в УНР (Кл. 819, Кл. 821).

У листівках було опубліковано тексти наказів Директорії УНР губернським і повітовим комендантам і комісарам від 30 листопада 1918 р. про охорону промислових об'єктів і природних ресурсів (Кл. 791) та про утворення комісій постачання на території УНР (Кл. 792), Закон про поліпшення стану військових від 7 січня 1919 р. (Кл. 890), а також низка наказів, що регулювали організацію, постачання, регламентацію військ армії УНР (Кл. 729, Кл. 791, Кл. 890). Більшість збережених аркушевих видань було надруковано невдовзі після прийняття документів, що свідчить про важливе значення такого виду друкованої продукції при офіційному оприлюдненні законодавства Директорії.

На початку 1919 р. було видрукувано в аркушевій формі питання–відповіді про Український Трудовий Конгрес – вищий тимчасовий законодавчий орган УНР (Кл. 878). Збереглася лис-

тівка з текстом промови Голови Директорії УНР В. Винниченка 25 січня 1919 р. на Трудовому Конгресі (Кл. 891). Характерно, що текст виступу у аркушівці супроводжується редакторськими коментарями: «Оплески», «Ганьба, ганьба! – несеться з різних лав», «Центр і праві встають і голосними довгими оплесками вкривають останні слова голови Директорії»). На початку 1919 р. була видрукувана резолюція про владу Директорії УНР – «Універсал Трудового Конгресу», ухвалений 28 січня 1919 р. (Кл. 899).

Зовнішньополітична діяльність Директорії представлена аркушівкою з текстом звернення Директорії УНР «До всіх правительств світу» (Кл. 774) та листівкою з текстом «Ноти Директорії до народів світу» (Кл. 831).

Третя група аркушівок з колекції ВСРВ розкриває агітаційно-пропагандистську діяльність Директорії УНР. Значна їх частина побачила світ завдяки Інформаційному Бюро при Директорії та при Штабі Армії УНР. Здебільшого у таких летючках йде мова про підтримку та захист влади Директорії УНР. Наприклад, у двомовній аркушівці «Товариші козаки=Товарищи солдати» (Кл. 1690) після надзаголовку «В єднанні сила» йде широка відозва про необхідність об'єднання навколо Директорії УНР. Подібного змісту аркушівки: «Свобода й Демократія» (друкарня Р. К. Лубковського, Кл. 969), «До полонених» (видрукувана на замовлення Міністерства преси й пропаганди УНР, Кл. 1522), «Сини України» (Кл. 1467).

У листівці «Про Директорію Української Народної Республіки» (видана у друкарні М. І. Кушнерева та спілки в Києві ймовірно на початку 1919 р., Кл. 1638) переслідуються мета розвінчати антидиректорійську пропаганду. Закликалося не слухати політичні сили, що агітували проти Директорії (Кл. 1450), натомість доправляти їх до військово-польових судів (Кл. 902). Постановою від 26 листопада 1918 р. було заборонено агітацію проти Директорії УНР, про що також йдеться у листівках (Кл. 788).

Перелічені аркушеві видання здебільшого видрукувані в Могилів-Подільському, в друкарні Р. К. Лубковського в Києві, на деяких містяться помітки «Ставка», проте переважна їх більшість без вихідних даних. Деякі летючки мають придруки – «передрукувати й розіслати по всіх селах і волостях повіту й розліпити на

видних місцях». Зокрема таку рекомендацію мав наказ Директорії селянам від 21 листопада 1918 р. який було розтиражовано, і нині він зберігається в декількох варіантах (Кл. 775, Кл. 776).

Отже, розглянуті аркушеві видання з колекції листівок відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ мають значну наукову цінність, адже висвітлюють внутрішньо- та зовнішньополітичну діяльність Директорії УНР у листопаді 1918 р. – першій половині 1919 р.

УДК091(477) “16”:2–287“Огородок”Радивиловський Антоній

Максимчук Ольга Василівна

Olha Maksymchuk

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат філологічних наук

Candidate of Philological Sciences

**РУКОПИСНИЙ «ОГОРОДОК» АНТОНІЯ
РАДИВИЛОВСЬКОГО ЯК УНІКАЛЬНА ПАМ'ЯТКА
УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ XVII СТ.**

**ANTONII RADYVYLOVSKYI'S *OHORODOK* MANUSCRIPT
AS A UNIQUE MONUMENT OF THE UKRAINIAN
BOOK CULTURE OF THE 17TH C.**

Подано основну інформацію про внутрішню структуру й оформлення двох томів рукописного збірника проповідей Антонія Радивиловського «Огородок».

An essay contains the general information on the inner structure and the design of Antonii Radyvylivskyi's two-volume manuscript collection of sermons entitled *Ohorodok*.

Ключові слова: рукописна книга, проповідь, ілюстрація, Біблія, українське бароко, Антоній Радивилівський.

Keywords: manuscript, sermon, illustration, Bible, Ukrainian Baroque, Antonii Radyvylovskiy.

Антоній Радивилівський (р. н. невід. – 1688) – один із найяскравіших авторів української духовної літератури київсько-чернігівського кола другої половини XVII ст. Його доробок представлений широкому читацькому загалу двома об'ємними збірками проповідей – «Огородок Марії Богородиці» та «Вінець Христов», що були видані друком в Києво-Печерській монастирській друкарні у 1676 р. та 1688 р. Унікальну можливість для вивчення літературної спадщини Антонія Радивилівського, порівняно зі студіюванням творчості його сучасників, надають збережені рукописні збірники проповідей з цими ж назвами, створені з ініціативи автора, які відображають його бачення книжки як поєднання тексту й художнього оформлення. Зіставлення рукописних і друкованих збірників А. Радивилівського показало, що більшість проповідей з рукописних книг увійшла до друкованих видань, які автор доповнив новими словами, натомість окремі його казання з рукописів так і не були опубліковані (детальніше див. про це працю М. Марковського «Антоний Радивилівский, южнорусский проповедник XVII в.» [4, с. 3–8 II рах.]). Рукописні книги А. Радивилівського побіжно розглядає у своєму монографічному дослідженні В. Кречотень [2, с. 19, 383–383]. Їх художнє оформлення стало предметом вивчення Я. Запаса та Г. Логвина [1, с. 48; 3]. Далі ми спробуємо провести історико-книгознавчий аналіз двотомного рукописного «Огородока» Антонія Радивилівського, що нині зберігається в ІР НБУВ під шифрами Ф. 308 (фонд Пустинно-Микільського монастиря), № 560, I/1–I/2 (див. також «Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. Вып. 2» М. Петрова [5, с. 253]).

Обидва томи збережені в однакових оправах, типових для видань київської монастирської друкарні. Оправи виготовлені з дошок, обтягнутих коричневою шкірою. Застібки – з металу та шкіри з частково втраченими шкіряними частинами. Верхні кришки містять по чотири металевих наріжники з ликами ангелів, нижні кришки – по чотири металевих наріжники з квітковим візерунком

і «жуками» та середник із «жуком». Оправи обох томів прикрашені ідентичною орнаментикою. Кибалковий середник на верхній кришці містить зображення розп'яття з чотирма предстоячими; над правим і лівим раменами хреста – сонце і місяць; на узголів'ї хреста – табличка з надписом ІНЦІ (Ісус Назарянин, Цар іудейський); під хрестом – голова і кістки Адама. На косинцях – зображення чотирьох євангелістів. Обріз фарбований синім кольором із тисненням золотом.

Обидва томи містять написи (на арк. 1 нenum. та арк. 4 нenum. зв. відповідно), зроблені однаковим почерком, у яких ідеться про передачу книг у 1688 р. у власність Пустинно-Микільського монастирю Антонієм Радивиловським, його тодішнім ігуменом, який на час виконання написів був уже покійним. З напису другої книги можна дізнатися, що проповідник помер у тому ж монастирі 10 грудня 1688 р.

Проповіді написані півуставом, багатьма почерками. Заголовки виконано циноброю. Є кустоди та нумерація сторінок кириличними цифрами. На берегах – посилання на біблійні книги та інші джерела. Тексти проповідей зазвичай завершуються рядками у формі «лійки», зрідка – подвійної чи навіть потрійної.

В оформленні обох книг використовуються заставки, кінцівки, ініціали, у мистецькому виконанні яких переважають рослинні мотиви барокової орнаментики. Високохудожні прикрашені орнаментально-сюжетними малюнками великі ініціали часто корелюють зі змістом проповідей. Наприклад, «Слово первое о покаянии» починається ініціалом із зображенням апостола Петра, який плаче через те, що зрікся Христа (т. 2, с. 1586; тут і далі при цитуванні розкрито титла та спрощено орфографію), і цей новозавітний сюжет згадано у тексті казання. Після деяких проповідей у якості кінцівки використовуються зображення квітів чи ангелів.

Перший том «Огородка» містить недільні казання, слова на деякі перехідні свята (Великдень, Вознесіння, Трійцю тощо) та неперехідне свято Благовіщення (усього 127 проповідей). На початку рукопису вставлено п'ять чистих аркушів. Титульний аркуш містить рукописну ілюстрацію-форту з орнаментально-сюжетною композицією. У заголовку вказана дата і місце, ймовірно, завершення рукопису – «Огородок Пресвятой Богородици» «на-

саджений» у Києво-Печерській лаврі 30 березня 1671 р. Очевидно, оформлення титульного аркуша у рукописі стало зразком для гравера, який вирізав форту друкованого видання однойменної збірки. І на малюнку, і на гравюрі переважають рослинні мотиви, основу композиції складає своєрідне дерево, що нагадує іконографічний сюжет «дерева Єссея», на квітках якого розміщено лики святих, починаючи з Антонія та Феодосія. Згори над назвою – постать Христа, що збирає лілеї, а над ним – Богородиця Оранта; вміщені на малюнку біблійні цитати запозичені переважно з Пісні пісень, вони збережені і на гравірованій форті друкованого «Огородка». Утім, гравер зображує унизу форти також Успенський собор Печерського монастиря, що характерно для київських видань того часу, та своєрідний паркан, який мав посилити семантику огородка як захищеного простору.

На звороті титульного аркуша рукописного кодексу розміщено сюжетну ілюстрацію, яка наслідує гравюру: у центрі, в овальній рамці, що нагадує серцевину квітки, – Успіня Богородиці, вгорі – Святий Дух, який сходить у вигляді голуба, решту внутрішнього простору малюнка займають рослинні мотиви та вписані у чашечки квіток лики найшанованіших київських святих (Володимира, Бориса та Гліба, Варвари та ін.). У друкованому «Огородку» гравюра з Успіням розміщена не на початку, а в середині збірника, перед першим словом, присвяченим цьому святу. На арк. 7 нenum. – арк. 9 нenum. зв. вміщено присвяту збірки Богородиці, перед якою, згори сторінки, – мальована заставка із зображенням Ісуса, схожим на іконографічний тип Спас Емануїл. На арк. 10 нenum. – арк. 12 нenum. рукопису міститься передмова, адресована «чителникови ласкавому». Обидва тексти у відредагованому вигляді увійшли до однойменної друкованої збірки Радивиловського. Рукопис, на відміну від друкованого «Огородка», не має присвяти Інокентію Гізелю та віршованих текстів на початку.

На арк. 12 нenum. зв. починається «Оглавлення», у якому не вказано останні в томі три проповіді – два «Слова на неділю 28» та «Слово 29 по сошествію Святого Духа». Перед ними у книзі вміщено своєрідний конкорданс – «Реєстр речій всей книзѣ першаго тому знайдуючихся», у якому вказано основні поняття та імена, які трапляються в тексті проповідей, контекст, у якому

вони згадуються та номер сторінки в книзі. У друкованому виданні «Огородка» конкордансу немає, воно завершується віршованим «Благодаренієм Маріи Богородици» та переліком друкарських помилок.

У другому томі рукописного «Огородка» розміщено 160 проповідей на неперехідні господські та богородичні свята, дні пам'яті святих та слова з інших нагод, зокрема, погребальні казання та унікальні слова «на рочини» смерті Петра Могили.

Арк. 5 нenum. займає титул у мальованій овальній рамці (вінок із квітів, що сходиться догори), із зазначенням номеру тому та тієї ж дати, що і на першому томі – 30 березня 1671 р. На арк. 5 нenum. зв. – п'ять цитат зі Святого Письма, які узято, з незначними змінами, з Острозької Біблії: Пс. 71(72):16, 91(92):14, Іс. 27:6, Сир. 24:17, Єр. 29:5. Вони відіграють роль своєрідних епіграфів до книги, у кожній присутня семантика саду або цвітіння. Вгорі над цитатами – зображення квітки, внизу – кінцівка із ликом ангела, малюнки виконані циноброю.

На арк. 6 нenum. – 6 нenum. зв. розміщено «Оглавленіє», у якому не вказуються дев'ять останніх проповідей збірника. «Оглавленіє» оздоблене прямокутною заставкою з ликом ангола в оточенні хмар, що нагадують крила, обрамлених рослинними елементами. На арк. 7 нenum. зв. – мальований фронтиспіс, на якому зображено зустріч Захарії, батька Іоанна Хрестителя, з архангелом Гавриїлом, що ілюструє текст першої проповіді, присвяченої зачаттю Предтечі, яка починається на наступному аркуші (у друкованому «Огородку» гравюра з подібним сюжетом не використана). У другому томі конкордансу немає, хоча, на думку В. Кречотня, розграфлені аркуші наприкінці книги були призначені саме для нього [2, с. 382].

Спроба книгознавчого аналізу двох томів рукописного «Огородка» засвідчує, що вони становлять цілісну, логічно впорядковану автором, виконану на високому мистецькому рівні пам'ятку, структура і оформлення якої відтворили авторське бачення твору і частково лягли в основу однойменного друкованого видання. Комплексне книгознавче, мистецтвознавче, текстологічне дослідження особливостей рукописних книг Антонія Радивиловського в порівнянні з друкованими, аналіз його неопублікованих проповідей становлять перспективу для подальших студій над спадщи-

ною видатного українського проповідника барокової доби.

Список використаних джерел та літератури

1. Запаско Я. Мистецькі рукописні пам'ятки України / Я. Запаско. Львів : Місіонер, 1997. 79, [1] с.
2. Кречотень В. І. Оповідання Антоня Радивиловського : з історії української новелістики XVII ст. / В. І. Кречотень. Київ : Наукова думка, 1983. 405, [3] с.
3. Логвин Г. Н. З глибин: давня книжкова мініатюра XI–XVIII ст. / Григорій Никоневич Логвин. Київ : Дніпро, 1974. 205 с.
4. Марковський М. Антоний Радивилловский, южнорусский проповедник XVII в. Неизданные проповеди Антония Радивилловского / М. Марковский. Киев : Тип. Имп. ун-та св. Владимира, 1894. [4], IV, 187, [1], 86 с.
5. Петров Н. И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. Вып. 2 / Н. И. Петров. Москва : Университетская типография, 1896. 294 с.

УДК 94(477)“1918”:02

Петриченко Катерина Вікторівна

Kateryna Petrychenko

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

**ВІДОБРАЖЕННЯ ПОДІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА
ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО У ВИДАННЯХ ЗАРУБІЖНОЇ
УКРАЇНІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В.
І. ВЕРНАДСЬКОГО**

**DISPLAY OF EVENTS OF UKRAINIAN STATE OF HETMAN
PAVLO SKROROPADSKY IN FUNDS OF THE DEPARTMENT
OF FOREIGN UKRAINICA OF V. I. VERNADSKY
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

Розглянуто літературу з фондів відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, присвячену висвітленню періоду Української Держави.

The paper covers literature from the funds of the Department of Foreign Ukrainica of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine covering the period of the Ukrainian State headed by Hetman Pavlo Skoropadsky. It discloses issues related to its typology and subject matter.

Ключові слова: фонди, література, Українська Держава, відділ зарубіжної україніки.

Keywords: funds, literature, Ukrainian State, Department of Foreign Ukrainica.

У 2018 р. виповнюється 100 років від утворення й існування Української Держави, очолюваної гетьманом Павлом Скоропадським (29 квітня – 14 грудня 1918 р.). У фондах відділу зарубіжної україніки (ВЗУ) Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зосереджено значний масив літератури, присвяченої періоду Української революції 1917–1923 рр., зокрема Українській Державі. Збережену літературу можна поділити на такі види: дослідження, написані учасниками подій; мемуари; журнали та часописи; пропам'ятні збірники; праці іноземними мовами.

Чимало книг, в яких висвітлення Української Держави представлено як окремий розділ на тлі вивчення Української революції. Це такі праці, як: «Історія України 1917–1923 рр.» Д. Дорошенка, «Історія України» Н. Полонської-Василенко, «Україно-московська війна (1917–1919)» П. Мірчука. Крім фундаментальних досліджень, у фондах ВЗУ зберігається окремий блок літератури, присвячений аналізу державно-правових підстав Гетьманату 1918 р. (праця М. Стахова), оцінці постаті гетьмана Павла Скоропадського та його Держави (праці П. Феденка, С. Доленги). Чимало розвідок торкається розкриття більш вузьких питань державного будівництва, таких, як аграрна політика, збройні сили тощо (праці І. Витановича, З. Стефаніва).

Левову частку книг, що стосуються періоду Української Держави, становлять опубліковані за кордоном мемуари суспільно-політичних, військових, культурних діячів Української революції: В. Андрієвського, Д. Донцова, Д. Дорошенка, І. Мазепи та

ін. Не можна оминати у цьому переліку спогади самого очільника держави – Павла Скоропадського. З нагоди святкування сторіччя Академії наук України та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського актуальними є спогади Л. Биковського, присвячені історії Академії наук, книгарень, бібліотек, а також появи Національної бібліотеки Української держави.

Великий блок спогадів міститься у журналах і часописах, виданих в діаспорі впродовж 20–50-х років ХХ ст. Серед них: «Вільна Україна» (Нью-Йорк), «Вісті комбатанта» (Торонто), «Державницька думка» (Філадельфія), «Наша культура» (Варшава), «Табір» (Каліш), «Хліборобська Україна» (Відень). Часто-густо у спогадах висвітлювались події різних етапів існування Української Держави, як-от розгін німцями Центральної Ради (спогад О. Ільницького), відкриття Українського державного університету в Кам'янці-Подільському (В. Приходька), умови перетину кордону та використання українських закордонних паспортів (О. Залеського), дипломатичну діяльність за часів гетьмана (П. Коваліва), повстання проти влади гетьмана та німців (П. Єрошевича, В. Сахна, В. Проходи), останні дні П. Скоропадського (Є. Скоропадської) тощо.

Постаті гетьмана Павла Скоропадського приділено концентровану увагу у пропам'ятних діаспорних збірниках, присвячених роковинам відновлення Української Держави. Вони містять у собі широкий спектр питань, що стосуються поданої тематики: це і спогади, і розвідки на різні теми, опубліковані документи та уривки з газет, інформація про рух гетьманців за кордоном. Одними з найбільш цікавих досліджень є наступні: стаття О. Пріцака про генеалогію роду Скоропадських («За велич нації. У двадцяті роковини відновлення Української Гетьманської Держави» Нью-Йорк, 1955); інтерв'ю з Гетьманом («У 60-річчя відновлення гетьманства» Торонто, 1978); стаття до 25-ліття з дня смерті гетьмана Данила Скоропадського – сина Павла Скоропадського, який продовжував справу свого батька за кордоном («За всенародну єдність» Торонто, 1983) тощо.

Окрім україномовних праць, запропонованій тематиці присвячено також дослідження науковців інших країн – Білорусії,

Польщі, Канади тощо. У них розкрито широкий спектр питань: вивчено аспекти державного будівництва Української Держави (Грицкевич А. П. Борьба за Украину, 1917–1921. – Минск, 2011); показано роль українських збройних сил (Skrukwa G. Formacje wojskowe Ukraińskiej „Revolucji Narodowej” 1914–1921. – Toruń, 2008), відзначено місце українського питання в польській закордонній політиці (Pisuliński J. Nie tylko Petlura Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918-1923. – Wrocław, 2004), подано спробу порівняння українського досвіду у створенні незалежного національного уряду з аналогічними зусиллями інших країн Європи (Velychenko S. State building in revolutionnary Ukraine. Toronto – Buffalo – London, 2011).

Отже, у фонді ВЗУ зберігається величезний масив літератури 1920 – 2010-х рр., що видався за кордоном, і була присвячена Українській Державі гетьмана Павла Скоропадського. Його значення залишається актуальним до сьогоднішнього дня та потребує всебічного та об'єктивного дослідження науковців сучасної доби. З нагоди 100-ї річниці від дати приходу до влади гетьмана Павла Скоропадського співробітниками відділу на базі власних фондів було підготовлено виставку книг на тему “Українська Держава Павла Скоропадського 29.IV.1918р. за документами ВЗУ: до сторіччя подій».

УДК 37.09:69(477.51)

Рой Світлана Вікторівна
Svitlana Roi

науковий співробітник Ніжинського
краєзнавчого музею ім. І. Г. Спаського
Research Fellow

I. H. Spaskyi Local Studies Museum of Nizhyn

**ЗБІРКА ВИДАНЬ, НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ
КОМПЛЕКСІВ ХІХ СТ. ДЛЯ НАРОДНИХ ШКІЛ
ТА ГІМНАЗІЙ, У ФОНДОВІЙ КОЛЕКЦІЇ
НКМ ІМ. І. Г. СПАСЬКОГО:
СТИСЛА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ**

**COLLECTION OF EDITIONS, EDUCATIONAL-
METHODICAL COMPLEXES OF THE 19TH CT. FOR
PUBLIC SCHOOLS AND GYMNASIUMS, IN THE FUND
COLLECTION OF I. H. SPASKYI LOCAL STUDIES
MUSEUM OF NIZHYN: BRIEF CHARACTERISTICS
AND FEATURES**

Описано і проаналізовано як музейні експонати та історичні джерела навчально-методичні комплекси XIX ст. для народних шкіл та гімназій, що зберігаються у фондах НКМ імені Івана Спаського.

The paper presents the study of educational-methodical complexes of the 19th ct. for public schools and gymnasiums deposited in I. H. Spaskyi Local Studies Museum of Nizhyn. The main goal is to analyze these editions as valuable museum exhibits and historical sources.

Ключові слова: навчально-методичний комплекс, фондово-експонаторна характеристика, типографія, підручник, народні школи, гімназії.

Keywords: educational-methodical complex, fund-exhibitory characteristics, typography, textbook, public schools, gymnasiums.

У основному фонді Ніжинського краєзнавчого музею є п'ять видань, що відносяться до навчально-методичних комплексів XIX ст., котрі безумовно потребують як фондово-експонаторної, так і культурно-історичної характеристики. Через перебування України в складі Російської імперії ці книжки мають спільні риси, зокрема всі вони вийшли друком у видавництвах Санкт-Петербурга, де контроль за навчально-методичними посібниками здійснювався Міністерством народної освіти, а також всі навчально-методичні комплекси XIX ст. були російськомовними, оскільки навчання велося російською мовою.

Разом з тим кожне видання мало свої характерні особливості. Одним із узагальнюючих посібників була книга «Золота грамота», перша в Російській імперії навчально-виховна народна хрестоматія у 2-х частинах (видавництво Є. Г. Потапова, м. Москва 1884 р.). У НКМ ім. І. Спаського, зберігається 2-га частина, рекомендована для учнів старших класів гімназій; вона має 416 сторінок, тираж 80 000 екземплярів. На жаль, оригінальна палітурка

не збереглася, книга в товстій саморобній палітурці світло-коричневого кольору. У книзі вміщено понад 1 000 статей та 300 малюнків в тексті. Упорядником і видавцем цієї хрестоматії був Федір Васильович Ліванов, кандидат богословських наук, викладач Санкт-Петербурзької гімназії. Даний методичний комплекс був рекомендований для старших класів народних шкіл та гімназій всіх відомств Російської імперії. До фондового зібрання НКМ ім. І. Г. Спаського дане видання потрапило у 1980 р. від учня Ніжинського культурно-освітнього училища Сергія Оглановського.

Характеризуючи зміст посібника, слід зазначити, що у першому розділі зроблене визначення основних дефініцій історії як науки та методології її вивчення, а також огляд деяких подій з історії Росії. Другий, третій, четвертий, п'ятий та шостий розділи висвітлюють історію релігії та основи богослов'я – Закону Божого. Розділ сьомий присвячений методичним особливостям вивчення літературних прозових творів, а проблемам розбору поетичних творів присвячений восьмий розділ. У десятому розділі видання розглядаються вірші, зокрема поняття віршування, розділ одинадцятий присвячений відомим російським письменникам та поетам. У дванадцятому розділі охарактеризовані проблеми астрономії і фізики; проблеми початкової хімії означені в тринадцятому розділі, в ньому до того ж подаються основні категорії мінералогії. Проблема ботаніки присвячений чотирнадцятий розділ. П'ятнадцятий, покликаний ознайомити учнів з основами анатомії, має назву: «Человек как есть творение Божье». Останній, шістнадцятий розділ книги має назву: «Правда жизненной мудрости», в ньому висвітлені проблеми етики.

Для вивчення основ алгебри слугувало видання Н.Т. Щеглова «Початкові основи алгебри з таблицями ступенів чисел від 1 до 1 000», обсягом 500 сторінок, надрукована в Санкт-Петербурзі, у типографії Якова Трея 1853 р. Оригінальна палітурка не збереглася.

Даний навчально-методичний комплекс містить початковий курс основ алгебри, включаючи в себе такі розділи: 1. Вступ; 2. Початкові терміни та поняття; 3. Алгебраїчні дії; 4. Додавання і віднімання алгебраїчних кількостей; 5. Рівняння і нерівності; 6. Нерозривні дробі; 7. Піднесення до квадрату алгебраїчних кількостей; 8. Рівняння другого ступеня з однією невідомою; 9. Рів-

няння другого ступеня з двома невідомими, коли число невідомих дорівнює даним рівняння; 10. Піднесення одночленів і многочленів до третього ступеня; 11. Піднесення до ступеня взагалі та вирахування коренів квадратних; 12. Теорія логарифмів; 13. Про геометричні прогресії; 14. Перенесення прогресій і логарифмів до вирахування процентів та доходів різного роду; 15. Початкові поняття про вирахування ймовірностей; 16. Про функції взагалі; 17. Теорія рівності вищих ступенів з однією невідомою; 18. Вирішення чисельних рівнянь вищих ступенів з однією невідомою.

Своєрідною настільною книгою для вивчення всесвітньої історії була монографія І. М. Шрека, німецького історика, професора Лейпцігського університету «Давня і нова загальна історія І. М. Шрека, доповнена коротким розповіддю про останні події нашого часу: в трьох частинах». Частина 1. Видання третє. Надрукована в м. Санкт-Петербурзі, в типографії Олександра Смирдіна у 1827 р. Книга в твердій темно-коричневій палітурці, налічує 175 сторінок.

В даному виданні мова йдеться про події 1810–1820 років, здебільшого від 1815 р. до кінця 1825 р. Автор намагався посприяти легшому засвоєнню учнями основних історичних понять. Давши у вступі чітку дефініцію поняття «історія», І. М. Шрек зосередив увагу на предметі та об'єкті її вивчення, а також короткому аналізу історичних джерел, виокремивши спеціальні історичні дисципліни та науки, пов'язані з історією.

Для вивчення латинської мови, була дуже цінною книга Ф. Гедіке «Латинська навчальна книга для початківців, що навчаються латинської мови. З початковими основами граматики і коротким словником», видана в м. Санкт-Петербург в друкарні Департаменту Народної освіти у 1825 р. Підручник налічує 344 сторінки, в твердій сірій обкладинці. Даний навчально-методичний комплекс починається розділом «Короткі різного роду пропозиції», книгу продовжує розділ з текстами для читання: байками, повістями, «достопамятною і з природної історії» (розповіді про тварин, комах, рослин, корисні копалини) латинською мовою. Потім автор пропонує коротку латинську граматику, і закриває книгу латинсько-російський словник «слів, що в цій книзі знаходяться».

Досить поширеним навчально-методичним комплексом для вивчення слов'янських мов, був підручник назвою: «Слов'янська граMATика, запозичена переважно з Граматики С. Добравського,

старшим вчителем Санкт-Петербурзької гімназії Іваном Пенінським», та підзаголовком: «Их послушав образумить известия словесная». Видано в м. Санкт-Петербург у друкарні народного Просвітництва 1825 р. Сама книга складається з 4-х розділів і 17-ти глав. Розділ 1-й називається «Правопис», другий розділ має назву «Словотворення», він висвітлює питання фонетики; третій, присвячений частинам речення та частинам мови, має назву «О степенях уравнения», в ньому зокрема йде мова про синтаксично-лексичні та пунктуаційні властивості числівника, іменника, займенника, дієслова та його відмінків, до того ж розглядаються правила вживання сполучників, займенників. Останній четвертий розділ називається «Словотворення», в якому висвітлені питання вживання та утворення слів.

Запропоновані навчально-методичні комплекси являються цінними не лише з фондово-експонаторної точки зору, а й з історичної, як історичне джерело з вивчення культурно-освітніх процесів, типографської та друкарської справи ХІХ ст.

УДК 093:655.15(477):025.021(477)НБУВ

Рудакова Юлія Костянтинівна
Yuliia Rudakova

старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

**ЛАТИНОШРИФТНІ СТАРОДРУКИ СУПРАСЛЬСЬКОЇ
ДРУКАРНІ У ФОНДІ НБУВ (ТЕМАТИКА ВИДАНЬ,
СТАН ЗБЕРЕЖЕНОСТІ ПРИМІРНИКІВ)**

**ROMAN TYPE OLD-PRINTED EDITIONS OF THE SUPRASL
PRINTING HOUSE IN THE VNLU FUND (SUBJECTS
OF EDITIONS, INTEGRITY OF COPIES)**

У публікації розглянуто 28 примірників 19-ти латиношрифтих видань друкарні супрасльського василіанського монастиря з фонду НБУВ. Проаналізовано тематику видань, загальні риси оформлення, стан збереженості примірників, провенієнції.

In the publication 28 copies of 19 Roman type editions of the Suprasl Basilian monastery's printing house from the VNLU fund are revised. The subjects of the editions, general features of their decoration, integrity of the copies and provenances are analyzed.

Ключові слова: супрасльська друкарня, латиношрифти стародруки, гравюра, провенієнції.

Keywords: Suprasl printing house, Roman type editions, engraving, provenances.

Друкарня Супрасльського Благовіщенського василіанського монастиря, що діяла у 1693–1802 рр., була одним із друкарських осередків василіанського ордену поряд із друкарнями у Вільно (Вільносі), Уневі та Почасві. Розташована «в пуці, віддаленій від сіл і містечок», на українському Підляшші, за понад столітній період своєї діяльності вона випустила друком близько 500 різнопланових видань, що оцінюється як надзвичайно великий обсяг продукції. За даними дослідниці історії та репертуару друкарні М. Цубжинської-Леонарчик, понад половина супрасльських друків – світського характеру, 71% продукції – польськомовні видання, 10,5% – латиномовні, одне видання – литовською мовою, 18% – кириличні, переважно літургійні видання (Cubrzyńska-Leonarczyk M. *Dziedzictwo Unii Brzeskiej. Z dziejów oficyny wydawniczej OO. Bazylianów w Supraślu (1695–1803)*. Warszawa – Białystok, 2007. S. 67–68).

У історії супрасльської друкарні виділяють п'ять основних періодів діяльності: початкові роки, розквіт 1710–1730-х років, зменшення інтенсивності роботи у 1740–1770-х роках, посилення світського спрямування в роботі, пов'язаного з Добою Просвітництва, в 1780–1790-х роках, останні роки у боротьбі за виживання під прусською владою.

У фонді відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського зберігається 19 видань у

28-ми примірниках друкарні Супрасльського василіанського монастиря, надруковані латинським шрифтом у 1713–1793 рр. Крім того, є 20 кириличних видань і 4 видання, надруковані латинським і кириличним шрифтами, які в даній публікації не розглядаються. Більшість наявних латиношрифтних видань – польською мовою, інші – латинською. Серед них є як оригінальні, так і перекладні твори.

Тематично латиношрифтні видання можна розділити на релігійні та світські. Серед перших найбільше представлені збірники проповідей різних авторів. Найраніше видання – це «казаня» єзуїтського проповідника Антонія Ширми (Szyrma, Antoni; ?–1732), виголошені у варшавському єзуїтському костьолі та надруковані в 1713 р. (один примірник). У 1714 р. було видано збірник проповідей одного з найвизначніших представників греко-католицької церкви, прихильника об'єднання православної та католицької церков, київського митрополита, богослова та письменника-полеміста Іпатія Потія (1541–1613) із доданим його життєписом авторства Лева Кишки (Kiszka, Leon; 1663–1728) – архімандрита Супрасльського монастиря з 1708 р., володимиро-берестейського єпископа з 1711 р., київського митрополита з 1714 р. (один примірник без початкових аркушів). Також наявні двотомні видання недільних проповідей Мартина Гайдзинського (Gajdziński, Marcin; ?–1794) 1789 р. (по одному примірнику обох томів) та єзуїта, королівського проповідника Себастьяна Ляховського (Lachowski, Sebastian Fabian; 1731–1794) 1793 р. (один примірник другого тому).

Чотирма виданнями представлені твори з моральної теології. Це твір секретаря луцького та берестейського єпископа Яна Ігнатія Темезварі (Temezvari, Jan Ignacy) «Anima pœnitens ad regulas pœceptorum decalogi» 1726 р. (два примірники). Тези доповіді Афанасія Марцинкевича (Marcinkiewicz, Atanazy) «Philosophia peripatetica», виголошеної в Жировицькому василіанському колегіумі в 1749 р. (один примірник). Настанови щодо правильної християнської поведінки у творі варшавського каноніка Войцеха Клосовича (Kłosowicz, Wojciech) «Instrukcyя względem pyncypalniejszych punktow religii, obyczaiow u przystoynego rządu się na swiecie» 1758 р. (один примірник). Посібник

у двох частинах для майбутніх священників авторства генерального берестейського офіціала, володимирського архідиякона Антонія Корончевського (Koronczewski, Antoni) «Teologia moralna dla sposobiących się do stanu kapłanskiego», надрукований у 1779 р. (п'ять примірників 1-го тому, сім примірників 2-го тому).

Одним примірником представлено видання, присвячене коронації Жировицької ікони Божої матері в 1730 р., «Aquila grandis magnarum alarum in Zyroviciana solitudine nidificans, sub corona renascens beatissima Virgo Maria». Видавничий конволют 1722 р. у складі перекладених польською мовою твору єврейського історика Йосифа Флавія (I ст. н.е.) «Sława dawney Jerozolimy» та опису подорожі до Святої Землі польського мандрівника та проповідника Ансельма Бернардина (Anzelm Polak Bernardyn) «Peregrynacya prawdziwego opisanie Ziemi Świętey, Betleem, y Jerozolimy». Цих видань 1722 р. немає в «Bibliografii polskiej» К. Естрайхера.

Наявний примірник першого тому перекладеного польською мовою твору французького історика церкви Клода Флері (Fleury, Claude; 1640–1723) «Обучaіe chrzescian», виданого в 1784 р. Книги 4–11 видання 1792 р. праці з канонічного права доктора теології та канонічного права, проповідника, отця василіанина Тимофія Щуровського (Szczurowski, Tymoteusz; 1740–1812) під назвою «Missia bialska Rozmowy wyięte z czwartey xięgi Prawa kanonicznego» (один примірник).

Тематика світських видань, представлених у відділі, більш різноманітна. Серед них два латиномовних панегіричних твори. Перший із них ми атрибутували як видання супрасльської друкарні за елементами художнього оздоблення. Це твір «Triumphus Wiszniowiecciani nominis inter propria, & suæ serenissimæ domus trophaea ... deductus», присвячений віленському воєводі Михайлу Серватію Вишневецькому від імені Новодольського піарського колегіуму (Новий Дольськ – нині містечко Любешів у Волинській обл.) у 1736 р. (два примірники). Друге видання – це твір Михайла Чарковського (Czarkowski, Michał) на пошану пінського греко-католицького єпископа, лещинського та супрасльського архімандрита Юрія Булгака «Zodiacus infulatus

duodecim pincensium antistitum» 1739 р. (один примірник).

Історичний твір купця, торунського райці, бібліофіла, перекладача та письменника Якова Казимира Рубінковського (Rubinkowski, Jakób Kazimierz; 1668–1749) про короля Яна III Собеського «Janina zwycięskich tryumfow» 1754 р. Перекладений із латинської на польську мову медичний порадник італійського фізика, алхіміка, географа та картографа Джироламо Руселлі (Ruscelli, Girolamo; бл. 1518–1566), виданий під псевдонімом «Alessio Piemontese», «Tajemnice wszystkim oboiey płci, nie tylko ku leczeniu rozmaitych chorob» 1737 р. (один примірник без титульного аркуша і один фрагмент); наприкінці видання вміщено польсько-латинський словник. Два видання 1740 р. та 1775 р. своєрідного додатку до традиційних для XVIII ст. календарів під назвою «Klucz prognostykarski, to iest: rzetelne obiasnienie słow y przezwisk niewyrozumianych, ktorych astrologowie w kalendarzach y prognostykach swoich używaią» (по одному примірнику). Видання 1775 р. немає в «Bibliografii polskiej» К. Естрайхера.

Продукція супрасльської друкарні вирізняється високою якістю друку. Видання першої половини XVIII ст. прикрашено гравюрами з гербами чи оригінальними гравюрами-ілюстраціями, великими гравійованими ініціалами, заставками та кінцівками, комбінаціями з виливних прикрас великих розмірів. Видання 1770–1790-х років демонструють використання оздоблення у більш стриманому стилі, характерному для продукції тогочасних друкарень Речі Посполитої.

Більшість примірників містять на своїх сторінках написи, що засвідчують їх приналежність у минулому різним особам або установам. Серед приватних власників – переважно духовні особи римо-католицького і греко-католицького віросповідань. Серед установ – монастирі Загаєцький і Дубенський василіанські, Київський домініканський; навчальні заклади: Острозький єзуїтський, Луцький тринітарський і Гощанський василіанський колегіуми, Київська православна та Луцько-Житомирська римо-католицька духовні семінарії. Провенієнції примірників засвідчують широке розповсюдження супрасльських друків на українських теренах, особливо на Волині.

УДК 655ю15(477.83/86) “1848/1850”

Седляр Олександр Володимирович
Oleksandr Sedliar

вчений секретар Наукової бібліотеки

Львівського національного університету імені Івана Франка

Academic Secretary of the Scientific Library

Ivan Franko National University of Lviv

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

**ПРОСВІТА НАРОДУ В УЯВЛЕННІ ГАЛИЦЬКИХ
РУСИНІВ І ПОЧАТОК ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ТОВАРИСТВА «ГАЛИЦЬКО-РУСЬКА МАТИЦЯ»
(1848–1850 РР.)**

**EDUCATION OF PEOPLE IN THE PRESENTATION OF
GALICIAN RUTHENIANS AND THE BEGINNING OF
PUBLISHING ACTIVITY OF THE
“HALYTSKO-RUSKA MATYTSIA” SOCIETY (1848–1850)**

Розглянуто погляди галицької руської інтелігенції (головно – греко-католицьких священників) середини ХІХ ст. на просвіту народу; їх узгодити та налагодити публікацію популярної літератури було покликане засноване у 1848 р. товариство «Галицько-руська матиця».

The different looks of the Ruthenian intelligentsia (mainly – Greek-Catholic priests) of the mid-XIX century on the people's education are considered. The “Halytsko-Ruska Matytsia” society (founded in 1848) was intended to coordinate them and settle the publication of popular literature.

Ключові слова: товариство «Галицько-руська матиця», галицькі русини, просвіта народу, популярна література, історія українського книговидання, Українська греко-католицька церква.

Keywords: “Halytsko-Ruska Matytsia” society, Galician Ruthenians, education of people, popular literature, history of Ukrainian book publishing, Ukrainian Greek-Catholic Church.

Революційні події, які на початку 1848 р. охопили значну частину Європи («Весна народів»), помітно вплинули і на розви-

ток Австрійської імперії та народів, які її заселяли. Одним із наслідків було проголошення рівноправності народів та декларація рівних можливостей щодо розвитку національних мов та культур. У випадку галицьких русинів (українців) це означало унікальний шанс подолати значне відставання у національно-культурному розвитку порівняно з іншими народами, насамперед галицькими поляками. Русини розуміли, що використання можливостей державної підтримки в галузі законодавства, а також вже наявної інфраструктури (органів управління, судочинства, закладів освіти, Греко-католицької церкви) необхідно доповнити різноманітними громадськими ініціативами, зокрема щодо просвіти народу.

Переважаюча більшість галицьких русинів станом на 1848 р. була неосвіченою, а селянство, яке тільки-но позбулося панщизняної залежності, жило традиційним життям з край архайчними практиками у господарстві та побуті. Руська інтелігенція була повністю інтегрованою у польсько-німецький культурний простір галицької суспільної еліти і значною мірою мовно асимільованою. Формування нової руської (української) ідентичності було можливим тільки за активних зусиль громадських діячів, письменників, журналістів, митців тощо, які доповнювалися б результатами роботи вчителів, священників та чиновників із «офіційних» структур.

Лідери галицьких русинів, які гуртувалися навколо створеної у Львові Головної Руської Ради та Руських Рад на провінції, загалом це розуміли і вже у травні 1848 р. розпочали консультації щодо заснування громадської організації (товариства), яка мала б на меті просвіту народу (головно простолюду – селян і міщан) через видання відповідної літератури. Зразком, очевидно, мали би стати подібні товариства у слов'янських народів імперії Габсбургів – Матиці, передовсім чеська та сербська. Таке руське товариство – Галицько-руську матицю, заснували у Львові, остаточно підтвердивши цей факт на Першому з'їзді руських вчених у жовтні 1848 р. Процес створення товариства супроводжували деякі непорозуміння між групами ініціаторів, насамперед щодо бачення змісту просвіти народу та ролі в цьому процесі Греко-католицької церкви.

Історично склалося так, що у Галичині на середину XIX ст. представниками русинів перед органами влади та зовнішнім світом були передовсім архієреї та крилошани Греко-католицької церкви. У 1848 р. саме вони мали вирішальний вплив на Головну Руську Раду, священники переважали серед керівництва (виділу) Галицько-руської матиці – із 23 членів виділу, обраного 13 (25) жовтня 1848 р., 16 осіб належали до духовного стану, а очолював товариство львівський крилошанин Михайло Куземський. Відповідно, їхнє бачення просвіти народу мало б лягти в основу програми дій Галицько-руської матиці. Була й інша група, невелика за чисельністю (буквально кілька осіб), на чолі з правником Іваном Борисикевичем, яка мала інші погляди на просвіту народу та тематику майбутніх видань Матиці.

І. Борисикевич та його однодумці ініціювали створення у нерозривному зв'язку з Галицько-руською матицею Товариства народної просвіти («Общества народного просвѣщенія»), яке би мало стати певним різновидом руської академії і опікуватися передовсім науково-популярними та науковими виданнями. Ця група (до неї належав, наприклад, Яків Головацький) орієнтувалася на досвід роботи чеської Матиці і не бажала обмежувати Галицько-руську матицю до видання молитовників та релігійно-повчальної літератури. І. Борисикевич став заступником голови руського просвітницького товариства і уособлював «світський» погляд на руську просвіту – через вивчення рідної мови, літератури, історії, популяризацію науки.

Греко-католицьке духовенство бачило просвіту народу передовсім через діяльність школи та Церкви. Під школою розуміли початкові (парафіяльні та тривіальні) школи, які тоді в Галичині були під опікою консисторій. У середині XIX ст. руські священники вважали, що без навчання грамоти, без уміння читати (насамперед) і писати рідною мовою, без знання основ церковного співу будь-які просвітницькі зусилля не матимуть сенсу. При цьому освіту вони обов'язково поєднували з підвищенням рівня моральності руських селян та міщан, бачили просвіту народу у пропаганді працелюбності, законслухняності, ощадності, тверезості тощо.

Очевидний факт, що, навчившись читати, молоді русини потребуватимуть іншої літератури, окрім букварів, читанок та мо-

литовників, і потрібно подбати про її видання, чомусь не турбував більшість священників, як сільських, так і членів виділу «Матиці». Хоча ще на З'їзді руських вчених 1848 р. М. Куземський зазначив, що самі початкові школи народ не просвітають, потрібне ще й видання добрих книг рідною мовою, а згодом священник Лев Трещаківський у руській пресі навіть називав, які книги треба публікувати; проте уявлення про просвіту народу як виконання своїх професійних обов'язків священником та вчителем стало домінуючим серед руської інтелігенції середини ХІХ ст.

Це добре видно із переліку перших видань Галицько-руської матиці. У 1849–1850 рр. найбільшими накладом вийшли «Буквар для руських шкіл» о. Антонія Добрянського, «Грамматика руської мови» о. Якова Головацького, «Молитвословець для дітей» о. Михайла Малиновського (всі по 10 тис. прим.) та «Читанка для малих дітей» вже покійного о. Маркіяна Шашкевича (5 тис. прим.). Кілька інших невеликих за обсягом книг («Розправа о язичі южноруськім...» та «Три вступительніі преподаванія...» Я. Головацького, «Слово о полку Ігоря Святославича...» о. Івана Гушалевича та ін.) відображали другий напрям видавничої діяльності Галицько-руської матиці – публікацію науково-популярної та (після 1850 р.) наукової літератури.

Після Другого з'їзду руських вчених (березень 1850 р.) Галицько-руська матиця поступово відійшла у тінь нового великого культурно-просвітницького проекту галицьких русинів – спорудження Народного Дому та другої міської церкви у Львові. Її видавничі діяльність і надалі була результатом компромісу між нечисленними руськими науковцями та найбільшою частиною руської інтелігенції – греко-католицьким духовенством.

УДК 002.2(477) ".../084":025:2(477) ".../084"

Солонська Наталія Гаврилівна
Nataliia Solonska

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

**ДАВНЬОРУСЬКА КНИЖНА КУЛЬТУРА ТА БІБЛІОТЕКА
ХІ СТОЛІТТЯ КИЇВСЬКОГО СОФІЙСЬКОГО СОБОРУ
В ДОСЛІДЖЕННЯХ УЧЕНИХ
УКРАЇНСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ**

**OLD RUSSIAN BOOK CULTURE AND THE LIBRARY
OF THE XI CENTURY OF ST. SOPHIA CATHEDRAL
OF KYIV IN THE RESEARCH OF UKRAINIAN
FOREIGN SCIENTISTS**

Проаналізовано історію акумуляції знань щодо давньоруської книжної та бібліотечної культури в працях науковців українського зарубіжжя; запропоновано новий погляд на збіг дат згадування літописцем у «Повісті временних літ» часу заснування київського Софійського собору та давньоруської бібліотеки.

The history of knowledge accumulation on the old Russian book and library culture in the writings of Ukrainian foreign scientists is analysed; a new view on the coincidence of the dates of mentioning by the chronicler in the "Tale of Bygone Years" of the time of St. Sophia Cathedral of Kyiv and the Old Russian Library foundation is proposed.

Ключові слова: історія давньоруської книжності, історичні бібліотеки України, історія богослужбової співочої книжності, княжа доба України.

Keywords: history of old Russian book culture, historical libraries of Ukraine, history of liturgical singing book printing, the Princely era in Ukraine.

Головна бібліотека Давньоруської держави – бібліотека Київського Софійського собору ХІ ст., що належить до історичних

бібліотек України, – є одним зі свідчень високого культурного рівня Київської держави, який забезпечував її перебування в культурно-політичному просторі країн книжно-писемного розвитку.

Назва «бібліотека Ярослава Мудрого» (хоча в різних наукових працях використовується й ряд інших) широко відома.

Літописна стаття (згадка) від 1037 р. про час заснування Софійського собору, на нашу думку, одночасно є повідомленням і про час заснування його бібліотеки, оскільки в православному храмі передбачалася, згідно зі Студійським уставом, постановами Вселенських соборів, певна збірка – приблизно 30 богослужбових книг (чи інша кількість, залежно від статуту сакральної установи), обов'язкових для богослужіння. Було обумовлено й місце для їх зберігання.

З огляду на це, ми вважаємо науково та історично більш виваженою назву «бібліотека XI ст. київського Софійського собору», про яку і йдеться в повідомленні давньоруського хроніста. Другу оповідь літописця під тим самим 1037 р. про те, що київський князь поклав «книгы многы», належить розуміти, що князь поповнив, удаючись до сучасної термінології, фонд храмової бібліотеки. Заповнив своїми книгами (з приватної книгозбірні) «клети». За цю добротинність князь має повне право на шану потомків. Він не закладав бібліотеку, оскільки, як було наголошено вище, наявність «книгозбиральниці» (бібліотеки) було умовою православного богослужіння в усьому світі від давніх часів, оскільки саме з книг черпалися тексти богослужінь і піснеспіви. Ці тексти було почерпнуто з творів отців церкви та інших джерел. Нагадаємо, існує та дедалі розвивається такий науковий напрям, як богослужбова пісенна книжність.

Вагомий внесок у дослідження Київської Русі, зокрема її головної бібліотеки, давньоруської книги і мови, релігії, просвіти, міжнародних зв'язків, здійснили учені з різних країн світу, в тому числі представники української діаспори. Вони мали змогу вільно і незалежно висловлювати свою неупереджену наукову думку, відкидати, як наголошував Л.-Р. Винар у своїй доповіді «Християнізація України і розвиток писемності, культури й освіти в Києві в X і XI століттях (вибрані питання і гіпотези)» на Науковому

конгресі у 1000-ліття хрещення Руси-України, що проходила у 1988 р. в Мюнхені, «тенденційні і фальшиві концепції і гіпотези в ССРСР і на Заході, які дуже часто розглядають історію середньовічної України як інтегральну частину російського історичного процесу в середньовіччі».

Солідний науковий доробок представників української діаспори з проблеми Київської Русі та давньоруських бібліотек є творчим досягненням таких учених, як Д. Антонович, Л. Білецький, Л.-Р. Винар, Д. Дорошенко, А. Жуковський, митр. Іларіон (І. Огієнко), С. Килимник, П. Ковалів, С. Лесной, М. Лукомський, О. Макарушка, М. Марунчак, І. Музичка, І. Нагаєвський, О. Оглоблін, П. Одарченко, Ю. Перфецький, О. Повстенко, Н. Полонська-Василенко, С. Плохій, Л. Прицак, О. Прицак, Я. Рудницький, Р. Смаль-Стоцький, М. Терлецький, С. Томашівський, О. Субтельний, І. Холмський, о. І. Хома, М. Чайковський, Д. Чижевський, М. Чубатий, Ю. Шевельов, С. Шелухін, Д. Штогрин, В. Янів та ін. Їхні праці з вище зазначених питань видавалися в таких містах світу: Берхтегаден, Білосток, Варшава, Вінніпег, Гарвард, Гартфорд, Едмонтон (Альберта), Йорктон, Квебек, Ляйпціг, Лондон, Монреаль, Мюнхен, Нью-Йорк, Оттава, Париж, Пітсбург, Прага, Регенсбург, Рим, Торонто, Філадельфія тощо. Переважну більшість досі не перевидано і не перекладено з англійської та німецької мов.

Проблематика культури, давньоруської книжності, бібліотек Київської Русі перебувала і перебуває в центрі уваги таких установ українського зарубіжжя, як Вільна Українська Академія Наук, Канадський інститут українських студій, Колегія св. Андрея, Консисторія Української Греко-Православної Церкви в Канаді, Наукове товариство Шевченка, Організація оборони чотирьох свобод України, Оо. Василяни, Союз Українок Канади, Товариство «Волинь», Товариство прихильників УВАН, Українська Православна Соборна Громада Св. Софії в Монреалі, Українське історико-філологічне товариство, Український католицький університет, Український техніко-господарський інститут, Українське наукове православне богословське товариство, Університет Манітоби, Саскачеванський університет; видавничих організацій: «Булава»,

«Дніпрова хвиля», «Екклесія», «Робітничка книгарня і видавнича спілка», «Українська книгарня», «Українське видавництво», «Українське наукове видавництво», видавництво Шкільної Ради, «Тризуб» тощо.

Надзвичайно цікаві матеріали з заявленої проблеми, що потребують оприлюднення, містяться у фонді відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства НБУВ, наприклад, у «Збірниках НТШ», «Збірнику тисячоліття християнства в Україні. 988–1988», в «Ювілейній збірці матеріалів наукової конференції у 1000-ліття хрещення Руси-України» (Рим; Львів; Лондон, 1988–2008); у «Варшавських українознавчих зошитах» та ін.; в журналах «Визвольний шлях», «Віра й культура», «Наша культура», «Сучасність», «Українське мистецтво», «Український історик»; у календарях-альманахах, зокрема, «Рідна Нива», «Новий шлях»; у «Записках Чина Святого Василя Великого», у виданнях «Slavistica» («Праці відділу українознавства») тощо.

За окремий напрям дослідження, на нашу думку, слід вважати вивчення бібліографії праць українських зарубіжних учених із заявленої теми, оскільки науковий апарат їхніх розвідок (англійською, італійською, німецькою, польською, французькою, чеською та ін. мовами) містить посилання на цінний науковий доробок, маловідомий в Україні через відсутність більшості цих видань у вітчизняних бібліотеках.

Доробок науковців українського зарубіжжя сприяє вирішенню питання всебічного висвітлення культури княжої доби України, об'єктивній оцінці визначної ролі православної церкви в розвитку книжної та бібліотечної культури того часу; дослідженню історії вивчення давньоруської книжності та бібліотеки XI ст. Київського Софійського собору.

УДК 050.9(430=161.2) “1946”“ Хорс ”+655.41(430+161.2)
“19”Костецький І.

Супронюк Оксана Костянтинівна

Oksana Suproniuk

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат філологічних наук

Candidate of Philological Sciences

**ДИСКУРС МОДЕРНІЗМУ В КНИЖКОВІЙ КУЛЬТУРІ
ВИДАНЬ ІГОРЯ КОСТЕЦЬКОГО:
АЛЬМАНАХ «ХОРС» (РЕГЕНСБУРГ, 1946)**

**THE MODERNISM DISCOURSE IN THE BOOK
CULTURE OF IHOR KOSTETSKY'S EDITIONS:
“KHORS” ALMANAC (REGENSBURG, 1946)**

Розглядається діяльність Ігоря Костецького (1913–1983) як книгознавця й видавця. Аналізується часопис «Хорс» як явище української книжкової культури й видавничої справи та виявляється дискурс модернізму в його оформленні і наповненні.

The activity of Ihor Kostetsky (1913–1983) as a bibliologist and publisher is covered. The “Khors” journal is analyzed as a phenomenon of Ukrainian book culture and publishing trade, and the modernism discourse is determined in its design and content.

Ключові слова: Ігор Костецький, українське зарубіжжя, книжкова культура, альманах «Хорс», модернізм.

Keywords: Ihor Kostetsky, Ukrainian expatriate community, book culture, “Khors” almanac, modernism.

Контroversійна творча особистість Ігоря Костецького (1913–1983) до кінця 1980-х років була невідома в Україні. І. Костецький перебував в ізоляції в середовищі української еміграції. Вводити до наукового обігу його творчий спадок почала С. Павличко і про-

довжили Г. Грабович і М. Стех. Парадоксальність позиції І. Костецького в культурному полі України за його життя полягала в тому, що він був одним з потужних і енергійних організаторів, ідеологів і творців українського культурного процесу в умовах повоєнної еміграції в Європі і разом з тим послідовним критиком і опозиціонером творчих процесів, які відбувалися в середовищі української діаспори. І. Костецький все своє життя підпорядкував основній меті – ознайомити українців зі світовою літературою та мистецтвом, сприяти піднесенню української літератури до рівня інших світових літератур. І Костецький став частиною світової літератури, того загальносвітового культурного поля, до якого не прилучилася основна маса українських культурних діячів в еміграції. Він же намагався подолати досить міцні пута українського культурного гетто, модернізувати українську писемність, осучаснити її стилі та жанри. В цьому полягає найбільша його заслуга як інтелектуального діяча українського зарубіжжя.

І. Костецький увійшов в історію української книжкової культури як організатор приватного книжкового видавництва «На горі» (1955 – кінець 1970-х років Німеччина, Баварія), яке випустило більше видань світової класики українською мовою і україномовних книжок діячів нашої діаспори, ніж у ті ж часи було видано в радянській Україні. Зараз його видання – це раритети книжкового світу. До відкриття цього видавництва етапним в творчій еволюції І. Костецького і його різносторонньої діяльності була підготовка і видання часопису «Хорс» (Регенсбург, 1946). Хорс – це Бог Сонця в давніх слов'ян, символ високої духовної культури української Київської Русі. І. Костецький визначив «Хорс» як літературно-мистецький кварталник. 1-й номер вийшов у 1946 р. під видавничою маркою Мистецького українського руху (МУР) «Золота брама». Планувалося видавати той часопис двомовним, завжди українською і однією з інших мов світу (наприклад, українсько-китайське число, українсько-фінське, українсько-німецьке і т. д.). Видавцями «Хорса» стали творці й ідейні натхненники МУРу. На часописі стоять прізвища його редакторів В. Бера (В. Петрова), Ю. Корибута (І. Костецького), Ю. Шереха (Ю. Шевельова). Але головним редактором, організатором і фактичним видавцем часопису був І. Костецький. В спогадах сучасників і

самого Костецького знаходимо багато підтверджень, що це було саме його дітище. «Хорс», за його задумом, мав бути для українців вікном у світ.

І Костецький ідентифікував себе як українця, але вважав, насамперед, людиною культури, а вже на другому місці для нього стояла українськість і національна культура. Вона мала сенс тільки тоді, коли була відкритою до всіх інших культур світу і становила разом з ними єдиний рухливий живий організм. Українська культура, вважав він, має значення лише тоді, коли вона може дати іншим культурам щось своє, чого немає в інших. І Костецький поступово розробив своє розуміння модерного мистецтва. Його концепція модернізму в головних своїх засадах виходила із загальноєвропейських сформованих у міжвоєнний час ідей, концепцій і мистецької практики. Саме І. Костецький відкрив українським читачам творчість патріархів світового модернізму, – Е. Павнда та Т. С. Еліота. Збереглося його листування з обома поетами.

«Хорс» вирізнявся з-поміж численних періодичних видань української еміграції. Г. Грабович вважає його найцікавішим виданням в цьому колі. Хоча сучасним західним мистецтвом цікавилися й інші часописи, наприклад «Арка», жоден з них за змістовим наповненням й оформленням не досяг рівня «Хорса»: тут був не тільки великий вибір перекладів, не лише подавалися заголовки англійською, французькою, німецькою, але й була відозва до «чужих» письменників – англійською та німецькою, – надсилати статті на бажані теми.

«Хорс» був новаторським за структурою та оформленням. Програма часопису була опублікована на задньому форзаці. Передній форзац, авантитул, контртитул й фронтиспіс прикрашалися ілюстраціями. Ілюстрації були різноплановими – скульптурні зображення, шкци (ескізи, замальовки) до опер, фото фрагментів кінофільмів, портрети, графічні картини та ін. У вступній статті «З компасом» редакція повідомляла про свої плани щодо видання. Велика увага приділялася вихованню читача, залученню широкого загалу до культурних цінностей. В першому номері були твори В. Барки, Т. Осьмачки, В. Домонтовича, Г. Лорки, Петрарки, Ф. Гельдерліна, Готфріда Страсбурзького, Ляо Джая (китай-

ського письменника) та ін. Книжки переважної більшості з них потім почало видавати видавництво «На горі». Подано іншомовні анотації до кожної публікації (англійською, німецькою, французькою). Між публікаціями вміщено афоризми, цікаві вислови на мистецьку й філософську тематику.

Крім висвітлення красного письменства й перекладів, проблем світогляду, стилів, у «Хорсі» є рубрики про просторові мистецтва, театр, танок, фільми. В кінці – універсальний відділ, де багато інформації з різних галузей мистецтв. На пародійній сторінці – «мистецького хуліганства» – вміщені пародії на з'їзди МУРу, шаржі на його очільників. І. Костецький вважав пародіювання, порушення норм важливим чинником мистецького розвитку. При цьому було зазначено: «Ображатися на шаржі категорично заборонено».

Таким чином, «Хорс» у середині 1940-х років у Німеччині подавав українською мовою блискучу панораму світової культури, причому в її модерних зразках, і за масштабом охоплення тем, авторів та мистецької проблематики не мав аналогів. Його можна назвати одним з перших українських інтелектуальних часописів. У своїх поглядах видавець випереджав багатьох сучасників, неспроможних поглянути вглиб нашарувань колоніальних смислів і цінностей, накиннутих на українське культурне життя. І. Костецький створив блискучий інтелектуальний дискурс українською мовою. Його можна вважати історико-культурним феноменом України. І часопис «Хорс» був важливим етапом творчого самовизначення І. Костецького.

«Хорс» став, з одного боку, полігоном, лабораторією, в якій відбувалися дослідження над поширенням нових українських видавничих можливостей і стратегій, а з іншого – моделлю книжок, що потім видавалися у видавництві «На горі». Його діяльність стала важливою сторінкою в історії української книжкової культури.

УДК 7.026(44) “15/16”Тома де Льо:025.02(477)НБУВ

Цинковська Ірина Іванівна

Iryna Tsypkovska

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Юхимець Гліб Миколайович

Hlib Yukhymets

завідувач відділу

Head of Department

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат мистецтвознавства, доцент

Candidate of Art Criticism, Associate Professor

**ТОМА ДЕ ЛЬО – МАЙСТЕР ГРАВІРОВАНОГО
ПОРТРЕТА: ІКОНОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ
ДОСЛІДЖЕННЯ ГРАВЮР ІЗ ЗБРАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

**THOMAS DE LEU AS A MASTER OF ENGRAVED
PORTRAIT: ICONOGRAPHIC ASPECT OF RESEARCH OF
ENGRAVINGS FROM THE COLLECTION OF
V. I. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

Доповідь присвячена іконографічному методу дослідження європейського гравірованого портрета кінця XVI – початку XVII ст. на прикладі творів відомого французького майстра різцевої гравюри на метали та офортиста фламандського походження Тома де Льо (Thomas de Leu; Leeuw; Le Leup), які зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

The paper covers an iconographic method of research of European engraved portraits of the late 16th – early 17th ct. through the example of works of a famous French master of engraving on metal and an etcher of the Flemish origin Thomas de Leu; (Leeuw Le Leup), which are deposited in the funds of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine.

Ключові слова: Європейський портрет, французькі гравери, іконографія, різцева гравюра, офорт.

Keywords: European portrait, French engravers, iconography, engraving, etching.

Зібрання гравюр НБУВ містить чимало портретів роботи західноєвропейських майстрів кінця XVI – початку XVII ст. Дев'ять гравюр цього періоду належать майстру різцевої гравюри на металі та офортисту, французу фламандського походження Тома де Льо (Thomas de Leu; Leeuw Le Leur (бл. 1560–1612)). Більшу частину свого життя майстер працював у Парижі, можливо, навчався у Жана Рабеля (Rabel Jean, 1545–1603) із Бове, видатного французького портретиста кінця XVI ст. (портрет знаменитого англійського мореплавця Френсіса Дрейка, награвірований Тома де Льо, зроблений саме за малюнком Жана Рабеля, нині зберігається у Національній галереї мистецтв США).

Творчість Тома де Льо, що припадає на початковий період розквіту французького гравірованого портрета, як і творчість багатьох його співвітчизників, позначена відчутним впливом традицій блискучих майстрів камерного олівцевого портрета XVI ст. Жана і Франсуа Клуе, Етьєна Дюмустье, Жана Декура, Майстра віконта Люксембурга-Мартіга, П'єра Дюмустье-старшого, Франсуа Кенеля, Монограміста IDC, Аноніма Лекюрье, Франсуа Бюнеля, Данієля Дюмустье та інших, чий малюнок часто-густо слугували іконографічною основою чималої кількості гравірованих портретів.

Творча спадщина Тома де Льо, надзвичайно плідного майстра, лише у жанрі портрета складає понад двісті (за іншими джерелами – майже триста) гравюр, виконаних переважно різцем на міді. Серед них – портрети монархів, членів королівської родини, французької знаті. Це портрети конетабля Франції, третього герцога Анрі I де Монморансі; фаворитки короля Генріха IV Габрієли д'Естре герцогині де Бофор; кардинала та архієпископа Руанського Шарля де Бурбона; короля Франції Карла IX; кардинала Лотаринзького Луї де Гіза; короля Франції Генріха III; французької королеви Марії Медичі (гравюра виконана за живописним портретом Франсуа Кенеля); французького воєначальника герцога Філіпа Емануеля Лотаринзького та інші. Попри певну сухість та композиційну одноманітність, що притаманна портретам персон

вищого світу, твори Тома де Лью вирізняються високою технічною майстерністю, чіткістю рисунка, вмінням тонким штрихуванням, м'яким невимушеним натиском різця досягати глибоких виразних тіней, зберігаючи водночас сріблясту тональність аркуша. Більшість творів майстра відзначаються гострою, виразною й правдивою характеристикою портретованих осіб.

У зібранні НБУВ зберігається вісім портретів представників вищої французької знаті, награвіровані Тома де Лью наприкінці XVI ст. Подібно до більшості французьких граверів свого часу, він звертався до олівцевих та живописних портретів, використовуючи їх як іконографічну основу. Так, образ короля Наварри Антуана де Бурбона був награвірований за живописним портретом 1575 р. пензля відомого французького живописця й рисувальника Франсуа Клуе. Тома де Лью майже скопіював живописний портрет, але в дзеркальному зображенні, дещо загостривши риси й вираз обличчя портретованого, що було обумовлено особливостями техніки різцевої гравюри.

Портрет засновника французького роду Конде принца Людовика I де Бурбон-Конде так само був створений за живописним портретом невідомого художника французької школи XVI ст., що зберігається у музеї Конде.¹ На відміну від живописного поясного портрета, вписаного у прямокутний формат, на гравюрі бачимо погруддя в овальній рамі з текстом: *LOYS DE BOURBON PRINCE DE CONDE*. У живописному портреті торс і голова розгорнуті у $\frac{3}{4}$ повороті ліворуч. І на гравюрі голова зображена так само у $\frac{3}{4}$, а торс – фронтально. Риси обличчя ідентичні, щоправда у гравюрі передані гостріше.

Найвиразнішою з гравюр Тома де Лью із зібрання НБУВ є датований 1589 роком прижиттєвий портрет короля Іспанії Філіпа II, робота відзначається не лише високою майстерністю гравірування (чистота штрихування, впевнене моделювання форми об'ємів), а насамперед гостротою образної характеристики. Відчувається твердий, авторитарний характер у вольових рисах обличчя і пронизливому погляді. Відомий також надзвичайно виразний гравірований портрет Філіпа II, виконаний нідерландським художником і видавцем Домініком Кустосом (Dominicus Custos; 1560–1612). Обидва гравери, вірогідно, використали одне

¹ Custos, Dominicus: Atrium heroicum Caesarum, regum, [...] imaginibus [...] illustr[at]um. Pars 1–4. Augsburg: M. Manger, J. Praetorius, 1600–1602. 191 Bl.; 169 (von 171) Porträts.

іконографічне джерело, але кожний по-своєму. Портрет роботи Кустоса більш експресивний, погляд широко розкритих очей не твердий і пронизливий, як у гравюрі Льо, а здивований і дещо обурений.

Іконографічним джерелом для створення портрета військового і державного діяча Франції, кавалера ордена святого Духа герцога Генріха I Лотаринзького, найвірогідніше, були написаний невідомим художником живописний портрет герцога (близько 1580 р.), який зберігається у Музеї Карнавале (міський музей історії Парижа), та малюнок олівцем кінця XVI ст. з Лувра. Гравюра із зібрання НБУВ не містить авторського підпису Тома де Льо, тож її авторство встановлено за стилістичними ознаками в результаті порівняльного аналізу з іншими портретами, підписаними гравюром, зокрема з гравюрою 1588 р.

Можна припустити, що працюючи над портретом герцога Лотаринзького Генріха II Доброго Тома де Льо використав гравюру фламандського художника і гравера Домініка Кустоса, котра була вміщена у виданні: *Custos, Dominicus: Atrium heroicum Caesarum...*, що вийшло в Аугзбурзі у 1600–1602 рр. Тома де Льо повторив композицію погруддя у широкій овальній рамці та майже точно відтворив обличчя герцога (але у дзеркальному зображенні) змінивши розташування тексту у полі овальної рамки та зробивши певні корективи в зображенні костюма.

Гравіровані роботи Тома де Льо зазвичай мають стале композиційне рішення: погрудні або поясні, розгорнуті у $\frac{3}{4}$ портретні зображення в овальній рамці вписані у прямокутний вертикальний формат. Тінями навколо фігури гравер створює відчуття глибини простору. Кути прямокутника за межами овальної рамки мають штрихування горизонтальними тонкими лініями і тінями в окремих місцях відділяють овальну рамку від нейтрального прямокутного фону. Під прямокутним тлом виділено вільне від зображення поле, в якому вишуканим каліграфічним письмом награвіровані вірші, в яких прославляються чесноти портретованого. Іноді, як у портреті офіційної фаворитки короля Франції Генріха IV Габрієли д'Естре, прямокутне поле навколо овалу рами заповнене зображеннями квітів.

УДК 002.2:32(438) “1790”Павліковський Ю.

Ціборовська-Римарович Ірина Олегівна

Iryna Tsiborovska-Rymarovych

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

**КОНТРАФАКТНЕ ВИДАННЯ ЛУЦЬКОЇ
ДОМІНІКАНСЬКОЇ ДРУКАРНІ «MYSLI POLITYCZNE
DLA POLSKI» (1790): ІСТОРИКО-КНИГОЗНАВЧИЙ
ТА ДРУКАРСЬКИЙ АНАЛІЗ**

**PIRATED EDITION «MYSLI POLITYCZNE
DLA POLSKI» (1790) FROM THE LUTSK DOMINICAN
PRINTING-HOUSE: HISTORICAL BOOK-SCIENCE
AND TYPOGRAPHICAL ANALYSIS**

У публікації подано історико-книгознавчий та друкарський аналіз примірника контрафактного видання Луцької домініканської друкарні публіцистичного твору Ю. Павліковського «Mysli polityczne dla Polski».

The publication provides a historical book-science and typographical analysis of a copy of a pirated edition from the Lutsk Dominican printing-house of a publicistic work «Mysli polityczne dla Polski» by J. Pawlikowski.

Ключові слова: друкарня Луцького домініканського монастиря, контрафактні видання, «Mysli polityczne dla Polski» (1790), Юзеф Павліковський.

Keywords: Lutsk Dominican Monastery's printing-house, pirated editions, «Mysli polityczne dla Polski» (1790), Józef Pawlikowski.

Друкарня Луцького домініканського монастиря функціонувала у 1787–1831 рр. і відносилася до рангу провінційних друкарень,

але вона робила свій внесок у релігійне, культурне і політичне життя волинського регіону. Існуючий стан досліджень на тему історичної долі та видавничої діяльності луцької офіцини дуже скромний, бракує солідних історико-книгознавчих досліджень, присвячених її діяльності, її друкарська спадщина вивчена недостатньо через низку об'єктивних і суб'єктивних причин.

Книгознавчі дослідження продукції луцької монастирської друкарні засвідчили, що ченці-домініканці видавали у своїй друкарні контрафактні видання. До таких належить видання публіцистичної праці «*Mysli polityczne dla Polski*» яскравого письменника-публіциста часів Чотирилітнього сейму (1788–1792) Юзефа Павліковського. Перше видання названого твору побачило світ у Варшаві 1789 р. у Друкарні Вільній. У фондах НБУВ виявлено два видання «*Mysli polityczne dla Polski*» – варшавське і луцьке. Для порівняння їх детальний попримірниковий опис ми подаємо нижче.

«*Bibliografia polska*» К. Естрайхера нотує два видання названого твору з однаковими вихідними даними, але різного обсягу, відмінного друку і без опису художнього оформлення. Детальний бібліографічний опис луцького видання твору подає польський дослідник Є. Щепанець у своїй публікації «*Reedycje tytułowe druków w Polsce w XVIII w.*» (кількісна характеристика, положення сигнатур, набір титульного аркуша), але він не обґрунтовує, що саме у виданні вказує на його луцьке походження. Друкарський аналіз бібліотечного примірника дав змогу виявити особливості, які вказуються на його друкування у луцькій домініканській офіцині, а саме: використані тут виливні прикраси у якості заставки та кінцівки, декоративні смужки з виливних прикрас характерні для продукції монастирської друкарні; філігрань «*NOWOSTAW*» на більшості сторінках видання засвідчує, що для друку було використано папір з монастирської папірні у с. Новостав Дубнівського повіту Волинської губернії; шрифт видання трапляється в інших луцьких друках. Причиною контрафактного перевидання твору Ю. Павліковського була його популярність і попит у суспільно-політичному житті Речі Посполитої в часи Чотирилітнього сейму, що давало прибуток монастирській друкарні. Його вихід у світ у Луцьку сприяв поширенню

у провінції реформаторських ідей щодо політичної реорганізації держави.

[Pawlikowski Józef].

MYSLI / POLITYCZNE / DLA POLSKI. – w Warszawie: w Drukarni Wolney, 1789 [i.e. W Łucku: u XX. Dominikanów, 1790, przed 31.III]. – 8°. – [2] A6B-Q8=[2] k., [1], 2–18, [19], 20–31, [1 czysta], [33], 34–42, 23 [i.e. 23], 44, 46, 47–50, [51 czysta], [52], 53–54, 56–80, [81], 82–99, [100 czysta], [101], 102–115, [1 czysta], [116], 117–134, [135 czysta], [136], 137–164, [1 czysta], [1], 165–181, [182], 183–220, [1 czysta], [221], 222, 123 [i.e. 223], 224–231, [1 czysta], [234], 235–245, [246], 247–148 [i. e. 248], 259 [i.e. 249], [1], [1 czysta] s.

Дзеркало набору: 109x66 мм

Шрифт: рядків – 25; 10 рядків – 42 мм;

Fingerprint: a.e- a-a- ć.o- Wyde 3 1789A

Філігрань: по верхньому берегу сторінок чітко прочитується філігрань «NOWOSTAW» – с. 2, 7; с. 18, 23; с. 34, 39; основна кількість сторінок має цю філігрань.

Художнє оформлення характерне для видань Луцької домініканської друкарні: заставка з виливних прикрас – арк. [2]; кінцівка з виливних прикрас – с. 18, 31, 99, 134, 181, 220, такі самі прикраси на тит.; декоративна смужка з виливних прикрас – арк. з сигнатурою А, с. [19], [33], [52], [101], [116], [136], [1], [182], [221], [234], [246]; кінцівка у вигляді декоративної смужки з виливних прикрас – с. 245, [249]. Колонлінії, кустоди, посторінкові примітки.

Бібліографія: Estr. 22, 664; Szczepaniec, Reedycje, s. 86, № 48.

Примірник:

НБУВ, ВІК, Бібліотека Бердичівського монастиря босих кармелітів: Берд. кол. 1685.

Зелена паперова обкладинка. 10x17,3 см.

Провенієнції:

1) «C[onve]ntus / Berdycz: / Carmel. Discall». [Рукоп., тит.]; 2) на корінці біла паперова наліпка з давнім шифром монастирської бібліотеки, проставлений нумератором «M/105». [Корінець]; 3) «Берд. 1685». [Рукоп., тит.].

Інші примірники цього видання нині зберігаються у Бібліо-

теці Національного закладу ім. Оссолінських (Вроцлав), шифр ХМІІІ-6989; Ягеллонській бібліотеці (Краків), шифр 75397-І; Бібліотеці Чарторійських (Краків), шифр 12839-І.

[Pawlikowski Józef].

MYSLI / POLITYCZNE / DLA POLSKI. – w Warszawie: w Drukarni Wolney, 1789. – 8°. – [2]A6B-Q8=[2] k., [1], 2–18, [19], 20–31, [32 czysta], [33], 34–43, 45–50, [51 czysta], [52], 53–54, 56–80, [81], 82–99, [100 czysta], [101], 102–115, [1 czysta], [116], 117–134, [135 czysta], [136], 137–164, [1 czysta], [1], 165–181, [182], 183–213, 114 [i.e. 214], 215–220, [1 czysta], [221], 222–231, [1 czysta], [234], 235–246, [247 czysta], [2248], 249–251, [1], [1 czysta] s.

Дзеркало набору: 112x62 мм;

Шрифт: рядків – 25; 10 рядків – 43 мм;

Fingerprint: a.e- w.y- ć.o- Byde 3 1789A

Художнє оформлення: виливні прикраси, смужка – тит., с. 246; декоративна смужка з виливних прикрас як заставка – арк. 2; декоративна смужка з виливних прикрас – арк. із сигнатурою А, с. [33], [52], [81], [116], [182], [221], [234], [248]; кінцівка з виливних прикрас – с. 18, 31, 99, 134, 181, 220, 231, 251; декоративна смужка з виливних прикрас – с. [19], [101], [136], [164]. Колонлінії, кустоди, посторінкові примітки.

Бібліографія: Estr. 22, 664.

Примірники:

НБУВ, ВІК, «Regia»: Reg. X, 1254.

Папєрова обкладинка з «мармурового» папєру. 11x17,4 см.

Провенієнції: 1) шифри бібліотеки польського короля Станіслава Августа Понятовського: «XXXI.V.44», «Reg.X,1254». [Рукоп., зворот верхньої обкладинки]; 2) овальна синя печатка «Бібліотека Университета Св. Владимира». [Тит., остання чиста сторінка].

Викладений матеріал розширює відомості про видавничу діяльність Луцької домініканської друкарні та її друкарську продукцію і відтак чіткіше окреслює її роль у книгодрукуванні на етнічних українських землях.

УДК 094(=161):930.2:003.077

Цітавец Алена Іосіфаўна

Alena Tsitavets

Загадчык сектара

Sector Head

ЦНБ ім. Якуба Коласа НАН Беларусі

Yakub Kolas Central Scientific Library of the NAS of Belarus

кандыдат гістарычных навук

Candidate of Historical Sciences

**СПЕЦЫФІКА ДЭКОРА КІРЫЛІЧНЫХ ВЫДАННЯЎ
ПЕРШАЙ ЧВЭРЦІ XVII СТ. (ПА ФОНДАХ
ЦЭНТРАЛЬнай НАВУКОВАй БІБЛІЯТЭКІ НАН
БЕЛАРУСІ)**

**THE DECOR SPECIFICS OF THE CYRILLIC EDITIONS
OF THE FIRST QUARTER OF THE 17TH CENTURY (ON THE
FUNDS OF THE CENTRAL SCIENTIFIC LIBRARY OF THE NAS
OF BELARUS)**

Автор проводит сравнительный анализ декоративного оформления российских, украинских и белорусских кириллических изданий первой четверти XVII в.

The author conducts a comparative analysis of the decorative design of the Russian, Ukrainian and Belarusian Cyrillic editions of the first quarter of the 17th century.

Ключевые слова: кириллические издания, орнаментика, заставки, концовки, инициалы, ломбарды.

Keywords: Cyrillic editions, ornamentation, head-pieces, tail-pieces, initials, lombards.

У Цэнтральнай навуковай бібліятэцы НАН Беларусі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (далей ЦНБ НАН Беларусі) захоўваецца 30 асобнікаў 25 выданняў першай чвэрці XVII ст. У асноўным гэта богаслужэбныя кнігі, 17 з іх памерам 2^о, 7 – 4^о, 1 выданне – у 8^о¹, большая частка асобнікаў мае стра-

¹ Новы заповіт с Псалтыром (Вільня, 1623).

ты аркушаў. Пры даследаванні кніг былі выяўлены асаблівасці ў дэкаратыўным афармленні прадукцыі расійскіх, украінскіх і беларускіх друкарняў.

Расійскія выданні прадстаўлены ў калекцыі ЦНБ НАН Беларусі 16 асобнікамі 15 маскоўскіх выданняў², у іх выяўлены гравіраваныя застаўкі (у 15 выданнях), ініцыялы (у 7 выданнях), ламбарды (у 15 выданнях), рамкі для маргіналій (у 4 выданнях), адсутнічаюць канцоўкі, а таксама палосы наборнага арнаменту.

Пачатак тэкстаў упрыгожваюць гравіраваныя застаўкі з раслінным арнаментам, выкананым у старадрукаваных стылі. Выявы птушак, жывёл, міфічных персанажаў адсутнічаюць. Гравіраваных канцовак у асобніках ЦНБ НАН Беларусі не выяўлена. Часта завяршэнне раздзелаў аформлена паступовым звужэннем тэксту дадолу ў выглядзе ўмоўнага трыкутніка. У сямі выданнях выкарыстаны «канцоўкі» у выглядзе ромба, складзенага з кропак з коскамі³.

Для абазначэння пачатку раздзелаў у сямі выданнях выкарыстаны ініцыялы. Усе яны без рамак, у асноўным чорнага друку і таксама, як і застаўкі, упрыгожаны раслінным арнаментам у старадрукаваным стылі.

Расійскім выданням першай чвэрці XVII ст. уласціва шырокае выкарыстанне ламбардаў. Калі ініцыялы былі выяўлены толькі ў сямі выданнях, то ламбарды прысутнічаюць ва ўсіх пятнаццаці. Усе яны кінаварныя, як з дадатковымі ўпрыгажэннямі ў выглядзе росчыркаў-завіткаў, так і без іх. Маргінальныя ўпрыгажэнні сустракаюцца нячаста, рамкі на палях выяўлены толькі ў чатырох выданнях⁴.

² Служэбнік (1602); Трыёдзь кветная (1604); Евангелле (1606); Трыёдзь посная (1607 – 2 экз.); Мінея служэбная, верасень (1607); Мінея агульная (1609); Мінея служэбная, кастрычнік (1609); Мінея служэбная, лістапад (1610); Псалтыр (1615); Евангелле (1617); Мінея служэбная, снежань (1620); Трыёдзь кветная (1621); Трыёдзь посная (1621); Мінея служэбная, люты (1622); Мінея служэбная, сакавік (1624).

³ Трыёдзь кветная (1604); Трыёдзь посная (1607 – 2 экз.); Мінея служэбная, верасень (1607); Мінея агульная (1609); Мінея служэбная, лістапад (1610); Трыёдзь кветная (1621); Мінея служэбная, сакавік (1624).

⁴ Евангелле (1606); Евангелле (1617); Мінея служэбная, люты (1622); Мінея служэбная, сакавік (1624).

Кнігі беларускіх друкарняў прадстаўлены ў калекцыі прадукцыі двух віленскіх выдавецтваў: Лявона Кузьміча Мамоніча і Віленскага брацтва Святога Духа⁵. Яны ўпрыгожаны гравіраванымі застаўкамі (4 выданні), канцоўкамі (4 выданні), ініцыяламі (4), ламбардамі (2), рамкамі на палях (1), наборным арнамантам (3 выданні)⁶.

Выданні Лявона Мамоніча з'яўляюцца перадрукамі: Трыёдзь посная (Вільня, 1609) – перадрук маскоўскай Трыёдзі поснай 1589 г., Евангелле (Вільня, канец 1610-х – пачатак 1620-х гг.) – віленскага Евангелля 1575 г. Сваім дэкорам кнігі блізкія да расійскіх выданняў, разгледжаных вышэй. Застаўкі Трыёдзі поснай (Вільня, 1609) і Евангелля (Вільня, канец 1610-х – пачатак 1620-х гг.) выкананы ў старадрукаваным стылі.

Частка заставак Новага завету з Псалтыром (Еўе, 1611) выканана ў старадрукаваным стылі і адпавядае фармату выдання (4°). Другая частка, якая была прызначаная для кніг фарматам 8° і 12°, мае іншы малюнак. Кароткія застаўкі, адціснутыя са старых дошак, дапоўнены наборнымі ўпрыгажэннямі. Некаторыя з гэтых заставак блізкія да скарынаўскіх⁷.

Застаўкі Новага завету з Псалтыром (Вільня, 1623) прыкметна адрозніваюцца па стылі ад папярэдніх выданняў. У расліннага арнаменту іншы малюнак, выкананы па ўзоры ўкраінскіх кніг. У цэнтры ўсіх заставак круглы медальён з выявай святых⁸.

Канцоўкі беларускіх выданняў у асноўным раслінныя і пляценчата-раслінныя, найбольшай разнастайнасцю адрозніваюцца

---

⁵ У друкарні Віленскага брацтва Святога Духа выйшлі ў свет два выданні Новага завета з Псалтыром, адно ў Еўі (1611), другое ў Вільні (1623).

⁶ Трэба мець на ўвазе, што асобнікі Новага завета з Псалтыром 1611 і 1623 гг. маюць значныя страты тэксту, таму арнаментыка выданняў прадстаўлена не ў поўным аб'ёме.

⁷ Гл. «Виньетки из изданий Ф. Скорины»: Франциск Скорина и его время : энцикл. справ. / Белорус. Сов. Энцикл. ; [редкол.: И. П. Шамякин (гл. ред.) и др.]. – Минск : БелСЭ, 1990. – С. 284.

⁸ Каталог белорусских изданий кирилловского шрифта XVI–XVII веков / М-во культуры РСФСР, Гос. публ. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина ; сост. В. И. Лукьяненко. – Ленинград, 1973–1975. – Вып. 2: 1601–1654 годы. – Ленинград, 1975. – С. 91.

канцоўкі выданняў друкарні Віленскага брацтва Святога Духа. У Новым Запавеце з Псалтыром (Еўе, 1611) сустракаецца па дзве канцоўкі на старонцы. У Новым Запавеце з Псалтыром (Вільня, 1623), акрамя пляценчата-раслінных канцовак, змешчаныя канцоўкі з выявай анёльскіх галовак.

У афармленні выданняў Лявона Кузьміча Мамонічаў выкарыстана невялікая колькасць ініцыялаў. Значна больш іх у няпоўных экзэмплярах выданняў друкарні Віленскага брацтва Святога Духа. Некаторыя з іх выкананы ў стылі ініцыялаў віленскіх выданняў Ф. Скарыны⁹, некаторыя зроблены па ўзоры ўкраінскіх выданняў¹⁰.

Ламбарды выяўлены толькі ў выданнях Лявона Мамоніча, у кнігах, якія выйшлі з друкарні Віленскага брацтва Святога Духа, іх няма. Маргінальныя ўпрыгажэнні (16 маргінальных упрыгажэнняў з 2 дошак) прадстаўлены толькі ў Евангеллі канца 1610-х – пачатку 1620-х гг. Наборны арнамент выяўлены ў 3 выданнях (у Евангеллі канца 1610-х – пачатку 1620-х гг. адсутнічае). Калі ў Трыёдзі поснай 1609 г. наборны арнамент сустракаецца толькі на 2 аркушах (арк. 309 адв., 345), то ў выданнях друкарні Віленскага брацтва Святога Духа ён выкарыстаны значна шырэй.

Украінскія выданні першай чвэрці XVII ст. прадстаўлены ў калекцыі ЦНБ НАН Беларусі дзевяцію экзэмплярамі шасці выданняў¹¹, яны адрозніваюцца багатым дэкаратыўным афармленнем. Ва ўсіх прысутнічаюць разнастайныя гравіраваныя застаўкі, у пяці выданнях змешчаны канцоўкі¹², шматлікія ініцыялы і ламбарды. У пяці выданнях выкарыстаны наборныя ўпрыгажэнні.

⁹ Шматаў, В. Ф. Беларуская кніжная гравюра XVI–XVIII стагоддзяў / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. Мінск, 1984. – С. 63.

¹⁰ Каталог белорусских изданий кирилловского шрифта XVI–XVII веков / М-во культуры РСФСР, Гос. публ. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина; сост. В. И. Лукьяненко. – Ленинград, 1973–1975. – Вып. 2: 1601–1654 годы. – Ленинград, 1975. – С. 91.

¹¹ Евангелле вучыцельнае (Крылас, 1606), «Кніга аб святарстве» Іаана Златавуста (Львоў, 1614), Евангелле вучыцельнае Кірыла Транквіліёна-Стаўравецкага (Рахманаў, 1619 – 2 асобнікі), Кніга пра веру (Кіеў, 1620), «Гутаркі на 14 пасланняў святога апостала Паўла» Іаана Златавуста (Кіеў, 1623 – 3 асобнікі), Намаканон (Кіеў, 1624).

¹² Адсутнічаюць у Намаканоне (Кіеў, 1624).

Гравіраваныя застаўкі ў параўнанні з маскоўскімі выданнямі больш разнастайныя. Прадстаўлены застаўкі ў старадрукаваным стылі (расліны, шышкі, вазоны), а таксама з выявамі святых, біблейскіх сцэн у медальёнах. Сустрэкаюцца застаўкі з выявамі птушак, міфічных персанажаў. Для дэкору вар’іруюцца застаўкі і канцоўкі. Гравіраваныя канцоўкі прадстаўлены не ва ўсіх выданнях (у чатырох з шасці)¹³.

У найбольшай ступені для мастацкага афармлення выкарыстаны дэкараваныя літары. У пераважнай большасці гэта ініцыялы. Найбольш цікавыя ініцыялы выдаўцоў Гедэона і Фёдара Балабанаў¹⁴. За рэдкім выключэннем яны чорнага друку. Ламбарды чорнага друку з дадатковымі ўпрыгажэннямі выяўлены ў пяці выданнях¹⁵. Яны таксама адметныя, такіх формаў, як у расійскіх і беларускіх выданнях, адзінкі.

У трох выданнях выяўлены застаўкі і канцоўкі з наборнага арнаменту¹⁶. У чатырох выданнях на палях змешчаны указанні да чытання ў выглядзе рукі з выцягнутым пальцам¹⁷, сустрэкаюцца наборныя значкі на палях, якія тлумачаць змест.

---

¹³ Адсутнічаюць у Евангеллі вучыцельным (Крылас, 1606); Намаканоне (Кіеў, 1624).

¹⁴ Евангелле вучыцельнае (Крылас : Друкарня Гедэона Балабана, 1606).

¹⁵ «Кніга пра святарства» Іаана Златавуста (Львоў, 1614), «Кніга пра веру» Захарыя Капысценскага (Кіеў, 1620), «Гутаркі на 14 пасланняў святога апостала Паўла» Іаана Златавуста (Кіеў, 1623 – 3 экз.), Намаканон (Кіеў, 1624).

¹⁶ Евангелле вучыцельнае (Крылас, 1606); Евангелле вучыцельнае Кірыла Транквіліёна-Стаўравецкага (Рахманаў, 1619); «Гутаркі на 14 пасланняў святога апостала Паўла» Іаана Златавуста (Кіеў, 1623 – 3 экз.)

¹⁷ «Кніга пра святарства» Іаана Златавуста (Львоў, 1614), «Кніга пра веру» Захарыя Капысценскага (Кіеў, 1620), «Гутаркі на 14 пасланняў святога апостала Паўла» Іаана Златавуста (Кіеў, 1623 – 3 экз.), Намаканон (Кіеў, 1624).

УДК 94(477):019.5(093)“1919”

Шорсткіна Олександра Федорівна

Oleksandra Shorstkina

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ЛИСТІВКИ З ІСТОРІЇ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ
ВЗАЄМОДІЇ УНР І ЗОУНР НА АНТИБІЛЬШОВИЦЬКОМУ
ФРОНТІ 1919 РОКУ З ФОНДІВ НБУВ**

**THE LEAFLETS ON THE HISTORY OF MILITARY
AND POLITICAL COOPERATION BETWEEN THE UPR
AND WRUPR ON THE ANTI-BOLSHEVIK FRONT IN 1919
FROM THE FUNDS OF VNLU**

Розглянуто добірку листівок з фондів відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, які відбивають передумови та специфіку співпраці Директорії УНР і проводу ЗОУНР у військовій сфері в період спільної боротьби двох українських армій з більшовицькою агресією протягом липня – листопада 1919 р.

The paper covers the documents from the Leaflets Collection in the funds of the Old Printed Books and Rare Editions Department of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine which reflect the preconditions and specifics of the cooperation between the Directory of the Ukrainian People's Republic and the leadership of the Western Region of the Ukrainian People's Republic in the military sphere during the joint struggle of the two Ukrainian armies against the Bolshevik aggression from July to November 1919.

Ключові слова: аркушеві видання, колекція листівок, Директорія УНР, ЗОУНР, Українська Галицька армія, Українська революція.

Keywords: one-sheet editions, Leaflets Collection, Directory of the Ukrainian People's Republic, Western Region of the Ukrainian People's Republic, Ukrainian Galician Army, Ukrainian revolution.

У контексті відзначення сторічного ювілею подій національно-визвольних змагань українців 1917–1921 рр. першочергового

значення набуває популяризація маловивчених джерел, які відображають ключові факти та процеси, діяльність видатних постатей Української революції. Однією з недостатньо досліджених груп матеріалів є листівки (аркушівки, летючки), репрезентативна колекція яких зберігається у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Проблема військово-політичного співробітництва проводів УНР і ЗОУНР впродовж кам'янець-подільського періоду – чи не найбільш напружених місяців збройних змагань українців – добре представлена як у вітчизняній мемуаристиці (О. Левицький, О. Мицюк, О. Назарук, Л. Шанковський), так і в сучасній історіографії (О. Завальнюк, С. Олійник, В. Пилипів та ін.). Тим не менше, листівкова література, створена по «гарячих слідах» подій, дає змогу поглибити й увиразнити ті чи інші аспекти, пов'язані із заявленою тематикою, розкрити з несподіваного боку окремі з них.

«Галицька тема» з'являється в аркушівках часів Директорії УНР уже на етапі повалення режиму П. Скоропадського (листопад – грудень 1918 р.) й остаточно закріплюється відразу після Акту Злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 р. Так, в Універсалі Трудового конгресу до українського народу від 28 січня 1919 р., надрукованому Центральним Інформбюро Директорії УНР, мова йде про поповнення складу цього колективного органу, який досі складався з п'яти членів, представником від Наддністрянщини, а також згадано факт затвердження Злуки на першому засіданні Конгресу 24 січня 1919 р. Відтоді ідея постанови й розбудови Соборної Української держави постійно присутня в агітках та летючках-оповіщеннях для громадян. Зокрема у зверненні «До козаків і селян. Чого ідуть до нас Українські Січові Стрільці?» роз'яснювалася участь західних українців в антигетьманському повстанні. Тоді ж Інформбюро Армії УНР підготувало листівку «Про галичан», яка ознайомлювала наддніпрянців із національно-визвольним рухом по той бік Збруча.

Таким чином, Злукою було закладено передумови військово-політичного співробітництва УНР і ЗОУНР, під якого припав на липень–листопад 1919 р. У ході другої війни УНР проти більшовиків війська Директорії, відступаючи з Києва на південний захід, закріпилися зрештою в Кам'янці-Подільському; тим часом Українська Галицька армія під тиском поляків перейшла на Наддніпрянщину. На певний час Поділля стало краєм, де дислокувалися обидві українські армії; виникли реальні умови для

взаємодії Республіканських військ та УГА на протибільшовицькому фронті. Так, наприкінці травня 1919 р. Голова Ради народних міністрів УНР Б. Мартос звернувся до населення ЗОУНР із закликом долучитися до справи відсічі більшовицькій агресії; відповідно, Начальна Команда Галицької армії у своїй відозві від 1 травня «Український Народе! Українські Селяни, Робітники, Інтелігенціє!» переконувала стати на захист УНР, адже червона Росія є так само ворогом для українців, як і нововідновлена Польща. В іншій аркушівці НКГА «До жовнірів української армії» (9 червня) стверджувалося: «Поза Збручем є ще Велика Україна, наш рідний край так само, як Галичина, з тим самим народом нашим».

З нагоди переходу УГА річки Збруч і вступу її на терени Наддніпрянської України 16 липня 1919 р. Державною Інспектурою Армії УНР було випущено летючку «Козаки й старшини!» – звернення до своїх вояків, яке закликала прихильно поставитися до галичан, які опинилися на Поділлі. Аркушеве видання під назвою «Привіт Наддністрянським Козакам і Старшинам від Державної інспектури Української Народньої Армії» містило таке застереження: «Нехай не здивує Вас, Славне Козацтво, на порозі Придніпрянщини, під старим кордоном, деякі тутешні збаламучені селяне не стринуть Вас хлібом – сіллям [...] Нехай не вкрадається в душу Вашу зневіра в певність діла...» й запевняло: «Ми всі доложимо всіх старань оддати Вам гідну честь і подяку!». Ці документи свідчать про непорозуміння між окремими частинами УГА та краями, а також про спроби відомств і служб УНР подолати їх. Для прикладу, протягом липня 1919 р. Міністерство преси й інформації УНР видало низку листівок до місцевого населення. В одній із них, яка мала назву «Більшовицька брехня», зазначалося, що «армія Галицька є одно ціле з нашою республіканською армією». Подібні ідеї пропагувалися й іншими аркушівками – «Помагаймо Галичанам, – вони й нам допоможуть» (адресованої «До селян і міщан Наддніпрянської України»), «Селяне Поділля!» та інші, публікувалися й метелики для бійців УГА – «До галицьких жовнірів», «До козаків Наддністрянської (Галицької) України» з метою ознайомити галичан зі станом справ у «Великій Україні», нейтралізувати впливи більшовицької та денікінської агітації серед галицьких вояків, запобігти прагненням ворожої пропаганди дискредитувати особу С. Петлюри як керманіча УНР і борця за соборну українську державність.

Галичани зі свого боку також намагалися змінити ставлення жителів краю із подекуди недружнього до сприятливого. Орга-

нізований у серпні 1919 р. Відділ для освіти при Команді Етапу УГА у зверненнях до подільського селянства інформував його про завдання УГА та Дієвої Армії УНР спільно «встановити лад та спокій на пограбованій ворогом Українській землі», закликав всіляко підтримувати цю боротьбу морально, допомагати продовольством галицькому війську.

Отже, листівкова література є цінним і значним за обсягом пластом джерел для дослідження історії Української революції 1917–1921 рр. Вона потребує подальшого вивчення, виявлення та введення до наукового обігу шляхом підготовки каталогів, публікації збірників документів тощо.

УДК 09:61(477)“17/18”:025.021(477)НБУВ

Шпаргало Альона Вікторівна

Aliona Shparhalo

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**КНИЖКОВА СПАДЩИНА УКРАЇНСЬКИХ
МЕДИКІВ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХІХ СТ. ЗА ВИДАННЯМИ
З НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

**THE BOOK HERITAGE OF UKRAINIAN MEDICAL
WORKERS OF THE 18TH –EARLY 19TH CENTURIES ON
THE EDITIONS OF V. I. VERNADSKY NATIONAL
LIBRARY OF UKRAINE**

Проаналізовано окремі праці українських медиків ХVІІІ – початку ХІХ ст., видані у Петербурзі та Москві, що зберігаються у фондах відділу старо-

друків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

The paper analyzes specific publications from the Old Printed Books and Rare Editions Department of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine written by Ukrainian medical workers of the 18th – early 19th centuries published in St. Petersburg and Moscow.

Ключові слова: медична наука, українські медики, історія медицини, книжкова спадщина, видання громадянського друку.

Keywords: medical science, Ukrainian medical workers, history of medicine, book heritage, civil type publications.

Історія української медицини активно досліджується в наш час, зокрема до історії української науки повертаються імена відомих представників медицини, які свого часу, у зв'язку з політичною ситуацією, позиціонувалися як російські. Вагомий внесок у розвиток історії медичної науки зробив український науковець, фізіолог, історик медицини Я. Ганіткевич, автор першої в Україні монографії з історії медицини. У іншій праці, В. Плюща «Нариси з історії української медичної науки та освіти», комплексно досліджено історію української медицини, висвітлено внесок українських вчених в світову медичну науку.

Серед праць медиків українського походження, що видавалися у Москві і Петербурзі в XVIII – на початку XIX ст. цікавими для українського дослідника є роботи вченого енциклопедиста, акушера Нестора Амбодика-Максимовича, відомого епідеміолога Данила Самойловича, натурфілософа, доктора медицини і хірургії Данила Велланського, хірурга, анатома, фізіолога Єфрема Мухіна. Ці праці, представлені у фонді відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ (далі ВСРВ НБУВ), є унікальними джерелами з історії медицини.

Нестор Амбодик-Максимович (1744–1812) – уродженець Полтавщини, відомий український науковець, медик, ботанік та педагог, один із засновників акушерства і фітотерапії. Він навчався в Києво-Могилянській Академії (1757–1768), медико-хірургічній школі в Санкт-Петербурзі, а із 1770 р. студіював медицину у Страсбурзі, де захистив докторську дисертацію. Повернувшись на батьківщину, вчений у 1782 р. став першим у Російській імпе-

рії професором акушерства. Він активно популяризував медицину серед широких верств населення, читав лекції з акушерства студентам петербурзьких медичних закладів, підготував курс ботаніки та працював над створенням медичних словників та перших у Росії підручників з медицини. Н. Амбодик-Максимович був почесним членом Державної Медичної колегії (1793), довгий час працював консультантом у пологовому відділенні. Помер у Петербурзі у 1812 р. У фондах ВСРВ НБУВ представлені основні праці вченого, а саме: «Анатомико-физиологический словарь» 1783 р., «Врачебное вещесловие, или описание целительных растений» 1783–1785 рр., «Искусство повивания или наука о бабичьем деле» у 6-ти частинах 1784–1786 років. Ці праці принесли йому славу «батька російської медицини». Окрім того, Н. Амбодик-Максимович активно займався перекладацькою діяльністю; серед перекладених і доповнених ним видань, праці Ж. Вальмона, І. Шрейбера та ін. На деяких примірниках його видань містяться написи та печатки, що дають змогу дослідникам простежити історію їх побутування. На декількох книгах є печатки бібліотеки доктора медицини і суспільного діяча Г. Рейна, також печатки приватної бібліотеки відомого дерматовенеролога С. Томашевського та Подільської фундаментальної бібліотеки.

Значний вплив на розвиток медичної науки мали праці хірурга, анатома, засновника вітчизняної травматології Єфрема Мухіна (1766–1850). Він здобув освіту у Єлисаветградській медико-хірургічній школі, отримав ступінь доктора медицини та хірургії, був професором Московського університету та Московської медико-хірургічної академії. У фондах представлені його основні праці, видані в Москві, а саме восьмитомний курс анатомії 1818 р., «Основание о мокротных сумочках тела человеческого» 1815 р. та «Рассуждение о средствах и способах оживлять утопших, удавленных и задохшихся» 1805 р.

Медичну тематику презентують й праці українського медика, натурфілософа, уродженця Чернігівщини Данила Велланського (1774–1847). Він навчався в Києві та Петербурзі, продовжував студіювати медицину у Відні, Берліні, Парижі. В збірці громадянського друку представлені його праці «Биологическое исследование природы в творящем и творимом ее качестве, содержащее основные начертания всеобщей физиологии» 1812 р. та «Пролузия к медицине как основательной науке» 1805 р. Д. Велланський,

як багато інших учених медиків того періоду, займався перекладацькою діяльністю, переклав з німецької праці Ф. Гартмана, Х. Гуфеланда, І. Прохазки, Х. Селе. На одному із примірників праць медика є його дарчий напис: «Его преосвященству Епископу Иринею, от автора Велланскаго, в знак благодарности и глубочайшаго почтения. В Санктпетербурге. XXIII.V.1814», тобто відомому церковному діячу, вченому, просвітитику Іринею Фальковському. Декілька примірників містять печатки збірки Університету Святого Володимира, на одній книзі є власницький запис українського філософа, історика філософії, богослова Ореста Новицького.

У ВСРВ НБУВ представлені основні праці Данила Самойловича (Данила Самойловича Сушковського) (1774–1805) – відомого українського епідеміолога, уродженця Чернігівщини. Він здобув освіту у Києво-Могилянській академії, згодом навчався у Шпитальній школі в Санкт-Петербурзі, працював полковим лікарем під час російсько-турецької війни. У 1776 р. Д. Самойлович власним коштом студював медицину в Страсбурзі та Лейдені, де захистив докторську дисертацію, яка двічі перевидавалася. Він був членом 13-ти європейських хірургічних академій. Після повернення на батьківщину Д. Самойлович успішно боровся зі спалахами чуми у Кременчуці, Єлисаветграді, Одесі, Криму та Херсоні. У фондах відділу представлені дві праці Д. Самойловича, видані у Санкт-Петербурзі, а саме «Краткое описание микроскопических исследований о существе яду язвеннаго» 1792 р. і «Начертание для изображения в живописи пресеченной в Москве 1771 года моровой язвы», та три праці, надруковані в Миколаєві. До доробку Д. Самойловича належить й фундаментальна праця із акушерства Ж. Бодлока «Городская и деревенская повивальная бабка», перекладена і доповнена ним 1780 р. На двох примірниках праць Д. Самойловича містяться власницькі записи бібліотеки Києво-Михайлівського монастиря.

Подальше дослідження спадщини українських медиків, праці яких друкувалися переважно в Санкт-Петербурзі та Москві, на основі примірників збірки НБУВ дасть змогу детальніше окреслити внесок авторів праць у тогочасну медичну науку, а також прослідкувати історію побутування їхніх книг переважно на українських теренах.

УДК 002.2(1–87=161.2):94(477) “1918”

Шпаргало Євген Володимирович

Yevhen Shparhalo

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

**КНИЖКОВІ ВИДАННЯ ДІАСПОРИ
ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ
АНТИГЕТЬМАНСЬКОГО ПОВСТАННЯ
(ЛИСТОПАД–ГРУДЕНЬ 1918 р.)**

**DIASPORA BOOK EDITIONS AS A SOURCE FOR
THE STUDY OF THE ANTI-HETMAN UPRISING
(NOVEMBER–DECEMBER 1918)**

Проаналізовано окремі видання з фондів зарубіжної україніки НБУВ про повстання проти гетьмана П. Скоропадського наприкінці 1918 р. та бачення тієї події з різних точок зору.

Separate publications from the Department of Foreign Ukrainica about the uprising against hetman P. Skoropadsky in late 1918 and the vision of that event from different points of view are analyzed.

Ключові слова: антигетьманське повстання, історія України, Українська держава, Директорія УНР.

Keywords: anti-hetman uprising, history of Ukraine, Ukrainian State, Directorate of the UPR.

У книжкових виданнях української діаспори зустрічаються різні погляди на події Української революції та визвольних змагань 1917–1921 рр. Ці підходи часто є діаметрально протилежними через розбіжності між різними політичними угрупованнями, що склалися в середовищі діаспори. Часто в працях, зокрема в окремих видання другої половини ХХ ст., присвячених подіям антигетьманського повстання кінця 1918 р., зустрічаються відверті звинувачення на адресу політичних опонентів.

Активна дискусія щодо антигетьманського повстання відображена у виданнях діаспори, які зберігаються у фондах відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства НБУВ. У публікаціях обґрунтовуються діаметрально протилежні думки: представники гетьманського табору наголошували, що це повстання – зрада, яка посприяла тому, щоб більшовики невдовзі захопили Україну; натомість представники табору УНР наполягали у своїх викладах, що повстання було необхідним заради порятунку української самостійної державності.

Думками про події кінця 1918 р. ділиться в своїх спогадах Дмитро Донцов, представник націоналістичного табору [2]. Дмитро Дорошенко як представник гетьманського уряду присвятив державі Скоропадського цілий том своєї «Історії України» [3]. Своє бачення тих подій як антидержавної діяльності українських соціалістичних партій подає Петро Солуха, представник консервативного табору [5].

Аргументовані думки щодо обстоювання позиції прихильників Української Держави знаходимо у праці «Від легенд до правди» [6], яку написав політичний діяч Західноукраїнської Народної Республіки Лонгин Цегельський (1875–1950). У його спогадах чітко простежуються симпатії до Української Держави Скоропадського і негативне ставлення до Директорії УНР, яке пояснюється «соціалізмом» діячів Директорії. На його думку, соціалісти активно протистояли гетьману, бо той скасував чимало їхніх законів [6, с. 27]. Л. Цегельський звинувачує Січових Стрільців Є. Коновальця, закидаючи їм зраду Галичини. В умовах війни ЗУНР з поляками і боїв за Львів, гетьман П. Скоропадський збирався відправити Січових Стрільців на допомогу Українській галицькій армії. Проте січовики вирішили підтримати антигетьманське повстання, а не ЗУНР. На думку автора видання «Від легенд до правди», Осип Назарук відіграв у цій ситуації негативну роль. Будучи делегованим до стрільців, щоб загітувати їх допомогти в битві за Львів, він натомість прислухався до В. Винниченка і залишив стрільців як найбільш дієздатну військову силу для наступу на Київ. «На їх завваги, що Львів пропаде, Винниченко змалював їм принадливу картину переможної повстанської армії українського селянства, що зі Стрільцями на чолі візьме Київ, а потім піде на

Львів, здобуде його, одним махом та викине Ляхів за Сян і Вислу» [6, с. 81].

Іван Кедрин (1896–1995) – український історик, політичний діяч і журналіст дає відповідь на звинувачення Л. Цегельського у праці «Викривлена правда» [4]. Наголошує на тому, що існує в тих спогадах упередженість щодо різних регіонів України: «Галичину автор гльорифікує, Наддніпрянщину змальовує в найчорніших барвах» [4, с. 7]. І. Кедрин також ставить у провину Цегельському те, що ідеалізуючи Українську Державу, він фактично не помічає заслуг УНР, а потім і Директорії [4, с. 12–13]. І. Кедрин не згоден із звинуваченнями Січових Стрільців у зраді, бо вони «погодилися взяти участь у повстанні проти Гетьманату не з соціальних, а саме з національно-політичних причин» [4, с. 14].

Дмитро Гирський (справжнє ім'я Дмитро Левчук, 1900–1977), один з представників гетьманського табору, видав працю «Дивні способи виправдання антидержавної політики» [1], в якій критикується Центральна Рада і Директорія, а на противагу їм позитивно оцінюється Українська Держава. Автор звинувачує всіх учасників повстання проти гетьмана, яке, на його думку, призвело до захоплення України більшовиками. П. Скоропадський, згадує автор, пропонував усім українським партіям співпрацю, але опозиційні сили не погодилися.

Д. Гирський виправдовує такий суперечливий крок Скоропадського як «Федеративна грамота», що була проголошена під зовнішньополітичним тиском з боку держав Антанти. Це був тактичний крок, який давав змогу виграти час і не втратити всі здобутки гетьманського правління. Опонентам гетьмана він пропонує згадати обережну політику Центральної Ради протягом 1917 р., коли всі вимоги українських політиків зводилися до автономії і до постійного пошуку компромісів з Тимчасовим урядом [1, с. 158].

Дмитро Донцов протягом 1918 р. був прибічником гетьманату, проте під кінець того ж року його погляди змінилися. Спочатку Д. Донцов не сприймав на віру інформацію щодо «грамоти про федерацію», вважаючи її вигадками проросійських сил. Але вже в записі за 18 листопада 1918 р., переконавшись в достовірності

почутого, говорить: «По проголошенню федерації уважав свої відносини до гетьманського уряду за зірвані» [2, с. 88]. Втім, на нову владу він не сподівався. «Відчитали декларацію нового, республіканського уряду. Декларація – большевицька» [2, с. 93].

Таким чином, з книжкових видань діаспори дізнаємося, що серед представників політичної еміграції існували діаметрально протилежні погляди на події кінця 1918 р., що характеризуються взаємними звинуваченнями. Це є свідченням складності революційної доби та відсутності консолідації революційних сил тогочасного українського суспільства, як і суспільства в цілому. Вивчення праці носіїв різних точок зору на революційні події в Україні дає змогу побачити ключові протиріччя сторін і більш об'єктивно оцінювати добу визвольних змагань, зокрема період Української Держави Павла Скоропадського, та уникати помилок минулого в нинішній ситуації.

Список використаних джерел та літератури

1. Гирський Д. Дивні способи виправдування антидержавної політики. Торонто, 1973. 184 с.
2. Донцов, Д. Рік 1918. Київ. Торонто : Гомін України, 1954. 128 с.
3. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. Т. 2. Українська Гетьманська Держава 1918 року. 2-е вид. Фотодрук з 1-го вид. 1930 р. Нью-Йорк : Булава, 1954. 424 с.
4. Кедрин І. Викривлена правда: події в Україні у 1918 р. у кривому дзеркалі споминів д-ра Лонгіна Цегельського. Нью-Йорк : Вид. і наклад Братства Укр. січових стрільців, 1963. 35 с.
5. Солуха П. Договір з Москвою проти гетьмана Павла Скоропадського (Володимир Винниченко та Микита Шаповал по допомогу до Москви – до Леніна). Накладом авт., 1973. 378 с.
6. Цегельський Л. Від легенд до правди. Уривки зі споминів про події в Україні, зв'язані з Першим Листопадом 1918 р. Філадельфія, 1960. 313 с.

УДК 930.24

Шустова Юлия Эдуардовна (Москва, Россия)

Yuliia Shustova

кандидат исторических наук

Candidate of Historical Sciences

доцент РГГУ

старший научный сотрудник РГБ

Associate Professor Russian State Humanitarian University,

Senior Research Fellow Russian State

Russian State Library

КАЛЕНДАРНО-ХРОНОЛОГИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ В КИЕВСКОМ АНФОЛОГИОНЕ 1619 Г.

CALENDAR-CHRONOLOGICAL INFORMATION IN THE KYIV ANTHOLOGY OF 1619

Рассматриваются календарно-хронологические тексты в киевском Анфологионе 1619 г. Проводится реконструкция названий месяцев славянского календаря.

The article considers calendar-chronological texts in the Kyiv Anthology of 1619. Reconstruction of the names of the months of the Slavic calendar is being carried out.

Ключевые слова: Анфологион, типография Киево-Печерской лавры, календарь, славянские названия месяцев.

Keywords: Anthology, printing house of the Kyiv-Pechersk Lavra, calendar, Slavic names of months.

Анфологион (с греч. – антология, буквально – собрание цветов, цветник) является сборником литургического и учительного содержания. В славянской рукописной и печатной традиции сборники, называемые «Анфологион» (Анѳологіа, Анѳологій, Анѳологъ), появляются не ранее рубежа XVI–XVII вв. Сборники представляли собой Минею праздничную, включавшую службы великим праздникам и избранным святым неподвижного календарного цикла, последования служб на праздники, и могли быть

дополнены службами из Троицы, Октоиха и некоторых других богослужебных книг.

Первое издание богослужебного Анфологиона на украинских землях увидело свет в типографии Киево-Печерского монастыря 16 января 1619 г. и было напечатано Памвой Берындой. Это первое большеформатное (in folio) издание Лаврской типографии, состоящее из 532 листов (1064 страниц). На титульном листе книга названа «Анѡологiон, съ б(о)гомъ съдержай ц(е)рковную службу избранных с(вя)тыхъ на весь годъ, по чину вѣсточнаго бл(а)г(о)ч(е)стiа исправлено и по всему истиннѣ Ѡ греческаго преведене», в предисловии архимандрита Киево-печерской лавры Елисея Плетенецкого – «Анѡологiа, или избраннаа Минеа» (с. 2^{1-го сч.}), а в «Предисловии.. читателю» – «Анфологiонъ, Цвѣтословіе или Трефологiон, Словопитанiе или Съборник, избраннаа Минеа, Ѡ всѣхъ дванадесяти м(е)с(я)цей, всего лѣта избранныхъ Г(о)сп(о)дскихъ, Б(огоро)д(и)чныхъ, Бесплътныхъ, Пр(е)дт(е)чевыхъ, Ап(о)с(то)лскихъ, М(у)ч(е)н(и)ческихъ, С(вя)т(ите)лскихъ, Пр(е)п(о)д(о)бническихъ, Безсребръникъ же и Ч(е)стнаго Кр(е)ста, лѣтнихъ нарочитыхъ праздникъ» (с. 4^{1-го сч.}).

Книга готовилась к печати довольно долго. Работа над ней была начата, по мнению Ф. И. Титова не ранее середины 1617 г. Над текстом книги работал игумен Михайловского Златоверхого монастыря Иов Борецкий, который переводил и редактировал греческие тексты: «Ѡ истиннаго греческаго на словенскій диалект в сей с(вя)тей Книжѣ исправи, многа же и истолкова» (с. 8^{1-го сч.}). Также принимали участие в работе над подготовкой текста Анфологиона Захария Копыстенский, который не только был печатником книги, но и ее редактором, о чем он сам говорит в авторском послесловии в характерной для таких тестов уменьшительной форме: «И нам аще и мало что внесшимъ тцанiа к сей с(вя)тей книжѣ исправленiю, Ѡ чиста с(е)рдца и любве нелицемѣрны, и единѣмъ оумилнѣмъ възхненiемъ ѡ сѣгрѣшенныхъ нами прощенiе даровавше, бл(а)годарни будѣте» (с. 1004). Источниками для нее послужили славянские рукописи и венецианские издания XVI в. Елисей Плетенецкий особо обращает внимание, что в книгу вошли не только последования и службы праздникам, которые отмечаются Вселенской церковью, но и службы русским святым:

«и Ѡ начала в ц(е)ркви Росстей, яже Ѡ вѣстока просвѣщенной въсѣавших с(вя)тых с(вя)т(ите)ль, пр(е)п(о)д(о)бных и м(у)ч(е)никъ, православнымъ въ оутврѣжденіе припечатавше» (с. 2 с. ч.), причѣм помещены они в концѣ книги послѣ Послесловія к читателям Памвы Берынды на листѣ, обозначенном как «страница посл(е)днна».

Киевское издание Анфологиона 1619 г. оказало большое влияние на издание богослужебных Анфологионов в украинской традиціи XVII–XVIII вв. Однако этот памятник книгопечатанія до сих пор остается недостаточно изученным.

Особого вниманія заслуживают сведения календарно-хронологическаго характера, которые являются важными историческими источниками по исторіи народнаго календаря, исторической хронологіи и украинскаго языка. Они содержатся в Оглавленіи, колонтитулах книги и заголовках к разделам на мѣсяцы последованій. Также книга включает таблицу Пасхалии (с. 1002–1003).

Большой интерес в качестве календарно-хронологическаго источника представляет «Ѡглавленіе, колико имат Служб Праздникомъ избраннымъ книга сіа» (с. 11–15 с.ч.). Помимо собственно росписи содержания книги, этот текст представляет собой и календарь (мѣсяцеслов). Так как структура книги построена по датам празднеств годовога цикла, начиная с сентября, то начало каждаго раздела – мѣсяца, – снабжено краткой информацией о названіях мѣсяца (для номерных мѣсяцев указывается их буквальный перевод, а также приводятся славянские народныя названія мѣсяцев), а также о количествѣ дней в мѣсяцѣ и количествѣ дневных и ночных часов. Однако в Оглавленіи киевскаго Анфологиона такой своеобразный календарь является неполным, дополнительные сведения о названіях указаны для пяти первых мѣсяцев, а информация о днях в мѣсяцѣ и дневных и ночных часах – только для трех.

Наиболее полная информация приводится для сентября. Отмечается, что «сирѣчь седмый, рекомый вресень, по древних роуень» (с. 11 с.ч.), т.е. дается буквальный перевод названія мѣсяца с латинскаго языка, употребляемое в повседневной жизни славянское названіе, а также древнерусский вариант. Перевод с латинскаго дается для всех «номерных» мѣсяцев, (с сентября

по декабрь): октябрь – «осмый», ноябрь – «девятый», декабрь – «десатый». Указаны следующие народные названия месяцев: октябрь – «листопад», ноябрь – «груден», декабрь – «студень», январь – «просинець».

Частично в Оглавлении даются сведения о количестве дневных и ночных часов. Такие сведения приводятся только для первых трех месяцев церковного года: сообщается, что в сентябре «д(е)нь иматъ часовъ 12, а ночь 12», в октябре – дневных часов 11, а ночных 13, в ноябре – 10 и 14 часов соответственно. Для всех остальных месяцев эти сведения приводятся в тексте книги. Также в оглавлении только для первых трех месяцев года даются сведения о количестве дней в месяце (для сентября – 30, октября – 31, ноября – 30), а для остальных такие сведения приводятся в тексте книги в начале соответствующих разделов. Остальные месяцы в оглавлении не снабжены какой-либо дополнительной информацией.

В заголовках к разделам Анфологиона, начинающихся с каждого последующего месяца, также имеются календарно-хронологические сведения. Для месяцев сентября, октября и ноября таковых нет потому, видимо, что вся информация указана в Оглавлении. Заголовок для последований служб на декабрь месяц содержит его название, выделенное особо (чего не было в предыдущих трех разделах, где название месяца и дата праздника являлись составной частью собственно заголовка службы). После книжно-латинского названия месяца («М(е)с(я)ца декемврѣа в 1») скобках указано количество дней в месяце и количество дневных и ночных часов, т.е. информации, которая не была приведена в Оглавлении («Иматъ сей м(е)с(я)ць днѣй 31. Д(е)нь иматъ часовъ 9, а ночь часовъ 15») (с. 469). Такие же сведения указаны для января: «М(е)с(я)ць іаннуарій. Имѣай днѣй, 31. Д(е)нь иматъ часовъ, 10. А ночь, 11» (с. 597); для февраля: «М(е)с(я)ць февруарій. Имат дні 28, аще вісеѣтос, то 29. В дн(и) часов 11, в нош 13» (с. 714); для марта: «М(е)с(я)ць мартъ имат дні 31. Д(е)нь имат часов, 12. и нош часов, 12» (с. 745); для апреля: «М(е)с(я)ць апрілліе. Иматъ днѣй, 30. Д(е)нь иматъ часовъ, 13. а ночь часовъ, 11» (с. 776). Аналогичное оформление заголовков имеют разделы месяцев июня (с. 823), июля (с. 867) и августа (с. 915). Из этого

ряда выделяется оформление заголовка раздела мая месяца. Это единственный случай в книге, когда славянское название месяца приводится в заголовке, правда оно располагается вокруг заставки: «Тра/вен М(е)с(я)ць май. Имат дней, 31. Д(е)нь имат ч(а)сов, 14. а ноц ч(а)сов 10» (с. 795).

Интересными источниками для изучения названий месяцев народного календаря являются колонтитулы книги. В них приводится название месяцев и число последования службы празднику. В текстах для января месяца употребляются два варианта названия месяца «іануарій» и «генварь». На разворотах с. 696–697, 700–701, 708–709 приводятся оба варианта одновременно: «Іануаріа, / или генвара», причем число месяца в этих случаях не указывается.

Для тех месяцев, которые в Оглавлении приводятся без указания народного названия, таковые помещаются наряду с книжно-латинскими названиями месяцев в колонтитулах к текстам соответствующего месяца. Так, первый же текст за февраль месяц помещен на листе с колонтитулом «сирѣч, Лютый» (с. 715). На разворотах с. 730–731, 732–733 указано два варианта названия названия месяца: «Фебруарій, / рекомы сѣчень», а на разворотах с. 734–735: «Фебруаріе, / или Лютый», с. 740–741: ««Фебруаріе, / сирѣч Лютый». Также в колонтитулах приводятся славянские названия марта в двух вариантах – на разворотах с. 748–749, 756–757: «Мартъ, / рекомый Сухій», с. 758–759, 764–765: «Мартъ, / или соухій», а на развороте с. 752–753: «Мартъ, или Березозоль». Первый же колонтитул для апрельских текстов предлагает славянское название месяца «Березень» (с. 777). Это же название приводится и далее (с. 779). А колонтитулы разворотов с. 788–789, 792–793 сообщают древнерусское название: «Апрілліе, / рекомы Березозоль». В колонтитуле текстов для мая месяца встречаем только единожды украинское название месяца «Травень» (с. 804). В колонтитулах июньских текстов приводятся два варианта наименования месяца: «Чрѣвца, рекома / іоуніа» (с. 826–827), «Іоуніа, сирѣч чрѣвца» (с. 848–849, 862–863), и древнерусский вариант: «Іоуніа, рекома Изокъ» (с. 858). Колонтитулы листов текстов на июль также сообщают два варианта названия месяца: «Іоуліа, / сирѣч, Липца» (с. 868–869), «Липца, или / Іоуліа» (с. 878–879, 910–911) и «Червнѧ, или / іоуліа» (884–885), «Червнѧ, рекомаг(о)

/ іоуліа» (с. 888–889, 900–901), «Іоуліа, / или Чръвна» (с. 892–893), а в одном колонтитуле указано одновременно два названия: «Чръвень, или Липецъ» (с. 905). Украинское и древнерусское название дается в колонтитулах и для августа месяца: «Сръпна, или / Августа» (с. 920–921), «Августа, / или Зарева» (с. 986–987, 990–991, 994–995) и одновременно два варианта названия: «Заревъ, или / сръпень» (с. 948–949).

Таким образом для большинства месяцев даются два варианта названий месяцев, один из которых более архаичен. Реконструкция названий месяцев по киевскому Анфологиону 1619 г. выглядит следующим образом:

Книжные название месяцев	Славянские названия месяцев
септемвриє	вресень, роуень
октовриє	листопад
ноемвриє	груден
декамвриє	студень
іаннуаріє, генварь	просинець
февруарій	сѣчень, лютый
мартъ	сухий, березосоль
априлліє	березень, березосоль
маіє	травень,
іоуніє	чръвц, изокъ
іоуліє	червень, липецъ
августъ	сръпень, заревъ

Для составителей богослужебной книги, связанной с календарными чтениями, оказалось важным сообщить читателю наряду с традиционными книжными названиями месяцев, использующимися в церковных книгах, в том числе привычные народные славянские названия месяцев. Предлагаемая вариативность, возможно, говорит о том, что устоявшегося канона славянских названий месяцев не существовало.

Различия могли быть обусловлены традицией, географическим положением, что диктовало свою специфику и отличия. Интересно, что такое же использование названий славянских месяцев будет повторено во львовских Анфологионах 1638, 1643,

1651, 1694 и 1738 гг., но львовский народный месяцеслов отличается от киевского, и он был использован в издании новгород-северского Анфологиона 1678 г.

УДК 097:025.021(477)ІР НБУВ
Щеколдіна Наталія Олексіївна
Nataliia Shechekoldina
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

РІДКІСНІ ВЛАСНИЦЬКІ ШТАМПИ НА КНИГАХ З КОЛЕКЦІЇ «ОПЕ»

RARE OWNER'S STAMPS ON THE BOOKS FROM THE "OPE" COLLECTION

Розглядається низка екслібрисів, що рідко зустрічаються на книгах з колекції «ОПЕ», які нині зберігаються в відділі фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: екслібрис, власники, бібліофіли.

Several exlibris rarely found on books from the "OPE" collection currently deposited in the Jewish Studies Department of the Institute of Manuscript of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine are described.

Keywords: exlibris, owners, bibliophilists.

Книжкова збірка відділу фонду юдаїки НБУВ базується на колекції бібліотеки Товариства для поширення освіти між євреями в Росії (рос. ОПЕ). Більшість цих книг позначено бібліотечними та

власницькими штампами, серед яких штампи знаних бібліофілів А. Гаркаві, Я. Израельсона, Б. Лур'є, М. Каміонського, Г. Бараца, М. Вінавера та ін. Серед власницьких штампів є й такі, що рідко зустрічаються в нашому зібранні.

Екслібрис барона Д. Г. Гінцбурга на книзі з інв. № 111036. Паперовий ярлик цинкографія. Кін. ХІХ ст. Герб, увінчаний баронською короною, з наметом і щитотримачами – оленем і левом, що стоять на кронштейні, в овальній рамці з написом давньоєврейською мовою: [З книг Б. Д. Г. «Уся ти гарна, моя люба, і вади нема в тобі! »]. Під рамкою тою ж мовою напис: «Шафа _Полиця_ № _».

Барон Давид Гораційович Гінцбург (1857–1910) – гірничий промисловець, банкір, орієнталіст, історик і мистецтвознавець, знавець багатьох семітських мов, письменник і громадський діяч, кандидат Петербурзького університету. Його бібліотека нараховувала близько 35 000 томів, серед яких були видання класичними, східними й сучасними мовами з історії, філософії, мовознавства та мистецтва. Були рідкісні видання та рукописи єврейською й арабською мовами. Після 1918 р. частина бібліотеки Д. Г. Гінцбурга надійшла до Державної бібліотеки ім. В. І. Леніна, частина потрапила до Петроградського державного книжкового фонду, а з нього – до інших книгозбірень.

Екслібрис Міхаеля Лілієнталя на книзі з інв. № 112138(1–10). Герб с надписом: *Mich Lilienthal* – паперовий ярлик на звороті верхньої кришки. На титулі напис чорнилом: *Ex Bibliotheca / M. Lilienthalji [Prus]/Jena 1707*.

Міхаель Лілієнталь (Michael Lilienthal, 1686–1750) – німецький лютеранський теолог, історик, блискучий бібліограф і захоплений бібліофіл, нумізмат. Навчався в Кенігсбергському університеті, магістр філософії, з 1727 р. – куратор Кенігсбергської міської бібліотеки. Почесний член Санкт-Петербурзької академії наук і член Пруської академії наук. Автор численних праць з теології та історії Кенігсберга і Пруссії. Лілієнталь зібрав велику особисту бібліотеку, яка стала основою для декількох складених і виданих ним бібліографій з теології і церковної історії, а також велику нумізматичну колекцію. Він був одним з перших, хто почав вивчати нумізматику з наукової (історичної) точки зору.

Ex libris Elisabeth Lvzzatto – екслібрис, кольорова гравюра на дереві на книзі з інв. № 112217. Елізабет Луццатто (ур. Grünbaum 1873–?) – публіцист, автор книг та статей з розвитку та характеру соціалізму і соціалістичних рухів, активістка жіночого руху, член Генеральної австрійської жіночої асоціації, голова Дискусійного клубу жіночої асоціації, співзасновник та член правління Комісії з прав жінок Австрії, член Соціал-демократичної робочої партії Австрії. Була заарештована в Мілані в 1938 р. Дата смерті невідома.

«*Ex Libris M. Wenawer*» – паперовий ярлик, цинкографія. Кін. XIX ст. на книзі з інв. № 41465. Суперекслібрис: *M. W.*; «*Ex Libris M. Wenawer*» – наліпка, цинкографія. Екслібрис із зображенням голови вождя афінської демократії Перикла з написом грецькою мовою та латиною «*Ex libris M. Winawer*».

Максим (Менахем) Мойсейович Вінавер (1863–1926) – один із кращих у Росії адвокатів, член Ради Всесвітнього єврейського союзу, очолював Єврейське історико-етнографічне товариство і Товариство заохочення мистецтв, брав активну участь у підготовці видання «Російсько-єврейський архів». У травні 1919 р. емігрував до Франції. Мав велику бібліотеку, яка після його від'їзду за кордон не в повному складі надійшла до Наукової бібліотеки Московського університету.

«*Бібліотека Гідрогр. Депо / № Волюма 4259 / Сочиненія 2315*» – паперовий ярлик на звороті титула, офорт (сучасна «Центральная военно-морская библиотека») (ЦВМБ).

Гідрографічне депо (1827–1837 рр.) за наказом Миколи I 13 жовтня 1827 р. було засновано Управління генерал-гідрографа, на яке покладалося керівництво заходами щодо навігаційно-гідрографічного забезпечення військово-морського флоту Російської імперії. На посаду генерал-гідрографа було призначено віце-адмірала Г. А. Саричева, який мав на той час великий досвід керівництва гідрографічними і картографічними роботами. Посаду помічника Г. А. Саричева і директора гідрографічного депо зайняв видатний вчений-геодезист генерал-майор Ф. Ф. Шуберт. Перше відділення гідрографічного депо мало бібліотеку, музей і архів для зберігання описових і шканцевих (вахтових) журналів, мап, атласів, лоцій та інших посібників.

Ex libris Федора Федоровича Шуберта. 1840–1860 рр., паперо-

вий ярлик, літографія. Герб з написом : «*Bibliotheca Schubert*» на книзі з інв. № 111964.

Федір Федорович (Theodor Friedrich) Шуберт (1789–1865), генерал-лейтенант (з 1831 р.), засновник і керівник картографічної служби Генерального штабу – Корпусу військових топографів (пізніше Військово-топографічного депо Головного штабу), начальник Гідрографічного депо Головного Морського штабу, захований до лицарських матрикул Ліфляндії та Естляндії. Був знаним бібліофілом, крім книг мав зібрання російських монет, медалей і гравюр.

«*ИЗЪ КНИГЪ / ГРАФИНИ / ЕКАТЕРИНЫ ПАВЛОВНЫ / ШЕРЕМЕТЕВОЙ. / №... П.*» – паперовий ярлик в книзі з інв. № 111756.

Графиня Катерина Павлівна Шереметева (уроджена княжна Вяземська 1849–1929) – фрейліна, статс-дама. Засновниця і член Товариства любителів давньої писемності. Засновниця природничо-історичного музею в садибі Михайлівське. У Михайлівському зберігався величезний сімейний архів Шереметєвих-Вяземських, а також фамільна бібліотека. При музеї була створена спеціалізована бібліотека. У 1903 р в ній налічувалося понад 2 000 томів. Сюди надходило багато наукових періодичних видань. Катерина Павлівна планувала безоплатно передати свій музей Московському університету і заснувати при ньому біологічну станцію. Після 1917 р. музей і ботанічний сад припинили своє існування. Садиба Михайлівське була націоналізована. Доля колекцій невідома.

«*Пансионъ графини Левашовой*» – невеликий овальний штамп на книзі з інв. № 112692. Штампи: «*Пансионъ графини Левашовой*»; «*Книжный Магазинъ съ 1830 г. / Н. Я. Оглоблина въ Кіевъ / Бывшій С. И. Литова*». Пансіон графині Левашової розміщувався в двоповерховому будинку в стилі ампір, побудованому в 1850-х роках за проектом О. В. Беретті на місці військових «провіантських крамниць» (складів). Училище заснувала в 1838 р. графиня Є. В. Левашова, дружина колишнього київського генерал-губернатора графа В. В. Левашова. У 1891–1892 рр. було надбудовано третій поверх (арх. К. Тарасов). З 1919 р. тут працював відділ Всеукраїнської академії наук, нині – Президія Національної академії наук України.

«*Biblioteca / Terzi*» – паперовий ярлик: герб маркізів Терці, екслібрис і шифр розміщення, на книзі з інв. № 112870.

Маркізи Терці – шляхетна сім'я з м. Бергамо. Вся бібліотека сім'ї маркіза Терці під назвою: «*Catalogue des livres rares et précieux provenant de la bibliothèque de feu M. le Marquis De Terzi de Bergame*» була продана в Парижі у 1862 р.

Ex libris sera Джона Еванса – паперовий ярлик: герб с написом: «*A Libris Iohannis Avans / D.A.L., LL.D. SOA. R.A.G.S. / I Desire to Deserve*», гравюра на дереві, на книзі з інв. № 111651.

Сер Джон Еванс (Sir John Evans, KCB, FRS (1823–1908) – англійський археолог і геолог, антиквар, археолог та нумізмат, колекціонер старовинних предметів і монет. Його бібліотека була передана до Бодліанської бібліотеки.

«*Ex Libris Maks Erik*» (їдиш) – паперовий ярлик, гравюра на дереві. Гравер: J. Klembocki (Wilno).

Макс Ерік (псевдонім; справжнє ім'я Залман Меркін (1898–1937, Ветлошанський табір, Сибір) – літературний критик і літературознавець. Писав на їдиші. Працював з рукописами та книгами в різних бібліотеках, вивчав староєврейські пам'ятки в книгозбірнях Парижа, Оксфордського університету, Британського музею. У вересні 1929 р. приїхав до Радянського Союзу, мешкав у Мінську, згодом у Києві. На посаді професора викладав історію єврейської літератури в вишах, виступав на наукових семінарах. Завідував секцією літературознавства і критики в Інституті єврейської пролетарської культури АН України, співпрацював з численними радянськими єврейськими журналами та науковими збірниками. Загинув у Сибіру.

«*Даръ графа М.М. Толстого*» – чорний штамп на книзі з інв. № 112438.

Граф Михайло Михайлович Толстой (молодший) (1862–1927) – юрист за освітою, гласний Одеської міської думи, член семи думських комісій, мав вплив на розвиток в Одесі освіти, охорони здоров'я та культури. Протягом 22-х років обіймав посаду попечителя міської публічної бібліотеки, побудованої на його гроші, завершив будівництво картинної галереї, розпочатої батьком. За свої діяння був обраний Почесним громадянином Одеси. У 1919 р. переїхав за кордон, передав міській публічній бібліотеці

всю свою особисту колекцію – унікальну збірку книг, яку він довгі роки збирав в Росії та за кордоном.

Ми розглянули лише невеличку частку бібліофільських знаків, що зберігаються в колекції «ОПЕ» відділу фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Бібліофіли зіграли величезну роль у справі збереження унікальних рукописів і книг – книги, зібрані ними в результаті багаторічних кропітких пошуків, були таким чином врятовані від забуття.

**ВИЗНАЧНІ БІБЛІОТЕКОЗНАВЦІ ТА БІБЛІОГРАФИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО:
ДО 100-РІЧЧЯ БІБЛІОТЕКИ**

УДК 021.1(091)(477)+02(477)(092)

Масловська Світлана Миколаївна

Maslovska Svitlana

науковий співробітник

Researcher

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ПРОБЛЕМИ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА
У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ Д. А. БАЛИКИ**

**PROBLEMS OF LIBRARY SCIENCE
IN THE RESEARCH HERITAGE OF D. A. BALYKA**

Розглянуто наукову діяльність Д. Балики, його внесок у становлення бібліотекознавства як науки.

The scientific work of D. Balyka, his contribution to the formation of librarianship as a science is considered.

Ключові слова: Дмитро Балика, Всенародна бібліотека України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, бібліотекознавство, вивчення читача, бібліологічна педагогіка, бібліологічна соціологія, бібліологічна психологія.

Keywords: Dmytro Balyka, National Library of Ukraine, V. Vernadsky National Library of Ukraine, library science, reader's study, bibliopedagogy, bibliology, bibliopsychology.

Ще у другій половині ХХ ст. пильну увагу вітчизняних фахівців привертала проблема бібліотекознавства як науки. Звернення до неї стало логічним наслідком накопичених знань про бібліотечну діяльність, що зумовило інтегративні зміни у самому процесі пізнання бібліотечної справи як соціального явища і посилило гносеологічний аспект у бібліотекознавстві.

Особливу увагу сучасних дослідників привертають такі загальнотеоретичні питання, як уточнення змісту науки, уніфікація поняттєвого апарату, предмет і об'єкт бібліотекознавства, принципи та функції бібліотек у сучасному суспільстві тощо. Однак системно дослідити і дати ґрунтовний аналіз сучасного стану загальнотеоретичної проблеми без урахування історичного досвіду неможливо. У бібліотекознавстві, особливо вітчизняному, гостро відчувається потреба в пізнанні історичних витоків і інтерпретації їх місця в системі розвитку наук. Внесок фахівців України у становлення та розвиток бібліотекознавства як науки ще не достатньо досліджений. Тому нагальна проблема – з'ясування окремих постатей, які досліджували зазначене питання, аналіз їхніх поглядів і визначення внеску в науку.

Опанування теоретичної спадщини Дмитра Андрійовича Балаки дає можливість побачити багатоаспектну наукову діяльність одного з яскравих представників української бібліотекознавчої школи 20-х років ХХ ст. Його науковий доробок охоплює широкий спектр питань – від удосконалення бібліотечної технології до розвитку основних напрямів бібліотекознавства.

Перші спроби дослідника щодо наукового та методичного обґрунтування роботи з читачем припадають на 1921 р., коли Д. А. Балаки, переїхавши з Томська до Києва, починає працювати у Показовій бібліотеці Військово-політичної школи Українського військового округу. Поряд із суто бібліотечною діяльністю він організовує заняття з курсантами, на яких прагне навчити молоде покоління розуміти книгу, її зміст, виділяти ідею та концепцію прочитаного. Свої думки щодо результатів цих занять він викладає на сторінках журналу «Красный библиотекарь» у статті «Как читать» [4]. Д. А. Балаки розробляє «Анкету-відгук читача на прочитану книгу», створює предметний каталог книг та журналів із белетристики й наукового напрямку [5].

З 1925 р. Д. А. Балика працює у Всенародній бібліотеці України (нині Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадсько-го), очолює консультаційно-виставковий відділ, який не маючи ні окремого приміщення, ні достатньої кількості співробітників (окрім завідувача, працювало ще два бібліотекарі), розгорнув широку практичну та наукову діяльність: обслуговував загальну та наукову читальні, виконував ускладнені бібліографічні довідки, організовував тематичні виставки, готував бібліографічні покажчики літератури, присвячені Т. Шевченку, І. Франку, М. Драгоманову, краєзнавчого напрямку, вів предметну картотеку виконаних довідок, брав участь у роботі Комісії для вироблення предметних рубрик із краєзнавства та українознавства тощо. Розпочинається наукова робота з питань вивчення українського читача ВБУ на основі проведеного анкетування (лютий 1925 р.).

Практична діяльність спонукала Д. А. Балику до написання фундаментальних теоретичних праць, які не втратили свою наукову значущість і актуальність сьогодні. Принциповою особливістю його наукових пошуків було обґрунтування бібліотекознавства як педагогічної науки [3], що по суті суперечило поглядам М. О. Рубакіна – засновника психологічного напрямку в бібліотекознавстві, та концепціям тих спеціалістів, які вважали бібліотекознавство прикладною наукою, що не має загальнонаукових основ. Розробка ідейно-теоретичних основ бібліотекознавства потребувала осягнення питання про місце та роль бібліотеки в суспільному житті. Саме це було предметом активного обговорення на Першій конференції наукових бібліотек, організованій ВБУ в 1925 р. Найпринциповішою була позиція Д. А. Балики, який вважав, що «в процесі соціалізації бібліотек, завдання наукових бібліотек полягає не тільки в тому, щоб накопичувати книжкові скарби та проводити «реєстраційну» бібліографію, а й у тому, щоб розкривати зміст книжок і оцінювати книжки з установкою на читача та на завдання дня, беручи до уваги економічне, господарче, політичне й наукове життя країни, наближати книжку до читача, вивчати читача» [1, с. 93]. Він був переконаний у тому, що «бібліотека – це апарат, особлива система впливу, з умінням вибрати головне й одкинути другорядне» [1, с. 95]. Суть наукової бібліотеки дослідник вбачав у «соціаль-

но-педагогічній роботі з читачем», яка складалася з бібліографії, бібліотекономії, бібліопсихології, бібліосоціології та критичної методики читання [1, с. 97].

Головним підсумком наукової діяльності Д. А. Балики в галузі бібліопедагогіки і бібліосоціології стала його робота «Бібліологічна соціологія» [2], в якій сформовано поняття предмета і методів цієї науки. На прикладах праць учених – М. Лісовського, О. Ловягіна, М. Куфаєва, Л. Живного – він простежив поняття книги як явища соціального порядку, дав визначення бібліосоціології як науки, що виявляє кількісний та якісний склад творів писемності і друку, встановлює закони книги, розглядає їх еволюцію, яка залежить від закономірностей розвитку суспільства.

Вивчення теоретичного і практичного доробку Д. А. Балики у царині вітчизняного бібліотекознавства дає право стверджувати, що розроблені ним теоретичні моделі та концепції, вагомий практичний внесок не тільки відображали стан та проблеми бібліотечної справи першої третини ХХ ст., але і створювали певну основу, фундамент для подальших напрацювань та досліджень. Більшість питань, які досліджував Д. А. Балика, є злободенними сьогодні.

Список використаних джерел

1. Балика Д. А. Активізація роботи в наукових бібліотеках [Доп. на Першій конф. наук. б-к УСРР, 28–31 груд.] / Д. А. Балика // Бібл. зб. – 1926. – № 1. – С. 93.
2. Балика Д. А. Библиологическая социология / Д. А. Балика. – Без. тит. л. – 64 с.
3. Балика Д. А. Бібліологічна педагогіка: [Визначення, предмет, межі] / Д. А. Балика // Журн. бібліотекознавства та бібліографії. – 1928. – № 2. – С. 96–107.
4. Балика Д. А. Как читать / Д. А. Балика // Красный библиотекарь. – 1924. – № 10/11. – С. 104–108.
5. Балика Д. А. Предметный каталог окружной Военно-политической школы Украины / Д. А. Балика // Красный библиотекарь. – 1924. – № 8. – С. 46–54.

УДК 02 : 94(477) “1890/1941”

Гарбар Лариса Володимирівна

Garbar Larysa

науковий співробітник

Researcher

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**«ІСТОРИЯ УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ
В ІМЕНАХ (КІНЕЦЬ ХІХ ст. – 1941 р.)» :
ДО ВИХОДУ ВИДАННЯ З ДРУКУ**

**«HISTORY OF THE UKRAINIAN LIBRARIANSHIP
IN NAMES
(late XIX cent. – 1941)»**

Представлено нове довідкове видання про співробітників бібліотек, імена котрих вдалося встановити за архівними джерелами.

About a new reference edition about librarians whose names were retrieved in archives.

Ключові слова: історія бібліотечної справи, бібліотекознавці, бібліотекарі.
Keywords: history of librarianship, librarians, library scientists.

Науково-довідкове видання «Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець ХІХ ст. – 1941 р.) : матеріали до біобібліографічного словника» репрезентує біографічні відомості як про знаних бібліотекознавців – розробників теорії, історії, методики та організації бібліотечної справи, так і про пересічних співробітників просвітянських, університетських, наукових, публічних, сільських та дитячих бібліотек. У виданні представлена інформація про українців – діячів бібліотечної, книжкової та видавничої справи інших держав, які зробили свій внесок в книжкову культуру та бібліотечну справу України.

Задекларовані хронологічні межі видання – кінець XIX ст. – 1941 р. – це доба, коли розпочався активний розвиток національної самосвідомості українського народу, з'явилися численні культурно-просвітницькі установи та товариства, зокрема осередки «Громад» та «Просвіт», а започаткування українських за своєю сутністю бібліотек стало одним із переконливих виявів культурного розвою народу, його спроможності відстоювати власну незалежність, зберігати і примножувати свої культурні здобутки. Саме в цей час поряд із політичними партіями і громадськими рухами бібліотеки стали чинником творення української нації, а бібліотекарі – провідниками прогресивних починань та змін у суспільстві.

Початок XX ст., період Української революції, часи утвердження радянської влади в Україні – віхи, коли протягом кількох років сформувалася широка мережа різнопрофільних бібліотек і перші паростки національних спеціалізованих бібліотек; виникнення низки національних установ, зокрема Національна бібліотека Української держави (1918), Головна Книжна палата (1919), Український науковий інститут книгознавства (1922), а також бібліологічні товариства, бібліотечні об'єднання, бібліотечні курси; відбувся ряд реформ, що суттєво вплинули на місце і значення бібліотек і бібліотекарів у суспільстві. Це час, коли бібліотечна спільнота України висунула зі своїх лав велику кількість непересічних особистостей, які своєю працею заслужили на включення до біобібліографічних і енциклопедичних довідників.

У виданні на широкому архівному матеріалі простежено зміни в професійному складі бібліотечних працівників, які до 1920–1930-х років переважно не мали фахової освіти, були викладачами вищих навчальних закладів, вихідцями з інтелігенції, вчителства, службовцями тощо, але завдяки базовій класичній освіті, ентузіазму, наполегливості, постійній самоосвіті зуміли стати високопрофесійними спеціалістами.

Довідник може бути використаний як додатковий посібник до навчальних курсів з історії бібліотечної справи, бібліотекознавства та країнознавства.

УДК 023(477)-051

Каросва Тетяна Робертівна
Karoiwa Tetiana

доктор історичних наук, доцент

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor

Вінницький державний педагогічний університет

ім. Михайла Коцюбинського

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University

В. Д. ОТАМАНОВСЬКИЙ – КЕРІВНИК ВІННИЦЬКОЇ ФІЛІЇ ВСЕНАРОДНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

V. D. OTAMANOVSKY – HEAD OF VINNYTSIA BRANCH OF THE ALL-PEOPLE LIBRARY OF UKRAINE

Йдеться про В. Д. Отамановського як талановитого організатора бібліотечної справи та теоретика бібліотечного краєзнавства в Україні 1920-х років. The focus is on the activity of V. D. Otamanovsky – a talented organizer of librarianship and theoretician of library local studies in Ukraine in the 1920s.

Ключові слова: бібліотечне краєзнавство, бібліотечний менеджмент, бібліотекознавство, історія бібліотек.

Keywords: library local studies, library management, library science, library history.

У вітчизняному науковому колі ім'я Валентина Дмитровича Отамановського (1893–1964) асоціюється, насамперед, з Вінницею та Вінницькою філією ВБУ при ВУАН. Вчені, як правило, пишуть про нього як про дослідника історії права, бібліотечної та краєзнавчої справи, не акцентуючи увагу на його видатних організаційних здібностях. Саме цьому аспекту його діяльності присвячено цю публікацію. У грудні 1920 р. В. Д. Отамановський приступив до роботи у Вінницькій філії ВБУ при УАН у загальному відділі. Досить швидко очолив цей відділ, з березня 1922 р. виконував обов'язки директора філії [1], а з 24 червня 1924 р. став постійним її директором [2].

Створення Вінницької філії ВБУ (далі – ВФ) мало неабияке

значення для подальшого розвитку Поділля: допомогло врятувати книжкові багатства краю, створити умови для їх всебічного використання та бібліотечного обслуговування населення; сприяло розвитку краєзнавчого руху та дослідженню краю; стимулювало консолідацію наукових сил регіону. На початку 1920-х рр. в Україні було декілька спроб утворити бібліотеки академічного типу на периферії (Полтава, Черкаси), де не було навіть вищих навчальних закладів. Це розглядалося як шлях до створення майбутніх наукових центрів у регіонах. І ВФ стала першим реалізованим проектом створення наукової крайової бібліотеки Поділля. Вона адміністративно і науково підпорядковувалася ВБУ при ВУАН, але через неспроможність Академії наук фінансово утримувати її директор вимушений був постійно на місці шукати джерела фінансування та способи поповнення фонду. Водночас, на відміну від окружної бібліотеки, ВФ обслуговувала читачів безкоштовно [3].

Для підвищення академічної статусності ВФ на замовлення В. Д. Отамановського було розроблено фірмовий стиль бланків для офіційного листування, печатки для книг та оформлення титульного аркушу видань (з використанням німецької мови), надруковано фірмові листівки, намальовано ескібрис (авторства М. Жука), що використовувався як видавничий знак. Ще будучи завідувачем загального відділу, В. Д. Отамановський чимало зробив для впорядкування зібраних книжкових колекцій, виявив найбільші лакуни в книгозабезпеченні бібліотеки, особливо з україніки, добився профільного докомплектування [4]. Уже в квітні 1922 р. з Києва він привіз 447 і в травні – 1251 книг (монографії з економіки, історії та культури України, комплекти українських періодичних та продовжуваних видань) [5]. На 1925 р. у ВФ було каталогізовано і доступно для читачів 30922 прим. Кількість читачів досягла 2231 особу, щоденно обслуговували майже 150 відвідувачів, які отримували 200–250 прим. [6]. Особлива увага приділялася бібліографічному дослідженню краю. Складалася бібліографія за розділами: природа, економіка та культура. Тривали активне комплектування та опис газетних матеріалів регіону [7]. З 9 вересня 1926 р. директор добився також права на безкоштовне листування [8]. З 13 жовтня 1925 р. бібліотека отримувала

обов'язковий примірник нових видань УСРР. Особливою подією 1928 р. стала організація Музею друку [9]. У травні 1929 р. опрацьований бібліотечний фонд становив близько 110 тис. прим. [10].

Окремою сторінкою у житті В. Д. Отамановського стала бібліотечно-краєзнавча робота. У березні 1924 р. за його ініціативи була створена громадська наукова організація – Кабінет виучування Поділля, метою якої було широкомасштабне наукове вивчення регіону. Результатом її дослідницької діяльності стали 26 окремих випусків праць, ще 8 були готові до друку в 1930 р. [11], понад 10 поштових листівок з місцевими краєвидами, цикли публічних краєзнавчих лекцій і доповідей її наукових консультантів. Видавнича діяльність Кабінету організувалася за зразком академічних установ і здійснювалася за рахунок ВФ. Завдяки цим виданням бібліотека налагодила книгообмін з 180 науковими та навчальними закладами УСРР, СРСР, Західної Європи та Близького Сходу (Єрусалим) [12].

Структурно у складі Кабінету діяли бібліографічна та садово-городня секції, секція єврейської культури та побуту, а також комісія для вивчення Вінниці та її околиць. Крім дослідницької діяльності, співробітники ВФ та члени Кабінету організували при бібліотеці обсерваторію та показово-дослідний сад подільської флори [13]. Вони багато уваги приділяли вивченню та охороні пам'яток, пов'язаних з видатними подолянами Д. В. Марковичем, П. І. Ніщинським, М. І. Пироговим, С. В. Руданським, єврейською культурою, архітектурою регіону. За ініціативи В. Д. Отамановського було створено спеціальну комісію для увічнення пам'яті М. М. Коцюбинського. Вперше на Вінниччині було звернуто увагу на зберігання пам'яток природи [14].

Валентин Дмитрович брав участь у підготовці наради наукових бібліотек України (28–31 грудня 1925 р.), де йшлося про створення українського бібліографічного репертуару та краєзнавчу бібліографію. Він виступив з доповіддю «Бібліографія краю (топобібліографія) як одне з основних завдань наукової книгозбірні та організація топобібліографічної праці на Україні», в якій, зокрема, висвітлював бібліографічну діяльність ВФ [15]. Його було запрошено на Міжнародний конгрес бібліотекарів та друзів книги

у Прагу [16]. Він побував на Всеукраїнському з'їзді краєзнавців у Харкові, для якого готував доповідь «Краєзнавство та методологія бібліотечної роботи» [17].

Обмірковуючи завдання, які стояли перед Кабінетом, В. Д. Отамановський у книзі «Краєзнавство на Поділлі, найближчі його завдання та потреби й роля в краєзнавчій праці Кабінету виучування Поділля» (1926) [18] та низці «Інформаційних оглядів дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі», що додавалися до випусків Кабінету, сформулював завдання краєзнавчого руху, шляхи їх реалізації, запропонував план краєзнавчих досліджень, примірний статут і орієнтовний план роботи краєзнавчого товариства, програму накопичення та систематизації відомостей про край. Книга стала цінним методичним й інструктивним посібником для краєзнавчих організацій усєї України. Успіхи Кабінету виучування Поділля підкреслила ухвала ВУАН 1929 р. про створення подібних закладів у Полтаві, Житомирі й Донбасі [19], а сам Кабінет мав з громадської організації перетворитися на наукову установу у складі ВУАН [20].

24 серпня 1929 р. В. Д. Отамановського було заарештовано у справі «Спілки визволення України» і засуджено наступного року до 5 років позбавлення волі у виправно-трудових таборах і громадянських прав строком на 2 роки. На початку 1930 р. Вінницька окрнаросвіта ухвалила рішення про злиття ВФ та окружної бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва. Згідно з рішенням Укрнауки від 11 липня 1930 р. ВФ було ліквідовано [21].

Отже, В. Д. Отамановський як директор бібліотеки, з 29-річного віку в складних економічних умовах знаходив фінансування, організовував не просто функціонування бібліотечного закладу, а й ще академічного типу з відповідними функціями, згуртував багатьох відомих вчених України, спрямував їхні інтереси на дослідження Поділля, створив дієздатний потужний колектив бібліотечних працівників. Врешті-решт ВФ під його керівництвом стала зразком для подібних установ щодо організації краєзнавчих досліджень.

Список використаних джерел

1. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО). Ф. Р–254. Оп. 1. Спр. 279. Арк. 50.
2. ДАВіО. Ф. Р-522. Оп. 1. Спр. 153. Арк.12.
3. Отамановський В. Праця та стан Вінницької філії ВБУ та Кабінету виучування Поділля на 1 травня 1929 року // Вісті ВУАН. Київ, 1929. № 4/5. С. 126–130.
4. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Архів НБУВ. Ф. 1. Оп.1. Спр. 39. Арк. 27–32.
5. Там само. Спр. 58. Арк.15–24, 40–65.
6. Там само. Спр. 129. Арк. 5.
7. Інформаційний огляд дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі // Білінський М. Вінницький замок / Вінниц. філ. ВБУ при ВУАН, Каб. виучування Поділля. Вінниця, 1926. С. VII.
8. Там само. С. I.
9. Борщевська Н. Музей друку : путівник / Вінниц. вечір. робітн. ун-т. Вінниця, 1930. С. 8. (Вінниччина в екскурсіях ; вип. 3).
10. Отамановський В. Праця та стан Вінницької філії ВБУ та Кабінету виучування Поділля на 1 травня 1929 року... С. 127.
11. ДАВіО. Ф. Р–256. Оп. 3. Спр. 44. Арк. 56.
12. ІР НБУВ. Архів НБУВ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 130. Арк. 29–30.
13. Там само. Спр. 170. Арк. 1.
14. Там само. Спр. 129. Арк. 26.
15. Отамановський В. Д. Бібліографія краю (топобібліографія) як одно з основних завдань наукової книгозбірні та організація топобібліографічної праці на Україні // Бібл. зб. 1926. Ч. 1. С. 78–81.
16. ІР НБУВ. Архів НБУВ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 130. Арк. 29–30.
17. ДАВіО. Ф. Р–552. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 66.
18. Отамановський В. Краєзнавство на Поділлі, найближчі його завдання та потреби й роля в краєзнавчій праці Кабінету виучування Поділля / Вінниц. філія Всеукр. б-ки України, Каб. виучування Поділля. Вінниця, 1926. 13, XV с.
19. [Отамановський В. Д.] Автобіографія ув'язненого // Поділ. старовина : наук. зб. Вінниця, 1993. [Вип. 1]. С.16–17.
20. ІР НБУВ. Архів НБУВ. Спр. 313. Арк. 16.
21. ДАВіО. Ф. Р–256. Оп. 3. Спр. 44. Арк. 58.

УДК 027.54(477) : 025.321-051

Козакова Наталія Володимирівна

Kazakova Nataliia

головний бібліограф

Chief Bibliographer

Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine

БІБЛІОГРАФ ВІРА ШПІЛЕВИЧ

VIRA SHPILEVYCH – BIBLIOGRAPHER

Висвітлено бібліографічну діяльність Віри Шпілевич – співробітниця Всенародної бібліотеки України, її особистий внесок в українську бібліографію.

The bibliographic activity of Vira Shpilevych – a bibliographer of the National Library of Ukraine, her personal contribution to the Ukrainian bibliography.

Ключові слова: Всенародна бібліотека України, Головна Книжна палата, УНІК, бібліографічний репертуар.

Keywords: National Library of Ukraine, Main Book Chamber, Ukrainian Scientific Institute of Book Science, bibliographic repertoire.

За роки Української революції 1917–1921 рр. постали нові для України інституції: Національна бібліотека Української держави (згодом – Всенародна бібліотека України, нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського), Головна Книжна палата (з 1921 р. – Київський крайовий бібліографічний відділ Центрального бібліографічного відділу Всеукраїнського Державного видавництва), а надалі – легендарний Український науковий інститут книгознавства (УНІК).

У численних наукових публікаціях висвітлено цей важливий період та роль і внесок очільників цих установ – відомих книгознавців, бібліографів та бібліотекознавців. Поруч з ними працювали десятки бібліотекарів та бібліографів. Ці, перші,

працівники, завдяки ґрунтовній загальноосвітній підготовці та знанню іноземних мов, втілювали теоретичні напрацювання керівників на практиці. Тож з нагоди столітнього ювілею однієї з найбільших бібліотек України – НБУВ – згадаємо Віру Шпілевич – одну з перших працівниць цієї Бібліотеки (травень–листопад 1921 р.).

Професійна біографія В. Шпілевич, як фахівця-бібліографа, пов'язана зі становленням довідково-бібліографічної служби у Всенародній бібліотеці України. Балика, Т. Волобуєва та В. Шпілевич займалися обслуговуванням читачів, організовували книжкові виставки, кожна з яких була подією як для читачів, так і для співробітників.

Подальша бібліографічна діяльність В. Шпілевич пов'язана з Головною Книжною палатою та УНІКом. У Головній Книжній палаті (з листопада 1921 по листопад 1922) Віра Володимирівна обіймала посади бібліографа та завідувача фондів, зокрема брала участь у збиранні вітчизняних творів друку та створенні всеукраїнського бібліографічного репертуару. Разом з М. Іванченком та Т. Волобуєвою В. Шпілевич упорядковувала покажчик вітчизняних видань 1917–1918 рр. (рукопис не зберігся).

Важливим етапом у фаховому зростанні В. Шпілевич стала робота під керівництвом Юра Меженка в УНІКу (1922–1934). Вона учасник створення системи аналітичної інформації на базі радянських та зарубіжних фахових періодичних видань та знакових проєктів УНІКу: створення всеукраїнського бібліографічного репертуару та Першої всеукраїнської виставки друку України. Науково-бібліографічний доробок В. Шпілевич цього періоду складається з упорядкування двох ґрунтовних бібліографічних праць: «Українське красне письменство 1928 року» та «Бібліографія української літератури та літературознавства за 1929 рік», які отримали високу оцінку з боку як бібліографів, так і науковців.

Праці В. Шпілевич з історії бібліотечно-бібліографічної справи в Україні про запровадження обов'язкового примірника та становлення, розвиток і занепад земських народних бібліотек трива-

лий час були під ідеологічною забороною, і користувалося ними обмежене коло науковців. Вони містили крім фахових відомостей про реальні дати заснування державної бібліографії в Україні, інформацію про важливі культурні зрушення періоду Української революції (1917–1921). Робота «Матеріали до історії земських народних бібліотек на Україні» – цінне джерело фактографічної інформації про земські народні бібліотеки для сучасних дослідників регіональної історії бібліотечної справи Харківщини, Чернігівщини, Полтавщини, Катеринославщини, Херсонщини, Київщини, Волині, Поділля.

Ідеологічні погроми початку 1930-х років внесли докорінні зміни і у професійне життя В. Шпілевич. «Ламані-переламані доли» – це про таких, як В. Шпілевич. У кінці 30-х рр. вона розпочинає новий період свого бібліографічного життя в Музеї Т. Г. Шевченка. В. Шпілевич була серед організаторів головного Музею Тараса Шевченка (нині Національний музей Тараса Шевченка в Києві), початок якого поклала Ювілейна республіканська виставка у рамках святкування 125-річчя від дня народження Кобзаря. Вона серед офіційних організаторів виставки: М. Бажана, Я. Затенацького, Я. Галайчука, В. Розенберга (В. Владича) та авторів каталогу-путівника «Республіканська ювілейна Шевченківська виставка».

За часів німецької окупації В. Шпілевич залишалась у Києві. З вересня 1941 р. вона працювала у Книжковій палаті (відділ Історичного архіву), а з грудня 1942 р. – завідувачкою бібліотеки Історичного архіву. Вже з позицій досвідченого фахівця вона займалася збиранням та реєстрацією друкованої продукції. Разом з нею працювали В. Міяковський, М. Геппенер, М. Суслопаров та інші колеги по роботі у Всенародній бібліотеці України та УНІКу.

Після війни В. Шпілевич доклала чимало зусиль до бібліографічного забезпечення діяльності Будинку-музею Т. Г. Шевченка. Працювала на посадах наукового співробітника, бібліографа та завідувачки бібліотеки. У невеликому, але високопрофесійному колективі шевченкознавців К. П. Дорошенко, М. М. Новицького,

В. Ф. Анісова вона пропрацювала з весни 1944 р. до жовтня 1949 р.

Десять років (з липня 1949 р. по вересень 1959 р.) В. Шпілевич віддала роботі в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (нині Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України) на посаді бібліографа відділу театру і кіно. Серед праць цього періоду, в підготовці яких брала участь В. Шпілевич, – збирання матеріалів до історії українського радянського театру, участь у підготовці біобібліографії М. Рильського та ін. Віра Володимирівна не обмежувалась тільки науковими інтересами відділу. Оцінку її діяльності дав радянський вчений, академік О. І. Білецький «...На її роботу завжди можна покластися, і не один з радянських літературознавців одержав від Віри Володимирівни опору і дорогоцінні вказівки, а чудове знання матеріалу висунуло її у ряд першокласних майстрів бібліографічної справи».

Багато цікавих людей оточувало В. Шпілевич, та й сама вона була непересічною особистістю, адже походила з науково-мистецької родини Тутковських: Павло Аполлонович Тутковський – академік-геолог, один з перших засновників Української академії наук та Всенародної бібліотеки України; Микола Аполлонович Тутковський – талановитий піаніст, композитор і диригент, засновник відомої в 1920-ті роки музичної школи в Києві (у цій школі кілька років працював М. Лисенко); там же викладала і мати Віри Володимирівни Софія Аполлонівна Тутковська-Шпілевич. Дружні стосунки підтримували Тутковські з родинами Юркевичів, Рильських, Лисенків, Прахових та ін.

Віра Шпілевич не залишила особистого архіву. Документи часів її роботи в УНІКу зберігаються в архіві Інституту рукопису НБУВ. У Центральному державному архіві літератури і мистецтва України нею власноруч опрацьовано фонд М. А. Тутковського.

УДК 027.54(477) : [025.321+021.85]-051

Полякова Олена Володимирівна

Poliakova Olena

головний бібліотекар

Main Librarian

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Н. І. МАЛОЛЄТОВА – БІБЛІОГРАФ, РЕФЕРЕНТ МІЖНАРОДНОГО КНИГООБМІНУ

MALOLETOVA N. I. – BIBLIOGRAPHER, LIBRARIAN OF INTERNATIONAL BOOK EXCHANGE

Розглянуто наукову діяльність Н. І. Малолєтової, її внесок у становлення міжнародного книгообміну НБУВ.

About N. I. Maloletova's research work, her contribution to the Library international book exchange.

Ключові слова: комплектування, міжнародний книгообмін.

Keywords: acquisition, international book exchange.

Малолєтова Ніна Іванівна (народилася 24 липня 1929 р. на Вінниччині) – бібліограф, історик бібліотечної справи, референт міжнародного книгообміну, науковий співробітник Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ.

Ніна Малолєтова закінчила романо-германське відділення філологічного факультету Київського державного університету ім. Тараса Шевченка. З вересня 1953 року, після успішного закінчення університету, вона прийшла на роботу до Державної публічної бібліотеки (ДПБ) УРСР. Перша її посада – старший бібліотекар відділу каталогізації, з 1956 року Ніна Іванівна безперервно працювала у відділі комплектування іноземною літературою, спочатку старшим бібліотекарем, старшим бібліографом, а з 1965-го – завідувачкою сектору міжнародного книгообміну. Тривалий час вона обіймала посаду головного бібліографа. З 2004-го працюва-

ла науковим співробітником Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів.

Ніна Іванівна прийшла до Бібліотеки в той період, коли розвитку науки приділялася велика увага і відчувалася нестача зарубіжної літератури, а в читальних залах попит на неї був величезним. Варто підкреслити, що після низки рішень уряду про наближення науки до практичних питань промисловості і сільського господарства почалася підготовка покажчиків з різних питань розвитку народного господарства та науки. На той час ДПБ уже видавала зведені каталоги надходжень зарубіжної літератури. Для прискорення видання і зручності використання вони видаються випусками з окремих галузей знань, одночасно ведеться підготовка зведених каталогів зарубіжних журналів, які одержано науковими установами Академії наук УРСР за п'ять–десять років. Це були перші видання Ніни Іванівни у співпраці з референтами по МКО, де вона набула фаху як бібліограф і застосувала свої знання як філолог. З того часу всі бібліографічні покажчики надходжень зарубіжної літератури були тільки за участю Н. І. Малолетової як укладача або відповідального редактора. Зведені каталоги зарубіжної літератури, яка надходила до Бібліотеки та бібліотек академічної мережі, виходили окремими випусками за різними джерелами надходження (валютна передплата, децентралізоване комплектування), за видами видань (книжкові, періодичні, інформаційно-бібліографічні), за галузями знань (хімія і хімічні технології; геологія, геофізика, географія; астрономія, математика, фізика; біологія, медицина; техніка тощо). З 1975 р. розпочалася робота над ретроспективним бібліографічним покажчиком надходжень зарубіжних періодичних видань до Центральної наукової бібліотеки та бібліотек академічних установ, починаючи від першого видання 1665 р. по 1975 р. Робота тривала п'ять років.

Набувши досвід референта міжнародного книгообміну та укладача бібліографічних покажчиків надходжень зарубіжної літератури, Ніна Іванівна Малолетова висвітлила особливості комплектування зарубіжною літературою за різними джерелами надходження бібліотек наукових установ НАН України та особистий досвід з укладання покажчиків у низці статей. Перша її стаття «Из опыта практического применения в международном книгообмене биб-

лиографического розыска» з'явилася в 1970 р. у виданні «Международный книгообмен Центральной научной библиотеки Академии наук УССР в 1956–1968 гг.». Ніна Іванівна писала також статті до зарубіжних видань, наприклад про досвід централізації бібліотечної справи (Maloletova N. I. Kűlföldi irodalom gyarapitasa at Ukran SzSzK akademian könyvtaraiban // Kvtarű figuelo. – 1977. – Elf. 23. N 5/6. – Old. 468–472. – Угор. мова).

Доробок Ніни Іванівни – близько 30 статей про міжнародний книгообмін, про основні принципи і завдання, удосконалення та проблеми централізованого комплектування зарубіжною літературою бібліотек академічної мережі. Н. І. Малолетова ділилася досвідом, який набувала у досвідченіших референтів з міжнародного книгообміну, відвідуючи всесоюзні та республіканські конференції. До кожного цього заходу готувалися статті, виступи, які в подальшому були опубліковані.

До ювілеїв Бібліотеки готувалися монографії, які відображали діяльність установи, її досягнення, внесок у розвиток науки і культури протягом свого функціонування. Історію бібліотеки вперше висвітлено у колективній монографії «История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР» (Київ, 1979).

Автором розділів «Фонди і каталоги бібліотеки» та «Міжнародні зв'язки Бібліотеки» була Н. І. Малолетова. У першому розділі вона висвітлила напрями формування фонду упродовж 60-ти років діяльності Бібліотеки, охарактеризувала джерела комплектування вітчизняною і зарубіжною літературою в різні етапи існування Бібліотеки. У другому розділі Ніною Іванівною детально охарактеризовано міжнародний книгообмін Бібліотеки, міжнародний бібліотечний абонемент, обмін бібліографічними матеріалами. Автор залучала архівні матеріали, довідкові видання, законодавчі документи всесоюзного, республіканського значення та постанови Академії наук УРСР.

До 90-річчя Бібліотеки Н. І. Малолетовою підготовлено у співавторстві з Р. Л. Красій видання «Міжнародний книгообмін Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1918–2008. Започаткування. Становлення. Розвиток» (Київ, 2009). У виданні проаналізовано особливості організації міжнародного книгообміну за умов структурних реорганізацій Бібліотеки, до-

сліджено основні етапи його розвитку, охарактеризовано стан міжнародних книгообмінних зв'язків НБУВ з найбільшими партнерами кожної із країн протягом різних періодів функціонування, у додатках подано регламентуючі документи міжнародного книгообміну.

Працюючи тривалий період у НБУВ (вересень 1953 р.–жовтень 2015 р.), Ніна Іванівна також налагоджувала систему централізованого комплектування зарубіжною літературою, розробляла у співпраці з колегами необхідну регламентуючу документацію та технологічні інструкції щодо окремих процесів. Основні документи, які вона у співавторстві розробляла для проведення щоденної роботи:

– Положение о централизованном комплектовании фондов библиотек системы АН УССР иностранной литературой: сводный тематический профиль комплектования (1981);

– Положение о системе заказа зарубежных изданий в библиотеках АН УССР (1986);

– Зведений профіль та положення про централізоване комплектування фондів бібліотек системи Національної академії наук України іноземною літературою (1994).

Важливим напрямом роботи Ніни Іванівни стало дослідження історії бібліотек під час Другої світової війни, зокрема бібліотек Києва. Численні напрацювання Н. І. Малолетової у цій галузі лягли в основу таких ґрунтовних видань, як «Бібліотеки Києва у період нацистської окупації (1941–1943) : дослідження: анот. покажчик : публікації документів» у співавторстві з Л. А. Дубровіною та «Деятельность Оперативного штаба рейхсляйтера Розенберга в оккупированной Европе в период Второй мировой войны : справочник-указатель архивных документов из Киевских собраний» у співавторстві з Н. Кашеваровою.

Отже, діяльність Ніни Іванівни Малолетової є важливим складником діяльності НБУВ у становленні міжнародного книгообміну, розвитку бібліографічної роботи з укладання покажчиків надходжень зарубіжної літератури, вагоме дослідницьке надбаня з історії бібліотек.

ОПТИМІЗАЦІЯ БІБЛОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

УДК 316.77–043.86:32

Марат Закіров

Marat Zakirov

доктор політичних наук, доцент, завідувач відділу,
Doctor of Political Sciences, Associate Professor, Head of Department,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОЛІТИЧНОГО МІФУ І СУСПІЛЬНОГО НАРАТИВУ

INTERCONNECTION OF POLITICAL MYTH AND SOCIAL NARRATIVE

Виходячи із наявної потреби всебічного пізнання сучасної політико-комунікативної реальності у сукупності динамічних змін, розширено контекст проблеми взаємозв'язку суспільного наративу і політичного міфу як складових трансформації комунікативного простору.

Proceeding from the existing need for comprehensive knowledge of modern political and communicative reality in the aggregate of dynamic changes, the context of the problem of the interrelation between the public narrative and the political myth as components of the transformation of the communicative space has been expanded.

Ключові слова: політичний міф, наратив, інформаційний вплив, комунікація, маніпуляція, інформація.

Keywords: political myth, narrative, communication, manipulation, information, information.

Актуальність звернення до проблеми політичного міфу зумовлюється суттєвими змінами комунікативної дійсності сучасного

світу. На глобальному рівні еволюція комунікативної дійсності є безпосереднім і об'єктивним наслідком розвитку інформаційно-комунікативних технологій. На регіональному рівні зазначене явище викликане пострадянськими соціально-політичними трансформаціями, що характеризується актуалізацією традиційних політичних міфів і народженням нових, які, у пошуках власної державної ідентичності, активно продукує політична еліта новостворених країн. Слід підкреслити, що незважаючи на глобальний характер трансформації комунікативного простору, на практиці гуманістичні якості й ідеологічна спрямованість політичної міфології значною мірою залежить від наявного суспільного нарративу, який відтворюється у тому чи іншому суспільстві і відзеркалює національні традиції і світоглядні уподобання.

Сучасні конфлікти між державами перетворюються на нарративні конфлікти за свідомість, де важко визначити конкретного супротивника, його стратегічні цілі й передбачити подальші дії, де актори використовують множину маніпулятивних прийомів конструювання реальності, створюють контрольований хаос для доведення суспільства до точки біфуркації, коли воно змінить напрям свого цивілізаційного розвитку. У ХХІ столітті більш ефективним є колонізація держав через колонізацію розуму й свідомості.

Однак, слід зауважити, що процес політичної міфологізації є неоднозначним явищем. Характер впливу політичних міфів значною мірою залежить від мети, з якою певні політичні міфи відтворюються і розповсюджуються. Позитивний ефект забезпечують міфи, які підтримують історичну наступність, формують та розвивають державну ідентичність, спрямовану на консолідацію громадянського суспільства. Водночас, нерідко міфологізація політичної реальності використовується як складова стратегії встановлення політичного домінування на регіональному, загальнонаціональному або геополітичному рівні. Тим самим проблема життєвості міфу часто редукується до обговорення «істинності» того чи іншого академічного дискурсу міфічного, визначення взаємозв'язку міфічного нарративу з ідеологічним.

Отже, головна цінність політичного міфу і відповідного суспільного нарративу полягає у його здатності впливати на громадську свідомість і забезпечувати тим самим підтримку конкретних

політичних сил. Водночас, історична відповідність інформації, яку несе у собі політичний міф, має другорядне значення або взагалі не враховується. Невипадково сучасні дослідники зазначають, що міф і наратив на сьогодні сприймаються як інструменти обґрунтування особистих і суспільних інтересів.

Вищезазначене приводить нас до логічного висновку, що політичний міф – завжди наратив «конкретної групи». У такому сенсі політичний міф обґрунтовує і підтверджує на практиці претензії певної політичної групи на гегемонію, артикулює на практиці її політичну суверенність, заохочує політичний опір меншості і аргументацію практичних дій для скасування небажаних установ. Таким чином, міф може «драматизувати» політичну історію, освячувати політичний устрій з минулого або сьогодення, надихати членів політичної спільноти за допомогою відсилання до героїчного майбутнього. Отже, будь-яка група, яка позбавлена можливості політичного існування і прагне його знайти, може за допомогою політичного міфу почати виправдання насильницьких дій (змови, війни і т. п.).

Екстраполяція зазначеної моделі поведінки уявної політичної групи на світову історію дозволяє наочно пересвідчитися, що саме за таким сценарієм розвивалися події усіх без винятку революцій. Протягом століть, від лозунгу Великої французької революції 1789–1794 років «Мир – хижинам, війна – палацам!» до сучасності, механізм організації політичних акцій регіонального або геополітичного масштабу у своїх основних рисах залишився незмінним. Спочатку створюється політичний міф, який містить у собі більш-менш чітко сформульовані пояснення існуючих у суспільстві проблем і визначає винуватців. Згодом, на основі пропонованого політичного міфу, який активно розповсюджується в інформаційному просторі, формується певний суспільний наратив як інструмент осмислення політичної реальності і керівництво до дії.

З огляду на вищезазначене, важливою ланкою дослідження комунікативних процесів і виникнення політичних ідентичностей є дослідження міфічних підстав політичної пам'яті, яка стає основою формування певних політичних міфів і створення відповідного суспільного наративу. Причому детальний аналіз конкретного наративу, який з більшою або меншою цілеспрямованістю де-

кларується політичними елітами, свідчить, що вони намагаються не лише створювати певним чином декорований варіант дійсності, але і намагаються вкласти у нього конкретні ідеї.

Причому, за певних обставин мова може йти про наратив, який має змусити людей оцінювати події з позиції або доволі віддаленої від реальності, або принаймні однобічної і спрощеної. З історичної точки зору відправним пунктом зазначеної форми осмислення минулого може слугувати певне виділене із загального контексту явище і його, відповідним чином, інтерпретовані наслідки, які наратив, що формується, має розповсюдити і закріпити у суспільній свідомості. Наприклад, застосування схеми «метрополії – колонії» і «гнобитель – гноблений» до українських реалій, на жаль вже стали лейтмотивом національного наративу.

Таким чином, з одного боку політична влада намагається позиціонувати себе як захисницю від загрози поневолення, а з іншого боку – пояснює наявні негаразди минулим пригніченим становищем. Крім того, політична влада не лише шукає підтримки як переможниця протиправного режиму, але і намагається залучити суспільство у співавтори усього як позитивного так і, головне, негативного, що відбувається у реальності. Поряд із зазначеними, доволі прозорими політичними поясненнями виникнення саме такого наративу у вітчизняному історико-політичному дискурсі існує й інше, безпосередньо пов'язане з механізмом формування політичного міфу, який має ірраціональну природу.

Зокрема, як зазначає Я. Верменич: «коли спільноті середньовіччя чи раннього нового часу приписується здатність до раціонального цілепокладання (на зразок «одвічного прагнення» українського народу до «возз'єднання» з російським чи послідовного обстоювання українцями на всіх етапах свого розвитку ідеї власної національної державності), такий суб'єктивізм здатен знецінити навіть серйозне прирощення наукових знань. Коли ж при цьому у фокусі виявляється протиставлення «ми – вони», і «наше» наділяється найвищими чеснотами, а «чуже» представляється як смертельна загроза, історія взагалі втрачає раціональну основу».

Саме небезпека поринути в ірраціональне світосприйняття, втратити об'єктивне бачення історичного минулого може стати на заваді виробленню ефективної державної політики. Суб'єкти-

візм вже став реальністю і значною мірою впливає на формування суспільного нарративу і, певною мірою, навіть наукового дискурсу. Намагання вибудувувати історичну самоповагу на основі зневажання історії і досягнень інших країн, безпідставного завищення цінності окремих здобутків власного минулого у підсумку виявиться не менш шкідливим за наратив «топосу поразок».

УДК 027.54.081:37(477-25)ДНПБ

Андрій Селецький

Andrii Seletskyi

завідувач відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, head of the department of Scientific abstract and analytical information in the education sphere of the V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, PhD in Historical Sciences, Senior Researcher

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДНПБ УКРАЇНИ ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО З ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНОГО СУПРОВОДУ ОСВІТИ

V. O. SUKHOMLYNSKYI SSPL OF UKRAINE SCIENTIFIC AND RESEARCH ACTIVITY ON INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF EDUCATION

Висвітлено особливості аналітичної складової науково-дослідної діяльності та кінцевої продукції з інформаційного забезпечення освіти з досвіду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Запропоновано пріоритетні напрями наукових досліджень з бібліотечної освітньої аналітики. The features of the analytical component of the research activity and the final products from the information provision of education from the experience of the V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine are highlighted. The priority

directions of scientific researches on library educational analytics are offered.

Ключові слова: науково-інформаційний супровід освіти, інформаційно-аналітична діяльність, науково-педагогічна бібліотека, освіта, педагогіка, психологія.

Keywords: scientific and information support of education, information and analytical activity, scientific and pedagogical library, education, pedagogy, psychology.

У системній діяльності бібліотеки педагогічного профілю разом з інформаційним супроводом освіти, ресурсним розвитком та запровадженням на цій основі дослідницької роботи інформаційна аналітика як складова цього інтегрованого процесу вже традиційно стала не тільки об'єктом, а й інструментом фахових наукових досліджень.

Визначне місце у запровадженні інформаційно-аналітичного супроводу освіти в Україні, здійсненні системних наукових досліджень у галузі освітньої діяльності, започаткуванні наукового структурного підрозділу, який має цей напрям забезпечувати, належить провідній освітянській бібліотеці й науково-дослідній установі НАПН України – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Основною метою інформаційно-аналітичної роботи науково-педагогічної бібліотеки є розвиток та широкомасштабне застосування ІКТ до методів та засобів пошуку, збору, опрацювання, зберігання інформації з питань педагогіки, психології та освіти, систематизація наявних знань і формування нових інформаційних документів, використання їх у процесі управління поточним станом, удосконаленням і розвитком галузі, підвищення ефективності надання науково-інформаційних послуг для науковців, керівників і фахівців галузі. Зміст цієї роботи полягає в організації та проведенні дослідження специфіки фахових інформаційних потреб цільової групи користувачів з актуальних питань розвитку освіти в Україні й зарубіжжі, здійсненні фундаментальних й прикладних досліджень, спрямованих на досягнення наукового або науково-прикладного результату – нового знання, здобутого в процесі наукових досліджень і зафіксованого у формі звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового пові-

домлення про результати науково-дослідної роботи тощо.

Певний внесок у забезпечення наукової педагогічної сфери та практичної освітянської діяльності висновками бібліотечних інформаційно-аналітичних досліджень зробили наукові співробітники ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Науковцями цієї установи було започатковано теоретико-методичне обґрунтування бібліотечної науково-аналітичної діяльності в галузі освіти (П. Рогова, О. Карпенко), розроблено та впроваджено концептуальну модель системи інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики та створено перші науково-методичні посібники з укладання інформаційно-аналітичних документів (О. Яценко), забезпечено спадкоємність і розвиток аналітичного структурного підрозділу, подальшу організацію та здійснення наукових досліджень з аналітичної діяльності в сфері освіти, поліпшення кількісних та якісних показників очікуваної наукової продукції (О. Воскобойнікова-Гузєва, Л. Березівська, С. Зозуля, А. Селецький).

Останніми роками актуалізувалася відчутна потреба в прикладному засвоєнні науково-аналітичних розроблень ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського для потреб модернізації освітнього процесу та науково-інформаційної діяльності провідних книгозбірень мережі освітянських бібліотек. З цією метою дослідницьку й практичну активність установи було спрямовано в площину організації та виконання науково-прикладної тематики з урахуванням трансформаційних запитів галузевої мережі та загальноцивілізаційних процесів і тенденцій розвитку світового освітнього простору. Для реалізації цього завдання у 2015-2016 рр. потенціалом наукових співробітників відділів наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти та наукової інформаційно-бібліографічної діяльності розпочалося виконання прикладної дослідно-наукової теми «Модернізація науково-інформаційної діяльності провідних книгозбірень мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України» (наук. керівник С. Зозуля, канд. іст. наук), наступність якої у 2017-2019 рр. забезпечує прикладна НДР «Науково-інформаційний супровід освітянської галузі в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів» (наук. керівник А. Селецький, канд. іст. наук., старший науковий співробітник).

Прикладний характер наукової роботи визначив особливості дослідницьких завдань, специфіку кінцевої наукової продукції. Протягом 2015-2016 рр. на основі дослідження й узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду інформаційної діяльності, насамперед у розрізі модернізації наукової діяльності, науковці виявили й обґрунтували сутність, принципи, зміст і напрями модернізації науково-інформаційної діяльності галузевої мережі бібліотечних установ та розширили спектр видавничої продукції, зокрема в електронному вигляді. На підготовчому та основному етапах наступної теми у 2017-2018 рр. колектив виконавців НДР концентрувався на визначенні підґрунтя науково-інформаційного супроводу національної освіти в контексті інтеграції в європейський та світовий освітній простір, дослідженні пріоритетних напрямів реформування та інновацій освіти в Україні й зарубіжжі. За результатами першої прикладної теми було видано й оприлюднено практичний посібник «Науково-інформаційна діяльність провідних освітянських бібліотек України» та бібліографічний покажчик «Науково-інформаційна діяльність бібліотек: теорія й практика». Триває робота з обґрунтування висновків планового наукового видання «Інноваційний розвиток освіти в Україні й зарубіжжі в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів». Ці праці, являючи собою логічний результат попередніх теоретико-методичних надбань колективу, своїм прикладним спрямуванням та практичним призначенням значно підсилили значущість концептуальних ідей і висновків з освітянської інформаційної аналітики, обґрунтованих у фундаментальних виданнях «Концептуальна модель системи інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України» (2010 р.), «Інформаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: перспективи розвитку» (2015 р.).

Серед пріоритетних напрямів наукових досліджень з інформаційно-аналітичного супроводу освітянської галузі, на нашу думку, має бути подальше обґрунтування теоретико-методологічних засад науково-аналітичного супроводу педагогіки, психології та освіти, теоретичних підвалин і методів дослідження специфіки фахових інформаційних потреб цільової групи користувачів науково-аналітичної продукції, прогнозування й моделювання сис-

тем, стратегій і технологій інформаційно-аналітичного забезпечення освітньої діяльності, теорії й практики науково-аналітичного супроводу процесів модернізації освіти і суспільства, теорії і методики конструювання змісту наукової інформаційно-аналітичної продукції, відстеження та формування громадської думки, методів і способів оцінювання якості інформаційно-аналітичного забезпечення освіти, тенденцій та особливостей розвитку наукової інформаційно-аналітичної діяльності в зарубіжних країнах.

УДК 02:004]:[355.42+327.88]((470+571):477)

Кулицький Сергій

Kulytskyi Serhii

старший науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, кандидат економічних наук, доцент,
Senior Researcher Fellow PhD in Economical Sciences, Associate Professor,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВИМИ БІБЛІОТЕКАМИ ДОСЛІДЖЕНЬ ЕКОНОМІКО- ІНФОРМАЦІЙНИХ АСПЕКТІВ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

RESOURCE SUPPORT BY SCIENTIFIC LIBRARIES FOR RESEARCH INTO THE ECONOMIC AND INFORMATIONAL ASPECTS OF THE HYBRID WAR

Розглянуто досвід використання ресурсів наукової бібліотеки для дослідження економіко-інформаційних аспектів гібридної війни. Визначено переваги наукової бібліотеки для вивчення феномену гібридної війни. Емпіричною базою дослідження є інформація з бібліотечних фондів та Інтернет щодо гібридної агресії Росії проти України.

The experience of using the resources of the scientific library for the study of the economic and informational aspects of the hybrid war is considered. The

advantages of the scientific library for studying the phenomenon of hybrid war have been determined. The empirical basis of the study is information from library funds and the Internet on Russia's hybrid aggression against Ukraine.

Ключові слова: аналітична діяльність (робота), гібридна війна (агресія), економіка, економіко-інформаційні аспекти, економіко-інформаційні фактори, інформація, наукова бібліотека.

Keywords: analytical activity (work), hybrid war (aggression), economics, economic-information aspects, economic-information factors, information, scientific library.

Останніми роками темою багатьох повідомлень світового інформаційного простору є гібридна війна Росії проти України. Фахівці наголошують на багатоаспектному характері гібридної війни, коли поєднуються заходи військового, дипломатичного, економічного та інформаційного характеру, спрямовані на досягнення стратегічних цілей держави-агресора. Так, директор Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) академік НАН України В. Горбулін зазначав, що «Росія застосувала проти України концепцію «гібридної війни», яка багато в чому є унікальною зі структурно-функціонального погляду: за формою вона «гібридна», а за змістом — «асиметрична». Хоча кожен конкретний елемент цієї «гібридної війни» не новий по суті і використовувався майже в усіх війнах минулого, однак унікальними є узгодженість і взаємозв'язок цих елементів, динамічність та гнучкість їх застосування, а також зростання ваги інформаційного чинника. Причому інформаційний чинник в окремих випадках стає самостійним складником і виявляється не менш важливим, ніж військовий» [1].

Той факт, що Україна виявилась об'єктом гібридної агресії з боку Росії, став стимулом для відповідних вітчизняних досліджень. При цьому економічні, й особливо економіко-інформаційні, аспекти гібридної війни ще відносно мало дослідженні. Водночас бракує робіт, де розглядалися б можливості наукової бібліотеки, як сучасного інформаційного центру, в дослідженні різних аспектів гібридної війни. Тому метою цієї роботи стало дослідження використання ресурсів великої наукової (універсаль-

ної) бібліотеки для аналізу економіко-інформаційних аспектів гібридної війни у їх динамічному взаємозв'язку, а також стисла презентація результатів такого дослідження.

Емпіричною базою доповіді є роботи, виконані у Службі інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (СІАЗ НБУВ). Дослідження економіко-інформаційних аспектів гібридної війни на базі ресурсів наукової бібліотеки має ряд характеристик, які визначають його конкурентні переваги щодо аналогічних досліджень, які здійснюються науковими установами іншого типу (науково-дослідними інститутами, кафедрами вищих навчальних закладів тощо).

Дослідження соціально-економічних проблем на базі ресурсів великої наукової бібліотеки має наступну специфіку. По-перше, це – можливість раціональної організації дослідження проблеми завдяки розподілу та координації виробничих функцій на протязі всього ланцюжка відповідного інформаційно-аналітичного процесу. Раціональність поділу праці та організації роботи в інформаційно-аналітичному підрозділі наукової бібліотеки дає створювати високоякісні аналітичні продукти. При підготовці такого продукту аналітик зосереджується на ключових ланках аналітичної роботи: постановка проблеми, аналіз накопиченого матеріалу, побудова гіпотези та її перевірка, виклад змісту роботи. А простіші процедури, які потребують доволі багато часу й витрат праці, як то пошук та збір інформації, коректорська, редакторська й технічна обробка підготовленого інформаційного продукту виконуються менш кваліфікованими працівниками або ж працівниками іншої спеціалізації.

Причому колективна організація пошуку і збору необхідних повідомлень працівниками інформаційно-аналітичного підрозділу наукової бібліотеки, за умов мережевої організації функціонування ЗМІ є найкращим методом швидкого формування інформаційної бази для підготовки відповідних аналітичних матеріалів. Обов'язковою складовою такої колективної організації праці є регулярні комунікації між співробітниками інформаційно-аналітичного підрозділу бібліотеки, що дають змогу оперативно перевіряти результати виконуваної роботи та у разі потреби коригувати їх.

По-друге, саме в рамках дослідження проблеми на базі ресурсів великої наукової бібліотеки, завдяки використанню джерел, що містять як статистичні дані, так й інформацію нестатистичного, тобто якісного, характеру в поєднанні з контент-аналізом значного обсягу різних повідомлень є можливість вивчати відповідні економіко-інформаційні та економіко-психологічні явища і процеси.

По-третє, зазначена вище раціональна організація дослідження проблеми на основі розподілу та координації виробничих функцій у поєднанні з контент-аналізом значного обсягу різних повідомлень в процесі дослідження дає можливість успішно розв'язувати дилему «якість інформаційного продукту – швидкість підготовки інформаційного продукту».

Перелічені вище специфічні риси організації дослідження на базі ресурсів великої наукової бібліотеки були повною мірою застосовані при аналізі економіко-інформаційних характеристик гібридної війни і дали наступні результати. Аналіз відкритих джерел свідчить, що основною метою російської гібридної війни Росії проти України є позбавлення нашої держави реальної незалежності (за одночасного збереження формальної політичної незалежності) та включення України до сфери військово-політичного та економічного впливу Росії, тобто фактичного перетворення на російського сателіта. Гібридна війна має багатоплановий і асиметричний характер, але вибір напрямків її реалізації у той чи той період часу підпорядкована досягненню основної мети цієї війни. Тому сфера внутрішніх і зовнішніх економічних відносин України одночасно стає об'єктом і засобом для досягнення головної мети російської гібридної агресії. Але багатоплановий і асиметричний характер гібридної війни дає можливість вибору для України відповідних напрямків і засобів протидії гібридній агресії Росії.

Економіко-інформаційні аспекти гібридної війни розглядаються у їх єдності через систему прямих і зворотних зв'язків, тобто крізь призму їх впливу на поведінку відповідних економічних агентів (підприємців, домогосподарств / населення і державної / місцевої влади). Дослідження й аналітичні матеріали, підготовлені у СІАЗ НБУВ, засвідчили зміну активності ведення російсько-української гібридної війни в різних секторах економічних відносин протягом 2014 – 2017 рр. Зокрема, логіка російської гібридної

агресії проти України закономірно поширила її на сферу фінансів, яка особливо вразлива для впливу інформаційно-психологічних чинників. Безпосередніми об'єктами фінансового сегменту російсько-української гібридної війни стали боргові відносини, валютний ринок, банківські й платіжні системи та система міжнародних економічних санкцій проти Росії. Попри великі складнощі, Україна на всіх цих напрямках досягла вагомих успіхів.

Дослідження, проведене на базі ресурсів НБУВ засвідчило, що в міру того, як інтенсивність бойових дій на Донбасі знижувалась, змінювалась роль економіко-інформаційних факторів у російсько-українській гібридній війні. Коли сподівання Росії на швидку перемогу у гібридній війні з Україною зникли, то почала зростати роль більш інертних за своєю природою, хоча й доволі потужних інформаційно-психологічних чинників, як то економічні міфи.

Наведене вище демонструє можливості ресурсного забезпечення науковими бібліотеками досліджень економіко-інформаційних аспектів гібридної війни та цього феномену загалом. Проведене дослідження засвідчило, що у 2014 – 2017 рр. Росія використовувала економіко-інформаційні механізми гібридної війни проти фінансового і реального секторів української економіки. Водночас руйнація шкідливих економічних міфів значно послаблювала можливості інформаційно-психологічного впливу Росії на поведінку суб'єктів української економіки в цій гібридній війні. Аналіз різних джерел інформації дав змогу відслідковувати суттєві зміни російської стратегії з економічної підтримки сепаратистських формувань на Донбасі. Причому українська економіка доволі успішно протистояла російській гібридній агресії. Водночас в ході гібридної війни з Україною російська економіка зазнала вагомих втрат.

Література

1. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. Горбулін // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/012315_Gorbulyn.pdf. – Назва з екрану.

УДК 004:355.4:94(100)"/.../05"

Світлана Закірова

Svitlana Zakirowa

кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник,
Cand. Sci. (Historical), Associate Professor, Senior Research Associate,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ПОЛЕМОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ІНФОРМАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ

POLYMOLOGICAL APPROACHES TO THE ANALYSIS OF INFORMATION STRATEGIES

У статті розглядаються особливості використання інформації в підготовці і проведенні військових кампаній, проаналізовано методіку рефлексивного управління як елемент полемологічної стратегії.

The article deals with the peculiarities of the use of information in the preparation and conduct of military campaigns, analyzed the method of reflexive management as an element of the polemological strategy.

Ключові слова: полемологія, інформаційні технології, інформаційна війна, інформаційний вплив, комунікація.

Keywords: polemology, information technology, information warfare, information influenc, communication.

Серед сучасних викликів людства чи не найважливішою проблемою стає ефективна протидія інформаційним загрозам. Світ стрімко змінюється, і однією зі глобальних рис цих новацій є виокремлення принципово нової сфери життя людства – інформаційної, яка поступово стає домінуючою. Їй властивий новий вид ресурсу – інформація, яка в умовах глобалізації набуває конкретного політичного і матеріального виміру. Разом із появою нового цінного ресурсу з'являються і нові протиріччя, викликані боротьбою за всебічне володіння ним. На жаль, прикметою часу разом із інформаційним суспільством стала й інформаційна війна.

Науковці сьогодні наголошують на актуалізації такого напрямку соціогуманітарних досліджень як полемологія. Полемологія (від грец. πολέμιος – війна та λόγος – вчення) – це сучасна суспільна наука, що вивчає війни, військові конфлікти і політичне насильство. Полемологія виникла після закінчення Другої світової війни як спроба відповіді на питання про причини виникнення воєн і можливі способи їх усунення. Засновником цього наукового напрямку вважають французького соціолога, доктора права і філософії Г. Бутуля (1896 – 1980), який вперше вжив термін «полемологія», що став назвою «нової науки» про війну. Введення неологізму було обумовлено тим, що, за задумом її засновника Г. Бутуля, полемологія повинна була докорінно відрізнитися від класичної науки про війну і військового мистецтва і являти собою об’єктивне наукове дослідження війни як соціального явища. Відносячи війну до прискорених форм втрати соціальної рівноваги і своєрідної хвороби суспільства, вчений вважав за необхідне глибоке наукове вивчення війни саме як комплексного соціального явища.

Українські науковці, автори колективної монографії «Гібридна війна: in verbo et in praesentia» вважають, що у методологічному відношенні вивчення війни полемологія є найбільш переконливою, адже згідно з її принципами, якщо людство намагається будувати мир, необхідно одночасно обмежувати, зменшувати і ліквідувати джерела збройних конфліктів і війн.

Всебічне поширення інформаційних технологій у сучасному світі зумовлює використання відповідних технологій в усіх сферах життя, зокрема й у військовій. На те, що основним джерелом соціальних змін і конфліктів у будь-якому суспільстві виступають технологічні новації, звертав увагу ще один із засновників Торонтської школи теорії комунікації, канадський вчений Х. А. Інніс. За концепцією Х. А. Інніса, найбільш значущими технологіями є саме комунікативні, оскільки будь-якому суспільству, для того щоб підтримувати єдність у просторі і часі необхідні певні засоби, за допомогою яких важлива інформація може передаватися, зберігатися і тиражуватися. Саме появою і поширенням нових інформаційних технологій та боротьбою за монополію їх використання Х. А. Інніс пояснював причини регіональних і сві-

тових воєн, зокрема, навіть Першої і Другої світової війни.

Як вважав американський філософ і соціолог, один із авторів концепції постіндустріального суспільства Е. Тоффлер, сучасне світове суспільство знаходиться на інформаційній стадії розвитку людства, а війни на кожній з них були спричинені боротьбою за найважливіші ресурси: землю – в аграрній, промисловість – в індустріальній та інформацію – в постіндустріальній цивілізаціях. У війнах кожного із періодів цивілізаційного розвитку людства перемагає той, хто користується здобутками саме нових технологій і цивілізацій. Він наголошував, що вплив певних ідей призведе до руйнування національної самосвідомості: «інформаційна бомба» вибухне у самій гушці людей, осипаючи нас шрапнеллю образів, докорінно змінюючи і сприйняття нашого внутрішнього світу, і нашу поведінку».

Хоча сучасні терміни – «інформаційна війна», «інформаційний тиск», «інформаційна загроза» – наука відносить до постмодерністських, проте вплив на суспільство через створення і поширення певної інформації як явище суспільного життя виникло дуже давно, практично ще за часів держав стародавнього світу. Мета «інформаційних воєн» залишається така ж сама, що і воєн, які ведуться за допомогою звичайної зброї – вплив на супротивника для його поразки і захоплення територій, людських ресурсів чи матеріальних цінностей.

Сучасна наука сплановані дії, що спрямовані на ворожу, дружню або нейтральну аудиторію з метою схилення до прийняття управлінських рішень або вчинення дій, вигідних для суб'єкта інформаційного впливу, вважає спеціальною інформаційною операцією. Ознаками таких спеціальних інформаційних операцій є, зокрема, зростання тенденційності, емоційності, сенсаційності комунікаційних повідомлень. До основних методів проведення спеціальних інформаційних операцій відносять дезінформацію, пропаганду, диверсифікацію громадської думки, психологічний тиск, поширення чуток та міфів.

Інформаційні стратегії можуть бути спрямовані на широке коло аудиторії, до якої водночас належать як військові, так і цивільне населення. Важливим елементом використання спеціальних операцій як елементів інформаційних стратегій є спря-

мованість дії на декілька аспектів: підвищену емоційність повідомлення, скерованого на піддрив моральних якостей військового супротивника; створення умов для напруги і розірвання внутрішніх соціальних зв'язків серед місцевого населення; активізацію повідомлень проти політики місцевого керівництва; повторення певної інформації-штампу задля звикання і створення необхідного резонансу під час очікуваних майбутніх дій. Такі дії можуть суттєво полегшити проведення військової кампанії, якщо певним чином привернути на свій бік цивільне населення.

Прикладом застосовували інформаційних технологій полемологічного характеру може слугувати відома фраза політичного діяча, давньоримського сенатора Марка Порція Катона Старшого, якою він завершував кожний свій виступ у Сенаті: «Втім, Карфаген має бути знищений». Таке постійне багаторазове повернення до одного й того ж питання перетворило змістовну інформацію на певний символ, який має на меті спосіб психологічного впливу на отримувачів комунікаційного посилу.

Важливою складовою сучасної теорії інформаційних впливів є концепція рефлексивного управління, яке визначається як спосіб передачі партнеру або противнику спеціально підготовленої інформації, щоб схилити його підсвідомо, а головне «добровільно» прийняти певне рішення, бажане і очікуване для комунікатора. Наука сьогодні встановила прямий зв'язок між інформаційними операціями і рефлексивним управлінням, відтак останнє можна розглядати як певний вид зброї, яке може бути інколи навіть більш важливим у досягненні військових цілей, аніж традиційна вогнева сила. Однак для досягнення поставленої мети у рефлексивному управлінні необхідно дотримуватися конкретних цілеспрямованих дій. Так, британський військовий аналітик, Ч. Бленді виділяє наступні можливі дії: тиск силою, допомога опонентові у формулюванні розуміння вихідної ситуації, формування цілей противника чи алгоритму прийняття рішень тощо.

Отже, у практиці історично мають місце різні форми і методи використання інформації в підготовці і проведенні військових кампаній, серед яких суттєвим елементом полемологічних стратегій виступає і методика рефлексивного управління.

УДК 004.77:316.77:025.5

Вікторія Бондаренко

Viktoriya Bondarenko

старший науковий співробітник,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

Senior Researcher, PhD in Social Communication,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ВЕБ-АГРЕГАТОРІВ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

USE OF MODERN WEB-AGGREGATORS IN INFORMATION-ANALYTICAL ACTIVITY

У доповіді розглянуто питання актуальності використання сучасних веб-агрегаторів в інформаційно-аналітичній діяльності; проаналізовано їх особливості та специфіку використання; окреслено переваги. Розглянуто зручність їх використання на прикладі інформаційно-аналітичного продукту.

The article explores the relevance of using modern web aggregators in information and analytical activities. A number of news aggregators have been studied in detail with different type and kind of content, their features and specifics have been established. Functions of aggregators that are convenient from the point of view of professional use are considered. The advantages of personalizing news aggregators from the perspective of using information analytics as a tool in the process of work are grounded.

Ключові слова: агрегатори новин, веб-сервіси, інформаційно-аналітичний продукт, інформаційно-аналітичні центри, аналітик, обробка інформації, інтернет, Україна.

Keywords: news aggregators, web services, information and analytical product, information and analytical centers, analyst, information processing, Internet, Ukraine.

Забезпечення швидкості та якості обробки й аналізу великих обсягів структурованих і неструктурованих даних на сьогодні стало одним з найбільш актуальних завдань інформаційно-аналітичних

центрів різного спрямування – бізнесових, економічних, політологічних, правових, соціальних та інших. Очевидно, що зростання обсягу інформації в епоху цифрових технологій актуалізує проблему оптимальних методів роботи з нею. Все більше користувачів глобальної мережі мають потребу у отриманні актуальної інформації, оптимізуючи час для її пошуку. Реалізація цього завдання сприяє розвитку нових інструментів, серед яких спеціальні сервіси – агрегатори, які акумулюють інформацію з різних джерел.

В цьому контексті актуальним видається дослідження використання в практиці створення інформаційно-аналітичних продуктів можливостей новинних агрегаторів, актуальність та затребуваність яких підтверджується результатами звіту (2016 р.) Інституту Ройтерс «Digital News Report» [1], відомого у світі міжнародним порівняльним опитуванням щодо тенденцій медіа споживання в 26 країнах. Виявлені тенденції цікаві з точки зору інформаційно-аналітичного обслуговування, оскільки, спираючись на них, можна прослідкувати специфіку запитів користувачів інформаційно-аналітичного продукту.

Як наголошується в Звіті, у всіх розглянутих країнах онлайн-новини на сьогодні важливіші за телевізійні, при цьому зростає як частка, так і значення соціальних мереж як джерела новин: 51 % респондентів використовує соціальні мережі як джерело новин, а 12 % вказують їх як основне джерело новин. Важливим також видається висновок дослідження про домінування у багатьох країнах, особливо в деяких частинах Азії і континентальної Європи, агрегаторів на базі певних веб-платформ. Так, найпопулярнішим джерелом новин у Кореї є Нейвер (Naver) (66 % охоплення щотижня), агрегатор і портал, який надає повний спектр послуг, включаючи відео, ігри та електронну пошту. Подібна ситуація в Японії, де Yahoo (59 % охоплення щотижня) розповсюджує новини від багатьох видавців через інтернет або мобільні телефони. Ці портали є основним джерелом новин для значної частини населення цих країн [1].

Згідно результатів опитувань, перевагами соціальних мереж і агрегаторів у пошуках онлайн-новин користувачі називають швидкість оновлення і зручність розташування багатьох джерел

інформації в одному місці. Респонденти вважають, що агрегатори виконують свою роботу на відмінно, забезпечуючи швидкий і легкий доступ до різних джерел інформації, але віддають перевагу соціальним мережам з огляду на більшу інтерактивність [2].

Агрегатор новин (іноді RSS-агрегатор) – клієнтська програма або веб-застосунок для автоматичного збору повідомлень із джерел, що експортуються у формати RSS або Atom [3]. Агрегатори бувають двох типів – веб-агрегатори і програмні, але завдання у них однакові – робота з RSS та отримання оновлень.

Зважаючи на кількість, швидкість поширення та зростання популярності агрегаторів новин, на сьогодні можна говорити про два напрямки їх використання: як користувацький інструмент (направлений на задоволення особистих інформаційних потреб) і як професійний (направлений на автоматизацію, покращення та полегшення збору інформації).

В даному дослідженні пропонується детально розглянути питання саме професійного використання агрегаторів новин, що пов'язано із постійно зростаючими обсягами інформації в процесі підготовки інформаційно-аналітичних продуктів. Можна виокремити різні підходи до відбору й структурування інформації, що залежатимуть від завдань, поставлених перед дослідником. Так, дослідження, результатом яких є створення інформаційно-аналітичного продукту, здійснювані співробітниками аналітичних підрозділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, спрямовані на моніторинг та опрацювання зростаючих інформаційних потоків, аналіз і виявлення тенденцій новинного інформаційного поля, відстеження особливостей та динаміки найактуальніших повідомлень у ЗМІ. В цьому контексті використання новинних агрегаторів на етапі первинного збору та попередньої систематизації інформації видається доцільним.

На сьогодні актуальними та зручними з точки зору професійного використання інформаційними аналітиками серед інших, є такі агрегатори:

- Сервіс Google News агрегує новини з різних джерел, розміщуючи короткий опис матеріалу. Щоб прочитати новину повністю, аналітику необхідно перейти за посиланням на сайт видання.

- Ukr.net. – один з найбільш відвідуваних сайтів в Україні. Згідно з даними SimilarWeb, у нього 78 млн переглядів на місяць. На головній сторінці сервісу є блок топ-новин і поділ за розділами. Агрегатор самостійно не публікує жодних новин чи статей, стрічка новин створюється автоматично та є підбіркою гіпертекстових посилань на інтернет-сторінки статей, опублікованих на різних інтернет-сайтах України та світу[4]. Посилання, що збираються програмними засобами та розміщуються в релевантній рубриці, представлені у стрічці новин незалежно від політичної позиції або ідеології інтернет-сайтів, що їх опублікували, завдяки чому аналітик отримує можливість ознайомитись та обрати посилання на статті, що містять різні точки зору на одну й ту ж подію.

- I.ua. – українська пошукова система, у якій є поштовий клієнт і зручний агрегатор новин. Щомісяця стартову сторінку цього ресурсу відвідують близько 23 млн разів. Робота з джерелами новин побудована за принципом агрегатора Ukr.net.

Враховуючи зростаючий вплив соціальних мереж, блогів та твітів на інформаційні процеси, на сьогодні їх можна розглядати як важливе альтернативне джерело інформації, що надає доступ до фактологічної та оцінювальної інформації, необхідної в процесі аналізу суспільно-політичних процесів. Отже, актуалізується необхідність використання інформаційних ресурсів соціальних мереж, блогів та твітів в процесі підготовки інформаційно-аналітичного продукту. Так, новинний сервіс Zmiya.com.ua дає можливість в режимі реального часу отримувати інформацію, яка публікується в соціальних мережах і блогах. Головною особливістю даного проекту є відображення всіх новин на одній сторінці структурованих за хронологією та можливість пошуку за ключовими словами. Головна сторінка проекту представлена в кількох блоках, в яких візуалізовано аналітику по тих чи інших областях: хмара тегів, рейтинги користувачів в соцмережах, рейтинг найпопулярніших статей в блогах, ЗМІ, рейтинг твітів[5].

Для інформаційного аналітика використання даного агрегатора дасть можливість в одному місці переглянути інформацію як соціальних мереж, так і блогів та твітів, а оперативне її оновлення – не втратити інформацію про важливі події та новини в

українському сегменті інтернету. Корисною функцією агрегатора в професійному використанні видається функція ранжування – рейтинги ЗМІ, користувачів Facebook і Twitter ранжуються не тільки за кількістю переглядів/передплатників, а й за внутрішніми алгоритмами сайту, які враховують «живу» активність, коментарі, лайки та «поширення» в соцмережах.

Варто відмітити, що на сьогодні одним з головних трендів розвитку Інтернету є персоналізація – користувачу пропонується тільки та інформація, що відповідає його потребам. Розглядаючи персоналізацію агрегаторів новин з позиції використання їх інформаційними аналітиками як інструменту в процесі роботи, варто відмітити таку перевагу, як можливість використання не тільки дайджесту пропонованого сервісом, а й функції «ключових слів», які полегшують пошук потрібних новин для формування джерельної бази досліджень. Наприклад, працюючи з повідомленнями, аналітик може виділити слово «Конституція», додати його в свої ключові слова і в подальшому отримувати пов'язану з ним інформацію. Таким чином, чим більше ключових слів додасть аналітик, тим більше сервіс буде персоналізуватися під його інформаційні потреби і пропонувати кращі рекомендації, є також можливість підписатися на систематичне отримання інформації за відповідною тематикою.

Так, вже сьогодні такі інформаційні агентства, як «Інтерфакс» або «Reuters» пропонують користувачеві вказати, які теми йому цікаві, і згодом транслюють контент з відповідних рубрик у першу чергу. Ще однією альтернативою може стати створення «власного агрегатора новин». Для цього існують зручні сервіси, які мають функції індивідуальної персоналізації, наприклад, Feedly.com.; мобільний застосунок Flipboard; LinkedInToday.

Отже до основних переваг агрегаторів можна віднести: оперативність подачі інформації; велику джерельну базу; можливість фільтрування пропонованих інформаційних джерел та додавання нових; можливість здійснення тематичного пошуку; тематичної підписки, отримання push-повідомлень; відображення різних точок зору на інформаційну подію, що відбулася. Часткова автоматизація процесу відбору інформації під час підготовки інформа-

ційно-аналітичних продуктів за допомогою агрегаторів новин дає можливість аналітику зосередити увагу на смислового аналізі інформації, перевіряючи її на достовірність, повноту та релевантність.

Література

1. DigitalNewsReport 2016 [Electronicresource] // DigitalNewsReport. – Modeofaccess: <http://www.digitalnewsreport.org/survey/2016/>. Titlefromthescreen.
2. Вісім тенденцій у споживанні онлайн-новин у світі: звіт Інституту Ройтерс 2016 [Електронний ресурс] // MediaSapiens : веб-сайт. – 2016. – 22.06. – Режим доступу: http://ms.detector.media/mediaprosvita/research/visim_tendentsiy_u_spozhyvanni_onlaynnovin_u_sviti_zvit_institutu_royters_2016/. – Назва з екрана.
3. Агрегатор новин [Електронний ресурс] // Вікіпедія : веб-сайт. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Агрегатор_новин. – Назва з екрана.
4. Про стрічку новин [Електронний ресурс] // Ukr.net : веб-сайт. – Режим доступу: <https://www.ukr.net/news/terms.html>. – Назва з екрана.
5. Короткий огляд популярних агрегаторів: Змія, Flipboard, Ratusi, Pro-tv [Електронний ресурс] // Rbc.ua : веб-сайт. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/digests/kratkiy-obzor-populyarnyh-agregatorov-zmiya-1460616926.html>. – Наз-

УДК 027.021:316.77]:[021.64:655.4]

Тетяна Дубас

Tetiana Dubas

завідувач відділу,

Head of Social Communications Research Center

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ВИДОВА СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНИХ ВИДАНЬ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

SPECIFICATION OF RESEARCH AND INFORMATION EDITIONS: STATE AND PROSPECTS

Доповідь присвячена питанню видової специфіки інформаційно-аналітичних видань, зокрема розглянуто критерії поділу видань за цільовим призначенням та за аналітико-синтетичним переробленням інформації. З цієї метою проаналізовано особливості інформаційно-аналітичної про-

дукції в контексті функціональної сутності інформаційно-аналітичної діяльності наукових бібліотек на досвіді Центру дослідження соціальних комунікацій Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. The report explains the subject of the specificity of information and analytical publications, in particular, the criteria for division of publications according to the intended purpose and the analytical and synthetic information processing are considered. With this goal in mind, specifics of informational and analytical products were analyzed in the context of the functional basis of the information-analytical activity of scientific libraries on the experience of Social Communications Research Center of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine.

Ключові слова: наукова бібліотека, інформаційно-аналітичні видання, видавнича діяльність, інформаційні продукти.

Keywords: scientific library, research and information editions, publishing activity, information products.

Одним з найпоширеніших видів інформаційної діяльності наукових бібліотек є підготовка інформаційно-аналітичних видань.

Терміни та визначення основних видів видань необхідні для упорядкування і розвитку видавничої справи, а також для забезпечення взаємозв'язків суміжних видів діяльності, гармонізації з міжнародними та національними стандартами інших країн, – їх встановлює чинний від 1 липня 2016 р. Національний стандарт України ДСТУ 3017:2015 (на заміну ДСТУ 3017-95) [1]. Слід зазначити, що в оновленому стандарті подане ширше визначення інформаційних видань¹, проте, як бачимо, у ньому зникло формулювання «організаціями, що здійснюють науково-інформаційну діяльність». Досліджуючи питання видової специфіки інформаційних видань, зауважимо, що класифікацію цих видань до кінця ще не визначено. Зокрема, питання класифікації інформа-

¹ Інформаційне видання – видання систематизованих чи узагальнених відомостей відносно опублікованих чи неопублікованих даних з першоджерел, випущене друком організаціями, що здійснюють науково-інформаційну діяльність (ДСТУ 3017-95). Інформаційне видання – видання, що містить систематизовані відомості щодо опублікованих, неопублікованих і тих, які не публікують, документів (видань) або результат аналізування та узагальнення відомостей з першоджерел (ДСТУ 3017:2015).

ційних видань значною мірою досліджувалося в працях Н. Кушнарєнко [2], Г. Швецової-Водки [3], Ю. Палєхи, Н. Лєміш [4], В. Удалової та ін.

У цій доповіді проаналізуємо поділ видань за цільовим призначенням і за аналітико-синтетичним переробленням інформації. Одним з найважливіших агрегатів вищезазначеного стандарту є критерій поділу «Види видань за цільовим призначенням», – саме за цим критерієм вид видання описується у вихідних відомостях. Слід підкреслити, що оновлений стандарт визначає тільки *основні види* видань за цільовим призначенням, це – офіційне, суспільно-політичне, наукове, науково-популярне, популярне, виробничо-практичне, навчальне, літературно-художнє, релігійне, довідкове, видання для дозвілля, рекламне; за аналітико-синтетичним переробленням інформації – бібліографічне, реферативне, оглядове, дайджест. Найбільш дослідженим з них є огляд і реферат. Але сучасний спектр інформаційної діяльності набагато різноманітніший. Результатом інформаційної діяльності можуть бути експрес-інформація, дайджест, прес-реліз, оглядова довідка, аналітична довідка та ін. [6, с. 43]. На наш погляд, доцільно було б доповнити цей перелік терміном «інформаційно-аналітичне», «аналітично-прогнозне» видання.

Загальну картину видової специфіки інформаційно-аналітичних видань можна простежити, до прикладу, з досвіду видавничої діяльності Центру дослідження соціальних комунікацій Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) (www.nbuv.gov.ua), який на основі впровадження електронних інформаційних технологій займається підготовкою та випуском інформаційно-аналітичної, реферативної, аналітично-прогнозної продукції на базі використання інформації електронних і друкованих ЗМІ, всіх видів фондів НБУВ, а також масивів суспільно значущої електронної інформації глобального інформаційного простору. Розуміючи специфіку свого видання та дотримуючись визначених типологічних критеріїв (предмет аналізу; характер питань, що розглядаються; цільове й читачке призначення; тематичні межі; форма викладу; спосіб розповідження, періодичність), редактор може самостійно скласти його типологічний опис. За характером аналітико-синтетичного

перероблення інформації видання містять вторинні документи, створені на основі перероблення первинних. Найдосконалішим видом вторинних документів, які кваліфіковано висвітлюють конкретну тему в згорнутому й узагальненому вигляді, є аналітичні документи. Тривалий час ці документи зараховували до оглядових, об'єднуючи в групу оглядово-аналітичних документів. Можна розглядати такі видання як самостійний вид вторинного документа, оскільки сьогодні зростає суспільна потреба в аналітичній інформації [5, с. 320]. Отже, видання центру характеризуються синтетичним поєднанням оглядової інформації та аналітичної складової. У процесі глибокого аналізу і синтезу первинних документів з метою вилучення аргументованої оцінки стану й тенденцій розвитку проблеми, що аналізується, узагальнення і використання інформації, що в них міститься, фахівці центру створюють затребувані якісні аналітичні продукти. До таких належить, наприклад, інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі», у якому висвітлюється широке коло найактуальніших подій суспільного життя в економічній, політичній і соціальних сферах, аналізуються проблеми ефективності державотворчого процесу в Україні.

Під впливом сучасних інформаційних технологій розширюються межі традиційної системи видань, формуються типи електронних документів, зокрема мережеві версії друкованих видань, додатки до них, такі як «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки» – інформаційно-аналітичний бюлетень інтернет-ресурсів, у якому представлено матеріали з питань розвитку соціальних мереж, їх взаємодії з бізнесом, проблеми захисту даних, вплив мережевого спілкування на особистість, а також проблеми суспільної безпеки; інформаційно-аналітичний бюлетень «Безпека підприємництва», у якому аналізуються питання правових основ розвитку підприємництва в Україні, співпраці регіональної влади та бізнесу, питання інтелектуальної власності, проблеми інформаційної безпеки; «Економічна діяльність: нові орієнтири і ризики» – інформаційно-аналітичний бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу електронної інформації для керівників підприємств, підрозділів, та усіх тих, хто в силу своїх професійних обов'язків повинні стежити за розвитком правопо-

ї, податкової та інших законодавчих баз; *«Громадська думка про правотворення»* – інформаційно-аналітичний бюлетень на базі оперативних матеріалів, у якому подається кількісно-змістовий аналіз електронних матеріалів, аналізуються важливі питання реформування системи пенсійного забезпечення громадян України, мовне питання, позитивний зарубіжний досвід застосування мовних квот та ін.; *«Шляхи розвитку української науки»* – інформаційно-аналітичний бюлетень, у якому висвітлюються проблеми підвищення ефективності наукової діяльності, проблеми реформування української науки, подається інформація про здобутки вітчизняної науки та висвітлюється досвід розвитку наукових досліджень за рубежом.

Отже, інформаційно-аналітичні видання – це той видовий асортимент продукції, що містить інформацію, отриману на основі аналізу, систематизації та узагальнення відомостей і джерел, та відображає реальні потреби сучасного користувача в інформаційних запитах. Структура цих видань має багато спільного: цільове призначення, характер інформації, методика підготовки, однак є і певні особливості кожного виду. А саме перспективним видом, на наш погляд, видаються такі інформаційно-аналітичні продукти, як оперативна аналітика, яку виконують у режимі «сьогодні – на сьогодні»; прогнозні, рейтингові матеріали.

Література

1. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять : ДСТУ 3017: 2015. – [На заміну ДСТУ 3017-95; чинний від 2016-07-01]. – Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. – IV, 38с. – (Інформація та документація).
2. Кушнарєнко Н. Н. Документоведение : учебник / Н. Н. Кушнарєнко. – 8-е изд., стер. – Киев : Знання, 2008. – 459 с.
3. Швецова-Водка Г. Н. Общая теория документа и книги : учеб. пособие / Г. Н. Швецова-Водка. – Москва : Рыбари, 2006. – 339 с.
4. Палєха Ю. І. Загальне документознавство : навч. посіб. / Ю. І. Палєха, Н. О. Лєміш. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Київ : Ліра-К, 2009. – 434 с. : іл.
5. Кушнарєнко Н. М. Наукова обробка документів: підручник / Н. М. Кушнарєнко, В. К. Удалова. – 4-те вид., переробл. і доповн. – Київ : Знання, 2006. – 334 с.
6. Сілкова Г. До питання класифікації інформаційно-аналітичної продукції / Г. Сілкова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип. 37. – С. 40–48.

References

1. Vydannia. Osnovnivydy.Terminy ta vyznachenniaponiat [Edition.Basic kinds. Terms and determinations of concepts]. (2016). DSTU 3017: 2015 from 1stJuly 2016. Kyiv: DP «UkrNDNTs» [in Ukrainian].
2. Kushnarenko, N. N. (2008). Dokumentovedenie [Scientific discipline of documentation] (8d ed.). Kiev: Znannja [in Russian].
3. Shvecova-Vodka, G. N. (2006).Obshhaja teoriya dokumenta i knigi [General theory of document and book]. Moscow: Rybari [in Russian].
4. Palekha, Yu. I., Lemish, N. O. (2009). Zahalne dokumentoznavstvo [Common scientific discipline of documentation]. Kyiv [inUkrainian].
5. Kushnarenko, H. M., Udalova, V. K. (2006). Naukova obrobka dokumentiv [Scientific treatment of documents] (4ed.). Kyiv: Znannia [inUkrainian].
6. Silkova, H. (2013). Do pytannia klasyfikatsii informatsiino-analitychnoi produktsii [To the question of classification of research and information products]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainyim. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 37, pp. 40–48. Kyiv [in Ukrainian].

УДК 004.77:316.77:025.5

Валерія Струнгар

Valeria Strungar

науковий співробітник,

Research Associate,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БІБЛІОТЕКОЮ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА

WAYS OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF USING THE SOCIAL MEDIA BY LIBRARY

Запропоновано інформаційно-комунікаційну модель бібліотечного представництва в соціальних медіа. Розроблена модель дає змогу простежити взаємозв'язок і взаємовпливи між її елементами, визначити напрями підвищення ефективності використання бібліотекою соціальних медіа.

It is offered information and communication model of library representation

on social media. The developed model allows to track interrelation between these elements and their interference, to define the directions of increase in efficiency of use by library of social media.

Ключові слова: соціальні медіа, соціальні мережі, колаборативні проекти, рекомендаційні сервіси, медіа-хостинги, віртуальні світи, блоги, модель бібліотечного представництва в соціальних медіа.

Keywords: social media, social networks, collaborative projects, recommender systems, media hostings, virtual worlds, blogs, model of library representation on social media.

Сучасний розвиток інформаційного суспільства характеризується активним використанням соціальних медіа в усіх сферах, зокрема і в бібліотечній. Відбувається активне використання соціальних медіа бібліотеками, про що свідчить як зростання кількості бібліотечних представництв в соціальних медіа, так і якості їх представлення; переорієнтація бібліотечних стратегій розвитку на користувача. В результаті чого можна стверджувати, по-перше про формування системи представлення бібліотек в соціальних медіа, акумулювання унікальної інформації в різних типах соціальних медіа – соціальних мережах, блогах, колаборативних проектах, рекомендаційних сервісах, файлообмінних спільнотах, медіа-хостингах, віртуальних світах, так і про активну взаємодію бібліотек і соціальних медіа.

У даному дослідженні пропонується інформаційно-комунікаційна модель бібліотечного представництва в соціальних медіа (рисунок 1).

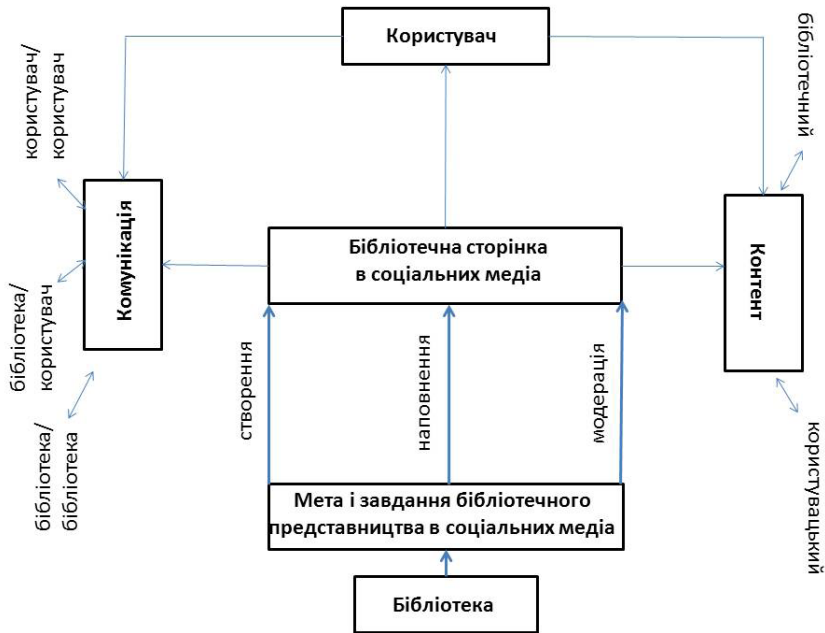

Рис. 1. Інформаційно-комунікаційна модель бібліотечного представництва в соціальних медіа

Запропонована модель дає можливість простежити взаємозв'язки між її елементами, з'ясувати вплив розвитку (або його відсутності) якогось одного з них на решту і визначити напрями підвищення ефективності використання бібліотекою соціальних медіа.

Суб'єктом, що реалізовує функціонування бібліотечного представництва в соціальних медіа, є бібліотека, керуючись при цьому визначеними метою та завданнями такого представництва. Мета та завдання бібліотек у соціальних медіа можуть відрізнитись, залежно від виду, типу та підпорядкування бібліотеки. Наприклад, для наукової бібліотеки завданнями можуть виступати популяризація наукових ресурсів, допомога спільним науковим дослідженням, створення платформи для наукової комунікації тощо.

Отже, описаний елемент моделі – мета та завдання бібліотечного представництва в соціальних медіа визначає його створення, наповнення, модерацію. Тобто, відповідно до пропонованої моделі бібліотечного представництва в соціальних медіа, визначення мети та завдань бібліотекою стає поштовхом для створення чи системного розвитку бібліотечного представництва.

Що стосується третього елементу моделі – власне бібліотечної сторінки в соціальних медіа, – то з позиції соціально-комунікаційного підходу пропонуємо розглядати її як комунікативний простір (сукупність інформаційних онлайн-ресурсів) для реалізації комунікативних стратегій, процесу взаємодії бібліотеки і користувача, бібліотеки і бібліотеки, користувача та користувача (за посередництва бібліотеки) та представлення контенту.

Як впливає із сказаного, комунікація за посередництвом бібліотечного представництва в соціальних медіа відбувається за такими основними векторами: «бібліотека – користувач», «бібліотека – бібліотека», «користувач – користувач». У першому випадку йдеться про інформування користувачів: інформування про заходи й події бібліотеки, висвітлення суспільно важливих подій, розкриття фондів, інформування про наповнення фондів, повідомлення про нові надходження, інформування про продукти та послуги, повідомлення про графік роботи бібліотеки, інформування щодо популяризації бібліотеки. Також цей вектор передбачає зворотний зв'язок з користувачами: відгуки, пропозиції, анкетування і опитування, реалізацію колаборативних проєктів тощо. Зауважимо, що користувачами можуть виступати як окремі особи, так і групи. Як колективні користувачі можуть виступати інститути громадянського суспільства (ідеться про комунікацію, де бібліотека виступає партнером волонтерських ініціатив різного роду, співпрацює з громадськими об'єднаннями, територіальними громадами тощо).

Вектор «бібліотека – бібліотека» охоплює взаємодію широкого кола спеціалістів бібліотечної галузі в контексті фахової, наукової та неформальної комунікації. Ідеться, зокрема, про реалізацію корпоративних проєктів різного рівня, налагодження співпраці бібліотек, професійні дискусії, підвищення кваліфікації (конфе-

ренції, семінари). У широкому розумінні зазначений вектор може охоплювати комунікацію загалом з інформаційними, культурними інституціями (інформаційними центрами, музеями, архівами).

Вектор «користувач – користувач» передбачає посередницьку функцію бібліотечного представництва в соціальній мережі для взаємодії користувачів, за якої надання інформаційних платформ і модерацію бере на себе бібліотека, виступаючи організатором неформальних груп за інтересами. Це, наприклад, обговорення новин, подій, заходів, книг, фільмів, надання рекомендацій у соціальних медіа.

Всі зазначені вектори комунікації передбачають створення і публікацію контенту. Цим терміном описуватимемо всю інформацію, яка транслюється бібліотечним представництвом в соціальних медіа. Можна виокремити первинний (інформація, створена бібліотекою) і вторинний (републікації інших джерел інформації) бібліотечний контент. За авторством публікації, окрім бібліотечного контенту, можуть бути користувацькими та колаборативними (із спільним авторством бібліотеки і користувача). Такі характеристики соціальних медіа, як гіпертекстуальність – створення гіпертексту (сукупності пов'язаних текстів і посилань); мультимедійність – використання різних знакових систем (вербальної, графічної, звукової, фото, відео, анімаційної); інтерактивність (ступінь взаємодії у соціальній мережі, полілоговість) визначають характеристики контенту бібліотечного представництва в соціальних медіа. Водночас інтерактивність, як і демократичність визначають орієнтованість бібліотечного представництва в соціальних медіа на користувача як суб'єкта комунікації.

Отже, на основі моделі бібліотечного представництва в соціальних медіа, формується система використання бібліотеками соціальних медіа – складна та впорядкована множина елементів (суб'єктів – бібліотеки, користувачів; та об'єктів – сукупності інформаційних онлайн-ресурсів), та зв'язків між ними.

Розроблена модель бібліотечного представництва в соціальних медіа дає змогу визначити напрями підвищення ефективності використання бібліотекою соціальних медіа, які передбачають: визначення мети та завдань бібліотечного представництва в соці-

альних медіа; визначення аудиторії бібліотечного представництва в соціальних медіа; передбачення фінансових ресурсів для створення та підтримки бібліотечного представництва в соціальних медіа; оцінка витрат часу для створення та підтримки бібліотечного представництва в соціальних медіа; визначення технологічних ресурсів задля створення та підтримки бібліотечного представництва в соціальних медіа; вироблення професійних навичок для створення та підтримки бібліотечного представництва в соціальних медіа; вироблення контенту бібліотечного представництва в соціальних медіа; забезпечення комунікації за векторами: «бібліотека – бібліотека», «бібліотека – користувач», «користувач – користувач»; визначення ефективності бібліотечного представництва в соціальних медіа.

При цьому, необхідно зазначити, що модель бібліотечного представництва в соціальних медіа враховує створення відповідної матеріально-технічної бази, а саме – комп'ютеризації й інтернетизації бібліотечної діяльності.

Створення, наповнення, модерацію бібліотечного представництва та визначення його ефективності організовують саме бібліотечні фахівці. Тільки за умов трансформації бібліотечного фахівця стає можливим розвиток бібліотечного представництва, який сьогодні потребує користувач.

Отже, задля формування, наповнення ефективного функціонування бібліотечного представництва в соціальних медіа бібліотеки повинні визначити мету та завдання; бібліотечні фахівці мають володіти спеціальними знаннями, необхідними для роботи із соціальними медіа, адже формування та наповнення бібліотечного контенту потребує відповідних професійних навичок; користувачі повинні брати участь у формуванні бібліотечного контенту.

УДК 001.8:025.5:[316.77:329](477)

Андрій Потіха

Andrii Potikha

науковий співробітник відділу політологічного аналізу СІАЗ,

Researcher of the Department of Political Analysis,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ОСНОВНИ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРТІЙНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТА БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

BASIC METHODS OF INVESTIGATING PARTY MASS MEDIA AS AN OBJECT OF LIBRARY AND INFORMATION ACTIVITY

Проаналізовано основні методи дослідження засобів масової інформації як об'єкта бібліотечно-інформаційної діяльності з позицій соціально-комунікаційної природи як засобів масової комунікації (ЗМК), так і інституту бібліотеки.

The basic methods of research of the mass media as the object of library and information activity from the standpoint of social communication nature as mass media (MMC) and library institute are analyzed.

Ключові слова: методологія дослідження, наукові теорії, інформація партійних засобів масової комунікації.

Keywords: research methodology, scientific theories, information of party mass media.

Важливим джерелом інформації стосовно формування і розвитку партійної системи в Україні є партійні засоби масової комунікації (ЗМК), вивчення яких дає змогу як прослідкувати діяльність окремих політичних партій, так і розвиток всієї партійної системи в Україні.

Мета дослідження: окреслити й охарактеризувати основні методи дослідження засобів масової інформації, зокрема специфіку методологічної основи вивчення партійних засобів масової комунікації (ЗМК) як об'єкта бібліотечно-інформаційної діяльності.

Актуальність: у вітчизняному бібліотекознавстві до сьогодні наявні лише поодинокі дослідження, присвячені проблематиці бібліотечно-інформаційної роботи з партійною пресою, публікації ж, які б висвітлювали специфіку і підходи бібліотек до збереження і опрацювання інформації електронних партійних ЗМК взагалі відсутні.

Окремі аспекти проблеми використання інформації партійних ЗМК у бібліотечно-інформаційному обслуговуванні користувачів, підготовці на її основі аналітичних продуктів бібліотек стали предметом дослідження таких вітчизняних науковців, як С. Дригайло, Г. Рудий, Л. Чуприна, Т. Борисенко, О. Заварзіна, О. Залізнюк, Н. Самохіна, О. Вакульчук, І. Соколова.

Проблемам методології дослідження бібліотечної справи та інформації засобів масової інформації присвячені роботи таких дослідників як О. Воскобойнікова-Гузева, Л. Дубровіна, В. Іванов, В. Ільганаєва, В. Давидова, Ю. Остапчук, В. Різун, М. Карташов, Б. Юськів, Л. Федотова та інші.

Проте, більшість вітчизняних і зарубіжних фахівців у сфері бібліотечної справи констатують недостатню розробленість теоретико-методологічних питань сучасного бібліотекознавства.

Враховуючи досвід попередніх бібліотекознавчих досліджень та комплексний характер поставлених завдань, для їх розв'язання можна використовувати комплекс дослідницьких методів, дотримуючись принципу наукової об'єктивності.

У процесі дослідження інформації партійних засобів масової комунікації використовуються методи аналізу документів, які дають змогу визначити змістовне наповнення партійної преси різних політичних партій протягом оглядового періоду, соціальнокомунікаційний метод, застосування якого дає змогу розглядати функціонування партійних ЗМК, з одного боку, і бібліотеки – з іншого з позицій виконання ними своїх соціальних функцій, статистичний метод, який дає змогу виявити тенденції розвитку партійних засобів масової комунікації. Для розв'язання поставлених завдань використовується також комплекс дослідницьких методів і підходів: соціокультурний, інформаційний, що дає можливість аналізувати процеси і явища у контексті їх су-

спільної взаємодії. Поєднання теоретичних методів (аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція, моделювання, систематизація, класифікація) з емпіричними (спостереження, порівняння, опис) дає змогу визначити вплив тенденцій розвитку партійних засобів масової комунікації на специфіку інформації і з'ясувати особливості її використання в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек.

При вивченні засобів масової комунікацій в контексті бібліотечно-інформаційної роботи важливу роль відіграє діалектичний метод, застосування якого передбачає розгляд партійних ЗМК, як складової інформаційної діяльності бібліотек і бібліотечної справи як невід'ємної складової суспільного розвитку, з притаманними останньому тенденціями ускладнення і спеціалізації. Розуміння процесів і явищ у їх розвитку та в системі взаємозв'язків та взаємовпливів дає змогу простежити зміни в функціонуванні партійних ЗМК і особливості бібліотечної діяльності, спричинені змінами політичних умов.

Інформація партійних ЗМК стала важливою складовою соціальної комунікації. Суть феномену соціальної комунікації виявляється в різних соціокультурних зрізах: хронологічному, регіональному, національному, інституційному і на різних рівнях соціально-комунікаційної взаємодії: макро (масові, міжнародні, міжцивілізаційні), міді (соціально-групові), мікро (міжособистісні).

Відповідно, для вивчення в бібліотекознавчому аспекті ЗМК важливим є застосування соціальнокомунікаційного підходу, який дає змогу вирішувати проблеми, пов'язані з різними аспектами комунікаційного напрямку функціонування ЗМК та їх місцем в діяльності бібліотек.

УДК 004:025.5+025.4.036

Олена Симоненко

Olena Symonenko

кандидат політичних наук, старший науковий співробітник,

Ph. D in Political Science, Senior Researcher,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

V. I. Vernadskyi National Librari of Ukraine

ІНФОРМАЦІЙНА ФУНКЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ БІБЛІОТЕК В РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА

INFORMATION FUNCTION OF THE COMMUNICATIVE STRATEGY OF LIBRARIES IN THE REALIZATION OF POLITICAL LEADERSHIP

Розглянуто актуальні теоретичні та практичні питання бібліотечно-інформаційної діяльності в реалізації політичного лідерства. Основна увага приділяється змінам, що відбуваються в організації роботи бібліотек, які зумовлені глобальними процесами інформаційного оновлення. Considers the relevant theoretical and practical issues of library and information activity in the realization of political leadership. Main focus attention is also paid to the changes that take place in the organization of the work of libraries, conditioned by the global processes of information renewal.

Ключові слова: бібліотека, політичні лідери, інформація, комунікація
Keywords: library, political leaders, information, communication

У ХХІ ст. володіння інформаційними ресурсами й технологіями об'єктивно стає однією з невідмінних умов розвиненості, могутності та конкурентоспроможності держави. Тому ефективне забезпечення інформацією інституту політичного лідерства є нині фундаментальним чинником політико-економічної та соціокультурної модернізації українського суспільства, розбудови міцного, консолідованого соціуму. В цьому контексті слід відзначити вагому роль бібліотек. Адже колосальний інформаційний та про-

світницько-виховний потенціал бібліотек допомагає забезпечувати один з пріоритетів гуманітарного розвитку України – формування чіткої й збалансованої стратегії державної інформаційної політики. В свою чергу, головним суб'єктом формування та забезпечення модернізаційних змін виступають, безумовно, політичні лідери, які мають стати їх ініціаторами і організаторами.

Сьогодні соціальна, економічна і політична модернізація соціально-політичних відносин, трансформаційні процеси, які проходять в сучасній Україні, впливають на широке коло проблем, які вимагають теоретичного осмислення і практичного вирішення. Тому постає об'єктивна необхідність системного осмислення тенденцій впливу інформації, а також інформаційного забезпечення політичних лідерів, та ролі бібліотек в цьому процесі.

В Україні вивчення цих питань розпочалося у 90-х роках ХІХ століття. Цінні наукові висновки з даної проблематики зроблені такими вченими, як В. Горовий, В. Горбатенко, О. Онищенко, Г. Почепцов, Н. Стародубова, В. Скворцов, та ін.

Зокрема, як зазначає В. Скворцов, центральне місце у функціонуванні бібліотеки належить не документу загалом, не книзі, не журналу, не газеті зокрема, а саме інформації.

В сучасну інформаційну добу одну з провідних ролей у формуванні політичними лідерами ефективної політики можуть виконати бібліотеки. Продукуючи, накопичуючи, систематизуючи та доносячи до населення та політичних лідерів, зокрема, інформацію про політичні знання, соціальні і культурні цінності, бібліотека прагне впливати, на відповідну політичну поведінку та культуру. До того ж, в умовах переходу до суспільства знань наукова бібліотека покликана не лише здійснювати традиційні бібліотечні функції збирання, систематизації, збереження документальної спадщини суспільства й надання до неї доступу, вона має і може взяти на себе виконання функції науково-дослідного, інформаційного, видавничого й культурно-освітнього центру, що, в свою чергу, може надати належне інформаційно-аналітичне забезпечення інституту політичного лідерства. Синтезована інформація, яка продукується в бібліотеках, стає затребуваним інформаційним джерелом у процесі прийняття політичними лідерами управлінських рішень економічного, політичного, науково-гуманітарного характеру.

На важливість інформаційного забезпечення вказують і О. Онищенко та В. Горовий. Вони стверджують, що інформаційне забезпечення є базою, на якій будується управлінська діяльність державного апарату. Водночас інформаційний базис є основою розвитку, за їх визначенням, стратегічним ресурсом держави. Він стає основним показником самоідентифікації суспільства в умовах розвитку глобального інформаційного простору. Відставання в його розвитку – це шлях у небуття, випадання з числа розвинутих країн.

Перевагу необхідно віддавати прикладному інформаційному обміну з метою створення нових економічних, соціальних, виробничих, політичних технологій, орієнтованих на ефективну, конструктивну взаємодію головних акторів політичного процесу, формування у них орієнтацій на професіоналізм, адекватних реаліям і національним інтересам України.

В цьому контексті слід звернути увагу на систему інформаційної продукції та послуг бібліотек в процесі політико-комунікаційних взаємодій, варто наголосити на необхідності відповідності інформації, продукуваної бібліотеками, запитам інституту політичного лідерства.

Бібліотеки, також, мали б відіграти позитивну роль у подоланні проблем з формування високої політичної культури населення України, зумовлених тривалою відсутністю державності й сформованим у несприятливих умовах менталітетом, тривалим перебуванням українських територій у складі різних країн з відмінними політичними і культурними системами, пануванням комуністичної ідеології, складними процесами трансформації суспільства від авторитаризму до демократії.

Отже, визначне місце й ролі бібліотек у процесах політичної комунікації зберігає свою актуальність. Недооцінка бібліотек як інформаційних, соціально-комунікаційних інституцій, може призвести до негативних явищ у всіх процесах прийняття політичними лідерами управлінських рішень.

Таким чином, можна констатувати, що роль бібліотек в забезпеченні ефективної управлінської політики нашої держави перебуває на етапі прогресивної еволюції, реалізації подальших масштабних і якісно нових завдань.

УДК 025.5:004.72 – 028.63:621.39

Igor Gah

Igor Gah

молодший науковий співробітник відділу
програмно-комунікаційного забезпечення,
Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського.

Junior Researcher of the department of software
and communications support,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В БІБЛІОТЕЧНИХ МЕРЕЖАХ З ІНТЕГРАЦІЄЮ ПОСЛУГ.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN LIBRARY SERVICES WITH THE INTEGRATION OF SERVICES.

Тези присвячені перспективам розвитку та вдосконалення мультимедійних технологій в бібліотечних мережах з інтеграцією послуг, стандартам та протоколам передачі даних у них, можливості технічної реалізації, впровадження і вдосконалення визначених видів обслуговування з використанням сучасних протоколів для передачі мультимедійної інформації в інформаційно-бібліотечному середовищі.

Abstracts are devoted to the prospects of development and improvement of multimedia technologies in library networks with the integration of services, standards and protocols of data transmission from them, the possibilities of technical implementation, introduction and improvement of certain types of services with the use of modern protocols for the transmission of multimedia information in the information and library environment.

Ключові слова: бібліотеки, інформаційно-бібліотечне середовище, мультимедійна інформація, мультимедійні технології, цифрові мережі з інтеграцією послуг, стандарти передачі даних, потоки даних, мережеві протоколи, безпека даних.

Keywords: libraries, information and library environment, multimedia information, multimedia technology, digital network integration services, data standards, data streams, network protocols, security of data.

З погляду споживача телекомунікаційного обслуговування виділяють наступні основні класи інформації: мова, відео, оперативні дані, файли даних, відео-файли, аудіо-файли.

Відповідно до прийнятої класифікації передача кожного з даних видів інформації відповідає визначеному класові телекомунікаційного обслуговування.

Відзначимо, що в бібліотечних мережах з інтеграцією послуг надаються ті з видів обслуговування, що є традиційними для мереж на основі комутації каналів (передача мови, відео), але не для мереж передачі даних на основі комутації пакетів. Очевидно, що різні технічні показники мають різне значення для класу мереж з інтеграцією послуг і загального класу мереж передачі даних. Розглянемо значимість вимог, пропонованих кожним видом телекомунікаційного обслуговування до технічних показників цифрових мереж інтегрального обслуговування (далі ЦМІО):

– «середній час доставки інформації» є критичним показником якості з'єднання для передачі мови, відео й оперативна даних, де затримка на час, більший припустимого, означає безповоротну втрату такої інформації;

– «пропускна здатність з'єднання» є критичним показником якості з'єднання для передачі мови і відео, тому що для таких видів телекомунікаційного обслуговування існують технічні межі мінімального обсягу даних, переданих в одиницю часу і необхідних для адекватного відновлення інформації в крапці прийому в реальному масштабі часу. Достатня пропускна здатність з'єднання потрібно також при передачі великих масивів інформації за кінцевий час;

– «вірогідність помилки передачі інформації» є істотним показником при передачі точних видів інформації: бінарної оперативної інформації, бінарних файлів даних. Помилка одного біта інформації може привести до неможливості використання цілого масиву даних;

– «коефіцієнт готовності послуги» є важливим для оперативних видів обслуговування, призначених для передачі інформації в реальному масштабі часу. Оперативні дані не можуть бути відкладені для передачі в пізніше час, тому що утратять свою актуальність;

– такої здатності або частка інформації, що доставляється за припустимий час, має велике значення при передачі мови і відео. Крім виконання вимог із забезпечення середнього часу доставки одиниці інформації і пропускної здатності з'єднання для даних видів обслуговування важливий середній обсяг інформації, що не утрачає своєї актуальності до моменту доставки в пункт призначення;

– показники «собівартість послуги» і «рівень охоплення території обслуговуванням» є важливими, в основному, для оперативних видів інформації, тому що дані види телекомунікаційного обслуговування розраховані на масового споживача;

– «рівень захищеності переданої інформації» має важливе значення для видів обслуговування, що передають конфіденційну інформацію: різні бінарні дані, голосова інформація;

– я» є істотним показником для обслуговування, сумісних з видами традиційного зв'язку: телефонного зв'язку, передачі файлів.

Серед технічних параметрів, що описують телекомунікаційне обслуговування, найбільш значимими є: середній час доставки одиниці інформації; пропускна здатність; гарантований обсяг обслуговування; коефіцієнт готовності обслуговування; рівень захищеності інформації.

Параметр “гарантований обсяг обслуговування” для видів специфічні інформації, переданих у ЦМІО (мова, відео, оперативні дані), визначається часткою інформації, що доставляється з припустимої для даного виду обслуговування затримкою.

При аналізі ЦМІО використовують наступні показники: пропускна здатність з'єднань у ЦМІО; середній час доставки одиниці інформації з з'єднання у функціонуючої ЦМІО; імовірність доставки інформації з з'єднання за заданий час.

На підставі викладеного вище схема кількісної оцінки вимог, пропонованих до проектованої мережі завданнями на телекомунікаційне обслуговування, складається з наступних операцій:

– визначення виду телекомунікаційного обслуговування для кожного з'єднання;

– обґрунтування середніх і граничних кількісних оцінок найбільш значимих показників телекомунікаційного обслуговування;

– визначення бажаних інтегральних показників з'єднань між частинами і фрагментами мережі на підставі отриманих приватних характеристик окремих з'єднань. Розробка схеми вибору й обґрун-

тування використовуваних у ЦМІО телекомунікаційних технологій.

Результати задачі дослідження вхідного в ЦМІО трафіка і бажаних характеристик мережі логічно зв'язані з необхідністю аналізу можливих концепцій інформаційної й алгоритмічної структури, основою яких є телекомунікаційні протоколи – правила взаємодії базових компонентів мережі.

Відповідно до моделі взаємодії відкритих систем (VCS) протоколом називається взаємодія вилучених мережних пристроїв на одному рівні. Протоколи різних рівнів є функціонально незалежними процесами і взаємодіють між собою у відповідності зі стандартними інтерфейсами. Однак, на практиці, як правило, процедури, що відповідають декільком рівням моделі VCS, реалізуються у виді одного протоколу.

Зіставляючи параметри протоколів і технічні показники ЦМІО, робляться висновки що до технічної реалізації визначених видів обслуговування з використанням сучасних протоколів. Потім складаються можливості реалізації видів телекомунікаційного обслуговування на основі розповсюджених протоколів. При оцінці кожного протоколу використовується наступне правило: “кожен показник, що має «визначальне» значення для виду обслуговування і реалізований за допомогою даного протоколу, додає один бал до загальної оцінки протоколу”.

При дослідженні залежностей, проектувальник має можливість одержати наступні зведення:

- порівняльні якісні оцінки можливостей протоколів для розглянутих видів телекомунікаційного обслуговування;
- ання на основі одного протоколу.

Таким чином, загальна схема обґрунтування і вибору алгоритмічної інформаційної структур ЦМІО буде складатися з такої послідовності:

- оцінка структури і кількісних характеристик трафіка, що входить у мережу;
- визначення на підставі цього бажаних характеристик проектованої мережі;
- дослідження можливостей сучасних телекомунікаційних протоколів і вибір найбільш доцільних для проектованої мережі.

З вищевикладеного можна зробити висновок що цифрові мережі з інтеграцією послуг в бібліотечному інформаційному середовищі дозволяють підвищити економічні показники за раху-

нок зменшення кількості ліній передачі інформації.

До переваг даних мереж варто віднести:

– більш високу економічну ефективність у порівнянні з будь-якою іншою мережею;

– забезпечення широкого спектру видів обслуговування при використанні тільки однієї лінії;

– застосування тільки цифрових методів передачі інформації;

– високу надійність, обумовлену використанням висококласного уніфікованого устаткування, систем моніторингу і керування.

Переваги цих мереж найбільш проявляються при передачі мультимедійної інформації шляхом інтеграції її різних видів.

Наявність широкого спектру інтегрованих протоколів дозволяє оптимізувати передачу гетерогенної мультимедійної інформації (текст, звук, відео тощо).

УДК 021.1:025.5

Ольга Пестрецова

Olga Pestretsova

молодший науковий співробітник,

Junior Research Associate,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК З ПРАВОВОГО ІНФОРМУВАННЯ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

TRANSFORMATION OF THE ACTIVITY OF LIBRARIES ON LEGAL INFORMATION IN THE CONDITIONS OF INFORMATIZATION

У доповіді розглянуто формування сучасної вітчизняної системи бібліотечного інформаційно-правового забезпечення. Проаналізовано сучасну інформаційно-правову діяльність, яка є результатом трансформації бібліотеки як соціального інституту в умовах формування інформаційного суспільства та виникнення нових стратегій удосконалення та розширення системи інформаційного обслуговування.

The report considers the formation of the modern domestic information and

law support system in libraries. The modern information and law activity, which is the result of transformations of the library as a social institution in the conditions of the formation of the information society and the emergence of new strategies for improving and expanding the system of information services, is analyzed.

Ключові слова: бібліотека, трансформація бібліотек, правове інформування, інформаційно-правова діяльність, інформатизація

Keywords: library, transformation of libraries, law information, information and law activity, informatization

На сучасному етапі розбудови правової держави та громадянського суспільства одним із важливих чинників вдосконалення взаємостосунків між державою та суспільством є створення ефективної системи задоволення інформаційно-правових потреб громадян, громадських структур та органів влади всіх рівнів. Зростання цих потреб обумовлене трансформаційними процесами в українському суспільстві, зростанням соціальної активності громадян в процесі розвитку інформаційного суспільства. Важлива роль у забезпеченні функціонування системи суспільної взаємодії в рамках громадянського суспільства належить бібліотекам як інформаційним центрам, що забезпечують розвиток каналів поширення правової інформації з використанням сучасних електронних технологій, формуванням та раціональним використанням інформаційних ресурсів.

Важливим фактором формування сучасної вітчизняної системи інформаційно-правового забезпечення є інтенсивний розвиток правотворення в Україні. При нинішніх темпах суспільного розвитку правова діяльність особливо потребує оперативного, кваліфікованого бібліотечно-інформаційного супроводу. При цьому тенденція до консолідації юридичних бібліотек та інших соціально-комунікаційних структур у створенні асоціацій, інфорпорталів, інфоресурсів галузі обіцяє подальше підвищення ефективності системи інформаційного забезпечення правових наук.

Процеси інформатизації, спричинивши ускладнення інформаційної інфраструктури, актуалізували надання доступу до правових ресурсів, їх аналіз, поширення правової інформації у суспільстві. Тобто, впровадження сучасних електронних техно-

логій в діяльність бібліотек сприяло вдосконаленню традиційних форм правового інформування, виникненню на їх методичній основі та на базі розвитку електронних інформаційних технологій нових можливостей надання доступу до інформаційних ресурсів, розвитку багатовекторності інформаційно-правового обслуговування. Це, в свою чергу, значно підвищило суспільно-корисний потенціал та практичну значущість цієї сфери бібліотечної діяльності. Сучасна інформаційно-правова діяльність є еволюційним результатом трансформацій бібліотеки як соціального інституту в умовах формування інформаційного суспільства та виникнення нових стратегій удосконалення й розширення системи інформаційного обслуговування.

Застосування в сучасному бібліотечному обслуговуванні електронних інформаційних технологій дало можливість дистанційного обслуговування користувачів електронними інформаційними ресурсами. Даний напрям розвитку бібліотечної роботи сьогодні є основним напрямом вдосконалення процесу надання доступу до інформаційних ресурсів бібліотек і забезпечує обслуговування до 90% користувачів. Широкий спектр форм дистанційного обслуговування громадян розроблений Національною юридичною бібліотекою НБУВ. Активно впроваджуються ці технології в більшості комп'ютеризованих бібліотечних установ.

Електронні інформаційні технології сприяють розвитку ефективної співпраці з усіма категоріями користувачів: з громадянами, громадськими організаціями та управлінськими структурами всіх рівнів, що сприяє встановленню партнерських відносин, підвищенню якості обслуговування замовників.

В умовах розвитку інформаційного суспільства в Україні, при наявній специфіці еволюції вітчизняної бібліотечної системи перспективи розвитку інформаційно-правового забезпечення користувачів системою правових послуг пов'язані:

- із комп'ютеризацією традиційних бібліотечних процесів і, таким чином, підвищенням ефективності обслуговування читачів в бібліотеці;
- із розвитком електронних інформаційних технологій в напрямі розширення дистанційних форм обслуговування користувачів;
- із поєднанням використання інформаційного ресурсу фондів

правової інформації на традиційних носіях і новітньої електронної інформації, що, в сукупності, має утверджувати національну інформаційну традицію і її розвиток в сучасності;

– із організацією ефективного використання зарубіжних ресурсів правового інформування, забезпечення їх адаптації до використання в інтересах розвитку національного правотворення.

УДК 021.1:004.773.2

Галина Булахова

Galyna Bulakhova

молодший науковий співробітник,

Junior Research Associate,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

LEGAL ASPECT OF ADVERTISING ACTIVITY OF LIBRARIES

У статті досліджується реклама бібліотек, аналізується державне нормативно-правове регулювання соціальної реклами в Україні.

The advertising of libraries is investigated, the state legal regulation of social advertising in Ukraine is analyzed in the article.

Ключові слова: бібліотека, соціальна реклама, комерційна реклама, Закон України «Про рекламу», інформація.

Keywords: library, social advertising, commercial advertising, Law of Ukraine “On advertising”, information.

Сьогодні у соціокультурній сфері сучасна бібліотека стала частиною ринку інформаційних послуг і питання впровадження реклами в її діяльність набуває особливої актуальності.

Перехід до ринкової економіки в Україні призвів до необхідності правового регулювання рекламної діяльності. Реклама бібліотечної діяльності, безумовно, відрізняється від рекламної діяльності виробничого підприємства, але, незважаючи на це, існують певні норми і положення, закріплені в законі про рекламу, які є основоположними для всіх сфер діяльності, у тому числі й бібліотечно-інформаційної.

Базовим правовим актом у галузі рекламування є Закон України «Про рекламу» від 3 липня 1996 р. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про рекламу», реклама – це спеціальна інформація про осіб чи продукцію, яка поширюється в будь-якій формі та в будь-який спосіб з метою прямого чи опосередкованого одержання прибутку [1]. Цей Закон визначає засади рекламної діяльності в Україні, регулює відносини, що виникають у процесі виробництва, поширення та споживання реклами.

На сьогодні в Україні багато питань, пов'язаних з рекламною діяльністю, які регулюються крім закону про рекламу підзаконними нормативно-правовими актами. Серед них необхідно відзначити Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типових правил розміщення зовнішньої реклами» від 29 грудня 2003 р. № 2067. Вказані Правила регулюють відносини, що виникають у зв'язку з розміщенням зовнішньої реклами у населених пунктах, та визначають порядок надання дозволів на розміщення такої реклами.

Не менш важливий Закон «Про авторське право і суміжні права». А з появою першого Закону «Про рекламу» під захист Закону «Про авторське право і суміжні права» потрапляють і права авторів рекламних текстів.

Нагадаємо відповідно до соціально-економічних критеріїв у бібліотечній рекламі можна виокремити комерційну та соціальну. Закон України «Про рекламу» трактує соціальну рекламу як «інформацію будь-якого виду, поширену в будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і поширення якої не має на меті отримання прибутку» [2]. Водночас законодавче визначення комерційної реклами в Україні відсутнє. Науковці, зокрема, К. В. Антипов розглядає комерційну рекламу як «стимулювання збуту та/або ство-

рення попиту на той чи інший товар або послугу» [3].

Бібліотека, що виробляє певний продукт, наприклад різного роду видання, бази даних, та надає населенню певні платні послуги, вступає в ринок з його економічними законами, яким вона не може не слідувати. У цьому плані реклама бібліотечних продуктів націлена на підвищення попиту на власну продукцію та послуги, а якщо йдеться про платні послуги, то отримання прибутку. Відповідно до наведеного вище визначення, рекламуючи власні продукти та послуги, бібліотеки займаються комерційною рекламою.

Реклама бібліотеки як соціального інституту може й повинна, на переконання деяких дослідників, розглядатись як вид соціальної. Причому у виготовленні й поширенні такої реклами зацікавлені, насамперед, самі бібліотеки, які можуть виступати замовниками, рекламодавцями або виробниками такої реклами чи поєднувати всі ці ролі. Водночас лише за умови відсутності посирань на конкретні ресурси чи послуги певної бібліотеки або безпосередньо на бібліотеку, яка виробляє або дає таку рекламу, на об'єкти права її інтелектуальної власності, така реклама може, відповідно до ч. 2 ст. 12 Закону України «Про рекламу», розглядатись як один з видів соціальної реклами.

Таким чином, надаючи інформаційні послуги, у тому числі й на платній основі, та пропонуючи ці послуги користувачам, бібліотека може вдаватися до комерційної реклами. Проводячи кампанії, спрямовані на популяризацію читання, користування бібліотечними послугами загалом – без персоніфікації конкретних бібліотек (їх назв, адрес, сайтів, організованих ними конкретних заходів), бібліотеки можуть бути замовниками соціальної реклами. Водночас у випадку, коли перед бібліотекою стоїть завдання популяризації своєї конкретної діяльності, яка, з одного боку, є суспільно корисною, надається громадянам безкоштовно, але з іншого – передбачає вказівку на конкретні ресурси або послуги, ця реклама не може розглядатись як соціальна, не будучи при цьому комерційною. Таким чином, у питанні рекламування бібліотек доводиться констатувати правові лакуни, що потребують заповнення відповідними нормами під час реформування бібліотечного законодавства та поправок до закону про рекламу з метою визначення рекламування неприбуткової діяльності бібліотек як соціальної.

Отже, варто дати можливість бібліотекам та іншим таким інститутам рекламувати свою діяльність на правах соціальної реклами. Поки що ж підвищенню статусу кожної конкретної бібліотеки, її затребуваності в суспільстві сприятиме реклама і популяризація книги та бібліотеки як соціального інституту в цілому.

Література

1. Про рекламу: Закон України від 3 липня 1996 р. № 271/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=270%2F96-%E2%F0>. – Назва з екрана.

2. Про рекламу: Закон України від 3 липня 1996 р. № 271/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=270%2F96-%E2%F0>. – Назва з екрана.

3. *Антипов К. В.* Основы рекламы [Электронный ресурс] / К. В. Антипов. – Режим доступа: www.alleng.ru/d/mark/mark037.htm. – Загл. с экрана.

УДК 021:379.8

Наталія Тарасенко

Nataliya Tarasenko

молодший науковий співробітник,

Junior Research Associate,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕЧНОГО ПРОСТОРУ ЯК ФАКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕКОЮ КОМУНІКАТИВНОЇ ФУНКЦІЇ

MULTIFUNCTIONALITY OF THE LIBRARY SPACE AS A FACTOR IN THE IMPLEMENTATION OF THE LIBRARY OF COMMUNICATIVE FUNCTIONS

Обґрунтовано необхідність трансформації бібліотечного простору у бік створення максимально сприятливого середовища, здатного позитивно впливати на вибір користувачем саме бібліотеки як місця для піз-

навальної діяльності, міжособистісного спілкування, відпочинку тощо. Розглянуто багатофункціональність бібліотечного простору як фактор реалізації бібліотекою комунікативної функції.

The necessity of transformation of library space in the direction of creation of the most favorable environment that can positively influence the choice of the user of the library as places of study cognitive activity, interpersonal communication, rest, etc. is substantiated. The multifunctionality of the library space as a factor for the implementation of the library of the communicative function is considered.

Ключові слова: комунікативна функція бібліотеки, бібліотечний простір, культурно-інформаційні центри

Keywords: communicative function of the library, library space, cultural and information centers

Автоматизація бібліотек та розвиток дистантних форм обслуговування користувачів значно розширює реалізацію бібліотекою комунікативної функції, зумовленої сутністю бібліотеки як соціального інституту. Зростає інтерес користувачів до комунікації з бібліотекою у віртуальному просторі – через сайти, електронні каталоги, сторінки у соціальних мережах, які надають зручний і широкий доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки незалежно від часу та місця знаходження користувача. Бібліотеки перетворюються на інформаційні центри, які при цьому продовжують виконувати також соціальну, освітню та культурну функцію. Тож окрім книг та електронних ресурсів бібліотека має зацікавлювати користувачів пропозиціями, які стимулюватимуть їх відвідувати будівлю бібліотеки. Одним з факторів заохочення відвідуваності може стати оновлений, трансформований у відповідності до потреб різних груп населення та видів діяльності бібліотечний простір.

У вітчизняній бібліотекознавчій літературі склалося декілька концепцій соціокультурного поняття бібліотека: «бібліотека-храм», «бібліотека-дім» та ін. Важливого значення набуває ідеологічна концепція «третього місця», запропонована американським соціологом Р. Ольденбургом у 80-х роках ХХ ст. [1]. Він вважає, що життя людини в суспільстві концентрується навколо трьох найважливіших осередків: дому (місця, в якому ми живемо), роботи (міс-

ця, де ми працюємо) і «третього місця» – в якому точиться наше громадське життя (місця активного відпочинку). Саме таким «третьім місцем» у сучасному інформаційному суспільстві може стати бібліотека, за умови, якщо вона трансформується у максимально сприятливе для людини середовище, «здатне позитивно впливати на вибір користувачем саме бібліотеки як місця занять пізнавальною діяльністю, а також місця міжособистісного спілкування» [2].

Міжнародний досвід засвідчує, що майбутнє бібліотек за їхнім перетворенням в культурно-інформаційні центри, які надають широкий спектр послуг для різних цільових груп. Серед українських бібліотек дедалі більше стає таких, які, адаптуючись до змін у суспільстві, перестають бути сакральним сховищем книг і перетворюються у багатофункціональний простір. Зокрема, у рамках проекту «Трансформація бібліотек в сучасні центри розвитку громад», який впроваджував Благодійний фонд «Бібліотечна країна» у пілотних громадах Тернопільської області за підтримки Посольства Великої Британії, було реформовано бібліотечну мережу Теремовлянської громади і створено Центри культури та дозвілля у чотирьох селах. Вони повністю відремонтовані та модернізовані, мають сучасну інформаційну техніку, нові книги, зручний графік роботи для відвідувачів. Як результат, з початку роботи центрів кількість відвідувачів збільшилася на 85%.

Аналітик CEDOS у сфері міського розвитку М. Грищенко за результатами дослідження трансформації бібліотек у Литві та Україні визначила перелік ознак, які мають бути притаманні простору сучасної бібліотеки, аби вона перетворилася на багатофункціональний центр спільноти [3].

1. Мультифункціональність. Бібліотеки мають стати суспільним простором. Тут мають відбуватися заходи для різної аудиторії, починаючи від звичних освітніх подій до вечірок і виставок сучасного мистецтва. Бібліотеки можуть надавати приміщення для проведення освітніх заходів, тренінгів, громадських обговорень, дискусій, зустрічей з цікавими людьми, показу фільмів. Корисною практикою є проведення подій у міському просторі поза бібліотекою. Хорошим прикладом «виходу» бібліотеки в міській простір є ініціатива бібліотеки Дарницького району Києва створити бібліотеку просто неба в парку «Позняки». В нагоді стануть

партнерства з іншими організаціями, освітніми центрами, громадськими організаціями або спільнотами мешканців.

2. Простір має бути відкритим і доступним. Відвідувачам має бути зручно. Це стосується освітлення, меблів, робочих годин і, особливо, неформальності атмосфери. Необхідно відштовхуватися від того, що люди мають різні потреби для роботи – одним приємніше працювати в тиші, інших надихає жвава дискусія навколо. Особливо доступними бібліотеки мають бути для вразливих категорій – людей з інвалідністю, маломобільних.

3. Менше контролю – більше свободи самовираження. Зміна стилів життя і цінностей відвідувачів потребує зміни правил. Наприклад, можна дозволити приходити зі своїми напоями чи розширити можливості брати книги додому. Позитивно вплине на діяльність бібліотеки і можливість користуватися читальною залом без офіційних процедур. Запропонувати зареєструватися відвідувачам можна і потім – дайте їм можливість «привичаїтися до місця». Розуміння потреб аудиторії та відповідь на них.

4. Моніторинг потреб наявної, а також потенційної аудиторії дасть можливість зрозуміти, чого хочуть відвідувачі. Однак, важливо зберігати баланс між бажанням привабити нову аудиторію через створенням привабливого, сучасного, «молодіжного» дизайну і можливістю втратити наявну. Простір бібліотеки має «не відлякати» звичних відвідувачів – їм теж має бути тут затишно.

5. Зонування простору. Багатофункціональність простору має відповідати і його зонуванню. Для різних сценаріїв використання мають бути облаштовані відповідні простори. Наприклад, можливість зарезервувати кімнату для самотійної чи колективної роботи або організувати меблі так, щоби була можливість і для роботи поодиноці (для тих, хто потребує індивідуального простору), для роботи в групі. Okремо варто мати і простір для дозвілля, відпочинку, спілкування, перекусу чи кави.

Сьогодні частими відвідувачами бібліотек є літні люди. Для них мають бути створені зручні умови як для читання періодики, так і для спілкування. Можливо, варто запропонувати простір для гуртків для них. Відвідувачами бібліотек потенційно є і молоді батьки, тому треба створювати умови не лише для батьків, а й для дітей, навіть тих, хто ще не читає.

Бібліотечний простір має бути не лише багатофункціональ-

ним, а й таким, що уможливорює зустрічі в одному просторі різних соціальних груп. Наприклад, представників різних вікових груп. У цьому полягає важлива функція соціалізації. Як приклад, можна організувати події, де молодь буде навчати людей літнього віку комп'ютерній грамотності.

Потрібно враховувати також той факт, що сьогодні є велика потреба в спілкуванні у безпечних, комфортних місцях. Бібліотека може і має стати «третім місцем» в громадському просторі, де гарантована безпека, навчання проходить поруч із цікавим дозвіллям, є рівний доступ до інформації, зручні та сучасні сервіси.

6. Мережевість. Передбачає розбудову зв'язків та налагодження дистанційного доступу до ресурсів бібліотеки. Важливим є і створення єдиного реєстру користувачів, щоби реєстрація в одній бібліотеці давала можливість доступу та роботи і в інших бібліотеках мережі без реєстрації.

Бібліотека повинна пропонувати більше, ніж очікують користувачі, та викликати у них приємні емоції і захоплення. Для цього треба провести системні зміни в бібліотечній галузі, які включатимуть перегляд застарілих законодавчих актів і нормативів, інформатизацію бібліотек та оновлення матеріально-технічної бази, оновлення книжкових фондів, перенавчання бібліотечних працівників з фокусом на сучасні компетенції. Необхідно працювати з користувачами, реагувати інноваційними і суспільно значимими пропозиціями, орієнтованими на потреби читачів. Дуже важливо налагоджувати ефективну комунікацію, знати громадську думку про роботу бібліотеки і спільно обговорювати, як трансформувати бібліотеку, щоби вона стала частиною їхнього життя.

Література

1. «Trzecie miejsce» według Raja Oldenburga [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.biblioteka20.pl/?p=149>. – Назва з екрану.
2. Амлінський Л. Бібліотечний комфорт: розкіш чи веління часу / Л. Амлінський // Бібліотечний вісник. – 2010. – № 3. – С. 39–44.
3. Сховище книг чи центр спільнот: куди рухаються українські бібліотеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mistosite.org.ua/uk/articles/skhovyshche-knyh-chy-tsentr-spilnot-kudy-rukhaiutsia-ukrainski-biblioteku>. – Назва з екрану.

УДК 004.77:316.77:025.5

Терешенко Ірина Юрїївна

Tereshchenko Iryna

молодший науковий співробітник,

Junior Researcher Assistant,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ ПРОДУКТИ І СЕРВІСИ БІБЛІОТЕК У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Доповідь присвячена питанням адаптації бібліотечного сервісу до потреб користувачів в умовах глобалізації та поширення інтернет-технологій. Висвітлюється досвід інформаційно-аналітичних підрозділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського з виробництва електронних видань і надання до них широкого доступу.

The report is devoted to questions of adaptation of library service to the needs of users in the conditions of globalization and distribution of Internet technologies. The experience of information and analytical departments of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine for the production of electronic publications and the provision of wide access to them is covered.

Ключові слова: інформаційні технології, соціальні мережі, бібліотека, інформаційно-аналітичні продукти.

Keywords: information technologies, social mnetworks, library, informational and analytical products.

Аналіз праць науковців свідчить про те, що впливи глобального інформаційного простору вносять істотні зміни у відносини користувачів (споживачів інформації) з бібліотекою. Очевидно, що бібліотеки не лише намагаються конкурувати з іншими каналами інформації, а й докладають зусиль, щоб зацікавити користувача новими продуктами та послугами.

При цьому спостерігаються такі основні тенденції соціальної присутності бібліотек у медійному просторі:

– стрімке зростання кількості бібліотек, які мають свої представництва у популярних соціальних медіа й успішно їх розвивають;

– оволодіння бібліотекарями технологічними інструментами соціальних медіа, активне їх використання в повсякденній практиці комунікаційної діяльності, зростання успішних проектів у віртуальному просторі;

– об'єднання фахівців навколо дискусійних майданчиків цільових відкритих спільнот;

– інтеграція та мережева взаємодія споріднених веб-проектів (сторінок/груп бібліотек, архівів, музеїв, наукових та навчально-освітніх установ, органів державної влади та місцевого самоврядування, видавництв та ЗМІ);

– становлення персонального брендингу лідерів бібліотечної галузі, блогерів;

– спрямованість контенту на цільову аудиторію: бібліотеку, бібліотекаря, користувача, партнерів, громаду, інвесторів;

– реалізація основних цілей: інформування про власну діяльність та просування ресурсів і послуг, формування лояльності аудиторії;

– зростання уваги дослідників бібліотечної сфери та соціальних комунікацій до бібліотечних медіапроектів та проблем медіаторчості бібліотекарів

Спільноти Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національної юридичної бібліотеки (НЮБ) і Фонду Президентів України (ФПУ) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського створено в соціальній мережі Facebook. Так, спільнота СІАЗ пропонує для ознайомлення та запрошує до обговорення випуски додатків до журналу «Україна: події, факти, коментарі» інформаційно-аналітичних бюлетенів «Соціаль-

ні мережі як чинник інформаційної безпеки», «Резонанс», «Шляхи розвитку української науки», а також видання НЮБ «Громадська думка про правотворення». На сторінці спільноти ФПУ представлено анонси подій та звіти про роботу та заходи підрозділу.

Зокрема, підготовлений СІАЗ НБУВ інформаційно-аналітичний бюлетень матеріалів ЗМІ «Шляхи розвитку української науки», висвітлює проблеми підвищення ефективності наукової діяльності, реформування української науки, подає інформацію про здобутки вітчизняної науки та досвід розвитку наукових досліджень в інших країнах. Бюлетень «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки» ознайомлює користувачів з матеріалами з питань перспектив розвитку соціальних мереж, взаємодії бізнесу та соціальних мереж, проблемами захисту даних, інформаційно-психологічного впливу мережевого спілкування на особистість, маніпулювання в соціальних мережах, використання їх зарубіжними спецслужбами та технології контролю через соціальні мережі.

Значна частина продукції СІАЗ спрямована на масового читача і ведеться постійна робота з удосконалення доступу, зокрема дистанційного, до цих матеріалів. Постійно зростає кількість відвідувачів сайтів Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади та кількість користувачів соцмереж, які уподобали сторінки підрозділів СІАЗ та поширюють їхні матеріали.

Отже, бібліотеки сьогодні активно вивчають перспективи використання соціальних мереж, сервісів та основні тенденції у використанні сучасних технологій. Це надасть нові можливості для представлення бібліотечних фондів, інформаційних продуктів і послуг та широкого доступу до них.

УДК 004.77:316.77:027.021](477)

Олег Натаров

Oleg Natarov

молодший науковий співробітник,

Junior Research Associate,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського,

Vernadsky National Library of Ukraine

ВИКОРИСТАННЯ АКАДЕМІЧНИМИ НАУКОВИМИ БІБЛІОТЕКАМИ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК ПЛАТФОРМИ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

USE OF SOCIAL NETWORKS AS A PLATFORM FOR SCIENTIFIC COMMUNICATION BY ACADEMIC SCIENTIFIC LIBRARIES

Стаття присвячена питанню використання академічними науковими бібліотеками соціальних мереж як платформи наукової комунікації. Відзначається значення соціальних мереж як оптимального засобу для інтерактивної комунікації з цільовою аудиторією бібліотеки в сучасних економічних реаліях.

The article deals with the use of social networks as a platform for scientific communication by academic scientific libraries. Importance of social networks as an optimal means for interactive communication with the library's target audience in modern economic realities is noted.

Ключові слова: наукова бібліотека, соціальні мережі, Facebook, наукова комунікація, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського

Keywords: scientific library, social networks, scientific communication, Vernadsky National Library of Ukraine

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій неминує впливає на наукову сферу діяльності, задоволення потреб суспільства й держави в технологічному поступі. Наукова спільнота ще наприкінці минулого століття звернула увагу на те, що «революція у сфері інформації й

комунікації надає нові та більш ефективні засоби для обміну науковими знаннями і для розвитку освіти та наукових досліджень», а також підкреслила важливе значення для наукових досліджень «повного і відкритого доступу до інформації і даних, що є суспільним надбанням» [1]. Відповідно, було поставлено питання необхідності розширення використання інформаційних і комунікаційних технологій, зокрема шляхом створення мереж як засобу сприяння вільному поширенню знань.

Отже, в умовах коли наукова діяльність має відповідати новим запитам суспільства в процесі його трансформації, значно зростає роль наукової комунікації, під якою розуміють професійно спрямований інформаційний обмін у науковому та науково-педагогічному співтоваристві, що відбувається за допомогою різних засобів передачі та отримання цієї інформації [2].

Одним із основних учасників системи наукової комунікації є академічні наукові бібліотеки України, які відіграють значну роль у становленні інфраструктурних основ науки й забезпеченні її зв'язків із суспільством. Адже серед різних видів бібліотек нашої держави саме наукові бібліотеки, зокрема бібліотеки НДУ НАН України, головним завданням яких є оперативно й максимально повно забезпечувати вчених світовою науковою інформацією за тематикою їхніх досліджень на базі традиційних і сучасних мережевих технологій, посідають провідне місце в процесі забезпечення доступу до наукових знань. Відповідно до актуальних потреб вітчизняної науки, наукові бібліотеки змінюють пріоритети в підходах до вибору інформаційних джерел, удосконалюють технології акумуляції суспільно значущої інформації, намагаються якомога ширше надавати користувачам доступ до онлайн-ресурсів провідних світових постачальників наукової інформації, гармонійно поєднують традиційні та електронні документи, стають навігаторами й посередниками в сучасній системі комунікації [3].

У свою чергу на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства ефективним комунікаційним засобом між

бібліотекою та її користувачами виступають соціальні мережі, стрімкий розвиток яких як найбільш популярної форми горизонтального спілкування в Україні пов'язаний з успіхами інформатизації, що на сьогодні вже охопила найбільш соціально активну частину населення.

Спільна інформаційна природа бібліотек і соціальних медіа дала змогу дослідникам у галузі соціальних комунікацій розглядати останні як інструменти, що реалізують ряд завдань:

- інформування (публікація інформації, створеної бібліотекою: повідомлення про заходи; опис книг, колекцій; інформування про пам'ятні дати, значущі події тощо);

- продукування (ідеться про дописи, де бібліотека виступає ініціатором – модератором – співавтором – формування актуальних подій, опитувань);

- завдання посередництва (надання інформації із зовнішнього джерела й цитування); завдання акумуляції (публікація повідомлень певної тематики, що формує стрічку новин, фіксує їх у порядку появи; отримання експертного знання – збирання інформації для подальшого використання);

- сприяння (створення нового знання в результаті обговорення, надання комунікативної платформи на основі коментування, поширення і вподобання дописів);

- комунікація (обмін коментарями, створення діалогу і вираження емоцій) [4].

Особливого значення використання академічними бібліотеками соціальних мереж як оптимального засобу для інтерактивної наукової комунікації з цільовою аудиторією набуває у сучасних українських реаліях. Перебуваючи в умовах жорсткої конкуренції з різноманітними інформаційними службами, аналітичними центрами, «фабриками знань», іншими постачальниками інформації, відчуваючи наслідки хронічного недофінансування, академічні наукові бібліотеки змушені шукати нові шляхи поширення й популяризації наукових знань, виходити на новий інформаційний рівень обслуговування користувачів. За цих умов соціальні мережі можуть бути використані як найменш затратний вид просування ресурсів і послуг бібліотеки.

Приклад ефективної діяльності в цьому напрямі дає досвід Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Сьогодні НБУВ підтримує декілька сторінок у найпопулярніший серед користувачів соціальній мережі Facebook, які ведуться різними підрозділами бібліотеки і вирізняються відповідною специфікою. Аналіз контенту сторінок НБУВ у Facebook дає змогу зробити висновок, що, поширюючи інформацію про бібліотечно-бібліографічні та інформаційні послуги, наукові ресурси, інформаційно-аналітичні матеріали, орієнтовані на задоволення запитів наукових працівників, наукові заходи, поради щодо використання численних баз даних і сервісів, доступ до яких надає бібліотека, міжнародний досвід бібліотечної діяльності, головний науково-інформаційний центр держави активно використовує згадану соціальну мережу як інструмент наукової комунікації, важливий мережевий канал для поширення наукової інформації, засіб ефективної взаємодії з потенційними споживачами ресурсів та послуг.

Література

1. Декларация о науке и использовании научных знаний: принята на Всемирной конференции «Наука для XXI столетия: новые обязательства» в Будапеште 26 июня – 1 июля 1999 г. ЮНЕСКО. – Режим доступа: http://www.unesco.org/science/wcs/declaration_r.pdf. – Загл. с экрана (дата обращения: 31.03.2018).
2. Литвинова Л. Наукова комунікація як складова науки державного управління / Л. Литвинова // Актуальні пробл. держ. управління. – 2012. – Вип. 4. – С. 26–30.
3. Натаров О. Забезпечення науковою бібліотекою доступу до знань як форма реалізації конституційного права людини і громадянина / О. Натаров // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 144–164.
4. Струнгар В. Представлення бібліотеки в інтерактивному медіа-середовищі: змістовий аналіз / В. Струнгар // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2017. – Вип. 46. – С. 329–344.

УДК [025.5+021.1]:004

Тетяна Миськевич

Tetyana Myskevych

молодший науковий співробітник,

Postgraduate, Junior Research Associate,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

**ХМАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ОПТИМІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНОГО ПРОСТОРУ
В УМОВАХ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУ
ГЛОБАЛЬНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ**

**CLOUD TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR OPTIMIZING
LIBRARY SPACE IN THE CONDITIONS
OF DEVELOPMENT OF THE GLOBAL
INFORMATIZATION PROCESS**

Обґрунтовується необхідність задіяння в бібліотечній практиці цифрових технологій та сучасного програмного забезпечення, зокрема, можливостей «хмарних» сервісів, які дозволяють оптимізувати внутрібібліотечну роботу та суттєво спростити процеси обробки і збереження інформації. Розглядається перспектива появи нової моделі доступу до інформації в сучасній бібліотеці та пов'язані з цим безпекові ризики.

The necessity of implementation of digital technologies and modern software in library practice is substantiated. In particular, the possibilities of «cloud» services, which allow to optimize the in-library work and substantially simplify the processes of processing and saving information are considered.

Ключові слова: бібліотечний простір, інформатизація, хмарні технології, цифрові сервіси.

Keywords: library space, informatization, cloud technologies, digital services.

Сучасний етап цивілізаційного розвитку характеризується якісно новими зрушеннями, багато в чому неспівставними з попередніми історичними перетвореннями. В умовах, коли гуманітарна парадигма дедалі більше поступається технократичній,

бібліотека як соціальний інститут з міцними гуманістичними традиціями та демократичними цінностями стикається з цілою низкою проблем, що нерідко стають справжніми викликами для усталеної системи.

Мережа публічних бібліотек України традиційно відіграє провідну роль в накопиченні, систематизації та передачі знань, забезпечуючи право людини на вільний доступ до інформації, а також займає вийняткову позицію в формуванні єдиного інформаційного простору нашої країни. В умовах стрімкого розвитку процесу інформатизації надання якісних послуг сучасним користувачам вже не обходиться без використання новітніх інформаційних технологій та сучасного програмного забезпечення. Впровадження у практику інтернет-технологій вивело бібліотечну діяльність на вищий рівень, додаючи до традиційних форм і методів роботи нові інформаційні продукти та послуги. В останні роки разом з появою можливості надання послуг у віддаленому, зокрема, мобільному режимах, трансформацій зазнали бібліографічне обслуговування, процеси комплектування, обробки та збереження фондів; з'явилися можливості для створення мережевих спільнот, чатів, блогів тощо.

Сьогодні ефективність роботи будь-якої установи стає тим вищою, чим більша частка сервісів опиняється в цифровій формі. Саме тому цифрову інфраструктуру та зростаючі можливості використання програмного забезпечення варто розглядати як основу розвитку бібліотечно-інформаційних технологій. Нажаль, істотний брак коштів на утримання бібліотек, особливо районних та селищних, не залишає шансів на своєчасну модернізацію технічних характеристик персональних комп'ютерів, зокрема, їх оснащення недешевими ліцензійними програмами і, тим паче, на утримання власного серверу, відділу інформатизації, штатного програміста або системного адміністратора.

В ситуації, що склалася, вирішенням може стати оптимізація внутрібібліотечних процесів на основі застосування цифрових технологій, а саме – використання «хмарних технологій», покликаних раціоналізувати процеси обробки та збереження інформації. «Хмари» здатні забезпечити високий ступінь масштабованості, оскільки дозволяють організації швидко розширити набір

ІТ-сервісів або одержати до них доступ без необхідності капітальної модернізації свого базового центру обробки даних. Йдеться про сервер або мережу, на яких зберігаються дані та програми, що є доступними за умови підключення до Інтернету без встановлення спеціальних програм. Простим прикладом хмарних технологій є сервіси електронної пошти, наприклад, Gmail від компанії Google, коли користувачу потрібно лише підключення до Інтернету, щоб надіслати лист із прикріпленими файлами будь-якого розміру. Безкоштовні хмарні технології надає і компанія Microsoft (сервіси Office 365, Sway, OneDrive тощо). Багато бібліотек вже розміщують свою інформацію в соціальних мережах, побудованих на «хмарних» платформах, різко збільшуючи доступність і затребуваність своїх ресурсів при одночасній економії комп'ютерної пам'яті. Один з найбільш популярних «хмарних» сервісів – G Suite / Google Apps – дозволяє зберігати документи на Google Диску: доступне редагування, коментування документів, встановлення обмеження перегляду або терміну доступу до документів. У разі потреби запобігання копіюванню, можливою є опція заборони на копіювання та друк. Передбачений навіть офлайн режим для постійного доступу до інформації. Допереліку «хмарних» сервісів, які можуть стати у пригоді бібліотекам на шляху організації робочого простору в цифровому середовищі, можна внести наступні: сервіс Zoho, фотохостинг Flickr, хостинг PDF-документів Youblisher, інструменти для створення інфографіки Infogr.am та Pictochart, інтернет-сховища Google open gallery, Ownshelf, OverDrive, Encore тощо. Останнє використовує Публічна бібліотека Лонг Біч в Каліфорнії для зберігання своєї колекції історичних документів (перевагою цього сервісу є можливість поширення матеріалів через соціальні мережі).

Сучасний інформаційний простір накопичує все більше мультимедійної інформації, що спонукає бібліотеки віднайти спосіб органічно розмістити їх в своїх фондах, тому дана інновація – рятувальний круг для багатьох бібліотек, які не мають власної розвиненої автоматизованої системи або володіють поганими каналами доступу до ресурсів Мережі. Подальший розвиток інструментарію систем створення та зберігання даних в «хмарах» дозволить не тільки використовувати ці сервіси, але і створювати

власні, знаходжуючи оптимальні варіанти розвитку інформаційних технологій в конкретній бібліотеці. Утім, моване йде про гарячкове переведення всіх бібліотечних процесів у «хмари» – питання стоїть у тому, як грамотно скористатись всіма перевагами існуючих технологій.

Таким чином, перспективним напрямом роботи на шляху оптимізації бібліотечного простору в контексті розвитку процесу глобальної інформатизації, на нашу думку, вбачається зосередження в бібліотеках електронних інформаційних зв'язків, що ведуть до будь-яких джерел. Бібліотека тепер може не прагнути до володіння джерелом певної інформації – їй достатньо знати алгоритм, де і як його знайти та надати цей доступ. Примітно, що даний підхід до розуміння нової моделі доступу до інформації змінює сутність поняття «фонди» та стає основною характеристикою електронної бібліотеки майбутнього. Водночас, потрібно зазначити, що в роботі з «хмарами» у багатьох випадках залишається поки що невіршеним безпекове питання. Оскільки дані сервіси є непрозорими, стандарти безпеки в них недостатньо опрацьовані, а тому рівень загрози визначити вкрайважко – немає можливості перевірити, якого класу використовується устаткування та програмне забезпечення, як реалізоване резервування, чи є антивірусний захист тощо. Наразі, існуючі методи захисту інфраструктури не можуть бути застосовані, тоді як спеціальні засоби захисту поки відсутні. Бракує також поширення методик оцінювання та статистики інцидентів.

Отже, проблематика задіяння в практику бібліотечної роботи досягнень інформаційних технологій є одним з актуальних напрямів бібліотекознавчих досліджень, позаяк позиції цифрових сервісів в найближчому майбутньому будуть тільки зміцнюватись.

УДК 004.087:37.091.64(477)

Юлія Шлапак

YuliiaShlapak

провідний редактор,

leading editor,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПІДРУЧНИКІВ (ПОСІБНИКІВ) В УКРАЇНІ

ELECTRONIC TEXTBOOK (MANUAL): THE STATE AND PROSPECTS IN UKRAINE

Зроблено спробу проаналізувати стан і перспективи підготовки і видання е-підручників (е-посібників) в Україні. Зроблено порівняльний аналіз ситуації щодо видання е-підручників (е-посібників) в Україні на сьогодні та трьома роками раніше.

An attempt to analyze the state of and prospects for the preparation and publication of e-books (e-textbooks) in Ukraine was done. The comparative analysis of the situation regarding the publication of e-books (e-textbooks) in Ukraine today and three years earlier was conducted.

Ключові слова: е-підручник (е-посібник), мережеві технології, мультимедіа, текстовий режим, звуковий режим, анімація.

Keywords: electronic textbook (electronic manual), network technology, multimedia, textmode, soundmode, animation.

Однією з актуальних технологій навчання, які активно використовуються в освітньому процесі, є використання електронних підручників (електронних посібників).

Сьогодні можна констатувати збільшення кількості е-посібників (е-підручників) (порівняно з трьома роками раніше, коли автор праці проводила аналіз використання е-посібників у навчальних закладах України [7]), серед яких є як схвалені Міністерством

освіти й науки України, так і рекомендовані ним для використання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Як приклад, е-посібник «Фізична географія України. Навчальний електронний посібник. 8 клас» [6] (відповідає чинній навчальній програмі з географії для 8 класу). Серед іншого, треба зазначити доцільність використання слайдів, джерел додаткової інформації, що допомагають конкретизувати навчальний матеріал, відтворити образи предметів чи явищ природи. Цей е-посібник має розширену, різнорівневу структуру на базі сучасних технологічних рішень. Посібник має інтуїтивно зрозумілий інтерфейс. Цікавинкою є те, що зміст карт викладено пошарово з можливістю маніпулювання різними шарами тематичної інформації та редагування змісту. Знайомлячись за топокартою, наприклад, з рослинним покривом і ґрунтами, можемо тут же бачити ці ґрунти й покриви на фото (висвічується в окремому віконечку). Це допомагає учням і візуально запам'ятовувати матеріал. Е-посібник укомплектований CD-ROM, який містить ряд схем і карт, на яких присутні анімації. Кожну тему доповнюють ілюстрації із цікавими географічними фактами. Це є набагато цікавішим ніж, наприклад, сьгоднішнє перемальовування з атласу в контурну карту (що спостерігаємо на уроках у багатьох школах).

Навчальний електронний посібник «Природознавство. 1–2 клас» [2]. Це новий нестандартний засіб навчання, у якому вдало інтегрується навчальний матеріал, що дає змогу застосовувати його при інклюзивній освіті. Цей е-посібник доцільно застосовувати для проведення інтегрованих уроків у початковій школі, оскільки він дає можливість учителеві опрацювати разом з учнями значний за обсягом навчальний матеріал. Він відповідає запитам сучасності, що дає можливість формувати в учнів ключові та предметні компетенції й компетентності.

Однак в Україні на сьогодні досить невтішна ситуація щодо е-підручників (е-посібників) – видання, використання тощо. На думку автора статті, вона зумовлена насамперед відсутністю спільного підходу до розроблення методики проведення уроків, практичних курсів на базі сучасних електронних засобів навчання. Хоча необхідність активного використання електронних видань сьогодні диктується не лише тим, що персональний комп'ютер

став уже не технічною новинкою, а інструментом у технологічному освітньому ланцюжку у вигляді засобу навчання, а й тим, що без його активного використання неможливо підвищити інтенсивність процесу отримання знань, закріплення навичок і вмій.

Використання мультимедіа, анімації збільшує наочність представлення матеріалу, а також дає можливість використовувати його особам, які мають особливі потреби (порушення слуху, зору). Включення наведених компонентів у е-підручник (е-посібник) дає змогу перейти від пізнавальної моделі освіти до прагматичної, у якій той, кого навчають, стає активним суб'єктом освіти. Доведено, що ефективнішим є мультимедіа-підхід, заснований на використанні декількох взаємодоповнюючих інформаційних технологій. Однак нині в Україні економічна й технологічна ситуація така, що вибір засобів залежить не стільки від інформаційного та педагогічного потенціалу, скільки від їхньої вартості й розповсюдженості.

Сайт Державного науково-виробничого підприємства «Картографія» розробив ряд е-посібників (е-підручників), серед яких, крім двох згаданих вище, «Світ. Інтерактивна карта» [4], «Навчальний електронний посібник. Топографічна карта» [3], «Навчальний електронний посібник “Історія стародавнього світу”. 6 клас» [1] та ін. Е-посібники (е-підручники) допоможуть учням успішно виконати домашнє завдання, отримати більше знань, дадуть змогу підвищити інтенсивність навчання, підготуватися до тематичних і підсумкових заліків з географії тощо.

Позитивними сторонами використання е-посібників (е-підручників) учнями початкової школи є також економічність (це – електронна технологія, яка абсолютно не потребує використання паперу, що, у свою чергу, допоможе зберегти природу); доступність і необмеженість інформації (учитель та учні зможуть використати той підручник, який відповідатиме їхнім вимогам). Викладення матеріалу у вигляді не лише тексту й елементарних рисунків (схем), а й графіки, відео, мультиплікації, анімації значно підвищує інтерес у школярів до навчання. Адже К. Ушинський писав, що дитяча природа виразно потребує наочності; дитина мислить формами, фарбами, звуками, відчуттями взагалі [5].

Підготовка кваліфікованих фахівців (у майбутньому) не може ґрунтуватися лише на традиційних підходах до навчання. Тому

в процесі професійної підготовки потрібно прагнути орієнтувати, хто навчається, не на запам'ятовування теоретичного матеріалу й набір шаблонних рішень, а намагатися навчити їх бути активними учасниками пізнання, протягом усього життя самостійно поновлювати знання.

Література

1. Навчальний електронний посібник «Історія стародавнього світу. 6 клас»[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/007/?id=3088>.– Назва з екрана.
2. Навчальний електронний посібник «Природознавство. 1–2 клас»[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/7111/?id=3135>.– Назва з екрана.
3. Навчальний електронний посібник. Топографічна карта[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/topografichna-karta/?id=2942>.– Назва з екрана.
4. Світ. Інтерактивна карта[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/7071/?id=3087>. – Назва з екрана.
5. Ушинский К. Д. О наглядном обучении // Избранные педагогические произведения / К. Д. Ушинский. – Москва : Просвещение, 1968. – С. 105–108.
6. Фізична географія України. Навчальний електронний посібник. 8 клас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/fizichna-geografija-ukrajini-navchalnij-elektronnij-posibnik-8-klas/?id=709>. – Назва з екрана.
7. Шлапак Ю. Електронний навчальний посібник як інноваційний вид програмно-педагогічних засобів / Ю. Шлапак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – 2014. – Вип. 39. – С. 278–288. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2014_39_25.

References

1. Navchalnyielektronnyiposibnyk «Istoriia starodavnohosvitu. 6 klas» [Electronic train aid is «History of the ancient world. 6 class»]. Retrieved from <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/007/?id=3088> [in Ukrainian].
2. Navchalnyielektronnyiposibnyk «Pryrodoznavstvo. 1–2 klas» [Electronic train aid is natural «History. 1–2 classes»]. Retrieved from <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/7111/?id=3135> [in Ukrainian].
3. Navchalnyielektronnyiposibnyk. Topografichna karta [Electronic train aid. Topographical map]. Retrieved from <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/topografichna-karta/?id=2942> [in Ukrainian].
4. Svit. Interaktyvna karta [World. Interactive map]. Retrieved from <http://www>.

ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/7071/?id=3087 [inUkrainian].

5. Ushynskyi, K. D. (1968). O nahliadnomobuchenyy [About visual instruction]. *Yzbrannyepedahohycheskyeproyzvedenyia– There are Select pedagogical works*, pp. 105–108. Moscow: Prosveshchentye[inRussian].

6. FizychnaehohrafiiaUkrainy.Navchalnyielektronnyiposibnyk.8 klas [Physical geography of Ukraine.Electronic train aid.8 class].Retrievedfrom<http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/fizichna-geografija-ukrajini-navchalnij-elektronnij-posibnik-8-klas/?id=709> [inUkrainian].

7. Shlapak, Iu. (2014). Elektronnyinavchalnyiposibnyk yak innovatsiinivvyd-programno-pedahohichnykhzasobiv [Electronic train aid as innovative type of programmatic-pedagogical facilities].*NaukovipratsinatsionalnoibibliotekyUkrainyim. V. I. Vernadskoho – TransactionsofV. I. VernadskyNationalLibraryofUkraine, issue39*, pp. 278–288. Retrievedfromhttp://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2014_39_25[inUkrainian].

УДК 02:004:316/77]-025.12](510)(045)

Чжан Хао

Zhang Hao

аспірант кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи,
post-graduate student of the Department of Information, Library and Archives,
Харківська державна академія культури, м. Харків
Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ПРОЕКТУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ КИТАЮ

SOCIAL-CULTURAL DESIGN OF NATIONAL INFORMATION SPACE OF CHINA

Здійснено аналіз етапів розвитку проектної діяльності документно-інформаційних установ Китаю як базової складової національного інформаційного простору

The stages of development of the project activity of document-information institutions of China as the basic component of the national information space has been analyzed.

Ключові слова: проекти, бібліотека, інформаційний простір, КНР
Keywords: projects, library, information space, CPR

Становлення національного інформаційного простору КНР, який базується на управлінні програмно-проектною діяльністю, можна розглядати як єдину цілісну методологію здійснення реформ, які є концентрованим виявленням великомасштабних змін. Самі по собі реформи, які спрямовані на системне формування і розвиток національного інформаційного простору Китаю – це взаємозалежна сукупність різноманітних за масштабами і складністю проектів: соціальних, організаційних, технічних, інвестиційних, інноваційних.

Слід зазначити, що стрімкий економічний, соціально-культурний розвиток національного інформаційного простору Китаю, процес формування радикальних змін відбувається в стислий історичний період, в якому здійснюється перехід від консервативної системи, яка стабільно функціонувала тривалий час, до бурхливих змін, які базуються на цілеспрямованому і систематичному управлінні цими складними процесами, методології проектного управління та програмування, що виступає необхідним елементом стратегічного управління документно-інформаційною сферою.

Соціально-культурне проектування національного інформаційного простору КНР має на меті реалізацію завдань створення високодуховного інтелектуального простору, захист інтересів держави, суспільства й особистості. Активна проектна робота по формуванню інформаційно-комунікаційного середовища Китаю, який можна визначити як перший етап системного формування національного інформаційного простору, розпочалася в середині 90-х рр. ХХ ст., і спочатку розглядалась як ефективний засіб практичного впровадження інновацій, організаційної чи технічної модернізації діяльності окремих документно-інформаційних установ – бібліотек, архівів, музеїв, органів наукової інформації, що реалізували проект. В цей час створено та реалізовано найвідоміші проекти будівництва великих публічних бібліотек, управління якими можна визначити як керовані зміни вихідного стану системи, пов'язаної з чіткою регламентацією витрат часу, засобів, ресурсів.

Наприкінці другого тисячоліття проектний менеджмент, або управління проектами, стає важливою й актуальною сферою діяльності, що дозволяє мережі документно-інформаційних установ Китаю постійно розвиватися. Проектна діяльність, яка загалом притаманна організації роботи в науці, освіті, культурі, стає найадекватнішим механізмом управління і в бібліотечній сфері, котра потребує постійних інновацій, ініціативи, уміння залучати ресурси і приймати ефективні управлінські рішення.

На першому етапі розвитку проектно-інформаційних установ Китаю цей підхід був цілком виправданий. І якщо спочатку проектна діяльність розглядалась як ефективний засіб практичного впровадження інновацій, організаційної чи технічної модернізації діяльності окремих інформаційних структур, які реалізують проект, то через порівняно короткий проміжок часу, вже наприкінці 90-х рр. XX ст., проектну роботу стали вважати засобом активізації існуючої або формування нової міської чи навіть регіональної інформаційної, освітньої та культурної інфраструктур, які формують національний інформаційний простір.

Другий етап розвитку національного інформаційного простору Китаю знаменує собою запровадження інфраструктурного та мережевого форматів численних бібліотечних проектів і зумовлюється необхідністю закріплення досягнутих результатів і створення умов для стабільного розвитку документно-інформаційних установ. Зміна пріоритетів пов'язується з першими підбадьорюючими підсумками і розумінням нестійкості перетворень та інновацій, які здійснювалися в рамках короткострокових проектів. Зміщення акцентів відбувається в напрямі створення потужних інфраструктурних проектів, спрямованих на формування або відродження професійної чи соціальної сфери, галузі. Інфраструктурні проекти дали змогу не лише поліпшити, змінити або модернізувати роботу однієї бібліотеки, але й дозволили значно скоротити відомчі бар'єри й обмеження, притаманні традиційній бібліотечній практиці, налагодити партнерські взаємовідносини між бібліотеками й установами, зацікавленими у підсумках проекту.

Розробка інфраструктурних і мережевих проектів стає характерною тенденцією для початку XXI ст. Їхнє створення та реалізація являють собою складний процес, орієнтований на зміни у регіональному соціокультурному середовищі. Направленість вектора проектного розвитку бібліотек стосується головним чином вирішення багатьох соціальних питань, серед яких – умови доступу та забезпечення рівнозначних можливостей щодо отримання інформації, а також необхідність розвитку інформаційних послуг. На цьому етапі програмно-проектна діяльність з формування національного інформаційного простору Китаю розгортається в напрямі формування цифрових бібліотек. З середини 1990-х рр. з ініціативи Міністерства культури КНР при спільній співпраці Китайської державної бібліотеки, Об'єднання зв'язку Китаю, Китайської академії наук, Мережевого центру радіомовлення і телебачення, Університету Цинхуа, Пекінського університету та інших організацій реалізується грандіозний «Проект цифрових бібліотек Китаю», який передбачає створення комплексної технології цифрової бібліотеки, що є об'єктом інтелектуальної власності і відповідає міжнародним стандартам. Це перша система цифрової бібліотеки з моделлю розподілу, що охоплює культуру і туризм, права і закони, банк даних китайських відомих людей, універсальні дані китайських військових справ і ін. (понад 30 банків даних з сукупним обсягом пам'яті - 900 тис. МВ).

Найактивніше технології програмно-цільового управління як управління, яке зорієнтоване на досягнення конкретного кінцевого результату в вирішенні певної проблеми розвитку національного інформаційного простору в зазначені терміни, використовують інформаційні установи університетів та коледжів, які входять до мережі академічних бібліотек, яка охоплює бібліотеки університетів, коледжів та бібліотеки науково-дослідних установ. На початок третього тисячоліття в Китаї налічується 2529 університетів та коледжів, з яких найпотужнішими є університети «Проект 211» і «Проект 985». Створення Китайської академічної бібліотечно-інформаційної системи, яка є потужною складовою

Національного інформаційного простору, відбувається в рамках реалізації проектів CALIS (Пекінський ун-т), CERNET (ун-т Цинхуа). Завдання створення національної цифрової бібліотеки Китаю було реалізовано далі у проекті створення китайської академічної цифрової бібліотеки (CADAL), який фінансується Міністерством освіти Китаю. Таким чином, оптимізація бібліотечної діяльності базується на сучасних проектних технологіях, реалізація яких дозволяє успішно формувати і розвивати національний інформаційний простір Китаю.

УДК 015

Ганна Хоменко

Hanna Khomenko

студентка 5 курсу

спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»

Київського університету імені Бориса Грінченка

5 year student

specialty 029 «Information, Library and Archival Affairs»

Boris Grinchenko Kiev University

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОГРАФІЯ ДАНІЇ: ОПТИМІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЇ ОБЛІКУ

NATIONAL BIBLIOGRAPHY OF DANIYA: OPTIMIZATION ACCOUNTING TECHNOLOGY

У статті розглянуто оптимізацію технології обліку поточної національної бібліографії Данії за допомогою національної бази даних DanBib. Показано, як можливо залучити бібліотеки та інформаційні установи країни до створення, ведення та наповнення бази з обліку поточної національної бібліографії. Доведено, що за допомогою некомерційних та державних установ можливо створити мережеву базу, яка була б доступною не лише для бібліотечних та інформаційних установ, але й для широкого загалу. In the article the optimization of the technology of accounting of the current

national bibliography of Denmark with the help of DanBib's national database is considered. It is shown how it is possible to involve libraries and information institutions of the country in creating, maintaining and filling the database from the account of the current national bibliography. It is proved that with the help of non-profit and public institutions it is possible to create a network base that would be accessible not only to library and information institutions, but also to the general public.

Ключові слова: національна бібліографія, бази даних, бібліографія Данії, інформатизація, бібліотечна система, інформаційні технології.

Keywords: national bibliography, databases, bibliography of Denmark, informatization, library system, information technologies.

Потреби інноваційного розвитку актуалізують дослідження новітніх технологій, за допомогою яких інформаційні установи мали б змогу оперативно обліковувати та вести статистику друку документів на національному рівні, надавати доступ до такої інформації широкому загалу.

Головне завдання поточної національної бібліографії можна визначити як організацію максимально повної, оперативної та систематизованої бібліографічної інформації про документи для інформування широких кіл споживачів цієї інформації. У цьому сенсі поточна національна бібліографія є головним джерелом для статистики національного друку, також на її основі створюється необхідна база для розвитку інших видів бібліографії в країні. Тому важливим є дослідження зарубіжного досвіду застосування різних баз даних, облікових систем та технологій мережі Internet з метою використання позитивного закордонного досвіду на вітчизняних реаліях.

У цьому контексті доречним є вивчення ведення та обліку національної бібліографії скандинавських країн, особливо Данії, яка на разі є однією з передових країн у сфері бібліографування. Особливістю країни є те, що поточна данська національна бібліографія частково створюється Королівською бібліотекою, яка обліковує періодичні видання, карти та музичні твори, частково – данським бібліографічним центром (книги, статті, візуальні, музичні та звукові записи) [1].

Важливим аспектом, що характеризує сучасну данську бібліо-

течну систему, є інтенсивне впровадження нових інформаційних технологій. Протягом останніх років більша частина національної бібліографії Данії стала доступною для пошуку в Інтернеті.

З переходом на мережеві бази даних значна кількість бібліографічних записів виконується в електронній формі і вже не має друкованого (паперового) аналогу. Це стосується, в першу чергу, Данських музичних записів (Danske musikoptagelser), Данських звукозаписів (Dansk lydfortegnelse) та списку зображень Данії (Dansk billedfortegnelse), які зараз існують лише в електронній формі, а також данського індексу статей (Dansk artikelindeks), який з 1994 р. публікується лише як база даних та частково виходить у електронному вигляді як компакт-диск [1].

Питаннями складання національної бібліографії на державному і місцевому рівнях займається публічна компанія з обмеженою відповідальністю Данський бібліографічний центр (Dansk BiblioteksCenter, DBC) [3].

Особливістю DBC є те, що він створює і передає бібліографічні дані в данські бібліотеки через систему DanBib (починаючи з січня 1994 р.), яка є спільною бібліографічною мережею для всієї данської бібліотечної системи і включає в себе загальну бібліографічну базу даних національних бібліотек і файлів у всіх данських бібліотеках.

Метою DanBib є: забезпечення широкого доступу до бібліографічної бази даних; забезпечення функціонування загальнодоступної мережі для поширення бібліографічної інформації; можливість використання інформаційного наповнення бібліотеками для співпраці у процесі каталогізації з повторним використання каталожних даних.

DanBib - це як каталог національних співтовариств, так і цифрова інфраструктура бібліотечної системи. Система також включає в себе спільні функції щодо надання можливості співпраці, повторного використання бібліографічних даних, перевірки та перегляду відповідних іноземних баз даних. Використання загальних технічних та бібліографічних стандартів з'єднує DanBib та локальні системи бібліотек.

Наповненням DanBib, окрім Данського бібліотечного центру, займаються такі установи як наукові бібліотеки, публічні бібліо-

теки тощо [2].

Це впливає на формування національної бібліографічної бази даних DanBib і забезпечення доступу до неї, стимулює розвиток місцевих бібліотечних мереж; веде до розширення використання відеозаписів і компактних оптичних дисків; забезпечує можливість доступу і використання міжнародної мережі Internet [3].

У DanBib можливо знайти всі назви, які були опубліковані в Данії, і всі назви, знайдені в фондах датських публічних бібліотек. Станом на січень 2015 року база даних містить 36 мільйонів одиниць наймнувань [2]. База даних оновлюється щодня.

Серед іншого, DanBib містить записи: назви з фондів данських публічних бібліотек і дослідницьких бібліотек; книги, періодичні видання, газети, музика, ноти, відеозапису / DVD-диски, CD-ROM, аудіокниги та т. д.; всі книги, періодичні видання та газети, видані в Данії з 1970 року (а також багато статей, опублікованих до цієї дати); основні статті, опубліковані в газетах і періодичних виданнях з 1940 року; огляди, опубліковані в газетах і періодичних виданнях з 1940 року; записи з Бібліотеки Конгресу; записи з Британської національної бібліографії - 2008 [2].

Наразі база Danbib розширює можливості власного інтерфейсу таким чином, щоб усі бібліотеки країни мали змогу доповнювати систему, зокрема бібліотеки муніципального та державного рівнів. Бібліографічна мережа DanBib є унікальним прикладом залучення бібліотек та інформаційних установ країни до створення та розвитку ведення обліку поточної національної бібліографії. Данський досвід при більш детальному дослідженні може стати для України прикладом позитивної реалізації подібного механізму з залученням усієї бібліотечної системи для створення єдиної бази з широким використанням інформації щодо поточної бібліографії.

Список використаних джерел

1. National Library of Denmark [Electronic resource]: [Offic. site] / Denmark, 2018. – Access mode: <http://www.kb.dk/en/>, free. - Ver. from the screen (date of circulation: 31.07.2018).
2. Danbib.dk [Electronic resource]: [Offic. site] / Denmark, 2018. – Access mode: <http://www.danbib.dk/index.php/free>. - Ver. from the screen (date of circulation: 31.07.2018).
3. Harbo O. Libraries in Denmark // IFLA j. - 1997. - Vol. 23, N. 3. - P. 167-1975.

СЕКЦІЯ V

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В СУЧАСНОМУ ВЕБ-СЕРЕДОВИЩІ

УДК 025:004

Лобузiна Катерина Вiлентiївна

Loboозina Catherina V.

директор Інституту інформаційних технологій, доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник
Director of the Institute of Information Technologies, Doctor of science in social communications, Senior researcher
НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ПОВ'ЯЗАНІ ДАНІ: ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЇ СЕМАНТИЧНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ ВЕБ-РЕСУРСІВ

LINKED DATA: THE BASIS OF THE ORGANIZATION OF SEMANTIC LIBRARY WEB RESOURCES

Розглянуто основні принципи організації структурованих пов'язаних даних для семантичного пошуку веб-ресурсів. Окреслено основні тенденції використання пов'язаних даних у бібліотечних веб-проектах. Висвітлено досвід Національної бібліотеки Франції та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у напрямі створення масивів відкритих структурованих даних.

The basic principles of structured coupled data organization for semantic search of web resources are considered. The main trends of the use of related data in library web projects are outlined. The experience of The National Library of France and The Vernadsky National Library of Ukraine in the area of creating arrays of open structured data has been highlighted.

Ключові слова: структуровані дані, пов'язані дані, відкриті дані, бібліотечні веб-проекти

Keywords: structured data, related data, open data, library web projects

Користувачі інтернет-ресурсів мають різні психологічні, освітні та соціальні навички та способи роботи з інформаційними ресурсами, що висуває підвищені вимоги до користувацького інтерфейсу бібліотечних пошукових веб-сервісів. Сучасні користувачі надають перевагу пошуку інформації засобами пошукових систем Інтернету. Пошук за допомогою бібліотечних електронних каталогів виявляється набагато менш зручним та складнішим. Для того щоб зробити бібліотечні інформаційні ресурси привабливими та зручними в користуванні, наблизити їх до функціональності інтернет-пошуку, покращити їх видимість у веб-середовищі сучасні бібліотеки впроваджують низку заходів, пов'язаних з розвитком методів управління знаннями (Knowledge Management) та концепції Веб 3.0 (Semantic Web) – Семантичного Вебу [3].

Підхід до створення користувацького інтерфейсу на основі впровадження певної системи організації знань особливо важливий для наукових інформаційних ресурсів, бо створює передумови для проведення наукового пошуку джерел та ресурсів з дослідницькою метою. Проведена американськими вченими з Університету Колорадо робота з визначення потреб науковців в організації доступу до інформаційних джерел (особливо, першоджерел) засвідчила необхідність зазначення для документів не лише бібліографічних даних, а й певного тематичного, географічного, персонального та хронологічного контексту. Контекстуалізація даних про документ може також включати інформацію про мову, орфографію, пов'язані документи, відповідальні інституції та історичні умови [8].

Перспективною технологією організації доступності та зв'язків фактографічних даних у веб-середовищі сьогодні є впровадження одної з ключових технологій Семантичного Вебу – принципів пов'язаних даних (Linked Data) [7]. Технологія пов'язаних даних надає такі переваги: (1) агрегування даних з розподілених онлайн першоджерел, (2) створення нових зв'язків між ними і візуалізування їх, (3) збагачення даних за допомогою посилань на зовнішні ресурси, такі як WikiData. Отже, не лише інформаційні джерела, а й самі дані та їх семантичні зв'язки стали сьогодні важливим елементом інфраструктури знань веб-середовища.

Проект ВікіДаних (WikiData; <https://www.wikidata.org/>) призначений для подання структурованих даних, що містяться у матеріалах Вікіпедії. Практично він виконує функцію авторитетного контролю, традиційну для бібліотечних каталогів. Кожна стаття ВікіДаних містить унікальний ідентифікатор, заголовок та синоніми заголовка, зображення із WikiMedia, посилання до пов'язаних понять та статей Вікіпедії, варіанти подання поняття у Вікіпедіях різними мовами. Дані з централізованого сховища можуть вільно використовуватись різними вікі-проектами, сьогодні вони також впроваджені для виведення інформаційних панелей Вікіпедії під час Google-пошуку. Основу для створення списку статей ВікіДаних становить англomовна версія Вікіпедії. Так, стаття про Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського (<https://www.wikidata.org/wiki/Q592734>) має ідентифікатор Q592734, англomовний заголовок Vernadsky National Library of Ukraine, можна також виявити інформацію про наявність статті про НБУВ у Вікіпедіях 15 різними мовами (англійською, вірменською, астурійською, варайською (Філіппіни), іспанською, китайською, корейською, малайламською (Індія), німецькою, португальською, російською, турецькою, українською, фінською, французькою). Цікавим є той факт, що у польській Вікіпедії стаття про НБУВ відсутня, згадується лише, що «Biblioteka Narodowa Ukrainy noszą imię Władimira Wiernadskiego» в статті про Володимира Вернадського (Władimir Wiernadski).

База даних ВікіДані надає також можливість вільно використовувати структуровані дані у власних веб-проектах, зокрема, бібліотечних. Технологія пов'язаних даних була також використана під час створення міжнародного бібліотечного сервісу VIAF – Віртуальний міжнародний авторитетний файл (Virtual International Authority File). Зокрема, статті ВікіДаних містять ідентифікатори та посилання до різних сервісів авторитетного контролю VIAF, ISNI, авторитетний файл Бібліотеки Конгресу США, предметні рубрики Національної бібліотеки Франції, авторитетний файл Бібліотеки Ватикану тощо. Все це дає змогу перейти до пошуку відповідних інформаційних джерел у бібліотеках та агрегованих бібліотечних ресурсах, таких як World Cat.

Сучасні бібліотеки активно включаються в процес створення

структурованих веб-даних, який є частиною руху «Відкритих Даних» (Open Data) – глобальної ініціативи щодо надання доступу до публічних даних з метою їх подальшого вільного використання та поширення. Будь-яка особа може їх вільно копіювати, публікувати, поширювати, використовувати, зокрема в комерційних цілях, у поєднанні з іншою інформацією або шляхом включення до складу власного продукту з обов'язковим посиланням на джерело їх отримання. Умовою будь-якого подальшого використання відкритих даних є обов'язкове посилання на джерело інформації. У 2016 році Україна взяла на себе зобов'язання виконувати принципи Хартії відкритих даних [6].

Серед бібліотечних проєктів відкритих даних слід відзначити проєкт Національної бібліотеки Франції (НБФ) data.bnf.fr (<http://data.bnf.fr/>), метою якого є: зробити бібліотечні дані більш видимими в Інтернеті, об'єднати бібліотечні дані, як в каталогах, так і поза ними; сприяти створенню зв'язків між структурованими та довіреними веб-ресурсами, забезпечити повторне використання метаданих (під відкритою ліцензією) третьою стороною. До важливих бібліотечних даних відносяться назви творів, персоналії та організації. Сторінки структурованих даних наділяють певне зафіксоване поняття ідентифікатором, збирають доступну інформацію про нього з різних довідкових веб-джерелах, забезпечують користувачу зручний перехід до відповідних інформаційних джерел із фондів НБФ (цифрова бібліотека Gallica, генеральний електронний каталог, каталог архівних та рукописних документів) та зовнішніх бібліотечних та інформаційних проєктів WorldCat, Europeana, Wikipedia. Такі сторінки даних добре індексуються пошуковими роботами і з'являються у перших рядках відповідей на інформаційний запит, що значно покращує видимість і доступність бібліотечних ресурсів в Інтернеті. Між даними НБФ та Вікіданними забезпечено зв'язок, що дає змогу актуалізувати та поповнювати бібліотечні дані, зокрема, із Вікіпедії автоматично виводяться зображення та стислі анотації для відповідних даних НБФ [5]. НБУВ представлена на data.bnf.fr статтю *Bibliothèque nationale V. I. Vernadsky d'Ukraine*, з якої можна отримати інформацію про те, що бібліотека знаходиться в Україні, заснована в 1918 р., у фонді є п'ять видань національної

бібліографії, виданих НБУВ, є відповідний запис у VIAF.

Ці сучасні підходи організації доступу до бібліотечних інформаційних ресурсів спонукали ініціювати в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського впровадження структурованих пов'язаних даних в межах двох інформаційних проєктів: «Наука України: доступ до знань» та електронна бібліотека «Україніка».

Портал «Наука України: доступ до знань» містить структуровані дані про наукові установи, наукові бібліотеки та їх ресурси, науковців України. Авторські пошукові профілі використовуються для виявлення бібліографічної інформації в різних наукових інформаційних ресурсах НБУВ: електронному каталозі, електронній бібліотеці «Наукова періодика України», реферативній базі даних, користувач також інформується про наявність відповідних творів в електронній бібліотеці «Україніка», архівному та рукописному фонді НБУВ. Забезпечено можливість пошуку колег за науковою спеціальністю та співавторів творів. Сторінка авторського пошукового профілю має унікальний ідентифікатор та посилання до авторських сторінок в інших інформаційних системах (ORCID, Google Scholar, ResearcherID, Scopus, Wikipedia тощо) [4].

Електронну бібліотеку «Україніка» супроводжує унікальний довідковий апарат структурованих пов'язаних даних, що відносяться до інформаційного поля знань про Україну. Кожна сторінка даних містить унікальний ідентифікатор, заголовок, інформаційне зображення, категорію, варіанти написання заголовка, інформацію про пов'язані дані, гіперпосилання до довідкових інтернет-ресурсів. Для кожної довідки автоматично з'являється інформація про наявність відповідних творів в електронній бібліотеці, для кожного твору – інформація про наявні довідкові ресурси. Для автора-науковця наводиться посилання до його авторського профілю на порталі «Наука України: доступ до знань» [2].

Впровадження системи структурованих пов'язаних даних до ключових пошукових сервісів НБУВ забезпечує поступову розбудову онтологічної бази знань про Україну та її науку, удосконалює доступ до національних та наукових ресурсів НБУВ, сприяє видимості електронних ресурсів НБУВ пошуковими системами Інтернету. Паралельно з розвитком довідкового апарату пов'язаних даних в НБУВ також проводяться роботи із створення на-

ціональних авторитетних файлів осіб та установ. Авторитетні файли супроводжує інформація про наявні ідентифікатори відповідних даних в інших міжнародних системах авторитетного нормативного контролю: WorldCat, ISNI, WIAF, WikiData [1]. Всі ці роботи мають забезпечити активне входження інформаційних ресурсів НБУВ в систему семантичного пошуку сучасного веб-середовища.

Список використаних джерел

1. Авторитетний файл імен осіб [електронний ресурс]. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* – URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgii21com=f&i21dbn=athec&p21dbn=athec
2. Електронна бібліотека «Україніка» [електронний ресурс]. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* – URL: <http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?c21com=f&i21dbn=nav&p21dbn=ukrlib>
3. Лобузін К. В. (2012) Бібліотека 3.0: знання, сховища даних, експерти / К. В. Лобузін. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія, 1, 26–35. – http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2012_1_7
4. Наука України: доступ до знань [електронний ресурс]. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* – URL: <http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/suak/corp.exe?c21com=f&i21dbn=saua&p21dbn=saua>
5. Bermes E., Boulet V., Leclair C. Améliorer l'accès aux données des bibliothèques sur le web : l'exemple de data.bnf.fr. *IFLA World Library and Information Congress*, 2016. URL: <http://library.ifla.org/1447/1/081-bermes-fr.pdf>.
6. G8 Open Data Charter [electronic resource]. – URL: <https://opendatacharter.net/g8-open-data-charter/7>. Heath T., Bizer C. (2011). Linked data: Evolving the web into a global data space. *Synthesis lectures on the semantic web: theory and technology*, 1(1), 1-136. – URL: <http://linkeddatabook.com/editions/1.0/#htoc8>
7. Lindquist T., Long H. (2011) How Can Educational Technology Facilitate Student Engagement with Online Primary Sources?: A User Needs Assessment. *Library Hi Tech*, 29(2), 224-241.

УДК 004.67

Крючин Андрій Андрійович

Kryuchyn Andriy

заступник директора з наукової роботи

Deputy Director for Scientific Work

Інститут проблем реєстрації інформації НАН України

Institute for Information Recording of NAS of Ukraine

член-кор. НАН України

Corresponding Member of NAS of Ukraine

Ланде Дмитро Володимирович

Lande Dmytro

зав.відділу, доктор технічних наук, старший науковий співробітник

Head of department, Doctor of Technical sciences, senior researcher

Інститут проблем реєстрації інформації НАН України

Institute for Information Recording of NAS of Ukraine

Балагура Ірина Валеріївна

Balagura Iryna

старший науковий співробітник, к.т.н.

Senior researcher, PhD

Інститут проблем реєстрації інформації НАН України

Institute for Information Recording of NAS of Ukraine

Овсієнко Людмила Миколаївна

Ovsiyenko Lyudmyla

провідний інженер

Leading engineer

Інститут проблем реєстрації інформації НАН України

Institute for Information Recording of NAS of Ukraine

Добровська Світлана Валентинівна

Dobrovska Svitlana

молодший науковий співробітник, junior researcher,

Інститут проблем реєстрації інформації НАН України

Institute for Information Recording of NAS of Ukraine

**ВИКОРИСТАННЯ БАЗ ДАНИХ РЕФЕРАТИВНОЇ
ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ НАУКОМЕТРИЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

USING DATA BASES OF ABSTRACT INFORMATION FOR CONDUCTING SCIENTOMETRIC STUDIES

Представлено результати аналізу можливостей використання бази даних «Україніка наукова» для проведення наукометричних досліджень. Показано, що найбільш повну інформацію для визначення пріоритетних напрямків наукових досліджень можна одержати в результаті аналізу мереж термінів і співавторів. Показано, що реферативна база може використовуватися для визначення експертів-науковців, які характеризуються значним науковим внеском у певній області досліджень та активною співпрацею у наукових колективах.

The results of the analysis of using possibilities the «Ukrainka naukova» database for conducting scientific researchers are presented. It is shown that the most complete information for determining the priority directions of scientific research can be obtained as a result of the analysis of co-authors and term networks. It is shown that the abstract database can be used for expert identification who are characterized by significant scientific contributions in a certain area of research and active collaboration in research teams.

Ключові слова: реферативна інформація, наукометричні дослідження, публікаційна активність, мережі співавторів, мережі термінів.

Keywords: abstract database, scientometric research, publication activity, co-authors network, terms network.

В останні роки наукометрія виконує важливу роль у вимірюванні та оцінці результатів наукових досліджень. Одним із завдань наукометрії є пошук оптимальної структури наукових установ та найбільш ефективних методів організації науки як об'єкта управління, а також визначення швидкості розвитку наукових напрямів, індивідуальної та колективної продуктивності праці вчених [1-3].

Реферативна база даних «Україніка наукова» містить значну кількість української наукової інформації, що є якісною основою для проведення наукометричних досліджень. Величезний обсяг інформації, накопичений в реферативній базі даних «Україніка наукова», створює об'єктивні умови для ефективного проведення аналітичної діяльності. Аналіз реферативної бази даних, а саме динаміки змін інформаційних ресурсів дозволяє виявляти наукові тенденції розвитку окремих галузей на різних етапах і впевне-

но робити висновки про тенденції розвитку наукових напрямів та про стан конкретних науково-технічних галузей, пропонувати конкретні рекомендації. На основі аналізу великої кількості рефератів наукових публікацій можливо виявляти конкретні актуальні напрями розвитку техніки, технологій, визначати тенденції розвитку наукових досліджень, які можуть мати найбільший вплив на інноваційний розвиток України. З використанням бази даних «Україніка наукова» може виконуватися аналіз визначення пріоритетних напрямків досліджень в різних галузях наукової та господарської діяльності [4]. Один з найбільш ефективних варіантів наукометричного аналізу полягає у проведенні дослідження публікаційної активності **на основі** баз даних реферативної інформації у визначених предметних галузях з метою виявлення тенденцій їх розвитку. Наукометричний індикатор «кількості наукових публікацій» розроблений більше, ніж будь-який з відомих індикаторів. Основний продукт, вироблений вченим, є публікація. Аналіз розгорнутого в часі потоку публікацій є основним фактором, що характеризує динаміку розвитку наукового напрямку. Швидкість зростання числа публікацій пов'язують з актуальністю даного наукового напрямку або з його перспективністю [3, 5]. Проведений аналіз в галузі інформаційних технологій дозволив виявити напрями досліджень у цій галузі, які швидко розвиваються, а саме захист інформації, програмне забезпечення і показав значне скорочення досліджень у галузі обчислювальної техніки [4].

Реферативна база даних «Україніка наукова» дозволяє проводити більш глибокі наукометричні дослідження, а саме здійснити визначення експертів-науковців, які характеризуються значним науковим внеском у певній області досліджень та активною співпрацею у наукових колективах для визначення пріоритетних напрямків досліджень в різних галузях наукової та господарської діяльності [6-8]. В останні роки в наукометрії застосовують концепцію складних мереж для побудови мережевої моделі наукових публікацій [6, 7]. На цей час аналіз мереж є одним з найпотужніших методів аналізу знань не лише в інформатиці, а й в дотичних галузях знань, однак його застосування потребує певної адаптації до предметної галузі. Мережі співавторів показують на-

укову взаємодію та характеризують зв'язки між науковцями щодо їх співавторства. Мережі термінів будують за принципом частоти вживання термінів у документах та використовують для опису тематики публікацій у різних наукових галузях і визначення тенденцій розвитку наукових напрямів. Аналіз мереж термінів дає можливість розробити термінологічну основу онтології наукового напрямку для вирішення задач класифікації документів, їх реферування та інформаційного пошуку в реферативних джерелах. Детальний наукометричний аналіз окремого наукового напрямку чи галузі дає змогу визначити найбільш впливових науковців і тематику їх досліджень [8]. Саме поєднання методів мереж співавторів і термінів для аналізу баз даних наукових публікацій надає змогу визначити найбільш компетентних експертів в окремих наукових напрямках за визначеною тематикою. Виявлення експертних груп може здійснюватися за допомогою визначення кластерів в мережах співавторства. Розроблена технологія дозволить здійснювати визначення компетентних експертів, що входять до складу сформованих галузевих груп для виконання державних завдань, що потребують швидкого реагування на події, пошук наукових колективів та наукових шкіл для вирішення актуальних технічних завдань.

Відомо, що об'єктивність наукометричних досліджень залежить від вмісту бази даних та повноти відображеної у ній тематики та самої методики аналізу. Дуже важливо, щоб наукова інформація була придатна для проведення аналізу, тобто містила достовірні достатньо повні дані, була класифікованою та доступною користувачеві. Виявлення технологічних трендів у політематичній реферативній БД «Україніка наукова» базується на основі гібридного поєднання класичних методів прогнозування, обробки текстових даних, підходів складних мереж та статистики на основі політематичної реферативної БД «Україніка наукова» і є перспективним напрямком досліджень, що надасть змогу розробити нові наукометричні методики та розкрити основні тенденції вітчизняної науки. Наукометричні сервіси містять різні методи: статистичної обробки масивів наукових публікацій у пріоритетних напрямках досліджень, побудови мереж співавторства та визначення груп експертів на основі використання мереж співавторства.

Висновки

1. Розробка методів використання реферативної бази даних «Україніка наукова» для проведення наукометричних досліджень є перспективним напрямом, що дозволить розробити нові технології визначення пріоритетних напрямків досліджень та розкрити основні тенденції розвитку вітчизняної науки.

2. Створення системи та алгоритмів наукометричних сервісів бази даних «Україніка наукова» на основі мереж співавторства та мереж предметних областей дозволить відображати основні тенденції розвитку науки в Україні, визначати наукові колективи, що мають ознаки наукових шкіл, а також визначати фахівців-експертів в окремих наукових напрямках.

3. Проведення наукометричних досліджень вимагає розробки структури та алгоритмів наукометричних сервісів, а також вдосконалення бази даних «Україніка наукова» для проведення таких досліджень.

Список використаних джерел:

1. Mingers J. A Review of Theory and Practice in Scientometrics – 2015. – Режим доступу: <https://arxiv.org/pdf/1501.05462>. – Назва з екрану

2. Mubashir Qasim. Sustainability and wellbeing: a scientometric and bibliometric review of the literature. *J. of Economic Surveys*. 2017 – V. 31, Issue 4, – P. 1035 - 1061.

3. Смолів О. Стан наукометрії в Україні: через історію та проблеми до перспектив. // *Українознавство*, 2013 – № 2 – С. 26–30.

4. Крючин А. А., Мініна Н. М., Овсієнко Л. М. Аналіз публікаційної активності вітчизняних науковців у галузі технічних наук // VII Науково-практична конференція «Наукова періодика: традиції та інновації» Наука України у світовому інформаційному просторі / НАН України. – Вип. 14.– Київ: Академперіодика, 2017. – С. 87–92.

5. Евстигнеев В. А. **Наукометрические исследования в информатике.** – Режим доступу: www.computer-museum.ru/books/n_collection/investigat.htm. – Заглавие с экрана

6. Snarskii A. A., Zorinets D. I., Lande D. V. «Conjectural» links in complex networks // *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 2016. – Vol. 462. – P. 266-273.

7. Lande D., Snarskii A., Yagunova E., Pronoza E., Volskaya S. Network of natural terms hierarchy as a lightweight ontology // *Proceedings of Special Session. 13th Mexican International Conference on Artificial Intelligence: Advances in Artificial Intelligence, MICAI 2014.* – P. 16–23.

8. Ланде Д. В., Балагура І. В., Погорілий С. Д., Дубчак Н. А. Наукометричний аналіз мереж термінів з публікацій наукового колективу // *Реєстрація, зберігання і обробка даних*, 2017. – 19, № 1 – С. 34-39.

УДК 002.4002.4

Кунанець Наталя Едуардівна

Kunanets Nataliia

доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Doctor of science in social communications, professor,
Національний університет «Львівська Політехніка»
Lviv Polytechnic National University

Мацюк Галина Ростиславівна

Matsiuk Halyna

викладач

Lecturer,

Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя

Ternopil Ivan Puluj National Technical University

ФОРМУВАННЯ ТЕЗАУРУСА ДЛЯ ВИКОНАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОШУКУ У ВУЗЬКОСПЕЦІАЛЬНИХ ПРЕДМЕТНИХ ОБЛАСТЯХ

THE USING OF THE THESAURUS TO PERFORM AN INFORMATION SEARCH

Розкрито поняття тезауруса як інструмента інформаційного пошуку ресурсів, звернено увагу на використання тезаурусів в автоматизованих інформаційно-бібліотечних системах для створення пошукових образів для вузькоспеціальних предметних областей .

The article deals with the concept of a thesaurus as an instrument for information retrieval of resources, we pay attention to the use of thesaurus in automated information systems of libraries to create a unified search image.

Ключові слова: тезаурус, предметна область, інформаційний пошук, дескриптор, тезаурус, інформаційні запити.

Keywords: thesaurus, subject area, information search, term, descriptor.

Сьогодні інформаційне суспільство стикається з гострою необхідністю швидкого пошуку необхідної інформації у великих інформаційних потоках. Основні напрямки розвитку інформа-

ційних пошукових технологій пов'язані зі створенням інформаційних систем, що засновані на знаннях певних предметних областей. Ці знання потрібно подати у певній формі, придатній для автоматичного опрацювання. Саме такою формою представлення знань є тезауруси предметних областей.

Поняття тезауруса не нове у інформаційній галузі. Проте впродовж тривалих років воно удосконалювалося і адаптовувалося до розвитку інформаційних технологій. У процесі еволюції інформаційної роботи бібліотек змінювалося ставлення до тезауруса. Відбувалися гострі дискусії щодо доцільності формування аналогічних словникових масивів. З появою автоматизованих бібліотечних інформаційних систем відбулася реанімація потреби формування тезаурусів. При цьому у саме поняття «тезаурус» було привнесено новий зміст. Його трактують як електронний словник, що відображає семантичні відношення між лексичними одиницями дескрипторної інформаційно-пошукової мови (дескрипторами) і призначений для пошуку релевантних документів за їх змістом. Фактично це контрольовані словники термінів певної предметної області, які створюються для поліпшення якості інформаційного пошуку публікацій, що до неї належать [1]. При створенні тезауруса здійснюється опис певної предметної області, кожен термін якої позначає поняття даної предметної області.

Особливою перевагою тезауруса є його здатність завдяки своїй спеціальній структурі відображати існуючі відношення між включеними в нього терміно-одиницями. На відміну від тлумачного словника тезаурус дозволяє з'ясувати значення одиниці не стільки за допомогою визначення, скільки за допомогою співвіднесення змісту слова з іншими одиницями тезауруса.

Тезауруси набувають все більшого значення в процесі структурування та моделювання знань, систематизації та впорядкування наукової термінології, формування термінологічних банків даних та їх використання. У науковій літературі існує поняття «тезаурусний метод», який широко застосовується у теорії та практиці інформаційного пошуку. Основний акцент цього методу робиться на змістовий аналіз призначених для відбору термінів із текстів, які є важливими для запиту користувача.

Тезаурус репрезентує систему термінів відповідної області,

впливає на термінологічну компетенцію фахівців, обумовлює оновлення термінології певної області знань та забезпечує ефективним пошуковим інструментарієм для інформаційного забезпечення на основі наукових джерел інформації.

Особливість тезауруса полягає в тому, що сформована база термінів-дескрипторів спрощує процес генерування ключових слів для наукових публікацій. Ключові слова є еквівалентними і близькими за значенням до дескрипторів. Переважна більшість користувачів бібліотек проводить інформаційний пошук саме з їх допомогою.

Ключові слова об'єднуються в клас умовної еквівалентності. Кожен такий клас позначається словниковою одиницею, яка може мати форму слова, словосполучення або коду. Такий підхід характерний і для побудови словникових одиниць тезаурусів.

Інформаційно-пошуковий тезаурус подає однозначність характеристики терміна. Разом з тим, його терміни не обмежені тільки своєю словниковою статтею, що притаманне друкованим словникам. Електронне подання тезауруса дозволяє через систему гіперпосилань встановлювати логічні та асоціативні зв'язки між термінами [2]. Тезаурус утворює систематизований набір понять певної предметної області, що дозволяє бібліотекарю або комп'ютеру орієнтуватися в її терміносистемі. Тезаурус є зручним способом ієрархічної організації сукупності понять тієї чи іншої області знань та суміжних, що сприяє утворенню особливої множини понять, певного семантичного поля [3].

Одним із завдань тезауруса є класифікація і пошук інформаційних ресурсів. При цьому в кожному ресурсі при класифікації можуть бути зіставлені одне або більше понять, які описуються термінами в тезаурусі, а користувач, здійснюючи пошук за дескрипторами тезауруса, може знайти документи, релевантні його інформаційним потребам, з предметної області його наукових зацікавлень та із суміжних галузей знань. На основі зв'язків дескрипторів тезауруса відбувається розширення пошукового запиту. Навігація по зв'язках дескрипторів допомагає чіткіше сформулювати сам запит.

За допомогою тезауруса можна не лише здійснювати пошук, а й вивчати окремі терміни (поняття), отримувати семантичні зв'язки з іншими поняттями (термінами), усвідомлюючи їх роль

у системі знань певної предметної області чи в ході розв'язання конкретної задачі.

Тезаурус є інструментом, що дозволяє утворити уніфікований пошуковий образ документа та пошуковий запит користувача з метою удосконалення пошукових технологій в автоматизованих інформаційних системах, включаючи автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи. Тезаурусом можна послуговуватися в бібліотечних установах, при аналітико-синтетичному опрацювання документів. Його використання для присвоєння предметної рубрики полегшується можливістю з'ясування місця терміна у понятійній системі, відображеного за допомогою структурних зв'язків.

На основі сформованого тезауруса бібліотека може формувати власні файли предметних рубрик або визначати ключові слова. Використання саме уніфікованої інформаційно-пошукової мови забезпечує точність пошуку в автоматизованих інформаційно-бібліотечних системах і дає можливість швидко реагувати на появу нових термінів.

Тезаурус є ефективним засобом представлення та систематизації знань. Таким чином, розробка тезауруса предметної області дозволяє більш повно представити її термінологічну систему з урахуванням складності і багатовимірності семантичних взаємозв'язків.

Для вирішення питання входження бібліотек у конкурентне веб-середовище та представлення метаданих на власні інформаційні ресурси, що є однією з головних умов якісного представлення власного інформаційного продукту, розробляються тезауруси різних предметних областей. Цей багатоаспектний та складний процес необхідний для сучасного користувача, оскільки сприяє продуктивності його інформаційного пошуку.

Список використаних джерел

1. Бісікало О. В. Автоматизоване визначення лексичних онтологій з тезаурусу технічного спрямування / Бісікало О. В., Яхимович О. В. // Оптико-електронні інформаційно-енергетичні технології. – 2016. – Том 31. – № 1. – С. 26–38.
2. Шульгіна В. Електронний тезаурус як різновид електронного видання / Шульгіна В. // Вісник Львів. ун-ту. – 2004. – Вип. 34. – Ч. І. – С. 323–326.
3. Шемакин Ю. Н. Тезаурус в автоматизированных системах управления и обработки информации / Ю. Н. Шемакин. – Москва : Воениздат, 1974. – 192 с.

УДК 025.7/9-028.27:025.4.036:004.78

Самохіна Наталія Федорівна

Samokhina Nataliia

завідувач відділу, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, PhD,

Head of department, senior researcher,

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського

Vernadsky National Library of Ukraine;

Пелюховська Інна Захарівна

Pelukhovska Inna

молодший науковий співробітник,

junior researcher,

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського

НБУВ

Vernadsky National Library of Ukraine

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ДОСТУПУ ДО ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕКИ У ВЕБ-СЕРЕДОВИЩІ

THE FORMS OF ORGANIZATION AND THE TECHNOLOGIES OF ACCESS TO THE ELECTRONIC RESOURCES OF THE LIBRARY IN THE WEB ENVIRONMENT

Висвітлено основні компоненти та сервіси електронної бібліотеки, види відповідних ресурсів. Розглянуто особливості функціонування та перспективні напрями впровадження веб-технологій у бібліотечну діяльність.

The basic components, services of the electronic library and types of relevant resources are covered. The features of functioning and the perspective directions of introduction of web technologies into the library activity are considered.

Ключові слова: електронна бібліотека, електронна версія періодичного видання, веб-технології, інформаційний продукт, Web 3.0.

Keywords: electronic library, electronic version of periodical, web technologies, information product, Web 3.0.

Швидкий розвиток Інтернету визначив появу технологій онлайнного доступу до електронних інформаційних ресурсів. Технології Web 3.0 – це множина онлайн-сервісів, що надають повний спектр засобів внесення, редагування, пошуку і відображення будь-якого типу контенту користувачами-експертами. Для бібліотек вони передбачають наявність спеціалізованих ресурсів, де здійснюватиметься інтеграція всіх необхідних користувачеві сервісів та публікація контенту, що модерується експертами. Також можливим вбачається створення віртуальних співтовариств читачів-експертів, експертних колекцій, спеціалізованих ресурсів тощо. Web 3.0 дозволяє побачити важливість електронних бібліотек (ЕБ) і простоту використання технологій як ключових факторів оцінки якості інформаційних ресурсів бібліотек. Концепція Web 3.0 пропонує книгозбірням якісно новий рівень й інноваційні шляхи налагодження комунікації та обміну знаннями в суспільстві. Завдяки освоєнню семантичних технологій Web 3.0 бібліотека отримує нові інструменти для організації новітніх форм обслуговування користувачів. Основною метою використання потенціалу технологій Web 3.0 у бібліотеці є розширення доступу до електронних колекцій та оптимізації процесів пошуку й використання ресурсів, тобто створення «бібліотеки без кордонів», в якій інформаційні об'єкти легко доступні користувачам незалежно від фізичного розташування, виду, обсягу, формату тощо. Бібліотека на основі використання семантичних технологій Web 3.0 отримує можливість інтегрувати інформацію, засновану на різних метаданих, отриманих з мережі та забезпечувати взаємодію, а також надійний та зручний семантичний пошук [2, 3].

В Україні прийняті Державні програми: «Створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI», «Всеукраїнська електронна бібліотека», «Збереження бібліотечних фондів на період до 2020 року», «Положення про Національний репозитарій академічних текстів», спрямовані на вирішення проблеми ефективності використання документів, які зберігаються у бібліотечних, архівних та музейних фондах, поліпшення доступу до академічних

текстів та сприяння академічній доброчесності. Особливу роль у наданні доступу до інформації в сучасних умовах відіграють ЕБ, які є однією з форм організації електронних ресурсів і забезпечують подання інформаційних ресурсів в електронному вигляді. Створення ЕБ вимагає вирішення значної кількості організаційних, методичних і технічних питань, забезпечує широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій і ресурсів. ЕБ як інформаційна система є складним комплексом, що включає програмні, технологічні, апаратні складові. Під час вирішення питання проєктування ЕБ постає ряд завдань: з'ясування відповідного поняттєвого апарату, визначення основних компонентів і базових сервісів для ЕБ, дослідження видів інформаційних ресурсів та їх опис, розроблення методики наповнення ЕБ відповідними ресурсами тощо. Основними перевагами ЕБ для бібліотек є надання інформації користувачеві за місцем її замовлення; більше можливостей щодо пошуку відомостей і їх опрацювання; можливість спільного використання певної інформації декількома читачами одночасно; можливість забезпечити широкий доступ користувачів до своїх фондів за допомогою подання їх в електронному вигляді; можливість постійно підтримувати свої інформаційні ресурси в актуальному стані, оскільки оновлення електронної версії документа простіше, ніж друкарської; інформація доступна повсюдно і цілодобово.

ЕБ складається з кількох компонентів – функціональної частини та інформаційних ресурсів. Функціональна частина відображається в сервісах, що надає ЕБ. Інформаційні ресурси – це контент ЕБ, що поданий у певному форматі та відповідним чином описаний.

Основними базовими сервісами ЕБ є:

- обмеження прав доступу, яке може бути обумовлено, наприклад, необхідністю захисту авторських прав. Щоб уникнути проблем з дотриманням законодавства з авторського права, необхідною умовою є згода автора, що передає свій ресурс до ЕБ, з умовами, на яких цей ресурс буде публікуватися в ЕБ;

- навігація по ресурсах. Інформаційні сервіси, що забезпечують навігацію по інформаційних ресурсах, складають основу ЕБ. Навігація по інформаційних ресурсах забезпечується сервісами пошуку та перегляду;

- пошук інформаційних ресурсів повинен надавати мож-

ливість знаходити в системі інформаційні ресурси, їх властивості та зміст. Зазвичай, це пошукові запити, до яких заноситься значення параметрів, що задається користувачем (наприклад, мова документа, формат документа, перелік метаданих, що використовується, дата створення документа тощо);

- довідкова інформація. Надається інформація, що стосується специфічних особливостей роботи ЕБ (дотримання авторських прав, обмеження прав доступу, правила реєстрації і т.п.);

- статистика використання ЕБ. Одне з основних призначень статистичних даних функціонування ЕБ – оцінювання якості її функціонування.

Створення інформаційного ресурсу в ЕБ – це процес перетворення традиційних джерел інформації у форму електронних ресурсів. Ресурси можуть створюватися внаслідок оцифрування паперових джерел, а також внаслідок їх початкового подання в електронному вигляді. Так, джерелами комплектування інформаційного ресурсу «Наукова електронна бібліотека» НБУВ визначаються такі:

- документи, запозичені із вільнодоступних мережевих інтернет-ресурсів;

- електронні аналоги друкованих видань або електронні видання, надані правовласниками: авторами або видавництвами;

- оцифровані традиційні документи бібліотечного фонду.

«Наукова електронна бібліотека» НБУВ містить інформаційні ресурси, що становлять науковий інтерес [4]. Комплектування інформаційного ресурсу «Наукова електронна бібліотека» НБУВ, відповідно до цільового призначення, здійснюється такими видами електронних документів:

- *наукові* (монографії, матеріали наукових конференцій, збірники наукових праць) – складають переважну більшість загального обсягу наукової електронної бібліотеки;

- *науково-популярні* (нариси, інформаційно-аналітичні збірники, огляди);

- *навчальні* (підручники, навчальні посібники, навчально-методичні видання);

- *довідкові* (енциклопедії, словники, довідники, бібліографічні видання);

- *офіційні* (закони, укази, постанови, розпорядження, акти);

- *нормативно-методичні* (стандарти, методичні посібники, інструкції).

Особливий інтерес представляє створення ЕБ періодичних видань, оскільки наукові періодичні видання є найбільш ефективним джерелом наукової інформації, містять актуальні наукові результати. У НБУВ ще з 2008 р. створюється інформаційний продукт електронна бібліотека «Наукова періодика України», який вміщує електронні версії періодичних фахових видань наукових установ та навчальних закладів. На сьогодні до ресурсу входить 2650 наукових фахових періодичних видань, здійснюється поетапний розпис номерів періодичних наукових видань [4]. На сьогодні в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України» представлено понад 900 тис. повних текстів наукових статей, внесених до змісту відповідних номерів періодичних наукових фахових видань.

Рішення Web 3.0 активно впроваджуються в електронних ресурсах НБУВ: посилання до цитувань Google Scholar, перехід до пошукових профілів авторів наукових публікацій, перехресні гіперпосилання між пов'язаними інформаційними ресурсами [1]. Все це значно покращує інформаційні та навігаційні можливості користувачького інтерфейсу, орієнтованого на користувача-науковця.

Розвиток електронних наукових комунікацій активізував увагу українських вчених до національних наукових електронних ресурсів, що формуються в НБУВ, про що свідчить статистика відвідування бібліотечного веб-порталу. Природнім кроком розбудови електронних ресурсів НБУВ вбачається доповнення електронних ресурсів наукової періодики книжковими виданнями (автореферати, дисертації, монографії, збірники наукових праць та конференцій, підручники, наукові довідкові видання тощо) [3]. Створення такої інтегрованої національної наукової електронної бібліотеки буде сприяти популяризації та ефективному використанню доробку українських вчених.

Список використаних джерел

1. Лобузін К. В. Електронна наукова періодика відкритого доступу: семантичні веб-технології для бібліотек / К. Лобузін // Бібліотечний вісник. – 2015. – № 3. – С. 18-23.
2. Лобузін Е. В. Интернет-комплекс научной библиотеки как средство ин-

теграции информационных ресурсов / Е. В. Лобузина // Научные и технические библиотеки. – 2012. – № 12. – С. 20-27.

3. Лобузина Е.В. Информационный портал «Наука Украины: доступ к знаниям» / Е. В. Лобузина // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2017. – Вып. 14. – С. 35-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnan_2017_14_6.

4. Самохіна, Н. Ф. Організація повнотекстових електронних ресурсів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського / Н. Ф. Самохіна // Бібл. вісн. – 2014. – № 6. – С. 13 – 17.

УДК02:001.89-044.247

Кудименко Лілія Григорівна

Kudymenko Liliya

молодший науковий співробітник,

Junior Researcher,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ІНТЕГРАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ВИДАНЬ ДО СВІТОВОГО НАУКОВОГО ПРОСТОРУ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ

INTEGRATION OF LIBRARY EDITIONS TO THE WORLD SCIENTIFIC SPACE: MAIN ASPECTS

У статті визначено основні аспекти успішної інтеграції фахових бібліотечних видань до світового наукового простору. Названі головні критерії оцінювання наукових журналів провідними наукометричними системами. Доведена важливість представлення здобутків українських вчених у міжнародних базах даних.

The article outlines the main aspects of successful integration of professional library editions to the world scientific space. The main criteria for the evaluation of scientific journals by leading scientometric systems are named. The importance of presenting the achievements of Ukrainian scientists in the international databases is proved.

Ключові слова: фахові видання, сайт наукового журналу, наукометричні системи

Keywords: professional editions, website of the scientific journal, scientometric systems

Впровадження новітніх технологій у всі сфери людської діяльності та значні зміни в електронній науковій комунікації спонукають фахівців бібліотечної справи до пошуку сучасних методів популяризації досягнень галузі.

Одним із таких способів можна вважати видавничу діяльність наукової бібліотеки, зокрема – видавництво фахових періодичних видань.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського цей процес започатковано в 90-х роках минулого століття. На сторінках наукових збірників українські та зарубіжні вчені знайомлять з результатами своїх досліджень та запозичують досвід інших. Та у сучасному світі розвинених інформаційних технологій цього недостатньо, адже друковані видання обмежені в доступі.

Тому, назріла необхідність у створенні нових форм представлення здобутків вітчизняних дослідників світовій науковій спільності. Цю функцію успішно виконують електронні версії періодичних видань, і переваги – очевидні: за наявності мережі Інтернет потрібну інформацію можна знайти у короткі терміни з будь-якого куточку світу. Однак, важливо, щоб публікації знаходилися у відкритому доступі. Але і це тільки перші кроки на шляху залучення до глобального наукового інформаційного простору.

Враховуючи високі вимоги сьогодення, науковці НБУВ постійно опановують нові підходи до вирішення цього питання. Серед основних заходів, спрямованих на зміцнення позицій української науки у світі, директор Інституту інформаційних технологій, доктор наук із соціальних комунікацій К. В. Лобузін називає і такі:

- створення та підтримка сайтів фахових періодичних видань ;
- представлення інформації у науково-інформаційних і наукометричних системах [1].

Адже на сьогодні основним показником значущості журналу є саме розміщення та індексування його у всесвітньовідомих елек-

тронних бібліотеках та базах даних. Тому і вимоги до фахових видань потрібно розглядати у цьому контексті. І в першу чергу це:

- наявність ISSN
- якісний сайт з англomовною версією
- переклад англійською: автор, назва, метадані статей

Щодо ISSN – все зрозуміло: після процедури реєстрації Міжнародним центром ISSN надається унікальний номер та посилання, за яким можна його перевірити.

А ось без належно оформленого сайту заявка на включення видання до певної бази може бути відхилена ще на початковому етапі. То ж яким він має бути? Перш за все – простим та зрозумілим, де без зусиль можна знайти будь-яку інформацію, що цікавить. Якісний сайт – актуальний сайт, тобто, інформація оновлюється постійно, при найменших змінах: чи то в складі редколегії, чи в принципах редакційної політики.

Інститутом інформаційних технологій НБУВ на базі основних рекомендацій видавничого дому НАН України «Академперіодика» розроблено модель сайту бібліотечного періодичного видання, інтегрованого з рішеннями АБІС, що відповідає сучасним світовим стандартам, де обов'язковими розділами є:

- Головна сторінка: описано тематику журналу;
- Про видання: висвітлено проблематику, редакційну політику, процес рецензування, тощо;
- Архів: можливість знайти будь-який випуск з моменту виходу журналу;
- Пошук: система пошуку за назвою публікації та автором;
- Редколегія: склад редакційної колегії та афіліація її членів;
- Для авторів: правила оформлення та подання статей;
- Контакти [2].

Крім того, на сайті потрібно розмістити **Ліцензійну угоду** з авторами статей; зазначити, чи доступні повні тексти у відкритому доступі та на яких умовах згідно ліцензії **Creative Commons**. Відповідно до рекомендацій, розроблених НАН України, для фахових періодичних видань НБУВ було обрано **BY-NC-ND** (Із Зазначенням Авторства – Некомерційна – Без Похідних 4.0 Міжнародна) [3].

Також детально має бути описаний процес рецензування та

вказано його тип, основними з яких є:

- Editorial review (редакційне рецензування);
- Peer review (зовнішнє рецензування);
- Blind peer review (сліпе рецензування);
- Double blind peer review (подвійне сліпе рецензування);
- Open peer review (Відкрите рецензування).

Варто зупинитися і на такому важливому пункті, як **Етика публікацій**, без якої, наприклад, в *Scopus*, навіть заявки не приймаються. Опубліковане на сайті Положення про видавничу етику та недобросовісну видавничу практику, що керується принципами, встановленими Міжнародним Комітетом з етики публікацій (Committee on Publication Ethics – COPE) – невід’ємна складова успішного включення до найпрестижніших наукометричних баз.

Те ж саме можна сказати і про обов’язкове наведення англійських атрибутів (метаданих) статей. Англійська – мова міжнародного спілкування, тому є основною і в наукових комунікаціях та універсальною для аналізу публікацій з різних країн. Автоматична обробка контенту та індексування здійснюється саме на основі англійської.

Адаптація можливостей платформи традиційної АБІС дозволила створити сайти фахових періодичних видань НБУВ з автоматичним постачанням метаданих до професійних наукометричних систем за допомогою спеціальних XML- файлів у стандарті протоколу OAI-PMH [4].

Ефективність даної моделі доведена на практиці:

Серія наукових праць «**Рукописна та книжкова спадщина України**» Інституту рукопису НБУВ проіндексована в одній з авторитетніших баз – DOAJ. Видання також індексується і в інших відомих наукометричних системах: ResearchBib (Японія), SIS (США), BASE (Німеччина) та інших. Наразі подано заявку до Scopus та Web of Science – найпрестижніших світових ресурсів.

Збірник наукових праць Інституту біографічних досліджень «**Українська біографістика = Biographistica Ukrainica**» також має сайт зі всеохопною інформацією, що дало можливість і його проіндексувати в ResearchBib (Японія), SIS (США), BASE (Німеччина), інших. Також відправлена заявка в DOAJ.

З метою ознайомлення якнайширшого кола наукової спільноти

з доробком українських вчених співробітники Інституту інформаційних технологій постійно проводять моніторинг найвідоміших бібліографічних, реферативних, пошукових систем, що займаються статистичними дослідженнями наукової інформації та мають різноманітні інструменти для відстеження цитованості статей і визначення індексів впливу. Представлення фахових бібліотечних періодичних видань у таких системах – один із основних аспектів їх інтеграції до світового наукового простору, що в свою чергу підвищує рейтинг вченого, установи та держави в цілому [5], адже публікації в них – оперативне джерело інноваційних ідей і наукових розробок [6], яке сприяє встановленню комунікації між ученими різних країн. А це - вихід української науки на принципово новий рівень та можливість зробити свій внесок у розвиток бібліотечної та суміжних галузей.

Список використаних джерел

1. Лобузін К. В. Авторський профіль на порталі Національної наукової бібліотеки як інструмент презентації здобутків вченого та наукової установи / К. В. Лобузін // Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек»: матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 03-05 жовтня 2017 р.) – Київ, 2017. – С. 289 – 293.
2. Вакаренко О. Г. Академічні періодичні видання: сучасний формат / О. Г. Вакаренко // Вісник НАН України. – 2015. – № 4. – С. 114–118.
3. Питання охорони авторського права у наукових виданнях (методичні рекомендації) / Ю. М. Капіца, К. С. Шахбазян, Д. С. Махновський, О. Г. Вакаренко, А. І. Радченко, З. А. Болкотун. – Київ : Академперіодика, 2017. – 110 с.
4. Лобузін К. В. Електронна наукова періодика відкритого доступу: семантичні веб-технології для бібліотек / К. В. Лобузін // Бібліотечний вісник. – 2015. – № 3. – С. 18 – 23.
5. Кудименко Л. Г. Інформаційні інструменти для підвищення рейтингу наукових видань / Л. Г. Кудименко // Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек»: матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 03-05 жовтня 2017 р.) – Київ, 2017. – С. 360 – 363
6. Самохіна Н. Ф. Функціональні можливості інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» / Н. Ф. Самохіна // Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек»: матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 03-05 жовтня 2017 р.) – Київ, 2017. – С. 294 – 297

УДК 021.61:027.54(477-25):316.77]:004

Мартинюк Олександр Миколайович

молодший науковий співробітник

Junior researcher

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

РЕПОЗИТАРІЙ НБУВ: ІНТЕГРАЦІЯ НАУКОВОГО ДОРОБКУ В СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ КОМУНІКАЦІЇ

REPOSITORIES NBUV: INTEGRATION OF SCIENTIFIC WORK IN MODERN INFORMATIVE COMMUNICATIONS

Розглядається перспективність та ключові моменти інтеграції інституційного репозитарію НБУВ. Описано функціональність при користуванні і можливість комунікації між різними науковими базами.

Perspectives and key moments of integration of NBUV institutional repository are considered. Described functionality when using and the ability to communicate between different scientific bases.

Ключові слова: інтеграція, функціонал, комунікації, репозитарій.

Keywords: integration, functional, communication, repository.

У теперішній час інформаційної та комп'ютеризованої ери, велику зацікавленість у всіх сферах науки викликають комунікації між різними науковими установами, інституціями, науковими колективами та науковцями загалом. Відкритість та легкість у доступі (зв'язку) до науковців та їх наукових праць, комунікації з ними обумовлюють зацікавленість у репозитарії (зокрема, Репозитарії НБУВ). Саме репозитарій бере на себе функції електронного архіву для тривалого зберігання, накопичення та забезпечення довготривалого та надійного відкритого доступу до результатів наукових досліджень, що проводяться в установі та зв'язку із науковцями на різному рівні комунікації.

Завдяки широкому спектру інтегрованості наукових баз бібліотеки імені В. І. Вернадського, можлива інтеграція з іншими базами даних. Системи ж інтеграції даних можуть забезпечувати в свою чергу інтеграцію даних на фізичному, логічному і семантичному рівні. Інтеграція даних на фізичному рівні з теоретичної точки зору є найбільш простим завданням і зводиться до конверсії даних з різних джерел в необхідний єдиний формат їх фізичного представлення. Інтеграція даних на логічному рівні передбачає можливість доступу до даних, що містяться в різних джерелах, в термінах єдиної глобальної схеми, яка описує їх спільне подання з урахуванням структурних можливостей. Підтримку єдиного уявлення даних з урахуванням їх семантичних властивостей в контексті єдиної онтології предметної області забезпечує інтеграція даних на семантичному рівні.

На даний час репозитарій НБУВ охоплює майже 2 тисячі наукових статей, що були написані науковцями бібліотеки.

Поки що, з основної інформації функціоналу репозитарію відображається:

- інформація про автора/авторів (з особовим ідентифікатором) статті;
- назва публікації мовою оригіналу, а також переклад англійською мовою;
- відомості про видання, в якому опубліковано наукову статтю;
- повнотекстовий файл публікації.

Функціональність Репозитарію НБУВ тісно пов'язана із такими базами як «Наукова періодика України» та база «Співробітники НБУВ» (Науковці).

«Наукова періодика України» є агрегатором всіх журнальних видань, що надходять до НБУВ, та виконує функції архіву із відкритим доступом до наукових журналів наукових установ України.

Доопрацьована та оновлена база «Співробітники НБУВ» (Науковці) включає в собі повністю сторінки всіх наукових працівників, котрі працювали та продовжують працювати на даний час в бібліотеці В. І. Вернадського. Завдяки унікальному іденти-

фікатору, котрий генерується при створенні та реєстрації нових науковців, можливо зв'язати сторінку науковця із його науковими публікаціями. База «Співробітники НБУВ» відображає узагальнену інформацію про науковця, його науковий ступінь, контактні дані та освіти, трудову діяльність та наукові інтереси із зацікавленістю в тих чи інших напрямках науки. Під основною інформацією йде перелік основних статей, опублікованих в наукових електронних журналах за останній час. База постійно оновлюється та розвивається у напрямку зручного функціонування та інформаційного узагальнення.

Репозитарій НБУВ, який в першу чергу створений як окрема наукова база та є добіркою всіх наукових статей, що були написані нашими науковцями протягом останнього часу, все ж таки повинен об'єднати в собі функціональність та легкість у доступі до всіх наукових баз нашої установи. Адже по причині того, що більша частина наукових статей та досліджень представлена у великій кількості наукових видань, виникають труднощі при пошуку цих досліджень, наукових праць тощо.

Функціональність широкого спектру дає можливість репозитарію конфігурувати права доступу для кожної групи користувачів, наприклад, обмежувати теми, доступні окремому редактору для перевірки, або пропускати крок редакторської перевірки у випадку, якщо депонування ініціюється добре відомою довіреною групою користувачів. Така конфігурація може бути здійснена за допомогою редагування відповідних файлів налаштувань. У процесі депонування для кожного елемента вибирається, чи буде він загальнодоступним, або дозвіл переглядати його буде дано тільки зареєстрованим користувачам, або тільки редакторам і адміністраторам (тобто тільки штату репозитарію).

УДК 004.77:025.4:655.41

Перенесієнко Ігор Петрович

Perenesienko I.

молодший науковий співробітник,

Junior researcher,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ВИДАВНИЦТВ В ЕЛЕКТРОННІЙ БІБЛІОТЕЦІ «УКРАЇНІКА» НБУВ

REPRESENTATION OF PUBLISHING HOUSES IN THE VNLU'S ELECTRONIC LIBRARY «UKRAINIKA»

Розглянуто особливості представлення видавництв як установ в електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ. Узагальнено впроваджені розробниками структурні складові предметних рубрик. Структуровано географічне представництво вітчизняних та зарубіжних видавництв, повнотекстові видання яких представлено в електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ.

Peculiarities of information representation of publishing houses as institutions in the VNLU's electronic library «Ukrainika» are observed. The structural elements of the headings which have been proposed by the developers are generalized. Data concerning geographic representation of Ukrainian and foreign publishing houses, full-text publications of which are presented in the VNLU's electronic library «Ukrainika», is structured.

Ключові слова: «Україніка», видавництва, НБУВ, предметні рубрики
Keywords: «Ukrainika», publishing houses, VNLU, subject headings

Видавництва становлять тип інституції, з котрими нерозривно пов'язано продукування та поширення науковій інформації. Вивчення видавництв як напряму знань про Україну та українознавчі дослідження виокремлювалося науковцями ще в першому виданні «Енциклопедії Українознавства» [5, С.5]. Наразі належне представлення цих інституцій, а також створених ними видань в

електронних ресурсах може і повинно становити складову взаємодії сучасних бібліотек та видавництв.

Наразі в електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ міститься 148 предметних довідок (рубрик) за типом об'єкта віднесених до графи «Видавництва» – 134 вітчизняних і 26 зарубіжних (деякі з видавництв одночасно віднесені до обох категорій, наприклад – видавництво «Смолоскип»).

Принциповим в організації ресурсів електронної бібліотеки є впровадження єдиної системи організації знань на основі наукового довідково-пошукового апарату. Основні поняття представлені галузі знань супроводжуються іконографічною та довідково-енциклопедичною інформацією, що дає змогу визначити для кожного ресурсу його тематичні, територіальні, часові та інтелектуальні атрибути [2].

Кожна з цих предметних довідок інформує про окреме видавництво за певними сталими категоріями: записи містять стислу дефініцію поняття (наприклад, термін «Дніпро» може відповідати відразу трьом предметним рубрикам – ріка, місто та видавництво. Проблема вирішується за рахунок уточнення поняття безпосередньо самого заголовку – «Дніпро», «Дніпро, видавництво», «Дніпро, місто»), семантичні зв'язки між поняттями (ієрархія, синонімія, асоціація) [4], дату заснування та період існування; різночитання назви; тематичний профіль продукції, котра ним видається.

Важливе значення для організації тематичного доступу до документів становлять змістовно пов'язані рубрики, тобто інші предметні довідки, котрі тематично спільні довідці про видавництво. Наприклад, предметна довідка про інституцію, структурно пов'язану з видавництвом: «Видавництво Верховної Ради України» – «Верховна Рада України», «Києво-Могилянська академія, видавництво» – «Києво-Могилянська академія», «Український письменник» – «Національна спілка письменників України»; місто, у котрому розташовано видавництво: «Генеза» – «Київ», «Кальварія» – «Львів», «Почаївська друкарня» – «Почаїв»; країну, у котрій розташовано видавництво: «Канадійський фермер» – «Канада», «На горі (видавництво)» – «Німеччина», «Говерля» – «США».

Предметні довідки містять посилання на офіційний сайт уста-

нови та сторінки довідкових ресурсів: Вікіпедія (використання даного ресурсу вкрай важливе з огляду на те, що проект ВікіДаних (WikiData) практично виконує функцію авторитетного контролю. Кожна стаття ВікіДаних містить унікальний ідентифікатор, заголовок та синоніми заголовку, зображення із WikiMedia, посилання до пов'язаних понять та статей Вікіпедії, варіанти подання поняття в Вікіпедіях різними мовами [3]), Енциклопедія Історії України (ресурс ведення та наповнення котрого здійснює Інститут історії НАН України), Енциклопедія Сучасної України (електронна версія однойменного паперового видання – першої вітчизняної багатотомної енциклопедії), Енциклопедії України в Інтернеті (Internet Encyclopedia of Ukraine – англomовний енциклопедичний проект Канадського інституту українських студій), Ізборник, Український національний біографічний архів тощо) [4] – і, що найголовніше – надається список посилань на всі повнотекстові видання Електронної бібліотеки «Україніка», виданих у цьому видавництві або у тексті котрих йде мова про нього.

Говорячи про географічну складову розташування видавництва серед предметних довідок електронної бібліотеки «Україніка» НБУВ, що стосуються видавництва розміщених на території України, з 134-ти майже половина (на даний момент чи на якомусь з етапів свого існування у минулому) репрезентують Київ (47%). Друге місце за представництвом припадає на видавництва Львова (17.02%), третє – Харкова (9.62 %). Видавництва з інших міст України складають близько 26% від загальної кількості: Чернівці 3.7%, Донецьк 2.22%, Луцьк 2.22%, Тернопіль 2.22%, Івано-Франківськ 1.48%, Одеса 1.48%, Ужгород 1.48%, Чернігів 1.48%, Дніпро 0.74%, Полтава 0.74%, Рівне 0.74%, Сімферополь 0.74%, Краматорськ 0.74%, Новгород-Сіверськ 0.74%, Острогор 0.74%, Почаїв 0.74%, Коломия 0.74%, Миколаїв 0.74%, Дрогобич 0.74%, Вінниця 0.74%, Буча 0.74%.

Мета проекту НБУВ електронна бібліотека «Україніка» – акумулювати в електронному форматі твори про українців, територію України та про всі народи, які жили або живуть на ній – незалежно від мови та місця видання [1]. Аналіз наразі існуючих предметних довідок про видавництва, розташовані за межами України, дає підстави стверджувати – переважно це установи,

організовані представниками української діаспори. 34.56% від загальної кількості усіх зарубіжних видавництв (наразі 26 видавництв) припадає на ті, що діяли або продовжують діяти на території Німеччини, 23.04% у США, 15.35% у Канаді, 7.68% у Польщі, 7.68% в Австралії, 3.84% у Чехії, 3.84% у Росії, 3.84% в Австрії.

Робота зі створення предметних довідок про видавництва триває, тож в майбутньому статистика змінюватиметься. Варто відзначити потенціал розширення географії представництва країн – пошук за містом видання демонструє, що документи, долучені до «Україніки», видавалися практично в усіх найбільших містах світу: Токіо, Сідней, Рим, Пекін, Париж, Нью-Йорк, Женева, Едмонтон, Детройт, Варшава, Відень, Буенос-Айрес, Берлін та ін. Долучення до проекту видавництв з одного боку полегшить процес створення і удосконалив предметні довідки. З іншого, аудиторія НБУВ, ознайомлюючись з тематично представленими виданнями видавництв на платформі електронної бібліотеки «Україніка», має змогу безпосередньо з предметної довідки «Україніка» про конкретне видавництво за гіперпосиланням перейти на його офіційну веб-сторінку.

Список використаних джерел

1. Дубровіна Л. А., Лобузін К. В., Попик В. І. Історія та розвиток поняття «Україніка» як національного ресурсу документальної пам'яті [Електронний ресурс] // Україніка – електронна бібліотека. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?C21COM=F&I21DBN=UKRAINICA&P21DBN=UKRLIB>. Електронна бібліотека «Україніка» – інтегрований національний електронний інформаційний ресурс [Електронний ресурс]. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/3699>.
2. Лобузін К.В. Пов'язані дані: основа організації семантичних бібліотечних веб-ресурсів [Електронний ресурс]. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1233>.
3. Лобузін К. В. Фундаментальна електронна бібліотека «Україніка»: технологічна організація та основні принципи управління інформаційними ресурсами [Електронний ресурс] // Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація». 2015. 6 жовтня. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/656>.
4. Попик В. Концептуальні засади розбудови фундаментальної національної електронної бібліотеки «Україніка» // Бібліотечний вісник. 2015. № 2. С.3–9.

УДК 021:025.3:004.63

Ісаєва Ольга Володимирівна

Isayeva Olga V.

науковий співробітник,

Research staff member,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Дорош Марина Вікторівна

Dorosh Marina Viktorivna

провідний бібліотекар,

Leading librarian,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ПОШУКОВИЙ ПРОФІЛЬ НАУКОВЦЯ ТА АВТОРИТЕТНИЙ ФАЙЛ НА ОСОБУ В СИСТЕМІ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

SEARCH PROFILE OF A SCIENTIST AND AN AUTHORITY FILE AT THE SYSTEM OF ELECTRONIC RESOURCES OF SCIENTIFIC LIBRARY

Розглянуто принципи створення пошукового профілю науковця (ППН) як інформаційної складової порталу «Наука України» та його технологічної взаємодії з авторитетним файлом (АФ) на особу.

The principles of creating a search profile of a scientist (SPS) as an information component of the portal «Science of Ukraine» and its technological interaction with an authority file (AF) on a person are considered.

Ключові слова: авторитетна робота, авторитетний файл, нормативний контроль, профіль науковця.

Keywords: authoritative file, authoritative work, authority control, profile of scientist.

Сьогодні розвиток науки відбувається дуже швидким темпом, постійне оновлення знань, досліджень, ідей та концепцій дозволяє робити характерні висновки та прогнози щодо розвитку людської цивілізації.

Цілеспрямована діяльність різних поколінь науковців забезпечила створення численних визнаних у світі наукових шкіл педагогів, фізиків, математиків, біологів, філологів, філософів тощо. Усіх їх єднає розуміння необхідності спрямувати свої зусилля на поглиблення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, покликаних забезпечити послідовний розвиток соціально-економічної та гуманітарної сфер життя українського суспільства.

Згідно з концепцією наукової діяльності НБУВ належний рівень координації наукової діяльності в різних галузях наук для прискорення пошуку необхідної тематичної інформації, виявлення схожих за темами наукових розробок іншими вченими та для підвищення ефективності наукових досліджень на базі інформаційних ресурсів НБУВ забезпечує портал “Наука України” як актуальна інформаційна складова контенту офіційного сайту.

Розробку наукового порталу не варто недооцінювати: це своєрідний Ковчег, який допоможе зберегти традиційну функцію бібліотеки з новим гіпертекстовим науковим наповненням у веб-середовищі.

Нові функції авторитетної роботи стосовно особи втілюються в пошуковому профілі науковця (ППН), який можна визначити як сукупність інформації, яка дає змогу представити його в семантичному вебі. Різниця ППН від наукового профілю полягає в тому, що науковий профіль дає змогу науковцю самому вносити свої бібліографічні дані, а основна функція ППН дає можливість пошуку необхідних документів та даних, у першу чергу, в каталогах бібліотек.

Основний інформаційний масив ППН автоматично сформований на базі інформації із бібліографічних описів авторефератів дисертацій (кандидатів і докторів наук), захищених в Україні після 1996 р., список автоматично поповнюється в міру надходження авторефератів до фонду НБУВ, містить інформацію про спеціальність, місце захисту, рік захисту, організацію, де проходив захист, мову тексту. Спеціально розроблена «Анкета науковця» надає можливість створити своєрідний корпоративний фактографічно-бібліографічний інформаційний ресурс, в якому представлено інформацію про:

- осіб, що мають наукові ступені доктора / кандидата наук і вчені звання;
- науковців і викладачів вузів - авторів наукових публікацій;
- вищі навчальних заклади, інститути, в яких працюють вчені;
- наукові школи / династії / сім'ї тощо.

Про кожного вченого можна отримати відомості біографічного характеру, про наукові інтереси, галузі наукової діяльності, творчі захоплення, місце/місця роботи, індивідуальну сторінку, сайт. Наведені в анкеті форми імені іншими мовами, псевдоніми, криптоніми, духовні та інші імена, під якими вчений відомий або публікувався, стануть основою самого авторитетного запису (АЗ), де наявні варіантні додаткові точки доступу будуть виконувати «авторитетну роботу» [1].

Основними пошуковими інструментами порталу «Наука України» є авторитетні файли наукових установ та науковців. Ці інструменти призначені, у першу чергу, для ідентифікації авторів наукових публікацій (індивідуальних і колективних) і включають такі традиційні елементи авторитетних файлів (АФ) як взаємопов'язана система різночитань імен осіб і назв установ [2]. Вони слугують для взаємозв'язку авторитетного і бібліографічного файлів, як електронного каталогу (ЕК) НБУВ, так і ЕК бібліотек, які зареєструвалися на порталі, і які акумулюють наукові інформаційні ресурси своїх установ.

Пошукові та інформаційні можливості створеної системи надають змогу:

- автоматично проводити пошук публікацій персоналії за всіма різночитаннями імені (українською та іноземними мовами);
- переглядати список публікацій науковця: автореферати, дисертації, книги, наукові статті;
- завантажувати наявні повні тексти наукових публікацій;
- здійснювати пошук публікацій одночасно у таких електронних інформаційних ресурсах НБУВ: «Електронний каталог: книжкові та періодичні видання», «Реферативна база даних «Україніка наукова», «Електронна бібліотека авторефератів дисертацій», електронна бібліотека «Наукова періодика України» (пошуковий алгоритм використовує предметну галузь науковця для налаштувань результатів пошуку);

- знайти колег, що займаються відповідним напрямом наукових досліджень;
- добирати списки науковців за місцем роботи, місцем захисту дисертації, установою, відомством, містом;
- отримувати інформацію щодо наявних інформаційних джерел довідкового та біографічного характеру;
- визначати коло науковців, пов'язаних науковими та родинними зв'язками;
- переглядати інформацію бібліометричних профілів вчених;
- користуватись автоматично створеним списком співавторів;
- за умов наведення інформаційного профілю науковця у науково-інформаційній системі «Google Академія» є можливість продовжити пошук публікацій автора, які відсутні у фондах НБУВ;
- за наявності пошукового профілю науковця у системі він буде автоматично з'являтися під час пошуку наукових публікацій для отримання додаткової інформації про авторів публікації [3].

До реєстру науковців може також вноситись ретроспективна інформація та інформація про науковців, які не мають наукового ступеня, але мають наукові публікації.

Авторський пошуковий профіль науковця, який створюється на порталі, забезпечує органічне поєднання і взаємодію науково-дослідної, науково-аналітичної, бібліотечно-інформаційної діяльності вченого в руслі та соціокультурній складовій діяльності НБУВ, а також інтеграцію зусиль вчених і спеціалістів на її головних напрямках.

Інноваційні орієнтири інформаційної революції та формування суспільства знань, послідовне вирішення завдань перетворення Бібліотеки на сучасний центр інтеграції, високоінтелектуального опрацювання та цільового поширення наукової, культурної, ділової та іншої суспільно важливої інформації на усіх видах носіїв неможливі без поглибленої уваги до кожного науковця окремо і наукової спільноти разом.

Модель інформаційно-пошукової структури ППН (задіяні поля / підполя) містить таку інформацію: ім'я науковця (основне ім'я), місце(я) роботи, науковий ступінь (рік захисту, код спеціальності, місто(установи), установа, ступінь), додаткова спеціальність (спеціальність ДАК), галузь діяльності, наукове звання,

ім'я іншою мовою, персональні веб-ресурси, пов'язані особи, авторський профіль в Google Академія.

Google Академія (Google Scholar) - це вільно доступна пошукова система, яка індексує повний текст наукових публікацій всіх форматів і дисциплін. Google Scholar включає статті, що опубліковані в журналах, зберігаються в репозитаріях або знаходяться на сайтах наукових колективів чи окремих вчених та дає змогу пошуку публікацій, відсутніх у фондах НБУВ.

Використання репозитаріїв, що створюються в наукових установах, дає можливість для кожного науковця підвищувати індексування праць, забезпечувати тривале зберігання та накопичування обсягу публікацій та збереження авторських прав [5].

Особливу увагу в ППН потрібно приділити інформації про пов'язані особи. Вона дає змогу визначити вид наукового зв'язку (вчитель, учень, співавтор), щабель спорідненості особи-науковця (син, дочка, мати тощо), внести коментар (за необхідністю) та заповнити ідентифікатор (наукове звання). В комплексі ці дані дозволяють найбільш повно розкрити діяльність і основні віхи життя цілих наукових династій, наукових шкіл.

Узагальнення і систематизація вкладу кожної української наукової династії або школи в науковий розвиток України дозволяє об'єктивно оцінити масштаб української наукової думки, міру її спадкоємності і впливу на світову науку. Тим самим ще раз підтверджується високий авторитет України як потужної світової наукової школи і доводиться необхідність збереження, зміцнення, розвитку і оновлення новими творчими імпульсами плідних вікових українських наукових традицій.

Традиційні поля авторитетного запису використовуються як основа пошукового інструменту в інформаційних масивах бібліотеки. Це зумовило необхідність підтримувати наповнення традиційного авторитетного файлу (АФ) на особу даними про науковців, де окремі поля / підполя дублюються порівнено з ППС, але мають різний контекст і різне призначення.

Створення і підтримка АФ на особу є об'єктом авторитетного контролю (АК), який функціонує як засіб управління інформаційними масивами електронного каталогу і визначається через комплекс процесів із підтримки однаковості, постійності, логічності,

сумісності та взаємодії різних форм представлення точок доступу до каталогізаційних записів і створення зв'язків між ними в середовищі різних носіїв інформації. АК функціонує на основі технологічно підлагодженої авторитетної роботи (АР).

Таким чином, АФ слугує виконанню таких технологічних завдань, пов'язаних з бібліотечно-бібліографічною роботою з наповнення та використання електронного каталогу:

- фіксування авторитетних рішень;
- забезпечення довідкового апарату;
- контроль формулювання точок доступу;
- допомога під час пошуку в бібліографічних базах даних;
- реалізація зв'язку бібліографічного та авторитетного файлів.

Таким чином, очевидно, що систематична робота з формування АФ і авторитетного контролю є невід'ємною частиною роботи зі створення і ведення електронного каталогу [1].

Формування системи авторитетних файлів є одним з важливіших факторів функціонування та розвитку АБІС НБУВ.

Грунтуючись на встановлених основних цілях авторитетного контролю, а саме: сприянні процесу каталогізації; підтримці бібліографічного файлу електронного каталогу; забезпеченні повноти й достовірності пошуку в електронному каталозі, було визначено основні функціональні характеристики АФ з погляду його призначення: ідентифікаційну, пошукову, інтегровальну, контролюючу, довідкову.

У НБУВ функціонує «Група формування національних баз даних авторитетних записів і довідково-авторитетного каталогізаційного сервісу» («Група...»), яка здійснює, окрім участі у створенні ППН, авторитетну роботу з наповнення АФ «Імена осіб», «Найменування організацій».

Унікальний код особи дає можливість реалізувати зв'язок між ППН з відповідним АЗ на конкретну особу-науковця.

АЗ на особу включає визначення типу запису (науковці, українця, особлива категорія, родове ім'я), заповнення поля родове ім'я (при наявності, що пов'язує між собою всіх членів наукової родини), внесення основного імені (повна форма П.І.Б., ідентифікатор імені, роки життя, графіка, мова заголовку та ознаки введення імені). Подальше заповнення АЗ науковця потребує занесення

імені науковця іншими мовами з заповненням його за формою основного імені. Це вимагає створення нових АЗ. При звірюванні АЗ з електронним каталогом на наявність праць науковця можливе знаходження його видань під іншими формами імені (тільки прізвище та ім'я, прізвище та аббревіатура імені та по-батькові). У такому випадку для можливості пошуку всі знайдені форми імені особи-науковця необхідно занести в визначене для цього поле. В випадках збігу прізвищ, імен, по-батькові, інформаційна примітка займає важливе місце стосовно ідентифікації особи, інформації про галузь науки, рід діяльності науковця.

Окрім традиційних «авторитетних полів» АЗ на імена осіб супроводжуються міжнародними ідентифікаторами: ISNI, VIAF, WorldCat, які прив'язують АФ НБУВ до міжнародного веб-середовища і передбачають можливість подальшого доповнення ці пошукових систем даними національних АФ стосовно імен видатних українських діячів науки, культури та освіти, що ще більш повно презентує Україну в міжнародному середовищі. Використання міжнародних ідентифікаторів в структурі АЗ НБУВ наближає авторитетну роботу до методики нормативного контролю.

Нормативний контроль являє собою організацію бібліотечних каталогів та бібліографічної інформації шляхом створення унікальних заголовків, які послідовно використовуються у каталогах та працюють разом з іншими організаційними даними. Нормативний контроль супроводжується міжнародними ідентифікаторами, що дає можливість пошуку в каталогах різних світових бібліотек.

Наприклад, як складова нормативного контролю виступає WorldCat — найбільша у світі бібліографічна база даних, яка утворюється спільними зусиллями більш ніж 72 000 бібліотек з 171 країни світу. WorldCat розширюється кожен день, база даних містить сотні мільйонів записів про всі види творів на 470 мовах світу. База призначена для забезпечення доступу до ресурсів в Інтернеті, де більшість користувачів починають свій пошук інформації.

Статус НБУВ як національної та наукової диктує напрями діяльності. Наразі Бібліотека концентрує свої технологічні та інтелектуальні зусилля на відображенні в електронному середовищі комплексної інформації про науку та науковців України, персоналії, які за методикою української бібліографії стосуються українці-

ки. Ці напрями можуть бути об'єктом створення в майбутньому національних АФ [4].

Висновки

Утвердження значної ролі НБУВ у функціонуванні вітчизняного науково-інформаційного простору реалізується шляхом розбудови його головних інтегруючих елементів, а саме: загальнонаціонального інформаційного порталу «Наука України», що дозволить здійснювати аналіз стану й проблем розвитку вітчизняної науки, підтримувати представлення праць українських вчених у глобальному інформаційному просторі; реалізовувати корпоративні інформаційні проекти наукових бібліотек з представленням наукового доробку вчених у ресурсах НБУВ.

Список використаних джерел

1. Ісаєва О. В. Місце авторитетної роботи в пріоритетних напрямках діяльності наукової бібліотеки // Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору: матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 21-23 жовтня, 2016 р.).- Київ, 2016.- С.365-370.
2. Лобузина Е. В. Информационный портал «Наука Украины: доступ к знаниям» / Е. В. Лобузина // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2017. – Вып. 14. – С. 35-46. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnan_2017_14_6.]
3. Лобузина К. В. Авторський профіль на порталі Національної Бібліотеки як інструмент презентації здобутків вченого та наукової установи // Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору: матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 21-23 жовтня, 2016 р.).- Київ, 2016.
4. Ісаєва О. В. Зв'язки в авторитетних даних як засіб удосконалення доступу до наукових ресурсів у веб-середовищі /Ісаєва О. В., Власова Т. Ю., Дорош М. В. // Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек: матеріали міжнар. наук. конф. (Київ,3-5 жовтня, 2017 р.).- Київ, 2017.- С.352-356.
5. Мартинюк О. М. Інституційний репозитарій як засіб самопрезентації наукової установи / Мартинюк О. М. // Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек: матеріали міжнар. наук. конф. (Київ,3-5 жовтня, 2017 р.).- Київ, 2017.- С.342-345.

УДК 025.323-021.53

Коваленко Світлана Георгіївна

Kovalenko Svitlana

науковий співробітник

Research staff member

ДПНБ України ім. В. О. Сухомлинського

Sukhomlynsky SSPL of Ukraine

**АВТОРИТЕТНИЙ ФАЙЛ „КОЛЕКТИВНІ АВТОРИ”
ЯК ЗАСІБ ІДЕНТИФІКАЦІЇ І РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ
НАУКОВОЇ УСТАНОВИ ТА МІЖБІБЛІОТЕЧНОЇ
КОРПОРАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

**AUTHORITATIVE FILE “COLLECTIVE AUTHORS”
AS A MEANS OF IDENTIFICATION AND
REPRESENTATION OF A SCIENTIFIC INSTITUTION
AND INTER-LIBRARY CORPORATE INTERACTION**

У статті представлено результати дослідження щодо створення й використання авторитетних файлів колективних авторів. Розкрито значення авторитетних файлів і авторитетного контролю для організації електронного каталогу і забезпечення його якості, а також використання їх як засіб ідентифікації та репрезентації наукової установи. Проаналізовано також важливість авторитетного контролю в умовах корпоративної взаємодії бібліотек.

The article presents the results of research on the creation and use of authoritative files of collective authors. The importance of authoritative files and authoritative control for the organization of the electronic catalog and ensuring its quality, as well as the use of them as a means of identification and representation of a scientific institution is disclosed. The importance of authoritative control in the conditions of corporate interaction of libraries is also analyzed.

Ключові слова: авторитетний контроль, авторитетні файли, колективні автори, репрезентація, ідентифікація, наукові установи, корпоративна взаємодія.

Keywords: authoritative control, authoritative files, collective authors, representation, identification, scientific institutions, corporate interaction.

Використання інформаційних технологій і засобів у процесах опрацювання бібліотечних фондів, збереження інформації та надання доступу до інформаційного ресурсу відкриває нові можливості й перспективи щодо організації повноцінного інформаційно-бібліографічного обслуговування користувачів і забезпечення їхніх інформаційних потреб на якісно новому рівні.

Завдяки впровадженню різних форм міжбібліотечної співпраці бібліотеки отримали можливість вийти за межі своїх електронних каталогів (ЕК), поширювати свої бібліографічні записи (БЗ) та використовувати інформацію, накопичену іншими бібліотеками. Проте результат корпоративної співпраці бібліотек залежить від певних умов, дотримання яких забезпечує рівень її ефективності. Одним із головних показників якості масивів бібліографічної інформації, створених з використанням автоматизованих бібліотечних інформаційних систем, є ступінь стандартизації під час формування основних полів БЗ, зокрема пошукових.

Розвиток корпоративних мереж, обмін бібліографічними базами даних, взаємне надання бібліотеками доступу до своїх інформаційних ресурсів потребують ведення автоматизованої каталогізації в єдиному форматі з дотриманням єдиних для всіх правил каталогізування. Кожна окрема бібліотека завдання стандартизації вирішує через створення й використання довідників різної структури, що містять нормативну інформацію, – так званих нормативних баз даних. Проте в процесі інтегрування інформаційних ресурсів різних бібліотек виникає проблема їх уніфікування. Особливо важливого значення набуває уніфікація в умовах корпоративної співпраці бібліотек для забезпечення максимальної точності, конкретності й чіткості у процесі створення БЗ і релевантного пошуку документів в ЕК як у межах однієї бібліотеки, так і в об'єднаних інформаційно-бібліотечних ресурсах. Тому формування і ведення авторитетних файлів (АФ) та авторитетний контроль (АК) є невід'ємною складовою частиною роботи з організації ЕК, важливим засобом забезпечення його якості та удосконалення інформаційно-пошукової системи бібліотеки (ІПС). У сучасних умовах завдання АК передбачає створення авторитетних/нормативних файлів та інтегрування їх в єдину базу нормативних даних як у межах одного ЕК, так і для

об'єднаних галузевих національних і міжнародних АФ [1].

Створення системи АК навіть у межах однієї бібліотеки потребує системного підходу в напрямі науково-інформаційного, методичного та організаційного забезпечення. Що стосується реалізації АК на рівні міжбібліотечної мережі – це питання має вирішуватися централізовано. Зокрема, важливість цієї роботи відзначена в Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року „Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України”. Одним із стратегічних напрямів розвитку бібліотечної справи, визначених у цьому документі, є „інтенсивний розвиток та актуалізація документно-інформаційних ресурсів бібліотек на традиційних та електронних носіях і забезпечення доступу до них” [1]. Серед заходів, спрямованих на досягнення цієї мети, є створення корпоративної бази даних національних АФ на осіб, організації, предметних заголовків, галузевих АФ.

Процеси корпоратизації й АК взаємопов'язані. З одного боку, ефективне функціонування корпоративних бібліотечних мереж неможливе без застосування АК, з іншого, – створення й функціонування мереж дає змогу бібліотекам отримувати якісні БЗ й уніфікувати точки доступу за рахунок використання авторитетних записів, що значно полегшує роботу бібліотек. Враховуючи актуальність застосування АК в умовах міжбібліотечної співпраці, постало питання проведення дослідження і з'ясування можливостей провідних освітянських бібліотек України щодо створення й використання АФ у процесі аналітико-синтетичного опрацювання документів і відображення їх в ЕК.

Формування АФ у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розпочато зі створення авторитетного файлу „Коллективні автори” [2]. Назви установ та організацій мають підлягати контролю, оскільки функціонування значних за обсягом бібліографічних записів породжує множину варіантів формулювань одного й того ж заголовка, що негативно впливає на результат бібліографічного пошуку.

База даних АФ „Коллективні автори” (АФ „КА”) ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського була створена у 2006 році на базі програмного забезпечення АБІС „ІРБІС” на основі карткової Картотеки назв колективного автора, яка велася з 2004 р. і стала

прообразом АФ „КА”, та включає в себе колективи/організації педагогіко-психологічного та освітянського напрямлення.

Джерелами створення АФ „КА” стали також офіційні видання НАН, НАПН та інших галузевих академій наук України, інформація з довідкових видань (енциклопедій, довідників), офіційна інформація з сайтів установ та організацій, видання установ та організацій тощо.

Формування й ведення авторитетного файлу „Колективні автори” гарантує уніфікацію назв колективів і організацій разом із варіантними формами назв, повноту відомостей про назви, а також створення єдиної системи посилань із відповідними поясненнями. Використання офіційної назви установи є кращім засобом ідентифікації, репрезентації та точнішого аналізу наукової діяльності як авторів (характеризує їх публікаційну активність), так і установи, яку вони представляють [3]. Для адекватної самопрезентації наукової установи у спеціалізованих системах і базах даних необхідно використання її членами офіційної назви установи при створенні індивідуальних профілів та у супровідній інформації до публікацій результатів досліджень у наукових журналах і репозитаріях, доповідях конференцій. Правильне використання належності до установи дає змогу краще ідентифікувати автора, сприяє виконанню точніших наукометричних розрахунків результатів наукової діяльності, а також може слугувати для демонстрації академічних досягнень у швидкий та ефективний спосіб. Це сприяє також коректному відображенню інформації в науково-метричних базах даних, що впливає на пошук і визначення цитованості публікацій.

Для уніфікації створення АФ „КА” на базі АБІС „ІРБІС” науковцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розроблена інструкція з правил заповнення полів і підполів. Зміст авторитетних записів АФ „КА” (поля та підполя) був визначений переліком формату авторитетних даних для колективів-організацій у АБІС „ІРБІС”. Обраний набір полів дав змогу сформувавши АФ, який повністю виконує своє головне призначення – підтримує процес каталогізації і ведення БЗ, а також сприяє підвищенню повноти і точності інформаційного пошуку в ЕК. Рисою створеного інформаційного продукту є зосередження в одному авторитетному

запису сучасної назви, назви іншими мовами, всіх попередніх, варіантних та скорочених назв колективу. Також заповнювалися поля, які несли деяку довідкову інформацію про колектив. Таким чином у процесі формування авторитетного запису заповнювалися такі поля:

Поле 210 – Основна (уніфікована) назва колективу

Поле 410 – Посилання типу „див.” (інші назви колективу)

Поле 510 – Посилання типу „див. також” (зв’язані основні назви колективу)

Поле 710 – Зв’язані основні назви колективу іншою мовою.

Поле 900 – Вид колективу/заходу

Поле 300 – Інформаційна примітка

Поле 801 – Джерело створення авторитетного запису

Поле 810 – Джерело, в якому виявлена інформація про заголовок.

Інші поля було зазначено як факультативні.

АФ „КА” створювався на назви постійних колективів/організацій за умови наявності їх документів у фондах ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Авторитетні записи створювалися на мові каталогізації - українській. Якщо назви колективів в різні часи наводилися двома і більше мовами, в тому числі на українській, для полегшення пошуку та формування авторських комплексів заголовків АФ „КА” створювався на українській мові. Назви на інших мовах записувалися в поле 710: зв’язані основні назви колективу /організації іншими мовами. Зміни назв установ відображалися в полі 510: Посилання типу „см. також”. Інші назви колективу /організації (ненормовані назви колективу /організації) - в полі 410: Посилання типу „см”.

Що стосується форми власності установи, було прийняте рішення при формуванні запису в базі даних „КА” для зручного і швидкого пошуку на перше місце ставити назву колективу, а потім зазначати форму власності.

Якщо назву колективу подано російською мовою, то його найменування, окрім української мови в полі 210 „Основне (уніфіковане) найменування колективу” також вводиться російською мовою у поле 510 „Посилання типу „див.”. У пошуковому словнику назва колективу з’являється як українською, так і російською мо-

вами. Якщо нова установа створена шляхом злиття двох інших установ, то в інформаційному записі пов'язуються три найменування: нове та обидва старі. Нижче наведений приклад формування авторитетного запису (см. рис.).

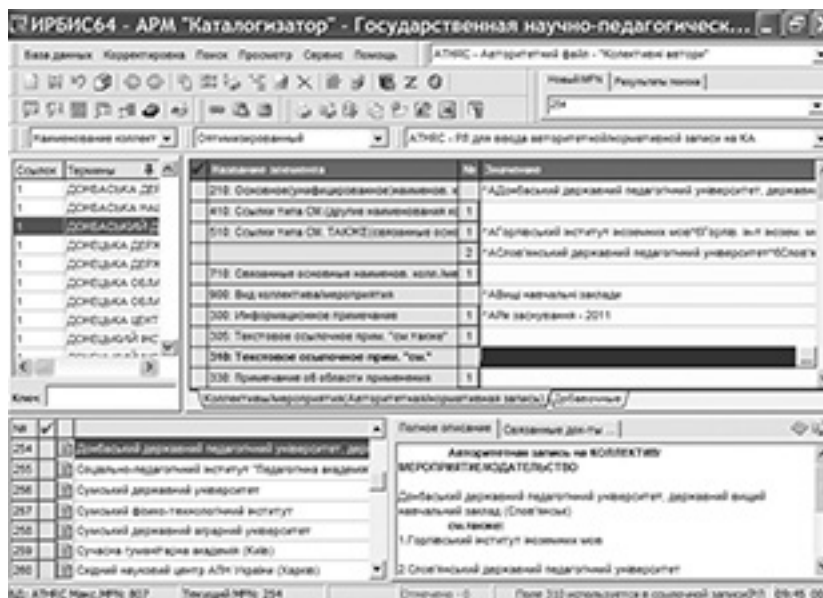

Рис. Авторитетний запис на назву установи
Донецкий державний педагогічний університет

На 01.11.2018 р. обсяг БД АФ „КА” становить понад 800 записів. Усі відомості про стан БД відображено в „Паспорті БД АФ „КА”, в якому зазначено дату створення АФ „КА”, та на базі якого програмного забезпечення, назви яких установ присутні БД АФ „КА”.

Для підвищення ефективності міжбібліотечної співпраці фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у 2016 р. провели дослідження питання формування галузевих АФ, в тому числі АФ „КА”, та їх використання в процесі опрацювання документів в ЕК. Дослідження проведено методом анкетування, для чого розроблено анкету, що містить зокрема такі запитання:

1. Чи знайомі ваші фахівці з технологією авторитетного/нормативного контролю для уніфікування заголовків бібліографічних записів?

2. На вашу думку, чи дасть змогу використання авторитетних файлів:

- уніфікувати введення інформації;
- поліпшити якість опрацювання документів;
- прискорити опрацювання документів;
- поліпшити рівень інформаційного забезпечення користувачів;
- оптимізувати пошук документів в ЕК.

3. Чи створюєте (використовуєте) ви авторитетні файли в процесі формування ЕК вашої бібліотеки?

4. Чи хотіли б ви отримувати від ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського авторитетні файли для використання в процесі створення БЗ у власному ЕК?

У ході дослідження опитано 35 бібліотек вищих педагогічних навчальних закладів України і деяких національних університетів України; відповіді надіслали 32 бібліотеки.

За результатами дослідження встановлено, що 17 з 32 опитаних бібліотек знайомі з технологією створення АФ. Виявлено, що більшість респондентів вважають, що використання АФ дасть змогу уніфікувати введення інформації (це 22 бібліотеки), поліпшити якість опрацювання документів (12 бібліотек), прискорити опрацювання документів (17 бібліотек), поліпшити рівень інформаційного забезпечення користувачів (14 бібліотек), оптимізувати пошук документів в ЕК (19 бібліотек). Проте АФ створюють лише кілька бібліотек, у тому числі АФ „КА” створюють 3 бібліотеки, що використовують програмне забезпечення САБ „ІРБІС”. Але за результатами опитування 19 бібліотек хотіли б використовувати АФ „КА”. Загалом 23 бібліотеки виявили бажання отримувати різні АФ від ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, з них 15 бібліотек, які працюють в різних програмних забезпеченнях, бажали б отримувати АФ „КА”. Але можливість надання АФ бібліотекам, які працюють не в САБ „ІРБІС” на сьогодні є проблемною, тому що не вирішено питання конвертування бібліографічних записів.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що більшість опитаних бібліотек не створюють АФ, а АФ „КА” створюють

лише 3 бібліотеки. Це цілком зрозуміло, оскільки робота зі створення АФ та їх підтримки в актуальному стані потребує часу, людських ресурсів, матеріальних витрат, яких бібліотекам часто бракує. Проте позитивним є той факт, що переважна більшість бібліотек бажає використовувати АФ при створенні своїх ЕК. І у цьому випадку повинен працювати фактор розвитку міжбібліотечної взаємодії, що потребуватиме упровадження уніфікації у процес електронної каталогізації, а це можливо лише за умови використання АФ.

Список використаних джерел

1. Коваленко С. Г. Авторитетні файли як засіб уніфікації в умовах формування єдиного інформаційного простору / Наталія Зоріна, Світлана Коваленко // Вісник Кн. палати. – 2017. – № 9. – С. 10–16.

2. Коваленко С. Г. Створення авторитетного файлу «Коллективний автор» на базі АБІС «ІРБІС» для електронного каталогу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / Коваленко С. Г., Гаврилюк Р. П. // Інформ. технології і засоби навчання. – 2009. – Вип. 2 (10). – Режим доступу <http://lib.iitta.gov.ua/7953/1/591-2019-1-PB.pdf>. - Назва з екрана. - Дата доступу: 20.09.2018 .

3. Назаровець М. Використання офіційної назви установи для репрезентації університету в системі Google Академія / Марина Назаровець // Вісник Кн. палати. – 2017. - №5. – С. 33-36.

УДК 025.4

Галицька Світлана Володимирівна

Halytska Svitlana

науковий співробітник,

Research staff member,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

АЛФАВІТНО-ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК ЯК ЛІНГВІСТИЧНИЙ ЗАСІБ БІБЛІОТЕЧНО- ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

SUBJECT INDEX AS A LINGUISTIC TOOL FOR LIBRARY AND INFORMATION TECHNOLOGY

У публікації розглянуто питання формування словника алфавітно-предметного покажчика в електронному каталозі наукової бібліотеки та доцільність його використання у тематичному пошуку за класифікаційною ієрархією.

The publication considers the question of the formation of the dictionary of the alphabetical index in the electronic catalog of the scientific library and the expediency of its use in the thematic search on the classification hierarchy.

Ключові слова: електронний каталог, алфавітно-предметний покажчик, класифікаційні індекси, предметний пошук.

Keywords: electronic catalog, alphanumeric index, classification indices, subject searching.

Основним завданням сучасної бібліотеки є забезпечення ефективного доступу до документованих знань, що вимагає удосконалення і оновлення технології пошуку у надвеликих масивах інформації, створення відповідного інструментарію і засобів для надання користувачам можливості знайти та відібрати інформацію, яка максимально точно задовольняє їх потреби.

Основними пошуковими елементами, які застосовує користувач під час самостійного інформаційного пошуку в бібліотечних базах даних, є назва, автор, змістові ознаки документа: розділ знань, класифікаційні індекси, ключові слова, предметні рубрики тощо. Важливо надати користувачеві можливість скористатися будь-якою з цих ознак, самостійно обрати найзручніші пошукові механізми та раціональні пошукові операції, за необхідності – активно використовувати для поглибленого багатоаспектного тематичного пошуку увесь комплекс пошукових методів і засобів, усі функціональні можливості інформаційної системи бібліотеки.

Бібліотечні класифікаційні системи як засоби змістового пошуку забезпечують комплектування документів за їх реальним змістом, встановлюють відповідність між працями представників різних наукових шкіл, різних епох, на різних мовах, втілених різними за знаковою природою інформаційними засобами. Мова класифікаційних індексів є контрольованою мовою індексування, здатною забезпечити ефективний доступ до класифікаційної ієрархії, необхідний для швидкої та зручної навігації у величезному масиві інформації, а також застосування системного підходу в

інтелектуальному пошуку і релевантність його результатів.

Стосовно пошуку за класифікаційним індексом, бажано мати можливість ознайомитися зі структурою, ієрархічною будовою та змістом класифікаційної системи та обрати класифікаційний індекс, відповідний запиту, або знайти класифікаційний індекс за алфавітно-предметним покажчиком (АПП), який виконує функцію навігатора пошуку за систематичною частиною. Знайдений індекс є ключем для формування переліку бібліографічних записів необхідної тематики.

АПП містить поняття, відображені саме в документах фондів бібліотеки, а не тільки в назвах творів або у заголовках рубрик. Він значно полегшує роботу з систематичною частиною скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ під час наукового опрацювання документів: допомагає розшукати необхідні поняття, які в АПП наведено в прямому та інверсованому вигляді, визначити їх розташування в робочих таблицях з урахуванням аспектів розгляду теми або предмета, допомагає вирішувати певні питання систематизації документів і розмежування тем між розділами та рубриками.

Словник АПП містить упорядкований перелік термінів для багатоаспектного тематичного пошуку. Терміни, які зустрічаються у різних рубриках, підрозділах і розділах, доповнено поясненнями аспектів розглядання певних предметів, процесів, явищ тощо.

АПП збирає під певним поняттям усі його характеристики, розосереджені у класифікаційних схемах по галузях знань, тобто встановлює зв'язки між різними темами та проблемами, які стосуються цього поняття. Комплекс підрубрик АПП, які містять інформацію про певні аспекти його розглядання, надає можливість вільно орієнтуватися у класифікаційних ієрархіях, здійснювати пошук за класифікаційними індексами з наступним доступом до документальної бази даних і одержанням переліку бібліографічних записів необхідних документів.

Вербальні терміни АПП спрощують орієнтування в деталях і аспектах змістового наповнення кожної рубрики. Це важливий компонент лінгвістичного забезпечення тематичного пошуку за класифікаційною ієрархією, який дозволяє конкретизувати запит і, таким чином, зменшити «інформаційний шум» або уникнути його.

Терміни АПП (слова і стійкі словосполучення, іноді аббревіатури) – лексичні одиниці, які несуть змістове навантаження: перелік термінів АПП до рубрики розкриває і пояснює її зміст, тобто певну тему, її окремі питання і аспекти її розглядання. Словник термінів АПП дозволяє формувати список предметних заголовків і рубрик, укладати предметний рубрикатор тощо. Доповнення описів рубрик переліком термінів АПП збільшує кількість точок доступу до кожного інформаційного ресурсу і значно підвищує вірогідність віднайдення документів певної тематики, тобто створює максимально сприятливі умови для використання будь-якої бібліотечної бази даних як під час інформаційного пошуку документів, так і у виконанні бібліотечних процесів. В результаті пошуку за термінами АПП і/або класифікаційними індексами користувач отримує весь масив документів (виданих будь-якою мовою) певної тематики і уникає небажаного «інформаційного шуму». Саме відсутність «інформаційного шуму» говорить на користь ієрархічних класифікаційних систем як найважливіших засобів систематизації, структурування і упорядкування інформаційних ресурсів, способів моделювання різних предметних галузей, представлення і організації знань в умовах електронного середовища. Детально розроблена класифікація є не лише атрибутом внутрішньобібліотечної технології, це – потужний засіб навігації, який дозволяє оперативно орієнтуватися у будь-якій предметній галузі.

Саме застосування АПП зумовлює повноцінне використання класифікаційної ієрархії в інтелектуальному пошуку. Він виконує пошукову, а також інтегративну функцію, яка забезпечує визначення взаємозв'язків між певними темами, поняттями, предметами, явищами тощо. Крім того, кожний термін АПП визначає зв'язки між Рубрикатором НБУВ і УДК, які дозволяють, за необхідності, окреслити напрямки подальшого пошуку за ієрархічною структурою будь-якої з цих класифікаційних схем.

Інформаційно-пошукова система бібліотеки дозволяє доповнювати рубрики новими термінами АПП, що є актуальним для максимально точного і всебічного відображення змісту рубрики, для фіксування прийнятих методичних рішень, пов'язаних з появою нових напрямів наукових досліджень, розробленням нових технологій, науковими відкриттями та зміною інформаційних

потреб користувачів, а також у складних випадках індексування. Кількість термінів АПП до однієї рубрики не обмежена, що зумовлює можливість додаткового внесення важливих понять, які окреслюють змістове наповнення рубрик і які доцільно використовувати як пошукові елементи.

Отже, свою базу, інформаційну функцію бібліотека виконує за допомогою пошукового апарату, реалізованого в автоматизованій бібліотечно-інформаційній системі як сукупність пошукових словників. При цьому різні способи пошуку не є альтернативними, вони доповнюють один одного. Найякісніший багатоаспектний інтелектуальний пошук в електронному каталозі забезпечується саме інформаційно-пошуковою мовою ієрархічного типу за підтримки словника АПП.

Мова предметних рубрик АПП є зрозумілою для всіх користувачів, а пошук за змістовими ознаками документів за АПП – зручний та доступний, адже для роботи зі словником термінів АПП користувачу не потрібні спеціальна бібліографічна підготовка і розуміння ієрархії таблиць класифікації ББК або УДК, він може самостійно відшукати потрібну інформацію. Тому створення контрольованого словника предметних рубрик АПП і застосування його на практиці сприяє оптимізації пошукових процедур, удосконаленню оперативного тематичного доступу до електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, підвищує технологічний рівень комплексного пошукового апарату електронного каталогу бібліотеки, забезпечує задоволення інформаційних потреб користувачів у повному обсязі та зумовлює продуктивність і релевантність інформаційного пошуку.

Список використаних джерел

1. Лобузін К. В. Електронний каталог НБУВ: проблеми адаптації до умов сучасного інформаційного середовища / К. В. Лобузін, А. Г. Ключок // Бібл. вісн. – 2011. – № 4. – С. 3–10.
2. Лобузін К. В. Сучасні підходи до інтеграції електронних бібліотечних інформаційних ресурсів // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 12. – С. 24–28.
3. Лобузін К. В. Удосконалення рубрикатора наукової бібліотеки як лінгвістичної основи пошукової інформаційно-комунікативної системи / К. В. Лобузін, С. В. Галицька, Н. В. Орешина // Наукові праці НБУВ. – 2016. — Вип. 44. – С. 448–460.
4. Рубрикатор НБУВ. Скорочений варіант / К. В. Лобузін, С. В. Галицька,

Н. Я. Зайченко, Т. С. Медвідь, Н. В. Орешина, І. П. Перенесієнко, О. Г. Сандул ;
відп. ред. К. В. Лобузінa ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського.
– Київ, 2016. – 570 с.– (Рубрикатор Національної бібліотеки України імені
В. І. Вернадського).

УДК 025.4

Костиря Борис Миколайович

Kostyria Borys

молодший науковий співробітник,

Junior Research Fellow,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ПРОБЛЕМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЛІТЕРАТУРИ З ГУМАНІТАРНИХ НАУК

THE SYSTEMATIZATION OF LITERATURE ON THE HUMANITIES

У публікації порушуються проблеми систематизації літератури з гуманітарних наук, відмінностей між УДК і Рубрикатором НБУВ. У філософських науках в УДК більш представлені нетрадиційні, езотеричні напрями, а естетика розроблена мало. Упровадження тематичного навігатора стало важливим нововведенням у роботі НБУВ. Тематичний навігатор — це приклад того, як бібліотека може виконувати роль експерта для користувачів.

The publication challenges the systematization of literature on the humanities, the differences between the UDC and the VNLU's Rubricator. In philosophical sciences, the UDC is more represented by non-traditional, esoteric trends, and little aesthetics has been developed. Implementation of thematic navigation was an important innovation in the work of VNLU. Thematic Navigator is an example of how a library can serve as an expert for users.

Ключові слова: систематизація, глобальні комунікації, тематичний навігатор.

Keywords: systematization, global communications, thematic navigator.

З упровадженням УДК в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського у 2017 році робота систематизатора значно ускладнилася, стала вимагати додаткових навичок. Дві класифікаційні системи — УДК і Рубрикатор НБУВ суттєво відрізняються одна від одної, тому потребують до деякої міри перебудови психології систематизатора. Бібліотекар, який засвоює УДК, повинен переключитися на західний стиль мислення, на європейський дискурс соціогуманітарних знань.

З посиленням функцій глобальних комунікацій з'явилась ідея про те, що читальний зал може розповсюдитись на цілий світ. При цьому зростає роль бібліотекарів як експертів, фахівців із опрацювання інформації. К. В. Лобузін пише: «Інформаційний простір — це не тільки технологічна база, представлена розташованим усюю землею кулею комп'ютерно-телекомунікаційним обладнанням, каналами зв'язку, засобами доступу до даних і самими даними, а насамперед система відносин між виробниками, розповсюджувачами, зберігачами та споживачами інформації» [2; 36]. Про проблеми нинішнього етапу комплексного опрацювання документів пишуть сучасні дослідники [1].

На мою думку, бібліотека в майбутньому повинна бути не тільки вмістилищем інформаційних ресурсів, але й місцем проведення культурних заходів, спілкування. Коли робиться акцент на дистанційних користувачів, ці особливості втрачаються, нівелюються. Раніше чимало науковців, крім усього іншого, могли зустрічатися один із одним у бібліотеці. Тепер, коли користувач одержує більшу частину інформації з Інтернету, зокрема і з сайтів бібліотек, цього вже немає. Як електронна книжка не може замінити для багатьох паперову, так і електронні ресурси не можуть замінити решту ресурсів. Із упровадженням нових технологій бібліотека перестає бути власне бібліотекою й перетворюється на інформаційний центр.

Упровадження УДК в Україні означало переорієнтацію на західний спосіб мислення, євроінтеграцію в бібліотечній галузі.

Тривалий час бібліотекарі НБУВ розробляли власний Рубрикатор на основі ББК, але тепер він значною мірою втратив свою актуальність. Треба порушити питання відмінностей між УДК і Рубрикатором НБУВ у сфері гуманітарних наук. Роман в УДК, на відміну від Рубрикатора НБУВ, представлений такими жанровими різновидами, як психологічний, роман звичаїв і характерів, авантюрний, соціальний, роман-буфонада, роман-тези, роман про подорожі, науковий, світоглядний (екзистенційний), релігійний, містичний, моралізаторський, буколічний, сільський, роман-містерія, бульварний, епістолярний, символічний, кабалістичний. Деякі жанрові визначення навіть є суперечливими. У Рубрикаторі НБУВ представлені основні жанрові різновиди. Теорія літератури в УДК представлена бідніше. Ціле розмаїття проблем зведено до кількох рубрик. У філософських науках в УДК більш представлені нетрадиційні, езотеричні напрями, а естетика розроблена мало. Перше пов'язано з тим, що на Заході більше розвивались ідеалістичні напрямки філософії, а в соціалістичних країнах – матеріалістичні. У кризові періоди історії загострюється інтерес до містичних, езотеричних учень. Історія філософії в УДК представлена схематично.

У процесі впровадження УДК виникали такі труднощі, як більш вільна побудова індексів цієї класифікаційної системи, на відміну від більш регламентованої ББК. Це дає простір для творчості, але водночас створює небезпеку хаотичності. Упровадження тематичного навігатора стало важливим нововведенням у роботі НБУВ. Він дозволяє на основі двох класифікаційних систем поліпшити процес пошуку необхідної літератури користувачам. Його основою став «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки». Тематичний навігатор допоможе зорієнтуватися у великому масиві інформації, який постійно зростає. Він ділить інформаційний масив на книжкові, періодичні видання і реферативні бази даних. Наприклад, у розділі «Філософія» у фондах НБУВ представлено 4688 книжкових видань, 534 – періодичних, 2397 одиниць реферативної інформації. Зараз уже важко бути широким спеціалістом і більш поширеною стає вузька спеціалізація. Навіть у вузькій галузі науки кількість інформації зростає настільки, що одна людина не може за нею встежити. Це

один із проявів футурошоку, про який писав Е. Тоффлер. Тематичний навігатор – це приклад того, як бібліотека може виконувати роль експерта для користувачів.

Список використаних джерел

1. Лобузінa К. В. Адаптація лінгвістичних засобів наукової бібліотеки до вимог інтернет-середовища та міжнародних стандартів / К. В. Лобузінa, С. В. Галицька, Н. В. Орешина // Бібл. вісн. – 2017. – №. 4. – С. 3–7.

2. Лобузінa К. В. Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності: монографія. — К.: Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, 2012. — 252 с.

УДК 025.4

Медвідь Тетяна Станіславівна

Medvid Tetiana S.

молодший науковий співробітник,
Junior researcher,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
V. Vernadsky National Library of Ukraine

РОЗДІЛ «ЕКОНОМІКА. ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ» В ТЕМАТИЧНОМУ НАВІГАТОРІ: НОВІ ПОШУКОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ КОРИСТУВАЧІВ

THE SECTION «ECONOMICS. ECONOMIC SCIENCES» IN THE THEMATIC NAVIGATOR: NEW SEARCH CAPABILITIES FOR USERS

У публікації розглянуто тематичний пошук на прикладі розділу навігатора «Економіка. Економічні науки». Визначено, що тематичний навігатор сприяє підвищенню ефективності інформаційного пошуку джерел наукової інформації.

The article discussed thematic search on the example section of the navigator «Economics. Economic Sciences». It is determined that the thematic navigator contributes to the increase of the efficiency of the information search of sources of scientific information.

Ключові слова: розділ, рубрика, тематичний навігатор, інформаційний пошук.

Keywords: section, rubric, thematic navigator, information search.

Завдання сучасної бібліотеки – сприяти інтеграції електронних каталогів з наданням доступу до електронних інформаційних ресурсів, зокрема, забезпечити ефективну навігацію у власному інформаційному ресурсі, який охоплює усе різноманітне середовище накопиченого наукового знання, досвіду в усіх сферах людської діяльності, надати користувачу можливість швидко і зручно знайти потрібну інформацію, одержати повну і релевантну відповідь на свій тематичний запит.

Зростає значення засобів, які застосовують користувачі для орієнтування на бібліотечних сайтах, що, відповідно, викликає підвищення вимог до інструментів реалізації систем навігації. Комплекс основних елементів навігації має надавати користувачу усі можливості пошуку найзручнішим для нього, доцільним і оптимальним способом.

Тематичний навігатор, розроблений відділом інформаційно-комунікаційних технологій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) і розміщений на сайті, є потужним і зручним засобом навігації в масивах інформаційних ресурсів НБУВ, зокрема, тематичного пошуку за класифікаційними індексами.

Варто зазначити, що основою для створення тематичного навігатора стала база даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки». Скорочений варіант таблиць Рубрикатора НБУВ – це органічна підсистема інформаційно-пошукової, інформаційно-комунікативної системи НБУВ, компонент лінгвістично-довідкового забезпечення автоматизованої бібліотечної технології.

За допомогою тематичного навігатора пошук здійснюється одночасно в електронному каталозі НБУВ, який містить книжкові та періодичні видання, і в реферативній базі даних.

Тематичний навігатор наочно демонструє класифікаційну ієрархію інформаційного ресурсу бібліотеки, складниками якого є усі розділи знань. Саме такий вигляд дозволяє користувачам переходити від однієї теми до іншої, з будь-якого рівня класифікаційної ієрархії на рівень вище або нижче для розширення або звуження меж тематичного пошуку, обирати необхідний розділ і переглядати його структуру, відкривати певні рубрики для перегляду їхнього змісту.

Розглянемо тематичний пошук на прикладі розділу навігатора «Економіка. Економічні науки».

Тематичний навігатор надає можливість обрати необхідний розділ з класифікаційної ієрархії, за якою упорядковано фонди бібліотеки:

Економіка. Економічні науки.

Основні підрозділи:

Світова економіка

Економіка окремих країн і частин світу

Надалі інформаційний пошук у тематичному навігаторі можна здійснювати за певними підрозділами, а також за їхньою структурою, заданим терміном або термінологічним сполученням тощо. Це досить зручно, адже більшість термінів і понять різної тематики є тотожними, але тематично можуть відображатися в різних розділах знань. Саме пошук за терміном або термінологічним сполученням є найефективнішим для користувача через те, що він має змогу знайти певну рубрику систематичного каталогу, визначити її місце у класифікаційній ієрархії, а також побачити кількість документів, зібраних під цією рубрикою і перейти до їх переліку.

Так, наприклад, скористаємося терміном «ринок» для обмеження сфери пошуку, тобто для виокремлення із класифікаційного ряду комплексу рубрик певного тематичного наповнення, в яких слід продовжувати пошук:

**РИНКОВА ЕКОНОМІКА
ЕКОНОМІКА МІЖНАРОДНИХ
ЗВ'ЯЗКІВ (РИНОК БЕЗ КОРДОНІВ)
ТРУДОВІ РЕСУРСИ
ФІНАНСИ. КРЕДИТ. ГРОШОВИЙ ОБІГ
КРЕДИТ СВІТОВА ЕКОНОМІКА ВНУТРІШНЬОЇ
ТОРГІВЛІ МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ФІНАНСИ. ГРОШОВИЙ ОБІГ. КРЕДИТ**

Своєю чергою, певний підрозділ містить відповідні, підпорядковані йому, рубрики та підрубрики. Хоча загальну кількість рубрик робочих таблиць класифікації значно скорочено, але їх достатньо для того, щоб користувач мав змогу зорієнтуватися у потрібній тематиці. Крім того, тематичний навігатор надає відомості щодо кількості документів, зібраних під певною рубрикою. Зручним є те, що документи одразу поділяються на книжкові видання, періодичні видання та записи з реферативної бази.

Так, для рубрики «Кредит» маємо таку кількість документів:

**книжкові видання – 351,
періодичні видання – 356,
реферативна інформація – 262.**

Тематичний навігатор забезпечує швидкий перехід з рубрики до бібліографічної бази даних з формуванням бібліографічних записів документів відповідної тематики і дозволяє користувачу обирати напрям інформаційного пошуку серед конкретного виду документів.

Описи рубрик тематичного навігатора містять відповідні класифікаційні індекси і заголовки рубрик універсальної десятикової класифікації (УДК). Так, для рубрики «Кредит» маємо перелік індексів УДК:

336.717.71 Операції з цінними паперами. Біржові операції (на основі комісійних)

336.76 Фондовий ринок. Ринок грошей. Ринок капіталу. Управління приватним майном за дорученням

336.761 Ринки цінних паперів. Біржові операції з облігаціями, акціями, цінними паперами. Фондові біржі

336.763 Цінні папери. Акції та паї

336.77 Кредит. Кредитна справа. Економічна функція кредиту

Ці індекси визначають повний або частковий збіг змісту рубрик двох класифікацій, що сприяє оптимізації інформаційно-пошукової системи бібліотеки і допомагає процесам інтеграції власної системи організації знань бібліотеки у міжнародний бібліотечний простір.

Отже, тематичний навігатор є важливим складником інформаційно-пошукової системи НБУВ, який сприяє підвищенню ефективності інформаційного пошуку джерел наукової інформації і забезпечує високий рівень і релевантність результатів пошуку. А його впровадження є важливим етапом модернізації бібліотечної

діяльності і адаптації бібліотеки до умов сучасного інформаційного суспільства.

Список використаних джерел

1. Лобузіна К. В. Електронний каталог НБУВ: проблеми адаптації до умов сучасного інформаційного середовища / К. В. Лобузіна, А. Г. Ключок // Бібл. вісн. – 2011. – № 4. – С. 3–10.
2. Лобузіна К. В. Сучасні підходи до інтеграції електронних бібліотечних інформаційних ресурсів // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 12. – С. 24–28.
3. Лобузіна К. В. Адаптація лінгвістичних засобів наукової бібліотеки до вимог інтернет-середовища та міжнародних стандартів / К. В. Лобузіна, С. В. Галицька, Н. В. Орешина // Бібл. вісн. – 2017. – №. 4. – С. 3–7.
4. Рубрикатор НБУВ. Скорочений варіант / К. В. Лобузіна, С. В. Галицька, Н. Я. Зайченко, Т. С. Медвідь, Н. В. Орешина, І. П. Перенесієнко, О. Г. Сандул ; відп. ред. К. В. Лобузіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 570 с. – (Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського).

УДК 025.4

Орешина Наталія Володимирівна

Orieshyna Nataliia V.

молодший науковий співробітник,
junior researcher,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

РОЗБУДОВА РОЗДІЛУ «ЗАГАЛЬНОНАУКОВЕ І МІЖДИСЦИПЛІНАРНЕ ЗНАННЯ» В ТЕМАТИЧНОМУ НАВІГАТОРІ НБУВ

BUILDING THE SECTION «GENERAL SCIENTIFIC AND INTERDISCIPLINARY KNOWLEDGE» IN VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE THEMATIC NAVIGATOR

Розглянуто роль і місце загальнонаукового і міждисциплінарного знання у сучасній науці, перспективи розділу «Загальнонаукове і міждисциплінарне знання» в пошуковій системі НБУВ.

The article discussed the role and place of general scientific and interdisciplinary knowledge in modern science, as well as the reflection and prospects of the section «General scientific and interdisciplinary knowledge» in Vernadsky National Library of Ukraine search system.

Ключові слова: Рубрикатор НБУВ, загальнонаукове і міждисциплінарне знання, тематичний навігатор.

Keywords: The Rubricator of The Vernadsky National Library of Ukraine, general scientific and interdisciplinary knowledge, thematic navigator.

Виокремлення розділу «Загальнонаукове і міждисциплінарне знання» у структурі Рубрикатора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) зумовлене посиленням інтеграційних процесів, які охоплюють усі напрямки соціальних, природничих та технічних наук. Різні підходи, засоби й методи пізнання, притаманні сучасним науковим дослідженням, поєднуються у міждисциплінарні системи знання на підґрунті визначених логічних зв'язків між ними. Кожний компонент цієї системи на певному етапі розвитку наукового пізнання може стати домінуючим, поєднати самостійні спеціалізовані предмети й розділи знань і викликати появу нової міждисциплінарної дисципліни.

Умовно у комплексі «Загальнонаукове і міждисциплінарне знання» можна виділити дві групи наук:

- загальнонаукове знання – до нього належать формальні науки, тобто сукупність наук, які досліджують формальні системи: методологія, теорія систем, кібернетика, семіотика, інформатика тощо;
- міждисциплінарне знання – охоплює науки, об'єкти вивчення яких потребують комплексного підходу: глобалістика, комплексне дослідження людини, космічні дослідження.

Під розділом «Загальнонаукове і міждисциплінарне знання» та його підрозділами збираються документи з питань науки та наукових напрямів, дисциплін, концепцій, теорій, проблем, які за своїм змістом знаходяться за межами усього спектру класичних наук і технологій, висвітлюють питання зв'язків і єдності між різними галузями наукового знання, комплексного наукового вивчення предметів і явищ тощо. Дисципліни і наукові теорії, що належать до загальнонаукового та міждисциплінарного комплексу, спрямовані на задоволення методологічних та процедурних проблем

науки; їх принципи, методи, термінологічний апарат, технічні засоби широко використовуються в інших науках та галузях практичної діяльності. Розділ «Загальнонаукове і міждисциплінарне знання» є достатньо новим розділом Рубрикатора НБУВ, його не можна віднести до вже існуючих груп наук.

В генеральному систематичному каталозі НБУВ розділ «А Загальнонаукове і міждисциплінарне знання» відкрито 1998 р. Рубрикатор НБУВ налічує 46 рубрик відповідної тематики. Розділ перебуває в стадії розробки.

На основі бази даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки» було створено тематичний навігатор, розміщений на сайті НБУВ – зручний та сучасний засіб інтелектуального пошуку.

Тематичний навігатор, розроблений відділами комплексного опрацювання документів та інформаційно-комунікаційних технологій НБУВ і розміщений на сайті бібліотеки, розпочинається розділом «Загальнонаукове і міждисциплінарне знання», який налічує шість основних поділів та п'ятнадцять рубрик загалом. Основні поділи розділу:

Семіотика

Системні дослідження

Інформатика та обчислювальна техніка, кібернетика (теорія керувальних систем), інформатизація та кібернетизація. Інформаційне суспільство

Глобальні проблеми сучасності (глобалістика)

Комплексне вивчення людини (людиназнавство)

Інші комплексні проблеми сучасності. Науково-технічний прогрес (НТП). Проблема освоєння космосу тощо

Розділ потребує доопрацювання: подальшої деталізації рубрик і оснащення їх методичним апаратом: методичними вказівками, додатковими заголовками, посиланнями, відповідними рубриками УДК.

Подальша деталізація рубрик здійснюється залежно від накопичення документів під рубриками та відносно до попиту користувачів.

Варто зазначити, що документи галузевого характеру, які висвітлюють певний аспект розглядання теми або предмету, збираються у відповідних галузевих розділах. Так, наприклад, до-

кументи з питань симптоматології (семіотики) у скороченому варіанті Рубрикатора НБУВ збираються під рубрикою «Р34 Загальна діагностика», з питань семіотики культури – під рубрикою «Ч111 Теорія культури. Культурологія», з питань семіотики як допоміжної історичної дисципліни – під рубрикою «Т2 Джерелознавство. Допоміжні історичні дисципліни» тощо. Документи, в яких розглянуто питання і проблеми семіотики як науки взагалі, з урахуванням усіх аспектів розглядання, збираються у розділі «А Загальнонаукове і міждисциплінарне знання» під рубрикою «А3 Семіотика». Кожна з підрубрик цієї рубрики оснащується детально розробленим апаратом посилань до конкретних рубрик відповідних галузевих розділів.

Розглянемо заповнення рубрики «Семіотика». Семіотика – наука про знаки та знакові системи, знакову (що використовує знаки) поведінку та знакову – лінгвістичну та нелінгвістичну комунікації. Семіотика виникла в 50-ті рр. на перетині структурної лінгвістики, кібернетики та теорії інформації і стимулювала антропологічне вивчення комунікації, символізму, а також розвиток когнітивної та структурної антропології.

Тобто, семіотика є наукою про знаки. Тому для розглядання загальних питань семіотики визначаємо рубрику УДК «Системи письма і писемності» розділу «00 Загальні питання науки та культури» загального відділу. Основними складниками семіотики є такі науки:

- синтаксис – наука про відношення між самими знаками (наприклад, правила побудови виразів);
- семантика – наука про відношення між знаками та об'єктами (значеннями знаків);
- прагматика – наука про відношення між знаками та користувачами (наприклад, аналіз залежності значення від контексту).

Назви цих наук, які пояснюють зміст рубрики «Семіотика» вносимо у поля додаткових заголовків, які окреслюють напрямки подальшої деталізації рубрики за умови накопичення достатньої кількості документів.

Рубрика «А31/35 Семіотика в окремих галузях» збирає документи, які розглядають питання і проблеми, спільні для семіотики та певної галузі наукового пізнання, наприклад:

Семіотика та історія
Семіотика і математична кібернетика
Семіотика і мовознавство
Семіотика і філологія

Для рубрики «Семіотика в окремих галузях» тематичного навігатора зазначаємо кілька відповідних рубрик, наведених у таблицях УДК: 930.2:81'22 Семіотика як допоміжна історична наука; 519.76 Семіотика. Математична теорія систем символів. Математична лінгвістика; 81'22 Загальна теорія знаків щодо мовознавства. Семіологія. Семіотика; 801.7:81'22 Семіотика як допоміжна філологічна дисципліна. Вивчення філології за допомогою рукописів тощо. За необхідності, переліки додаткових заголовків і рубрик УДК будуть доповнюватися.

Розділ «Загальнонаукове і міждисциплінарне знання» продовжує поповнюватися новими термінами і підрубриками. Оскільки інтеграційний характер сучасної науки зростає, отже і розділ має розвиватися та поширюватися. Тематичний навігатор НБУВ має всі необхідні засоби для найкращого відображення структури розділу і тематичного пошуку необхідної інформації з гарантованим одержанням релевантної відповіді.

Список використаних джерел

1. Лобузінa К. В. Електронний каталог НБУВ: проблеми адаптації до умов сучасного інформаційного середовища / К. В. Лобузінa, А. Г. Клочок // Бібл. вісн. – 2011. – № 4. – С. 3–10.
2. Лобузінa К. В. Адаптація лінгвістичних засобів наукової бібліотеки до вимог інтернет-середовища та міжнародних стандартів / К. В. Лобузінa, С. В. Галицька, Н. В. Орешина // Бібл. вісн. – 2017. – № 4. – С. 3–7.
3. Лобузінa К. В. Удосконалення рубрикатора наукової бібліотеки як лінгвістичної основи пошукової інформаційно-комунікативної системи / К. В. Лобузінa, С. В. Галицька, Н. В. Орешина // Наукові праці НБУВ. – 2016. – Вип. 44. – С. 448–460.
4. Орешина Н. В. Систематичний каталог НБУВ: інноваційність змісту в традиційності виконання / Н. В. Орешина // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – Вип. 38. – С. 170–184.
5. Рубрикатор НБУВ. Скорочений варіант / К. В. Лобузінa, С. В. Галицька, Н. Я. Зайченко, Т. С. Медвідь, Н. В. Орешина, І. П. Перенесієнко, О. Г. Сандул ; відп. ред. К. В. Лобузінa ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 570 с. – (Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського).

УДК 017:94(477)

Крещенко Лола Маноновна
Kreschenko Lola

молодший науковий співробітник,
Junior Research Fellow,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського
НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ВІДОБРАЖЕННЯ ПЕРІОДУ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В СКОРОЧЕНОМУ РУБРИКАТОРІ НБУВ

THE PERIOD OF THE CONTEMPORARY HISTORY OF UKRAINE IN THE ABBREVIATED NOMENCLATURE VNLU

Розглянуто особливості представлення в каталозі НБУВ документів за темою Новітньої історії України. Продемонстровано особливості виокремлення певних тематичних аспектів.

The peculiarities of presentation in the catalog of VNLU's documents on the theme of the Contemporary history of Ukraine are considered. The main distinct subheadings and features of the development of certain thematic aspects are demonstrated.

Ключові слова: новітня історія, е-каталог, бібліотечна класифікація.

Keywords: contemporary history, e-catalog, library classification.

У 2011 р. під грифом Інституту історії України НАНУ побачив світ двотомник «Економічна історія України». Відповідальний редактор В.Смолій і колектив із 38 авторів побудували частини двотомника за прийнятою в Європі шестичленною періодизацією: прадавня, давня і середньовічна історія, ранній новий час, модерна доба і новітня епоха. Остання мала приблизно однаковий обсяг з усіма попередніми епохами, разом узятими, що пояснюється підвищеною увагою суспільства до історії ХХ – початку ХХІ ст. [2, С.172]

Енциклопедія історії України визначає Новітню історію як «сучасний період історії, який охоплює 20 – поч. 21 ст., тобто добу

індустріального суспільства та становлення постіндустріального суспільства» [0]. Відповідному періоду в скороченому рубрикаторі НБУВ відповідає рубрика «ТЗ(4УКР)6 – Новітня історія України». Хронологічно вона охоплює часовий проміжок від 1900 р. до сучасності [4, С. 182–184]. До періоду віднесено частину ХХ ст., котру прийнято включати до пізньомодерної історії (1900–1914), попри те, що початком Новітньої історії серед науковців прийнято вважати початок Першої світової війни.

Періодизація історії має справу з складними явищами соціального життя у відмінних часових і просторових координатах. Необхідно пам'ятати про допоміжне призначення кожної періодизації, спрямованої на впорядкування історичної інформації з метою її дослідження, керуватися співмірністю критеріїв для різних суспільних об'єктів і часових протяжностей [0].

У сучасних наукових дослідженнях, політиці, ідеології, публіцистиці використовуються різноманітні підходи до періодизації історії. Найбільш прийнятним і поширеним залишається традиційний поділ світової історії на доісторичну, давню, середньовічну, нову й новітню; він є умовним і ґрунтується переважно на глибоких змінах у людській свідомості та комунікаціях, залишаючи певний простір для пересування меж періодів залежно від специфіки регіону. Початок часового періоду Новітнього часу в рубрикаторі НБУВ певним чином суголосний практиці відображення критерію часу в рубриках «Часових періодів» Європіани. Всього їх дев'ять – «1200–1299», «1300–1399», «1400–1499», «1500–1599», «1600–1699», «1700–1799», «1800–1899», «1900–1999», «2000–2018». Особливість такої рубрикації становить відсутність прив'язки початку/кінця періоду до конкретних дат, приміром падіння Константинополя чи закінчення Першої світової війни – певних поворотних подій загальноєвропейського значення, визнаних рубіжними у історичній періодизації. Подібна формалізація вираження часу використовується у бібліотечних класифікаційних системах для відображення аспекту змісту документа.

У радянській ББК певні періоди Новітнього часу розмежовувалися в межах двох паралельних формацій – загальний типовий поділ «7» стосовно історичних реалій Новітнього часу в соціалістичних країнах і «6» щодо капіталістичних країн світу. Викори-

стання останнього поділу виражалось у неодмінно негативному відтінку заголовків. На початку кожного внутрішнього хронологічного підрозділу окремим спеціальним типовим поділом неодмінно створювалася рубрика «-091». Внаслідок такого комбінування перша рубрика кожного розділу загального типового поділу «6» була тенденційно негативною: «ТЗ(0)61-091 – Перший етап загальної кризи капіталізму. Період 1917–1939», «ТЗ(0)63-091 – Подальше поглиблення загальної кризи капіталізму. Період з 1945» і т. д. Таким чином нав'язувалося переконання про безперервну кризу капіталізму Новітнього часу. До того ж читач міг навіть не цікавитися цією темою, а просто вести пошук у систематичному каталозі за роздільниками рубрик [3, С.27].

Так, першій за відображенням хронологічно періодом рубриці періоду Новітнього часу в рубрикуаторі НБУВ «ТЗ(4УКР)60–Україна в період 1900–1917 рр.» [4, С.182] за допомогою спеціальних типових поділів створено підрубрики для розкриття окремих соціально-економічних аспектів періоду: «Історія аграрних відносин в Україні в період 1900–1917 рр.» (виокремлена у ній підрубрика «Столипінська аграрна реформа в Україні»), «Історія розвитку промисловості в Україні в період 1900–1917 рр.», «Молодь в період 1900–1917 рр.», «Земства в Україні в період 1900–1917 рр.» тощо. Вищевказані рубрики універсальні як для будь-яких хронологічних періодів, так і їхніх окремих частин. Разом з тим, кожен період неодмінно позначений подіями та явищами, котрі потребують окремого представлення у бібліотечному каталозі, тож за допомогою спеціальних типових поділів створюються відповідні ієрархічно підпорядковані рубрики.

Рубрика «ТЗ(4УКР)611 – Україна в період 1917–1921 рр.» [4, С.183] має розгалуженішу структурну побудову внутрішньої хронології періоду, обумовлену потребою відображення усєї динаміки Української революції 1917–22 рр.: «ТЗ(4УКР)611-32 – Центральна Рада», «ТЗ(4УКР)611-34 – Гетьманат», «ТЗ(4УКР)611-35 – Українська народна республіка (УНР)», «ТЗ(4УКР)611-36 – Директорія», «ТЗ(4УКР)611-43 – Махновський рух» та ін.

Рубрика «ТЗ(4УКР)613 – Радянська модернізація України в 1921–1939 рр.» [4, С.183] має підрубрики, котрі акумулюють документи з питань нової економічної політики (НЕП), колек-

тивізації, голодомору, руху опору 20-30-х, репресій.

Рубрика «ТЗ(4УКР)62 – Україна в період 1939–1953 рр.» [4, С.183-184] хронологічно охоплює період Другої світової війни. Відповідний період тематично охоплює ледь не всю рубрику: «ТЗ(4УКР)622 – Україна в період Другої світової війни (1939–1945 рр.)»

Розділ «ТЗ(4УКР)63 Україна в період 1953–1991 рр.» [4, С.184] структурно поділяється два великих періоди: «ТЗ(4УКР)630 – Україна в період 1953–1980 рр.» та «ТЗ(4УКР)634 – Україна в період другої половини 1980-х років – 1991 р.». Тематично розділ структуровано підрубрикою «ТЗ(4УКР)63-498 – Дисидентський рух», де збирається література стосовно руху опору неконформістів, підрубриками «ТЗ(4УКР)63-7 – Історія культури та побуту України», «ТЗ(4УКР)63-8 Шелест, П.Ю.», «ТЗ(4УКР)63/64-8 Лук'яненко, Л.Г.», «ТЗ(4УКР)63/64-8 Чорновіл, В.М.».

Період сучасності Новітньої історії України виокремлено підрубрикою «ТЗ(4УКР)64 – Історія України з 1991 р.» [4, С.184]. Здобуття Україною незалежності перетворило її на самостійного гравця у сфері міждержавних відносин, тому в даному розділі за допомогою спеціальних типових поділів створені підрубрики для розкриття аспектів відносин з іншими державами: «ТЗ(4УКР)64-6(4НІМ) – Українсько-німецькі відносини», «ТЗ(4УКР)64-6(4ПОЛ) – Українсько-польські відносини» та ін. У відповідних підрубриках виокремлено документи, котрі відображають розвиток промисловості, сільського господарства, питання міграції населення, персоналії політичних діячів.

З огляду на безперервність історичного процесу робота зі створення рубрик рубрикатора НБУВ з Нової історії України триває. Мова йде як про редагування вже існуючих рубрик, так і про створення нових, котрі відображають процеси, що тривають наразі.

Список використаних джерел

1. Віднянський С.В. Новітня історія / С. В. Віднянський, О. С. Черевко // Енциклопедія історії України [Електронний ресурс]. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Novitnia_istoriia.

2. Кульчицький С. В. Періодизація вітчизняної історії у працях Інституту істо-

рії України НАНУ / С. В. Кульчицький // Укр. іст. журнал. – 2011. – № 3. – С. 161–173.

3. Перенесієнко І. Особливості використання загальних типових поділів у радянській ББК при відображенні історичних реалій Новітнього часу / І. Перенесієнко // Вісн. Кн. палати. – 2014. – № 11. – С. 26–30.

4. Рубрикатор НБУВ. Скорочений варіант / К.В. Лобузін, С.В. Галицька, Н.Я. Зайченко, Т.С. Медвідь, Н.В. Орешина ; відп. ред. К.В. Лобузін ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – Київ, 2016. – 570 с.

УДК 004.087 : 025.343–048.78 + 025.354–044.237

Курвякова Лідія Павлівна

Kurviakova Lidiia P.

молодший науковий співробітник

Junior researcher

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ЕЛЕКТРОННИЙ КАТАЛОГ ІНОЗЕМНИХ КНИГ: УДОСКОНАЛЕННЯ ПОШУКОВОГО АПАРАТУ

ELECTRONIC CATALOG OF FOREIGN BOOKS: SEARCH ENGINE OPTIMIZATION

У тезах висвітлюється питання щодо удосконалення ЕК іноземних книг шляхом його редагування. Надано обґрунтування мети наукового редагування ЕК з урахуванням особливостей методики каталогізації іноземних книг. Акцентується увага на написанні імен, прізвищ, персоналій зарубіжних авторів, які мають складну структуру з кількох елементів, а також українських авторів різними мовами світу з використанням транслітерації.

The thesis addresses the issue of improving the EC of foreign books by editing it. Substantiation of the purpose of scientific editing of EC with taking into account features of the methodology of cataloging foreign books. The emphasis is on writing names, surnames, personalities of foreign authors who

have a complex structure of several elements and also Ukrainian authors in different languages of the world using transliteration.

Ключові слова: редагування ЕК, ретроспективна конверсія, електронний каталог іноземних книг, картковий каталог, транслітерація прізвищ та імен українських авторів іноземними мовами, точки доступу.

Keywords: editing of EC, retrospective conversion, electronic catalogue of foreign books, card catalogue, transliteration of the names of Ukrainian authors by foreign languages, access points.

Національна бібліотека України імені Вернадського (НБУВ), як і інші великі вітчизняні бібліотеки та інформаційні центри України, є потужною складовою національної інформаційної інфраструктури, розвиток якої характеризується динамічним формуванням електронного середовища, постійною активізацією використання його потенціалу суспільством, впровадженням сучасних інновацій, пов'язаних із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій.

В умовах напрацювання шляхів до переведення карткового алфавітного каталогу книг, надрукованих латинським шрифтом, в електронну форму важливе місце в роботі з подальшого вдосконалення якості електронного каталогу (ЕК) іноземних книг належить науковому редагуванню бібліографічних записів (БЗ), особливо їх точок доступу. Головне завдання наукового редагування – точно визначити відомості про авторів у багатомовному середовищі іноземного ЕК, доповнити їх у разі необхідності, ідентифікувати та уніфікувати заголовки, об'єднати всі описи творів одного автора в єдиний комплекс. Додатковим джерелом інформації, за допомогою якого можна вирішити питання щодо правильності написання складних прізвищ іноземних авторів, є пошукові веб-сайти мережі Інтернет та інші інформаційні продукти, зокрема авторитетні файли (АФ) індивідуальних та колективних авторів та інші довідкові бази даних.

Можна розділити редагування ЕК іноземних книг на планове і поточне. Поточне здійснюється під час складання бібліографічного опису, наприклад, багатотомних книг, коли знаходимо помилки в попередніх томах, які виправляємо. Також уточнюються (зві-

ряються з книгами часто *de visu*) різночитання в написанні колективних та індивідуальних авторів. Планове редагування здійснюється в процесі редагування бази даних і довідково-пошукового апарату ЕК. Актуалізація бази даних ЕК іноземних книг ведеться постійно. Актуалізація полягає у здійсненні операцій доповнення, виключення, а також редагування (в тому числі виправлення) запису. У процесі перегляду тексту бібліографічних описів необхідно виявити пропуски елементів опису за полями, граматичні помилки, рекаталогізувати неправильно складені БЗ шляхом їх перевірки *de visu*.

АБІС комплексно забезпечує загальні вимоги до бібліографічних описів іноземних документів та правил їх складання, набір елементів БЗ, послідовність їх розташування, наповнення і засіб подання кожного елементу, застосування умовно розділових знаків, що сприяє якійсь роботі при опрацюванні іноземних книг та забезпечує широкі можливості пошуку по різних точках доступу.

В процесі ретроконверсії заголовки бібліографічних записів з традиційного алфавітного каталогу книг, надрукованих латинським шрифтом, замінюються новими, описаними в електронному каталозі за сучасними стандартами і правилами транслітерації (Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею»). Редагування ЕК важливе для правильного написання прізвищ, імен, персоналій українських авторів, укладачів, редакторів, перекладачів та ін. різними іноземними мовами з використанням транслітерації, що застосовується при відтворенні українських власних назв засобами латинської графіки, наприклад: Vernadskyi Volodymyr Ivanovych, Amosov Mykola Mykhailovych, Shevchenko Taras Hryhorovych. Раніше писали: Vernadskij Volodymyr Ivanovych, Amosov Mykola Mykhajlovych, Ševčenko Taras Hryhorovych.

Потребує удосконалення шляхом редагування ЕК іноземних книг, конвертований із Allegro в “IRBIS-64”, починаючи з бібліотечного шифру (умовного позначення місця зберігання). Раніше ми вносили в БЗ літери, з яких починаються шифри латиницею:

ІВ, ІС, ІА, ВС і т. д., наразі – вносимо кириличною графікою. Ці розбіжності ускладнювали пошук користувачам бібліотеки. Вже багато було зроблено з допомогою співробітника Інституту інформаційних технологій н. с. Є. І. Сідіченка. Необхідно також досягнути однаковості у написанні шифрів колекційних книг.

Однією із головних точок доступу в ЕК іноземних книг є імена авторів різних країн, народів, епох. Найскладніші випадки виникають при внесенні в ЕК прізвищ авторів, яким передують приставки, артиклі, прийменники; складні прізвища іспанських, португальських авторів; давньогрецькі і давньоримські автори та ін. Наприклад: у виданні – Richard von Werner, в ЕК вносять Werner, Richard von; у виданні – Henri de Saint-Simon, форма внесення до ЕК – Saint-Simon, Henri de; у виданні – Jose Maria Ferreira de Castro в ЕК форма внесення –Ferreira de Castro, Jose Maria. Твори давньоримських і давньогрецьких авторів, як правило, вносяться в опис під тим ім'ям, під яким автор набув найбільшої популярності, наприклад: Cicero, Marcus Tullius, Horatius Flaccus Quintus, Aristoteles, Vergilius, Maro Publius. Важливим аспектом є створення АФ на відомих зарубіжних авторів та їх персоналії, як це було зроблено на таких авторів: Zweig Stefan, Freud Zigmund, Scholom Alejchem. Поточне редагування, також постійно здійснюється з колективними авторами, як іноземними (німецькими, англійськими, французькими, македонськими, польськими та ін.), так і вітчизняними, надрукованими іноземними мовами.

Таким чином, редагування ЕК завжди буде актуальним, тому що ЕК іноземних книг постійно вдосконалюється, наповнюється новим змістом.

Завдання ЕК – всебічне розкриття складу і змісту фонду бібліотеки, забезпечення оперативного і багатоаспектного пошуку документів, створення інформаційного комфорту для читачів. Уніфікацію представлення заголовків БЗ та повноту пошуку забезпечують авторитетні файли.

УДК 025.321:070.481-047.76

Шекера Петро Іванович

Shekera Petro

науковий співробітник,

Research staff member,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**СТВОРЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ЗАПИСІВ
РЕТРОСПЕКТИВНОЇ ЧАСТИНИ ЖУРНАЛЬНИХ
ВИДАНЬ НБУВ: З ДОСВІДУ РОБОТИ**

**CREATION OF BIBLIOGRAPHIC RECORDS OF THE
RETROSPECTIVE PART OF JOURNAL PUBLICATIONS
OF VNLU: FROM EXPERIENCE**

У публікації представлено місце і роль ретроспективної частини журнальних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Акцентовано увагу на конкретних завданнях по внесенню інформації про журнали основного фондосховища та підручних фондів. Відображено досвід роботи відділу комплексного опрацювання документів. Зроблено висновок щодо моделі «доступ і доставка інформації» замість традиційного «володіння».

The publication presents the place and role of the retrospective part of journal editions of the Vernadsky National Library of Ukraine. The emphasis is on specific tasks for the inclusion of information on the magazines of the main fund depository and manpower funds. The experience of the department of complex processing of documents is shown. The conclusion about the model «access and delivery of information» is made instead of the traditional «possession».

Ключові слова: ретроспективні друковані журнали, електронний каталог, занесення бібліографічних записів в ЕК.

Keywords: retrospective printed magazines, electronic catalog, entry of bibliographic records in EC.

У світовому бібліотечному житті неодноразово відбуваються наукові теоретичні обговорення щодо «старіння» опублікованих друкованих матеріалів, але здебільшого матеріали залишаються

корисними після опублікування ще багато років.

Низьке використання друкованих видань журналів можна розглядати як шанс, щоб створити бібліотеку майбутнього, місце, де інформація, навчання і дослідження успішно інтегровані.

На основі перегляду кількості фізично присутніх читачів НБУВ було визначено, що відвідувачі приходять в бібліотеку рідше, і замість цього вибирають отримання інформації в електронному вигляді. Статистичні дані вказують на послідовне зниження присутності читачів у читальних залах.

Щодо фактору вартості, для прикладу, ретроспективні друковані журнали безцінні, але займають багато місця, і тому найкращий спосіб зберігання даних документів в цифрованому вигляді кожного примірника. Проте, ця проблема може бути вирішена лише маючи матеріальне підґрунтя. У Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) в основному та підручних фондах відсутність простору для зростання нових примірників журналів надала мотивацію переоцінити політику зберігання, яка забирає величезний метраж друкованими документами, адже вже заповнено всі можливі поверхи, раніше відведені для зростаючих обсягів примірників журналів.

У той час, коли багато ретрожурналів існує в електронному вигляді в Інтернеті, і користувач має можливість переглянути їх зміст, немало читачів, науковців зокрема, прагнуть отримати інформацію з оригіналу і плідно використати друковане видання. Проте, сучасні користувачі ведуть пошук назв журналів не через традиційний картковий каталог, а використовуючи онлайнвий доступ до електронного каталогу (ЕК), записи до якого в НБУВ ведуться з середини 90-х років ХХ ст.

Величезна частина ретроспективного фонду журналів в Україні зберігається в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського. Актуальним залишається питання про доступність для користувачів цієї частини періодики через ЕК «Журналів та продовжуваних видань» НБУВ.

Для знаходження рішення щодо збереження ретроспективних друкованих журнальних видань і використання користувачами бібліотеки їх назв в онлайнному режимі було прийнято рішення про створення бібліографічних записів (БЗ) в ЕК на цю частину фонду.

Періодичні видання, які розміщуються на полицях основного фондозбереження, мають приблизну дату зберігання кінець ХVІІІ

ст. (наприклад, «*Magasin encyclopédique, ou Journal des sciences, des lettres et des arts*», журнал зберігається за 1795 р.), мають характерні ознаки, які властиві європейським виданням того часу, а також виданням царської Росії. На прикладі ретроспективної частини журналів, які внесені до ЕК, можна спостерігати за культурним і науковим життям, процесом формування галузевої періодики в Європі та Росії зокрема.

Визначаючи поточне практичне використання ретроспективного масиву журналів, які зберігаються на полицях книгосховищ НБУВ, було проведено наукове дослідження. Для демонстрації моделей використовувались давні випуски журналів. Усунення проблем незанесених БЗ ретроспективних журналів в ЕК шляхом сканування карток з наявністю повної інформації на останніх показало недоцільність такої методи. По-перше, відсутність даних, вміщених на обов'язкових полях і по-друге, не існує перевірка наявності примірників «de visu» з інвентарними записами кожного.

Відповідно до плану роботи відділу комплексного опрацювання документів НБУВ було визначено конкретні завдання внесення повної інформації про журнальні видання, які мають місце збереження в основному фондосховищі та підручних фондах:

- створення БЗ ретроспективної частини журнальних видань повинно здійснюватися згідно методичної інструкції, яка складена на основі ДСТУ;

- звірка кожного примірника “de visu”, для чого необхідне використання наявних алфавітного і топографічного традиційних карткових каталогів. Щодо останнього, дякуючи внесеним попередніми каталогізаторами інвентарним номерам примірників, відбувається звірка наявного фонду, яка була востаннє більше 50 років тому. Наявність помилок у записах на картках, невідповідність відміток з оригіналом (не вказані номери, томи тощо) потребує виправлення для подальшого точного внесення до ЕК НБУВ;

- в процесі роботи була виявлена обмежена кількість читацьких вимог, звідки випливає висновок: відсутня інформація щодо ретровидання журнального типу для користувачів в онлайн-режимі;

- заповнення всіх (обов'язкових) полів при створенні БЗ ретроспективної частини журнальних видань потребує більших зусиль

пошуку інформації, аніж при опрацювання сучасної періодики;

- внесення інвентарних записів на кожен примірник підшивок, які не розписувались на картках (за обмеженою можливістю традиційного карткового каталогу). Створення кожного окремого запису примірника в підшивках в ЕК дає змогу «дописувати» дублетні номери, томи, випуски тощо;

- оновлення каталожних карток зведеного запису та карток спеціфікації в законсервованому генеральному алфавітному і топографічному каталогах журналів і продовжуваних видань;

- опрацювання журнальних ретровидань зумовлює науковий підхід для подальшої роботи з визначенням мови, жанрів, періодичності, дублетності тощо;

- простежити тенденції у видавничій діяльності цього періоду;

- є можливість науковцям та бібліографам вивчати зовнішню історію кожного видання, дати характеристику його типологічних ознак (що видає орган, цілі і завдання, читацька аудиторія), а також вторинних і формальних типологічних ознак (авторський склад, внутрішня структура, жанри, оформлення, періодичність, обсяг і тираж);

- розглянути історичні та соціально-економічні чинники, що вплинули на розвиток видавничої діяльності в Європі та Росії;

- можливість визначити види і типи періодичних видань.

Для покращення обслуговування користувачів розроблена програма сканування зображення обкладинки або титульного аркуша рестроспективної частини журнальних видань для подальшого розташування фото з оригіналу поруч з БЗ. Така робота дала поштовх введенню фотознімків обкладинок для всіх сучасних журналів і продовжуваних видань, які надходять до НБУВ. Використання Інтернету полегшило працю каталогізаторів, адже основна частина видань має свій сайт, а також є розміщення зображення в світовій мережі.

Перевага друкованих журналів над онлайн-видаваннями в кількісному відношенні відчутно помітна в наукових бібліотеках України. Багатьом користувачам набагато краще отримувати інформацію з використанням електронних інформаційних ресурсів в порівнянні з більш традиційними джерелами друку. Скорочення використання друкованих журналів в останні роки знизилось піс-

ля введення інтернет-журналів. Ці переконливі статистичні дані викликають питання: чи друквані видання в бібліотеці стають вторинні, оскільки користувачі все частіше почуваються більш комфортно з віддаленим доступом до літератури?

Бібліотеки повинні рухатися швидше до моделі «доступ і доставка інформації» замість традиційного «володіння». Проблема утримання старих видань стане більш важливою, оскільки бібліотеки стають бібліотеками майбутнього в електронному середовищі, яке динамічно інтегрується з освітою та наукою. Збереження ретроспективних друкованих журналів і доступ до них читачів не слід розглядати ізольовано, як виключно проблему бібліотек, воно має можливість забезпечити розширення послуг для користувачів, які потребують той чи інший примірник для перегляду.

УДК 025.354:004.352]-048.15

Ткаченко Олександра Петрівна

Tkachenko Oleksandra P.

молодший науковий співробітник,

Junior Research Fellow,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

СКАНОВАНИЙ КАРТКОВИЙ КАТАЛОГ БІБЛІОТЕКИ ЯК ЗАСІБ РЕТРОКОНВЕРСІЇ

SCANNED LIBRARY CARD CATALOG AS A RETROCONVERSION TOOL

У тезах висвітлюється питання щодо створення імідж-каталогів, які є одним з найбільш ефективних засобів ретроконверсії карткових каталогів. Надано обґрунтування практичного застосування сканованого Генерального алфавітного каталогу книг, надрукованих кириличним шрифтом, який активно реалізовується з 2007 року. Акцентується увага на розпочаті тематичну ретроконверсію документальної масиви «Перші академіки України».

The thesis covers the issue of creating image directories, which is one of the most effective means of retroconversion of card catalogs. The justification for the practical application of the scanned General Alphabetical Catalog of books printed in Cyrillic font, which has been actively implemented since 2007. The focus is on the initiated thematic retrospective conversion of the documentary array «The First Academicians of Ukraine».

Ключові слова: імідж-каталог, ретроконверсія карткових каталогів, використання сканованого Генерального алфавітного каталогу книг, надрукованих кириличним шрифтом, звірка відповідності каталогів і фондів.
Keywords: image catalog, retroconversion of card catalogs, use of the scanned General Alphabetical Catalog of books printed in Cyrillic font, matching of catalogs and foundations.

Швидке, якісне та ефективне бібліотечне обслуговування неможливе без використання новітніх комп'ютерних технологій. Впровадження сучасних інформаційних технологій особливо актуально для наукових бібліотек. Важко уявити собі фундаментальні наукові дослідження без активного, глибокого інформаційного пошуку, в тому числі бібліотечного. Задовольняти такий пошук можуть, і повинні, сучасні електронні каталоги, які відображають фонди бібліотеки.

Поточні електронні каталоги вже кілька десятиліть поспіль є невід'ємною частиною пошукового апарату переважної більшості сучасних вітчизняних бібліотек. На часі створення ретроспективних електронних каталогів, які повною мірою відображають ретрофонди бібліотек та використовують численні переваги даної форми пошукової системи, особливо в наданні принципово нових можливостей віддаленого доступу в мережевому режимі з будь-якого комп'ютера, моделюючи умови для швидкого отримання першоджерела. Основна мета ретроконверсії полягає саме у створенні для користувачів ефективного і комфортного сервісу під час пошуку та отримання видань з бібліотеки.

Прогресивною бібліотечною спільнотою розроблено базові методики проведення ретроконверсії карткових каталогів. Їх детальний перелік та зміст подано в численних публікаціях у вітчиз-

зняних та зарубіжних фахових друкованих та електронних виданнях. Однак, для всіх існуючих методик загальним є висновок: проведення часткової або повної ретроконверсії традиційних каталогів, особливо великих академічних, наукових, національних бібліотек, є складна проблема, вирішення якої вимагає в кожній бібліотеці особливого підходу та рішення, а також суттєвих фінансових затрат.

Створення імідж-каталогів є одним з найбільш ефективних засобів ретроконверсії карткових каталогів для бібліотек з великим ретрофондом. Сканований каталог являє собою електронну модель традиційного каталогу, побудовану на основі оцифрованих образів каталожних карток. Безумовними перевагами імідж-каталогу є збереження цифрового образу бібліографічної картки, забезпечення доступності каталогів незалежно від місцезнаходження користувача. Але суттєвим загальним недоліком для даних каталогів великих книгозбірень є низька якість графічного зображення, оскільки значна кількість каталожних карток не відповідає вимогам для здійснення якісного сканування.

Зважаючи на те, що Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) є головною бібліотекою України, загальнодержавним комплексним бібліотечно-інформаційним, науково-дослідним і культурним центром з 15-мільйонним фондом документів на всіх видах носіїв інформації, з розлогою системою карткових каталогів та картотек, наявність якісних імідж-каталогів набуває особливого значення.

Нині на сайті Бібліотеки представлено декілька імідж-каталогів. Але в період проведення ретроконверсії, а у НБУВ цей проект активно реалізовується з 2007 року, основним пошуковим онлайн-апаратом ретрофонду безумовно є сканований Генеральний алфавітний каталог книг, надрукованих кириличним шрифтом (СК). Здавалося б, наявність такого потужного інструменту пошуку інформації в надскладних фінансово-економічних умовах нашого сьогодення надає безумовних переваг для ефективного обслуговування віддалених мережевих користувачів НБУВ, але низька оптично-розпізнавальна якість зображень каталожних карток саме на документи ретрофонду Бібліотеки, часто стає перешкодою у здійсненні його основної інформаційно-пошукової функції.

Варто собі тільки уявити роздратування і розчарування віддаленого мережевого користувача, який у пошуках необхідного документу звернувся до СК, не зважаючи на доволі громіздкий пошук, знайшов відповідне графічне зображення каталожної картки, яке в результаті виявилось просто нечитабельним! З огляду на те, що маємо щоденно від 2-х до 8-и тис. звернень користувачів до електронних, в тому числі, сканованих каталогів НБУВ, проблема не здається занадто незначною.

Основний напрямок діяльності НБУВ – відображення наукового та національного документального надбання. Тож, пріоритетним напрямком ретроконверсії є масив наукової інформації та україніка. У рамках створеного інформаційного порталу НБУВ «Наука України: доступ до знань», започаткованого у 2015 році Інститутом інформаційних технологій, і до 100-річчя Академії наук України та Бібліотеки, розпочато тематичну ретроконверсію документального масиву «Перші академіки України». Фахівці Відділу комплексного опрацювання документів (ВКОД) беруть участь у реалізації цього проекту. Було прийнято рішення про безпосереднє введення тексту бібліографічного запису з першоджерела до відповідної бази даних. Реалізація ретроконверсії шляхом ручного введення дає змогу отримати найкращий результат. Паралельно проводиться звірка відповідності каталогів і фондів. На тих каталожних картках, які відображають звірені з ними першоджерела, ми проставляємо штамп «звірено-рік». Інститутом інформаційних технологій НБУВ розроблено програму, за якою відбувається «прив'язка» новостворених у процесі ретроконверсії бібліографічних записів, в тому числі масиву записів «Перші академіки України», до графічних зображень відповідних каталожних карток сканованого ГАКу. Це суттєво поліпшує якість СК та дає змогу удосконалити методику ретроконверсії карткових каталогів.

УДК 025.4:004.65

Гарагуля Сергій Сергійович

Harahulia Serhii

науковий співробітник,

Research staff member,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

СЕМАНТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕФЕРАТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

SEMANTIC TECHNOLOGIES FOR THE ORGANIZATION OF ABSTRACT INFORMATION

Розглянуто питання нових методів і засобів організації реферативної інформації із залученням семантичних веб-технологій. Сформульовано переваги семантичного інструментарію для реферативної служби наукової електронної бібліотеки. Наведено рекомендації щодо впровадження технологій веб 3.0 у практичну діяльність реферативних баз даних.

Considered topics of new methods and means of abstract information organizing involving semantic web technologies. Formulated the advantages of the semantic toolkit for the abstract service of the scientific electronic library. The recommendations on the introduction of web 3.0 technologies into the practical activities of abstract databases are given.

Ключові слова: Бібліотека 3.0, інтелектуальний доступ, контент-аналіз, наукометрія, організація ресурсів, реферативна база даних, семантичний веб.

Keywords: abstract database, content analysis, intellectual access, Library 3.0, resource management, scientometrics, semantic web.

Діяльність сучасної бібліотеки, інспірована стрімким технологічним поступом людства, зазнає докорінних змістовних та формальних змін. Традиційні форми бібліотечного обслуговування завдяки інновативним технологіям еволюціонують у напрямку відкритого доступу та інтелектуальної організації ресурсів. Користувач сучасної бібліотеки розраховує на отримання високоякісного контенту у максимально зручному інтерфейсі. На думку

західних (*A. Harzing, C. Hurtado*) та вітчизняних (*К. Лобузін, О. Мар'їна*) дослідників, функціонал наукової бібліотеки дедалі більше тяжітиме до агрегації та інтелектуальної організації джерел наукової інформації (переважно в електронному вигляді), виконання експертних функцій, цифрового кураторства над інтегрованим бібліотечним ресурсом.

Реферативна інформація як продукт аналітико-синтетичної обробки первинного наукового контенту (статті, доповіді, матеріали конференцій, монографії, автореферати дисертацій тощо) становить виняткову цінність для дослідників, адже надає у лаконічному та логічно структурованому вигляді сутнісне ядро кожної окремої публікації, відтворює ключові тези роботи та сприяє систематизації досліджень в чітку ієрархічну структуру. Як відзначають дослідники організації реферативних ресурсів (*В. Петров, М. Сорока*), наукова бібліотека як двовимірне (ресурсне та професійне) середовище є саме тим гравцем ринку інтелектуальної продукції, що формує остаточну цінність наукової інформації. “Фахові журнали містять лише третину всіх статей з профільної теми, решта — розсіяні по широкому колу суміжних видань” [6], а отже, саме науковій бібліотеці як агрегатору та експерту з організації ресурсів належить упорядкувати строкатий поліформатний інформаційний потік у логічно структуровану базу даних, що єдина й може бути конвенційним продуктом на ринку знань.

Серед новітніх засобів інтелектуальної організації інформаційних ресурсів варто виокремити концепцію Бібліотеки 3.0, в основі реалізації якої покладено семантичні технології, що передбачають перехід до мережі унікальних інформаційних об'єктів, що їх опрацюватимуть машини. Семантичний веб передбачає зменшення кількості рішень, що приймає людина, і делегування функцій створення та опрацювання контенту комп'ютерам, і закладає тим самим підвалини сервіс-орієнтованої інтеграції, що забезпечують зв'язок даних, змісту та процесів між різними джерелами інформації та ІТ-структурами [4].

Використання семантичних технологій у роботі книгосховищ передбачає формування вузькоспеціалізованих ресурсів, в яких здійснюватиметься агрегація необхідних користувачеві сервісів та інструментів професійної складової, а також публікація контен-

ту, який модерують експерти. Завдяки застосуванню семантичних технологій бібліотека отримає можливість виступати експертом та інтегрувати інформацію, засновану на різних метаданих, отриманих із мережі, забезпечувати взаємодію, а також надійніший і зручніший семантичний пошук. Завдяки перевагам семантичних технологій значно зростає якість персоналізованих бібліотечних послуг, які враховуватимуть індивідуальні характеристики користувачів, їхні особливі потреби тощо [3].

Провідні міжнародні реферативні бази даних (Scopus, Web of Science, Google Scholar, Directory of Open Access Journals, Index Copernicus, CiteFactor, MathSci тощо) довели, що семантичні технології спроможні якісно аналізувати та організовувати інтелектуальні ресурси величезного обсягу. Реферативна база даних “Україніка Наукова” як складова інтегрованих електронних ресурсів НБУВ так само використовує засоби семантичного вебу в якості технологічної надбудови над масивом акумульованої реферативної інформації. Представлений на сайті бібліотеки науковий пошук публікацій web 3.0 індексує низку повнотекстових баз даних НБУВ і реалізує інтелектуальний доступ до зібраних у них джерел наукової інформації.

При залученні семантичних технологій для організації реферативної інформації бібліотеки досягається:

- відкритість інформаційних ресурсів та інтуїтивно зрозуміла логіка організації інформації, зокрема, взаємозв'язків її окремих структурних елементів (відомості про видання, інституції, співавторів тощо);

- технологічна уніфікація поліформатного вхідного інформаційного потоку (зокрема, для РБД “Україніка наукова”, що є корпоративним проектом кількох бібліотек, що використовують різне програмне забезпечення, це втілюється у можливості консолідованого преставлення ресурсів в єдиному користувацькому інтерфейсі);

- оптимізація пошукових процесів, усунення розбіжностей у семантиці природної мови складання бібліографічних описів, структурування пошукових елементів за низкою логічних ідентифікаторів (рубрикатор, галузі знань, УДК тощо);

- таксономічна організація та структурна класифікація номен-

клатурних одиниць інформації;

- встановлення мереж співавторства, агрегація науко- та бібліометричної інформації;

- аналіз інтегрованого ресурсу з позицій академічної доброчесності, виявлення плагіату, крос-цитовання, “фейкових” наукових досліджень, дублювання та спотворення інформації тощо;

- персоналізація бібліотечних послуг, можливість формування реферативної інформації за розгалуженими вузькоконтекстуальними запитамі;

- особистісно-орієнтоване конструювання баз даних для осіб з особливими потребами.

Список використаних джерел

1. Гладун А. Я. Семантичні технології: принципи та практики : монографія / А. Я. Гладун, Ю. В. Рогушина. - Київ: АДЕФ-Україна, 2016. – 308 с.

2. Григорович В. Г. Семантичний Веб: інформаційно-комунікаційна складова соціальної адаптації / В. Г. Григорович // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Інформаційні системи та мережі. - 2014. - № 805. - С. 87-95.

3. Лобузін К. В. Бібліотечні та семантичні веб-технології в організації доступу до наукової періодики / К.В. Лобузін // Наука України у світовому інформаційному просторі. — 2015. - Вип. 11. — С. 75-80.

4. Мар'їна О. Ю. Бібліотека в епоху розвитку технологій Web 3.0 / О. Ю. Мар'їна // Вісник Книжкової палати. - 2015. - № 7. - С. 18-20.

5. Петров В. В. Розвиток національної системи реферування / В. В. Петров, О. С. Онищенко, А. А. Крючин, К. В. Лобузін, Н. М. Мініна, Н. Я. Зайченко // Вісник Національної академії наук України. - 2015. - № 10. - С. 71-74.

6. Сорока М.Б. Національна система реферування української наукової літератури / НАН України, Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського. — К.: НБУВ, 2002. — 209 с.

7. Harzing, Anne. Google Scholar, Scopus and the Web of Science: a longitudinal and cross-disciplinary comparison / A. Harzing, S. Alakangas // Scientometrics. - 2016. - Vol. 106, issue 2. - Pp. 787-804.

8. Hurtado, Carlos. Foundations of Semantic Web databases / C. Hurtado, C. Gutierrez, A. Mendelzon // Journal of Computer and System Sciences. - 2011. - Vol. 77, issue 3. - Pp. 520-541.

УДК 027.7.021

Гриценко Наталія Олексіївна

Hrytsenko Nataliia

молодший науковий співробітник,

Junior researcher,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Клюшнікова Олена Валентинівна

Kliushnikova Olena

молодший науковий співробітник,

Junior researcher,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Сандул Оксана Георгіївна

Sandul Oksana

молодший науковий співробітник,

Junior researcher,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ЕЛЕКТРОННІ РЕФЕРАТИВНІ РЕСУРСИ У СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ ТА НАУКИ

ELECTRONIC ABSTRACTS IN THE SYSTEM OF INFORMATION PROVIDING OF EDUCATION AND SCIENCE

Розглянуто роль та місце електронних реферативних ресурсів у процесах інформаційного забезпечення педагогічної та науково-дослідницької діяльності. Визначено фактори вдосконалення реферування наукової інформації із залученням новітніх технологічних засобів. Підкреслено значущість вузькопрофільного індикативного реферування в умовах експоненційного зростання інформаційного масиву.

Described the role and place of electronic abstracts in the processes of information support of pedagogical and research activity. Determined the factors of improving the referencing of scientific information with the using

of the latest technological tools. Emphasized the importance of contextual indigenous referencing in terms of exponential growth of the information array.

Ключові слова: інтеграція інформації, інформаційна інфраструктура, наукова комунікація, освітні ресурси, реферативні бази даних, семантичні технології.

Keywords: abstract databases, educational resources, information infrastructure, integration of information, scientific communication, semantic technologies.

На сучасному етапі розвитку наукового середовища цінність створеного окремими інституціями інтелектуального продукту визначається ступенем його інтегрованості у загальну систему наукових зв'язків, універсальністю та доступністю змісту, можливістю адаптації до конкретних умов використання. На противагу властивому попереднім історичним періодам накопиченню локальних ресурсів окремими науковими установами для власного вжитку, сучасна парадигма науки, концептуалізована моделлю веб 3.0, орієнтується на створення всеохопної аналітичної надбудови над інтегрованим масивом якісного верифікованого контенту з усього світу. Роль бібліотеки у системі наукових взаємозв'язків і комунікацій при цьому тільки зростає, адже за своїм потенціалом саме вона є ключовим гравцем, що водночас володіє й первинним інформаційним ресурсом, й достатньою фаховою компетентністю, аби здійснювати експертні функції, аналітико-синтетичне опрацювання документального потоку та створювати кінцевий інформаційний продукт у вигляді баз даних, анотованих покажчиків, реферативних оглядів. Варто наголосити, що реферативні ресурси бібліотек з огляду на чітку тематичну структурованість та сконденсований характер наведеної інформації є саме тим інтелектуальним продуктом, якого потребує знаннєво-орієнтоване суспільство XXI століття.

Метою статті є з'ясування ролі та місця електронних реферативних ресурсів у процесах інформаційного забезпечення освіти та науки.

Акцент, зроблений саме на електронних ресурсах, умотивований змінами характеру наукової комунікації та каналів поширення інформації протягом останніх двох десятиліть. Науковий контент,

навіть відпочатку створюваний в аналогових формах, невпинно “мігрує” до Всесвітньої Мережі. Як відзначила К. В. Лобузїна, “їз зростанням ролї когнїтивних та семантичних технологїї бїбліотека вимушена надавати послуги користувачам у тих формах, якї від неї очїкують” [4; 40].

Мїжнароднї реферативнї бази даних на кшталт Scopus, Web of Science, Index Copernicus, Wilson Abstracts, Paperity, Mendeley, GeoRef, Agricola тощо функціонують на перетинї інформаційних технологїї, наукових комунїкацій та бїбліотечної практики, і широко використовуються дослідниками як агрегатори наукового контенту, постачальники аналітичної інформації та дискусійнї майданчики для науковцїв. Цї бази також є одним з головних джерел отримання наукометричних даних для проведення оціночних досліджень на державному, галузевому чи корпоративному рівнї. Завдяки охопленню великої ресурсної бази, такі сервіси є також зручним інструментом для виявлення плагїату та інших порушень академічної доброчесності.

Реферативна база даних “Україніка наукова”, реалїзована як корпоративний проєкт НБУВ та ІПРІ, є найбільшим вітчизняним ресурсом реферативної інформації (станом на травень 2018 р. проїндексовано близько 700 тис. джерел первинної інформації). Акумуляованї в нїй науковї джерела мають велику цїнність для дослідникїв та пошуковцїв, адже є актуальним зрїзом поточних досягнень вітчизняної науки. Водночас, наявність в Україні низки галузевих та репозитарних баз реферативної інформації створює дисбаланс інформаційної інфраструктури держави через колїзїї дублювання, сегментації та фрагментарності інформаційного наповнення.

Удосконаленню інформаційного забезпечення освіти та науки електронними реферативними ресурсами сприятиме поглиблення корпоративної співпраці всіх причетних до наукової комунїкації інституцій, зокрема, уніфікація технологїчних ланок та програмного забезпечення, що дало би змогу інтегрувати розрїзненї бази даних до загальнонаціонального бїбліотечного репозитарію наукових публікацій та вдосконалило би інформаційну інфраструктуру вітчизняної освіти та науки.

Сталою є тенденція до розкриття бїбліотеками своїх фондїв,

оцифрування ресурсів, створення повнотекстових баз даних, тематичних та галузевих бібліографічних покажчиків. Проте, для кінцевого користувача критично значущим є виокремлення з незорного інформаційного масиву кількох документів за вузькими пошуковими запитамі. Саме таку можливість надають електронні реферативні ресурси, що окрім гнучкого пошукового апарату містять фахово вивірену експертну інформацію, яка дозволяє користувачу остаточно переконатися у доцільності використання того чи того документа.

Світова практика підтверджує, що найзатребуванішими для наукової спільноти і більшою мірою для бізнес-середовища є індикативні реферати, що у стислій формі фокусуються на окремих аспектах проблематики, надають інформацію відповідно до вузькопрофільних запитів кінцевого користувача.

Інформаційне забезпечення реферативною інформацією підвищує свою ефективність, залучаючи до роботи новітні технологічні засоби: семантичний веб, бібліотечні онтології, політику інтелектуального доступу тощо. Водночас, хибно було би надавати цим допоміжним інструментам значення панацеї, адже, наприклад, поширене у деяких реферативних базах даних автоматичне реферування (automatic summarization) часто спотворює зміст анотованого ресурсу, нехтує значущою інформацією, виокремити яку міг би бібліотечний фахівець.

Перспективним і неунікним за сучасного стану бібліотечної галузі в Україні є симбіотичний зв'язок науки та бізнесу. Можливість створення на замовлення бізнес-структур спеціалізованих реферативних оглядів та аналітичних доповідей підживлює реальну економіку свіжими науковими ідеями, відкриває науковцям шлях до впровадження своїх розробок та надає бібліотекам можливості отримувати додаткове фінансування.

Завданням учасників наукової комунікації (а це й бібліотеки, й університети, і НДІ, і видавці, і виробничий сектор економіки) є забезпечення сталого доступу до актуальних джерел наукової інформації, перетворення первинної інформації в аналітичний продукт та впровадження результатів досліджень у безпосередню практичну діяльність.

Список використаних джерел

1. Воловенко Т. Реферативна база даних як інформаційний ресурс бібліотеки // Бібл. вісн. - 2015. - № 4. - С. 3-7.
2. Гарагуля С. С. Основні тенденції інтеграції наукових бібліографічно-інформаційних ресурсів: типологія і принципи організації // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. - 2017. - Вип. 48. - С. 373-383.
3. Горбатюк С. Є. Інформаційне забезпечення наукового дослідження: інституційно-правові аспекти // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України - 2014. - № 4. - С. 130-139.
4. Лобузіна К. В. Створення інтегрованого бібліотечного простору: основні проблеми та шляхи вирішення // Біблієкознавство. Документознавство. Інформологія. - 2012. - № 2. - С. 34-40.
5. Рабаданова Л. Реферативна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського як засіб розвитку наукової комунікації // Вісн. Кн. палати. - 2015. - № 8. - С. 18-21.

УДК 004.67: 002.63

Кириленко Світлана Едуардівна

Kyrylenko Svitlana

молодший науковий співробітник

junior researcher

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Лахтаріна Наталія Василівна

Lakhtarina Nataliia

молодший науковий співробітник

junior researcher

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Чала Надія Іванівна

Chala Nadiia

провідний бібліотекар

leading librarian

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

РЕФЕРАТИВНА БАЗА ЯК ІНТЕГРАТОР НАУКОВОГО ЕЛЕКТРОННОГО КОНТЕНТУ

ABSTRACT DATABASE AS AN INTEGRATOR OF SCIENTIFIC ELECTRONIC CONTENT

Розглянуто інформаційні ресурси як інтеграційну основу наукової інфосфери. Вказано на доцільність упровадження нового підходу до організації інформаційного ресурсу з використанням технології Web 3.0. Висвітлено питання переходу на єдиний вихідний формат усіх учасників корпоративної взаємодії з формування реферативної бази даних «Україніка наукова» під єдиним керівництвом Інституту інформаційних технологій НБУВ.

Information resources are considered as an integrative basis of the scientific information sphere. The research emphasizes the introduction of a new approach to organization of information resource that uses technologies of Web 3.0. Current work reviews transition of all participants of the corporate interaction in formation of abstract database “Ukrayinika naukova” into single output format under sole leadership of Institute of information technologies of Vernadsky national library of Ukraine.

Ключові слова: інформаційні ресурси, українська наука, технологія Web 3.0, реферативна база даних «Україніка наукова».

Keywords: information resources, ukrainian science, technology of Web 3.0, abstract database “Ukrayinika naukova”.

Предметом діяльності системи науково-технічної інформації (НТІ) є інформація стосовно науки, техніки, економіки, яка формується на досягненнях науково-технічного прогресу, результатах діяльності науковців, конструкторів, технологів тощо. Інтеграційною основою системи НТІ є система реферування наукових публікацій. Традиційно у всесвітній практиці вона представлена сукупністю реферативних журналів із різних галузей знань, що акумулюють результати наукових досліджень і технічних розробок, а також автоматизованими інформаційними системами, які містять реферативні бази даних (РБД). Організаційним принципом РБД є децентралізована підготовка інформації за єдиним стандартом із подальшою обробкою в центрі, який надає різноманітні інформаційні послуги користувачам. Оперативність

і високу якість інформаційних послуг забезпечує використання ІТ-технологій. Реферативні інформаційні ресурси – інтеграційна основа наукової інфосфери. Реферування значного обсягу інформації дозволяє відібрати найдоцільніше у найкоротший термін різними категоріями користувачів. РБД і реферативні журнали надають найсуттєвіший фактографічний матеріал, сприяють ретроспективному пошуку публікацій, зменшують негативний вплив пов'язаного з диференціацією наук розсіяння публікацій, інформують про досягнення в суміжних галузях наук, інтеграцію наукових напрямів і дисциплін тощо [1, 3].

Питання розвитку національної системи реферування є актуальним для України. Зараз національна система реферування української наукової літератури, яку презентує РБД «Україніка наукова», намагається створити можливості формування галузевих масивів реферативної інформації за міжнародними стандартами для їх наступної передачі до відповідних міжнародних РБД з метою включення вітчизняної наукової інформації до світової системи електронних документальних комунікацій.

Широка диференціація науки, з одного боку, та інтеграція наук – з іншого, вимагають створення систем централізованого інформування, що дозволило б урахувати всі світові або національні джерела та збирати відомості, які розпорошено в різних первинних документах [2]. Вивчення роботи провідних реферативних ресурсів та їх аналіз допоможе визначити основні напрямки подальшого розвитку РБД.

Метою роботи є обґрунтування новітньої технології організації інтеграційної форми знанневих ресурсів для національної системи реферування.

Загальновідомо, що вирішальним критерієм для реферативних ресурсів залишається своєчасне та повне відображення всіх наукових джерел, а також можливість для користувача швидко знайти визначену релевантну інформацію [4]. Характерна риса усіх реферативних ресурсів – неможливість повного тематичного та видового відображення всіх першоджерел, іншими словами, не існує універсальної РБД чи реферативного журналу, які б повністю звільнили б науковців від потреби пошуку в різних БД. В Інтернеті існує безліч реферативних ресурсів, серед яких багато політематичних (наприклад, Scopus, Web of Science) та спеціа-

лізованих на окремих дисциплінах БД (IBSS – The International Bibliography of the Social Sciences, MEDLINE (РБД Національної медичної бібліотеки США)). Всі вони не дають повного відображення загального масиву НТІ у мережі Інтернет [1].

Для упорядкування й управління накопиченими знаннями глобальної мережі поступово відбувається трансформація технологічних концепцій Всесвітньої мережі: Web 1.0 → Web 2.0 → Web 3.0. Зазначимо, що Web 1.0: створив систему взаємопов'язаних гіпертекстових документів, доступних через Інтернет, технологічні рішення надали можливість лише читати й шукати інформацію. Web 2.0: надав користувачам технологічні можливості взаємодіяти зі змістом ресурсів, запровадив такі технології як блоги, соціальні мережі. Web 3.0: технологічна концепція, що базується на принципах семантичного вебу, призначена для створення високоякісних інформаційних ресурсів та послуг, вироблених експертами на основі застосування сучасних веб-технологій [5]. Принципова відмінність третьої версії Web від попередніх – можливість перетворення неорганізованого Web-контенту в систематизоване й організоване знання. Якщо Web 1.0 сприяв закріпленню інформації, Web 2.0 направлений на взаємодію людей, то фундаментом технології Web 3.0 є інтеграція знань.

В межах цього бачення основні учасники корпоративного проекту РБД «Україніка наукова» (Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ), Інститут реєстрації інформації Національної академії наук України (ІПРІ НАНУ), Національна наукова медична бібліотека України (ННМБУ) та Державна науково-педагогічна бібліотека України (ДНПБУ) імені В. О. Сухомлинського) спільно з іншими вітчизняними науковцями в галузі інформаційних технологій визначають перспективи розвитку національної системи реферування України.

На сьогодні РБД «Україніка наукова» представлена у вільному доступі на порталі НБУВ, модерується фахівцями Інституту інформаційних технологій НБУВ і базується на програмному забезпеченні ІРБІС-64.

Зараз у світі стрімко зростає попит користувачів на універсальні інформаційні ресурси, що консолідують дані з різних джерел. Потреба в таких ресурсах зумовлена зміною способів функціонування інформації у сучасному світі, інтенсивним розвитком

новітніх інформаційно-комунікаційних засобів у суспільстві, яке ґрунтується на знаннях [2].

Наразі алгоритм організації реферативної інформації у НБУВ виглядає наступним чином. РБД «Україніка наукова», що сформована на засадах корпоративної партнерської взаємодії співпраці НБУВ та ІПРІ НАНУ з бібліотечними, інформаційними, науково-дослідними, освітніми й іншими установами, накопичує та надає централізовану підтримку результатів розподіленого реферування документів-першоджерел, що виконується за єдиною методикою. Центр первинного опрацювання наукової періодики ІПРІ НАНУ надсилає інформацію до НБУВ у текстовому вигляді за узгодженим форматом подання даних, а ННМБУ, ДНПБУ імені В. О. Сухомлинського та інші редакції надають інформацію у вихідному форматі ІРБІС-64 [3]. Уся реферативна інформація, що надходить до РБД «Україніка наукова» з первинних центрів, зосереджується в локальних технологічних базах: JR – періодичні та продовжувані видання з ІПРІ, та EL – періодичні та продовжувані видання з ННМБУ, ДНПБУ імені В. О. Сухомлинського та інших редакцій. Організація цих баз потребує від НБУВ доставки, накопичення, систематизації та вводу до технологічної бази FULL значної кількості записів. Даний процес надзвичайно трудомісткий і потребує копіткого фахового обслуговування, що знижує оперативність подачі реферативної інформації. Для більш ефективного функціонування РБД «Україніка наукова» є доцільним застосування нового підходу до організації інформаційного ресурсу. Завдяки динамічному розвитку технології Web 3.0 є можливим визначення структури даних і зв'язування їх для більш ефективного наступного виявлення, автоматизації процесів їх обробки, інтеграції та повторного використання в різноманітних додатках [6]. Тому, з метою вилучення з процесу організації РБД локальних технологічних баз JR та EL, центри первинної обробки інформації за допомогою віддаленого доступу з використанням технології Web 3.0 у перспективі мають стати повноцінними учасниками корпоративної взаємодії формування знаннєвого реферативного ресурсу як цілісні наукові інтегратори власного неорганізованого Web-контенту до технологічної бази FULL.

Створення оновленої диференційованої за галузями знань й інтегрованої в масштабах країни РБД української наукової літе-

ратури з технологією семантичного вебу є актуальним завданням організації інформаційного простору України. Зауважимо основні дії для розв'язання цієї задачі:

- розробка та запровадження оновленої системи обміну інформацією з редакціями наукових видань за єдиним форматом;
- розробка єдиного програмного забезпечення для інтегрованого розміщення в базі даних рефератів національних наукових видань для усіх учасників проекту;
- наповнення інтегрованої реферативної бази даних національних наукових видань за допомогою віддаленого доступу ІПРІ, ННМБУ, ДНПБУ імені В. О. Сухомлинського.

Висновки

Відсутність цілісної вітчизняної системи реферування стає завадою на шляху якісного бібліотечно-бібліографічного обслуговування, міждержавного обміну науковою інформацією, виходу інтелектуальних добробок України за її межі та є причиною інших втрат, насамперед, у сфері інформаційного суверенітету й авторських прав. Створення такої системи реферування повинно стати одним із пріоритетних завдань українських інформаційних установ.

На сучасному етапі для плідного відображення наукового електронного контенту в РБД «Україніка наукова» назрілим є питання єдиного вихідного формату для кожного учасника корпоративної взаємодії з організацією віддаленого доступу під єдиним керівництвом Інституту інформаційних технологій НБУВ із запровадженням технології Web 3.0.

Список використаних джерел

1. Балагура І. В. Перспективи розвитку реферативної бази даних «Україніка наукова» та реферативного журналу «Джерело» / І.В. Балагура // *Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В.О. Сухомлинського. Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України: стан та перспективи.* – 2012. – Вип.3. – с.115-125.
2. Гарагуля С. С. Моделі інтеграції електронних джерел наукової інформації у бібліотеках / С. Гарагуля // *Бібл. вісн.* – 2015. – № 6. – С. 16-21.
3. Добровська С. В. Розвиток технології представлення інформації в реферативній базі даних «Україніка наукова» / С. В. Добровська, С. Е. Кириленко // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського.* – 2011. – Вип. 31. – С. 137-145.
4. Зайченко Н. Я. Бібліометрика у реферативній БД «Україніка наукова» / Н. Я. Зайченко // *Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог*

розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матеріали міжнар. наук. конф., Київ, 8 - 10 жовт. 2013 р. – К., 2013. – С. 338-340.

5. Лобузіна К. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності: монографія / К. В. Лобузіна; ред. О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2012. – 252 с.

6. Лобузіна К. В. Сучасні підходи до інтеграції електронних бібліотечних інформаційних ресурсів / К. В. Лобузіна // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 12. – С. 24–28.

7. Мар’їна О. Ю. Бібліотека в епоху розвитку технологій Web 3.0 / О. Ю. Мар’їна // Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 7. – С. 18-20.

УДК 808.2:81’271.14-047.44]:070(477)

Ейсмонт Юлія Володимирівна

Eysmont Yuliya

молодший науковий співробітник,

Junior Research Fellow,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**КЛАСИФІКАЦІЯ АВТОРСЬКИХ ПОМИЛОК
У РЕФЕРАТИВНИХ ТЕКСТАХ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ УРЖ «ДЖЕРЕЛО»)**

**CLASSIFICATION OF AUTHOR’S MISTAKES IN
ABSTRACTS (ON THE MATERIALS OF UKRAINIAN
ABSTRACT JOURNAL “DZHERELO”)**

Наведено відомі класифікації авторських помилок. Проведено комплексний аналіз типових помилок у реферативних текстах Українського реферативного журналу «Джерело». Запропоновано рекомендації стосовно удосконалення редагування реферативних текстів.

The article reveals well-known classifications of author’s mistakes. The research includes a complex analysis of typical mistakes in abstracts of Ukrainian abstract journal “Dzherelo”. Respective recommendations for editing abstract texts have been given.

Ключові слова: Український реферативний журнал «Джерело», редактор, науковий текст, реферативний текст, помилки.
Keywords: Ukrainian abstract journal “Dzherelo”, editor, scientific text, abstract text, mistakes.

Наукові електронні ресурси Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) відіграють важливу роль в інформуванні вітчизняної та міжнародної спільноти про здобутки українських учених з різних галузей наук. Розвитку інтелектуальних бібліотечних технологій організації таких ресурсів приділяється багато уваги. Особливе місце посідають і реферативні видання НБУВ, створені Бібліотекою за участю Інституту проблем реєстрації інформації НАН України. Яскравим представником такого національного ресурсу є Український реферативний журнал «Джерело», який упродовж 20-ти років є невід’ємною частиною інформаційного забезпечення учених. Враховуючи велике значення видання для світової наукової спільноти, редактори журналу приділяють велику увагу правильності поданої у ньому інформації. Відомо, що помилки в друкованих текстах сповільнюють процес сприймання інформації і знижують інформаційну цінність видання. Питання удосконалення процесу редагування реферативних текстів зумовлюють актуальність цього дослідження.

Метою дослідження є виявлення, систематизація та комплексний аналіз типових авторських помилок у реферативних текстах УРЖ «Джерело».

Причини виникнення текстових помилок досліджували З. Партико, А. Капелюшний, Ф. Бацевич, Н. Зелінська та ін. Вони виділяють кілька класифікацій помилок. Найбільш відома загальна класифікація помилок за З. В. Партико [5]. Вона включає такі види помилок: інформаційні, модальні, фактичні, темпоральні, локальні, ситуативні, семіотичні, тезаурусні, сприйняттєві та копіювальні. Дослідниця Н. Зелінська так класифікує авторські помилки: помилки втомленості; помилки надто великої активності автора; помилки внаслідок так званої інерції авторського письма. Всі вони спричинені специфічною організацією процесу мислення в людини, а тому, на жаль, автор їх практично не зауважує [1].

Згідно з загальною класифікацією помилок, у реферативних

текстах УРЖ «Джерело», які опрацьовує група редакторів, найчастіше трапляються інформаційні, темпоральні, семіотичні, сприйняттєві та копіювальні помилки.

Крім того, велику кількість складають помилки, які пов'язані з порушенням мовних норм. Мовна норма – сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, які закріплюються у процесі спілкування. Головні ознаки мовної норми – унормованість, обов'язкові правильність, точність, логічність, чистота і ясність, доступність і доцільність [6].

Найчастіше у реферативних текстах трапляються порушення морфологічних, синтаксичних, лексичних і стилістичних норм української мови.

Морфологічні норми (норми правильного вживання відмінкових закінчень, родів, чисел, ступенів порівняння). Серед типових помилок у текстах УРЖ «Джерело» – неправильні закінчення іменників чоловічого роду у родовому відмінку. Зокрема, неправильні закінчення назв істот, явищ природи, конкретних предметів, термінів, назв країн, країв, територій, річок, назв міст, сіл, абстрактних і збірних понять, назв мір довжини, ваги. Трапляються неправильні відмінкові форми іменників у словосполучах з числівником. Також поширені моделі ступенювання з калькою російського слова *самый*. Наприклад, *самий дорогий*, а правильно слід написати *найдорожчий*.

Синтаксичні норми (норми правильної побудови речень і словосполучень, уживання прийменників). Найчастіше порушення синтаксичних норм виникають через неправильну побудову речень із прийменниками. Наприклад: правильно написати *відповідно до правил, відповідно до інструкції*, а часто зустрічаємо у реферативних текстах неправильні варіанти *у відповідності з правилами, у відповідності з інструкцією*. Відомо, що прийменник *згідно* вживається з іменником в орудному (а не родовому) відмінку, однак часто зустрічаємо неправильне написання *згідно чинного законодавства, згідно правил*, а правильно слід написати *згідно з чинним законодавством, згідно з правилами*. Однак, найбільше проблем виникає з правильним вживанням прийменника *по*. Наприклад: *як далі діяти по відношенню до країни*. Конструкція *по відношенню до* не характерна для укра-

їнської мови. Правильно написати: *як діяти стосовно країни*. Неправильне написання: *по відношенню до мети*, правильний варіант: *щодо мети*.

Лексичні норми також часто порушують автори наукових текстів. Зокрема, використовують русифіковані назви країн і міст. Пишуть *Южноукраїнськ* замість *Південноукраїнськ*, *Турція* замість *Туреччина*.

Стилістичні норми – регулюють вибір слова або синтаксичної конструкції відповідно до умов стилю викладу. Наприклад: *велика кількість*, а не *величезна кількість*.

У ході наукового редагування інформаційного масиву Українського реферативного журналу «Джерело» група редакторів розробила рекомендації, які сприятимуть забезпеченню високоякісного редагування журналу. Фахово відредаговані реферативні тексти позитивно вплинуть на оперативність їх пошуку читачами, що підвищить наукову цінність журналу. Серед основних рекомендацій варто зазначити наступні: після першого наскрізного читання слід виявити й усунути інформаційні, модальні, фактичні, темпоральні, локальні, копіювальні та ін. помилки. Після другого читання спрямувати увагу на усунення орфографічних і пунктуаційних помилок, звіряння ідентичності назв та уважне читання дефініцій, чисел, дат, формульних виразів та ін.

Список використаних джерел

1. Зелінська Н. В. Теоретичні засади роботи редактора над літературною формою тексту (літературне опрацювання тексту) : навч. посіб. / Н. В. Зелінська. – Київ : УМК ВО, 1989. – 76 с.
2. Іванченко Р. Г. Літературне редагування / Р. Г. Іванченко. – Київ : Вища шк., 1983. – 247 с.
3. Капелюшний А. О. Стилістика. Редагування журналістських текстів: практичне заняття / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2003. – 544 с.
4. Куляс П. П. Типологія помилок у корекційних таблицях : навч. посіб. / П. П. Куляс. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 168 с.
5. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи : навч. посіб. / З. В. Партико. – Львів : Афіша, 2001. – 416 с.
6. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – Київ : Наук. думка, 1976. – 288 с.
7. Серажим К. С. Літературне редагування : навч.-метод. посіб. / упоряд. К. С. Серажим. – Київ : Паливода А. В., 2012. – 142 с.

УДК 001.89(477)

Корнієнко Валентина Олексіївна

Korniienko Valentyna,

молодший науковий співробітник,

Junior Research Fellow,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ РЕФЕРАТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

IMPROVEMENT OF INTELLECTUAL TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF CREATION OF AN ABSTRACT INFORMATION

Оптимізація процесів створення вітчизняної реферативної інформації можлива за умови удосконалення корпоративних відносин з вітчизняними бібліотеками та інформаційними службами з метою розширення кола організацій-учасників для створення кластера документів, насамперед, тих що підлягають науковому реферуванню з метою інформування вчених і фахівців щодо вітчизняних наукових досягнень з подальшим обміном реферативної інформацією із зарубіжними партнерами.

Optimization of the processes of creation of domestic abstract information is possible provided that the improvement of corporate relations with domestic libraries and information services to expand the circle of participating organizations to create a cluster of documents, especially those subject to scientific rehabilitation in order to inform scientists and specialists about domestic scientific achievements with further exchange abstract information with foreign partners.

Ключові слова: база даних, інтелектуальні технології, інформація, кластер, корпоративні об'єднання, реферативний журнал.
Keywords: database, intellectual technologies, information, cluster, corporate associations, abstract journal.

Метою дослідження є удосконалення науково-інформаційного забезпечення та ефективний супровід науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок (НДДКР), що проводяться в Україні.

На сучасному етапі однією з умов для ефективного використання наукових першоджерел є створення реферативної інформації, тобто аналітико-синтетичних документів, які прискорюють доступ до першоджерел, а також забезпечують їх оперативний пошук. Таким чином науковцям надається можливість ознайомитись зі стислим змістом наукової публікації, що значно скорочує час при здійсненні пошуку релевантних документів в режимі online. Для виконання перелічених завдань важливо насамперед використання сучасних технологій, які значно прискорюють опрацювання наукових першоджерел та забезпечують до них швидкісний доступ.

Створенням реферативної інформації в Україні займаються не тільки інформаційні організації (наприклад, ІПРІ), а також провідні бібліотеки (наприклад, НБУВ та ін.), тому їм слід було на початковому етапі трансформувати свою діяльність, як наукову, так і практичну, створити нові технології за допомогою активного впровадження насамперед інноваційних технологій для створення, наприклад, реферативної бази даних «Україніка наукова» (далі - БД), з метою подальшого створення нового науково-інформаційного продукту – Українського реферативного журналу «Джерело» (далі – УРЖ). На той час це був суттєвий прорив у вітчизняному бібліографознавстві та науково-інформаційній діяльності. Створення інноваційного реферативно-інформаційного видання потребувало й організації нового сервісу та інноваційних каналів розповсюдження наукової інформації. Так, наприклад, був створений веб-сайт, на якому надано інформацію про УРЖ і забезпечено доступ в онлайн-режимі до БД «Україніка наукова».

Створення реферативного ресурсу в Україні значно відрізняється від аналогів американської, російської, японської та інших інформаційних систем. В нашій країні проблема супроводу НДДКР науковою реферативною інформацією вирішується на корпоративних засадах декількома науковими установами: Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України та провідними бібліотеками країни, наприклад, такими як Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського та Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського та іншими устано-

вами. Однією з причин такої відмінності від зарубіжного досвіду або трансформації в галузі вітчизняного бібліографознавства та науково-інформаційної діяльності є те, що формування висхідних потоків документів здійснюється переважно провідними бібліотеками країни, тому що згідно діючого законодавства [1] саме бібліотеки одержують обов'язковий примірник, а також інші наукові видання, тому на їх базі здійснюється аналітико-синтетичне опрацювання наукових монографій, статей, матеріалів конференцій тощо. Кластер інформаційних ресурсів створюється на добровільних договірних умовах, і це на сучасному етапі дозволяє забезпечити організацію кластера першоджерел, і на цьому масиві документів за допомогою інноваційних технологій готувати реферативну інформацію. Спільними зусиллями цих установ створено БД «Україніка наукова» та випускається УРЖ «Джерело», який включає реферати й анотації на опубліковані в країні наукові видання. На даному етапі БД «Україніка наукова» нараховує біля 665 тис. рефератів та анотацій (станом на 24.03.2018 р.).

Слід звернути увагу, що УРЖ «Джерело» випускається не лише на паперовому носії, а також завдяки новітнім технологіям та електронним носіям створюється щорічний кумулятивний випуск на CD-ROM, цим самим забезпечується різний доступ до наукової інформації, тобто результатів вітчизняних НДДКР, а також засоби її збереження.

Розширення можливостей для поповнення новими надходженнями реферативних БД та УРЖ можливо за умови подальшого розвитку корпоративних відносин з вітчизняними бібліотеками, інформаційними службами, вищими науковими закладами та науковими редакціями академічних та інших наукових установ з метою розширення кола організацій-учасників даного проекту, з метою збільшення кількості документів, що підлягають науковому реферуванню, таким чином забезпечуючи хоча б повноту інформування вчених і провідних фахівців щодо вітчизняних наукових досягнень з подальшим обміном реферативної інформацією із зарубіжними партнерами.

У корпоративне об'єднання насамперед залучаються бібліотеки-утримувачі наукових видань, в незалежності від галузевої підпорядкованості та рівня бібліотеки (від вузівської до національної), тобто на корпоративних засадах створюється кластер

вітчизняних наукових документів, які підлягають подальшому науковому аналітико-синтетичному опрацюванню для створення низхідного потоку вторинних документів. Таким чином на базі кластера наукових видань за допомогою інноваційних технологій створюється реферативний масив інформації. Як бачимо, створення кластера вітчизняних наукових документів на добровільних засадах має сприятливий вплив на подальше розширення кластера реферативних інформаційних ресурсів за допомогою інтелектуальних технологій, що постійно удосконалюються.

Продовжується співпраця зі створення та удосконалення інноваційних технологій для ефективного використання зазначеного наукового ресурсу. В перспективі планується створення єдиного науково-інформаційного комплексу «Наукова Україніка» на основі БД «Україніка наукова» та національного репозитарію БД «Наукова періодика України», тобто на базі НБУВ.

Реферативні БД та УРЖ виконують не тільки інформаційну роль, ці науково-інформаційні джерела необхідні як один з наукометричних інструментів для підвищення якості при прийнятті управлінських рішень в процесі розподілу державних замовлень, грантів на проведення НДДКР, фінансів для їх здійснення та визначення кадрової політики, а також при відкритті або закритті наукових напрямів тощо.

Висновки:

Завдання бібліотечних, інформаційних фахівців і програмістів полягає в подальшому вдосконаленні системи та технології зі створення вітчизняної аналітико-синтетичної інформації, для опублікування її в відповідних серіях УРЖ або БД з метою оперативного інформаційного забезпечення НДДКР і подальшого інтегрування вітчизняної аналітико-синтетичної інформації в міжнародну наукову спільноту.

На сучасному етапі необхідно продовжувати залучати нові установи-фондоутримувачі наукових документів для продовження розширення меж кластера наукових вітчизняних видань з метою подальшого створення реферативної інформації.

Список використаних джерел

1. Закон про обов'язковий примірник документів від 09.04.1999 № 595-XIV. – Відомості Верховної Ради України. – 1999. - №22-23.

УДК 025.4.036:004.65]:001.4

Поліщук Тетяна Валентинівна

Polishchuk Tetyana

провідний редактор

Leading editor,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

НАУКОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ПОШУКОВИХ СИСТЕМАХ БАЗИ ДАНИХ «УКРАЇНІКА НАУКОВА»

SCIENTIFIC TERMINOLOGY IN THE SEARCHING SYSTEMS OF THE DATABASE “UKRAYINICA NAUKOVA”

Досліджено питання організації роботи в пошукових системах. Проаналізовано різноманітні підходи до класифікації термінів в інформаційно-пошукових системах, а також структуру бази даних, яка забезпечує повнотекстову індексацію та зберігання документів.

Issues of the organization of the work in the searching systems were investigated. The various approaches to classification of the terms in the information storage and retrieval systems and also the structure of the database, that provides full-text indexing and document storage, were analyzed.

Ключові слова: інформаційно-пошукові системи, бази даних, наукові документи, терміни.

Keywords: information storage and retrieval systems, databases, scientific documents, terms.

Сьогодні в світі існує величезна кількість пошукових систем (Google, Yahoo, Bing, Meta тощо), і під час здійснення інформаційного пошуку використовуються терміни, яким надається функція ключових слів (обов'язково в описі наукового тексту). Специфіка пошукових систем розглянута з різних ракурсів: від вузького (написання алгоритмів пошуку) до широкого (виокремлення одного чи кількох головних параметрів). Також варто вра-

ховувати і вимоги, за якими проводиться пошук: поняття, яке досліджують, місце створення терміна, час створення, наука/галузь, що його використовує тощо. Поняттям може бути одне слово чи словосполучення (можлива компіляція з двох і більше одиниць загального походження). В свою чергу, це сприяє більш глибокому розумінню досліджуваного явища. Однак для знаходження документів користувачі часто звертаються до тематичних каталогів інтернет-ресурсів, що є структурованими наборами посилань на документи відповідної тематики. Пошук наукових документів у сфері українського інтернету досить обмежений, навіть не враховуючи індексованість тільки документів у науковому стилі (структура документа в науковому стилі, наявність УДК, терміни, спеціальна загальнонаукова лексика).

Також варто відзначити широке різноманіття термінів, що використовуються для концентрації пошукових робіт. А саме виокремлення синонімів понять (мовознавство - лінгвістика) чи вживання іншомовних варіантів (укр. мовознавство - рос. языкознание - англ. linguistics), або багатозначність слова-терміну, що є типовим для мови і ускладнює роботу з стандартизації наукової чи науково-технічної термінології.

Класифікація термінів відбувається за кількома параметрами: мова рубрик (рубрикатор абетковий) (це переробка природної мови через наукову термінологію); природна мова (багатомовність системи); галузевість. Добір документів, які будуть входити до БД, залежить від критеріїв, які формуватимуть вимоги до змісту (загальний обсяг, що відводиться певній дисципліні; не слід забувати і різномовність пошукових критеріїв - паралельний переклад назви чи анотації).

Задоволення інформаційних потреб користувачів відбувається в постійному оновленні, оскільки зібрати в одній БД абсолютно всю інформацію неможливо. Такий підхід ідеальний для організації одержання максимальної повноти інформації у системі БД. Також постійною проблемою є наявність необхідної інформації навіть не на перших сторінках запиту інформаційно-пошукової системи (ПС), оскільки специфіка пошуку наукових документів має меншу кількість посилань (документ є, але він не «популярний»).

Терміноодиноци відображають зміст і тему документів, які входять в інформаційну базу системи і є інструментом пошуку. Це монографії, збірники, статті, анотації тощо. Окремо варто відзначити терміни такого походження: власні назви (прізвище науковця, особливо коли досліджується питання, що є предметом його зацікавлення), географічні назви (де проводилося дослідження та де презентувалися результати, наприклад, конференція) і збірні назви (наукове товариство, навчальний заклад і т.д.), а також загальні назви: загальномовні одиниці, слова, що часто повторюються в документі (конференція, лексема, поняття) та інші.

Майже кожен із науковців намагається вирізнитися власною термінологією, що теж інколи заважає розумінню головної ідеї дослідження, оскільки документи позиціонуються як «чисті» наукові тексти. Іноді тлумачення терміна ускладнюється за умов розбіжностей у підходах до його визначення.

В БД «Україніка наукова» реалізовано добір мовних одиниць (термінів) згідно критеріїв, які окреслюють тематичне коло пошукової системи. Відповідно, класифікаційні ППС доповнено предметною ППС. Для добору відібрано тексти, бібліографічні описи, що формують загальний масив. Їх можливо доповнити словниками, граматиками, енциклопедіями тощо. Аналізуючи системи пошуку термінів, а також рівень розвитку галузей наук варто відзначити різний рівень розвитку термінології, наприклад, мовознавства.

Термінологічна система поширює своє наукове поле із розвитком певних дисциплін (що саме на піку популярності; рівень активності певного наукового питання дозволяє його вивести в окрему підгрупу). Кількість організацій, що працюють у тій чи іншій науковій сфері, а також веб-сайтів, що знайомлять з цінною і новою інформацією необхідної тематики, як правило, досить невелика. На даний момент найбільша група - це синтаксис, морфологія та словотворення; найменша - морфологія (не враховуючи зовсім нещодавні виокремлення). Так, наприклад, індексація будь-якого терміна має свою ієрархію: словник - двомовний словник, власна назва - гідронім. В зв'язку зі складністю ситуації на сході України великий поштовх у розвитку термінології військово-

вої справи (техніка, медицина), в психології виділили військовий посттравматичний синдром тощо.

Інформаційні потреби науковців у процесі наукового пошуку характеризуються високою чіткістю, тому фільтрація джерел дуже важлива. Так, наприклад у хронологічному порядку легко відстежити всі етапи розвитку понять, розширення тлумачень термінів чи трансформацію його визначення в системі знань. Інформаційний потік забезпечує БД оперативність розповсюдження (передача інформації відбувається майже миттєво) й ефективне використання в «Україніці науковій».

Конкретні критерії включення слова або словосполучення залежать від виду ІПС. Так, в універсальних пошукових системах як інформативні розглядаються практично всі слова, включаючи службові. У спеціалізованих ІПС, для яких набір ключових слів - один з компонентів структури документа, навпаки, безліч інформативних слів зазвичай будуються на основі предметного покажчика відповідної предметної галузі, тоді як слова, що відносяться до «загальноживаної» лексики, до інформативних не включають [2]. Крім того, можна аналізувати ключові слова, транслітеровані з одного алфавіту в інший, переклад слів та інші модифікації ключових слів. Ще варто акцентувати увагу на різноманітних формах зберігання наукової інформації в ІПС.

Важливо відзначити, що реальні технології створення переважної більшості БД такі, що однорідні документи з одного сайту мають практично однакову HTML-розмітку. Багато систем використовують механізм корекції запиту за релевантністю. Це означає, що процедура пошуку носить інтерактивний і ітеративний характер. На наступних ітераціях система розширює/уточнює запит термінами з цих документів і знову виконує пошук. Ця обставина дає змогу автоматизувати процес індексації даних електронного документа за допомогою зазначення шаблону документів того чи іншого сайту, тобто явної вказівки команд мови HTML, охоплюючи основні характеристики документа: автори, назва, ключові слова, анотація тощо.

Список використаних джерел

1. Збанацька О. М. Понятійно-категоріальний апарат архівних інформаційно-пошукових систем // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. - 2013. - № 1. - С. 74-77. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2013_1_17
2. Нежива К. Інформаційно-пошукові системи. - Режим доступу: <https://sites.google.com/site/socialnafnformatika/home/informacijno-posukovi-sistemj>
3. Рудник-Карватова З. Е. Упорядкування термінології для потреб інформаційно-пошукової системи ISYBISLAW // Українська мова. - №3. - 2016. - С. 105-117.
4. Струнгар В. Інформаційно-пошукова система бібліотеки як інструмент прискорення опрацювання даних // Вісник книжкової палати. - 2013. - №10. - С. 1-3.
5. Яковчук Д. С. Особливості пошуку наукових матеріалів / Магістерська програма: «Інформаційні управляючі системи та технології». - Київ. - 2009. - 40 с. - Режим доступу: www.ukma.edu.ua/~gor/courses/.../Yakovchuk.doc

УДК 001.6:002+002.53:004.7

Добра Надія Володимирівна

Dobra Nadiya

завідуюча сектору НБУВ,

Head of the sector,

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ПРЕДСТАВЛЕННЯ БІБЛІОТЕК ТА ЇХ РЕСУРСІВ НА ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПОРТАЛІ «НАУКА УКРАЇНИ: ДОСТУП ДО ЗНАТЬ»

REPRESENTATION OF THE LIBRARIES AND THEIR RESOURCES ON THE INFORMATION PORTAL «SCIENCE OF UKRAINE: ACCESS TO KNOWLEDGE»

Охарактеризовано основні кроки щодо наповнення баз даних «Наукові бібліотеки», «Науково-інформаційні ресурси бібліотек» на інформаційному порталі «Наука України: доступ до знань».

The main steps for filling the Databases «Scientific Libraries», «Scientific and Information Resources of Libraries» on the information portal «Science of Ukraine: Access to Knowledge» are described.

Ключові слова: науковий портал, бібліотечний проект, реєстр, бази даних.

Keywords: scientific portal, library project, register, databases.

Сучасні технології інформаційної сфери, швидкі зміни у сфері освіти та професійної діяльності населення вимагають від бібліотечних фахівців оперативно реагувати на зміни в інформаційних потребах користувачів, переходити до дистанційних форм управління інформацією, активніше опановувати онлайнві технології, вміти концентрувати знання, систематизувати й організовувати їх у доступній для користувача формі. Відповідно, це зумовлює активнішу популяризацію бібліотек, просування їх інформаційних ресурсів. У результаті це допоможе залучити потенційних користувачів, підвищити відвідуваність бібліотек, розширити діапазон інформаційних послуг, посприє формуванню творчого потенціалу бібліотекарів.

Особливим напрямом пропагування діяльності бібліотек та їх інформаційних ресурсів стає представлення бібліотечних проектів різної тематики на веб-сайтах бібліотек України. У Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського (далі – НБУВ) реалізовано унікальний проект, аналогів якому на сучасному етапі немає в Україні – інформаційний портал «Наука України: доступ до знань». Проект спрямований на забезпечення функції надання інтегрованого доступу до наукового надбання України, використовуючи науково-інформаційні ресурси бібліотек [1]. Перевагою такого ресурсу є створення єдиного вікна доступу до бібліотек України та їх науково-інформаційних ресурсів. Ініціатором заснування та координатором проекту є Лобузін Катерина Вілентіївна - керівник Інституту інформаційних технологій, доктор наук із соціальних комунікацій. Складовими інформаційного порталу є бази даних «Наукові бібліотеки», «Науково-інформаційні ресурси бібліотек», «Наукові установи», «Науковці України». Розглянемо докладніше складові порталу «Наукові бібліотеки» та «Науково-інформаційні ресурси бібліотек». Основним завданням і метою створення реєстру наукових бібліотек України та їх науково-інформаційних ресурсів є популяризація, підвищення рейтингу та доступності електронних бібліотечно-інформацій-

них ресурсів наукових бібліотек України за рахунок використання сучасних бібліотечних і веб-технологій.

У рамках корпоративного проекту «Інформаційний портал «Наука України: доступ до знань» з 2016 р. Відділом технологій електронного науково-інформаційного обслуговування НБУВ розпочато реєстрацію бібліотек України та їх ресурсів. Для того, щоб зареєструвати установу, необхідно на порталі НБУВ заповнити та надіслати реєстраційну анкету. Кожна зареєстрована установа отримує індивідуальний реєстраційний код (сиглу). Бібліотеки, які отримали індивідуальну сиглу, можуть надіслати додаткову інформацію про власні електронні наукові ресурси, розширювати їх у разі створення нових.

Під час реалізації проекту станом на 01.08.18 р. зареєстровано 269 бібліотек (бібліотеки наукових установ – 43 %, бібліотеки вищих навчальних закладів – 42 %, спеціалізовані – 6 %, обласні універсальні – 8 %, національні – 1 %) та 311 науково-інформаційних ресурсів.

Формування баз даних «Наукові бібліотеки», «Науково-інформаційні ресурси бібліотек України» здійснюється на основі програмного забезпечення САБ «ІРБІС64». До реєстру наукових бібліотек вноситься інформація про тип бібліотеки (національна, обласна універсальна, галузева, наукової установи, вищого навчального закладу), тематику, назву бібліотеки, головну установу, область, місто, інтернет-адресу, сторінку у Вікіпедії, контактні особи, телефони, електронну пошту, інформація про бібліотеку, скріншот логотипу бібліотеки.

База даних «Науково-інформаційні ресурси бібліотек України» наповнюється такою інформацією : назва ресурсу, інтернет-адреса, тип ресурсу (електронний каталог, реферативна база даних, фактографічна база даних, електронна бібліотека, електронна колекція, електронна виставка, бібліографічна база даних), вид документа, тематика.

Одночасно зареєстрована наукова бібліотека інтегрується до бази даних «Наукові установи». В цій базі створюється запис для установи, якій безпосередньо підпорядкована відповідна бібліотека. Додається інформація з каталогу періодичних видань про всі наукові періодичні видання цієї наукової установи.

Пошукові можливості створеного ресурсу надають можливість:

- переглянути стислу інформацію про бібліотеку та її фонди,
- переглянути Інтернет-адресу,
- переглянути місцезнаходження,
- переходити до переліку списків бібліотек зазначеного міста, області та відомства,
- переглядати інформацію про інформаційні ресурси бібліотеки,
- автоматично переходити до відповідних інформаційних ресурсів інших бібліотек.

На порталі можна здійснювати пошук наукових ресурсів бібліотек за ключовими словами із назви, назвою ресурсу, видом документів (автореферати дисертацій, газети, інтернет-ресурси, книги, статті, періодика тощо), за типом ресурсу (бібліографічна база даних, електронна бібліотека, електронний каталог тощо), за тематикою або за відповідними позначками (електронний репозитарій, електронний каталог, електронна бібліотека). За типом ресурсів найбільше представлені електронні каталоги бібліотек, електронні бібліотеки та репозиторії.

Проект довгостороковий, отримані від учасників дані про бібліотеки та їх ресурси автоматично розміщуються на порталі «Наука України: доступ до знань» (www.irbis-nbuv.gov.ua/Sci_Lib_UA), що в перспективі дозволить популяризувати ресурси у національному масштабі та тим самим активізувати їхнє використання.

Список використаних джерел

1. Лобузіна К. В. Бібліотека 3.0: знання, сховища даних та експерти / К. В. Лобузіна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. - 2012. - № 1. - С. 26-35.
2. Лобузіна К. В. Технології організації знаньсвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності / К. В. Лобузіна. – Київ, 2012. – 252 с.
3. Лобузіна Е. В. Информационный портал «Наука Украины: доступ к знаниям» / Е. В. Лобузіна // Библиотеки нац. акад. наук: проблемы функционирования, тенденции развития. - 2017. - Вып. 14. - С. 35-46.
4. Лобузіна К. В. Авторський профіль на порталі національної наукової бібліотеки як інструмент презентації здобутків вченого та наукової установи / К. В. Лобузіна // Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек : матеріали міжнар. наук. конф., 3 - 5 жовт. 2017 р. - Київ, 2017. – С.289-293 .

УДК 004.77(477)+024:822

Ясінська Олександра

Yasinskaaya Alexandra

молодший науковий співробітник

Junior Scientific Researcher

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Слюсар Майя

Slusar Maya

молодший науковий співробітник

Junior Scientific Researcher

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ВІРТУАЛІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНИХ СЕРВІСІВ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

A VIRTUALIZATION OF LIBRARY SERVICES IN MODERN SOCIETY

Дослідження присвячене питанню розвитку та використання віртуальних бібліотечних сервісів в інформаційному суспільстві.

The research is devoted to the development and use of virtual library services in the information society.

Ключові слова: віртуалізація, Web 3.0, мобільні додатки, інноваційні бібліотечні сервіси, е-навчання, цифровий куратор.

Keywords: virtualization, Web 3.0, mobile application, Innovative Library Services, e-learning, digital curator.

Нові цифрові технології, що характеризуються успіхами у створенні інтелектуальних сервісів, зростаючими темпами інформаційної циркуляції інформації, змінюють ключові підходи до основних процесів пошуку, обробки, зберігання інформації, пропонують нові методи, форми і способи їх застосування. Цифрові технології,

пов'язані з активним поширенням нових форм передачі та обробки даних, отримали назву “технології віртуалізації послуг”[1].

Сьогодні бібліотеки на практиці відчують дію нових комунікаційних реалій, які спонукають їх до глобальної віртуалізації, щоб стати організованим інформаційним центром для користувачів, завжди доступним онлайн. **Актуальність** теми обумовлена важливістю потреби формування нового вектора розвитку бібліотечно-інформаційної сфери діяльності під впливом розвитку цифрових технологій.

Предметом дослідження є досвід впровадження віртуальних сервісів бібліотечно-інформаційного обслуговування.

Метою цієї роботи є вивчення досвіду практичного застосування нових технологій бібліотечних сервісів провідними бібліотеками світу.

Результатом віртуалізації стало переміщення у цифрове середовище пошуку ресурсів, каналів комунікації між бібліотекарем і користувачем, а також самого користувача. Світова практика показує, що за останні роки кількість онлайн відвідувань значно перевищує кількість користувачів, що фізично відвідують бібліотеку.

Реалізація процесу віртуалізації в бібліотеках відбувалася через розвиток інформаційних концепцій від Бібліотеки 1.0 до 3.0. Бібліотеки світу активно відгукуються на трансформацію технологічних концепцій всесвітньої мережі: Web 1.0 – Web 2.0 – Web 3.0: від взаємопов'язаних гіпертекстових документів, доступних через Інтернет, до технологічної концепції, що базується на принципах Семантичного вебу, призначеного для створення високоякісних інформаційних ресурсів і послуг, вироблених експертами на основі застосування сучасних веб-технологій.

Питанню впровадження в діяльність бібліотек Web 1.0 – Web 3.0, присвячено праці ряду вітчизняних та зарубіжних дослідників. Серед вітчизняних науковців, зокрема дослідниця Лобузінна К. В. зазначає, що Web 3.0 має спрямувати інтерес на бібліотечні технології, оскільки саме в них накопичений великий досвід упорядкування знань. Ідеї цієї моделі повністю збігаються з основною функцією бібліотеки – бути посередником між інформацією та користувачем [2].

Науковець Мар'їна О. Ю. вважає, що основні розбіжності між

Web 1.0 та Web 2.0 полягають не тільки в технічній інфраструктурі, але і в користувацькій здатності взаємодіяти з інформацією у Web-просторі. Основна ідея Web 3.0 – це визначення структури даних та скріплення їх з метою більш ефективного подальшого виявлення, автоматизації процесів їх обробки, інтеграції і повторного використання в різних додатках. Концепція Web 4.0, яка ще не має точного усталеного визначення в науковому обігу, обґрунтовується в напрямку інтелектуального Web. Тобто основною її відмінністю стає використання технологій штучного інтелекту в процесах обробки цифрових масивів і організації взаємодії користувача з ними. [3].

Під час вивчення питання оновлення бібліотечних сервісів у сучасному суспільстві у зарубіжних дослідженнях, загальнови-знаним стало поняття “віртуалізація читача”, яке вивчалось ба-гатьма науковцями. Серед них дослідники бібліотеки Сан-Дієго Каліфорнійського університету А. Hutt, М. Stuart, D. Suchy та В. D. Westbrook. За останні роки спостерігається тенденція від фізичного до “онлайн” - відвідування користувачами бібліотек. Основним чинником цього є розвиток сервісів дистанційного об-слуговування (електронні каталоги, бази даних, оцифровані рари-тети, електронні версії видань тощо) [4]. Серед найпопулярніших засобів, якими користуються сучасні відвідувачі бібліотек, можна виділити мобільні пристрої. Саме вони покладені в основу ство-рення послуг, які розглядають американські дослідники Y. Q. Liu та S. Briggs, порівнюючи послуги в різних академічних бібліоте-ках США [5]. QR-коди також стали популярними в бібліотеках, які пропонують послуги мобільного зв’язку. Дослідниця бібліо-теки Тартуського університету Естонії - О. Einasto [7] розглядає якість обслуговування і нові електронні послуги в академічних бібліотеках Естонії. Е-обслуговування визначається нею як на-дання послуг в електронних мережах, таких як Інтернет, керовані клієнтом і інтегровані з відповідними організаційними процесами обслуговування клієнтів і технологій. Італійський науковець R. Raieli детально розглядає вплив інноваційних технологій в бібліотечній діяльності, їхню взаємодію з користувачами шляхом розвитку і поширення через Інтернет. На його думку, інформацій-но-пошукова система, що забезпечує аналіз і пошук інформації в

основному текстових документів може бути застосована для обробки у форматі аудіо- та відео документів [8].

Наслідком на процеси віртуалізації та інформатизації є електронне навчання (e-learning). E-learning – навчання, побудоване на основі використання віртуального контенту й інформаційно-комунікаційних технологій. Останнім часом з'являється дедалі більше публікацій, присвячених проблемам використання комп'ютерних технологій у навчальному процесі. Бібліотекар в системі E-learning виступає в ролі консультанта, тьютора, який забезпечує ефективність процесу навчання та викладання.

Процес віртуалізації вимагає підвищення ефективності прегресивних видів обслуговування. Необхідною умовою для цього є система безперервного навчання бібліотечного персоналу навичок оперування цифровими документами та вміння синтезувати інформацію. У бібліотечній сфері такий технологічний процес отримав назву “цифрове кураторство” (“*digital curation*”), що включає відбір, збереження, підтримку, збирання та архівування цифрових об'єктів .

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та віртуалізація бібліотечних послуг зумовлюють нові вимоги суспільства до бібліотекаря, який має бути інформаційним експертом і професійно надавати допомогу у навігації науковим електронним середовищем.

Керуючись світовими тенденціями, Національна бібліотека України імені В. Вернадського активно працює у напрямку розширення доступу до цифрових ресурсів та створення і розвитку власних електронних продуктів. На сьогодні основними електронними інформаційними джерелами є: електронний каталог; наукова електронна бібліотека; інформаційно-бібліографічний сервіс “Віртуальна довідка”; інформаційні ресурси “Тематичний Інтернет-навігатор”, “Джерела наукової інформації”, “Наукові реферативні огляди”; інформаційний портал “Наука України: доступ до знань”.

Співробітники Відділу технологій електронного науково-інформаційного обслуговування надають інформаційно-консультаційну допомогу користувачам НБУВ з питань пошуку інформації у масиві електронних локальних та корпоративних інформацій-

них ресурсів, зовнішніх мережевих ресурсів, сервісів НБУВ. Надання консультаційних послуг, виконання усних бібліографічних та бібліотечно-інформаційних довідок за запитами користувачів у залі електронних ресурсів та виконання онлайн-довідок на запити віддалених користувачів з використанням можливостей АБІС “ІРБІС-64” через електронну пошту, інформаційні сервіси “Зворотній зв’язок” та “Запитай бібліотекаря” є реалізацією сучасних світових тенденцій віртуалізації бібліотечних сервісів

Сучасна світова практика сприяє поширенню та неабиякій популярності інформаційних технологій у бібліотечному середовищі. Вивчення зарубіжного та вітчизняного досвіду дає підстави стверджувати, що перехід на нові форми віртуального обслуговування та їх опанування дає можливість створити якісно нову комунікацію з користувачами. Ефективні програмно-технологічні рішення дозволяють реалізувати роботу сервісів на єдиній платформі, що дає можливість користувачам отримувати інформацію з усіх інформаційних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Пальчинська М. В. Віртуальний простір в умовах соціокультурних трансформацій. дис. д-ра філос. наук, спец.: 09.00.03 - соціальна філософія та філософія історії / Пальчинська М. В. – Одеса : Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, 2016. — 433 с.
2. Лобузін К. В. Технології організації знансвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / К. Лобузін ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2012. – 375 с.
3. Марьина Е. Ю. Техничко-технологическая адаптация библиотек к цифровому пространству / Е. Ю. Марьина // Гуманитар. трактат. – 2016 – №. 2. – С. 22–27.
4. Employing Virtualization in Library Computing: Use Cases and Lessons Learned / Arwen Hutt, Michael Stuart, Daniel Suchy, Bradley D. Westbrook // Information Technology and Libraries. – 2009. – Vol 28, № 3. – P. 110–115.
5. Côté M. Do You Want to Chat? Reevaluating Organization of Virtual Reference Service at an Academic Library / M. Côté, S. Kochkina, T. Mawhinney // Reference & User Services Quarterly. – 2016. – Vol. 56, №. 1. – P. 36–46.
6. Yan Quan Liu. A Library in the Palm of Your Hand: Mobile Services in Top 100 University Libraries / Yan Quan Liu // Information Technology & Libraries. – 2015. – Vol. 34, Is. 2. – P. 133–148.
7. Einasto O. Investigating e-service quality criteria for university library: a focus group study / Olga Einasto // New Library World. – 2014. – Vol. 115 (1/2). — P. 4–14.
8. Raieli R. Introducing Multimedia Information Retrieval to libraries / Roberto Raieli // Italian Journal of Library and Information Science. – 2016. – Vol. 7, n. 3. — P. 9–42.

УДК 025:004 + 002.53

Ласнко Наталія Анатоліївна

Laenko Nataliya

провідний бібліотекар

Leading librarian

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Сосідко Ірина В'ячеславівна

Sosidko Iryna

провідний бібліотекар

Leading librarian

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Деньга Оксана Іванівна

Denga Oksana

провідний бібліотекар

Leading librarian

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

СТВОРЕННЯ ПРОФІЛЮ ВЧЕНОГО ЗАСОБАМИ РІЗНИХ НАУКОВИХ СЕРВІСІВ

CREATING THE SCIENTIFIC PROFILE BY MEANS OF DIFFERENT SCHOLAR SERVICES

Розглянуто важливість представлення інформації про наукові здобутки вчених у науково-інформаційних системах. Проаналізовано інструменти створення авторських профілів у зарубіжних наукометричних базах даних та на інформаційному порталі «Наука України: доступ до знань». The importance of presenting information about scientific achievements of scientists in scientific information systems is considered. The tools for creation of author's profiles in foreign scientometric databases and on the information portal "Science of Ukraine: access to knowledge" are analyzed.

Ключові слова: профіль вченого, наукометричні системи, «Науковці України»

Keywords: author profile, scientometric systems, «Scientists of Ukraine»

У сучасному світі питання іміджу вченого є надзвичайно актуальним, адже науковцю ХХІ століття доводиться не лише здійснювати ґрунтовні дослідження та писати якісні статті, а й популяризувати результати своїх досліджень серед наукової спільноти світу. Високий рейтинг дослідника в науковій спільноті дає можливість співпраці з провідними світовими вченими й інституціями, отримання грантів, державних замовлень тощо.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій дає можливість сучасним вченим не лише популяризувати свої наукові здобутки у світовій науковій спільноті, а й отримувати з боку колег – членів співтовариства, які працюють у зазначеній галузі науки, оцінку своїх наукових досліджень, полемізувати щодо тих чи інших питань тощо. Відкритий доступ до результатів досліджень дає змогу широкій аудиторії зацікавлених осіб долучитися до наукового доробку автора, групи осіб чи інституції.

Світові наукові та наукометричні бази пропонують платформу для тісної співпраці науковців з усіх куточків світу: поширення та пошук інформації, створення груп для тематичних досліджень і дискусій.

Розбудові власного іміджу науковця допомагає формування авторських профілів у професійних мережах і використання глобальних світових ідентифікаторів. Міжнародний досвід функціонування наукометричних баз даних дозволяє і в Україні створити національну цілісну систему профілів науковців.

База даних «**Вчені Білорусі**» [1] є національним проектом у рамках світової системи інформації про науковців. Профілі науковців містять посилання на Зведений електронний каталог бібліотек Білорусі, електронний каталог бібліотеки-учасниці проекту, фото вченого і персональний сайт / сторінку (за їх наявності). У формуванні бази беруть участь Національна бібліотека Білорусі та бібліотеки багатьох ВНЗ країни. Анкета для науковців Білорусі створена Національною бібліотекою країни та містить 31 поле (18 полів для обов'язкового їх заповнення), які містять біографічну інформацію та наукові здобутки. Особливістю БД є те, що інформація подається тільки про осіб, які мають вчені сту-

пені, вчені звання, є науковими працівниками та мають наукові публікації. На нашу думку, це значно звужує та недостатньо розкриває науковий потенціал країни, не надає можливості активної комунікації науковців між собою.

Scopus – бібліографічна та реферативна база даних, інструмент для відстеження цитованості статей, опублікованих у наукових виданнях [2]. Авторський профіль (AuthorID) у базі Scopus формується автоматично під час появи у дослідника публікацій у виданнях, що індексуються. Профілю науковця присвоюється унікальний ідентифікатор. Науковець самостійно здійснює редагування профілю, який містить особисті дані, публікації, посилання на співавторів, цитування, індекс Гірша тощо. За допомогою ідентифікаторів можна налаштувати сповіщення через RSS, електронну пошту.

ResearcherID [4] дозволяє створювати профіль науковця, формувати список власних публікацій, здійснювати пошук вчених або груп авторів за дослідженнями, які цікавлять; створювати запрошення до співпраці, переглядати бібліометричні метрики, асоціювати свій профіль з ORCID.

Реєстрація в Researcher ID складається з двох етапів і здійснюється латиницею. Головна реєстраційна форма передбачає заповнення полів щодо персональних даних та трудової діяльності. До Researcher ID інтегрується інформація з ORCID.

Автори, які мають публікації в базах даних Scopus та/або Web of Science, можуть зареєструватися в системі ORCID. **ORCID** (Open Researcher and Contributor ID) – некомерційний проект, метою якого є створення єдиного міжнародного реєстру вчених [6]. Реєстрація може бути здійснена на сайті ORCID або шляхом переходу до неї безпосередньо з авторського профілю в Scopus або ResearcherID, з якими налаштована автоматична синхронізація. У ORCID, на відміну від інших баз (Google Scholar, Scopus, ResearcherID, ResearchGate), присутнє поле для заповнення «web-сайти», де науковець дає посилання на ресурси та авторські профілі в інших базах.

БД РІНЦ розміщена на веб-сайті Наукової електронної бібліотеки ELIBRARY.RU) [7]. Для більш повного та точного представлення робіт автора в РІНЦ необхідно зареєструватися в SCIENSE

INDEX і заповнити анкету про особистість науковця. При цьому автор отримує свій унікальний код «SPIN», що дозволяє змінювати інформацію про наукові публікації в РІНЦ, відправляти рукописи до редакцій наукових журналів через систему «Електронна редакція», залучатися до роботи в ролі рецензента, експерта, наукового редактора або перекладача.

Зареєстровані користувачі отримують можливість створення персональних добірок журналів, статей, збереження історії пошукових запитів, налаштування панелі навігатора тощо.

ResearchGate [8] відіграє роль своєрідного інформаційного майданчика для подій та заходів наукової спільноти, об'єднує форум для ведення дискусій і власного блогу. Зареєстрованому користувачеві надається необмежена можливість встановлювати контакти з іншими дослідниками, відстежувати публікації, обговорювати проблеми, писати відгуки на опубліковані праці тощо [9]. Ще однією з переваг ResearchGate є можливість завантаження документів не тільки текстового типу, але й інших форматів та здійснення обміну частковими або повнотекстовими варіантами наукових праць.

Для користування **Google Scholar** необхідно створити новий обліковий запис Google або ввійти до вже існуючого, бажано використовувати корпоративний акаунт. Основні поля для заповнювання: ім'я, місце роботи, e-mail, наукові інтереси, статті. Уведені дані та налаштування можна редагувати відповідно до власних уподобань. Після реєстрації профіль буде відображатися в результатах пошуку Google Scholar за іменем автора.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського не змогла залишитися осторонь від тих глобальних процесів, що відбуваються у світовій науці, тому в 2016 р. Інститут інформаційних технологій НБУВ ініціював проєкт інформаційного порталу «Наука України: доступ до знань», що має сприяти покращенню наукового іміджу України та головною метою якого є надання науковцям зручних інструментів пошуку інформації й ефективної презентації авторських наукових здобутків [11].

Інформаційний блок «Науковці України» порталу «Наука України: доступ до знань» надає можливість шукати колег, які займаються відповідним напрямом досліджень, добирати списки

науковців за місцем роботи, переглядати публікації вчених і багато іншого [12].

На відміну від іноземних наукових ресурсів, де науковець самостійно створює власний профіль, база «Науковці України» формується:

- автоматично на основі бібліографічних описів авторефератів дисертацій, що надходять до НБУВ;
- співробітниками бібліотеки на основі реєстраційної анкети вченого, електронного листа, звернення до сервісу зворотного зв'язку або ретроспективної інформації про видатних вчених України;
- інтегрує авторські профілі вченого та інші довідкові веб-ресурси на одній платформі, з можливістю проводити подальший пошук за умов відсутності необхідних джерел у фондах НБУВ.

Публікації приєднуються автоматично з електронних ресурсів НБУВ, формуючи бібліографію вченого. Профіль науковця інтегрований з «Науковою періодикою України», електронною бібліотекою «Україніка» й архівним фондом НАНУ.

Унікальністю ресурсу є можливість формування та відстежування династій науковців і наукових шкіл. Автоматично з електронних ресурсів формується список співавторів, що дозволяє виокремити вчених, які займаються дослідженням подібної тематики.

Корисним елементом є посилання на інтернет-ресурси. Перевага надається персональним, офіційним, довідковим і науковим ресурсам, що дозволяє максимально повно відобразити інформацію про життєвий і професійний шлях вченого. У профілі також міститься фото науковця, що полегшує його ідентифікацію.

Особливо варто відзначити зручний пошуковий інтерфейс, що дозволяє здійснювати пошук не лише за прізвищем вченого, але й за розділом знань, індексом спеціальності або вченим ступенем (кандидат, доктор наук, без ступеня).

База «Науковці України» динамічно розвивається, щоденно створюються нові профілі, доповнюються вже існуючі. У процесі роботи з нею постійно виникають нові ідеї та пропозиції, що надалі надасть можливість побачити достовірну картину наукової

діяльності, простежити динаміку розвитку української науки.

Здійснивши аналіз міжнародних наукометричних баз даних, можемо стверджувати, що їхнє призначення є не лише забезпечення наукових досліджень актуальною довідково-бібліографічною інформацією, але й аналітичний інструмент для оцінки якості та продуктивності наукових досліджень як окремих вчених, так і колективів авторів, установ.

Завдяки світовим наукометричним базам та інформаційному порталу «Наука України: доступ до знань» вчені й широкий загал зацікавленої аудиторії мають можливість оперативно представляти найновіші наукові досягнення, поширювати інформацію серед наукової спільноти. Широка аудиторія спілкування науковця сприяє його розвитку, позитивно впливає на оцінку його професійних здобутків і подальші дослідження.

Список використаних джерел

1. База даних «Ученые Беларуси» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://unicat.nlb.by/scient/auth_e.html . – Название с экрана.
2. Scopus preview [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.scopus.com/home.uri> . – Title from the screen.
3. ResearcherID [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.researcherid.com/Home.action> . – Title from the screen.
4. ORCID.org [Electronic resource]. – Mode of access: <https://orcid.org/> . – Title from the screen.
5. eLIBRARY.RU – Научная электронная библиотека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru> . – Название с экрана.
6. ResearchGate [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.researchgate.net/> . – Title from the screen.
7. Лобузина Е. В. Информационный портал «Наука Украины: доступ к знаниям» / Е. В. Лобузина // Библиотеки нац. акад. наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сборник. – Киев, 2017. – Вып. 14. – С. 35–46.
8. Лобузина К. В. Авторський профіль на порталі національної наукової бібліотеки як інструмент презентації здобутків вченого та наукової установи / К. В. Лобузина // Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф., 3-5 жовт. 2017 р. – Київ, 2017. – С. 289–293.

УДК 024:004+342.9

Півнюк Олена Валеріївна

Olena Pivnuk

провідний бібліотекар

Leading librarian

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ
КІБЕРБЕЗПЕКИ У БІБЛОТЕЧНО-
ІНФОРМАЦІЙНОМУ ОБСЛУГОВУВАННІ
КОРИСТУВАЧІВ**

**PROBLEMS OF THE USE OF ELEMENTS
OF CYBERSECURITY IN LIBRARY-INFORMATION
SERVICE**

У дослідженні висвітлено результати роботи вчених, які розглядали питання кібербезпеки, пов'язані з онлайн-конфіденційністю та цифровим відеоспостереженням і сприяли посиленню технологічного впливу в бібліотеках.

The study reflected the results of the work of scientists, who considered the cybersecurity issues associated with online privacy and digital video surveillance and contribute to technological impact in libraries.

Ключові слова: кібербезпека, заходи безпеки, технологія, бібліотека, користувачі, конфіденційні дані.

Keywords: cybersecurity, security measures, technology, library, users, sensitive data.

Інтернет був створений для обміну інформацією з іншими користувачами понад 30 років тому, але при цьому забезпечення і збереження обліку особистої інформації є і досі складним завданням. Виникнення Інтернету стало потужною рушійною силою для глибоких і радикальних змін в сучасних наукових бі-

бліотеках. Користувачі все частіше прагнуть отримати саме інформацію, а не посилання на джерело. Самостійні пошуки користувача поступаються місцем цілеспрямованому зверненню до бібліотекаря для отримання професійно обробленої інформації, адаптованої до його конкретних потреб, представленої в зручній для нього формі і на вибраному ним матеріальному носіїві і щоб це все було безпечно і надійно. Загальновідома точка зору, що “в Інтернеті є все” часто трактується помилково. Так, в Інтернеті дійсно є багато корисної інформації, але виключно для того, хто володіє секретами її пошуку. У цьому середовищі бібліотекарі повинні міркувати більш технологічно і визначитися, які шляхи вони можуть запропонувати для вирішення різних завдань. Новітні інформаційні технології надають можливість бібліотекарям підвищувати якість послуг із застосуванням інновацій, і розширяти їх спектр та виступати цінними і важливими партнерами в досягненні загальних цілей суспільства.

В умовах сучасного інформаційного суспільства та інтенсивного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у повсякденному житті всіх його громадян і у діяльності всіх соціальних інститутів, **актуальним** стає питання захисту як персональних даних користувачів, так і суспільно значущої інформації. Це зумовлює необхідність у розробці та впровадженні технологій кіберзахисту та вирішенні питань, пов’язаних з ними, під час обслуговування користувачів бібліотеки.

Метою дослідження є узагальнення досвіду забезпечення кібербезпеки у бібліотечній діяльності та визначення можливостей подальшого його впровадження у діяльність українських бібліотек. Основу дослідження склали іноземні публікації, присвячені питанням кібербезпеки у бібліотеках. Аналізуючи досвід зарубіжних колег, можемо відзначити тенденцію до посиленого захисту персональних даних користувачів та відповідальності за їх порушення.

Американська дослідниця WoHyun Kim [5] визначає, що важливим елементом сучасної технологічної діяльності бібліотек є кібербезпека, яка тісно пов’язана з онлайн-конфіденційністю та цифровим відео-спостереженням. Існує практика збору різними інтернет-компаніями даних клієнтів з особистих профілів

з метою подальшого продажу такої інформації, яку можуть використати для нав'язування рекламних послуг, а також хакери і злочинці з протизаконною метою. Тому кібербезпека є важливим елементом в роботі бібліотек, що надають інформаційні послуги через всевітню мережу. Співробітники бібліотек і користувачі навчаються бути обережними під час роботи з даними клієнтів або спілкування у мережі.

Дослідники з Університету Небраски DeeAnn Allison та Scott Childers вважають, що однією з проблем сучасної бібліотеки є збереження і захист особистої інформації користувачів. Для цього створюються і використовуються багато різних типів мережевих додатків для зберігання історії пошуку і розповсюдження інформації [4]. Науковець Gregory V. Newby з університету Північної Кароліни робить акцент на появі нових вразливостей безпеки, інструментів і методик захисту – в поєднанні з постійним оновленням програмного забезпечення і устаткування. [6]

Більшістю вчених визначаються системні заходи, які бібліотеки змушені використовувати для безпечного користування, а саме: двофакторна аутентифікація, строгі вимоги до пароля і блокування облікових записів після певної кількості невдалих спроб входу. Ці заходи посилять захист організації від кібератак, але вони також можуть негативно вплинути на зручність користування системою та знизять продуктивність праці користувачів.

Цікавим у цьому контексті є досвід американського сайту USPS [5] (USPS — United States Postal Service), який не дозволяє відновлювати пароль для користувачів, які забули свої логіни. Система замість цього просить створити новий обліковий запис. Крім того, якщо користувач запам'ятовує своє ім'я, але вводить неправильні відповіді на два питання безпеки більш ніж два рази, то система автоматично блокує обліковий запис протягом певного періоду. Очевидно, що система, яка не дозволяє відновити пароль для тих забудькуватих користувачів, є більш безпечною. Однак, в реальності ця міра безпеки створює величезну незручність, тому що пересічні користувачі забувають свої паролі і відповіді на секретні питання, які вони створили самі.

Бібліотека може прийняти рішення заблокувати всі міжнародні трафіки на своїх ліцензійних електронних ресурсах для попе-

редження діяльності іноземних хакерів, які можуть заволодіти логіном законного користувача і паролем для доступу до цих ресурсів. Це, безумовно, допоможе бібліотекам, уникнути можливого порушення умов ліцензування заздалегідь і убезпечить їх від того, щоб закрити зламані облікові записи користувачів по одному, коли вони виявлені. Однак, це зробило б неможливим для законних користувачів, які виїжджають за межі країни, отримати доступ до власних електронних ресурсів [5].

Користувачі, які стикаються з громіздкими і складними заходами безпеки, можуть ігнорувати або намагатися обійти їх, збільшуючи ризики. Зручність використання і продуктивність може бути невеликою проблемою порівняно з ризиком масового спостереження в результаті агресивних заходів безпеки.

Безсумнівно, безпека має важливе значення для забезпечення якісної продуктивної роботи бібліотек, але деякі заходи в галузі кібербезпеки, як це не парадоксально, істотно втручаються в приватне життя користувачів, а не захищають їх, саме тому останні не завжди в повній мірі розуміють, як технологія дійсно працює або що її можна використати, як в хороших, так і в злочинних цілях.

Як приклад, у бібліотеці Каліфорнійського університету [5], після кібератаки проти Університетського коледжу Лондона, в системі встановлено пристрій, який здатний збирати, аналізувати і зберігати весь мережевий трафік з кампуса протягом більше 30 днів. Цей моніторинг безпеки був таємно здійснений без погодження або повідомлення користувачів. ІТ-персоналу, який встановив систему, було дано суворі вказівки не розголошувати цю інформацію. Натомість, вторгнення в приватне життя і відсутність прозорості в цих програмах моніторингу мережі, викликало великі суперечки. За цим пішли масові судові позови від користувачів.

Нові технології забезпечили зручність збору, зберігання та обміну величезної кількості конфіденційних даних в Інтернеті. Але той факт, що такі конфіденційні дані можуть бути легко вилучені та використані шляхом потрапляння до сторонніх осіб, зумовлює необхідність безпрецедентного рівня захисту від потенційного вторгнення у приватне життя людей. Натомість у цей час біль-

шість бібліотекарів зайняли тверду позицію на користь інтелектуальної свободи слова та проти цензури.

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського дотримується у своїй діяльності міжнародних стандартів кібербезпеки та захисту персональних даних. Зокрема, у Національній бібліотеці відомості бази даних «Читачі НБУВ» містять персональні дані про кожного окремого користувача НБУВ. БД оперує персональними (конфіденційними) даними читачів НБУВ, тому вона захищена від несанкціонованого доступу. До роботи з програмою допускаються тільки співробітники, які зареєстровані в АБІС ІРБІС-64. [1]

Для санкціонованих користувачів БД визначені конкретні права доступу до певних елементів БД, розроблені згідно з міжнародним стандартом ISO/IEC 27001: 2013 «Інформаційні технології. Методи захисту. Системи менеджменту і інформаційної безпеки. Вимоги». Цей стандарт встановлює вимоги до створення, впровадження, підтримки та постійного поліпшення системи менеджменту інформаційної безпеки.

Ще одним з шляхів кіберзахисту є обмеження під час бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів електронними ресурсами в НБУВ. Зокрема, користувачам заборонено використовувати доступ до Інтернету в комерційних, протизаконних, розважальних цілях, а також з метою, яка порушує чинне законодавство України [2]. Таке обмеження сприяє захисту мережі бібліотеки від несанкціонованого втручання з метою її ураження, що, в свою чергу забезпечує якісну роботу користувачів у мережі НБУВ та захист як персональної інформації, так і електронних ресурсів.

Вчасне усвідомлення наявних технологічних загроз у питаннях кібербезпеки у світовому інформаційному просторі змушує українські бібліотечні заклади вчасно оцінювати і реагувати на питання кібербезпеки, захисту інформації та захисту персональних даних користувачів бібліотек. Швидке реагування у вказаних питаннях – це запорука подальшої ефективної професійної та безпечної роботи бібліотечних закладів в Україні.

Список використаних джерел

1. Коваль Т. Впровадження міжнародних стандартів статистичного обліку та захисту інформаційної безпеки користувачів наукової бібліотеки / Т. Коваль, Л. Туровська, І. Шевченко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. - 2017. - Вип. 48. - С. 125-144.
2. Правила користування комп'ютерами в читальних залах [Електронний ресурс] / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/3151>.
3. Albrecht S. New Trends in Library Security / Steve Albrecht // American Libraries – 2017. – Vol. 48, Is. 6. – P. 38-41.
4. Allison D. Computer Network Security and ARL Libraries / DeeAnn Allison, Scott Childers. – URL: <https://digitalcommons.unl.edu/libraryscience/53/>
5. Kim B. Cybersecurity and digital surveillance versus usability and privacy Why libraries need to advocate for online privacy / Bohyun Kim. – College & Research Libraries News. – 2016. – Vol. 77, Issue 9. – P. 442–451.
6. Smith F. A. Should Libraries Even Consider Hacking Back If Attacked? / Felicia A. Smith // Computers in Libraries. – 2017. – Vol. 37, Is. 1. – P. 14-16.

**БІБЛІОТЕЧНА БІОГРАФІКА: ДО 100-РІЧЧЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

УДК 016:929:027.54

Попик Володимир Іванович

Рорук Volodymyr

директор Інституту біографічних досліджень НБУВ

Director of the Institute of Biographical Researches of VNLU

доктор історичних наук, професор,

член-кореспондент НАН України

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Corresponding Member of the NAS of Ukraine

**НОВІТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
З БІОГРАФІКИ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ НАУКИ**

**THE NEWEST V. I. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY
OF UKRAINE INVESTIGATIONS INTO
THE BIOGRAPHICAL STUDIES
OF UKRAINIAN ACADEMIC SCIENCE**

Розкрито досягнення у дослідженнях біографіки української академічної науки, формуванні електронних інформаційних ресурсів про вчених попередніх поколінь та наших сучасників.

Achievements in the biographical studies of Ukrainian academic science are revealed, particularly the development of electronic information resources on the scholars of precedent generations together with our contemporaries.

Ключові слова: біографіка, українська академічна наука, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Інститут архівознавства, Інститут біографічних досліджень, електронні ресурси біографічної інформації.

Keywords: biographical studies, Ukrainian academic science, the Vernadsky National Library of Ukraine, Institute of Archives, Institute of Biographical Researches, electronic resources of biographical information.

100-річчя Національної академії наук України та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), активний пошук оптимальних моделей подальшого поступу науки в Україні, що здійснюється нині на державному й суспільному рівні, у науковому співтоваристві, висуває перед дослідниками-біографістами завдання глибокого, а разом з тим – яскравого розкриття внеску вчених Академії у розбудову інтелектуального, науково-технічного й духовного потенціалу України, захисту пріоритетів, пропаганди досягнень НАН України. Особлива роль у цьому належить спеціалістам НБУВ, яка є головним в Україні центром інтеграції, опрацювання й публікації джерел і матеріалів з історії вітчизняної науки, архівної документальної спадщини визначних вчених, а також провідним осередком досліджень з біографістики – теорії та методики біографічних студій, поширення біографічних знань.

Здобутком НБУВ є численні фундаментальні археографічні видання з історії НАН України, бібліографічні та біобібліографічні довідники, пугівники по особових архівних фондах визначних вчених, монографії, присвячені спадщині діячів науки, а також низка теоретичних і аналітичних праць В. С. Чишка [10], С. М. Ляшко [5], Т. І. Ківшар [3], В. І. Попика [9], присвячених узагальненню досвіду і завданням розвитку біографічних досліджень. Впродовж останніх років з'явилася колективна монографія вчених Інституту біографічних досліджень НБУВ [2] та серія статей Т. І. Ківшар [4], Л. І. Буряк [1], Н. П. Марченко [6], в яких окреслено принципово нові теоретичні й методичні підходи до постановки дослідницьких завдань, впровадження нестандартних форм і методів репрезентації персоналій вчених, розширення проблемного і жанрового діапазону досліджень і публікацій, електронних інформаційних ресурсів, їх ефективного адресного спрямування на запити різних читацьких аудиторій.

Вчені НБУВ традиційно беруть безпосередню участь у реалізації більшості масштабних академічних проектів, у яких розкривається людський потенціал вітчизняної науки, – і як автори окремих статей до енциклопедій та розділів до ювілейних узагальнюючих видань, біографічних збірників і монографій, і в плані науково-методичної допомоги й консультування, добору документів та іконографічних матеріалів зі своїх фондів. Осно-

вою для цього є численні напрацювання бібліографів, архівістів та археографів, істориків академічної науки, зокрема матеріали, зібрані й систематизовані Інститутом архівознавства НБУВ в процесі підготовки багатотомної документальної серії «Історія Національної академії наук України» та наукового упорядкування особових архівних фондів членів НАН України. Вагомим підсумком багатолітньої праці стало видання ґрунтовного путівника «Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (2017). Значні обсяги документальних матеріалів до вивчення персоналій академічних вчених зберігаються також у фондах Інституту рукопису НБУВ.

Неодмінною основою досліджень з біографіки академічної науки є формування фундаментальної бібліографії праць вчених та літератури про них. Докладні матеріали з бібліографії вчених НАН України зусиллями науковців Інституту біографічних досліджень НБУВ Т. В. Куриленко, О. М. Яценка та Н. І. Любовець зібрано й опубліковано в бібліографічних покажчиках серії «Джерела української біографістики» (2004, 2006, 2015). Їх доповнюють дані довідника «Науковці України ХХ–ХХІ століть» (2010), підготовленого співробітниками НБУВ Л. М. Гутник та Т. А. Галькевич.

Упродовж останніх років опубліковано низку праць, позначених рішучим відходом від «лінійної», описової біографіки, суттєвою новизною проблемної постановки і вирішення дослідницьких завдань. У цьому плані особливе місце в діяльності НБУВ посідає проблема «Володимир Іванович Вернадський і Україна», актуальність якої полягає у поверненні Україні імені її великого сина. Серед книг створеної за участю колег з Інституту історії України НАН України фундаментальної Вернадськіани – томи ювілейної серії «Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського», присвячені його науково-організаційній діяльності в Україні у 1918–1921 рр., насамперед створенню Української академії наук, а також публікація листування з українськими вченими, щоденників, бібліографії праць.

Значний внесок зроблено науковцями інститутів рукопису та архівознавства НБУВ у справу опрацювання й публікації докумен-

тальної спадщини інших відомих учених України – П. Я. Стебницького, С. Я. Парамонова, Г. С. Писаренка, Ф. П. Шевченка, М. Ю. Брайчевського, А. О. Білецького і Т. М. Чернишової, Б. С. Бутника-Сіверського. Поважне місце у дослідженнях вчених НБУВ С. М. Ляшко, О. П. Степченко, С. В. Сохань, Л. В. Гарбар займають персоналії наших попередників – діячів книжкової та бібліотечної справи, насамперед тих, хто доклав зусиль до збирання, упорядкування, вивчення фондів та колекцій Національної бібліотеки, започаткування основних напрямів її діяльності, зокрема М. І. Петрова, Ю. О. Меженка.

Упродовж останнього десятиліття все більш активно використовуються можливості оперативного представлення проміжних результатів опрацювання особових фондів учених НАН України на інформаційному порталі НБУВ. На середину 2018 р. електронний каталог особових фондів академіків і членів-кореспондентів НАН України, які зберігаються в Інституті архівознавства, розкриває зміст 232 фондів, містить наукові біографічні довідки про вчених та архівні описи їхніх фондів. Тематичний діапазон 432 особових фондів Інституту рукопису значно ширший, він охоплює документальну спадщину діячів науки і культури усієї України, які працювали в установах різного відомчого підпорядкування. У той же час спадщина представників академічної науки подана у них дуже змістовно.

НБУВ досягнуто значних результатів у репрезентації знакових постатей вітчизняної науки шляхом розбудови персональних електронних історико-біографічних архівів визначних вчених. Розгортання Інститутом інформаційних технологій НБУВ (керівник – К. В. Лобузін) на інформаційному порталі бібліотеки нової версії архіву В. І. Вернадського, а також започаткування, спільно з Інститутом історії України НАН України, Канадським інститутом українських студій, Історико-меморіальним музеєм Михайла Грушевського у м. Києві, Центральним державним історичним архівом України у м. Києві, масштабного корпоративного проекту – архіву М. С. Грушевського – дозволяє говорити про створення дієвої системотехнічної основи й моделі змістового наповнення, які з успіхом можуть бути практично використані для формування цілої низки подібних архівів.

Можливості для інтегрованого представлення значно більш широкого, порівняно з розрізненими друкованими словниками, енциклопедіями і довідниками, кола вчених України попередніх поколінь створив електронний науково-інформаційний проєкт Інституту біографічних досліджень НБУВ «Український національний біографічний архів» (УНБА). У той же час нагромаджений досвід, а також поява більш досконалих програмних засобів гостро висувають на порядок денний необхідність оновлення концептуальних засад УНБА, впровадження нових організаційних рішень в плані створення на його базі всеукраїнської віртуальної дослідницької біографічної лабораторії.

Поряд з окресленими вище масштабними науково-інформаційними проєктами НБУВ на значну увагу заслуговує така ефективна в сучасних умовах форма популяризації історії й персоналій вітчизняної науки для широкої аудиторії, як організація тематичних електронних документально-книжкових виставок, присвячених ученим, науковим установам та школам. Серйозні напрацювання у цьому плані зроблено Інститутом рукопису НБУВ. Створені, як правило, до певного ювілею, такі виставки назавжди поповнюють електронний ресурс бібліотеки, більше того, можуть постійно поповнюватися новими документами, трансформуватися у складно структуровані історико-меморіальні колекції або архиви, інтегруватися до інших великих комплексних ресурсів.

Одночасно з представленням імен, з якими пов'язаний історичний поступ вітчизняної науки, в сучасних умовах все більшого значення набуває репрезентація в електронних інформаційних мережах наших сучасників – як провідних вчених, так і більш широкого загалу представників дослідницьких установ. У цьому плані принципово новою формою представлення сучасного кадрового потенціалу вітчизняної науки стали бази даних науковців, їхніх публікацій (зі статистикою цитувань), розміщені на розгорнутому НБУВ інформаційному порталі «Наука України: доступ до знань» (на середину 2018 р. дані про більш як 130 тис. науковців), в електронній бібліотеці «Україніка», в ряді інших наукометричних ресурсів.

У той же час для науковців НБУВ є зрозумілою необхідність нових теоретичних та методичних напрацювань для вирішення

завдань, пов'язаних із забезпеченням інформаційних запитів сучасного суспільства, потребами пропаганди досягнень вітчизняної академічної науки, яка сьогодні, як ніколи, гостро потребує захисту й підтримки, формування позитивної громадської думки.

Список використаних джерел

1. Буряк Л. І. Інсталяція як біографічний конструкт: Гнат Павлович Житецький / Л. І. Буряк // Українська біографістика. – 2017. – Вип. 15. – С. 13–42.
2. Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання : колективна монографія / [В. І. Попик (кер. проекту), Н. І. Любовець, О. М. Яценко, С. М. Ляшко та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 272 с.
3. Ківшар Т. І. Бібліотекознавча біографістики як розділ галузевої біографістики [Текст] / Т. І. Ківшар // Наукові праці Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка. Сер. Бібліотекознавство. Книгознавство. – 2010. – Вип. 2. – С. 10–20.
4. Ківшар Т. І. Українська бібліотечна біографіка ХХ – поч. ХХІ ст.: етапи й тенденції розвитку / Т. І. Ківшар [Текст] // Українська біографістика : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 8. – С. 98–148.
5. Ляшко С. М. Українські біографічні довідкові видання ХІХ–ХХ століття: історичні та теоретико-методичні засади. – Запоріжжя : Дике Поле, 2010. – 288 с.
6. Марченко Н. П. «Біографія дитинства» в науковому полі біографіки та колі дитячого читання [Текст] / Н. П. Марченко // Бібл. вісн. – 2011. – № 6. – С. 28–34.
7. Марченко Н. П. Володимир Рутківський: тексти долі : біогр. нарис / Наталія Марченко ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. – 414, [17] с.
8. Марченко Н. П. Шукаємо героя та співрозмовника...: просопографічний портрет особистості в контексті становлення книговидання для дітей в Україні [Текст] / Н. П. Марченко // Укр. мова й літ. в середніх шк., гімназіях, ліцєях та колегіумах. – 2008. – № 11/12. – С. 106–122.
9. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / Володимир Попик ; відп. ред. Л. А. Дубровіна ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 518 с.
10. Чижко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України [Текст] / В. С. Чижко. – Київ : БМТ, 1996. – 239 с.

УДК 929-055.2:930.1

Буряк Лариса Іванівна

Buriak Larysa

провідний науковий співробітник

Інституту біографічних досліджень НБУВ

Leading Research Fellow

of the Institute of Biographical Researches of VNLU

доктор історичних наук, професор,

Doctor of Historical Sciences, Professor

**СУЧАСНА ЖІНОЧА БІОГРАФІКА:
МИСТЕЦТВО ПРЕЗЕНТАЦІЇ
У КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

**CONTEMPORARY WOMAN'S BIOGRAPHY:
THE ART OF PRESENTATION IN THE CONTEXT
OF SOCIO-CULTURAL COMMUNICATIONS**

Обґрунтовано тенденцію до зміни конфігурації біографічних студій, жіночої біографіки зокрема, відповідно до викликів, зумовлених технологічною та соціально-економічною трансформацією початку XXI століття.

The tendency to changing the configuration of biographical studies, woman's biography in particular, in accordance with the challenges caused by the technological and socio-economic transformation of the beginning of the XXI century was justified.

Ключові слова: жіноча біографіка, наративна біографічна традиція, модель комунікацій, мережеве суспільство, біографічне інтернет-інтерв'ю.
Keywords: woman's biography, narrative biographical tradition, model of communications, network society, biographical Internet interview.

Жіноча біографіка, що сформувалась в Україні як напрям наукових досліджень упродовж майже трьох десятиліть існування незалежної держави, виявилась одним із важливих факторів соціокультурних трансформацій кінця XX – початку XXI століття. Вона розширила і диверсифікувала академічну сферу, змінила на-

ціонально-культурний ландшафт, стимулювала інтерес суспільства до проблем (само)ідентифікації та історичної пам'яті, актуалізуючи тим самим моральні цінності й суспільні пріоритети [1].

Вітчизняна жіноча біографіка, представлена великим масивом публікацій, присвячених жіночим постатям, які уособлюють основні історико-культурні процеси в Україні або символізують драматичні сторінки вітчизняної історії, водночас постає органічною складовою світового біографічного простору, оперативно реагуючи на нові тенденції та адаптуючи їх у національному контексті. На формат, структуру, методологію українських біографічних досліджень мали вплив ключові процеси, що відбувались у світовій соціогуманітаристиці, у тому числі зміна модерністського концепта на постмодерністський, «лінгвістичний/термінологічний поворот», «біографічний поворот», «перформативний поворот», поява гендерної історії як потужного напрямку наукових досліджень, а також ідеї визнаних інтелектуалів (П'єр Нора, Бруно Латур, Мішель Фуко, Наталі Земон Девіс, Франк Анкерсміт, Гайден Вайт).

Маючи великий комунікативний потенціал, біографічний жанр більш, ніж будь-який інший, наділений можливостями апелювати до соціуму, «провокуючи» його рефлексії/відгуки. Погляд на жіночу біографіку під таким кутом зору дозволяє інтерпретувати її як полівекторну модель комунікації з притаманними їй рисами, особливостями, варіативністю форм біографічних презентацій. У ролі потенційних комунікаторів виступають історичні постаті – героїні (авто)біографічного наратива, а також соціальні спільноти, наукове середовище, медіа, влада, що в силу своїх різноманітних устремлінь, налаштувань, професійного інтересу виявляються заангажованими в соціокультурні комунікації.

Реконструйована на межі світу публічного й приватного, жіноча біографіка відзначається властивостями, що значно посилюють її комунікативну функцію. Це відбувається завдяки тому, що жіночий біографічний наратив має загострену емоційну складову, маніфестує зазвичай широкий спектр емоцій, репрезентуючи жінку в багатоманітності її соціальних ролей і зумовлених ними біографічних практик. Жіноча (авто)біографічна пам'ять, яка часто виступає базовою основою біографічного наратива, на думку

фахівців, більше орієнтована на емоційну інформацію, ніж чоловіча. Так само і модус спогадів про минуле, оцінка часу у жінок мають більш яскравий і виражений характер, ніж у чоловіків [2].

Отже, як модель полівекторної комунікації, позначеної певними властивостями, жіноча біографіка виявилась безпосередньо причетною до реалізації широкомасштабної стратегії, орієнтованої на те, аби: 1) повернути у соціокультурний простір жіночі постаті, чії біографії тривалий час залишались викресленими, замовчувались або фальсифікувались; 2) переосмислити драматичні події, що відбувались в Україні упродовж ХХ ст.; 3) сформувавши комплексне уявлення про тоталітарне радянське минуле, долаючи його наслідки і відмовляючись від стереотипів сприйняття; 4) аналізувати події, явища, людей та їхні вчинки під іншим кутом зору, у контексті жіночої біографії, що набувала особливо драматичного забарвлення на переломних етапах української історії.

Втім, нарративна біографічна традиція, яка ще донедавна була домінуючою, останнім часом опинилась у жорсткій конкуренції з іншими формами біографічних репрезентацій, більш гнучкими і відповідними викликам сучасності. Західний соціокультурний простір оперативнішою відреагував можливістю впроваджувати альтернативні моделі біографічних презентацій. Той факт, що сучасна людина відповідно до суспільних трансформацій у масовому своєму сприйнятті все більше стає візуалістом, для кого бажання бачити часто бере верх над бажанням читати, став підґрунтям пропозиції нідерландської вченої – історика і культуролога Міке Баль. Вона висунула провокаційний заклик «проти біографізма» (against biographism), пропонуючи концепт «автопографія» як своєрідний різновид жіночої (авто)біографії, представленої за допомогою механізмів, прийомів і форм візуального мистецтва. Міке Баль запропонувала реконструювати біографію американської мисткині, скульптора, графіка і живописця Луїзи Буржуа, взявши за основу її мистецькі інсталяції, які найбільш промовисто відображали драматизм приватного життя, психологічну травму, емоційну напругу жінки [3].

Кардинальні зміни у світі, зумовлені технологічною та соціально-економічною модернізацією початку ХХІ ст., продовжують поглиблювати конфлікт між традиційними, усталеними суспіль-

ними моделями і тими, які формуються, витісняючи своїх попередників. Як наслідок – утворюються нові історичні реалії, насамперед «мережеве суспільство» як базова складова «мережевого світоустрою», де суб'єкти мереж усвідомлюють себе цілісністю глобального простору [4]. Вже існують мережеві політика, економіка, культура, технології, наука. Цілком ймовірно, що наступним кроком стане визнання «мережевої людини» – «netman(a)», про що вже з'являються повідомлення в інформаційному просторі [5].

У цих умовах змінюється конфігурація українських біографічних студій, які все більше адаптуються до функцій Інтернету як глобальної інформаційної системи, що перетворюється на універсальний інструмент налагодження інтерактивної комунікації між суб'єктами глобального простору в межах одного часово-просторового виміру. За логікою сучасних мережевих трансформацій, наративна біографіка набуває ознак, позначених рухом у напрямі мережевої біографіки, про що свідчать альтернативні наративним форми біографічних презентацій у глобальній інформаційній мережі.

Однією з таких форм, орієнтованих на простір мережевих комунікацій, виступає інтернет-інтерв'ю. Постаті, які відбираються для інтерв'ю, з огляду на особливості жанру, становлять інтерес для цільової інтернет-аудиторії, а отже, передбачається, що й очікувана біографічна реконструкція матиме суспільно вагоме значення. Серед останніх багатопланових проєктів, запроваджених вітчизняним інтернет-ресурсом «Україна модерна», є серія інтерв'ю з відомими істориками під рубрикою «Життєписи історії». Запропонований формат біографічних реконструкцій відображає поліваріативність та креативність форм біографіки, мистецтво її презентації в сучасних умовах, а також виступає платформою, що створює необхідні умови для багатовекторної соціокультурної комунікації та інтеграції вітчизняної наукової спільноти до світового наукового середовища.

Основною відмінністю «життєписів історії» є принцип гендерної паритетності, відповідно до якого читачеві пропонуються інтерв'ю з представниками вченого середовища – жінками (Наталія Яковенко, Марта Богачевська-Хомяк, Марсі Шор, Кетрін Ваннер, Гелінада Грінченко, Оля Гнатюк, Наталія Пушкарьова,

Регіна Мюльхайзер, Марина Гримич) та чоловіками (Станіслав Кульчицький, Андреас Каппелер, Сергій Плохій, Ентоні Полонський, Федір Турченко, Марк фон Гаген, Іван-Павло Химка, Гжегож Мотика, Олександр Зайцев, Ярослав Грицак, Йоханан Петровський-Штерн). Вибудована з дотриманням принципів гендерної теорії, концепція «життеписів» включає широкий спектр біографічних практик, у яких базовими маркерами виступають родина, освіта, оточення, статус, вік, національна приналежність, (само)ідентифікації, емоційні рефлексії, наукові інтереси тощо.

Інтерв'ю репрезентують індивідуальні біографії науковців, кожна з яких є унікальною та неповторною. Водночас формат проекту відкриває перспективи для реконструкції різних моделей колективної біографії (біографія покоління істориків, колективні біографії жінок-учених / чоловіків-учених), де пріоритетні позиції в ідентифікаціях належать таким поняттям, як «український контекст», «інтелектуальне співтовариство», «гендер», «покоління», «час», «наукова мережа». Кожен з маркерів має багатосмислове значення з огляду на перспективи та механізми реконструкції колективної біографії: актуалізуються фактори, які виступають пріоритетними у формуванні світоглядних і професійних орієнтацій науковців; комплексно репрезентується феномен колективної біографії у таких контекстах, як жіночий/чоловічий внесок у гуманітарну сферу, жіночий/чоловічий погляд на соціально-політичні і культурні явища часу, події, оточення, науку.

Біографічні репрезентації у форматі інтернет-інтерв'ю з представниками академічної частини суспільства – різними за походженням, гендерними ідентичностями, науковими уподобаннями, але об'єднаними ресурсом інтерактивної комунікації – позиціонують біографіку як «фактор впливу», спроможний налагодити полівекторний інтелектуальний діалог, трансформувати науковий та культурний національний простір, впливати на суспільну свідомість, змінюючи уявлення про історію, культуру, середовище. Водночас альтернативні форми біографіки, жіночої зокрема, підтверджують її тенденції до модернізації та наявність потенційних можливостей змінювати конфігурацію біографічного простору відповідно до викликів часу.

Список використаних джерел

1. Буряк Л. І. Жіноча біографіка як напрям наукових досліджень: традиції та сучасні репрезентації // Українська біографістика : зб. наук. праць / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біогр. дослідж. : редкол. : В. І. Попик (гол. ред.) та ін. – Київ, 2016. – Вип. 13. – С. 10–27.
2. Рождественская Е. Ю. Биографический метод в социологии. – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. – С. 57.
3. Bal Mieke. Autotopography: Loise Bourgeois as Builder in Biography, Volume 25, Number 1, 2002, pp.180–202.
4. Войтович Р. Мережеве суспільство як нова форма соціальної організації в умовах глобалізації // Політичний менеджмент. – 2010. – № 5. – С. 8.
5. Соціокультурні виміри модернізації економіки [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/02/Sociokulturni-vymiry-modernizacii>.

УДК 929:304.44:004.7(477)

Петрикова Валентина Теодорівна
Petrykova Valentyna

провідний науковий співробітник
відділу національної бібліографії НБУВ
Leading Research Fellow of the Department
of Nationale Bibliography of VNLLE
кандидат історичних наук,
доктор філософії
Candidate of Historical Sciences,
Doctor of Philosophy

БІОГРАФІЧНІ ВИМІРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ БІБЛІОГРАФІЇ: СТОРІНКИ ІСТОРІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

BIOGRAPHIC MEASUREMENTS OF THE NATIONAL SCHOOL OF BIBLIOGRAPHY: PAGES OF THE HISTORY OF ORGANIZATION OF SCIENCE IN UKRAINE

Розглянуто головні підходи до змістового визначення поняття «біографічний концепт» історії бібліографії в межах існуючих історичних досліджень організації гуманітарного знання в Україні.

The main approaches to the meaningful definition of the concept «biographical concept» of bibliography history within the limits of the existing historical research of the organization of humanitarian knowledge in Ukraine are considered.

Ключові слова: академія наук, бібліографія, біографія, гуманітаристика, книжкова культура, методи науки, науковий рух, професорська культура.
Keywords: Academy of Sciences, bibliography, biography, humanitarian knowledge, book culture, methods of science, scientific movement, professorial culture.

Біографічний концепт для історії бібліографії в Україні є фундаментальним фактором визначеності її за статусом «національна». Існуючі теоретичні намагання типізувати біографічну складову історії бібліографії мають вигляд запозичених або перероблених для терену України класифікаційних схем персоналій, чий життя та діяльність на ниві різних ділянок розумової праці склали фактографічну базу написання історії бібліографії. Найбільш усталену з точки зору апробованості у науковій та методичній бібліографічній діяльності має регіональна біобібліографія. Головні позиції типології стали визнаними у навчальній літературі з питань бібліографознавства останніх десятиліть ХХ століття. Для сучасної України вирішення питання типології продовжує залишатись дискурсивним через проблему міждисциплінарності. Історія бібліографії з позиції дискурсу відзначається своєю змістовою багатогалузевістю, до формування якої причетні фахівці різних паростей гуманітаристики. Можливо, саме через цей факт, який ускладнює написання історії бібліографії як суто виокремленої галузі знання, у свій час І. І. Корнейчик не створив допоміжного покажчика особистих імен до своїх нарисів «Історія української бібліографії. Дожовтневий період» (Харків, 1971). Наукова доля сприяла стати для цих нарисів найбільш «цитованою» історичною працею у дисертаціях з бібліотекознавства та бібліографознавства сучасних науковців в Україні, коли постає питання про визначення персоналій для дослідження. Розлога історія української бібліографії з ХІ ст. до 1917 р. сповнена іменами постатей, професійна діяльність яких охоплює все різноманіття життєіснування соціуму. Бібліографічну працю різних

видів професійної діяльності від політичного діяча до вчителя гімназії розглянуто з позиції стандартизованої теорії бібліографії 1970-х років, якою довершено володів автор наукової монографії. З позицій сучасної багатовимірності знання про книгу можливо констатувати, що названа праця є солідним внеском у створення системної історії книжкової культури України із визначенням її біобібліографічного ресурсу.

Перелік імен у процесі виникнення, становлення та розвитку бібліографії у сукупному дослідницькому арсеналі національної науки співвідноситься з історією просвітництва та гуманітаристики в Україні. Суттєвим фактом визначення приналежності персоналії до кваліфікації «бібліограф» і відповідно до компетентностей бібліографічної діяльності слід означити початок ХХ століття. Соціалізація книги на рівні комунікаційного процесу «книговидання – книгорозповсюдження – книгопис» у суспільстві актуалізувало питання про освітню підготовку з фаху «бібліограф» за кваліфікаційними вимогами. Цей факт суттєво коригує усталене визначення за діячами науки України до ХХ ст. професійних ознак «бібліограф», наприклад: «митрополит Київський та Галицький Євген (Болховітін), історик, археограф, бібліограф». При визначенні професійних спроможностей діячів науки у якості бібліографа для періоду додержавного існування України дослідники насамперед аналізують різноманіття наукових праць вченого як остаточний науковий продукт. Присутність у науковій спадщині бібліографічних показників, бібліографічних розвідок, списків (описів), рецензій (рефератів), оглядів, що підлягають сучасному стандартизованому визначенню поняття «бібліографія», дає можливість однопорядково приймати рішення щодо науковця про «занесення» його до когорти бібліографів. На підставі такого «спрощеного» підходу до кваліфікації «бібліограф» були віднесені: «писарь пана Миколи Радивиловича Васько», Петро Могила, Євген Болховітін, М. Максимович, М. Костомаров, О. Котляревський, Б. Грінченко, М. Комаров, Д. Багалій, М. Сумцов та багато інших науковців України.

Вирішення питання визначеності типових ознак «бібліограф» для історії бібліографії лежить у площині методології сучасних інформаційних дисциплін, яка потребує зміни парадигми у бік

розгляду питання про методи роботи з книгою як джерела фіксованого знання, науковим описом книги на рівні бібліографічного опрацювання за ознаками нового знання. Наслідком такої персональної дослідницької діяльності стають наукові праці із визначенням для них різного ступеня когнітивності. Слід припустити, що самі науковці XIX століття у процесі розбудови вищої освіти на терені українських земель для кваліфікації фахівців з історико-філологічного напрямку також передбачали компетенції бібліологічні, маючи на увазі володіння навичками книжкової культури. Таким чином, книжкова культура в її історико-еволюційному вимірі має узагальнено соціальне тлумачення на рівні практики та знання й особистісно властива конкретній людині, як члену соціуму, з її професійними компетенціями. Визнанням положенням історії книжкової культури є відповідність її рівня стану просвіти соціуму, який формує в людини, по-перше, мотиваційні дії звернення до книги як джерела знання та, по-друге, використання книги в якості об'єкта професійної діяльності. Саме у цій соціальній площині можливо розглядати семантику поняття «книжкова культура особистості». Освітні рівні, кваліфікаційні вимоги до професії, професійна діяльність, результати діяльності у загальному їх вимірі на соціальному та особистісному рівні мають сукупний оцінювальний еквівалент когнітивного рівня розвитку соціуму. Історія книжкової культури в Україні з її біобібліографічним комплексом за таким тлумаченням є історією формування суспільства знань, окресленого етнічно-національними особливостями. Вищим, шанованим у світовому суспільстві рівнем досягнення освіченості національного формування є наявність національної школи у предметовому середовищі науки. Книга у якості предмета дослідження для національної науки відіграла роль гуманітарного чинника визнання українства спочатку у складі славістики та слов'янської культури, еволюційно вище – книга як феномен культури визначила національну самодостатність. Організаційним виміром самодостатності когнітивного рівня українства стало заснування у 1918 році Української Академії наук (далі – УАН).

Розбудовуючи структуру УАН, Тимчасовий комітет по заснуванню Академії та Президія УАН у 1920-ті роки врахували важ-

ливість книжкової культури для позиціонування науки у суспільстві, визначеність її у якості підґрунтя для універсуму наукового знання держави. Словникові комісії, бібліографічні бюро, комітети з дослідження пам'яток рукописної спадщини при відділеннях Академії, Всенародна бібліотека України (ВБУ), Бібліографічна комісія при Президії УАН мали організаційне відношення до книжкової культури нації. Стратегією національного підпорядкування став проект наукової громадськості щодо створення українського бібліографічного репертуару (УБР), координаційним центром якого було визначено Бібліографічну комісію УАН. До наукових здобутків Комісії слід віднести проведення, методом соціологічного опитування, дослідження із визначенням рівня обізнаності науковців у бібліографічних методах роботи та з'ясування наслідків такої роботи з метою використання для реалізації УБР. Результати анкетування довели високий рівень володіння практичними бібліографічними навичками у книжковому просторі науки, обізнаність у теоретичних питаннях бібліографії, вміння вмотивовано формулювати потреби своїх професійних бібліографічних вподобань. Кількість персональних анкет у поєднанні з анкетами інститутів, освітніх закладів, державних установ, свідчили про якісні ознаки бібліографічного руху в країні, динаміку якого визначило книгодрукування та книгорозповсюдження років перебудови України. Серед наукової громадськості України професійне ставлення до бібліографії на рівні її практичної значимості виявили вчені: Отамановський В., Біднов В., Биковський Л., Годкевич М., Дубровський В., Кирилюк Є., Лобода А., Максименко Ф., Плевако М., Рубінштейн С., Сагарда М., Стебницький П., Андрієвський О. Ю., Базилевич В., Болсунов І., Бельський Ф., Баранецький Ф., Балака Д., Виржиковський Р., Вітте М., Вітошинський Є., Воблий К., Вовк Ф., Геринович В., Грушевський М., Грушевський С., Демич В., Дубняк К., Козаченко А., Классен М., Іваненко М., Іваницький В., Іванушкін В., Клименко П., Козуб С., Кондра С., Копачевська М., Криловський А., Левицький О., Левченко М., Лозовик Г., Масленіков М., Маслов С., Меженко Ю., Мищенко Ф., Михайловський С., Міхівський-Постерна Ю., Назаренко І., Неводовський Г., Олександровський О., Паленчук С., Попов О., Порицький В., Попов П., Пробат А., Пожарський П.,

Раздольський О., Родніков В., Рудницький С., Савич О., Степович А., Селецький І., Сафронєєв М., Сімзен-Сичевський О., Тожненко О., Тимошко П., Удовенко В., Федоровський О., Цукерник А., Юркевич В., Ясинський М. До історії бібліографії України причетний сам Анатоль Франс. Саме такий факт фіксує одна з анкет Бібліографічної комісії УАН.

УДК 929:004

Міщук Сергій Миколайович

Mishchuk Sergii

провідний науковий співробітник

Інституту біографічних досліджень НБУВ

Leading Researcher Fellow

of the Institute of Biographical Researches of VNLU

доктор історичних наук, професор

Doctor of Historical Sciences, Professor

Міщук Галина Анатоліївна

Mishchuk Galyna

доцент кафедри всесвітньої історії

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Associate Professor Department of the World History

of Ivan Franko State University of Zhitomir

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

**ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ РЕГІОНАЛЬНИХ
НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ:
ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНИЙ ВИМІР**

**INFORMATION RESOURCES OF REGIONAL
SCIENTIFIC LIBRARIES OF UKRAINE:
HISTORICAL-BIOGRAPHICAL DIMENSION**

Висвітлено історико-біографічний вимір інформаційних ресурсів, представлений на сайтах мережі регіональних наукових бібліотек України, як складової бібліотечної системи країни.

The historical-biographical dimension of information resources presented on the sites of the network of regional scientific libraries of Ukraine, as part of the library system of the country is highlighted.

Ключові слова: біографіка, інформаційні ресурси, біобібліографія, бібліотеки України.

Keywords: biography, information resources, biobibliography, libraries of Ukraine.

Бібліотеки завжди виконували важливу соціокультурну роль у збереженні та поширенні знання людства в найкращих його зразках, у тому числі й історико-біографічної інформації. Зростання сучасних потреб науки, освіти, культури, виховання, державного управління в Україні потребує науково достовірної біографічної інформації. На сьогодні у сфері біографічної інформації наукові бібліотеки, як провідні центри соціальних комунікацій, здійснюють інтеграцію, систематизацію та поширення біографічних знань.

Згідно зі Стратегією розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» бібліотечна справа потребує ряду комплексних організаційних, структурних і технологічних змін відповідно до сучасних загальносвітніх тенденцій. Головним пріоритетом інноваційної трансформації бібліотечної галузі України є інформаційне забезпечення реформування наукової та освітньої сфер, що слугують піднесенню інтелектуального та духовного потенціалу українського суспільства [1].

У цьому процесі важливе місце належить регіональному сегменту – обласним універсальним науковим бібліотекам та науковим бібліотекам провідних університетів України, що мають значний досвід і напрацювання в галузі формування та поширення ресурсів біографічного знання, біобібліографічної інформації. Застосування новітніх інформаційних технологій дає змогу формувати регіональні біографічні та біобібліографічні ресурси відповідно до сучасної інформаційної парадигми, що передбачає створення комплексів, легко доступних для використання, та всебічних і багатоваріантних даних про конкретну особу. Їх впровадження набли-

жує та інкорпорує унікальні регіональні пам'ятки національного історико-культурного надбання до читачів усієї України.

Регіональні наукові бібліотеки мають багаторічний високопрофесійний досвід і традиції збирання універсальних і тематичних колекцій біографічних видань, їх бібліографічної систематизації, створення власних інформаційних продуктів – каталогів і путівників по фондах і колекціях, тематичних картотек, біобібліографій, науково-методичних рекомендацій, що входять у створюваний ними електронний інформаційний простір. Вони організують тематичні виставки, найчастіше віртуальні, презентації новинок історико-біографічної літератури, наукові конференції, семінари, круглі столи, літературні читання тощо.

Сьогодні головним у діяльності регіональних наукових бібліотек України є відкритість, оперативна доступність і множинність, багатоваріантність і креативний потенціал біографічної та біобібліографічної інформації. Зазначене обумовлює застосування просунутих засобів формування динамічних баз інформації, придатних до постійного розширення, доповнення й уточнення даних.

Впродовж останніх років на веб-сайтах обласних універсальних наукових бібліотек України поширилися порівняно невеличкі за обсягами тематичні історико-біографічні та біобібліографічні ресурси освітнього, пізнавального, культурно-інформаційного характеру. Вони мають краєзнавчий характер, висвітлюють місцеву історію та представляють відомих і незаслужено забутих земляків. На бібліотечних веб-сайтах використовуються також загальновідомі матеріали, що є корисним для їх користувачів. Форми організації роботи бібліотек різноманітні: віртуальні книжкові виставки, добірки матеріалів про визначних земляків, календарі пам'ятних дат, читачькі форуми. Варто відзначити, що віртуальні книжкові виставки є найбільш поширеною формою організації роботи практично всіх обласних універсальних наукових бібліотек України. Саме бібліотеки, завдяки своїй науковій і краєзнавчій роботі є дієвими центрами об'єднання зусиль установ і організацій, громадських осередків, окремих фахівців і аматорів біографічної дослідницької роботи та використання біографічних знань у культурно-освітній діяльності.

Специфіка діяльності наукових університетських бібліотек України в галузі біографіки та біобібліографії полягає в тому, що свої зусилля вони зосередили на створенні віртуальних ресурсів,

присвячених спадщині засновників вищих навчальних закладів, їхніх відомих вихованців, розкритті наукових здобутків професорсько-викладацького складу, а також досягнень провідних вчених-сучасників. Кожна з бібліотек самостійно формує ресурси біографічної інформації виходячи з власної історії і сьогодення вищого закладу освіти. Рівень роботи, її результати, застосовані підходи залежать від багатьох чинників: уваги керівництва університету, наявності в колективі лідерів-організаторів, спеціалістів інформаційної справи, належного наукового потенціалу та згуртованості ентузіастів з числа викладачів. Підготовка біографічних і біобібліографічних праць в багатьох випадках супроводжується публікацією їх повних електронних версій в Інтернеті.

У всіх значущих точках перетину і концентрації інформаційних потоків, особливо в наукових бібліотеках, повинні бути створені вузли інтелектуальної переробки інформації, що формують інтелектуалізовану інфраструктуру інформаційного простору [2].

У 2018 році Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського відзначає 100 років своєї діяльності. Зусиллями науковців НБУВ вироблено сучасне концептуальне бачення розвитку вітчизняного науково-інформаційного простору як цілісної структури, що передбачає органічне поєднання зусиль та можливостей широкого кола учасників наукових комунікацій, яке включає й регіональні наукові бібліотеки України.

Сучасні інформаційні ресурси регіональної біографічної та біобібліографічної інформації за своїм змістом повинні сприяти реалізації суспільної ролі регіональних наукових бібліотек України як важливих осередків національної науки та культури.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 219-р. [Електронний ресурс] // Інформаційний портал «Кабінет Міністрів України». – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>. – Назва з екрану.

2. Давидова І. О. Когнітивна динаміка розвитку бібліотек України [Текст] / І. О. Давидова // Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2017 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2017. – С. 198.

УДК [303.436.2+929]:303.094.5(477)

Марченко Наталія Петрівна

Marchenko Nataliia

старший науковий співробітник

Інституту біографічних досліджень НБУВ

Senior Research Fellow

of the Institute of Biographical Researches of VNLU

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

Вернік Олексій Леонідович

Vernik Oleksii

старший науковий співробітник

Інституту біографічних досліджень НБУВ

Senior Research Fellow

of the Institute of Biographical Researches of VNLU

кандидат психологічних наук

Candidate of Psychological Sciences

Вернік Юлія Вікторівна

Vernik Juliia

науковий співробітник

Інституту біографічних досліджень НБУВ

Research Fellow

of the Institute of Biographical Researches of VNLU

Стамбол Ігор Іванович

Stambol Igor

науковий співробітник

Інституту біографічних досліджень НБУВ

Research Fellow

of the Institute of Biographical Researches of VNLU

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

**ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ БІБЛІОТЕЧНИЙ «БІОГРАФІЧНИЙ
РЕЙТИНГ»: ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ТА ІННОВАЦІЙНА
ДІЯЛЬНІСТЬ В БІОГРАФІСТИЦІ**

**ALL-UKRAINIAN LIBRARY «BIOGRAPHICAL
RATING»: DIGITALIZATION AND INNOVATIVE
ACTIVITY IN BIOGRAPHY**

На досвіді організації та проведення I Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу» розкриваються теоретико-методологічні та методичні засади діджиталізації вітчизняної біографіки та впровадження інноваційних технологій в її аналіз і промоцію.

On the experience of organizing and conducting the I All-Ukrainian Library «Biographical Rating», the theoretical and methodological principles of digitalization of domestic biography and introduction of innovative technologies in its analysis and promotion are revealed.

Ключові слова: біографістика, життєпис, біобібліографічний покажчик, джерела біографії, колективна біографія, рейтинг, популяризація.

Keywords: biographical science, biography, biobibliographical index, sources of biography, collective biography, rating, popularization.

На етапі концептуалізації та підготовки «Біографічний рейтинг» розглядався нами як засіб стимулювання аналітичної та дослідницької діяльності вітчизняних учених у сфері новітньої біографістики. Та в процесі розробки проекту акценти змістилися на впровадження інновацій, цифрових технологій і діджиталізацію біографічної справи загалом, промоцію та підтримку реалізації культурних і мистецьких проєктів у біографічній сфері, найперше – бібліотечних. Засновуючись на основних напрямках діяльності ІБД НБУВ, головними завданнями Рейтингу було визнано сприяння формуванню вітчизняного інформаційного поля в біографічній сфері, популяризацію біографічних видань в Україні та діяльності бібліотечних установ, налагодження комунікації між авторами, бібліотеками та видавництвами, а також професійно-наукових зв'язків співробітників ІБД задля становлення віртуальної спільноти науковців-біографістів. Метою проєкту є виявлення та популяризація серед читачів, зокрема користувачів бібліотечних інтернет-ресурсів, доробку в галузі біографістики та біографіки вчених, краєзнавців і бібліологів України, формування культури біографічного читання та користування бібліотеками.

Потреба у такого роду проєкті зумовлена: а) розривом між зацікавленістю читачів біографікою загалом та відсутністю в них інформації та зацікавленості щодо видань, присвячених нетривіальним постатям власне української культури; б) інформаційною «затіненістю» локальних регіональних і галузевих поточних

біографічних досліджень для фахівців з інших регіонів; в) незлагодженістю комунікації бібліотечних установ між собою та з НБУВ в біографічній сфері, що утруднює фахову промоцію біографічного знання та розвиток біографістики. Невирішеність цих питань здатна досить швидко закріпити засилля «запозичених» імен в українському інформаційному середовищі, котре спостерігаємо нині, що логічно призведе до поступового й незворотного знецінення українських цінностей, самої ідеї українства як такого. Порожній простір сучасних біографій повною мірою заповниться постатями, що належать іноземним культурам. Таким чином відбуватиметься поглиблення відчуження від національної культури, що несе загрозу втрати Україною державності.

На сьогодні вирішенням даних проблем у повному обсязі не займається жодна державна, громадська чи комерційна організація, хоча важливість цих питань декларується на всіх рівнях, а діяльність в цьому напрямку притаманна усім закладам культури, оскільки маємо абсолютну готовність бібліотечних фахівців, авторів і науковців до відповідної співпраці. Також у поліпшенні вказаної ситуації вказували зацікавленість видавництва, краєзнавчі музеї, творчі спілки, регіональні громадські організації тощо.

Всеукраїнський бібліотечний «Біографічний рейтинг» – циклічний інформаційний довгостроковий проект, що розгортається в послідовних етапах.

На підготовчому етапі було сформовано основні номінації Рейтингу, критерії оцінювання видань, укладено список експертів і координаторів, створено візуальний супровід (емблема, девіз тощо), сформовано електронний ресурс та супровідні сторінки у соціальних мережах.

Перший етап щорічної роботи Рейтингу пов'язаний зі складанням «довгих списків» учасників відповідно до розроблених номінацій. Він включає безпосередню комунікацію з бібліотеками (інструктаж із доповнення довгих списків, уточнення інформації щодо авторів, правові питання розміщення повнотекстових (чи 0,25 % тексту) документів, участь у поточних подіях із популяризації бібліотеками власного досвіду тощо).

Другий етап включає комунікацію з авторами довгого списку та експертами, збір та обробку експертних оцінок і отримання

результатів голосування за номінаціями у «Топ-10» та «Топ-3». Третій етап – «подієвий». Це безпосередня організація та проведення нагородження лауреатів і переможців, а також промоція видань-переможців у ЗМІ та на розмаїтих книжкових і бібліотечних форумах.

Кожен етап, а також проект в цілому включають моніторинг якості досягнутої мети. До кількісних показників моніторингу ефективності проекту належать: кількість видань, наданих бібліотекою для рейтингу; кількість електронних звернень, пов'язаних із національною біографією; кількість електронних звернень, пов'язаних із довгим списком рейтингу біографічних видань; кількість скачувань матеріалів видань з довгого списку, розміщених на сайті рейтингу; кількість звертань до електронних каталогів бібліотек щодо видань з довгого списку; кількість відвідувань і відвідувачів сайту рейтингу.

Проведення I Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу» засвідчило значні потенційні можливості даної ідеї. До участі зголосилися наукові, публічні та галузеві бібліотеки з усієї України.

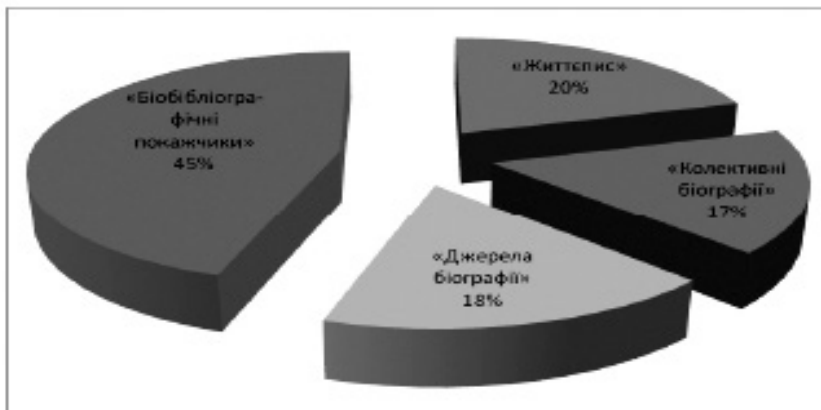

Рис. 1. Розподіл поданих до конкурсу видань за типом

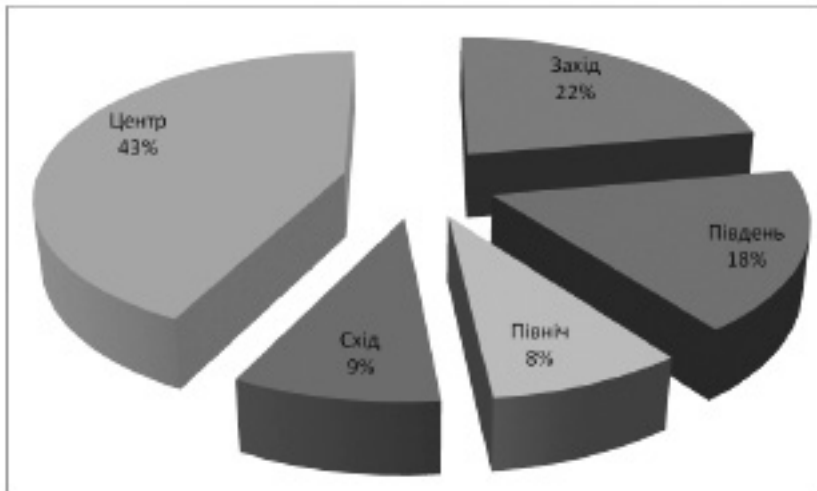

Рис. 2. Розподіл поданих до конкурсу видань за географічною складовою

До довгого списку було відібрано 211 видань, які за визначеними експертами критеріями були згруповані у відповідні їх характеристикам номінації. Таким чином, до номінації «Життєпис» увійшли 43 видання, «Колективні біографії» – 36, «Джерела біографії» – 37 та «Біобібліографічні покажчики» – 95.

Усі видання було надруковано у 30 містах України, серед яких: Бердянськ – 1, Вінниця – 8, Глухів – 1, Дніпро – 7, Дрогобич – 1, Запоріжжя – 9, Івано-Франківськ – 1, Ічня – 1, Кам'янець-Подільський – 2, Київ – 67, Луцьк – 5, Львів – 12, Мелітополь – 5, Миколаїв – 9, Ніжин – 2, Одеса – 12, Плиски – 1, Полтава – 7, Рівне – 10, Суми – 7, Тернопіль – 5, Ужгород – 6, Умань – 1, Харків – 12, Херсон – 1, Хмельницький – 1, Черкаси – 2, Чернівці – 4, Чернігів – 10, Чубинське – 1.

Опрацювання наданих для участі у рейтингу біографічних видань здійснювалося 25 фаховими експертами з числа провідних дослідників-біографістів України, чия актуальна діяльність прямо пов'язана зі створенням, аналізом, рецензуванням і поширенням біографічного знання.

У підсумку до «Топ-10» І Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу» увійшли видання із 17 міст України: Бердянська, Вінниці, Дніпра, Дрогобича, Запоріжжя, Івано-Франківська, Кам'янець-Подільського, Києва, Луцька, Одеси, Полтави, Рівного, Ужгорода, Умані, Харкова, Чернівців і Чернігова. Серед 40 видань «Топ-10» 19 видрукувані в обласних і освітніх центрах України, а 21 – у Києві.

Організаційна та технічна підтримка відбувалась завдяки спеціально розробленій співробітниками ІБД сторінці Рейтингу (<http://ecopsy.com.ua/rating/rating.php>¹). Будучи відкритою як для експертів, так і для широкого користувацького загалу (на підставі голосувань останніх було визначено «Переможця читачького голосування Українського біографічного товариства»), система дозволила об'єктивно й неупереджено проводити експертне оцінювання. Відвідуваність сайту Рейтингу за період роботи з квітня по червень 2018 р. збільшувалась завдяки професійній роботі експертів, власній зацікавленості читачів, а також завдяки тематичній сторінці «Українське біографічне товариство» у Фейсбуку (за час проведення Рейтингу спільнота розрослася до півтори тисячі учасників). Так, кількість звернень до сторінок «довгого списку» з 10 квітня до 10 травня зросла з 38 до 354 та майже вдвічі (687 відвідувань) на 1 червня. Відкрита з 10 травня сторінка «Топ-10» на 1 червня мала вже 340 звертань із початкових 11. Також відповідно виросла й загальна зацікавленість сторінкою «Експертів»: із 13 відвідувань на 10 квітня – до 405 на 1 червня.

Події Рейтингу широко висвітлювалися у всеукраїнських і регіональних ЗМІ («Читомо», «Буквоїд», «Україна Молода», «Жінка – Українка»; «Індустріалка» (Запоріжжя), «Університетське слово» (Бердянськ), «Суспільний кореспондент», «Біла хата» (Чернігів) тощо), на сайтах провідних бібліотек України, академічних установ, обласних державних адміністрацій і видавництва. Концепція Рейтингу та книжки-лауреати були представлені в рамках засідання круглого столу «Соціальне партнерство та інновації в бібліотечній галузі: практика та виклики сьогодення», приуро-

¹ В силу технічних ускладнень і суттєвої часової обмеженості в реалізації проекту тимчасовий ресурс для розміщення проекту був люб'язно наданий нам лабораторією екологічної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

ченого до XIX Всеукраїнської виставки-форуму «Українська книга на Одещині» (Одеса, травень), на церемонії підбиття підсумків Рейтингу (Київ, травень) та тематичній дискусії «Людина з біографією» в Україні» в рамках «VIII Книжкового Арсеналу» (Київ, червень), в межах Чотирнадцятих Біографічних читань «Людина науки: до 100-річчя Національної академії наук України та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, червень).

Заключний етап Рейтингу-2018 передбачає: рецензування видань-фіналістів у фаховій періодиці, подальше поширення інформації про переможців та ідеї Рейтингу у ЗМІ, проведення зустрічей із експертами й авторами та укладачами топових видань Рейтингу, проведення фахових семінарів за результатами Рейтингу для бібліотекарів, видавців і популяризаторів біографічного знання, залучення топових видань Рейтингу до тематичних виставок (електронних зокрема) НБУВ і провідних бібліотек України, підтримку просування біографічної продукції на видавничому ринку країни (налагодження співпраці між дослідниками та популяризаторами науки).

УДК 929:78.071+303.4(477)

Бугасва Олена Валентинівна
Bugaeva Olena

старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ
Senior Research Fellow
of the Institute of Biographical Researches of VNLU
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

**АРХІВ ЯК ЖАНРОВЕ ДЖЕРЕЛО БІОГРАФІКИ:
ДИСКУРС СПАДЩИНИ Л. ЛІСОВСЬКОГО
У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НБУВ**

**ARCHIVE AS A GENRE SOURCE OF BIOGRAPHICS:
THE HERITAGE DISCOURSE OF L. LISOVSKYI IN THE
FUNDS OF THE INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF VNLU**

Публікація присвячена дослідженню рукописних біографічних документів композитора, педагога, музикознавця і громадського діяча кінця XIX – першої третини XX ст. Л. Лісовського з метою висвітлення їх цінності як інформаційного джерела української біографіки.

The publication is devoted to the study of the manuscripts of biographical documents of L. Lisovsky, the composer, teacher, musicologist and public figure of the end of the XIXth – the first third part of the XXth century in order to highlight their value as an information source for Ukrainian biographical studies.

Ключові слова: музичне мистецтво, архівна спадщина, біографічний документ, українська біографіка, митець.

Keywords: musical art, archival heritage, biographical document, Ukrainian biographical studies, artist.

Важливим джерелом дослідження життя і творчості незаслужено забутих діячів вітчизняної культури, повернення імен до інтелектуального і духовного набутку суспільства є архівні документи, зокрема їхні особисті рукописи. З цього погляду значний інтерес являє собою архівна спадщина відомого у минулому музиканта Леоніда Леонідовича Лісовського (1866–1934). Його документи, що зберігаються у фондах Інституту рукопису НБУВ, виявляються важливим репрезентантом різножанрових форматів фіксації біографічної інформації, що має неабияку цінність для сьогоденішнього розуміння еволюції біографічного знання в Україні.

Архівний фонд Л. Лісовського налічує близько 500 од. зб. документів, які умовно можна розподілити на кілька груп: 1) *біографічні*, серед них велику групу складає 2) *епістолярна спадщина*; 3) *творчі*, що відображають діяльність митця *а)* як музикознавця, рецензента, педагога (статті, методичні рекомендації, доповіді, начерки) та *б)* композитора (автографи творів); 4) різні документи загального плану і культурно-громадської діяльності.

Група біографічних документів кількісно переважає інші і вражає багатством різновидів, педантичною точністю і змістовною докладністю. У переліку документів¹ відкривається жанрова га-

¹Лісовський Леонід Леонідович (1866, Санкт-Петербург, нині РФ – 1934, Харків) – композитор, піаніст, музикознавець, педагог, музично-громадський діяч. Член Харківської філії Музичного товариства

лерея біографічних і щоденникових записів, спогадів, нотаток, це – «Биография» [1], «Автобиография» [14], «Дневник» [2], «Мое житье-бытье» [15], «Заметки дневникового характера» [7], «Записная книжка» [8], «Записная книжка-дневник» [9], «Интимный дневник» [10], «Десять лет в Полтаве» [Из дневников и воспоминаний] [5], «Дневник, который я вел будучи в 7–8 классе гимназии» [4], «Заметки о социальном и материальном положении» [7], «Заметки для памяти» [достать книги] [6], «Музыкальный календарь» [3], «История моего сочинительства» [1], «Каталог сочинений» [2]. Епістолярна спадщина налічує понад 50 документів. Серед адресатів – рідні, друзі, колеги, тогочасні провідні музичні діячі. Група документів *загального плану* також містить важливі матеріали щодо біографії митця, передусім це диплом про закінчення Петербурзької консерваторії, довідки, заяви, звернення до громадських установ тощо.

Хоча документи різняться за назвою, всі вони містять спільні риси і є похідними, крім «класичних» біографії і автобіографії, від двох основних – щоденників і спогадів. На наш погляд, це пов'язано з особливостями самого характеру Л. Лісовського і його явно філологічного (мовного) обдарування. Незалежно від змісту документа, автор дотримується певної методики викладення матеріалу, що полягає у чіткій хронологічній послідовності, деталізації відтворюваних подій і ситуацій, характеристичності та візуалізації будь-якого опису. Така сама манера притаманна і його «раннім» і «пізнім» музикознавчим працям, методичній і ре-

---

імені М. Д. Леонтовича. Закінчив у Харкові Музичне училище по класу фортепіано та історико-філологічний ф-т ун-ту (1889), Петербурзьку консерваторію (1897). Від 1898 – у Полтаві, де обіймав посаду директора музичної школи, протягом 1898–1908 викладав музику в Ін-ті шляхетних дівчат, займався музично-педагогічною і просвітницькою діяльністю, виступав як соліст-піаніст і акомпаніатор, диригував власними творами, організовував популярні музичні курси, працював рецензентом газети «Полтавские губернские ведомости». У 1909–1913 рр. на педагогічній роботі в Петербурзі, Тифлісі (1913–1914), Харкові (1914–17), публікує статті у музичних виданнях. З 1918 р. – член Союзу оркестрантів, викладач Народної консерваторії і Музичного технікуму, член (згодом секретар) Вукмузкому НКО (1921–1930). Один із найавторитетніших рецензентів музичних видань Полтави, Тифліса і Харкова.

цензентській літературі, на що звертали увагу дослідники його життєдіяльності у своїх наукових розвідках, передусім А. Литвиненко [19,] і М. Ржевська [21].

Насправді ж змістовна різниця між рукописами біографічного плану Л. Лісовського є. Вона малопомітна для стороннього читача, але для автора записів є важливою. Назва того чи іншого документа – це гнучкий ідейний орієнтир для митця, що визначає змістовний пріоритет відображення подій. Так, у щоденнику *«Музыкальный календарь»* він хронікує події мистецького життя, де описується кожний його день лише з музичних, переважно композиторських, справ (коли прокинувся, що написав, чи ходив на урок до П. Чайковського, які той дав завдання тощо). У щоденнику *«Интимная биография»* він відкриває завісу свого перебування в лікарні (чи принесли милиці, що їв, хто приходив з відвідувачів тощо) і ведення побутово-господарчих справ. Тим самим митець для себе (і для нас) визначає межі того, що для нього є «особистим» (інтимним) і «публічним». Останнє це те, з чим пов'язаний сенс його існування – музика, мистецтво, творчість.

Торкаючись нетлінних листів архівної спадщини Л. Лісовського, не можна, навіть поверхово, не розкрити їх зміст, адже вони безпосередньо відтворюють біографічний портрет митця. Всі біографічні документи умовно розподіляються на два періоди – Полтавський і Харківський². Завдячуючи широкій музичній ерудиції і письменницькому таланту, у щоденниках *«Десять лет в Полтаве»* або *«Мое житье-бытье»* детально, крок за кроком, не тільки відтворює багатогранну панораму концертної діяльності місцевих виконавських колективів і заїжджих гастролерів із різних країн, а й відновлює загальну атмосферу «провінційного» губернського міста Полтави з його аматорським музикуванням, «літніми садовими концертами» на відкритих майданчиках, емоційними дискусіями з представниками інтелігенції і місцевої

² Окремі рукописи творів композитора Л. Лісовського зберігаються в архівному фонді Музичного товариства ім. Леонтовича ІР НБУВ (Ф. 50) [16, 17], а також інших різних установах Полтави, Харкова та інших містах перебування Л. Лісовського, де залишилися матеріальні пам'ятки його життєдіяльності. Наприклад, на прохання зав. музичним відділом Харківської публічної бібліотеки Л. Б. Хавкіної композитор передав усі свої видані на той час хорові твори.

знаті, а також виразними побутовими (писаними «з натури») епізодами з життя містян, барвистими полтавськими і харківськими краєвидами.

Усі види спогадів і щоденникових записів митця бувають іменами славетних українських та російських музикантів і художників, але навіть формальний перелік цих осіб неможливий у межах даної публікації. Тож, хоча наведена в архівних джерелах інформація дозволяє візуалізувати цілий пласт історії музичної культури України, проте наразі йдеться про важливість згадування багатьох імен саме в контексті постаті Л. Лісовського, який був органічним сегментом цієї культури і музичного середовища Полтави та Харкова і доклав неабияких зусиль для їх музичного розвитку. З багатьма митцями Л. Лісовського пов'язували тривалі дружні або професійні стосунки, серед найвідоміших – О. Глазунов, М. Черепнін, М. Іпполітов-Іванов, А. Аренський, В. Сокальський, диригент Д. Ахшарумов, піаністи О. Зілоті і Л. Миклашевський, скрипаль Л. Ауер, співаки Є. Азерська, Л. Собінов, М. Фігнер. У цьому ряду доречно пригадати й імена його вихованців – композитора, педагога, диригента Ф. Попадича, юриста, філолога, композитора і музикознавця В. Оголевця, хорового диригента І. Різенка. Завсідниками тогочасного музичного «бомонду» були постаті з місцевої «знаті», серед них – службовець кредитних установ у Полтаві (композитор і учень М. Римського-Корсакова) Михайло Олександрович Милорадович.

Цікавим виявився й родовід Л. Лісовського в його зв'язках зі шляхетними українськими родами Старицьких і Вернадських, адже хрещеною матір'ю дочки Л. Лісовського Наталії (від першого шлюбу з В. Зарудною³) була Н. Старицька. Другою дружиною митця стала Неоніла Сокальська – дочка відомого українського музиканта і літератора XIX ст. П. Сокальського.

Л. Лісовський мав багатогранний талант музиканта і присвятив себе значною мірою композиторській і педагогічній галузям, що водночас сприяло реалізації його інтересів як дослідника. Він здійснив редакцію музичних творів композитора П. Сокальського, підготував низку наукових праць, бібліографічних описів, інструкцій зі створення українського фортепіанного репертуару,

³З метою демонстрації їх автентичності документи наводяться мовою оригіналу.

навчальних посібників з нотної грамоти, врешті-решт, переклад з німецької «Керівництва з диригування» К. Рімана. Дуже відповідально ставився він до написання хронік, рецензій і критичних оглядів на концертні виступи, оперні вистави, твори сучасників. Його внесок у розвиток української музики пожовтневого періоду був високо оцінений О. Дзбанівським [19], з яким разом перебував у Харківській філії МТЛ.

Архівна біографіка митця є ґрунтовною і охоплює широке коло питань у межах мистецької проблематики. Історична цінність рукописів в абрисі індивідуальності митця є безсумнівною. Отже, вони потребують подальшого студювання не тільки з позицій біографічного дискурсу (біографіки, біографістики, просопографії, генеалогії), оскільки відкривають нові обрії осягнення духовної культури України кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. Біографічний контекст дозволяє відтворити актуальну для сучасної української гуманітарної науки проблему ролі особистості в історії в діалектиці впливу історії на формування особистості.

Список використаних джерел

1. [Лисовский Л. Л.] [Биография Лисовского Л.Л.] [Автограф 20 г. ХХ ст.]. – Ф. – № 39638. – 4 л.
2. [Лисовский] Лисовский Л. Л. Дневник. 1915. – Ф.1. – № 39633. – 63 л.л. ; 1917. – Ф.1. – № 39666. – 100 л.л. ; (с июля 1920). 1920–1921. – Ф.1. – № 39628. – 101 л.л. ; 1922. – Ф.1. – № 39658. – 24 л.л.
3. [Лисовский Л. Л.] [Дневник] [Автограф] 1897 г. Музыкальный календарь. – Ф.1. – № 39648. – 190 л.л. ; 1898 г. – « 39656. – 203 л.л. ; 1899 г. – № 39678. – 111 л.л. ; 1900 г. – № 39659. – 251 л.л. ; 1901 г. – № 39467. – 28 л.л. ; 1902 г. – № 39675. – 315 л.л. ; 1903 г. [Черновик] [Отрывок]. – № 39641. – 7 л.л. ; 1904 г. – № 39668. – 206 л.л. ; 1905 г. – № 39651. – 232 л.л. ; 1906 г. – № 39649. – 220 л.л. ; 1907. – № 39647. – 242 л.л. ; 1908 г. – Ф 39678. – 228 л.л. ; 1909 г. – № 39650. – 232 л.л. ; 1912 г. – № 39 676. – 231 л.л. ; 1913 г. – № 39669. – 224 л.л. ; 1914 г. – № 39667. – 202 л.л. ; 1915 г. – № 39652. – 166 л.л.
4. Лисовский Л. Л. Дневник, который я вел будучи в 7–8 классе гимназии 1884. – Ф. 1. – № 39665. – 50 л.л.
5. Лисовский Л. Десять лет в Полтаве. 1899–1909. (Из дневников и воспоминаний). – Ф. 1. – №№ 39626–39636 ; Вып. 1, 2, 3. 1899–1901. – № 39636. – 124 л.л. ; Вып. 4. – 1902. – 1902. – Ф. 1. – № 39626. – 74 л.л.
6. [Лисовский Л. Л.] [Заметки для памяти] [Нач. ХХ в.]. Нач. «Достать книги» – Ф. 1. – № 39913. – 4 л.л.

7. Лисовский Л. Л. [Заметка о своем социальном и материальном положении] 1927. – Ф. 1. – № 39892. – 1 л.л. [Лисовский Л. Л.] [Заметки дневникового характера] 1901–1904 г. – Ф. 1. – № 39629. – 3 л.л. ; 1906 г. – № 39663. – 7 л.л. ; 1908. – № 39642. – 212 л.л.
8. [Лисовский Л. Л.] [Записна книжка] [Записи преимущественно дневникового характера] 1915. – Ф. 1. – № 39671. – 62 л.л. ; [Записна книжка-дневник] 1916. – Ф.1. – № 39 657. – 83 л.л. ; [Записна книжка] [20–33 г. XX ст.] – Ф.1. – № 39 643. – 66 л.л. ; [1933 г.] – Ф.1. – № 39 660. – 40 л.л.
9. [Лисовский Л. Л.] Заява до Центрального проводу ВУТОРМ'у. – Ф. 1. – № 39960.
10. [Лисовский Л. Л.] Интимный дневник. – Ф. 1. – № 39664. – 51 л.л.
11. [Лисовский Л. Л. История моего сочинительства. 1896. – Ф.1. – № 39637. – 45 л.л.
12. Лисовский Л. Л. Каталог сочинений Л. Л. Лисовского. 1928. Тетрадь. – Ф. 1. – № 39706. – 12 л.л.
13. [Лисовский] Лисовский Леонид Леонидович – композитор [Автобиография] [Автограф] [нач. XX в.]. – Ф. 1. – № 39640. – 2 л.
14. [Лисовский] Лисовский Л. Л. Мое житье-бытье. Дневник 1918–1919. – Ф.1. – № 39635. – 199 л.л.
15. [Лисовский] Особовий склад Музичного товариства ім. Леонтовича за 1925 р. – Ф.50. – № 59. – Арк. 3.
16. *Бугаєва О. В.* Архівна спадщина Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича : монографія. – К. : НБУВ, 2011. – С. 286–287.
17. *Бугаєва О. В.* Музичне товариство імені М.Д.Леонтовича : біографічний словник. – Київ, 2015. – С. 150–152.
18. *Дзбанівський О.* Вищий Музичний Комітет при Відділові Мистецтв Наркомосвіти : історичний нарис / О. Дзбанівський // Музика. – 1927. – Вип. 4.
19. *Литвиненко А. І.* Леонід Лісовський і музичне життя Полтави на зламі часів ХІХ–ХХ ст. // Культура України : зб. наук. пр.. – Харків : ХДАК, 2001. – Вип. 8. – С. 167–175.
20. *Литвиненко А. І.* Леонід Лісовський: митець і його родинне оточення у просторі культури регіону // Митець і його творчість у просторі сучасної культури // Мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. – Суми, 2012. – С. 65–67.
21. *Ржевська М.* Леонід Лісовський : Харківські сторінки біографії // Проблеми взаємодії мист-ва, педагогіки та теорії і практики освіти. – Харків, 2009. – С. 41–50.

УДК 929.82-9

Левичев Ігор Валентинович

Levichev Igor

старший науковий співробітник

Інституту біографічних досліджень НБУВ

Senior Research Fellow

of the Institute of Biographical Researches of VNLU

кандидат філологічних наук

Candidate of Philological Sciences

**М. О. ВОЛОШИН І РОДИНА АКАДЕМІКА
О. І. БІЛЕЦЬКОГО: ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНИЙ
ДИСКУРС ЗА АРХІВНИМИ МАТЕРІАЛАМИ**

**M. O. VOLOSHIN AND THE ACADEMICIAN
O. I. BILETSKY'S FAMILY: HISTORICAL AND
BIOGRAPHIC DISCOURSE ON ARCHIVED MATERIALS**

Вперше подано біохроніку взаємин видатного кримського поета, киянина за народженням, М. О. Волошина з родиною академіка О. І. Білецького в контексті історико-біографічного дискурсу на основі докладного вивчення архівних матеріалів. Деякі документальні джерела, що розповідають про ставлення О. І. Білецького до особистості і творчості М. О. Волошина, вводяться до наукового обігу автором вперше.

In the report for the first time there was given a biochronic of the relationship between the outstanding Crimean poet, the native of Kiev, M. O. Voloshin and the academician O. I. Biletsky's family, in the context of a historical biographic discourse based on a detailed study of archival materials. Some documentary sources that tell the story of O. I. Biletsky to the personality and creativity of M. O. Voloshin are introduced into scientific circulation by the author for the first time.

Ключові слова: М. О. Волошин, академік О. І. Білецький, А. О. Білецький, Крим, Коктебель, листи О. І. Білецького.

Keywords: M. O. Voloshin, academician O. I. Biletsky, A. O. Biletsky, Crimea, Koktebel, O. I. Biletsky's letters.

Знаменитого кримського поета, художника, літературного критика і перекладача Максиміліана Олександровича Волошина

(1877–1932) з родиною видатного українського філолога-літературознавця, академіка Олександра Івановича Білецького (1884–1961) пов'язували надзвичайно дружні стосунки. Вони познайомилися наприкінці лютого 1924 року в Харкові, і дружба ця тривала протягом усього подальшого життя Волошина, аж до його смерті в 1932 році.

24 лютого 1924 року, на шляху з Коктебеля в Москву, М. О. Волошин разом з дружиною М. С. Волошиною зупиняються на кілька днів у Харкові, у родичок М. С. Волошиної – в родині Домрачева [3, с. 213]. 25 лютого на квартирі Домрачева Волошин в невеликому колі харківської інтелігенції читає кілька своїх творів, в тому числі недавно написану поему «Росія», що стала згодом програмним твором поета. Серед присутніх був і О. І. Білецький, який в той час працював завідувачем літературної частини Харківського Театру для дітей [3, с. 213]. Мабуть, це було перше знайомство двох видатних діячів культури, яке переросло згодом у довгі дружні стосунки.

29 травня, коли Волошин уже повернувся до Коктебеля, Білецький писав йому: «Дуже шкодую, що на зворотному (так!) шляху мені не вдалося побачитися при Вашому проїзді через Харків з Вами. З неослабним почуттям радості згадую вечір слухання (так!) Ваших віршів» (тут і далі переклад наш. – *І. Л.*) [2, с. 2].

Пам'ятаючи про незабутнє враження від читання віршів Волошиним, 22 липня 1926 року О. І. Білецький та Б. А. Лезін в Харкові підписують М. О. Волошину збірник статей «Питання теорії і психології творчості» (Харків, 1923, за ред. Б. А. Лезіна, до статті О. І. Білецького).

20 січня 1927 року Волошин разом з дружиною, їдучи до Москви, знову зупиняються в Харкові, а 2 лютого відвідують сім'ю Білецьких (вони мешкали тоді на вулиці Театральній, буд. 1, кв. 5). У записнику поета зазначена їхня зустріч 2 лютого [2, с. 2]. У цей період О. І. Білецький подарував М. О. Волошину примірник збірника статей «Русский романтизм» (Харків, 1927, за ред. О. І. Білецького), який щойно вийшов друком. Репродукція титульної сторінки цього видання, що збереглося в Меморіальній бібліотеці Волошина в Коктебелі, з розлогим інскриптом Білецького, була вперше опублікована нами в 15-му випуску збірника наукових праць «Українська біографістика» [4, с. 332].

Перебуваючи знову проїздом у Харкові, 15 січня 1928 року

М. О. Волошин відвідує родину Білецьких і, мабуть, запрошує їх відвідати його у Коктебелі. У січні 1928 року Волошин (судячи з його записника) відвідував Білецького двічі: 15-го і 16-го [2, с. 2]. 8 серпня М. Р. Білецька пише Волошину в листі про рішення приїхати із синами в Коктебель приблизно 20–25 серпня. 25 серпня у Домовій книзі Волошиних зазначений приїзд в Коктебель М. Р. Білецької зі старшим сином Андрієм [3, с. 395].

Андрій Білецький, згодом відомий український філолог, а в той час 17-річний студент Харківського університету, відразу ж включається в кипуче і творчо насичене життя Будинку Поета. Так, вже 29 серпня він бере участь у «турнірі французьких балад». Переможцем жартівливого змагання був визнаний поет Г. А. Шенгелі за вірш «Серафим», спеціально написаний для цього «турніру». Андрій Білецький дуже сподобався Волошину, і вже 30 серпня він дарує йому свою акварель з написом: «Андрію – сратнику по турніру французьких балад» [3, с. 395–396].

15 вересня у Коктебель приїздить і Олександр Іванович Білецький. Він дарує М. О. Волошину книгу А. М. Селищева «Мова революційної епохи» (М., 1928) з написом: «Майстру словесного ремесла – заготовки, пропоновані сучасністю» [3, с. 398]. У відповідь 21 вересня Волошин дарує Білецькому свою пейзажну акварель з написом: «Хай буде для Вас, Олександрі Івановичу, образ цих берегів ковтком «Аqua Trevi», який приведе Вас назад» [2, с. 3]. (Аква Треві – фонтан в Римі, з якого було прийнято пити воду при від'їзді, аби повернутися благополучно назад. – *І. Л.*)

Перше перебування в Коктебелі в 1928 році, природа навколо нього й насичене творче життя Будинку Поета настільки сподобалися Білецьким, що вже через два роки, в 1930-му, О. І. Білецький разом із сім'єю відвідують Волошина. 17 липня 1930 року М. Р. Білецька з Харкова відсилає лист Волошину в Коктебель, повідомляючи, що мріє приїхати з дітьми після 10 серпня і що пізніше приїде й О. І. Білецький [3, с. 462]. 18 серпня 1930 року в Домовій книзі Волошиних зазначений приїзд в Коктебель М. Р. Білецької із сином Андрієм, а 8 вересня – приїзд О. І. Білецького [3, с. 469]. Це було останнє перебування Білецьких в Коктебелі.

Після смерті Волошина, в 1933 році, О. І. Білецький в неопублікованому листі до М. С. Волошиної так визначив своє ставлення до постаті видатного кримського поета: «Будьте впевнені, що і проєкт лекцій про Максиміліана Олександровича, і посильний

внесок у зібрання спогадів про нього я Вам надішлю – і зроблю це з особливою охотою, згадуючи все те, чим я і моя сім'я Вам і великому пішовшому зобов'язані, високо цінуючи Максиміліана Олександровича, як найбільшого «майстра культури», по ходячому нині вислову М. Горького, – і незалежно від усього цього, просто по відношенню до Вас обох найтеплішу симпатію. Думаю, до речі, що в недалекому майбутньому Максиміліан Олександрович перестане бути поетом «для небагатьох», знову зробиться, переінакшивши його вираз, не зошитом, а книгою, і буде предметом ґрунтовних критичних вивчень і досліджень. Пам'ять про нього не затихне, а з Коктебеля вийде на широкий простір» [1].

Список використаних джерел

1. Архив Дома-музея М. А. Волошина. – А-4.2.
2. ІР НБУВ. – Ф. 364. – № 1532.
3. Купченко В. Труды и дни Максимилиана Волошина. Летопись жизни и творчества. – Т. 2: 1916–1932. – СПб. : Алетейя ; Симферополь : Сонат, 2007. – 608 с. – (Историческая книга).
4. Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського [та ін.] ; редкол.: В. І. Попик (голов. ред.) [та ін.]. – Київ, 2017. – Вип. 15. – 384 с.

УДК 004.65-045.54(083.94+083.132):[929:655.535.7](477)

Філіппова Наталя Павлівна

Filippova Natalia

молодший науковий співробітник

Інституту біографічних досліджень НБУВ

Junior Research Fellow

of the Institute of Biographical Researches of VNLU

**ДО ПИТАННЯ РОЗРОБКИ ПРАКТИЧНИХ
РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО ПОДАЛЬШОГО
НАПОВНЕННЯ БАЗИ ДАНИХ «ДЖЕРЕЛА
УКРАЇНСЬКОЇ БІОГРАФІСТИКИ»**

TO THE ISSUE OF DEVELOPING PRACTICAL RECOMMENDATIONS FOR FURTHER FILLING «THE SOURCES OF UKRAINIAN BIOGRAPHY STUDIES» DATABASE

Репрезентовано проект практичних рекомендацій подальшого формування БД «Джерела української біографістики» науково-інформаційного проекту «Український національний біографічний архів», реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності роботи з наповнення бази даних записами про джерела біографічних та біобібліографічних відомостей, зокрема присвячених історії медичної наукової думки на теренах України.

The project of practical recommendations for the further formation of the database «The Sources of Ukrainian Biography Studies» of the scientific and informational project «Ukrainian National Biographical Archive» is presented, that will improve the efficiency of work on filling the database with records about the sources of biographical and bibliographical information, in particular on the history of medical scientific thought in Ukrainian lands.

Ключові слова: «Джерела української біографістики», персональні бібліографічні покажчики, медична галузь.

Keywords: «The Sources of Ukrainian Biography Studies», personal bibliographical indexes, medical branch.

Аналіз присвячених вітчизняним медичним діячам персональних бібліографічних покажчиків 1885–2013 рр., представлених у базі даних «Джерела української біографістики» науково-інформаційного проекту Інституту біографічних досліджень НБУВ «Український національний біографічний архів», засвідчує професійні здобутки і наукові досягнення понад півтори сотні знаних представників вітчизняної медицини, документовані відомості про яких є потенційною основою для майбутніх досліджень у царині історії медичної науки.

З метою підвищення ефективності подальшого формування бази даних «Джерела української біографістики» шляхом внесення до неї записів окремих документальних джерел біографічної інформації про діячів вітчизняної медицини для забезпечення їх долучення до наукового інформаційно-комунікаційного середо-

вища пропонуємо проект наступних практичних рекомендацій.

1. Забезпечити долучення до бази даних відомостей про видання, що висвітлюють досягнення не лише знаних представників медичної наукової думки, а й про ті, які присвячені життєписам малодосліджених постатей медицини, чії імена і біографії поки що залишаються маловідомими широкому загалу. Мається на увазі всебічна репрезентація різних галузей медичних наукових знань і напрямків практичної діяльності, незалежно від наявних наукових ступенів, вчених або почесних звань. Окреслене обумовлено вимогою дотримання повноти та проблемно-тематичної збалансованості відображення потенціальної джерельної бази перспективних досліджень з історії медицини.

2. Вносити до бази даних записи видань, які охоплюють різноманітні географічні зрізи в територіальних межах, що у різні хронологічні періоди були безпосередньо пов'язані з історією України. Дана позиція тісно пов'язана з першою рекомендацією і передбачає представлення біобібліографічних видань не лише державного значення, а на регіональному та локальному рівнях. Останні, на нашу думку, є найбільш затребуваними з точки зору їх поширеності лише серед вузького кола фахової спільноти, залишаючись невідомими для решти потенційних дослідників з огляду на складність отримання до них доступу.

3. Забезпечити постійне залучення до БД «Джерела» видань, які побачили світ у різні роки. Це положення передбачає фундаментальну наукову роботу з пошуку відомостей у перспективі про всі існуючі біобібліографічні видання щодо вітчизняних діячів медицини, опубліковані як в Україні, так і поза її межами, незалежно від їх фізичного обсягу. Орієнтиром можуть слугувати серії відповідних галузевих персональних бібліографічних посібників, у межах яких могли бути опубліковані покажчики, які поки що не було включено до бази даних.

4. Доповнити існуючі у БД «Джерела» записи, присвячені бібліографічним покажчикам діячів медичної галузі, відомостями про місце зберігання із зазначенням відповідних шифрів. З огляду на те, що УНБА є проектом Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, закономірним є першочергове зазначення шифру зберігання

видань саме у фондах НБУВ. Проте станом на сьогодні до бази даних залучено чималу кількість посібників, які у фондах бібліотеки не зберігаються, що порушує принципове положення про комплектування фондів НБУВ обов'язковим примірником видань. Утім, навіть для тих документів, шифри зберігання в НБУВ яких наведено, вважаємо доцільним доповнювати записи БД відомостями про їхнє місце зберігання в інших бібліотечних або наукових установах з огляду на те, що примірники деяких документів можуть опрацьовуватись як власне фахівцями бібліотеки, так і користувачами її послуг. Це автоматично позбавляє інших дослідників можливості роботи з відповідними документами, що може відбиватись на іміджі бібліотеки в очах потенційних користувачів. Водночас зазначення шифру зберігання сприяє пришвидшенню пошуку необхідних видань у фондах бібліотеки, що дозволяє значно заощадити час та зусилля, спрямовані на одержання необхідних досліднику джерел інформації.

5. Долучити до бази даних відомості про біобібліографічні видання, присвячені вітчизняним діячам медицини і сфери охорони здоров'я, опубліковані не лише українською та російською, а й іншими мовами. Дане положення має на меті сприяти забезпеченню повноти представлених у базі даних джерел біографічних і біобібліографічних відомостей. Вочевидь, воно передбачає необхідність залучення до роботи з БД «Джерела» фахівців, які володіють відповідними мовами.

6. Активізувати роботу з представлення у базі даних як видань на традиційних паперових носіях, так і електронних персональних бібліографічних покажчиків. Об'єктивно неможливим вбачається забезпечення відстеження абсолютно всіх існуючих біобібліографічних видань у мережі Інтернет, проте вважаємо необхідним прагнути долучити до БД «Джерела» максимально вичерпного числа посібників.

7. Окреслені вище рекомендації закономірно підводять до питання кадрового забезпечення виконання відповідних видів робіт. Доцільно наголосити, що визначені завдання потребуватимуть передусім участі наукових співробітників, адже їх вирішення безпосередньо пов'язане зі здійсненням дослідницької діяльності.

8. Реалізація визначеного комплексу завдань вбачається не-

можливою без розробки оновленої інструкції або методичних рекомендацій, які мають визначати принципові засади роботи з базою даних «Джерела української біографістики» як у частині її наповнення, так і ефективного використання.

Запропонований проект не є вичерпним і носить рекомендаційний характер, що передбачає можливість уточнення і доповнення окремих його положень. Втім, реалізація даних практичних рекомендацій сприятиме покращенню ефективності роботи з наповнення БД «Джерела» записами про джерела біографічних та біобібліографічних відомостей; дозволить регламентувати процес створення та редагування записів БД; визначить коло біобібліографічних видань, які можуть бути долучені до бази даних; у перспективі сприятиме підвищенню ефективності опрацювання потенційних джерел наукових досліджень, присвячених історії медичної наукової думки на теренах України.

УДК 55:622:930

Осіння Наталія Володимирівна

Osennjaja Natalia

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

Інститут геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова

НАН України (Дніпро)

M. S. Polyakov Institute of Geotechnical Mechanics

of National Academy of Sciences of Ukraine (Dnipro)

**П. А. ТУТКОВСЬКИЙ І М. М. ФЕДОРОВ:
БІОГРАФІКА ТА НАУКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНА
ДІЯЛЬНІСТЬ**

**P. A. TUTKOVSKY AND M. M. FEDOROV:
BIOGRAPHY AND SCIENTIFIC-BIBLIOGRAPHIC
ACTIVITY**

Досліджено життєвий і творчий шлях, наукову, педагогічну, просвітницьку та бібліографічну діяльність видатного геолога П. А. Тутковського та відомого вченого в галузі гірничої механіки М. М. Федорова. The life and creative way, scientific, pedagogical, educational and bibliographic activity of the prominent geologist P. A. Tutkovsky and of the well-known scientist in the field of mining mechanics M. M. Fedorov is researchhid.

Ключові слова: біографія, науково-бібліографічна діяльність, геолог, гірник, П. А. Тутковський, М. М. Федоров.

Keywords: biography, scientific and bibliographic activity, geologist, miner, P. A. Tutkovsky, M. M. Fedorov.

Протягом останніх десятиліть в Україні розгорнулося активне вивчення життєвого шляху та науково-педагогічної й організаційно-громадської діяльності українських учених. Сьогодні всебічне виявлення й вивчення біографій та наукової спадщини відомих українських учених-геологів та гірників набуває надзвичайної актуальності

Розглядаючи постаті всесвітньо відомого геолога Павла Аполлоновича Тутковського (1858–1930) та видатного вченого у галузі гірничої механіки Михайла Михайловича Федорова (1867–1945), є реальна можливість об'єктивно дослідити життєвий та творчий шлях учених як приклад відданості українській геолого-гірничій науці, проаналізувати наукову спадщину та оцінити бібліографічну культуру вчених.

Біографія, науково-педагогічна спадщина, просвітницька і громадська діяльність П. А. Тутковського та М. М. Федорова висвітлені у монографіях, статтях, науково-популярних, біобібліографічних і публіцистичних виданнях. Серед авторів відомі геологи, гірники, історики, бібліографи та публіцисти: М. Костриця, М. Гуменюк, О. Каптаренко-Черноусова, К. Коваленко, С. Міщук, Д. Макаренко, В. Онопрієнко, А. Синявський, Г. Мокрицький, Г. Швидько, В. Різниченко, О. Сно, О. Завальнюк, І. Падалка та ін. Досі поза увагою перебуває створення просопографічного портрета цих вчених.

Детальний аналіз життєвого шляху П. А. Тутковського та М. М. Федорова дає можливість показати основні віхи науко-

во-організаційної та педагогічно-просвітницької діяльності вчених. Вони отримали блискучу освіту (Київський університет св. Володимира та Петербурзький гірничий інститут), чудово володіли іноземними мовами, мали величезну практичну діяльність (геологічні дослідження Волинського краю, Київщини та інших регіонів України, праця на шахтах Донбасу), зробили внесок у розвиток кафедр геолого-гірничої тематики (Київський університет св. Володимира, Катеринославський гірничий інститут), були фундаторами наукових шкіл, обрані академіками, стали першими директорами науково-дослідних інститутів (Українського науково-дослідного інституту геології (нині Інститут геологічних наук (ІГН) НАН України) та Інституту гірничої механіки АН УРСР (нині Науково-дослідний інститут гірничої механіки ім. М. М. Федорова)), вели просвітницьку діяльність. Їхні блискучі організаторські здібності, педагогічний хист і талант вчених, високий громадянський обов'язок і самовіддане служіння українському народові особливо проявилися після 1917 р. Ім'я П. А. Тутковського нерозривно пов'язане з Національною академією наук України. Вчений став одним із перших академіків Української академії наук, очолив у ній напрям наук про Землю, фізико-математичне відділення, входив до складу спеціальних комісій Президії УАН, займався питанням створення видавничого підрозділу та друкарні академії, організував кафедру геології, геологічний музей, науково-дослідний інститут геології. Вчений одним із перших почав читати лекції українською мовою в Київському інституті народної освіти, а також багато зробив для становлення української наукової термінології в галузі природничих наук. Важливо відзначити, що П. А. Тутковського вважають одним із засновників Національної бібліотеки Української держави.

У 1918 р. М. М. Федоров входив до міністерської комісії з питань вищої школи (керівник В. І. Вернадський). У серпні 1918 р. український університет було створено у Кам'янці-Подільському. Ректором було призначено Івана Огієнка. У 1919–1923 рр. М. М. Федоров був ординарним професором вищої математики і механіки в Кам'янець-Подільському університеті, а згодом – професором теоретичної механіки в Інституті народної освіти та Сільськогосподарському інституті. Завдяки оригінальності твор-

чого мислення, широті професійних інтересів, надзвичайній толерантності та працьовитості вченому вдалося багато зробити на науково-освітній ниві. У 1929 р. його було обрано академіком АН УРСР та переведено до Києва завідувати кафедрою гірничої механіки Відділу технічних наук АН УРСР. У 1934 р. був створений Інститут гірничої механіки АН УРСР, засновником і першим директором якого став академік М. М. Федоров. У зв'язку із 75-річним ювілеєм М. М. Федорова (у 1942 р.) Інституту гірничої механіки АН УРСР було присвоєно ім'я його засновника.

Аналіз особистих рис характеру П. А. Тутковського та М. М. Федорова довів, що вони сміливі новатори, природжені лідери, харизматичні особистості з величезною силою волі. Вчені перебували завжди в пошуку і були не лише ерудованими фахівцями широкого профілю, а й знавцями культури України і через усе своє життя пронесли прагнення до високої істини. Важливо згадати, що П. А. Тутковський та М. М. Федоров були щирими українськими патріотами.

Науковий доробок П. А. Тутковського та М. М. Федорова безмежно широкий. П. А. Тутковський працював практично в усіх галузях науки про Землю. Учений велику частину своїх наукових праць присвятив регіональному дослідженню України, і тому В. І. Вернадський відзначав, що П. А. Тутковський є кращим знавцем неорганічної природи України. Його наукова спадщина складає понад тисячу праць з мінералогії, петрографії, палеонтології, стратиграфії, етнографії, регіональної і динамічної геології, геоморфології, фізичної географії, гідрокології. Крім того, П. А. Тутковський приділяв багато уваги написанню навчальної, довідкової та науково-популярної літератури. Він був закоханий в Україну і писав, що нам треба вивчати наші краєвиди, які розкривають цікаві явища нашого минулого та мають вплив на наше господарство і побут.

М. М. Федоров зробив вагомий внесок у становлення та розвиток гірничої механіки, електромеханіки, теорії шахтного підйому, рудникової вентиляції і водовідливу. Йому належить розробка теорії рудникових підйомних машин, а також пріоритет у науковому підході до підйомної установки як єдиного електромеханічного агрегату, у якому властивості приводу визначають нерозривно

зв'язані між собою кінематику та динаміку механічної частини підйому. Учений був успішним винахідником і отримав перший патент на винахід у галузі гірничої механіки. Найбільш відома його фундаментальна праця «Теория и расчет гармонического подъема», яка стала основою його докторської дисертації. Слід згадати також навчальні та довідкові публікації вченого.

Бібліографічна культура вченого завжди відігравала важливу роль, оскільки вона є своєрідним показником його освіченості та репрезентує його творчі можливості й креативність. Наукова спадщина П. А. Тутковського та М. М. Федорова свідчить про високу бібліографічну культуру вчених. Блискучим прикладом бездоганної галузевої ретроспективної бібліографії можуть слугувати їхні докторські дисертації. Крім того, П. А. Тутковський був автором низки бібліографічних покажчиків [1].

Отже, опрацювання значної джерельної бази дозволило показати П. А. Тутковського та М. М. Федорова як науковців, педагогів та громадських діячів, які залишили яскравий слід на науково-освітній ниві, а їхня наукова спадщина, завдяки високій бібліографічній культурі, і сьогодні залишається цінним надбанням в галузі геології та гірництва.

---

1. Матеріали для бібліографії мапознавства України: (мапи, плани, альбоми, мапознавча література) / П. А. Тутковський. – Київ, 1924. – Ч. 1. – 63 с.

СЕМІНАР
ІНТЕГРАЦІЯ ДРУКОВАНИХ І ЕЛЕКТРОННИХ
БІБЛІОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ У ФОРМУВАННІ
РЕПЕРТУАРУ ПЕРІОДИКИ

УДК 050:016-028.25-028.27

Вакульчук Ольга Анатоліївна

Vakulchuk Olha

завідувач відділу

Head of Department

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ПЕРСПЕКТИВИ КОМПЛЕКСНОГО РОЗВИТКУ
ДРУКОВАНИХ І ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОГРАФІЧНИХ
РЕСУРСІВ ПЕРІОДИКИ.

PERSPECTIVES OF COMPLEX DEVELOPMENT
OF PRINTED AND ELECTRONIC BIBLIOGRAPHIC
RESOURCES OF PERIODICALS.

У статті розглянуто сучасний стан бібліографічного вивчення і опрацювання періодичних видань у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ), окреслено перспективи формування системи науково-інформаційних ресурсів традиційного та електронного типу на газетні фонди.

The article deals with the current state of the bibliographic study and processing of periodicals in the V. Vernadsky National Library of Ukraine (VNLU), outlines the perspectives for the formation of a system of scientific and informational resources of the traditional and electronic types for newspaper funds.

Ключові слова: пресознавство, бібліографія періодики, науково-інформаційні ресурси.

Keywords: press studies, bibliography of periodicals, scientific and information sources

Відділ пресознавства (ВП) є науково-дослідним підрозділом Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). В основі діяльності відділу – системне, комплексне дослідження газетної періодики, формування системи науково-інформаційних ресурсів традиційного та електронного типу на газетні фонди, підготовка матеріалів до національної бібліографії періодики, розширення комунікаційних можливостей доступу користувачів до ретроспективної та сучасної інформації, що містить газетна періодика як джерельна база. Наукова робота відділу здійснюється за трьома основними напрямками:

1. Науково-дослідна діяльність у галузі пресознавства: вивчення газетної періодики на основі вироблених методологічних засад, наукових принципів і методів дослідження; історико-пресознавчі та науково-бібліографічні дослідження у галузі національної бібліографії періодики; науково обґрунтоване формування системи науково-інформаційних ресурсів традиційного та електронного типу на газетні фонди;

2. Науково-організаційна діяльність: співпраця з іншими бібліотеками України, участь у роботі наукових конференцій, нарад, брифінгів, круглих столів; організація виставок, семінарів, підготовка інформації про пам'ятні дати, події; новини на порталі НБУВ, у соціальні мережі, у видання НБУВ, інші видання;

3. Науково-методична робота: забезпечення наукового опрацювання періодики, створення науково-довідкового апарату на газетні фонди у вигляді традиційних та електронних ресурсів, забезпечення доступу до них всіх категорій користувачів.

Протягом двох років свого існування відділ плідно працював над створенням науково-інформаційних ресурсів періодики у рамках науково-дослідної теми, розрахованої на 2016–2018 рр. За цей період підготовлено і опубліковано ряд наукових каталогів і статей за тематикою досліджень; до кінця поточного року заплановано завершення формування читацького електронного каталогу газет України 1816–2016 рр., що зберігаються у фондах НБУВ.

В умовах постійного зростання запитів на інформацію важливим комунікаційним процесом є атрибуція, науковий опис, облік, залучення до наукового обігу максимально можливої кількості джерел. Розвиток цього процесу відбувається і за рахунок ство-

рення науково-довідкового апарату на газетні фонди, зокрема, й публікація наукових каталогів, що розкривають фонди НБУВ. Протягом 2016–2018 рр. вийшли друком покажчики «Газети України 1956–1960 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (2016 р., 78 друк. арк., автори-укладачі: Носкіна Н. М., Дригайло С. В., Захаров Д. Г., Малюк С. М.), «Київські газети 1941–1991 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (2017 р., 33 друк. арк., автори-укладачі: Вакульчук О. А., Залізнюк О. С., Швець І. М.; видання є продовженням опублікованого раніше покажчика київських газет 1838–1940 рр., ведеться робота з підготовки 3-ї частини, що охопить 1991–2018 рр.); до кінця 2018 р. запланований вихід каталогу газет української діаспори «Українські газети 1898–2015 років, що виходили за межами України (з фондів НБУВ)» (автори-укладачі: Білименко Л. А., Вакульчук О. А., Залізнюк О. С.; автор передмови – Антонюк Т. Д., комп'ютерна технологія – Лобузін К. В.). Наукові каталоги відділу готуються на основі спеціалізованих електронних баз даних; після публікації покажчиків БД поповнюють електронний каталог газет, який на даний час охоплює період від 1816 р. (цим роком датована найдавніша газета з тих, що виходили на території сучасної України і яка зберігається у Бібліотеці) по 2000 р. Решту записів буде внесено до кінця поточного року. Таким чином, електронний каталог «Газети України 1816–2016 рр. у фондах НБУВ» представить весь спектр газетної періодики України за 200 років і буде значним внеском у справу створення бібліографічного реєстру вітчизняних газет.

У рамках заходів до 100-річчя НБУВ, у відділі пресознавства підготовлено електронне інтерактивне видання «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на сторінках газет», що містить відомості про Бібліотеку, її видатних діячів і знаменні події, що відбулися у Бібліотеці за 100 років її існування. Зазначені матеріали є джерелом дослідження історії НБУВ. Відділ пресознавства бере активну участь у формуванні електронної бібліотеки «Україніка», цифровій бібліотеці історико-культурної спадщини; співробітники відділу публікують статті у фахових наукових виданнях, котрі розкривають склад і зміст газетного фонду НБУВ.

Визначаючи перспективи свого розвитку, у відділі пресознав-

ства заплановано продовження роботи з формування репертуару газетної періодики, створення бібліографічних ресурсів традиційного і електронного типу на газетні фонди. У планах ВП – видання каталогу т. зв. дореволюційних газет, що виходили на території сучасної України (вже існуючий каталог газет 1822–1916 рр. вийшов у далекому 1971 р., заплановане видання буде значно доповненим завдяки проведеній копіткій пошуковій роботі співробітників ВП). Заплановано також підготувати до друку серію наукових каталогів «неформальної» преси України з фондів НБУВ. Паралельно створюються відповідні БД, котрі на даному етапі є службовими.

Наступні три роки відділ працюватиме у рамках наукової теми «Атрибуція та експертиза як складова досліджень книжкових та ін. видів бібліотечних пам'яток: основи теорії та практики», за підтемою «Історичні і бібліографічні дослідження газетної періодики України: атрибуція, історія, контент», що, як і попередня тема, передбачає комплексне дослідження газетних видань шляхом створення друківаних і електронних науково-інформаційних ресурсів.

УДК 930:070(477)»1917/1920»

Рудий Григорій Якович

Rudyi Hryhorii

доктор історичних наук

Doctor of Historical Sciences

Провідний науковий співробітник

Leading research Fellow

Інститут історії України НАН України

Institute of History of Ukraine of the NAS Ukraine

ІСТОРИОГРАФІЯ ГАЗЕТНОЇ ПЕРІОДИКИ УКРАЇНИ 1917–1920 РР.

PERIODICAL PRESS OF UKRAINE 1917–1920: HISTORIOGRAPHY AND SOURCE POTENTIAL

Проаналізовано комплекс наукової літератури, присвяченої історії газетної періодики України 1917–1920 рр., її використанню в дослідженнях з історії Української революції 1917–1920 рр., джерелознавчому осмисленню. Літературу структуровано як за проблематикою, так і за основними історіографічними періодами. Визначено перспективні тематичні завдання її подальшого дослідження.

The complex of scientific literature devoted to the history of newspaper periodicals of Ukraine 1917–1920, its use in researches on the history of the Ukrainian revolution of 1917–1920, the comprehension of the source studies was analyzed. The literature is structured both in terms of issues and in the main historiographical periods. The information about the source potential of the mentioned periodicals is given, the perspective thematic tasks of its further research are determined.

Ключові слова: історіографія, джерелознавство, українське пресознавство, українська періодична преса, газетна періодика України, Українська революція

Keywords: historiography, source study, Ukrainian press periodicals, Ukrainian periodicals, newspaper periodicals of Ukraine, Ukrainian revolution.

Українська революція 1917–1921 рр., сторіччя якої нині відзначається в Україні, викликала потужне піднесення національно-визвольної боротьби українського народу за відновлення Української держави.

Дослідження газетної періодики України 1917–1920 рр. як джерела з історії революційних подій вже багато років є однією з актуальних тем в сучасній вітчизняній історіографії.

Наукові праці про становлення і функціонування періодичної преси в період національно-визвольних змагань українського народу можна поділити на кілька груп. До першої належать праці українських радянських істориків – джерелознавців. Друга група – дослідження пресознавців української діаспори. Третю групу складають праці сучасних вітчизняних дослідників газетної періодики України. Окремі аспекти дослідження періодики України, в тому числі революційної доби, почали розроблятися ще в 20-ті рр. ХХ ст. Саме в 1920 р. почав функціонувати Український комуністичний інститут журналістів (УКІЖ), в якому була створена

кафедра газетознавства, і Український науковий інститут книгознавства (УНІК). Одним з найкращих тогочасних вітчизняних періодичних видань був журнал «Бібліологічні вісті» (редактор Ю. Меженко). У часописі друкувалися пресознавчі розвідки як дослідників з радянської України, так і за її межами. Щоправда, в цих дослідженнях більшість видань 1917–1920 рр. не згадується в зв'язку з тим, що вони не відповідали ідеологічним засадам радянської влади. Поряд з цим радянські пресознавці активно розробляли теоретичні і методологічні проблеми створення репертуару українських періодичних видань.

Отже, в цей період закладалися основи науково-довідкового інструментарію дослідження української періодики, який і нині не втратив свого значення.

З 30-х рр. ХХ ст. стереотипи та кліше ідеологічного характеру сформували у радянській історичній науці замовчування або тенденційне висвітлення подій Української революції, що не дало змоги створити повноцінні дослідження про розвиток періодики України 1917–1920 рр. Партійно-класовий підхід до оцінки періодики з ідеологічним трактуванням її джерельних свідчень зберігся в радянській історіографії до 80-х рр. ХХ ст. У той час досліджувався лише один сегмент української періодичної преси – компартійно-радянська. Преса іншого політичного спрямування характеризувалася як контрреволюційна, антирадянська, буржуазно-націоналістична і перебувала у спецховищах. Упродовж 1950–1980 рр. більшовицькій газетній періодиці 1917–1918 рр. була присвячена низка пресознавчих праць джерелознавчого, історичного, бібліографічного характеру.

Основним об'єктом дослідження залишилися більшовицькі газетні видання. Проте в зазначений період в Україні не досліджувалися видання, що не належали до більшовицько-радянської преси. Варто відзначити, що тематика дослідження українських радянських пресознавців формувалася згідно з радянською історичною доктриною «Великий Жовтень і громадянська війна».

Другу, менш численну групу досліджень періодики України 1917–1920 рр. складають праці пресознавців української діаспори В. Дорошенка, А. Животка, П. Зленка, Л. Лукаевича, С. Сі-

рополка, Ю. Тернопільського, які аналізували періодичну пресу за хрологічним розвитком суспільно-політичного життя певної території, тому їхні праці й нині не втратили своєї актуальності.

Для зарубіжних пресознавців об'єктом дослідження була здебільшого україномовна періодика націонал-патріотичного спрямування. Зарубіжні дослідники, так само як і радянські, не мали доступу до української преси, що переховувалася в архівосховищах та бібліотеках України. Окрему найбільшу групу досліджень про становлення і функціонування газетної періодики України 1917–1920 рр. складають праці сучасної української історіографії. Із здобуттям Україною незалежності у 1991 р. відбулася демократизація архівної справи, став можливим доступ до української преси, що переховувалася у фондах спеціального зберігання. Плідна співпраця істориків і пресознавців дозволила реалізувати ґрунтовні пресознавчі проекти, в тому числі з дослідження періодики України 1917–1920 рр. Це дало змогу створити принципово нову документальну базу для переосмислення явищ, подій і постатей визвольних змагань в Україні. Значне місце у вивченні української періодики належить роботам львівської пресознавчої школи дослідників, яка сформувалася на базі Науково-дослідного інституту пресознавства при Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника. Науковці інституту підготували і видали матеріали низки науково-теоретичних конференцій «Українська періодика: історія і сучасність», понад десяти випусків «Збірника праць Науково-дослідного інституту пресознавства», в яких опубліковані важливі студії про українські видання зазначеного періоду.

Зазначимо, що найяскравіше на матеріалах української преси вивчається доба Української революції. Цій темі присвячена низка історико-бібліографічних і монографічних досліджень. До важливих наукових результатів сучасних пресознавців слід віднести дослідження нерадянської періодики як одного з потужних сегментів джерельного потенціалу з історії Української революції.

Газетна періодика України 1917–1920 рр., зважаючи на певні історичні умови, в яких вона діяла, її ідеологічне спрямування, є

складовою історико-дослідницького процесу, оскільки всі важливі питання політики, економіки, культури, повсякденного життя українців знайшли відбиття на її сторінках. Саме для тогочасної періодики характерною рисою є широкомасштабна публікація матеріалів, що відбивали думки, настрої різних прошарків і груп населення по кожному питанню з проблем суспільно-політичного, соціально-економічного, національно-культурного життя. Отже, періодика була, безперечно, чи не найдемократичнішим інститутом українського суспільства того часу. Вивчення історіографії періодичної преси України зазначеного періоду дозволяє визначити перспективи її подальшого дослідження.

Перспективними тематичними завданнями є дослідження періодики зазначеного періоду як джерела вивчення реалізації органами державної влади тогочасної аграрної, промислової, соціальної, етнонаціональної, релігійної, міжнародної політики, повсякденного життя регіонів, функціонування самоврядних органів. Також актуальними напрямами вітчизняного пресознавства є дослідження окремих видів газетної періодики: політичних партій, владних інституцій, громадських організацій, військових, селянських, кооперативних об'єднань, церковних громад, окремих найвпливовіших видань, діяльності їхніх видавців, редакторів, публіцистів. Крім того, важливим завданням є створення узагальнюючої праці з дослідження газетної періодики як наративного джерела з історії Української революції. Залишається актуальним завдання щодо продовження пошуку та обліку газетних видань зазначеного періоду в усіх можливих місцях їх зберігання в сховищах України. За результатами цієї роботи доцільно було б видати бібліографічний покажчик з повним описом газет 1917–1920 рр. із зазначенням місць зберігання кожного окремого номера.

УДК 070»1918/2008»:027.54(477)НБУВ](01):[001:027.54(477)НБУВ

Швець Ірина Миколаївна

Shvets Iryna

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

Залізнюк Олена Сергіївна

Zalizniuk Olena

науковий співробітник

Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ЕЛЕКТРОННЕ ІНТЕРАКТИВНЕ ВИДАННЯ
«НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТ»
У СИСТЕМІ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИХ
РЕСУРСІВ НБУВ**

**ELECTRONIC INTERACTIVE EDITION
«V. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE
ON THE PAGES OF NEWSPAPERS” IN THE SYSTEM
OF SCIENTIFIC AND INFORMATIONAL
RESOURCES OF VNLU**

У тезах йдеться про підготовлене відділом пресознавства електронне інтерактивне видання «Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського на сторінках газет», що є джерелом дослідження історії НБУВ
The theses refer to the electronic interactive edition «V. Vernadsky National Library of Ukraine on the pages of newspapers” prepared by the Department of Press Studies as the source for the research of the history of VNLU

Ключові слова: бібліотека, видання, відділ пресознавства, електронне інтерактивне видання, НБУВ, покажчик, преса

Keywords: library, edition, Department of Press Studies, electronic interactive edition, VNLU, catalogue, the press

Електронне інтерактивне видання «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на сторінках газет» складається

з бібліографічного покажчика «Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського на сторінках газет (1918–2008)» (електронної версії на сайті Бібліотеки) та однойменної бази даних, що охоплює період від 2008 по 2018 рр. і є результатом багаторічного дослідження, проведеного співробітниками Відділу пресознавства (до 2016 р. – Відділ газетних фондів). Актуальність видань зумовлена тим, що у 2018 р. Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) виповнюється 100 років. Національну бібліотеку Української Держави (нині НБУВ) при Українській академії наук (нині НАН України) засновано у 1918 р. разом з Українською академією наук з ініціативи В. І. Вернадського, А. Ю. Кримського, С. О. Єфремова, Г. П. Житецького, Д. І. Багалія, В. О. Кордта, М. П. Василенка. Це стало визначною історичною подією. Із започаткуванням і розвитком НБУВ, формуванням її універсальних фондів, багатогранною 100-річною діяльністю пов'язані значні досягнення у розвитку бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, бібліотечно-бібліографічного обслуговування, що є одним з найважливіших факторів забезпечення прогресу науки та культури України.

Велике значення для висвітлення історії та діяльності Бібліотеки мають наукові праці, публікації та бібліографічні дослідження співробітників НБУВ О. М. Апанович, С. К. Гутянського, Л. А. Дубровіної, В. Ф. Іваницького, Г. І. Ковальчук, С. І. Маслова, Ю. О. Меженка, В. Ю. Омельчука, О. С. Онищенко, С. П. Постернака, І. Г. Шовкопляса, Л. М. Яременко та багатьох ін.

За 100 років назва Бібліотеки неодноразово змінювалася. Зокрема: Національна Бібліотека Української Держави у м. Києві при Українській АН (1918–1919); Всенародна (Національна) Бібліотека України при ВУАН (травень 1919–1920); Всенародна Бібліотека України в м. Києві (1920–1934); Бібліотека АН УРСР (1934–1948). У 1948 р. Бібліотека отримала назву Державної публічної бібліотеки УРСР, у 1965 р. – Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР, у 1988 р. Бібліотеці присвоєно ім'я академіка В. І. Вернадського. З 1996 р., залишаючись у підпорядкуванні НАН України, Бібліотека отримала статус національної і сучасну назву – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського.

За роки існування НБУВ накопичила величезні фонди. Тіль-

ки зібрання газетних видань нараховує понад 260 тисяч річних комплектів газет (або майже 33 000 000 прим.), що зберігаються у Відділі формування та використання газетних фондів, Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій, Відділі організації та обслуговування основним фондом, Відділі зарубіжної україніки, Відділі фонду юдаїки та по кілька річних комплектів у Відділі фондів рукописної спадщини та у Відділі музичних фондів.

Однією з важливих та актуальних проблем історичної науки є дослідження газетної періодики. Пропонований фахівцями відділу пресознавства бібліографічний показчик газетних матеріалів «Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського на сторінках газет (1918–2008)» є спробою відтворити історію НБУВ упродовж 1918–2008 рр. Дослідники знайдуть у показчику відомості про заснування, розвиток, різнобічну діяльність Бібліотеки: науковий, довідково-інформаційний, культурно-просвітницький та ін. напрями її роботи. Ретельно розроблено довідково-пошуковий апарат, який складається з іменного та хронологічного показчиків, абеткового переліку назв переглянутих газет і списку абрєвіатур та скорочень. Іменний показчик побудовано за абеткою. Біля кожного прізвища є відсилання на відповідну позицію бібліографічного опису статті, позначену арабськими цифрами. При складанні показчика враховано різночитання прізвищ (їх подано в круглих дужках). Надзвичайно полегшує роботу з виданням хронологічний показчик, в якому зазначено позиції бібліографічних описів газетних статей за кожний рік з 1918 по 2008 р.

База даних «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на сторінках газет» містить у собі матеріали газет, що видавалися з 2008 по 2018 р. та доповнений статтями, що не увійшли у попередній показчик, починаючи з 1918 р. Видання супроводжується зручним пошуковим апаратом. Пошук відбувається практично за всіма елементами бібліографічного опису (автор, ключові слова, мова, назва статті чи видання, рік видання). Знайдені елементи сортуються за порядком зменшення їх рангу. БД постійно поповнюється новими матеріалами.

Для створення показчика та електронної бази даних (БД) співробітниками Відділу пресознавства досліджено *de visu* матеріали з понад 300 назв газетних видань (понад 170 тис. номерів газет)

за 100 років. У друкованому покажчику та електронній БД вміщено 3665 бібліографічних описів газетних статей. Бібліографічний опис здійснено за чинними стандартами і подано за алфавітом прізвищ авторів або першого слова назви статті. У квадратних дужках зазначено тематичну спрямованість публікації.

Електронне інтерактивне видання «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на сторінках газет» адресоване дослідникам історії НБУВ у контексті історії преси і держави та всім зацікавленим.

Білименко Людмила Анатоліївна

Bilymenko Liudmyla молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Залізняк Олена Сергіївна

Zalizniuk Olena

науковий співробітник

Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**КАТАЛОГ «УКРАЇНСЬКІ ГАЗЕТИ 1898—2015 РОКІВ,
ЩО ВИХОДИЛИ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ
(З ФОНДІВ НБУВ)» ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ
ПРЕСИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ**

**«UKRAINIAN NEWSPAPERS OF 1898—2015, PRINTED
OUTSIDE OF UKRAINE (IN THE V. VERNADSKY
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE FUNDS)» AS A SOURCE
OF THE UKRAINIAN DIASPORA PRESS RESEARCH**

У статті йдеться про науковий каталог «Українські газети 1898—2015 років, що виходили за межами України (з фондів НБУВ)». Подано інформацію про склад і зміст газет української діаспори, проаналізовано їх за різними ознаками: тематикою, географією, мовами видання.

The article deals with the scientific catalog “Ukrainian Newspapers of 1898-2015, printed outside of Ukraine (in the V. Vernadsky National Library of Ukraine Funds)”. The information on the composition and content of the Ukrainian Diaspora newspapers is presented, analyzed for the various features, types, topics, geography, languages of the publication.

Ключові слова: діаспора, українські газети, каталог.

Keywords: diaspora, ukrainian newspapers, catalog.

У фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) зберігається унікальне за своїм історичним значенням зібрання українських газет (з 1898 року), що виходили за межами України. Вони є документальними джерелами, що відображають суспільно-політичне, церковно-релігійне та культурно-просвітницьке життя української діаспори. Починаючи з другої половини ХІХ ст. чимало українців емігрувало до інших країн. Відбувся цей процес з різних причин: тяжке економічне та соціальне становище, пошук роботи та кращих земель, виселення через переслідування політичним режимом тощо. У країнах поселення вони організовували політичні організації та культурні осередки, що мали наукові установи, навчальні заклади, видавництва, музеї, налагоджували випуски друкованих органів, зокрема, українських газет.

Під назвою «українські газети, що виходили за межами України» розуміються всі часописи, видані за межами сучасної України. При цьому ми спираємось на концепцію національної бібліографії і національного бібліографічного репертуару, розроблену в НБУВ. Згідно з цією концепцією, Український бібліографічний репертуар (УБР) розглядається як «національна ретроспективна бібліографія, що включає в себе зібрані й систематизовані рукописні та друковані твори... твори друку українською мовою, незалежно від місця видань; твори друку всіма мовами, видані на території сучасної України; твори друку про Україну і український народ, видані в усьому світі всіма мовами; твори друку, авторами яких є українці, українські установи, заклади, організації та об'єднання, видані в усьому світі всіма мовами, незалежно від їх змісту».

Українські газети, що виходили за межами України з 1898 по 2015 р. і зберігаються в НБУВ – одне з найповніших зібрань

в Україні. Дане зібрання часописів частково знайшло відображення у друкованих каталогах, підготовлених співробітниками відділу пресознавства НБУВ: «Газети України 1917—1920 років у фондах НБУВ» (вид. 2-ге), «Газети України 1935—1940 років у фондах НБУВ», «Газети України 1941—1945 років у фондах НБУВ», «Газети України 1946—1950 років у фондах НБУВ», «Газети України 1951—1955 років у фондах НБУВ». Зважаючи на стійку зацікавленість газетами української діаспори, у відділі пресознавства підготовлена та постійно оновлюється електронна база даних «Українські газети 1898—2018 років, що виходили за межами України (з фондів НБУВ)», яка вже готова до online публікації. База розроблена фахівцями відділу інформаційно-комунікаційних технологій з урахуванням специфіки даного типу видань, завдяки цьому користувач має змогу здійснити пошук газети за такими критеріями як назва газети, ключові слова, рік та місце видання, тема, країна, мова, тип видання.

У 2018 р. співробітниками відділу пресознавства НБУВ підготовлено до друку наукове видання – каталог «Українські газети 1898—2015 років, що виходили за межами України (з фондів НБУВ)». Даний каталог складається з повних бібліографічних описів газет, розташованих за алфавітом назв. За одиницю опису взято всі номери однієї газети. У бібліографічному описі подано всі відомості про газету: назва (зміна назви), тематична спрямованість, інформація про організацію, що видавала газету, місце видання, періодичність, мова видання, прізвища редакторів та видавців. Усі номери газет переглянуто *de visu*. Опис часописів здійснено мовою оригіналу. До каталогу включено часописи, що виходили в 32 країнах світу: Австралії, Австрії, Аргентині, Бельгії, Білорусі, Болгарії, Бразилії, Великій Британії, Вірменії, Грузії, Естонії, Іспанії, Італії, Казахстані, Канаді, Китаї, Латвії, Литві, Молдові, Німеччині, Польщі, Росії, Румунії, Сербії, Словаччині, Словенії, США, Туреччині, Узбекистані, Франції, Хорватії, Чехії. Найбільша кількість газет виходила у Канаді (58), США (51), Німеччині (44), Росії (26), Польщі (20), Австрії (13), Аргентині (11). Часописи цих країн найповніше представлені й у фондах НБУВ, де зберігається більше 673 назв часописів або 3 100 річних комплектів газет, що становить понад 100 000 номерів (надходження постійно поповнюються). До

каталогу увійшли як майже повні комплекти часописів («Свобода». – Нью-Йорк, 1902–1904, 1907, 1908, 1910, 1911, 1917, 1920, 1922–1925, 1927, 1929–1931, 1934, 1936, 1937, 1946–2011, 2015; «Наше слово». – Варшава, 1957–2015; «Нове життя». – Пряшів, 1952, 1954, 1955, 1958, 1965–1996, 1998–2001, 2008, 2010–2014; «Новий шлях». – Торонто, 1932–1934, 1945–2008, 2010–2012, 2015; «Українська думка». – Лондон, 1947–2010, 2015; «Український голос». – Вінніпег, 1910, 1916–1922, 1924, 1925, 1928–1935, 1937, 1938, 1946–1956, 1958–1995, 1998–2001, 2003–2008, 2015 та ін.), так і окремі номери («Вперед». – Торонто, 1950; «За повернення на Батьківщину». – Берлін, 1957; «Лемківщина». – Торонто, 1952 тощо). Укладачами проведена велика робота з пошуку редакторів газет, оскільки не завжди їх прізвища можна було знайти у газеті. Редакторами видань були діячі науки, культури, літератури, релігієзнавства – Зенон Кузеля, Степан Бандера, Прокіп Верета, Іван Багрянний, Іван Драч, Сергій Козак та ін.

За тематикою і цільовим призначенням газети, що увійшли до каталогу, можна поділити на загально-політичні: «Відродженне України» (Відень), «Вільне слово» (Зальцведель), «Вісті» (Брюссель), «Українські новини» (Астана), «Шлях перемоги» (Мюнхен); галузеві: «Вільне слово» (Бухарест), «Вісник товариства української культури Кубані» (Краснодар), «Голос Берестейщини» (Брест); релігійні: «Америка» (Філадельфія), «Вісник» (Вінніпег), «Християнський голос» (Мюнхен), «Церква і життя» (Мельбурн); для дітей і юнацтва: «Веселка» (Кошиці), «Веселка» (Джерсі-Сіті), «Голос молоді» (Вінніпег). Слід зазначити, що у каталозі окремо відображені всі додатки, які виходили до газет, зокрема жіночі, літературні, пластові сторінки, сторінки молоді, бюлетені, спецвипуски тощо. Це дає можливість користувачам краще зрозуміти тематичну спрямованість видання, з'ясувати причини зміни назви газети. Найстарішою з представлених у каталозі є газета «Свет» за 1898 р., яка виходила в Олд-Форджі для православних русинів США, Канади та Бразилії. Редактором газети став священник із Галичини Григорій Грушка. Видавати газету «Свет» на «малоруском наречии» дозволено «Указом Святейшого Правительствующего Всероссийского Синода» і, хоча вона не відіграла значну роль у формуванні свідомості українців, все ж таки залишила свій

відбиток в історії розвитку української преси за межами України. До складу науково-довідкового апарату каталогу включено чотири допоміжні показники: іменний та словник псевдонімів і криптонімів до нього, географічний, хронологічний і показник мов видань. Є також список скорочених назв установ і організацій у заголовках і підзаголовках газет та їхнє повне найменування. Зазначимо, що даний каталог складається з газетних видань, що зберігаються у фондах відділу зарубіжної україніки, відділу організації та обслуговування основним фондом. Але найповніша колекція газет представлена у відділі формування і використання газетних фондів.

Створення української преси поза межами України свідчить про велику духовну силу українців, про бажання об'єднатися навколо спільних питань заради збереження своєї національної гідності. Часописи української діаспори «завжди були творцем громадської думки, невід'ємною часткою громадського життя української етнічної спільноти і залишаються засобом передачі етнічної інформації, одним із каналів збереження ідентичності українців».

УДК 070(477-87):008(=161.2)

Антонюк Тетяна Дмитрівна

Antoniuk Tetiana

завідувач відділу

Head of Department

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

доктор історичних наук, доцент

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor

ПРЕСА УКРАЇНСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ПІДНЕСЕННЯ УКРАЇНСТВА

PRESS OF UKRAINIAN OVERSEAS AS A FACTOR OF CONSOLIDATION AND NATIONAL-CULTURAL SUPPLY OF UKRAINE

Розглянуто пресу української діаспори як могутній засіб збереження та розвитку української мови, політичної думки і боротьби за Україну. At the publication is considered the press of the Ukrainian Diaspora as a powerful way for the preservation and development of the Ukrainian language, political thought and struggle for Ukraine.

Ключові слова: українська діаспора, преса українського зарубіжжя, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, українська ідентичність.

Keywords: the Ukrainian diaspora, the press of Ukrainian foreign countries, the National Library of Ukraine named after VI Vernadsky, Ukrainian identity.

Засоби масової інформації мають визначальний вплив на формування громадської думки, а вільна преса і об'єктивна інформація є важливими цінностями демократії. Преса української діаспори упродовж понад століття творила громадську думку, залишалася невід'ємною частиною суспільного життя української етнічної спільноти, важливим засобом збереження та передачі національно-культурної інформації, одним із чинників консолідації та формування самосвідомості зарубіжного українства. Як засіб міжнародного спілкування, українська преса забезпечувала формування іміджу країни і її народу в світі. Будучи могутнім засобом комунікації, преса забезпечила єднання української спільноти, яка потребувала постійної комунікації для вирішення суспільних запитів і реалізації повсякденних і перспективних завдань. Для українства такими одвічними життєвими потребами були і залишаються донині ідеї державності України, її соборності, національного відродження та утвердження українства в світовому масштабі.

З огляду на можливості друкованого слова у вирішенні цих завдань, роль української преси за межами України важко переоцінити. Українська преса, створена зарубіжними українцями, послідовно і безперервно захищала інтереси української еміграції, відображаючи її національно-культурне усвідомлення. Хоча українська преса діаспори була заснована різними течіями націоналістичного руху і висвітлювала погляди цих течій, проте її характеризувала спільна тематика щодо української національної ідеї, звільнення України від колоніальної залежності, критика тоталітаризму, єдність націоналістичного руху, яку кожна група розуміла по-своєму. На шпальтах газет аналізувалась збройна боротьба з

комунізмом, показувався героїзм вояків Української Повстанської Армії (УПА). Діаспорна преса якісно відрізнялася від радянської в проблемно-тематичному сенсі, оскільки не була підцензурною. В ній чітко ставилися питання національного визволення, боротьби за незалежну самостійну українську державу, критикувалися підвалини комуністичної доктрини, викривалися злочини радянської імперії проти української нації [2]. Такі матеріали не були доступні в Україні, їх вплив на суспільну свідомість українського загалу поширився лише в кінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст.

Однією з провідних тем діаспорної преси, як і іншої друкованої продукції, була тема української нації та української держави, її історії, долі, перспективи. Газети діаспори присвячували свої матеріали і світовим подіям, але пріоритетом їх змісту завжди була Україна. Наприклад, газета «Український Голос», що виходила у Канаді з 1910 р., присвячувала свої сторінки змаганням на українських землях, зокрема інформації з історії та сучасного життя українського народу. Газета «Самостійна Україна», що побачила світ у Чикаго в 1948 році спочатку як місячник, з 1974 р. – двомісячник, а з 1979 – кварталник, стала органом Організації державного відродження України. Зокрема, в США за період від 1886 р., коли з'явилася перша газета «Америка», до першої світової війни існувало 32 різних видання. Деякі з них дійшли до наших днів – «Свобода», «Народна Воля», «Америка» та ін. У Канаді, де українська діаспора з'явилася пізніше, відповідно і преса організувалася лише на початку ХХ ст., до першої світової війни виходило 24 різних видання, що висвітлювали настрої і прагнення української еміграції [3].

Передовим органом преси української діаспори в Канаді став громадсько-політичний тижневик «Гомін України» – орган Ліги Визволення України. Він приваблював увагу широкого загалу як своїм змістом, так і естетичним оформленням. Більше того, «Гомін України» був найсильнішою ланкою, що об'єднував українських поселенців у їхній спільній дії з самоорганізації, самопомоги, самозахисту. Ця газета була інноваційною, ідеологічно спрямованою на боротьбу за національне визволення, за самостійну державу, за демократичний принцип: волю народам, волю людині.

Процес народження української преси за межами України, як і в самій Україні, був нелегким і має велике історичне значення.

Пресове слово відображає витоки українства, розкриває історію народу, який змушений боротися за своє виживання і розвиток, за майбутнє. Тому історія української преси і нині потребує вдумливого дослідження і глибокого вивчення як в Україні, так і за кордоном. Очевидним є факт, що українська преса пробивалась на світ зусиллями свідомого українства, без державної підтримки і в порівнянні з західноєвропейською почала функціонувати на півтора століття пізніше від неї [1, с. 2, 57–58].

Жорсткі економічні й соціальні умови виживання іммігрантів негативно впливали на становлення української преси за кордоном. Тому у різні рр. в різних країнах поселення виходила різна кількість українських періодичних видань. Зокрема, у США налічувалась чимало українських газет, журналів, бюлетенів, проте преса українських іммігрантів спочатку не мала виразного політичного спрямування. Але на початку ХХ століття, відстоюючи соціально-політичні та економічні права української громади, висвітлюючи політичне життя США та Канади, де опинилася найбільша частина українських емігрантів, преса набирає політичного спрямування, а також розширює інформаційний простір. Зростає її роль і в національно-культурному житті українців у діаспорі.

Преса українського зарубіжжя плекала між емігрантами ідеї всенациональної єдності народу, як передумови національного визволення й самостійної держави. Закликала вихідців з України, що опинилися в середовищі іншої культури і мови, дбати про всенациональне культурне добро, будувати церкви, школи, народні доми, науково-освітні установи тощо, тобто ті культурні осередки, які плекають духовність і розвивають інтелект підростаючих поколінь. Преса стала в українській діаспорі засобом перетворення етносу в свідому націю, мобілізуючи його в економічно-державне будівництво. Українська преса зарубіжжя об'єднувала людей, будучи найсильнішою сполучною ланкою, формувала в українських громадах діаспорних центрів здоровий світогляд та потребу спільної думки у боротьбі за державу.

З появою нової хвилі переселенців, вже після першої світової війни, форми еміграційного життя українців у країнах поселення почали невпинно змінюватися. Так, безпосередньо сам процес залучення новоприбулих емігрантів до громадського життя української спільноти вплинув і на становлення етнічної преси.

З'явилося чимало нових видань. Але цей час для української преси характерний не лише її кількісним зростанням, а й розширенням інформаційного життя, що сприяло її тематичній диференціації та спеціалізації. Цьому сприяла перш за все поява у країнах поселення численних українських організацій різної політичної орієнтації – громадських, професійних, жіночих, молодіжних. Органи української преси брали на себе відповідальність інформувати громади про їх життя як в країнах поселення, так і про події в світі та в Україні. Зокрема, на Американському континенті виходять десятки українських газет: від популярної там щоденної газети «Свобода» (видається з 1893 р., ідея її – «Пам'ятайте про Україну») до бандерівського «Шляху перемоги», що виходить під гаслом «Київ проти Москви».

У Канаді українські пресові органи стали джерелом інформації і поширення правди, трибуною патріотизму й національної єдності. Це, насамперед, «Канадський фермер», що призначався для фермерів, ніс їм національну свідомість і був джерелом інформації про події в Канаді, Україні та в світі. Проіснував він сімдесят вісім рр. Останнє число цього часопису вийшло 9 листопада 1981 р. Газета Українського Національного Об'єднання в Канаді «Новий шлях» тривалий час задовольняла інформаційні потреби українства, друкуючи статті на політичні, культурні та історичні теми; звітувала про діяльність Українське Народне Об'єднання (УНО) та про українські справи в Канаді. З'явилася газета 30 жовтня 1930 р. в Едмонтоні як тижневик націоналістичного напрямку, а потім з 1933 р. почала виходити в Саскатуні, а в листопаді 1941 р. «Новий шлях» перенесли до Вінніпега, і, нарешті, він у 1977 р. прижився у Торонто [3].

Осмислення питання розвитку української преси в діаспорі сприятиме наповненню інформаційного поля України і дасть можливість широкому загалу українства досягнути її роль у боротьбі за відродження держави.

Список використаних джерел

1. Животко А. Нарис історії української преси : курс лекцій / А. Животко. – Подєбради : Український Технічно-Господарський Інститут позаочного навчання в Подєбрадах (Чехія), 1937. – 112 с.
2. Карпенко В. Інформаційна політика та безпека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrlife.org/main/karp/bezpeka2.htm> (дата звернення:

02.07.2018). – Назва з екрана.

3. Чекалюк В. В. Преса української діаспори в минулому і нині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrajinciberlinu.wordpress.com/2009/04/12/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B0-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B8-%D0%B2-%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D1%83%D0%BB%D0%BE%D0%BC/>
(дата звернення: 02.07.2018). – Назва з екрана.

УДК 329.17(71)(070.1)-054.72(=161.2)“1918/1939”

Дзира Олеся Іванівна

Dzyra Olesia

науковий співробітник

Research Fellow

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

НАЦІОНАЛІСТИЧНА ПРЕСА УКРАЇНЦІВ КАНАДИ У ГРОМАДСЬКОМУ РУСІ ДІАСПОРИ 1920–1930-х рр.

THE NATIONALIST PRESS OF UKRAINIANS OF CANADA IN THE PUBLIC MOVEMENT OF THE DIASPORA 1920–1930s

Здійснено огляд націоналістичних часописів української діаспори Канади, що виходили в 1918–1939 рр. Проаналізовано їх як історичні джерела і визначено роль націоналістичної преси у громадському житті діаспори.

The review of nationalist magazines of the Ukrainian Diaspora of Canada, published in 1918–1939 was realized. They were analyzed, as historical sources, and the role of the nationalist press in the public life of the Diaspora was defined.

Ключові слова: періодичні видання націоналістичного спрямування, українська діаспора Канади, громадські організації.

Keywords: periodical editions of nationalist direction, the Ukrainian Diaspora in Canada, public organizations.

Після поразки Української революції 1917–1921 рр. до Канади почали виїжджати колишні військові українських армій, які не могли жити в умовах ворожої окупації. Живучи в Канаді, вони не полишали ідеї боротьби за незалежність України і з 1928 р. стали створювати перші націоналістичні гуртки «Української стрілецької громади» (далі – УСГ). А в 1932 р. заходами членів УСГ в діаспорі постає Українське національне об'єднання (далі – УНО). Причиною його створення стало бажання сформувати загальнонаціоналістичну організацію, до якої б належали не тільки колишні фронтові ветерани, але й ширший загал. Націоналістичні організації українців мали свої пресові органи, що віддзеркалювали їх ідеологічні переконання і діяльність у діаспорі.

З розширенням можливостей і чисельності націоналістичного руху з 1930 р. почали виходити місячник «Стрілецькі Вісті» (орган УСГ) та часопис «Новий шлях» (орган УНО). У 1932 р. вони об'єднались. До 1930 р. члени УСГ друкували свої замітки в інших проукраїнських виданнях, таких як «Український голос». Але, коли «Український голос» (пресовий орган Союзу українців самостійників) оскаржив діяльність Української військової організації (далі – УВО), підозрюючи, що польські репресії в Галичині були принаймні частково спровоковані терористичною діяльністю УВО, то УСГ вирішила заснувати свою газету, щоб спростувати таку негативну рекламу, а також пропагувати ідеологію Організації українських націоналістів (далі – ОУН) [1, с. 131]. Як результат, на сторінках націоналістичної преси з'являлись статті, що критикували роботу членів ліберального Союзу українців самостійників і їх друкованого органу «Українського голосу».

«Стрілецькі вісті» поширювали постулати УСГ, яка орієнтувалась на націоналістичний рух у Європі, зокрема, на ОУН під проводом Євгена Коновальця, і проповідували ідею створення незалежної української держави революційним шляхом. Перше число «Стрілецьких вістей» вийшло в жовтні 1930 р. і в такому оформленні з'являлось друком два роки, доки не перейшло на сторінки братнього часопису в Едмонтоні «Новий шлях». Часопис редагу-

вала колегія на чолі з Павлом Шульгою [2, с. 161]. «Стрілецькі вісті», як сторінка в «Новому шляху», виходили аж до літа 1939 р. Вони висвітлювали новини не тільки з життя стрілецької громади, а й друкували аналітичні статті на тему військового потенціалу європейських держав, стану озброєння армій, становища і ролі цивільного населення в майбутніх війнах [3, с. 104]. Перше число виходу тижневика «Новий шлях» також припадає на жовтень 1930 р. Це видання стояло на таких самих засадах, що й попереднє, але воно було загальним націоналістичним часописом, тоді як «Стрілецькі вісті» – становим з обмеженим колом читачів. Часопис пропагував націоналістичні ідеї, друкував над заголовками статей гасла: «Нація понад усе» та «Наша сила в нас самих». Різко виступав, як і Стрілецька громада, проти комуністів та московського більшовизму взагалі. Пропагував ідею національного об'єднання українців Канади в сильну і свідому своїх політичних, культурних та економічних завдань громаду, яка б могла єдиним представництвом захищати свої інтереси перед канадським урядом.

На сторінках «Нового шляху» було висунуто пропозицію створити світовий координаційний центр українців. Потім ця ідея реалізувалася в діяльності Світового конгресу вільних українців. Світові новини в «Новому шляху» були лише додатком до основного матеріалу, який можна окреслити як україністику. Тижневик вів безкомпромісну боротьбу з ідеологічними супротивниками і пильно стежив за діяльністю громадських об'єднань в діаспорі [4, с. 75, 92–94, 104]. У 1931 р. «Новий шлях» став пресовим органом Українського національного об'єднання в Канаді. Його редакторами були Михайло Погорецький, Олександр Григорович. Через кризу в країні видавництво постійно боролось з фінансовими труднощами, що у 1933 р. спричинило його перенесення до Саскатуну. Часопис швидко став речником не тільки УНО і Стрілецької громади, але й Організації українців Канади ім. Ольги Басараб, Української студентської націоналістичної організації (у 1934 р. перейменовано на організацію Молодих українських націоналістів). За деякий час «Новий шлях» збільшив свій формат та обсяг; організації, що підтримували цей орган, дістали свої окремі відділи, оживляти його стали листи з різних країн та континентів [2, с. 174–175]. Газета також не оминала своєю увагою перебіг подій в Україні. Так, вона гостро засуджувала голодомор 1932–1933 рр. і польську політику «пацифікації», підтримувала постання Карпатської України.

Отже, націоналістичний напрямок української політичної орієнтації у Канаді у міжвоєнний період віддзеркалювали видання «Стрілецькі вісті», «Новий шлях» тощо. Преса передавала детальні відомості про діяльність Української стрілецької громади, Українського національного об'єднання, пояснювала їх ідеологічну базу і стала джерелом для вивчення націоналістичного руху українців у діаспорі. Поруч з цим вона інформувала про суспільно-політичну ситуацію та націоналістичний рух в Україні і світі, спонукаючи канадських українців до конкретних дій підтримки боротьби за незалежність свого народу.

Список використаних джерел:

1. Герус О. В. Консолідація української суспільності в Канаді / О. Герус // Життєвий досвід українців у Канаді: рефлексії / ред. кол.: О. В. Герус, І. Герус-Тарновецька, С. Ярмусь. – Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1994. – С. 115–152.
2. Марунчак М. Г. Історія українців Канади: у 2 т. / М. Г. Марунчак. – Вінніпег: Накладом Української вільної академії наук в Канаді, 1991. – Т. 2. – 512 с.
3. Книш З. Стрілецька преса / З. Книш // За честь, за славу, за народ!: збірник на золотий ювілей Української стрілецької громади в Канаді 1928–1978 / ред. З. Книш. – Торонто: Видання головної управи Української стрілецької громади в Канаді, 1978. – С. 98–106.
4. Верига В. За межами Батьківщини: збірник наукових статей і доповідей / В. Верига. – Львів: Інститут ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 364 с.

УДК 070(470+571) «1918»:027.021(477)НБУВ
УДК 050(=161.1=411.16)»1918»:027.54(477)НБУВ

Горшихіна Ольга Юліївна

Gorshihina Olha

Молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ОГЛЯД РОСІЙСЬКО-ЄВРЕЙСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ
ВИДАНЬ 1918 РОКУ З КОЛЕКЦІЇ «ПЕРІОДИКА»
ВІДДІЛУ ФОНДУ ЮДАЇКИ НБУВ.**

REVIEW OF RUSSIAN-JEWISH PERIODICALS 1918 FROM THE COLLECTION OF THE «PERIODICALS» OF THE JEWISH FOUNDATION NBUV.

Історико-хронологічний огляд російсько-єврейської преси 1918 року в колишній Російській Імперії.

Historical and chronological review of the Russian-Jewish press of 1918 in the former Russian Empire.

Ключові слова: історія, періодика

Keywords: history, periodicals

Період свободи для єврейського друку закінчився до осені 1918 р., коли комуністична влада взяла в свої руки контроль практично над усією пресою в колишній Російській Імперії. З 1918 р. з ініціативи євсекцій почалося поступове згортання відомих єврейських періодичних видань російською мовою: «Рассвет» (вересень 1918), «Хроника еврейской жизни» (липень 1919), «Еврейская неделя» (серпень 1919). У Петрограді з травня 1918 р. «Обществом экономического возрождения Эрец-Исраэля» видавався щомісячний журнал «Эрец-Исраэль», присвячений питанням економічного розвитку Палестини (статті з питань сільського господарства та економіки Палестини, новини з Палестини, хроніка Товариства). Серед авторів – відомі сіоністи, історики, публіцисти того часу: Б. Бруцкус, З. Бунін, С. Гепштейн, Б. Гольдберг, М. Гордон, С. Егіз, І. Кассель, І. Кулишер, С. Меерсон, Е. Рабинович, А. Робінзон та ін. Редактор журналу – один з лідерів сіоністського руху в Росії, економіст Борис Гольдберг. Журнал закритий у [березні] 1919 р. радянською владою як буржуазний.

Відносна свобода друку існувала до 1920 р. в Україні та Білорусії. У Києві у 1918 р. видавався Мільдмейською місією для євреїв щотижневик «Вестник мира». Заснував Мільдмейську місію (Mildmay mission to the jews) пастор Джон Вількінсон у 1876 р. в Лондоні. Мета Місії – передати Євангеліє (Благу звістку) Ізраїлю. З часом керівником Місії став син Джона Вількінсона Самуїл Гіндс Вількінсон. Він відкрив відділення організації в Англії, Марокко, Німеччині та багатьох містах Росії. В Україні, окрім Києва, Місія

працювала в Одесі, Катеринославі, Варшаві, Ризі. З 1914 р. Місія допомагала біженцям з Польщі, Литви, Галичини; сам Вількінсон надавав благодійну та фінансову допомогу постраждалим від військових дій в Гомелі, Мінську та Одесі. Востаннє Вількінсон, перебуваючи в Росії в жовтні 1917 р., провів з місіонерами в Петрограді нараду щодо подальших планів організації. Головним координатором у середовищі місіонерів на території сучасної України був П.М. Городищ, він редагував тижневик «Вестник мира», що видавала Мільдмейська місія. Журнал був «духовно-морального характеру в євангельському дусі», виходив у Києві з березня по грудень 1918 р. Серед авторів – керівник Місії С. Вількінсон, редактор тижневика П. Городищ, а також К. Дорн, Ф. Тростянецький та ін.

У 1917–1920 рр. Одеса стала центром друкарства єврейської літератури та періодики (109 різних видань російською мовою, на івриті та їдиш). З 1917 р. знову почало діяти видавництво «Морія», відкрито видавництво «Оманут». У 1918 р. в Одесі проходили вибори правління місцевої громади. Найбільше число голосів отримали сіоністи (35) і Бунд (26). Сіоністи видавали російською мовою щотижневу газету «Еврейская мысль» – офіційний орган Сіоністської організації Одеського району. Видавець – сіоністський комітет Одеського району в особі Н.Д. Цалюка, з грудня 1918 р. – Г.Л. Бродівського; редактор – І.А. Трівус, з серпня 1918 р. – С.Б. Шварц. Газета виходила щотижня по п'ятницях з грудня 1917 р. по січень 1920 р. Гаслом для видання стали слова з Базельської програми: «Сіонізм прагне створити для єврейського народу правоохоронний притулок у Палестині» [2]. Публікувалися статі з історії євреїв, новини єврейського життя в громадах, міжнародні сіоністські новини, сіоністські новини Одеського району. Серед авторів – Д. Моргуліс, Л. Фігермахер, І. Ротенберг, І. Левіатов, І. Фомін.

Першим сіоністським товариством в Російській імперії було «Общество вспомоществования евреям-земледельцам и ремесленникам в Сирии и Палестине», більш відоме як «Одесский палестинский комитет». Перші збори товариства відбулися в Одесі у квітні 1890 р. за участю представників руху Ховевей Ціон з різних міст. Першим головою Комітету був юрист і медик, автор знакової для палестинофільського руху брошури «Автоемансіпація» Лев Пінскер. Після його смерті, всього через рік, Комітет очолив А. Грінберг, а в 1906 р. – відомий громадський діяч, учасник сіоніст-

ського конгресу, інженер-технолог Авраам Усишкін. Комітет збирав кошти на допомогу єврейським поселенцям в Ерец-Ізраель, надавав допомогу палестинським бібліотекам, народним будинкам, лікарням, вечірнім курсам, просвітницьким організаціям і цілому ряду літературних видань (журналам: «Ha-Chinuch», «Moledet», видавництву «Kohelet» та ін.). На території Російської імперії 1908–1909 рр. Комітет видавав інформаційний щомісячний листок «Jediot ha-Waad» і ряд брошур про Палестину (у видавництвах «Палестина» і «Библиотека-Копейка»). У серпні 1917 р. Комітет розпочав видання журналу «Палестина», присвяченого питанням палестинської колонізації. Редактор журналу Абрам Олександрович Зусман – вчений-агроном, автор підручника з природознавства, викладач в ешиві і комерційному училищі Х.І. Гохмана. Більшу частину статей в журнал писав сам А.О. Зусман. Крім нього в журналі друкувалися А. Гаусман, А. Левонтін, І. Файнгольд, Т. Фішель. Матеріал журналу готувався в умовах воєнного часу, у відриві від «рідної країни» (Палестини). Відсутність іноземної літератури не давала можливості знайомити читачів з новітніми розробками в галузі сходознавства та палестинознавства. Всього вийшло 6 номерів журналу (з серпня 1917 р. по лютий 1918 р.). Діяльність «Одесского палестинского комитета» тривала до листопада 1919 р.

У кінці XIX ст. зародився рух єврейських спортивних клубів, які об'єдналися в 1912 р. у Палестині в Макавеївську федерацію. Слідом за ними виникли гімнастичні клуби у Софії, Бухаресті, Бельцях, Варшаві, Кракові, Львові, Познані, Лейпцигу та інших містах Центральної та Східної Європи. Шостий з'їзд руху Хе-Хавер, що відбувся в Петрограді у квітні 1917 р., закликав створити по всій країні мережу єврейських спортивних клубів «Маккабі». До серпня 1917 р. їх налічувалося 125, в основному, в районі колишньої смуги осілості, але клуби «Маккабі» діяли і в Москві, Петрограді, в Сибіру, на Уралі і на Кавказі. У квітні 1917 р. відкрився спортивний клуб «Маккабі» в Одесі – місті, що стало штаб-квартирою центрального комітету Всеросійського союзу єврейських спортивних клубів «Маккабі». Головою центрального комітету став Яків Мойсейович Грановський (1894–1918). З листопада 1917 р. організація почала видавати щомісячний ілюстрований журнал «Маккабі», присвячений питанням фізичного відродження єврейства. Застовник журналу – Я. Грановський,

видавець – І.Д. Фудим, редактор – С.Б. Шварц, з червня 1918 р. – Б.Г. Вигородський. Публікувалися огляди про історію маккабізму, про питання фізичного оздоровлення в громадських, муніципальних та державних установах, статті з патології і санітарії євреїв.

Серед авторів видатні діячі: М. Ушишкін, С. Дубнов, І. Клаузнер, Я. Грановський, Г. Бродовський, Макс Нордау, І. Тислер, Я. Вассерман, А. Дробінський, Р. Кармі, Б. Вигодський, Мілан Жераїч, Л. Коган, В. Балк. Журнал видавався нерегулярно з листопада 1917 р. по квітень 1919 р. З остаточним встановленням радянської влади діяльність «Маккабі» стали обмежувати, а в 1923 р. вона була повністю припинена.

Матеріал цієї публікації готувався на основі службової електронної бази даних «Юдаїка росіка» відділу фонду юдаїки (ВФЮ) НБУВ, яка охоплює російсько-єврейські періодичні видання з 1860 р. по 1936 р.

Список використаних джерел

1. Абрамсон Г. Молитва за владу. Українці та євреї в революційну добу (1917–1920). – Київ.: Дух і літера, 2017. – С. 79–122.
2. Базельская программа. – Петроград.: Кадима, 1917. – С. 2.
3. Боровой С. Еврейские газеты перед судом «ученых евреев» // Еврейская мысль. – Ленинград, 1926. – С. 282–293.
4. Доценко В. Об'єднатися щоб вижити: єврейський громадський рух в Україні (60-ті рр. XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.): монографія. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД». – С. 202–217.
5. Иваск У.Г. Еврейская периодическая печать в России: материалы для истории еврейской журналистики. – Таллин, 1935. – С. 67–83.
6. Книга о русском еврействе: 1917–1967 / ред. Я. Фрумкина. – Иерусалим: Гешарим, 2002. – С. 11–30.
7. Копыл А., Тригуб А. Деятельность сионистских политических партий на юге Украины в 1920-х годах // Проблемы еврейской истории: материалы науч. конф. Центра «Сефер» по иудаике. – Москва, 2009. – С. 277–283.8.
8. Литература о евреях на русском языке 1890–1947: книги, брошюры, оттиски статей: библиогр. указ. / Сост. В.Е. Кельнер, Д.А. Эльяшевич; Петербург. Евр. ун-т, Рос. нац. б-ка. – СПб.: Гуманит. Агентство «Академический проект», 1995. – С. 537–572.
9. Хонигсман Я. К истории еврейской периодической печати // Доля єврейської духовної та матеріальної спадщини в XX столітті: зб. наук. праць та матеріали конф. 28–30 серп. 2001 р. – Київ, 2002. – С. 57–69.
10. Чудновский А. Общая история еврейского просвещения в Одессе. – Иерусалим, 2010. – С. 285–290.

УДК 070(477)»1918.04.29/1918.12.14»:32/34

Дригайло Сергій Васильович

Dryhailo Serhii

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Носкіна Наталія Миколаївна

Noskina Nataliia

завідувач відділу

Head of Department

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ПРЕСА В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

**П. СКОРОПАДСЬКОГО (29 квіт. – 14 груд. 1918 р.):
ПРАВОВІ, ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
УМОВИ ІСНУВАННЯ.**

**THE PRESS IN THE UKRAINIAN STATE
OF P. SKOROPADSKY (April 29 – December 14, 1918):
LEGAL, POLITICAL AND SOCIO-ECONOMIC
CONDITIONS OF EXISTENS.**

У тезах йдеться про функціонування і стан української преси у період існування Української Держави П. Скоропадського. Висвітлено актуальні питання, які обговорювались на сторінках періодичних видань: перший з'їзд діячів преси, цензура, закриття газет, соціально-економічні проблеми часописів.

The thesis refers to the functioning and condition of the Ukrainian press during the period of the existence of the Ukrainian State of P. Skoropadsky. Covered topical issues discussed on the pages of periodicals: the first congress for personalities of press, censorship, closure of newspapers, socio-economic issues of the periodicals.

Ключові слова: газета, Департамент Державної преси, українська преса, П. Скоропадський, Прес-бюро, Українська Держава, часописи.

Keywords: newspaper, State Press Department, Ukrainian press, P. Skoropadsky, Press Bureau, Ukrainian State, periodicals.

У відділі формування та використання газетних фондів НБУВ зберігається одне з найбільших в Україні зібрання газет періоду Української революції 1917–1920 рр. Особливе місце у цій колекції посідають часописи, котрі виходили в Українській Державі Гетьмана Павла Скоропадського з 29 квітня по 14 грудня 1918 р. За даними дослідника української преси Г. Я. Рудого їх налічувалось майже 198 назв, у фондах НБУВ зберігається близько 243.

Гетьман П. Скоропадський прийшов до влади у результаті державного перевороту 29 квітня 1918 р. й проголосив створення Української держави. Він мав намір побудувати державу, яка б спиралася на закон і право. Ідейними провідниками і популяризаторами його політики мали стати газети.

З метою контролю за діяльністю друкованих органів, запровадження попередньої цензури та налагодження співпраці уряду з існуючими періодичними виданнями були створені спеціальні державні структури: «Департамент Державної Преси», котрий знаходився у підпорядкуванні Державної канцелярії та Бюро Преси при Міністерстві внутрішніх справ. Контролювали діяльність преси також і «Прес-бюро» гетьманської канцелярії та Пресове-бюро штабу німецького командування.

Наявність різних установ, котрі мали контролювати пресу, а фактично дублювали роботу, призводило до непорозумінь і плутанини, як у їхній діяльності, так і назвах цих установ. За нетривалий час існування Української Держави Бюро-Преси декілька разів змінювало свою підпорядкованість. Тож, через деякий час, Д. Донцов подає у відставку, за його власним висловом, через «неможливість працювати в умовах відсутності затверджених: статуту, штату та фінансування» [1, с.2].

З часу державного перевороту громадськість України бентежило закриття значної кількості українських газет, зменшення їхніх тиражів та поява «білих плям» у виданнях. Вже починаючи з

травня 1918 р. тимчасово закрито низку українських газет, зокрема: «Боротьбу» (Київ), «Вільне життя» (Золотоноша), «Дніпро» (Херсон), «Народне життя» (Катеринослав), «Народну волю» (Київ), «Нову Раду» (Київ), «Робітничу газету» (Київ) та ін. Підстави для закриття українських газет були різними, але, справжні причини закриття газет – розбіжності в ідейно-політичних поглядах національно свідомих сил України з діючою владою. Не оминули репресії і російськомовні часописи: тимчасово або зовсім припинили вихід газети «Волна» (Харків), «Голос Юга» (Харків), «Вечер» (Київ), «Луч» (Суми) та ін.

З метою законодавчого вирішення проблем преси в Україні з червня 1918 р. зібрався «Всеукраїнський з'їзд діячів преси». На з'їзді були присутні майже 100 делегатів з Одеси, Харкова, Катеринослава, Полтави, Умані, Бердичева та інших міст. Слід відзначити, що представництво української преси на з'їзді було не чисельним, тому делегат від редакції газети «Самостійник» Хомардюк, утримався від голосування за тези з'їзду.

З суттєвою перевагою на з'їзді були представлені делегати російськомовних видань. Всі доповідачі підкреслювали, що безперечною умовою існування преси в Україні є свобода слова, закріплена на державному законодавчому рівні. Делегати одноголосно ухвалили тезу доповіді голови з'їзду: «закон твердо захищаючий волю друку, має бути закріплений на нерушимих основних законах держави» [2, 2]. Делегатами також прийнято рішення про створення Комітету захисту свободи й гідності преси та його відділень на місцях. Однак, з'їзд не вирішив цих проблем, а лише «провів свої егоїстично-професійні постанови та загальноросійські лозунги» [3, с.1].

По закінченні з'їзду українські газети й надалі виходили з великими «білими плямами». Сергій Єфремов – відомий український публіцист, громадський і політичний діяч, який пережив утиски від цензури різних часів, зізнавався, що «більш безтолкової цензури, як тепер» він не знав [4, с. 1]. Цензура не пропускала навіть коректну критику урядової роботи і критику будь-яких проблем в

Українській Державі. Але українська преса не мала наміру здаватися і «поки уряд не оповістив, що правда не скасована» [5, с. 2] і не видав закону про пресу, кожний мав робити свою роботу: одні писати, інші забороняти.

Закон про пресу в Українській Державі, за повідомленням деяких часописів, розроблявся у суворій таємниці. Законопроект не був опублікований для попереднього обговорення і у його розробці не брали участі ні діячі преси, ні представники літературних кіл, ні представники Комітету захисту свободи й гідності преси. Проте, до кінця існування Української Держави Закон про пресу так і не був затверджений.

До цензурних утисків, котрі переслідували українську пресу, додалися ще й дорожнеча і брак паперу та технічного устаткування, страйки друкарів, відсутність професійних журналістів і власних кореспондентів у провінції, особливо на селі та низка інших соціально-політичних і економічних проблем. Шпальти газет рясніли повідомленнями про закриття, зменшення накладів видань, скорочення кількості сторінок, збільшення вартості газет. Особливо промовисто про закриття газет висловилася газета «Киевская мысль»: «Как думает правительство управлять страной без прессы? Нет в расположении власти тех органов, которые сколько-нибудь могли-бы заменить печать. Когда газеты станут, – катастрофичность этого все почувствуют» [6, с. 1]. За закриттям газет крилася велика небезпека культурному і політичному розвитку держави, адже газета була знаряддям масового користування і чи не єдина продовжувала боротьбу з негараздами в країні.

Список використаних джерел:

1. Неможливо працювати // Нова Рада. – Київ. – 1918. – 15 серп. – С. 2.
2. Всеукраїнський з'їзд діячів преси // Відродження. – Київ. – 1918. – 5 черв. – С. 2..
3. Ан. Ніковський. По з'їзді діячів преси // Нова Рада. – Київ. – 1918. – 11 черв. – С. 1.
4. С. Єфремов. Біла пляма // Нова Рада. – Київ. – 1918. – 11 лип. – С. 1.
5. М. Василенкові та Д. Дорошенкові // Нова Рада. – Київ. – 1918. – 16 черв. – С. 2.
6. 3 газет. // Робітничка газета. – Київ. – 1918. – 12 черв. – С. 1.

УДК 025.22 (477) “1918–1921”

Малюк Станіслав

провідний бібліотекар

НБУВ

Malyuk Stanislaw,

Leading Librarian

НБУВУ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ШЛЯХИ КОМПЛЕКТУВАННЯ
ГАЗЕТНОГО ВІДДІЛУ ВСЕНАРОДНОЇ (НАЦІОНАЛЬНОЇ)
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1918–1921)**

**ORGANIZATION AND WAY OF COMPILATION
DEPARTMENT OF NEWSPAPER NATIONWIDE
(NATIONAL) LIBRARY OF UKRAINIAN STATE (1918–1921).**

Статтю присвячено актуальній, але мало вивченій проблемі організації та шляхів комплектування газетно-графічного відділу (пізніше – підвідділу газет відділу періодики) Національної бібліотеки Української Держави (пізніше – Всенародної бібліотеки України) у 1918–1921 рр.

This article dedicate organization and way of compilation department of newspaper and graphic arts (later – subdivision of newspaper periodicals division) National Library of Ukrainian State (later – Nationwide Library of Ukraine) in 1918–1921 years.

Ключові слова: відділ газетних фондів, комплектування, газети, колекції, газетний фонд.

Keywords: department of newspaper funds, manning, newspapers, collection, newspaper fund.

У 2018 році виповнилося 100 років від дня заснування Державної духовної скарбниці України – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Її газетний відділ заснований 5 жовтня 1918 р. Про це свідчать архівні документи. Зокрема, існування газетно-графічного відділу у структурі бібліотеки передбачено

«Інструкцією Тимчасовому комітету з заснування Національної бібліотеки Української Держави»¹. У Примітці 1 цього документу зазначається, що у газетно-графічному відділі зберігатимуться всі газети, мапи, ноти, гравюри, листівки. В середині 1920 р. зі складу відділу виокремлено журнали й створено відділ «Періодика», а у вересні 1921 р. – організовано відділ графіки.

Проаналізувавши архівні документи про діяльність відділу, можна виділити такі шляхи його комплектування в той час:

1) обов'язкові примірники, що надходили від видавництв та через «Агітвидав» (згідно «Закону про друковані видання» Директорії УНР (січень 1919 р.) та вже радянського закону «Про обов'язкову реєстрацію та збереження зразків творів друку», що був підписаний В. Затонським (березень 1921 р.);

2) колекції газет та їх окремі назви й номери, які почали надходити після звернення співробітників бібліотеки до вчених, музейних та архівних працівників з проханням допомогти зібрати матеріали, що виходили в регіонах. Таких звернень від Тимчасового комітету зі створення Національної бібліотеки Української держави на адреси видатних українських та російських вчених були сотні. Зокрема, Комітет звертався з таким проханням до В. М. Щербаківського і Д. І. Яворницького. У зверненнях він просив «не відмовити, по можливості, набувати для Національної бібліотеки усі газети, відозви, об'яви, накази, плакати та інше, що видавалося та видається за часи сучасного Уряду, а може й попередні часи» [1]. Зверталися також до редакцій окремих газет («Боротьба» [2], «Киевский коммунист» [3], «Комашня» [4]) та офіційних організацій;

3) передані Всенародній бібліотеці фонди ліквідованих установ. Таким чином до фондів Національної бібліотеки Української держави потрапляли цілі бібліотеки організацій, наукових товариств та приватних осіб – «Старої громади» [5], Державної канцелярії у м. Києві [6] (у її фондах у великій кількості були комплекти різних газет та журналів), «іноземна бібліотека на Прорізній, 26» [7], архів колишнього «Русского для внешней торговли Банка» [8] (комплекти газет «Киевлянин» и «Правительственный вестник»). У такий спосіб до Національної бібліотеки України потрапила

¹ Див.: Документи перших років створення ЦНБ // Бібліотечний вісник. – Київ, 1993. – №3–4. – С. 14

колекція Колегії імені Павла Галагана, яку хотіли забрати «Вищі командні курси», але було прийнято рішення, що «зміст цієї бібліотеки суто-науковий і для командних курсів вона не є придатна» [9]. У складі цієї колекції була значна частина дореволюційних газетних видань, зокрема – «Губернских ведомостей»;

4) подарунки приватних осіб, які боялися втратити свої колекції під час революційних подій і тому передавали Національній бібліотеці Української Держави.

Двома останніми шляхами до фондів газетного відділу потрапили редакційні примірники газет та колекції видатних діячів української науки. Зокрема, колекція «Губернских ведомостей» з особистими автографами Бориса Грінченка, помітками та зауваженнями стосовно тієї чи іншої статті, бібліографією статей історичного та етнографічного характеру.

5) передплата;

6) співробітництво з Російською публічною бібліотекою в Санкт-Петербурзі.

Протягом 1918–1921 рр. газетний фонд знаходився у стані опрацювання, значна його кількість ще не була розібрана, систематизована й описана. Відсутність співробітників (до червня 1919 р. – одна співробітниця, з червня 1919 р. – дві, які також виділяли з фондів листівки, афіші, ноти тощо) та окремого приміщення негативно впливала на організацію комплектування відділу (після кожного переїзду доводилося все перевіряти).

З вищенаведених матеріалів можна зробити такі висновки:

1. Комплектувалися в той час фонди здебільшого за допомогою отримання приватних колекцій та окремих газет від приватних осіб й обов'язкового примірника, а також через співробітництво з Російською Публічною бібліотекою у Санкт-Петербурзі;

2. У цей період звертає на себе увагу значне ретроспективне комплектування, зокрема, й газетами за рахунок подарунків приватних осіб, набуття за рахунок концентрації у Національній (Всенародній) бібліотеці України фондів установ, котрі ліквідовувалися тощо. Для того часу комплектування було значне за обсягом і саме воно спричинило ситуацію, що фонди газетного відділу та всієї бібліотеки значно старіші, ніж сама бібліотека.

Список використаних джерел:

1. Архів НБУВ. – Оп. 1, спр. 13. Переписка Временного Комитета по основанию библиотеки с частными лицами о приобретении частных коллекций (30 января 1919–29 декабря 1919). – Арк. 26–27.

2. Архів НБУВ. – Оп. 1, спр. 11. Переписка Временного Комитета по основанию библиотеки с партийными, общественными организациями, Книжной палатой, редакциями, издательствами и др. по вопросам комплектования библиотеки (5 января 1919–29 декабря 1919). – Арк. 3.

3 Там само. – Арк. 5.

4. Там само. – Арк. 26.

5. Там само. – Арк. 30.

7. Там само. – Арк. 31.

8. Там само. – Арк. 113.

9. Там само. – Арк. 135.

10. Там само. – Арк. 207.

УДК 78.050(470+477)“20”

Літвінова Світлана Анатоліївна

Litvinova Svitlana

молодший науковий співробітник

НБУВ

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ЖУРНАЛ «МУЗЫКАЛЬНАЯ ЖИЗНЬ» ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

THE JOURNAL «MUZĪKAL'NAYA ZHIZN'» [«MUSICAL LIFE»]. AS AN INFORMATION RESOURCE FOR THE STUDY OF UKRAINIAN MUSICAL CULTURE

У статті розглянуто інформаційне наповнення та різновиди публікацій журналу «Музыкальная жизнь». Приділено увагу висвітленню української культури (події, діячі культури, кореспонденти тощо) періоду СРСР.

The research briefly reviews the information content and the types of publications of the Journal «Muzikal'naya zhizn'» [Musical Life]. The attention was paid to the coverage of Ukrainian culture (events, cultural figures, correspondents, etc.) of the USSR period.

Ключові слова: журнал, музична періодика, українська музична культура.
Keyword: the Journal, musical periodicals, Ukrainian music culture.

Одним із джерел дослідження музичної культури України є періодичні видання. Завдяки збереженим повним зібранням газет та журналів ми можемо проаналізувати події культурного життя країни у певний історичний період (концертна діяльність, музична освіта, прем'єри, гастролі тощо).

Вагома інформація для дослідників музичної культури України міститься у журналі «Музыкальная жизнь», заснованому 1957 р. у Москві Спілкою Композиторів та Міністерством культури СРСР. Журнал «Музыкальная жизнь» є справжнім інформаційним скарбом, фаховим музично-періодичним виданням. Журнал охоплює більш як 35 років музичного життя на теренах Радянського Союзу, його накладу у різні роки складали від 5 до 180 тис. примірників. Він продовжив видаватися і після розпаду СРСР, але вже з 1990 р. став утримуватися Спілкою Композиторів та Міністерством культури Російської федерації. У цей час його публікації присвячені головним питанням та подіям культури Росії, він отримав інший підзаголовок — музичний критико-публіцистичний журнал. З 2013 р. існує електронна версія журналу, що презентує окремі статті, і, на жаль, не містить повної інформації про видання. По частоті здвоєння номерів або виходу лише одного номеру на місяць замість двох, зміні місця друку можемо припустити, що у певні періоди існували труднощі у роботі цього видання.

Відповідальними редакторами журналу у різні часи були: композитор і педагог В. Бєлий (1957–1974), музикознавці та критики І. Попов (1975–1990) і Я. Платек (1990–2012), музикознавець та педагог Є. Кривицька (від 2012 р.). Цілком закономірно, що за більш як 60 років існування змінювалися дизайн обкладинки, формат журналу тощо.

Широкий спектр культурного життя СРСР відображено в стат-

тях про видатних діячів культури і мистецтва, повідомленнях та фоторепортажах з питань музично-театрального, концертно-фестивального, конкурсного, гастрольного життя музичних колективів і виконавців СРСР (від 1991 р. – РФ) та з-за кордону. У журналі приділено увагу музично-педагогічним проблемам консерваторій, музичних училищ, музичних і загальноосвітніх шкіл та концертному життю цих закладів; творчим зустрічам з композиторами та виконавцями; музеям видатних композиторів; фабрикам, майстрам та музеям музичних інструментів, а також зарубіжним і вітчизняним виставкам музичних інструментів; міській, сільській та військовій художній самодіяльності; тривалий час одним із напрямків цього журналу була популяризація нотних, книжкових та періодичних видань.

Значно спрощує пошукову діяльність науковця алфавітний покажчик публікацій за рік (прізвища авторів, назви статей, номери журналів), який вперше опубліковано в останньому номері журналу за 1960 р. Вражає кількість і різновекторність рубрик цього видання: «Беседы о музыке», «Классики русской музыки», «В несколько строк», «По страницам зарубежных журналов», «Новости театра», «Дневник “Музыкальной жизни”» (фоторепортажі), «Страничка школьника», «Новые грампластинки», «Новые издания» тощо. Серед них і нотні додатки, де друкувалися шедеври світової класичної музики, твори сучасних зарубіжних та радянських композиторів, зокрема, й українських: П. Аєдоницького, О. Білаша, Р. Глієра, М. Кармінського, В. Косенка, М. Лисенка, Ю. Мейтуса, М. Сільванського, І. Шамо, К. Шутенка.

Авторами публікацій журналу є як видатні мистецтвознавці, так і ті, що робили перші спроби пера, але з часом набували досвіду. У процесі дослідження опублікованих матеріалів журналу можемо виявити велику кількість культурних діячів, які мають українське походження, а позиціонуються як радянські або російські чи навпаки – мають російське походження, але все життя працювали в Україні. Журнал містить інтерв'ю та матеріали про діячів української культури: О. Басистюк, М. Березовського, Е. Гілельса, Р. Глієра, Б. Гмирю, А. Давиденка, І. Козловського, Г. Красулю, О. Крису, Л. Лисаковську, Г. Майбороду, Є. Мірошніченко, П. Нечепоренка, С. Ріхтера, Д. Ойстраха, І. Паторжинського, О. Пилипенка,

Д. Покрасса, Є. Станковича, Г. Таранова, І. Тартакова, Л. Утьосова, З. Христич, Т. Шевченка та ін. У рубриці «Музичний календар» публікувалися короткі повідомлення до ювілеїв композиторів, зокрема, й українських: І. Белзи, Б. Гомоляки, В. Губаренка, Г. Таранова. Серед українських кореспондентів – видатні композитори, диригенти, виконавці, педагоги, мистецтвознавці – Л. Архимович, І. Белза, М. Бялик, Г. Верьовка, П. Вірський, П. Гайдамака, В. Гомоляка, К. Данькевич, Л. Єфремова, Д. Житомирський, Г. Жуковський, Є. Канн-Новикова, Т. Каришева, П. Козицький, Г. Конькова, Ю. Малишев, Ю. Мейгус, Г. Нейгауз, С. Павлишин, Г. Степанченко, Г. Таранов, С. Турчак, М. Черкашина-Губаренко, В. Чистякова, А. Штогаренко, Е. Яворський та ін. Невелику частину статей надруковано під криптонімами, можливо, серед них є й українські автори.

У журналі епізодично висвітлювалося концертне життя українських міст: Києва, Львова, Одеси, Харкова, Бердянська, Вінниці, Дніпропетровська (нині Дніпро), Запоріжжя, Сімферополя; містилася стисла інформація про театральні прем'єри та концерти з творів українських композиторів: В. Барвінського, Н. Дремлюги, Л. Колодуба, Г. Майбороди, Г. Таранова, С. Хицунова, А. Штогаренка, Б. Яровинського та ін.

У світовій практиці вже існують повнотекстові бази даних (БД) музичної періодики, зокрема, – RИPM – Répertoire international de la presse musicale, що охоплює період з 1759 по 1962 рік, але українських журналів, на жаль, там немає. На сучасному етапі в НБУВ існує БД музичної періодики, що зберігається у відділі музичних фондів і вона постійно поповнюється. Завданням на найближчу перспективу у роботі з цим важливим фондом є введення не тільки інформації про наявні номери журналів, але й повний опис кожної одиниці видання (статті, рецензії, фото тощо) та максимальне наповнення тематичних рубрик до кожної публікації. Це може стати новою сходинкою у дослідженні української музичної культури.

**ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ:
ФОРМУВАННЯ, ВИКОРИСТАННЯ,
ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСТУПУ**

УДК 025.5:027.54(477)''19/20''

Добко Тетяна Василівна

Dobko Tetiana

завідувач відділу

Head of department

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

доктор наук із соціальних комунікацій

Doctor of Science in Social Communication

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

**ФОРМУВАННЯ ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНИХ
РЕСУРСІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ІСТОРІЯ
ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ**

**CREATING REFERENCE AND BIBLIOGRAPHIC
RESOURCES AT THE V. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY
OF UKRAINE: HISTORY AND MODERN TENDENCIES**

Розглянуто етапи формування довідково-бібліографічних ресурсів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, наголошено на переважанні електронних ресурсів та технологій, які значно розширюють довідково-пошуковий апарат бібліотеки. Прослідковано розвиток інноваційних форм обслуговування користувачів, визначено тенденції ефективного задоволення їхніх інформаційних запитів.

The paper focuses on considering the stages of creating reference and bibliographic resources at the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, the prevalent use of electronic means and technologies that essentially upgrade library reference-search potential is noted. The development of innovative

forms of library service is marked, the tendencies of effective satisfaction of information requests are determined.

Ключові слова: довідково-пошуковий апарат, довідково-бібліографічна діяльність, довідково-бібліографічне обслуговування, довідково-бібліографічні ресурси, бази даних, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Keywords: reference-search tools, information and reference service, information databases, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine.

Довідково-бібліографічні ресурси (ДБР) відіграють ключову роль в інформаційному забезпеченні розвитку науки, культури, виробництва, особистих духовних, освітніх, виробничих потреб користувачів бібліотек. ДБР розглядаються нами як важливі засоби, що дають змогу ефективно оперувати інформацією, успішно орієнтуватися в інформаційному просторі, задовольняти інформаційні потреби користувачів. Основними з них є: бібліотечні каталоги і картотеки, путівники, довідкові та енциклопедичні видання, бібліографічні посібники різних видів і форм, бази даних локального та віддаленого доступу.

Заснування в Києві 2 (15) серпня 1918 р. при Уряді гетьмана П. Скоропадського Національної бібліотеки України (нині Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, НБУВ) колективом видатних вчених ХХ ст. на чолі з академіком В. І. Вернадським стало однією з визначних наукових і культурних подій початку ХХ ст. У перші роки функціонування Бібліотеки розроблялися її концепція, стратегія та функції. Видатними українськими ученими і діячами культури, фахівцями бібліотечної та книжкової справи, зокрема, М. П. Василенком, В. І. Вернадським, В. О. Кордтом, Ю. О. Меженком та ін. було визначено поняття національного бібліотечного фонду України, засади його формування. Фундатори не лише декларували принципи організації універсального книжкового і рукописного фонду, збирання творів національного друку, музичної, образотворчої, картографічної спадщини про Україну та український народ, а й бачили Бібліотеку загальнодоступною науковою установою, науковим центром книгознавства, бібліотекознавства, бібліографічної роботи в Україні, «поза полі-

тичними і суспільними настроями, що постійно змінювалися»¹. Вже в організаційний період надавалося великого значення поповненню фондів довідково-бібліографічними виданнями, організації довідково-пошукового апарату (ДПА), каталогів і, зокрема, зведеного каталогу найбільших бібліотек України, раціонального використання сукупного бібліотечного фонду для задоволення інформаційних потреб читачів.

Незважаючи на складні буремні революційні роки, як зазначав згодом С. П. Постернак, «за 5 років свого існування Всенародна бібліотека України не тільки наздогнала всі бібліотеки УСРР, а й встигла своїми розмірами зайняти перше місце в усій УСРР, встигла пройти шлях, який не проходила жодна бібліотека всесвіту». За порівняно невеликий історичний період відбулося становлення Бібліотеки як національної установи світового рівня, визначення наукових засад формування та опрацювання фондів, обслуговування читачів, становлення довідково-бібліографічної діяльності (ДБД), здійснювалися бібліотекознавчі, книгознавчі наукові дослідження.

Фахівці Бібліотеки наполегливо створювали систему бібліотечно-інформаційного, довідково-бібліографічного обслуговування, що забезпечувало задоволення запитів вчених, фахівців, викладачів, студентів, широкого кола читачів. Довідково-бібліографічна діяльність була визнана однією з провідних функцій наукових бібліотек.

Негативно на формуванні довідково-бібліографічних ресурсів з другої половини 1930-тих рр. позначилися ідеологічний тиск, репресії проти українських вчених, письменників, діячів культури, співробітників Бібліотеки. Під час Другої світової війни фонди і каталоги книгозбірні зазнали величезних втрат.

У період 1950–1970-х рр. відбувався післявоєнний інтенсивний розвиток ДБД, зумовлений необхідністю прискореного розвитку економіки, науки і техніки. Трансформаційні процеси визначили розвиток наукової комунікації бібліотечної сфери як суб'єкта всесоюзної та республіканських систем НТІ, що мало значний якісний вплив на організацію довідково-бібліографічної роботи, сприяло спеціалізації, кооперації та координації діяльності науко-

---

¹ Постернак С. Всенародня Бібліотека України (до пятирічного ювілею) / С. Постернак // Бібліол. вісті. – 1923. – Ч. 4. – С. 13–22.

вих бібліотек різного статусу та підпорядкування, зокрема щодо формування ДПА і надання довідково-бібліографічних послуг. Розвиток системи НТІ сприяв удосконаленню інформаційних функцій бібліотек, поповненню довідково-бібліографічних фондів вітчизняними і зарубіжними реферативними, аналітичними, сигнальними бібліографічними виданнями, впровадженню нових видів і форм науково-інформаційної роботи.

У 1980–1990-х роках відбувається формування ДПА універсального змісту (без ідеологічних обмежень), впровадження нових форм обслуговування, пов'язаних із електронними технологіями, формуванням баз даних (БД) довідково-бібліографічної інформації, загальнодоступних онлайн-банків даних виконаних бібліографічних довідок, тематичних списків літератури.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій початку 2000-х рр. спонукав до суттєвих змін технології формування довідково-пошукового апарату, його складу, змісту, форми, структури і функціонування. Він поповнюється за рахунок нових видів довідково-інформаційних ресурсів, доповнюється БД локального та віддаленого доступу, забезпечується новими технологіями організації інформації, що значно розширює ресурсну базу науково-інформаційної, довідково-бібліографічної діяльності. Переважання електронних, у тім числі мережевих технологій не лише відкриває нові можливості, а й ставить перед бібліотеками нові завдання та зумовлює впровадження інноваційних форм обслуговування.

Відбуваються кардинальні зміни у формуванні та використанні довідково-бібліографічних ресурсів, коли на перше місце виходить проблема створення і використання національних інформаційних ресурсів, їх інтеграція до світових. Продовжуючи традиції комплексного забезпечення інформаційних потреб користувачів, Бібліотека переходить від пасивних форм надання інформації до ініціативних і діалогових форм обслуговування, змістового аналізу довідково-бібліографічних ресурсів, до обслуговування знанням, що посилює пріоритетний розвиток її науково-інформаційної та навігаційної функцій.

До довідково-пошукового апарату НБУВ включаються ресурси глобальних комп'ютерних мереж, надається доступ до електронних БД наукової інформації. Відбувається формування довідково-бібліо-

графічних БД як багаторівневої інформаційно-пошукової системи, інтегрованої гіперпосиланнями із пошуковими засобами та ресурсами Інтернету, організація онлайн-каталогів окремих спеціалізованих підрозділів НБУВ і бібліотек НАН України як комплексного універсального взаємодіючого інформаційного ресурсу, успішно розвиваються всеукраїнські корпоративні проекти ресурсів бібліографічної, реферативної, повнотекстової інформації.

Технологічно нове інформаційне середовище, коли інформація стає найважливішим стратегічним чинником розвитку науки і різних форм суспільної діяльності людства, зумовлює постійний моніторинг світових інформаційних ресурсів, систематичне дослідження тенденцій змін запитів користувачів, впровадження ефективних засобів їх задоволення, і, відповідно, потребує нових професійних знань бібліотечних працівників.

У сучасних умовах погіршення матеріального стану бібліотек нагальними є активізація міжвідомчої взаємодії головних академічних бібліотек і бібліотек наукових установ НАН України, координація та кооперація з національними галузевими бібліотеками та науково-інформаційними установами зі створення на корпоративних засадах національного інтегрованого довідково-бібліографічного ресурсу України.

УДК 025.32:004.9

Вараксіна Наталія Володимирівна

Varaksina Natalia

завідувач відділу

Head of department

Державна науково-педагогічна бібліотека України

імені В. О. Сухомлинського

V. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine

СИСТЕМИ КЕРУВАННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

BIBLIOGRAPHIC INFORMATION MANAGEMENT SYSTEM AS A MEANS OF SCIENTIFIC WORK

Розглянуто програмне забезпечення, призначене для створення, пошуку, збирання та систематизування джерел інформації та формування списків літератури у відповідних форматах. Метою доповіді є ознайомлення науковців з деякими системами керування бібліографічною інформацією. The article considers the software developed to create, search, collect and systematise sources of information and to form reference lists in appropriate formats. The aim is to acquaint scientists with some bibliographic information management systems.

Ключові слова: бібліографічний менеджер, система керування бібліографічною інформацією, список літератури, програмне забезпечення
Keywords: bibliographic manager, bibliographic information management system, reference list, software.

Сучасний науковець в процесі роботи створює особисту картотеку джерел інформації, формує списки літератури до наукових праць, що потребує багато часу. З появою у 80-роках минулого століття спеціальних комп'ютерних програм – систем керування бібліографічною інформацією (менеджерів бібліографії), цей процес став набагато простішим.

Система керування бібліографічною інформацією – це електронна система, в якій розміщують, зберігають, обмінюють дані та інформацію, а також дають змогу дослідникам, науковцям і письменникам створювати і багаторазово використовувати бібліографічні посилання.

Такі системи здійснюють пошук у бібліографічних базах даних (БД), доступних через інтернет, зберігають у них файли, формують бібліографічні записи, а інтеграція з текстовими процесорами (Microsoft Word, iWorks Pages, Open Office, LaTeX, Scrivener та ін.) дозволяє автоматичну генерацію списків літератури в різних форматах відповідно до вимог академічних стилів. З розвитком Web 2.0 з'явилися онлайнві системи, що надали можливість доступу до БД з будь-якого комп'ютера та колективної роботи над однією темою.

Системи можуть бути платні та безкоштовні, персональні або

корпоративні, працювати онлайн та/або локально на персональному комп'ютері (ПК). При локальній роботі програма встановлюється на ПК і всі її функції доступні тільки з нього. У другому випадку, щоб отримати доступ до бібліотеки з різних комп'ютерів, необхідно зареєструватися на сайті цієї системи. Однак більшість систем універсальні: їх можна встановити як стаціонарну програму на свій комп'ютер і синхронізувати зі своїм особистим кабінетом.

Будь-яка система складається з трьох основних складових: БД, в якій зберігається повна інформація про джерела; модуль імпорту/експорту бібліографічних записів; макрос для текстового редактора.

Можуть також бути присутні інструменти для синхронізації БД через інтернет, спільного доступу до баз, автоматичної перевірки посилань до БД наукових статей.

Існує велика кількість різноманітних систем управління бібліографією (див. https://en.wikipedia.org/wiki/Comparison_of_reference_management_software).

На сьогоднішній день визнаним лідером у сфері цих систем є комерційна система EndNote (<https://endnote.com/>), яка розроблена компанією Clarivate (раніше – Thomson Reuters). Воан вважається найбільш ефективною при пошуку в різноманітних віддалених бібліографічних базах. Посилання зберігаються у файлах з назвами бібліотек. За допомогою макроса текстового редактора генеруються бібліографічні посилання відповідно до обраного стилю і автоматично формується список літератури в кінці тексту. Список може бути виведений або за згадуванням у тексті, або за алфавітом.

RefBase – клієнт-серверна система для мов розмітки, таких як SGML, XML і LaTeX, використовується як з метою самоархівування, так і для інституційного архіву, поширюється за ліцензією GNU General Public License (GNU GPL чи GPL) і є кросплатформним програмним забезпеченням.

KBibTeX – вільна система, що була спочатку створена для BibTeX, який використовується у системі комп'ютерної верстки TeX/LaTeX. Крім звичайних можливостей редагування дає змогу здійснювати пошук і додавання нових посилань з Google Scholar.

JabRef (<http://www.jabref.org/>) – система використовує BibTeX в якості основного внутрішнього формату, поширюється за ліцензією GPL. Підтримується імпорт з різних форматів, таких як: BibTeXML, Endnote, Web of Knowledge тощо, експорт – в HTML, Docbook, BibTeXML, MODS, RTF, Refer/Endnote і OpenOffice Writer. Забезпечено запуск програм перегляду файлів у форматах PDF і Postscript, запуск браузера, вставка цитувань в LyX, Kile, Emacs, Vim і WinEdt, OpenOffice Writer.

Docsear – програма для побудови діаграм зв'язків та система управління бібліографічною інформацією, яка використовує BibTeX і є крос-платформною, поширюється за ліцензією GPL. Включає до себе більшу частину JabRef і є подовженням проекту SciPlore MindMapping. Вона об'єднує в собі електронну бібліотеку, систему керування бібліографічними списками, інструменти для створення та зберігання текстових заміток, і для створення інтелектуальних карт.

Zotero (<http://www.zotero.org/>) – це програма з відкритим вихідним кодом, яка розроблена і підтримується Center for History and New Media в університеті George Mason University. Поширюється за ліцензією GPL, є крос-платформною і має плагіни для браузерів і макроси для текстових редакторів. Призначена для індивідуальної і колективної роботи, є «хмарне» сховище даних, 300 Мб якого надається безкоштовно, та своєрідна соціальна мережа. Для отримання доступу до неї необхідно створити обліковий запис на сайті. Програма дає змогу збирати цитати із зазначенням джерел, зберігати PDF-документи, веб-сторінки, відео та інші файли, посилання на матеріали в інтернеті, створювати персональні бібліографії. Zotero зберігає локальну копію джерела, до якої можна додавати замітки, теги, підсвічування тексту (тільки для веб-сторінок), а також власні метадані. Надалі дані можуть бути сформовані у перелік літератури, який можна роздрукувати або зберегти окремим файлом.

Mendeley (<https://www.mendeley.com/>) – універсальна система, розроблена компанією Elsevier, з повним функціоналом, який призначений для індивідуальної і колективної роботи, для хмарного зберігання повних текстів статей у особистій або колективній бібліотеці, має плагіни для браузерів та макроси для тексто-

вих редакторів. Базовий пакет Mendeley Desktop поширюється як вільне програмне забезпечення з лімітом 2 Гб, однак є платні версії зі збільшеними квотами на зберігання матеріалів і створення груп. Програма проста, є навчальні матеріали, адаптовано до роботи в групі, тому позиціонується як академічна соціальна мережа. Для отримання доступу до неї необхідно створити обліковий запис на сайті.

VAK.in.ua (<http://vak.in.ua/>) – портал для оформлення наукових джерел відповідно до вимог Вищої атестаційної комісії (ВАК) України (нині Атестаційної комісії МОН України) та проходження нормоконтролю під час написання статей, курсових, дипломних, дисертацій та інших наукових робіт.

Citavi (<https://citavi.com/en>) – це бібліографічний менеджер та органайзер знань, розроблений компанією «Swiss Academic Software» і широко поширений в Німеччині, де використовується в більшості університетів. Має макроси для текстових і низки TeX-редакторів та плагіни до браузерів, а також для Adobe Reader і Acrobat, експортує бібліографічні метадані з ISBN, DOI, штрих-кодів, PDF-файлів. Система допомагає організовувати наукову діяльність за трьома напрямками: складання каталогу книг, упорядкування цитат і думок з того чи іншого проекту; сприяє плануванню завдань досліджень та структури майбутньої наукової роботи.

Отже, ці системи управління бібліографічною інформацією актуальні для студентів і аспірантів, а особливо для окремих дослідників, наукових груп і колективів, зокрема, для керівників наукових тем, які бажають створити професійну джерельну базу досліджень, забезпечити збереження даних і полегшити інформаційний пошук.

УДК 908:025.5–047.37]:027.54(477.74–25)ОННБ

Сасенко Людмила Іванівна

Saienko Liudmyla

завідувач відділу

Head of department

Одеська національна наукова бібліотека

Odesa National Scientific Library

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

ІНФОРМАЦІЙНІ ПОТРЕБИ КОРИСТУВАЧІВ КРАЄЗНАВЧИХ ДОКУМЕНТІВ ОДЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

INFORMATION NEEDS OF USERS OF LOCAL HISTORY DOCUMENTS OF THE ODESSA NATIONAL SCIENTIFIC LIBRARY

Висвітлено узагальнені результати дослідження інформаційних потреб користувачів краєзнавчих документів Одеської національної наукової бібліотеки, спрямованого на вдосконалення їх забезпечення.

The article covered summarize results of research of the information needs of users of local history documents of the Odessa national scientific library and further improvement of them.

Ключові слова: краєзнавство, інформаційні потреби, дослідження, Одеса, національна бібліотека.

Keywords: local history, information needs, research, Odesa, national library.

Сьогодні бібліотека є не тільки закладом, який реалізує право громадян на доступ до інформації, але й центром спілкування користувачів. Зміни, що відбуваються в країні (соціальні, культурні, політичні, економічні) суттєво змінюють місце і роль бібліотек в суспільстві, висувають перед останніми нові завдання, спонукають до інноваційної діяльності, пошуку сучасних форм і методів обслуговування різних груп користувачів, нових шляхів і засобів функціонування, організації нових взаємовідносин з оточуючим середовищем.

Інформаційна потреба – це усвідомлена необхідність окремого

споживача, групи споживачів чи колективу в отриманні інформації, яка відповідала б характеру їхньої роботи, темам дослідження, напрямам навчання, самоосвіти, інтересам тощо. Сучасна краєзнавча документальна база не завжди формується з урахуванням потреб користувачів. Вивчення і знання інформаційних потреб, зазвичай, визначає успіх реалізації будь-якої форми обслуговування певного користувача. Поняття «краєзнавчі потреби» ми розуміємо як потреби в інформації про певну місцевість (регіон) країни. Дослідженням загальних питань специфіки змісту і структури краєзнавчих інформаційних потреб користувачів на сучасному етапі займалися Н. М. Кушнарєнко, С. О. Денисенко, Л. Климчук.

Мета нашого дослідження – з'ясування думки користувачів щодо якості забезпечення краєзнавчими документами, перспектив впровадження комп'ютерних та Інтернет-технологій у процесі їх формування і використання у відділі краєзнавства «Одесика» Одеської національної наукової бібліотеки (ОННБ).

Дослідження здійснювалося за допомогою методу анкетування. Ним було охоплено 94 респонденти. Розроблена анкета складалася з 16 запитань, які умовно, за поставленими завданнями дослідження, структурно, можна поділити на такі блоки:

- мета звернення користувачів до краєзнавчих інформаційних потреб;
- тематика краєзнавчих інформаційних потреб;
- видовий склад документів, яким віддають перевагу користувачі краєзнавчої інформації;
- система заходів щодо вдосконалення інформаційного забезпечення та покращення краєзнавчої документальної бази.

У проведеному анкетуванні взяли участь користувачі відділу краєзнавства «Одесика» ОННБ : студенти, викладачі, краєзнавці. Серед опитаних : 47 % – науковці; 25 % – фахівці; 7 % – студенти; 15 % – робітники.

Під час дослідження користувачами було оцінено існуючу систему обслуговування у відділі краєзнавства «Одесика». Вивчення мотивів звернення користувачів до бібліотек несе певну інформацію про їх інформаційні потреби. З навчальною метою приходять – 6,3 % опитаних; читають унаслідок зацікавленості до історії краю – 31,9 % респондентів; самоосвітою займаються – 18%; професійна діяльність спонукає відвідувати відділ – 41,1 %, науково-дослідна діяльність – 44,6 %.

Встановлено, що домінуючою потребою звернень респондентів до краєзнавчих документів є науково-дослідна діяльність – 44,6 %. Анкетування також виявило, що деякі з користувачів одночасно мають декілька мотивів звернення до документальних краєзнавчих джерел.

Яким є рівень використання читачами джерел інформації? Аналіз відповідей респондентів показав, що користувачі відділу найбільше звертались до книг та монографій (56,3 %), архівних видань – (41,4 %), картографічних видань – (12,7 %), періодичних видань – (36,1 %), авторефератів дисертацій – (30,8 %), Інтернет-ресурсів (37,2 %), документів на сучасних носіях інформації (12,7 %). Під час анкетування було встановлено, що деякі з користувачів одночасно мають декілька мотивів звернення до документальних краєзнавчих джерел. Показник 37,2 % свідчить про те, що користувачі краєзнавчими документами останнім часом виявляють підвищений інтерес до документів на новітніх носіях інформації: компакт-дисків, аудіо і відеодокументів, Інтернет ресурсів.

За даними анкетування найбільшу зацікавленість у респондентів викликають такі теми: історія краю – 58,5 %; соціально-економічне становище краю – 36,1 %, державна влада та місцеве самоврядування краю, мистецтво, архітектура, культура та традиції – 31,9 %; громадсько-політичне життя краю – 30,8 %, наука та освіта – 19,1 %. Географічне місцезнаходження та природні ресурси краю цікавлять 9,1 %. Менше спонукають користувачів такі теми, як географічне місцезнаходження, природні ресурси краю – 8,5 % і виробництво та технічне забезпечення – 5,3 %. Респонденти також зазначили, що їх цікавлять теми, які не були названі в анкеті, а саме: спорт, кіно, культура, соціальна історія. Отже, краєзнавча діяльність бібліотеки є тим видом роботи, що приваблює сучасного користувача – 95,2 %.

Інтерес до краєзнавчих документів не постійний: 64 % респондентів звертаються до краєзнавчих документів час від часу та лише 10 % – систематично, дуже рідко і не звертаються взагалі за документами краєзнавчої тематики – 15 %. Таким чином, близько 89 % респондентів все ж таки відчувають потребу в краєзнавчих матеріалах.

Показовим є те, що користувачі бібліотек надають перевагу читанню краєзнавчих періодичних видань (84 %). Крім того, їх цікавлять документи різних історичних періодів, починаючи зі ста-

родавніх часів і до наших днів. Але все ж таки більшість респондентів звертають увагу на інформацію про документи XV–XIX ст. Тобто у дослідників користуються підвищеним попитом історичні періоди, інформацію про які можна знайти у краєзнавчих документальних джерелах. Це дає їм можливість підтвердити або спростувати ті чи інші історичні дані, думки, погляди або теорії.

Під час анкетування 71,3 % респондентів відмовилися робити зауваження чи побажання до роботи відділу краєзнавства «Одесика». Але 28,7 % опитаних відвідувачів зазначили, що документальний фонд відділу цілком забезпечує їх краєзнавчі інформаційні потреби. Лише 2,1 % респондентів вказали на необхідність покращення технічного забезпечення відділу, зокрема для оцифрування документів, поліпшення освітлення читального залу і придбання зручних меблів.

Отже, аналіз анкет засвідчив, що користувачі задоволені рівнем обслуговування у відділі краєзнавства «Одесика» – 92,6 %. Можна зробити висновки, що замовляють документи з краєзнавства люди різного соціального статусу, переважно з вищою освітою, у яких сформовано та визначено орієнтири щодо проведення краєзнавчої діяльності. Встановлено, що, поряд з традиційними носіями краєзнавчої інформації, користувачі виявляють підвищений інтерес до документів на сучасних носіях інформації та бажають мати змогу копіювати необхідну інформацію на електронні носії. Однак низький показник використання електронних ресурсів свідчить про те, що комп'ютеризація ще не набула широкого розповсюдження в бібліотеці. Враховуючи вищезазначене, колектив відділу буде продовжувати ретельно формувати інформаційний ресурс шляхом комплектування книжкового фонду, виготовлення електронних копій рідкісних наукових документів, створювати комфортні умови для користувачів відділу краєзнавства «Одесика».

Нашим головним завданням є повне та оперативне задоволення потреб користувачів у документованій краєзнавчій інформації завдяки науковій організації фондів, активному використанню як власних краєзнавчих ресурсів, так і запозичених, шляхом використання комп'ютерних і телекомунікаційних технологій.

УДК 016:05(477)

Шкаріна Віталіна Анатоліївна

Shkarina Vitalina

науковий співробітник

Researcher Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ПОКАЖЧИКИ ЗМІСТУ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ЯК ЖАНР БІБЛІОГРАФІЧНОГО ПОСІБНИКА

THE INDEXES OF THE CONTENTS OF PERIODICALS AS A GENRE OF THE BIBLIOGRAPHIC MANUAL

Розглядаються покажчики змісту періодичних та продовжуваних видань (журналів, газет, збірників), які є різновидом допоміжного покажчика до видання. Здійснено їх галузевий та структурний аналіз.

The indexes of the contents of periodicals (magazines, newspapers, collections) that are the variety of auxiliary index to edition are examined in the article. Their sectoral and structural analysis was carried out.

Ключові слова: бібліографічні посібники, покажчики змісту.

Keywords: bibliographic manuals, indexes of the contents.

Домінуюче місце друкованих та електронних періодичних видань в системі документальних комунікацій посилює необхідність розкриття їх інформаційного потенціалу. Важливу роль у цьому відіграють покажчики змісту журналів, газет, збірників, які є різновидом допоміжного покажчика до видання, особливим жанром бібліографічного посібника. Дослідження покажчиків змісту періодичних видань України здійснюється у межах наукової теми «Концептуальні та методичні засади у формуванні національної книжкової колекції «Україніка», над якою упродовж 2016–2018 рр. працює відділ науково-бібліографічної інформації (ВНБІ) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ).

Покажчики змісту періодичних видань (одного чи декількох) виокремлюють інформацію, вміщену саме у цих періодичних ви-

даннях й інколи бувають єдиним джерелом бібліографічних відомостей про публікації у даних виданнях. Адже державний точний покажчик «Літопис журнальних статей» описує обмежене коло періодичних видань, а галузеві бібліографічні посібники також недостатньо їх охоплюють. Зокрема, це стосується преси української діаспори, давніх та рідкісних видань тощо.

Покажчики змісту як жанр бібліографічного посібника можна аналізувати за низкою типологічних характеристик останнього: за суспільним призначенням, за тематико-галузевим змістом відображених документів, за особливостями методів бібліографування тощо. Серед покажчиків змісту переважають науково-допоміжні бібліографічні посібники зі змістовим групуванням матеріалу (систематичним, тематичним, предметним), рідше – з формальним (алфавітним, хронологічним тощо). У більшості випадків систематична побудова покажчика співпадає з розділами та рубриками того періодичного видання, зміст якого він розкриває. Певний відсоток посібників відображає публікації за предметом їх розгляду. Ті з них, які виділяють незначну кількість предметних рубрик (інколи вони подаються у покажчику як зміст), прирівнюються до систематичних. Посібники, побудовані за алфавітом авторів та назв публікацій, можуть бути зручними для користувача лише при незначному обсязі матеріалу або при відображенні змісту вузькопрофільного видання. В іншому випадку вони потребують допоміжних покажчиків, які б розкривали публікації у змістовому аспекті. Okремо варто виділити покажчики змісту з хронологічною будовою, які є характерними для опису збірників, які виходять річними випусками. Так, записи основної частини бібліографії «Етнографічний збірник» Наукового товариства ім. Шевченка» (Львів, 2007) розташовано за хронологією видання збірників. У межах запису подано опис тому та розкрито його зміст; допоміжні покажчики – іменний та географічний. З одного боку, хронологія тут слугує формальною ознакою групування матеріалу, з іншого – пов'язує тематику наукових досліджень з певним історичним періодом.

Нами досліджено масив посібників, відібраних з бази даних «Бібліографія періодики» – усього біля 250 записів окремо виданих ретроспективних покажчиків змісту періодичних видань. Вони відображають публікації українських часописів, які видава-

лися з 1844 по 2016 р. Хронологічні межі видання покажчиків – з 1893 по 2018 р. Переважна більшість із них зберігається у фонді ВНБІ НБУВ.

Аналіз обраних посібників за галузевою ознакою засвідчує значне переважання покажчиків змісту філологічних часописів (літературно-наукових, літературно-художніх, мовознавчих) – більше 20 %. Характерною рисою таких часописів є їхня політематична спрямованість при переважанні літературознавчих та мовознавчих публікацій і художніх творів. Часописи філологічної галузі, як й інших гуманітарних сфер, часто виконують також функції громадсько-політичного органу і містять певний відсоток публіцистики. Крім того, вони наповнені науковими та науково-популярними публікаціями з історії та етнології, філософії, соціології, культури, освіти, мистецтва, економіки, політики, права, музеєзнавства та видавничої діяльності, журналістики, географії, військової справи, техніки тощо. Тому матеріали таких журналів становляють інтерес для широкого кола читачів. Однак перш за все періодика філологічної галузі задовольняє потреби фахівців-філологів – спеціалістів і науковців. Вона вміщує публікації та переклади художніх творів, критичні матеріали та рецензії, літературознавчі та мовознавчі наукові статті, матеріали про письменників, мовознавців.

Суттєвою серед покажчиків змісту є також частка посібників історичної галузі (біля 19 %). Однак враховуючи значну розпорошеність публікацій у галузі історичних наук у непрофільних виданнях, ця частка є фактично значно більшою. 38 % з них відображають публікації з 1844 р. по першу чверть ХХ ст., 39 % – з першої чверті ХХ ст. до кінця ХХ ст., 23 % – з кінця ХХ ст. по 2015 р. За датою видання переважають покажчики 2001–2016 рр. (48 %), дещо менше покажчиків 1957–1999 рр. (41 %), решта – видані у 1893–1917 рр. Їхнє змістове наповнення виходить за межі галузі, адже історична періодика також вміщує чимало різноманітного матеріалу, зокрема, з літературознавства та художньої літератури, музеєзнавства, мистецтвознавства, екології, архівної та бібліотечної справи, філософії, науки та освіти, культури, політології та права, видавничої справи, охорони здоров'я тощо. Трохи більше 10 % складають покажчики змісту юридичної періодики,

біля 8 % – періодики з питань культури, архівної, бібліотечної та музейної справи, біля 6 % – з освітньої галузі, стільки ж – з природничих наук. Решта галузей відображено в обсязі 0,5–3 %. Є такі, що практично не забезпечені покажчиками змісту періодичних видань та збірників (техніка, енергетика та радіоелектроніка, машинобудування, легка промисловість, сільське та лісове господарство, соціологія, демографія).

Отже, покажчики змісту є важливим джерелом бібліографічної інформації про публікації у періодиці. Серед них переважають покажчики змісту періодичних видань з історичних та філологічних наук. Вони у значному обсязі мають політематичне спрямування, а тому впливають не лише на бібліографічне забезпечення досліджень зазначених галузей, але й науки в цілому.

УДК 016:[477: 323.272] “1917/1921”

Дуднік Олександр Якович

Dudnik Olexandr

старший науковий співробітник

Senior Researcher Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 РР. У ПОКАЖЧИКАХ ЗМІСТУ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

THE UKRAINIAN'S REVOLUTION OF 1917–1921 YEARS IN THE INDEXES OF THE CONTENTS OF PERIODICALS

У статті розглянуто бібліографічні покажчики змісту періодичних видань радянської і незалежної України, а також української еміграції та

діаспори, які безпосередньо присвячені революційним подіям 1917–1921 рр. або містять матеріали про цей період.

This article reveals the bibliographic indexes of the content of periodicals of Soviet and independent Ukraine, as well as Ukrainian emigration and Diaspora, that are directly devoted to the revolutionary events of 1917–1921 years or contain materials about this period.

Ключові слова: Українська революція 1917–1921 рр., бібліографічні посібники, покажчики змісту, періодичні видання, еміграція, діаспора.

Keywords: Ukrainian Revolution 1917–1921, bibliographic manuals, indexes of contents, periodicals, emigration, Diaspora.

Складовою частиною довідково-бібліографічних ресурсів і цінним джерелом інформації про революційні події в Україні 1917–1921 рр. є ретроспективні покажчики змісту окремих періодичних видань. Використання їх прискорює пошукову роботу дослідників, даючи їм змогу легко порівнювати зміст різних видань, відшукувати необхідні відомості. Ознайомлення з такими покажчиками – важлива складова системної наукової розробки із зазначеної теми. За роки незалежності України кількість таких бібліографічних посібників помітно зросла і потребує висвітлення та аналізу.

Безпосередньо присвячено революційним подіям тематичні бібліографічні посібники змісту періодичних видань. Вони містять документи, дослідження, спогади і біографії учасників тих подій. Прикладом є військово-історичний журнал «Літопис Червоної Калини» (ЛЧК), який упродовж 1929–1939 рр. виходив на західноукраїнських землях. Часопис доступний на сайті «Електронний архів українського визвольного руху», а його зміст розкрито в історико-бібліографічному дослідженні В. Передирій «Видання «Червоної Калини» (1922–1939)» (Львів, 2004).

У Харкові упродовж 1922–1933 рр. виходив журнал «Літопис революції» – друкований орган Інституту історії партії і революції в Україні при ЦК КП(б)У. У 1933 р. до нього підготовлено перший бібліографічний покажчик змісту, а в 1957 р. – другий, укладач – Ф. К. Сарана.

У Києві упродовж 1924–1934 рр. видавався щомісячний український літературно-мистецький та громадсько-політичний журнал

«Життя й революція». Систематичний покажчик до його змісту у 1970 р. підготувала бібліограф Н. М. Рева. У журналі публікувалися праці різних літературних жанрів, а також політичні, економічні, історичні статті, пов'язані з революційною тематикою.

«Червоний шлях (1923–1936)» – громадсько-політичний і літературно-науковий місячник заснований у Харкові, відіграв значну роль у налагодженні міжнародних контактів з українськими культурними діячами за кордоном. Перший систематичний покажчик змісту до цього журналу підготовлений співробітниками Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (Київ, 2003), другий – науковою бібліотекою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, 2011).

Низка періодичних видань містить лише окремі розділи або праці про революційні події. Серед них «Літературно-науковий вісник» (ЛНВ), що виходив у Львові у 1898–1932 рр. Продовженням його став журнал під назвою «Вісник: місячник літератури мистецтва, науки й громадського життя», що видавався упродовж 1933–1939 рр. за редакцією Д. Донцова. У роки незалежності України побачили світ систематичні покажчики змісту ЛНВ (Київ; Нью-Йорк, 2000, укладач Б. Ясінський), і «Вісника» (Київ; Вашингтон; Нью-Йорк, 2002), підготовленого бібліографами Т. Добко і Б. Ясінським.

Бібліографи Л. Ільницька і О. Хміль уклали систематичний покажчик змісту журналу «Книгар» (Львів, 2016), який виходив у Києві у 1917–1920 рр. і включає актуальні матеріали з визвольних змагань українців тих років.

Після Другої світової війни представники української еміграції, а потім діаспори започаткували низку часописів і газет, в яких публікувалися дослідження й про революційний період. Цінність і актуальність таких видань чітко визначив історик С. Білоконь, зазначаючи, що такі маловідомі сучасним українцям видання української еміграції і діаспори як «Рідне слово», «Український літопис», «Голос державника», «Україна і світ», «Листи до Приятелів» та інші «... суттєво зміцнили б наш сьогоденний інтелектуальний потенціал, бо їхні автори не раз випередили материкову теоретичну думку більш як на сорок літ, адже ці проблеми актуальні й цікаві досі». З-поміж таких видань покажчик змісту має

часопис «Листи до Приятелів (1953–1968 рр.)» (Київ, 2002), укладений бібліографами Є. К. Бабич і В. В. Патокою.

Нині доступні бібліографічні покажчики журналу «Український історик» (УІ), що видавався у США за редакцією Л. Винара. У 1993 р. вийшов перший покажчик змісту цього журналу за 1963–1992 рр., а в 1999 р. – другий за 1963–1997 рр. Видання містить дослідження, приурочені визвольним змаганням у Галичині та Наддніпрянській Україні упродовж 1914–1923 рр., а також визначним особистостям – М. Грушевському, К. Левицькому, С. Петлюрі та ін.

Праці про революційну добу з радянських часів відображено також у систематичному покажчику змісту журналу «Сучасність» за 1961–2003 рр. (Львів, 2003).

У радянській Україні того періоду революційну тематику не оминало фахове видання істориків «Український історичний журнал» (УІЖ), щоправда, з прорадянських позицій. З середини ХХ ст. вийшло декілька систематичних покажчиків змісту цього журналу, охопивши вже й період незалежної України 1957–2016 рр. З дослідженнями з цієї ж тематики можна ознайомитися в одному з розділів покажчика змісту українського культурологічного журналу «Хроніка 2000» за 1992–2007 рр. (Київ, 2008).

Фахівці Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого підготували електронний покажчик на базі двох часописів: «Українська революція 1917–1921 рр. на сторінках журналів «Визвольний шлях» та «Український історичний журнал» (1991–2016)» (Київ, 2018).

Існують і покажчики змісту газет української діаспори західної півкулі, де публікувалося чимало матеріалів про революційну добу. Прикладом є покажчик змісту газети «Свобода» (Saint Paul, 1994) – першого друкованого видання Українського Народного Союзу, створеного в 1894 р. у США. Матеріали газети повідомляли про хід революції, розміщуючи на своїх сторінках відозви, постанови, рішення та угоди Української Центральної Ради за 1917–1918 рр.

Після Другої світової війни найпоширенішою газетою української діаспори в Європі та Америці були «Українські вісті». Її автори також не оминали тему українських визвольних змагань 1917–1921 рр. Багатотомний бібліографічний покажчик змісту га-

зети «Українські вісті» за 1945–2000 рр. (Київ, 2010–2017), підготовлений останнім її редактором – С. Козаком, у хронологічному та змістовому аспектах відображає матеріали цього видання.

Таким чином, періодичні видання української еміграції і діаспори зберегли пам'ять про національних героїв України, затаврованих радянською владою. Вони не допускали перекручень і появи нових білих плям в українській історії, зміст їх публікацій з цієї теми на десятки років випередив національну думку не лише в радянській, а й незалежній Україні. Водночас, доцільним для дослідників буде знайомство з радянськими виданнями 1920-х – початку 1930-х рр., зміст яких носив плюралістичний характер. Бібліографічні покажчики, що розкривають зміст таких видань, залишаються актуальними й нині.

Отже, розглянуті бібліографічні покажчики змісту періодичних видань є багатим джерелом інформації про революційні події в Україні 1917–1921 рр. і можуть сприяти дослідникам у розкритті специфічних особливостей того часу.

УДК 014.3:050(477-87):314.151.3-054.7(477)

Штих Павло Михайлович

Shtykh Pavlo

молодший науковий співробітник

Junior Researcher Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ПОКАЖЧИКИ ЗМІСТУ УКРАЇНСЬКИХ ЧАСОПИСІВ
ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ**

**THE INDEXES OF THE CONTENT OF MAGAZINES
AS A SOURCE OF STUDY OF THE LIFE
OF UKRAINIAN EMIGRATION**

Розглядаються покажчики змісту українських часописів, зокрема підготовлені бібліографом, літературознавцем Сергієм Козаком, як важлива складова дослідження історії української еміграції.

The article reveals the bibliographic indexes of the content of Ukrainian magazines, in particular prepared by Serhii Kozak, as an important component of the study of the history of Ukrainian emigration.

Ключові слова: бібліографічні покажчики, покажчики змісту, українська еміграція, діаспора, Сергій Козак.

Keywords: bibliographic manuals, indexes of content, ukrainian emigration, diaspora, Serhii Kozak.

Покажчики змісту періодичних видань є незамінним джерелом дослідження не тільки української еміграційної періодики, а й різних аспектів життя та творчості письменників, науковців, філософів, митців, чия діяльність була маловідомою через ідеологічні, політичні, суспільні чинники.

Українські часописи досить широко представлено у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, тож читачі отримують чудовий навігатор по змісту журналів. Також корисним для дослідників буде сайт електронної бібліотеки української діаспори «Diasporiana» (<http://diasporiana.org.ua>), де представлено повні тексти багатьох важливих для дослідників еміграційних видань («Українські вісті», «Нові дні», «Біблос», «Визвольний шлях», «Київ», «Сурмач», «Тризуб» та ін.).

Привертає увагу і є важливим для науковців низка покажчиків змісту періодичних видань української еміграції, підготовлених Сергієм Борисовичем Козаком – дослідником української діаспори, відомим журналістом, літературознавцем, бібліографом. Серед них: «Аргентинські запорожці: з думою про Україну» (Київ, 2015), «Київ» на вулицях Філадельфії» (Київ, 2016), «Нові дні» на берегах Онтаріо» (Київ, 2015), «Українські вісті» в Європі й Америці» (Київ, 2010).

«Аргентинські запорожці: з думою про Україну» – хронологічний та систематичний покажчик змісту літературно-мистецького журналу «Пороги». Допоміжний апарат – алфавітний покажчик авторів та покажчик імен.

«Пороги» – перший український часопис літературного спря-

мування на всю Західну півкулю. Видавався в Аргентині з жовтня 1949 року до кінця 1957–го. Редакторами були: Анатоль Галан, Олекса Сацюк, Ігор Качуровський.

На сторінках журналу за 8 років існування надруковано понад 800 матеріалів. Переважно це поетичні, прозові твори, переклади творів світової літератури (Джордж Гордон Байрон, Райнер Марія Рільке, Шарль Бодлер, Оскар Вайлд, Генріх Гайне, Марія Конопнічка, Вільям Шекспір та ін.). Також значна увага приділялась рецензіям, відгукам, оглядам, інформації про події, літературно-мистецьке життя, діяльність українських видавництв тощо.

Авторами були і ті, хто перебував в Аргентині (Анатоль Галан, Ігор Качуровський, Марія Цуканова, Олекса Пацюк), і представники інших країн: Австралія (Василь Онуфрієнко, Олекса Рань), Великобританія (Галя Мазуренко), Німеччина (Михайло Орест), Франція (Софія Наумович), США (Галина Журба, Юрій Косач), Канада (Федір Одрач). Також з виданням співпрацювали скульптори, художники, науковці, співаки, завдяки чому стало можливим розширити жанрові рамки часопису.

«Київ» на вулицях Філадельфії» – хронологічний та систематичний покажчик змісту літературно-мистецького часопису (а з 1954 року – журналу літератури, науки, мистецтва, критики і суспільного життя) «Київ». Допоміжний апарат – алфавітний покажчик авторів та покажчик імен.

«Київ» – часопис української діаспори, який виходив у Філадельфії з липня 1950 по листопад 1964 року і нараховує 87 номерів (чисел). Засновник і редактор – Богдан Романенчук.

Прикметним є те, що «Київ» став першим найоб'ємнішим літературно-мистецьким журналом у США: переважна більшість номерів нараховує понад 48 сторінок. Тематика публікацій: поезія, проза, переклади, літературна критика, огляди й рецензії, імена і дати, бібліографія та ін.

Серед авторів: Євген Маланюк, Тодось Осмачка, Анатолій Гак, Григорій Лужницький, Святослав Гординський, Іван Коровицький, Остап і Марта Тарнавські, Оксана Керч та ін. Загалом – 390 авторів.

Багато уваги у часописі приділялося письменникам материкової України (Микола Бажан, Іван Драч, Ліна Костенко, Максим Рильський, Юрій Яновський та ін.). Окремо варто виділити шев-

ченківську тематику, адже друкувалися не лише твори Тараса Шевченка, а й висвітлювалася історія їх написання, подавалися дослідження, наукові статті, повідомлення про еміграційні видання, присвячені Шевченку, спогади тощо. Окрім літературних творів, оглядів книжкових новинок, висвітлювалися й літературно-мистецькі події (виставки, творчі вечори тощо), спогади, сторінки щоденників, епістолярій та ін. Особливістю журналу є розділ «Бібліографія», який за обсягом матеріалів переважає будь-яку з інших рубрик, що робить часопис унікальною базою для дослідження діаспорної бібліографістики, яку не знайти в інших періодичних виданнях української еміграції.

«Нові дні» на берегах Онтаріо» – покажчик змісту часопису «Нові дні». Матеріали основної частини покажчика викладено в хронологічній послідовності і супроводжується поясненнями автора. Допоміжний покажчик – іменний. Доцільно було б зробити допоміжний предметний покажчик, оскільки хронологічна побудова ускладнює тематичний пошук інформації.

«Нові дні» – часопис української діаспори з майже півстолітньою історією. Він виходив у Торонто з лютого 1950 року по листопад 1997-го і нараховує 573 номери. Журнал багатоаспектно відображає громадсько-політичне, літературно-мистецьке, культурне, суспільне життя українців усього світу. На його сторінках – тисячі непересічних публікацій письменників, поетів, журналістів, публіцистів, літературознавців, художників, учених, критиків, державних, церковних, громадських та політичних діячів. Серед авторів: Іван Багряний (Лозов'яга), Леся Богуславець (Олескандра Ткач), Мар'ян Дальний (Горгота), митрополит Іларіон (Іван Огієнко), Василь Чапленко, Ганна Черинь (Галина Грибінська), Дмитро Чуб (Нитченко), Юрій Шерех (Шевельов) та ін.

Засновником часопису, носієм ідеї «універсального журналу, який би не належав партіям, відзначався вільністю думки» та головним редактором до 1969 року був Петро Волиняк (Чечет). Після нього редакторами були Дмитро Кислиця (Гевлів) – 1970–1976 рр., Вадим Сварог (Балах) – 1977 р., Мар'ян Дальний (Горгота) – 1978–1997 рр.

«Українські вісті» в Європі й Америці» – ґрунтовне бібліографічне двотомне дослідження матеріалів унікального часопису, в

якому представлено найбільш повну картину життя української діаспори від середини ХХ до початку ХХІ ст. Основна частина покажчика – повний зміст номерів журналу за хронологією. Допоміжний апарат – пояснення скорочень назв установ, об'єднань, періодичних видань, словник криптонімів і псевдонімів, іменний покажчик. Дослідникам також стане в нагоді тритомний систематичний покажчик змісту «Історія української діаспори на сторінках часопису «Українські вісті» (Німеччина, 1945 – США, 2000)» (Київ, 2017).

«Українські вісті» («УВ») – газета з найдовшою історією серед всіх періодичних видань української еміграції після Другої світової війни. Виходила протягом 55 років (з листопада 1945 року по травень 2000-го) у Німеччині (Новий Ульм), а згодом у США (Детройт) і нараховує 3398 номерів (чисел). Започаткована українцями зі східних і центральних українських земель.

На сторінках газети – понад 50 тисяч публікацій (статей, інформаційних заміток, уривків художніх творів, нарисів, спогадів, репортажів тощо) найвідоміших літераторів української діаспори, членів Об'єднання українських письменників «Слово», Мистецького українського руху (МУРу), інших літературних угруповань і тих, хто не належав до жодного з них: Івана Багряного, Юрія Шереха, Василя Барки, Віталія Бендери, Володимира Винниченка, Олекси Гай-Головка, Докії Гуменної, Любові Дражевської, Галини Журби, Ігоря Качуровського, Юрія Клена, Дмитра Нитченка, Михайла Ситника, Василя Чапленка та ін.

Даний часопис є одним з найважливіших серед небагатьох джерел до вивчення теми українських переміщених осіб (Ді-Пі) у Західній Німеччині та Австрії, оскільки створений у таборі для переміщених осіб (м. Новий Ульм) саме свідками і учасниками тих подій (1945–1951).

Ще однією значною темою на сторінках «УВ» є тема волинської літературної еміграції: понад 600 публікацій щонайменше 40 авторів (Улас Самчук, Олег Ольжич, Юрій Косач, Петро Волиняк, Василь Гришко, Леонід Мосендз та ін.).

Чимало публікацій присвячено партійно-політичному життю, історії, шевченкіані, освіті, церковному життю, видавничій діяльності тощо.

Зазначені вище та інші покажчики змісту увійшли до фунда-

ментального чотири томника Сергія Козака «Раритети української діаспори» (Київ, 2017).

Розглянуті покажчики Сергія Козака займають поважне місце серед джерел, що розкривають інформаційний масив еміграційних документів, доносять до нас цілісну картину життя українців поза межами материкової України, дають змогу прослідкувати за розвитком друкованого слова, преси, літератури української діаспори у різних куточках світу, дають змогу ознайомитися з публікаціями відомих авторів. Вони є ваговою базою для дослідження історико-культурної спадщини української еміграції – однієї з найпомітніших у світі.

УДК 014:[050:002.2]

Гришина Тетяна Анатоліївна

Hryshyna Tetiana

молодший науковий співробітник

Junior research fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКАЖЧИКИ ЗМІСТУ
КНИГОЗНАВЧИХ ЧАСОПИСІВ УКРАЇНИ У ФОНДАХ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

**BIBLIOGRAPHIC INDEXES OF THE CONTENTS OF
UKRAINIAN BOOK EDITING MAGAZINES IN THE FUNDS
OF V. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

Розглянуто бібліографічні покажчики змісту часописів, які видавалися у 1917–1943 рр. в Україні та в еміграції.

The bibliographic indexes of the periodicals published in 1917–1943 in Ukraine and on emigration are considered.

Ключові слова: бібліографічні покажчики змісту, М. Грузов, Л. Ільницька, І. Ковальчук, С. Когут, О. Хміль, М. Шудря.

Keywords: bibliographic indexes of the content, M. Hruzov, Y. Ilnytska, H. Kovalchuk, S. Kohut, O. Khmil, M. Shudria.

Українські періодичні видання книгознавчого циклу 20–30-х років ХХ століття досліджують чимало науковців, висвітлюючи історію становлення книжкової справи, бібліотекознавства та бібліографії, культурне і політичне життя тогочасного суспільства у монографіях, статтях, виступах на конференціях, дисертаціях. Особливої уваги заслуговують покажчики змісту книгознавчих часописів, тому що матеріали, вміщені у них, є важливим джерелом для вивчення проблематики того часу, яка актуальна і нині. Вони дають змогу досліднику, не переглядаючи усі номери видання, оперативної віднайти необхідний матеріал.

Бібліографічні покажчики змісту періодичних видань зберігаються переважно у фонді відділу науково-бібліографічної інформації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Серед них важливе місце займають покажчики змісту періодичних видань книгознавчого спрямування.

Одним з перших українських книгознавчих часописів, який видавався у Києві протягом 1917–1920 рр. під редакцією Василя Короліва-Старого, а пізніше Миколи Зерова був часопис «Книгарь: літопис українського письменства».

У 2016 р. науковцями Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (ЛННБ України) Луїзою Ільницькою і Ольгою Хміль підготовлено анований систематичний покажчик змісту «Журнал «Книгарь: літопис українського письменства» (Львів, 2016). У виданні висвітлено історію створення та діяльність часопису, розкрито характер публікацій цього рідкісного видання. Матеріал викладено у шести основних розділах: «Статті», «Критика та бібліографія», «Листування редакції», «Реклама видавництва, книг і періодичних видань», «Книготорговельна реклама», «Оголошення про передплату періодичних видань», які, своєю чергою, діляться на підрозділи. Всього 1285 розписаних за розділами публікацій повного комплексу часопису «Книгарь» за період з 1917 по 1920 р. Подано також перелік роз-

писаних річників журналу «Книгарь» (з вересня 1917 по березень 1920 р.), літературу про журнал «Книгарь». Допоміжний апарат – іменний покажчик.

Першим книгознавчим часописом, який вийшов на західно-українських теренах у 1921 р., був часопис «Книжка: вісник книжкового руху». Видавався він у м. Станіславові (Івано-Франківськ) під редакцією Івана Чепиги. Вісник приділяв увагу питанням книговидання, намагаючись охопити всі країни, де з'являлось українське друковане слово. На його сторінках порушувалися проблеми чистоти української мови, теорії і практики перекладу, історії книги, бібліотечної і бібліографічної справи. В останньому річнику часопису було започатковано додаток «Всеукраїнська бібліографія за 1923 рік» за редакцією Івана Калиновича.

У 2003 р. ЛННБ України видано систематичний покажчик змісту «Книжка» (1921–1923): вісник українського книжкового руху» (укладач Софія Когут. – Львів, 2003). У виданні розкривається видавнича діяльність Івана Чепиги та його наполеглива праця як редактора «Книжки». Зміст публікацій часопису подано у чотирьох розділах: Статті; Рецензії; Хроніка; Бібліографія. Всього до покажчика включено 344 систематизовані за темптично ановані бібліографічні записи. Покажчик доповнено переліком розписаних річників часопису «Книжка» та додатками. Допоміжний апарат – іменний покажчик.

У 1923 р. Українським науковим інститутом книгознавства (УНІК) у Києві започатковується журнал «Бібліологічні вісті». За вісім років існування редакторами журналу були: М. Іванченко, Ю. Меженко, Я. Стешенко, С. Кондра, Т. Алексєєв. Це був єдиний на той час в СРСР науковий журнал практично з усіх галузей книгознавства.

Видання систематичного анованого покажчика змісту журналу «Бібліологічні вісті» (1923–1930) (укладач Галина Ковальчук. – Київ, 1996) стало можливим за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження». У посібнику розкрито весь матеріал журналу, незалежно від обсягу та характеру публікацій, у тому числі інформаційні замітки і короткі повідомлення. У структурі покажчика три розділи: Книговиробництво; Книгоопис; Книгорозповсюдження, які поділяються на підрозділи. Допоміжні покажчи-

ки: іменний, установ та організацій, географічних назв, псевдонімів та криптонімів. Доповнює видання список основної літератури про журнал «Бібліологічні вісті».

Завдяки провідним силам української інтелігенції, яка була змушена покинути Україну після поразки армії Української Народної Республіки, українська книга набула розповсюдження і за межами України. Так, Українським Товариством Прихильників Книги (УТПК) у Празі (Чехословаччина), головою якого обрано Степана Сірополка, у 1927 р. розпочато підготовку періодичного видання «Книголюб». Інформація, вміщена у часописі – це звіти із засідань Товариства, бібліографічні дослідження, розвідки про окремі книжки, відомості про особистості видавців, бібліотекарів, книгознавців.

Дослідницьким центром історії української преси за авторством Михайла Грузова та Миколи Шудрі укладено покажчик змісту часопису «Книголюб» (Прага, 1927–1932 рр.) (Київ, 1996). У виданні висвітлюється діяльність УТПК та редакторів часопису – Степана Сірополка та Йозефа Риби, розкривається зміст публікацій за розділами: Статті з книгознавства, бібліографії та бібліотекознавства; Витяги з рефератів, прочитаних на засіданнях УТПК; Аналітичні огляди; Бібліографія з поля науки й культури; Повідомлення; Нотатки, замітки, спогади; Некрологи; Рецензії на фахові видання; *Miscellanea* (суміш, всяка всячина); *Ucrainica*; Списки членів УТПК в Празі. У додатках подано матеріали до короткого біографічного словника УТПК у Празі (1927–1932). Покажчик надруковано накладом 100 примірників.

Інформування суспільства про твори друку продовжило Українське товариство бібліофілів у Львові. За підтримки Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) у 1937 р. львівські книгознавці заснували місячник «Українська книга». Його редактором став бібліофіл та видавець Євген Юлій Пеленський. Примірники журналу поширювалися, крім України, в Чехословаччині та Австрії. На сторінках видання вміщено розвідки про видатних українських книголюбів, приватні бібліотеки, рідкісні стародруки, інформацію про вітчизняні періодичні видання. Після окупації Західної України у 1939 р. працівники часопису, за умов еміграції (Польща) видали ще два річники критико-бібліографічного видання, позначені роками 1942 і 1943.

Михайлом Грузовим та Миколою Шудрею складено анотований покажчик змісту часопису «Українська книга» (Львів, 1937–1939; Краків; Львів, 1942, 1943), який видрукувано приватним видавництвом «МАГ» накладом 100 примірників (Київ, 1998). У ньому розписано публікації усіх річників часопису за розділами: Історичне книгознавство; Архіварство; Друкарство; Бібліографія; Статистика; Бібліотекознавство; Бібліофільство; Мистецтво книги; 3 життя книгознавчих установ; Хроніка; Редакційні справи. У додатках подано: статтю «Від редакції»; Звідомлення з діяльності Українського товариства бібліофілів у Львові за 1937 рік; Список співробітників «Української книги». Допоміжний покажчик – іменний.

Отже, бібліографічні покажчики, що розкривають зміст періодичних видань книговидавничого циклу, залишаються актуальними, допомагають дослідникам і нині, оскільки мовою бібліографії відображають і вводять до наукового обігу значний фактичний матеріал про суспільно-політичне і культурне життя того часу.

УДК 016:336.71

Головашук Антоніна Михайлівна

Holovashchuk Antonina

молодший науковий співробітник

Junior research fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ЗМІСТУ ЖУРНАЛУ
«ВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ»
ЯК ДЖЕРЕЛО ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ З ПИТАНЬ
БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**

**THE BIBLIOGRAPHIC INDEX OF THE CONTENTS OF
THE JOURNAL «BULLETIN OF THE NATIONAL BANK
OF UKRAINE» AS A SOURCE OF INFORMATION WITH
QUESTIONS OF THE BANKING**

Висвітлюється практичне значення бібліографічного покажчика, що розкриває зміст журналу «Вісник Національного банку України» за

1994–2016 рр. як джерела пошуку інформації з питань банківської справи.

The theses highlight the practical significance of the bibliographic index of the contents of the journal «Bulletin of the National Bank of Ukraine» and outlines sources for finding information on banking issues.

Ключові слова: бібліографічний покажчик змісту, інформація, економіка, банківська справа, Вісник Національного банку України.

Keywords: bibliographic index of content, information, economics, banking, Visnyk Nacionalnogo banku Ukrayiny.

Швидкий пошук необхідної інформації, яку нам пропонує технічний прогрес, потребує сучасної систематизації інтелектуального потенціалу, а отже, професійного підходу до бібліографічного відображення галузевого документального потоку. Останнім часом серед бібліографічних видань помітно збільшилася кількість покажчиків змісту періодики. Ці видання допомагають у пошуку інформації з різноманітних галузей і напрямів знання та є фундаментом для здійснення нових наукових досліджень.

Важливе місце серед них займає покажчик змісту журналу «Вісник Національного банку України» за 1994–2016 роки (Київ, 2017), який на високому професійному рівні підготував відомий український журналіст, краєзнавець, член Національної спілки письменників України Дмитро Крохмалюк. Бібліографічний покажчик вперше подає вичерпну інформацію про періодичне видання за весь період його існування 1994–2016 рр. Книга розкриває глобальні проблеми економіки та максимально інформує читача про публікації з питань банківської справи, фінансово-кредитних відносин, менеджменту, маркетингу, банківського ризику, бухгалтерського обліку, аудиту тощо.

Цікавими, на нашу думку, є певні новації щодо розробленої структури покажчика, яка є логічною і детально розкриває питання з даної теми. Значний інтерес для дослідників та науковців становить зібраний матеріал з питань макроекономіки, де відображено актуальні питання грошово-кредитної політики, платіжного балансу, інвестицій, економічних реформ, економічної безпеки, основних макроекономічних показників розвитку України.

Особливо цінною є інформація стосовно банківської справи, яка подає опис статей і табличних матеріалів про розвиток і функціонування банківської системи України, структуру її активів і пасивів, основні показники діяльності, банківську безпеку, фінансовий стан тощо. Неоціненним на шпальтах цього бібліографічного покажчика є виклад матеріалу про фінансовий ринок, де досліджуються валютний та грошово-кредитний ринки, ринок цінних паперів, проблеми валютно-курсової політики, іпотечного кредитування тощо. Важливим, на нашу думку, є бібліографічний опис статей і актуальних матеріалів про новітні інформаційні технології щодо банківської справи.

Досить широко на сторінках покажчика висвітлюється зовнішньоекономічна банківська діяльність України, її інтеграція до світової системи розрахунків та надання клієнтам повного комплексу послуг у вигляді експортно-імпортних операцій.

Сучасний облік та аудит є важливим складником економічної науки, який забезпечує технологію отримання необхідної інформації про суб'єкти господарювання. Нинішні умови становлення ринкових відносин потребують нових теоретико-методологічних підходів до формування обліково-інформаційних потоків, інформацію про які подано у розділах «Бухгалтерський облік» та «Нагляд, аудит, контроль».

Вкрай необхідною та актуальною для студентів, викладачів, дослідників є зібрана бібліографія статей з питань економічної освіти, адже соціально-економічна сфера життєдіяльності загальносуспільної системи в глобальному інформаційному світі домінує над іншими, що вимагає відповідної орієнтації людини в цивілізаційному та соціокультурному просторі та формування певного рівня економічних знань, цінностей, орієнтирів.

Особливе місце у виданні відведено ілюстрованим нарисам про відомих банкірів та вчених-економістів, зокрема: перших голів Національного банку України Володимира Матвієнка, Вадима Гетьмана, Віктора Ющенка.

Розділ «Нові книги» висвітлює новинки банківської літератури, подає рецензії. Тісно співпрацювали з журналом співробітники Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Анотовані огляди про новинки фінансово-економічної літератури

з фондів найбільшої книгозбірні України у часописі публікували Т. Добко, Т. Зінькова і Н. Зайченко. Ці матеріали знайомлять читачів з актуальною фаховою літературою.

Є значущою і потребує особливої уваги представлена інформація з проблем реклами, оскільки реклама – це динамічна сфера людської діяльності, що швидко трансформується та справедливо визначається як частина загальнолюдської культури. Тому, на нашу думку, зібраний матеріал має велике значення у бібліотечно-інформаційному забезпеченні і обслуговуванні користувачів.

Отже, бібліографічний покажчик змісту журналу «Вісник Національного банку України» за 1994–2016 роки може слугувати взірцем комплексного дослідження змісту періодичного видання, є цінним джерелом пошуку інформації з широкого кола проблем фінансової і банківської справи та є значним внеском у розвиток галузевої бібліографії України.

УДК 016(477)

Радченко Вікторія Юрївна

Radchenko Viktoriya

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Колесніченко Аліна Михайлівна

Kolesnichenko Alina

науковий співробітник

Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**БІБЛІОГРАФІЧНІ ВИДАННЯ ВІДДІЛУ
НАУКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У
СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАУКИ, ОСВІТИ, КУЛЬТУРИ**

BIBLIOGRAPHIC EDITIONS OF DEPARTMENT OF SCIENTIFICALLY-BIBLIOGRAPHIC INFORMATION IN SYSTEM OF INFORMATIVE PROVIDING OF SCIENCE, EDUCATION, CULTURE

Висвітлено роботу відділу науково-бібліографічної інформації Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського з підготовки бібліографічних посібників упродовж 1979–2017 рр.

Work of department of scientifically-bibliographic information of the V. Vernadsky National library of Ukraine on preparation of bibliographic manuals during 1979–2017 is reflected in the article.

Ключові слова: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, відділ науково-бібліографічної інформації, бібліографічні посібники.

Keywords: V. Vernadsky National Library of Ukraine, department of scientifically-bibliographic, bibliographic manuals.

Одним з напрямів діяльності відділу науково-бібліографічної інформації (до 2017 року – відділу довідково-бібліографічного обслуговування) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) є створення бібліографічних посібників, зокрема бібліографічних покажчиків, анотованих каталогів, путівників по фондах тощо, які розкривають і популяризують інформаційні ресурси Бібліотеки.

Бібліографічні посібники складають значну частину наукового доробку співробітників відділу науково-бібліографічної інформації (ВНБІ). Проведений аналіз цього сегмента праць показує, що за період функціонування Відділу як самостійного структурного підрозділу (1979–2017 рр.) було створено біля 40 окремо виданих покажчиків, не враховуючи публікацій у періодичних виданнях, прикнижкової бібліографії та електронних ресурсів. Крім того, у ВНБІ систематично готуються ґрунтовні списки літератури (опубліковані та неопубліковані) за запитами органів державної влади і управління, установ та організацій, окремих користувачів.

Динаміка зростання чисельності бібліографічних видань з 2001 року свідчить про активізацію роботи з підготовки науково-допоміжних покажчиків, їх затребуваність науковцями. Прискорення

цієї діяльності пов'язане з появою електронних інформаційних ресурсів та зміною у зв'язку з цим традиційних бібліотечних та видавничих технологій, які оптимізують роботу з виробництва та розповсюдження вторинної бібліографічної інформації.

Тематика інформаційно-бібліографічної продукції відділу визначається передусім інформаційними запитами користувачів, пріоритетними напрямками наукових досліджень, плановими науковими темами. Деякі бібліографічні проекти Відділу здійснено у співпраці з фахівцями інших установ.

Підготовлену ВНБІ бібліографічну продукцію можна поділити на такі основні групи: тематичні бібліографічні посібники, персональні біобібліографічні покажчики, списки літератури, метабібліографічні посібники.

Серед тематичних (політематичних) бібліографічних посібників варто виділити наступні ґрунтовні праці: «Вістник: місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. 1933–1939 : систематичний покажчик змісту» (Київ; Вашингтон; Нью-Йорк, 2002), підготовлений у співпраці з Богданом Ясінським, який був відповідальним за україніку у Бібліотеці Конгресу США; «Сербські фольклор і література в українських перекладах та дослідженнях : матеріали до бібліографії» (Київ, 2005), підготовлено спільно з відомим сербським літературознавцем, професором Київського національного університету імені Т. Шевченка Деяном Айдачичем; «Українсько-бельгійські літературні зв'язки, 1870–2008 : бібліографічний покажчик» (Київ; Львів, 2010), підготовлений спільно із завідувачем кафедри світової літератури Львівського національного університету ім. Івана Франка професором Яремою Кравцем. Результатом копійної роботи спільно з Інститутом історії НАН України та іншими підрозділами НБУВ стало видання «Схід і Південь України: час, простір, соціум : у 2 т. Т. 2. Матеріали до бібліографії» (Київ, 2016).

За участю співробітників ВНБІ підготовлено два персональні покажчики, присвячені видатним вченим України – Володимирі Івановичу Вернадському («В. І. Вернадський. Вчений. Мислитель. Громадянин : пр. вченого та літ. про нього з фондів Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : бібліогр. покажч.» (Київ, 2003), та Олексію Семеновичу Онищенко («Олексій Семенович Онищенко : матеріали до біобібліографії» (Київ, 2003). Низку

покажчиків присвячено відомим українським бібліотекознавцям і книгознавцям: В. С. Бабичу; Т. І. Ківшар, Г. І. Ковальчук, Т. В. Новальській (підготовлено спільно з колегами інших провідних бібліотек України). Значними за обсягами відібраного матеріалу є також персональна біобібліографія письменниці Зінаїди Павлівни Тулуб (Київ, 2012) та бібліографічний покажчик «Петро Могила (1596–1647)» (Київ, 2003), підготовлений спільно з Національним університетом «Києво-Могилянська академія».

Однією з важливих ділянок роботи Відділу є складання списків літератури за запитамі установ та окремих споживачів. Частина їх залишається складовою Архіву виконаних довідок (неопублікованих бібліографічних посібників), деякі публікуються у періодичних виданнях та у вигляді прикнижкової бібліографії, стають списками використаної літератури до дисертаційних досліджень тощо.

У Відділі як у бібліографуючому структурному підрозділі завжди приділялась увага питанням обліку бібліографічної продукції, поширенню інформації про неопубліковані бібліографічні джерела. Протягом 1980-х років готувався поточний універсальний метабібліографічний посібник – «Інформаційний покажчик бібліографічних праць, виконаних бібліотеками та установами системи АН УРСР», у якому відображалися бібліографічні покажчики, що вийшли з друку, бібліографічні картотеки, бібліографічні списки, підготовлена прикнижкова бібліографія. Його продовженням згодом став «Інформаційний покажчик неопублікованих бібліографічних списків, виконаних бібліотеками науково-дослідних установ НАН України». Нині інформація про найважливіші тематичні списки оперативно оприлюднюється на веб-порталі НБУВ.

Новим явищем у бібліографічній продукції України 90-х років ХХ століття стали машиночитані бібліографічні посібники, які інакше називають базами даних (БД). Для орієнтування в таких бібліографічних джерелах почали створювати покажчики баз даних. Прикладом такого покажчика є анований каталог «Бази даних служби довідково-бібліографічного обслуговування [НБУВ]», підготовлений Т. В. Добко у 1996 р. Цей посібник характеризує різноманітні бази даних локального доступу, у т. ч.

бібліографічні, що були доступні користувачам на той час.

З появою ресурсів віддаленого доступу виникла необхідність їх опису та впорядкування. Так, з метою полегшення пошуку електронних джерел інформації з права, до яких все більш зростає інтерес користувачів, фахівцями ВНБІ було підготовлено галузевий бібліографічний путівник «Держава і право : електронні бібліографічні ресурси» (Київ, 2010), який є частково метабібліографічним.

Заслужують також на увагу два ґрунтовні галузеві ретроспективні метабібліографічні посібники. Анатований каталог «Держава і право. Бібліографічні посібники» (Київ, 2010) описує бібліографічні посібники з питань держави і права, юридичних наук, видані 1831 по 2007 р. в Україні та поза її межами, що зберігаються у фондах НБУВ. У ньому представлено різні за жанрами галузеві та тематичні бібліографічні джерела, опубліковані окремим виданням або окремим додатком, а також деякі праці, значну частину яких становить бібліографія. Особливістю бібліографічної характеристики документів у цьому каталозі є подання змісту або його фрагменту та анотацій. Інше видання – покажчик бібліографічних посібників «Економіка. Економічні науки» (Київ, 2012) – відображає бібліографічні джерела з економіки, що вийшли окремим виданням або окремим додатком з 1858 по 2010 р. і зберігаються у фондах НБУВ. Готується до друку метабібліографічний посібник «Покажчики змісту періодичних видань у фондах НБУВ».

У 2017 р. фахівцями Відділу підготовлено довідник (метабібліографічний посібник), який комплексно описує систему карткових каталогів і картотек НБУВ, основних друкованих каталогів, електронних каталогів і БД, сканованих каталогів.

Отже, співробітники ВНБІ НБУВ вносять вагомий вклад у підготовку різноманітної науково-бібліографічної продукції: галузевих і тематичних бібліографічних та метабібліографічних посібників, персональних покажчиків, списків літератури, а також займаються формуванням баз даних, які оптимізують процеси інформаційного обслуговування користувачів та сприяють підготовці наукових праць.

УДК 016:929:001.8:001.92
Шумілова Анжела Віталіївна
Shumilova Anzhela
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ПЕРСОНАЛЬНІ ПОКАЖЧИКИ
В СИСТЕМІ БІОБІБЛІОГРАФІЇ**

**PERSONAL INDEXES
IN THE BIOBIBLIOGRAPHIC SYSTEM**

Висвітлено особливості персональних покажчиків як наукового продукту та засобу формування позитивного іміджу вченого Національної академії наук України. Наголошено на специфіці структури і змісту персональних покажчиків.

The article contains the peculiarities of bibliographic indexes as a scientific product and the means of forming the positive image of a scientist. The specification of the structure and the content of personal indexes is emphasized.

Ключові слова: біобібліографія, персональні покажчики, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, відділ науково-бібліографічної інформації.

Keywords: biobibliography, personal indexes, National Academy of Sciences of Ukraine, V. Vernadsky National Library of Ukraine, Department of Scientific and Bibliographic Information.

Останнім часом спостерігається стрімкий розвиток біобібліографії. Це вид бібліографії, в якому відображаються біографічні відомості про певного автора (авторів), бібліографічна інформація про його (їхні) твори та літературу про нього (них) або будь-яка частина з вказаної бібліографічної інформації. Різновидом біобібліографії є персональна бібліографія, у якій відображаються біографічні та бібліографічні відомості про одну особу. Персональні та біобібліографічні (загальні) покажчики є вагомим

джерельною базою для осмислення історії розвитку української науки, техніки, культури, адже об'єктивне наукове дослідження неможливе без вивчення життя та діяльності видатних учених, діячів культури та мистецтва.

Особистість науковця, діяча культури відображається, насамперед, у його науковому та творчому доробку: книгах, статтях, патентах, авторських свідоцтвах тощо, а також у спогадах колег та учнів, які продовжили і розвинули його справу. Багатогранна діяльність державних, суспільних діячів, вчених, артистів, письменників, художників та продукти цієї діяльності і є предметом опису персональних покажчиків. Крім того, діяльність осіб пов'язана з певними установами – інститутами, лабораторіями, відділами тощо. Персональні бібліографічні покажчики допомагають зробити узагальнення та висновки про вклад вченого у вітчизняну та світову науку.

У 50–60-і рр. ХХ ст. активізація досліджень з історії, мови, фольклору, літератури, етнографії українського народу сприяла посиленню інтересу до біобібліографії: з'являються персональні покажчики, присвячені життю і творчості Є. Гребінки, Г. Квітки-Основ'яненка, Г. Сковороди та ін. Однією з перших серійних біобібліографій, присвячених провідним діячам науки України, була серія «Вчені Української РСР» започаткована у 1956 р. Центральною науковою бібліотекою АН УРСР (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) за рішенням Президії АН УРСР з метою популяризації досягнень українських науковців та ознайомлення з їхнім життєвим шляхом і науковим доробком. Поява серії стала важливим етапом розвитку персональної бібліографії в Україні. Протягом 1956–1970 рр. було опубліковано 25 її випусків.

Л. Гутник зазначає, що у процесі опрацювання джерельної бази нею було загалом зафіксовано понад 50 бібліографічних серій, у яких виходили персональні покажчики, присвячені діячам науки України ХХ ст. Зокрема, «Біобібліографія науковців НАУ» (Національний авіаційний університет, м. Київ), «Біобібліографія вчених університету» (Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова), «Видатні випускники Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка», «Вчені Тернопільського держав-

ного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського», «Вчені-ювіляри Київського університету ім. Бориса Грінченка», «Корифеї Закарпаття: бібліографія», «Лауреати премії ім. К. І. Рубинського» (Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна), «Майстри бібліотечної справи України», «Мовознавці України», «Письменники – наші земляки» (Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка), «Біобібліографія вчених університету» (Львівський національний університет ім. Івана Франка), «Викладачі НАОМА – ювіляри» (Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури) тощо.

Значний вклад у розвиток біобібліографічних досліджень в Україні вносить НБУВ, яка є науково-методичним центром для бібліотек наукових установ НАН України. Одним із напрямів її роботи є збирання та упорядкування інформації про персональні бібліографічні покажчики. Так, фахівцями Інституту біографічних досліджень НБУВ підготовлено ґрунтовний метабібліографічний посібник «Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013)» (Київ, 2015). Персональні бібліографічні покажчики є вагомою частиною фонду відділу науково-бібліографічної інформації (ВНБІ) НБУВ. Крім того, фахівці ВНБІ беруть участь в укладанні та рецензуванні персональних бібліографічних покажчиків.

Підготовкою бібліографічних видань займаються наукові установи і навчальні заклади, бібліотеки та інститути науково-технічної інформації. Як правило, основними джерелами пошуку літератури для складання персональних покажчиків є особові справи, біографічні та біобібліографічні словники діячів відповідних галузей науки, галузеві та загальні енциклопедії, державні галузеві бібліографічні покажчики (книг, газетних і журнальних статей, рецензій, нотних видань), каталоги та картотеки, бази даних національних, державних наукових універсальних та спеціалізованих бібліотек, архіви. Варто зазначити, що створення якісних повноцінних персональних покажчиків можливо за сприяння самих учених та у співпраці з ними, якщо це можливо.

Важливим питанням є методика підготовки персональних бібліографічних покажчиків. Фахівці працюють над вдосконаленням їхньої структури, визначенням обов'язкових та факультативних елементів, над критеріями відбору та варіантами групування

матеріалу, системою допоміжних покажчиків та додатків тощо.

Підсумовуючи, необхідно підкреслити, що персональні покажчики – один з різновидів біобібліографічних покажчиків, які представляють наукову діяльність та популяризують у суспільстві наукові здобутки, досягнення культури, мистецтва. Персональні покажчики, у яких зафіксовано наукову спадщину українських вчених та творчий доробок діячів культури і мистецтва, дають змогу їх вивчати та об'єктивно оцінювати, полегшують доступ до інформації про особистість. Їх поява є важливою подією як у галузі української бібліографістики, так і в історії вітчизняної науки взагалі. Однак донині немає комплексного узагальненого дослідження, яке б всебічно висвітлювало історію та сучасний стан розвитку персональної бібліографії в Україні, зокрема видань, присвячених діячам науки.

УДК 016 (477). 512.1

Арсеєнко Тетяна Іванівна

Arseienko Tetiana

завідувач відділу

Head of department

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Підвойний Володимир Миколайович

Pidvoynyi Volodymyr

старший науковий співробітник

Senior Researcher Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат філологічних наук

Candidate of Philology

ТЮРКОМОВНІ ДЖЕРЕЛА У ФОНДАХ НБУВ У СВІТЛІ СУЧАСНОГО ІСТОРІОГРАФІЧНОГО ДИСКУРСУ

TURKIC-LANGUAGE RESOURCES IN NBU FUNDS IN THE LIGHT OF MODERN HISTORIOGRAPHIC DISCOURSE

Аналізується тюркомовний бібліотечний ресурс фондів НБУВ у парадигмах релевантності та пертинентності для розвитку та прогнозування стратегій тюркологічного, орієнталістського та загальноісторичного контексту.

The Turkic-language library resource of NBU funds in paradigms of relevance and pertinency for the development and forecasting of strategies of the Turkological, Orientalist, and general historiographical contexts is analyzed.

Ключові слова: бібліографічний покажчик, Тюркський світ, наукова комунікація.

Keywords: bibliographic index, Turkic World, scientific communication.

Ретроспекція досвіду міжнародного контактування України з країнами тюркського світу, що має кількасотлітню традицію, позначена актуальністю і науковою новизною для проблематизації та дескрипції теоретичних узагальнень у бібліотекознавстві. Детермінація синусоїдальних відхилень і фактографічних похибок, що спричинені багатовекторністю дискурсу зазначеного формату, верифікація основних тенденцій процесу міждержавного діалогу, крос-культурного обміну цілком можливі на рівні узагальнених бібліографічних даних. Інформаційні технології, що використовуються у сучасному гібридизованому інформаційному середовищі та новітній науковій бібліографії, профілюються на загальну методiku визначення векторів контактування. Експериментальна концепція відокремлення тюркомовного сегментного мегатопіку, створення на його основі вузькопрофільного тематичного контенту мотивується удосконаленням методики бібліографічного інструментарію, адже сучасна бібліографічна продукція має відповідати вимогам розвитку наукового пізнання.

Уведення до наукового обігу поняття «Тюркомовний джерелознавчий комплекс» (ТДК) уможливить розширення можливо-

стей довідково-пошукової апаратної мережі для вузькоспеціалізованого галузевого бібліографічного сервісу – історії країн Азії, загального сходознавства, тюркології та її субпідрозділів – азербайджаністики, гагаузнавства, кримотатарознавства, туркменознавства, тощо.

Категорія релевантності профілюється на весь масив корпусу ТДК на рівні функціонально-генетичного підходу до визначення структури об'єкту наукового пошуку. Наукове значення детермінації зазначеного типу джерел та його уведення до наукового обігу сприятиме створенню дослідницької платформи для реалізації наукових інтенцій, коригування вузлових інформаційних каналів, що обслуговують сучасну тюркологічну думку в Україні. Теоретичні преференції дескриптивних практик спрямовані на формування тюркомовного інформаційного ресурсу.

Аналітико-синтетичні стратегії бібліографічної дескрипції ТДК мають здійснюватися у площині тотального масштабування та селекції релевантної інформації (архівні фонди НБУВ, особові архівні фонди Інституту рукопису, колекції тощо). Дискретна форма функціонування ТДК детермінується неоднорідністю інформаційного корпусу і потребою експлікації релевантної матеріально-документальної бази. Тому бібліографічне виявлення змістових частин ТДК у фондах НБУВ профілюється на перманентну сегментацію (тематичну і субкатегоріальну) інформаційного потоку з метою його подальшого бібліографічного опрацювання і деталізованої локації відповідно до інформаційних кластерів загальної тематики.

Тематичними та змістовими критеріями бібліографічної вибірки для маркування ТДК є:

- галузь знання (історія, лінгвістика, релігієзнавство, міжнародні відносини);
- наукова та художня (для творів художньої літератури) цінність;
- відповідність документа загальній концепції БП.

Сегментами ТДК (на основі просторово-часового рівня документування інформації) детермінуємо: архівні документи, тематика яких зорієнтована на висвітлення українсько-тюркських по-

ліпрофільних контактів, наукова періодика, історичні матеріали, присвячені проблематиці тюркських народів України – гагаузів, караїмів, кримських татар, ногайців.

Дескриптивні механізми опрацювання ТДК передбачають тотальну графологічну експертизу. Прогнозується, що шрифтова база ТДК є неоднорідною (документи, написані османською мовою, кириличні тексти, твори на основі латинської графіки, турецький текстовий корпус на основі грецької графіки) і потребує теоретичної і практичної експлікації у соціолінгвістичному вимірі. Шрифтова поліфункціональність ТДК детермінує розробку спеціальних методик каліграфічної ідентифікації документів.

Важливе значення для детермінації окресленого контенту має експлікація османомовних джерел (фірмани османських султанів Османа, Мустафи, Ахмеда II, ярлики кримських ханів Менглі-Гірея, Мухаммада-Гірея, Саадат-Гірея, Арслан-Гірея; художні тексти, лексикографічні посібники, науково-популярна література з колекції Агатангела Кримського). Мотиваційною основою опису сегментів ТДК має стати саме етнокультурний підхід. Історичне висвітлення проблематики гіпотетично присутнє у писемних джерелах караїмською мовою, часткова її реалізація експлікується на масиви художньої літератури гагаузів, функціонально-стилістично різномірні артефакти кримськотатарською мовою (кирилична і латинська графічна основа).

Перспективним вбачається квантитативне дослідження усього масиву ТДК фондів НБУВ, отримання на цій основі розрахунків показників перспективності корпусних досліджень та створення на матеріалах практичних узагальнень спеціалізованих антологій, підручників, довідників та бібліографічних покажчиків.

Детермінація матеріалів ТДК надає можливості деталізувати специфіку тексту у синхронії та діахронії, проаналізувати його динаміку і синергетичні параметри, створювати електронні портали та інтерактивні локації з означеної тематики.

УДК УДК 016 (477). 512.1

Підвойний Володимир Миколайович
Pidvoynyi Volodymyr

старший науковий співробітник

Senior Researcher Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат філологічних наук

Candidate of Philology

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПРОЕКТ «УКРАЇНА – ТЮРКСЬКИЙ СВІТ»: ДЕТЕРМІНАЦІЯ, НАУКОВИЙ КОНТЕКСТ

BIBLIOGRAPHIC PROJECT «UKRAINE - TURKIC WORLD»: DETERMINATION, SCIENTIFIC CONTEXT

У доповіді аналізуються системно-організаційні параметри поліпрофільного бібліографічного проекту «Україна – Тюркський світ», обґрунтовується його значення для розвитку історичного та сходознавчого дискурсу України.

The paper analyzes the system-organizational parameters of the polyprofile bibliographic project “Ukraine - Turkic World”, substantiates its importance for the development of historical and oriental discourse of Ukraine.

Ключові слова: бібліографічний покажчик, Тюркський світ, наукова комунікація.

Keywords: bibliographic index, Turkic World, scientific communication.

Детермінація нових підходів до визначення функцій бібліографічних покажчиків (БП) відбувається на фоні загальної тенденції до деформування традиційної книжкової культури, переходу до нових форм соціально-наукової комунікації (Г. Швецова-Водка), стандартизації новітнього інформаційного середовища, кодифікації нової довідкової парадигми. Попри усі можливі інноваційні процеси інформативного забезпечення БП в умовах сьогодення залишається важливим чинником когнітивної структуризації інформаційних потоків, надійним ресурсом продукування метаінфор-

маційних блоків, що уможливають експлікацію інтеграційних / дезінтеграційних процесів у межах інформаційного простору соціуму. У сучасному інфопросторі БП виконує функцію важливого інструмента для реалізації стратегій «міжгалузевих і комплексних проблем» (Т. Добко), а поєднуючи реферативну і прагматичну складову, набуває модусних ознак для реалізації прогностичних теорій і результатування наукового дискурсу (в його дескриптивно-аналітичному форматі). БП детермінуємо проміжною ланкою у парадигмі ДОКУМЕНТ ↔ СПОЖИВАЧ, маркером якості інформаційного обслуговування (ІО) споживачів бібліотечних ресурсів.

Пропонований БП «Україна – Тюркський світ» має на меті розкрити увесь спектр відносин України з країнами Тюркського світу (Туреччиною, Азербайджаном, Казахстаном, Узбекистаном, Киргизстаном та Туркменістаном) на рівні пошуково-аналітичних узагальнень. Використання методики дослідження теорії нечітких множин профілює пропонований показник на статус ресурсної бази для експлікації різнопланових відносин між країнами, визначення рівня амбівалентності / конгруентності у процесах міждержавних зв'язків. Амбівалентні (діагональні) пошукові стратегії уможливають аналітичні оцінки, створять платформу для визначення рівня опрацювання проблеми у полівекторному плані. Споживачами узагальненої, тематично детермінованої бібліографії визначаються науковці-сходознавці, студенти історичних та тюркологічних відділень українських і зарубіжних університетів.

Нова «філософія» БП дозволяє розглядати його як інноваційну матрицю інформаційного забезпечення наукових студій узагальнюючого характеру, яка здатна створити умови для уникнення інформаційно-дискурсивних бар'єрів (змістових, просторових, мовних), покращення ІО, стимулювання порівняльних досліджень.

Стилістика пропонованого проекту передбачає бібліографічне дослідження провідної тематики в гетерогенному культурно-територіальному просторі – країни Середньої Азії (для порівняння – арабський / мусульманський світ, Африка, Європа, країни Далекого Сходу).

Дескрипторами пошуку (тематичні блоки, інформаційні сегменти) є дипломатичні, історичні, культурні та економічні зв'язки між Україною та конкретним суб'єктом міжнародної діяльності.

Об'єктами бібліографічного опису (БО) є книжкові видання, різнопланові документальні артефакти (архівні, картографічні),

статті з періодичних видань, тематика яких орієнтована на діагональне (конгруентне, обопільне) дослідження бібліографічного ресурсу країн.

Структурно-сміслові ознаки БП «Україна – Тюркський світ» визначаються: фактором наукової релевантності; соціальним (науковим, загальноісторичним) призначенням; тематико-галузевим форматом; історичним чинником; фактором локації об'єктів БО; етапністю експлікації інформації.

Прогнозується гетерофонна фактура інформації БП «Україна – Тюркський світ». Компаративний аналіз тематики сприятиме демаркації важливих топіків соціально-економічного та культурно-історичного дискурсу, а БП набуде модусних характеристик інформаційно-комунікативного маркера контактів між народами, внеском у розробку теоретичних основ метатеорії міжнародних відносин у парадигмі «Україна – Тюркський світ» та важливим бібліографічним ресурсом із забезпечення інформаційних потреб користувачів.

УДК 004.65:050-028.42(477)

Жабін Андрій Олександрович

Zhabin Andrii

молодший науковий співробітник

Junior research fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

УКРАЇНА У БІБЛІОМЕТРИЧНИХ СИСТЕМАХ SCOPUS TA WEB OF SCIENCE

UKRAINE IN BIBLIOMETRIC SYSTEMS SCOPUS AND WEB OF SCIENCE

Висвітлено історію формування та сучасний стан бібліометричних систем Scopus та Web of Science. Дослідження охоплює стан та перспективи українських фахових видань у ракурсі міжнародних електронних баз даних.

The present article deals with history of formation and current state of bibliometric systems Scopus and Web of Science. The research covers current state and perspective of Ukrainian science journals in context of international electronic databases.

Ключові слова: Україна, наукові фахові видання, Scopus, Web of Science, SJR.

Keywords: Ukraine, science journals, Scopus, Web of Science, SJR.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної науки приділяється все більше уваги включенню українських фахових видань до міжнародних баз даних, перш за все Scopus та Web of Science (WoS). Більше того, в перспективі це може стати необхідною вимогою стандартизації української наукової періодики.

Хоча включення українських періодичних видань до баз Scopus та WoS триває вже не одне десятиліття, саме в останні роки це питання стало набувати «стратегічного» характеру, а водночас й впровадження відповідних міжнародних нормативів та стандартів (DOI, ORCID тощо).

Web of Science та Scopus є найавторитетнішими бібліометричними базами даних з тем наукових досліджень різних галузей науки та зазвичай використовуються фахівцями для пошуку необхідних документів. Протягом багатьох років дослідження українських вчених фіксуються цими бібліометричними системами. Вони постійно розвиваються, а також вже традиційно передплачуються відповідними міністерствами і відомствами України, окремими інституціями. Все це робить актуальними дослідження української науки в даних системах.

Історія концепції сучасного індексу цитування бере початок у 1950-х роках, коли у США значно зросли витрати на наукову діяльність, що викликало так званий «інформаційний вибух» у науці. Зростаючі обсяги наукових робіт уповільнювали можливість їх фізичного охоплення вченими, звідки і виникла гостра потреба у їх якісній оцінці. Ідея, що лягла в основу концепції, була досить простою: цінність інформації визначалась тими, хто її використовує.

У 1960-му році молодий американський дослідник-бібліотекознавець Юджин Гарфілд засновує Інститут наукової інформації

(Institute for Scientific Information, ISI) у м. Філадельфія (варто зазначити, що організація вже працювала з 1956 році як Eugene Garfield Associates). ISI упродовж наступних десятиліть активно займався розвитком як самої концепції, так і виданням тематичних періодичних покажчиків цитувань наукових праць, таких як «Social Sciences Citation Index», «Arts and Humanities Citation Index» тощо.

У 1980-х р. виходять перші бази даних на CD-ROM носіях, а у 1997 році ISI запускає Інтернет версію власних видань, нині відому під загальною платформою «Web of Science».

Scopus, що був запусканий компанією Elsevier у листопаді 2004 року, відразу привернув значну увагу до себе, адже він виступив як основний конкурент WoS, значним чином завдяки вбудованій функції відслідковування цитувань. Scopus був створений за допомогою записів, отриманих з баз даних Elsevier, таких як Geobase, Biobase, Embase та ін. Ці дані і були доповнені інформацією про цитування. Варто зазначити, що Scopus, на відміну від WoS, багато років мав досить скромну базу цитувань, строго обмежену матеріалами, випущеними після 1995 року. У 2014 р. база цитувань була значно розширена і охопила 8 млн. публікацій, починаючи з 1970 року.

Хоча обидві бібліографічні бази є міжнародними, але історично склалося, що Scopus, який є продуктом голландської компанії, значною мірою орієнтується на європейські видання, а WoS, відповідно, на американські видання.

У 2017 році WoS та Scopus охоплювали приблизно 16 та 27 тис. журналів відповідно і певним чином перекривали один одного (з них приблизно 13 тис. спільних видань).

На початку 2018 року 59 та 57 українських видань вже були включені до Scopus та WoS, однак лише 25 з них були одночасно в обох базах.

Значна частина провідних вищих навчальних закладів України (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара тощо) представлені лише у WoS. А серед академічних інститутів прослідковується більш широке представлення у базах Scopus.

Варто зазначити, що далеко не завжди в українських дослідників є доступ до даних баз даних і деякі матеріали (наприклад статистичні) можливо отримати з інших платформ, які співпрацюють з ними та надають своїм користувачам відкритий доступ до власних ресурсів. Один з найбільш яскравих прикладів — Scimago Journal & Country Rank portal (SJR). Даний веб-ресурс включає наукові індикатори журналів та країн, отримані із бази Scopus. SJR фактично є рейтинговим порталом, що дає змогу охопити світовий науковий простір. SJR включає статистичні дані Scopus за останні 20 років у різних вимірах (починаючи від окремого журналу і закінчуючи цілими країнами) та форматах (графіки, гістограми, таблиці тощо).

Цікавим елементом SJR є можливість прослідкувати країну походження публікацій і журналів, і даний матеріал є корисним показником для українського дослідника, адже дає змогу виявляти, у яких міжнародних журналах найчастіше публікуються результати досліджень наших співвітчизників.

Україна вже має багаторічну історію присутності власних фахових видань у сучасних базах Scopus та WoS, але це тільки початок, адже переважну більшість українських видань поки що не представлено на міжнародному рівні. Хоча певні міжнародні бази є більші за інші, вибір лише окремих з них для представлення українських наукових здобутків буде менш ефективним, ніж «диверсифікація» присутності у багаторічній перспективі, яка дозволяє охопити якомога більшу цільову аудиторію. У контексті сучасного розвитку науки України стає зрозумілою неминучість посилення міжнародних інтеграційних процесів.

УДК 930.253:94(436) „19“

Безпала Галина Іванівна,

молодший науковий співробітник НБУВ

Bezcala Halyna,

Junior Researcher

НБУВ

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

**АРХІВ ДОКУМЕНТІВ АВСТРІЙСЬКОГО ОПОРУ –
ДОСЛІДЧО-ДОКУМЕНТАЦІЙНИЙ
І ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЦЕНТР ВІДНЯ**

**ARCHIVE OF DOCUMENTS OF AUSTRIAN
RESISTANCE – RESEARCH DOCUMENTARY
AND INFORMATION CENTRE OF VIENNA**

Розглянуто історію створення Архіву документів австрійського опору, наголошено на основних темах досліджень Архіву, їх актуальності в нинішній історії Австрії. Розглянуто колекції Архіву, висвітлено результати діяльності Архіву.

The paper focuses on the history of establishing of the Documentation Centre of Austrian Resistance (Archive). Basic topics of research conducted by the Archive, their relevance in the current history of Austria are under consideration. Description of Archive's collections are presented. Results of Archive activities are discussed.

Ключові слова: архів, австрійський опір, переслідування, вигнання, нацистські злочини, правий екстремізм, реституція, репарація, колекції, публікації.

Keywords: archive, resistance, persecution, exile, Nazi crimes, right-wing extremism, restitution, reparation, collections, publications.

Ідея створення Архіву документів австрійського руху Опору (нині – Архів документів австрійського Опору (DÖW – das Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes) (далі Архів) виникла набагато раніше до його заснування. Спочатку це було приватне об'єднання борців Опору та жертв нацизму, створене у лютому 1963 року з групою австрійських істориків, серед яких – Людвіг Франц Йєдлік, Джонні Мозер, Герберт Штайнер, та юристів – Августа Марії Кноля, Людвіга Сосвінського.

Тривалий час частина документів часів націонал-соціалізму зберігалися в австрійських архівах. Суспільства не знало, в якій мірі такі документи є доступними. У грудні 1958 року Президією Федерального союзу борців Опору і жертв фашизму була прийнята резолюція про оприлюднення “Історії австрійського руху Опору” (“Geschichte der österreichischen ”Widerstandsbewegung”). Згодом група з 14 осіб розпочала збирати і каталогізувати документи. Координатором проекту став колишній федеральний секретар Спілки вільної австрійської молоді (Freie Österreichische Jugend) Герберт Штайнер. Рівень важливості деяких документів був настільки високим, що Президією Федерального союзу борців Опору і жертв фашизму обговорювалося питання про збереження цих документів в одному із швейцарських банків і можливість працювати лиш з їх мікрофільмовими копіями. Тільки в 1983 році на базі приватного об’єднання виникла інституція, яка фінансово підтримується Республікою Австрія (Міністерством науки) та містом Відень. З травня 2014 року Архів очолює історик і журналіст Герхард Баумгартнер.

Це ресурсний центр, який збирає, дає наукову оцінку, зберігає тематично релевантні джерела, веде консультаційну та консалтингову роботу для студентів та журналістів, активну інформаційну роботу через виставки на теми, дотичні до справ, пов’язаних з націонал-соціалістичним періодом у Австрії, через книжкові публікації та в Інтернеті.

До спеціальних колекцій Архіву належать: фотографії (понад 42 000), включаючи австрійську частину колекції фотографа Фрідріха Йозефа Марії Резе, яка вважалася втраченою, задокументовані усні історії, колекція плакатів (приблизно 3500), іспанський архів (австрійці у громадянській війні в Іспанії), жінки концентраційного табору Равенбрюк, колекція правого екстремізму (журнали, публікації, газетні вирізки), мікрофільми тощо.

Близько чверті документів, що зберігаються в Архіві – це оригінали, датовані 1934–1945 рр., а також документи післявоєнного періоду. Більшість з них є унікальними і з міркувань збереження є доступними для користувачів лише у вигляді копій (здебільшого вже оцифрованих). Оригінальні документи – подарунки або пожертвування Архіву, переважно від приватних осіб. Фонд

оригіналів налічує близько 13 тис. персональних документів членів Федерального союзу борців Опору і жертв фашизму. Завдяки копіям документів Архів має змогу повніше і оперативніше задовольняти інформаційні запити користувачів ніж оригінали, що зберігаються в державних архівах.

Запроваджений у 1961/1962 рр., удосконалений у 1970-х рр. спосіб зберігання документів та їх копій у конвертах з шифрами за системою Numerus Currens використовується і сьогодні. Фонд Архіву каталогізований. З кінця 1980-х років існує електронний каталог, який майже повністю відображає ретроспективні фонди. Бібліотека Архіву – це довідково-інформаційний центр з понад 50 000 найменуваннями, а також періодичними виданнями (350).

Результатом роботи Архіву є колекція «Опір та переслідування» в австрійських Землях, яка в цілому налічує 13 томів (Відень, Бургенланд, Верхня Австрія, Тіроль, Нижня Австрія, Зальцбург), колекція «Усна історія», яка налічує понад 2800 касет із понад 1000 інтерв'ю, чотири томи публікацій («Про робочий рух», «Католицький концтабір», «Євреї» та «Каринтійські словенці»). Лише колекція «Опір і переслідування у Відні» нараховує три томи. Під час її створення було переглянуто велику кількість документів, зокрема 2800 актів Спеціального Сенату Вищого земельного суду Відня 1938–1945 рр., близько 10000 документів Земельного кримінального суду Відня 1934–1945 рр. (включаючи усі збережені документи спеціального нацистського суду) і більше 10 000 документів про допомогу жертвам Відня. Дві найпотужніші колекції – це копії документів жертв Відня, що включають інформацію про близько 10 000 осіб (які вижили або є нащадками репресованих) та копії документів судових справ (понад 500) Народного суду Відня 1945–1955 рр, лєвова частина з яких – це процеси проти офіцерів Гестапо.

Усвідомлення того, що євреї на сьогодні є найбільшою групою жертв, а Голокост – організованим масовим вбивством – втілюється у створенні «Поіменного списку жертв Голокосту в Австрії» («*Namentliche Erfassung der österreichischen Holocaustopfer*»). Колекція юдаїки складає 2500 томів.

Дослідження долі понад 130 000 осіб, вигнаних у 1938 р. з Австрії є частиною сфери відповідальності Архіву від самого по-

чатку його існування. Починаючи з 1984 року Архів публікує у серії «*Österreicher im Exil*» матеріали про австрійське вигнання у Франції, Бельгії, Іспанії, Британії, Сполучених Штатах, СРСР та Мексиці.

У 1979 р. у співпраці з австрійськими університетами вперше вийшла публікація “Правий екстремізм в Австрії після 1945 року” („*Rechtsextremismus in Österreich nach 1945*“, яка пережила п’ять видань (останнє у 1981 р.). У 1993 році вийшов у світ повністю перероблений «Довідник з проблем правого екстремізму в Австрії».

У фокусі досліджень Архіву також питання історичного ревізіонізму. У зв’язку з неонацистською пропагандою історії Архів неодноразово впливав на посилення чинного законодавства у питанні кримінального переслідування нацистських правопорушень. Зусилля Архіву були значною мірою

СЕМІНАР
ДОКУМЕНТАЛЬНІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ФОНДИ:
ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ МІСЦЬ ЗБЕРІГАННЯ,
ФОРМУВАННЯ, ВИКОРИСТАННЯ

УДК 930.25:061.12(477)

Яременко Лідія Миколаївна

Yaremenko Lidia

директор Інституту архівознавства

Director of the Institute of Archival Studies

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

Старовойт Світлана Володимирівна

Starovoit Svitlana

завідувач відділу археографії Інституту архівознавства

Head of the Department of archeography at the Institute of Archival Studies

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

ІНСТИТУТ АРХІВОЗНАВСТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО:
50 РОКІВ НА ЧОЛІ АРХІВНОЇ СПРАВИ В НАН УКРАЇНИ

THE INSTITUTE OF ARCHIVAL STUDIES OF V.
VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE:
50 YEARS ON THE ARCHIVAL CASE AT NAS OF UKRAINE

Висвітлено роль Інституту архівознавства НБУВ у формуванні архівного фонду Національної академії наук України; окреслено здобутки та перспективні напрями діяльності інституту.

The role of the Institute of Archival Studies of NBUV in forming the archival fund of the National Academy of Sciences of Ukraine is highlighted; outlined the achievements and perspective directions of the Institute's activities.

Ключові слова: архівний фонд, документ, Інститут архівознавства, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна академія наук України.

Keywords: archival fund, document, Institute of Archival Studies, V. Vernadsky National Library of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine.

Столітня діяльність Національної академії наук України знайшла своє відображення у значущому комплексі архівних документів. Становлення процесу формування архівного фонду НАН України відбувалося фактично із початкового етапу її діяльності. Станом на першу половину 1920-х рр. документально підтверджуються факти наявності в установах ВУАН посад діловодів. Проте посада архіваріуса згадується тільки у штатах наукової канцелярії ВУАН із наступними заувагами про відсутність кімнати для зберігання архівних документів, посади завідувача архіву, але наявності «наукового, організаційного та адміністративного» архіву [1, с. 117, 118].

Перший офіційно засвідчений контакт керівництва Академії з окружним відділом Головного архівного управління у справі впорядкування діловодних документів її установ відбувся у березні 1929 р. [2, с. 372], за результатами якого Президія ВУАН прийняла низку рішень, спрямованих на уніфікацію процесів діловодства і затвердження у листопаді 1929 р. порядку зберігання у ВУАН архівних документів [2, с. 377, 387, 388, 392]. Після розпочатого упорядкування академічної системи діловодства та інституціональної трансформації структури АН у 1933–1934 рр. утворився великий комплекс документів академічного архіву, переданий протягом 1930–1937 рр., під загрозою його розпорошення між державними архівами, до нинішнього Інституту рукопису НБУВ [3, с. 35, 428, 450]. Саме у цей період була висловлена думка й щодо утворення у ВУАН структурного підрозділу для дослідження теоретичних питань архівознавства [2, с. 270].

Наприкінці 1930-х рр. викристалізувалося рішення щодо ство-

рення загального академічного архіву як державної архівної установи, яка б поєднувала у своїй діяльності як функції методичного керівництва процесами діловодства та акумулювання заархівованої діловодної документації, так і функцію концентрації рукописів давньої письменності, архівів і рукописів вчених, літераторів, громадсько-політичних і культурних діячів [4, с. 545–546]. Однак задуманий проект не був втілений через початок Другої світової війни. Повернулися до нього у 1945 р., коли розробку проекту академічного архіву при Бібліотеці АН УРСР було доручено академіку М. В. Птусі [5, с. 172], проте знов без очікуваних результатів. Так, станом на 1951 р. у Довіднику АН УРСР бачимо лише посаду завідуючого архівом у складі канцелярії Президії АН УРСР [6, с. 136]. Орієнтуючись на сьогодні, можемо стверджувати, що в даному випадку мова йшла виключно про архівний підрозділ у складі апарату Президії АН УРСР, відомий зараз як її архів. Питання доцільності створення в АН УРСР центрального наукового архіву наступного разу постало у грудні 1954 р., коли головному вченому секретарю Президії АН УРСР О. Н. Щербаню доручили з'ясувати в АН СРСР питання про напрями роботи академічного архіву і накреслили шляхи формування фондів майбутньої установи: документи науково-дослідних установ, методичний контроль за роботою архіву Кримського філіалу АН УРСР і архівів установ, особові документи вчених [7, с. 409].

Суттєві зміни у формуванні архівної системи Академії відбулися лише у 1968 р. після створення за постановою Президії АН УРСР Центрального наукового архіву АН УРСР [8], який після ряду структурних трансформацій функціонує сьогодні як Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ). Він був створений щоб забезпечити збирання і зберігання архівних документів з науково-дослідної та науково-організаційної діяльності академічних установ та особових архівних фондів видатних учених, документи яких мають значення для вивчення історії української науки, техніки і культури, як самостійний структурний підрозділ при Центральній науковій бібліотеці АН УРСР (нині НБУВ) і підпорядкований головному вченому секретарю Президії АН УРСР. І сьогодні він є головним архівним підрозділом у системі НАН

України з питань формування, обліку, зберігання і використання документів архівного фонду НАН України.

Упродовж 1993–2017 рр. з метою унормування діяльності архівних та діловодних підрозділів установ НАН України, питань комплектування, формування, обліку і використання архівних фондів різного походження в ІА НБУВ було розроблено та впроваджено у практику роботи низку важливих нормативних та методичних документів. Станом на початок 2018 р. у фондах ІА НБУВ нараховувалося 442 фонди документів особового походження та 17 фондів документів установ НАН України.

Із переформатуванням у 1989 р. діяльності ІА НБУВ у бік всебічного наукового дослідження інформаційної складової документів архівного фонду НАН України, функція забезпечення використання комплексу документів з академічного архівного фонду реалізується не тільки у традиційному форматі через надання документів дослідникам у читальних залах, але й має результатом широко відому серію опублікованих збірників документів «Історія Національної академії наук України» та матеріалів до них у вигляді індивідуальних наукових розробок співробітників інституту.

На жаль, протягом 50 років свого існування ІА НБУВ так і не був забезпечений спеціальним окремим загальноакадемічним архівосховищем, і тому документація Президії та установ НАН України до цього часу зберігається в їхніх архівах, з порушенням відповідних юридичних норм щодо строків і місць зберігання документів Національного архівного фонду.

У площині перспективного розвитку архівної системи НАН України і її документного комплексу сьогодні ІА НБУВ має два магістральні напрями: удосконалення організаційно-структурних засад та укомплектування кадрового складу; активне впровадження інформаційних технологій з метою входження архівної спадщини української науки до світового електронного інформаційного простору.

У сучасному світі архівам належить не тільки меморіальна функція збирання і зберігання документальної спадщини, але й створення на їх основі, в нашому випадку на основі документів архівного фонду НАН України, нових інформаційних ресурсів традиційної та електронної форм. Цей вкрай актуальний на сучасно-

му етапі напрям, що водночас сприяє і збереженню національної наукової спадщини, і швидкому її введенню до соціокультурного простору та розповсюдженню знань про архів української науки, і формуванню загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів, на сьогодні є одним із пріоритетних в діяльності ІА НБУВ.

Список використаних джерел

1. Історія Національної академії наук України. 1924–1928 : док. і мат-ли. Київ, 1998.
2. Історія Національної академії наук України. 1929–1933 : док. і мат-ли. Київ, 1998.
3. Історія Національної академії наук України. 1934–1937 : док. і мат-ли. Київ, 2003.
4. Історія Національної академії наук України. 1938–1941 : док. і мат-ли. Київ, 2007.
5. Історія Національної академії наук України. 1941–1945 Ч. 2 : додатки. Київ, 2008.
6. Довідник Академії наук Української РСР на 1951 р. Київ, 1951.
7. Історія Національної академії наук України. 1951–1955 Ч. 2 : додатки. Київ, 2012.
8. ІА НБУВ. Ф. 277. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1.

УДК 025.171:027.54(477-25)НБУВ“1941/1943”-05

Зубкова Наталія Михайлівна

Zubkova Nataliia

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

Степченко Ольга Петрівна

Stepchenko Olha

в. о. директора Інституту рукопису

Acting Director of the Institute of Manuscript

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

**РУКОПИСНІ ФОНДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО В ПЕРІОД ДРУГОЇ
СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ПОДІЇ ТА ОСОБИ (ДО 100-РІЧЧЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)**

**MANUSCRIPT FUNDS OF V. I. VERNADSKY NATIONAL
LIBRARY OF UKRAINE IN THE PERIOD OF THE SECOND
WORLD WAR: EVENTS AND PERSONALITIES
(TO THE 100TH ANNIVERSARY OF V. I. VERNADSKY
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE)**

Висвітлено події Другої світової війни в контексті евакуації рукописних фондів НБУВ (тоді Бібліотеки Академії наук УРСР) до Уфи; визначено роль М. В. Геппенера та О. А. Назаревського в збереженні рукописних фондів, що залишалися в Києві у 1941–1943 рр.

The events of the 2nd World War within the context of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine manuscript funds evacuation (then the Library of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR) to Ufa are covered; the role of M. V. Heppener and O. A. Nazarevskiyi in the preservation of the manuscript funds, which remained in Kyiv in 1941–1943, is defined.

Ключові слова: Друга світова війна, рукописні фонди, М. В. Геппенер, О. А. Назаревського.

Keywords: 2nd World War, manuscript funds, M. V. Heppener, O. A. Nazarevskiyi.

З початком війни ЦК ВКП(б) та Рада Народних Комісарів СРСР 27 червня 1941 р. прийняли постанову про перебазування на Схід Радянського Союзу промислових та сільськогосподарських підприємств, запасів сировини, продовольства, евакуацію установ та населення. Згідно з цією постановою директивні органи УРСР приймають рішення про евакуацію Академії наук у тил.

Для вирішення проблеми евакуації фондів Бібліотеки Президія АН УРСР створює спеціальну комісію у складі членів-кореспондентів АН УРСР С. І. Маслової та П. М. Попова, директора Бібліотеки (на той час ним був В. М. Іванушкін), провідних фахівців відділів. Наприкінці червня ВБУ починає підготовку до евакуації

і визначає пріоритети стосовно відбирання найцінніших фондів, що становили наукове та культурне надбання не лише України, але й усього світу. Передусім було вирішено вивезти рукописи класиків української літератури та мистецтва, а також стародруки.

Фонди відправлялися в кілька етапів. Перший транспорт (8 скринь) з рукописними колекціями дореволюційних установ, колекцією «гоголіана» та найціннішими манускриптами, що зберігалися у відділі рукописів, був відправлений у 10-х числах липня баржею до Дніпропетровська, а потім у відкритому товарному вагоні залізницею через Північний Кавказ та Сталінград до Уфи [1]. Другий транспорт (53 скрині) з рукописами українських класиків, музичними матеріалами з колекції Розумовських, стародруками, газетними фондами та матеріалами кабінету революційної преси відходив до Уфи 19 липня 1941 р. Третій (252 скрині) – з рукописними колекційними книгами з бібліотеки Києво-Печерської лаври, Ніжинського ліцею, Церковно-археологічного музею Київської духовної академії та особистими архівами П. Г. Житецького і О. М. Лазаревського було вивезено 26 липня 1941 р. в супроводі тодішнього завідувача відділу рукописів М. М. Городкова.

В евакуації відділ не функціонував. Від 15 серпня 1941 р. розпочалася перша перевірка рукописного фонду Бібліотеки, що прибув до Уфи, яка продовжувалася до 15 жовтня і показала, що до евакуації надійшло 320 скринь з відділу рукописів.

Проте загальну кількість вивезених фондів так і не було точно підраховано. Повну перевірку планувалося провести до кінця 1943 р., проте на той час Бібліотека вже готувалася до реєвакуації. Загалом вважалося, що було вивезено понад 300 тис. од. рукописів, книжок та інших видів друкованої продукції.

9 травня 1943 р. Рада Народних Комісарів СРСР прийняла постанову про переведення установ АН УРСР до Москви [2], і 28 серпня 1943 р. перші вагони з обладнанням АН УРСР та фондами Бібліотеки були відправлені до столиці СРСР. І лише в травні 1944 р. евакуйовані фонди та співробітники Бібліотеки повернулися до Києва.

Проте не всі фонди НБУВ (на той час – Бібліотеки Академії наук УРСР), як й інших бібліотечних, архівних та музейних установ Києва, влада мала змогу вивезти в евакуацію. Отож не

можемо не згадати тих осіб, завдяки яким вдалося зберегти та повернути народові України його культурну спадщину. В першу чергу, йдеться про Миколу Васильовича Геппенера та Олександра Адріановича Назаревського [3].

У 1941 р. М. В. Геппенер був мобілізований на фронт як військовий перекладач (володів вісьмома іноземними мовами). У вересні 1941 р. потрапив у полон, проте через гострий туберкульозний напад був відпущений окупантами додому. В Києві знову влаштувався в Бібліотеку Академії наук (у 1941–1943 рр. – Крайова бібліотека при міській управі). З 1942 р. М. В. Геппенер – директор Крайової бібліотеки.

Важко переоцінити самовіддану роботу працівників Крайової бібліотеки (їх було не більше сорока), які власними силами збирали в зруйнованих будинках книжкові та рукописні зібрання, покинуті їхніми власниками під час евакуації. Не менш складним було втаємничити справжню цінність рукописів та книжок від окупантів і зберегти те, що було призначене ними для знищення. Згідно зі звітом Крайової бібліотеки періоду окупації (від 1 листопада 1941 до 25 жовтня 1943 р.), «було виявлено та завезено до приміщень Бібліотеки ... 472 пачки рукописних матеріалів» [4].

Наприкінці вересня 1943 р., як М. В. Геппенер зазначав в автобіографії, «...німецьке управління архівів, бібліотек та музеїв примусило мене з родиною виїхати як супроводжуючого та охоронника і вантажника з цілим транспортом найцінніших київських архівних матеріалів XVI–XVIII ст. (+10 ящиків з фондами Крайової бібліотеки, серед них: 2 ящики з рукописами...) до Кам'янця-Подільського, далі, в січні 1944 р., до Троппау (Східна Чехія) і, нарешті, в лютому 1945 р., до села Триїсти (Західна Чехія), де німці сконцентрували найціннішу частину київських архівів...» [5]. Насамперед, він турбувався про архівні та рукописні фонди, що перекидалися з місця на місце і не завжди зберігались у належних умовах, складав охоронні описів. Завдяки М. В. Геппенерові вдалося зв'язатися з радянським командуванням у Празі, і, врешті-решт, усі вивезені нацистами з Києва архіви були в повній збереженості повернуті законним власникам.

Після повернення з Чехії М. В. Геппенер був висланий з Києва

як такий, що залишався на окупованій території та працював на нацистів.

Під час німецької окупації Києва у 1942–1943 рр. власне рукописним фондом Крайової бібліотеки опікувався О. А. Назаревський. Під його керівництвом проводилася значна робота з розшукування та зберігання не лише академічних архівів і збірок, а й рукописів видатних українських діячів культури, що залишилися в окупованому Києві. Після звільнення Києва О. А. Назаревський відновив свою педагогічну діяльність у Київському державному університеті.

Список використаних джерел

1. Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 616. Арк. 1.
2. Там само. Спр. 638. Арк. 12; Спр. 633. Арк. 10, 11.
3. Грімстед Кеннеді П., Боряк Г. Доля українських культурних цінностей під час Другої світової війни: нищення архівів, бібліотек, музеїв. Київ; Львів, 1991. С. 25–26, 87–108.
4. Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 635. Арк. 1–5.
5. ІР НБУВ. Ф. 169. № 166. Арк. 2.

УДК 930.25

Лисенко Наталія Іванівна

Lysenko Natalya

старший науковий співробітник, вчений хранитель фондів

Senior Research Fellow, Curator of Repository of Manuscripts

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

T. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine

кандидат філологічних наук

Candidate of Philology

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ШЛЯХИ НАПОВНЕННЯ ОСОБОВИХ ФОНДІВ У ВІДДІЛІ РУКОПИСНИХ ФОНДІВ І ТЕКСТОЛОГІЇ ІНСТИТУТУ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г.ШЕВЧЕНКА НАН УКРАЇНИ

**WAYS OF FORMING PERSONAL ARCHIVAL FUNDS AND
PECULIARITIES OF THEIR CONTENT IN MANUSCRIPTS
AND TEXTUAL STUDIES DEPARTMENT
OF T. SHEVCHENKO INSTITUTE OF LITERATURE OF
THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE**

Відділ рукописних фондів і текстології працює від 1926 року, утворений одночасно з Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Наукова діяльність у відділі безпосередньо пов'язана з роботою рукописів і провадиться за такими напрямками: робота з фондами (збір рукописів та архівів українських письменників, науковий опис та систематизація цих матеріалів); створення цифрових фотокопій рукописів; науково-дослідницька діяльність у галузі текстології. У доповіді висвітлюється діяльність відділу у напрямках формування особових фондів українських письменників у різні роки, зокрема особливості та шляхи наповнення фондового зібрання за часів незалежної України.

The Department of Manuscripts and Textual Studies was founded in 1926, at the time when T. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine was established. The department conducts its activity in directions: work with funds (collecting the manuscripts and archives of Ukrainian writers, detailed description and organization of these materials); making and providing digital photo-copies of the manuscripts that are kept in the Repository of Manuscripts; research work in the sphere of textual studies and literary source criticism. The report focuses on the activity of the department in the area of forming personal funds of Ukrainian writers in different years, in particular it covers the ways and peculiarities of stocking the collection in the time since Ukraine became independent.

Ключові слова: особові фонди, систематизація, комплектування, науковий опис.

Keywords: personal funds, systematization, stocking, description of manuscript.

У 1926 році в системі Народного комісаріату освіти (пізніше – Академії наук України) як базової науково-дослідної установи створено Інститут Тараса Шевченка, правонаступником якого сьогодні є Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Відразу ж після утворення, у 1920-і роки, Інститут Тараса Шевченка став центром збирання

і систематизації рукописної спадщини письменників української літератури, передусім Тараса Шевченка. Головними напрямками діяльності науково-дослідної установи було: збирання рукописів, наукове описання, класифікація документів, на основі яких видавали зібрання творів письменників, здійснювали літературознавчі дослідження тощо. Основним пріоритетом у роботі відділу рукописних фондів і текстології і сьогодні залишається завдання комплектування фондів, науковий опис та систематизація джерельної бази для академічних та повних зібрань творів українських класиків. Крім того, в останні роки активізувалася робота з наповнення страхового фонду, тобто створення цифрових фотокопій рукописів, що є важливим завданням саме зараз, в епоху комп'ютеризації та архівування рукописних документів на електронні носії. Наукова діяльність відділу також передбачає дослідження у галузі текстології. Йдеться про упорядкування та написання наукових коментарів до історії створення та публікації літературних творів, встановлення редакцій та варіантів, основного тексту, уточнення датування, композиції тощо, без чого неможливо уявити високофахову підготовку науково-критичних та академічних видань української літературної спадщини.

На сьогодні фонди відділу є найбільшим в Україні спеціалізованим зібранням матеріалів з історії української літератури: тут зберігається 258 фондів загальною кількістю понад 120 000 одиниць зберігання. Основний масив документів – це особові фонди класиків української літератури (від Сковороди, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Панаса Мирного, Максима Рильського, Миколи Бажана, Володимира Сосюри до Василя Стуса, Василя Барки, Леоніда Полтави та інших), відомих літературознавців (Олександра Білецького, Сергія Зубкова, Михайлини Коцюбинської, Миколи Сиваченка, Зіни Генік-Березовської), які містять автографи творів та їхніх чорнових варіантів, листи, офіційні документи, іконографію фондоутворювачів. Однак є і архіви редакцій різних літературних періодичних видань, видавництв товариств, зокрема: Канцелярії Київського окремого цензора, «Українсько-руської видавничої спілки», товариства «Руська бесіда», журналів «Плуг», «Дзвінок», «Літературно-науковий вістник», «Рідний край», «Червоний шлях». Кілька тематичних фондів об'єднують матеріали діячів

культури і мистецтв України, західноєвропейських письменників, письменників народів колишнього СРСР, письменників-учасників Другої світової війни та української новітньої літератури тощо. А найдавніші рукописи та першодруки об'єднані у фонд № 20 «Давні рукописи». За роки незалежності України фонди відділу рукописних фондів і текстології активно поповнюються документами українських письменників та літературознавців з еміграції.

У доповіді висвітлюються зокрема такі питання:

- шляхи наповнення фондів у перші роки створення Інституту Тараса Шевченка;
- принципи формування фондів до 1991 року;
- особливості та шляхи наповнення фондів за часів незалежності України;
- проблеми та перспективи сучасного стану комплектування фондів.

УДК 930.25:94(477)

Січова Оксана Василівна

Sichova Oksana

науковий співробітник

Research Fellow

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ТА ВИКОРИСТАННЯ
ДОКУМЕНТІВ НАФ, ЩО ЗБЕРІГАЮТЬСЯ В МУЗЕЯХ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ НАН УКРАЇНИ**

**FEATURES OF STOCKTAKING AND USE RECORDS
OF NATIONAL ARCHIVAL HOLDINGS STORED
IN THE MUSEUMS OF RESEARCH INSTITUTIONS
OF THE NATIONAL ACADEMY
OF SCIENCES OF UKRAINE**

В доповіді обговорюються особливості роботи з документами Національного архівного фонду в музейних кімнатах науково-дослідних установ НАН України на основі аналізу чинних нормативно-правових актів з архівної і музейної справи.

The report discusses the peculiarities of work with the records of the National Archival Holdings in the museums of research institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine on the basis of analysis of normative legal acts on archival and museum affairs.

Ключові слова: архівний документ, музей, Національний архівний фонд, облік, забезпечення доступу.

Keywords: archival record, National Archival Holdings (NAH), research institution, stocktaking, ensuring access to archival information, permanent records (files) inventory.

Для зберігання архівних документів установи, підприємства і організації НАН України створюють самостійні науково-технічні архіви, які, зокрема, зберігаються документи, що відносяться до НАФ тимчасово. Головним архівним підрозділом в НАН України є Інститут архівознавства НБУВ, який здійснює постійне зберігання документів НАФ, що утворюються в системі НАН України. Крім того, в НАН України існує п'ять архівних підрозділів, що також мають право постійного зберігання документів НАФ. Документи НАФ також можуть відкладатися і постійно зберігатися в музеях та музейних кімнатах установ НАН України, наприклад, меморіальний музей акад. Є. О. Патона в Інституті електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України або музей академіка Г. Є. Пухова в Інституті проблем моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова НАН України. Загалом в академічних установах нараховується близько двадцяти музейних структур.

Постійне зберігання окремих видів документів, що відклалися в установах в процесі їх науково-дослідної діяльності (колекційні фонди фонозаписів, звітів етнографічних та археологічних експедицій, рукописи творів українських поетів, письменників, фонди особового походження, тощо) здійснюють: Інститут рукопису НБУВ; Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника; Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка; Відділ архівних науко-

вих фондів, рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського; Науковий архів Інституту археології НАН України. Видовий склад документів, що зберігаються у цих відділах близький до видового складу документів, що потрапляють до складу музейних фондів, також у них перебивається система обліку. Тому при визначенні методики формування довідкового апарату до документів НАФ з музейних фондів, використовується досвід роботи вищезазначених наукових архівів.

Відповідно до Положення про музейний фонд України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 2000 р. № 1147, музеї здійснюють облік та постійне зберігання документів, які належать до Національного архівного фонду, та фондово-облікової документації до них і використовують їх, згідно з Законом України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», де говориться, що у порядку, визначеному законодавством, документи НАФ надаються для користування фізичним та юридичним особам, для чого створюється відповідний довідковий апарат.

Але в останньому розділі Положення, де йде мова про використання музейних предметів, говориться, що вони використовуються шляхом: створення експозицій, виставок та проведення на основі цих виставок і експозиції науково-дослідної і культурно-освітньої роботи; підготовки та видання каталогів, збірок наукових праць, монографій, буклетів, путівників тощо; надання юридичним та фізичним особам наукових консультацій щодо складу і змісту музейних колекцій, з питань створення автоматизованих інформаційно-пошукових систем обліку музейних зібрань, приєднання до міжнародних інформаційних систем та забезпечення доступу до них широким верствам населення. Це виглядає так, нібито безпосередній доступ до всіх документів, які зберігаються в музеї, мають лише працівники музею. З іншого боку, архівний опис, що є головним архівним довідником, є складовою фондово-облікових документів музею (п. 10 Положення про Музейний фонд України). А згідно з Інструкцією з організації обліку музейних предметів, затвердженою наказом

Міністерства культури України від 21 липня 2016 р. № 580, зареєстрованою в Міністерстві юстиції України 12 серпня 2016 р. за № 1129/29259, видавати фондово-облікову документацію стороннім особам та виносити її з місця постійного зберігання забороняється. Користування фондово-обліковою документацією здійснюється лише у разі службової необхідності у присутності співробітників відділу обліку. Ця теза суперечить положенню вищезгаданого Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», стосовно забезпечення доступу до документів НАФ та довідкового апарату до них, а саме описів справ. Також, музеї щороку подають архівним установам, у зоні комплектування яких вони перебувають, відомості про кількість, склад, зміст і стан збереженості документів НАФ за формою, встановленою Укрдержархівом, відповідно до Порядку державного обліку документів НАФ. Таким чином, музейні документи НАФ підлягають внутрішньому музейному обліку, як музейний предмет та державному обліку, як документ НАФ. Відомості про кількість, склад, зміст і стан збереженості документів НАФ, підготовлені для архівних установ, вносять також і до облікових книг та картотеки основного фонду музею.

Облік предметів фонду музею, прийнятих на постійне зберігання, здійснюється у три етапи: перший етап (первинна реєстрація) – складання акта приймання-передавання предметів (в нашому випадку архівних документів) і реєстрація їх у відповідній книзі надходжень основного або науково-допоміжного фондів; другий етап – реєстрація предметів (в нашому випадку архівних документів) у інвентарній книзі, вписується кожен елемент окремо, або у вигляді опису колекції; третій етап – реєстрація предметів, що містять дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння, але документи НАФ рідко потрапляють до цієї категорії. Далі музеї досліджують і каталогізують музейні предмети.

Згідно з наведеною Інструкцією музейні предмети, які належать до основного фонду, залежно від профілю (виду) музею підлягають систематизації за групами зберігання. Наприклад, для меморіальних кімнат (в НАН України музейні кімнати) згідно з таблицею пропонується зберігати музей-

ні предмети за наступними групами: меморіальні предмети; твори мистецтв; писемні джерела; архівні документи; фономатеріали; фотоматеріали; кіно- та відеоматеріали; інші предмети, що не належать до жодної із вищезазначених груп. В законі архівний документ – документ незалежно від його виду, виду матеріального носія інформації, місця, часу створення і місця зберігання та форми власності на нього, що припинив виконувати функції, для яких був створений, але зберігається або підлягає зберіганню з огляду на значущість для особи, суспільства чи держави або цінність для власника також як об'єкт рухомого майна. Таким чином, до НАФ можуть увійти музейні предмети, що найменше з 5 запропонованих груп. Як видно класифікація архівних документів, що є музейними предметами, суттєво відрізняється від загальноприйнятої класифікації архівних документів. В музеях архівні документи систематизуватимуться за пертинентпринципом, у вигляді колекцій, а не за походженням. Тому описи на архівні документи в музеї повинні формуватися на основі науково обґрунтованої архівної методології і доповнюватися каталогами.

Таким чином, станом на сьогодні маємо певні розбіжності у баченні системи обліку документів НАФ у складі музейних колекцій з боку двох відповідальних за нього сторін. Очевидною є потреба як в узгодженні цих розбіжностей з боку Міністерства юстиції України та Укрдержархіву разом з Міністерством культури України та внесення змін до нормативно-правових актів, що стосуються роботи з архівними документами, включеними до музейних фондів, так і в розробці методики забезпечення доступу до них користувачів, що відповідає б потребам і архівної музейної справи.

УДК 930.251

Сивохин Геннадзь

Sivochin Gene

старший научный сотрудник

Senior Research Fellow

Метелица Кирилл

Miatselitsa Kiryl

младший научный сотрудник

Junior Research Fellow

Белорусский научно-исследовательский центр электронной
документации

(Минск, Беларусь)

Belarusian Research Center for Archive Funds Digitalization

(Minsk, Belarus)

**РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ОТКРЫТОГО ДОСТУПА
К ДОКУМЕНТАМ НАЦИОНАЛЬНОГО АРХИВНОГО
ФОНДА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ**

**THE DEVELOPMENT OF THE OPEN ACCESS SYSTEM
TO DOCUMENTS OF THE NATIONAL ARCHIVAL
FUND OF THE REPUBLIC OF BELARUS**

Статья посвящена созданию и развитию системы открытого доступа к документам Национального архивного фонда Республики Беларусь через Интернет.

The thesis deals with the creation and development of the open access system to documents of the National archival Fund of the Republic of Belarus through Internet.

Ключевые слова: Архивы Беларуси, электронные документы, открытые данные, оцифровывание архивных фондов, доступ к архивным документам, доступ к данным, Интернет.

Keywords: Archives of Belarus, electronic documents, open data, digitalization of archival funds, access to archival documents, access to data, Internet.

Одной из главных задач органов архивного дела и делопроизводства, государственных архивных учреждений Беларуси

является реализация прав граждан на получение информации, содержащейся в документах Национального архивного фонда Республики Беларусь (далее – НАФ). Для выполнения этой задачи в последние годы появилось много новых возможностей, связанных с ускоренным развитием информационных технологий, в том числе глобальной компьютерной сети Интернет, результатом чего в том числе является реализация проекта по созданию Системы открытого доступа к документам Национального архивного фонда (далее – СОДД НАФ).

Первая очередь СОДД НАФ введена в эксплуатацию в 2016 г. Она позволяет формировать архивные описания для объектов всех уровней (от архива к документу) и обеспечивать доступ к ним для всех категорий пользователей, а также обеспечивает беспрепятственный доступ к файлам цифровых объектов (отсканированных образов страниц), однако функция скачивания отсканированных образов на компьютер пользователя на данном этапе не реализована. Доступ к содержанию документов осуществляется только авторизованным пользователям. Задача реализации возможности организации второй степени доступа к СОДД НАФ – в том числе авторизации, – поставлена во второй очереди СОДД НАФ. В настоящее время данная подсистема СОДД НАФ “Вывод” расположена в Интернет (<http://archives-online.becloud.by/>).

В частности, она позволяет просматривать описания фондов, описей, дел и, в некоторых случаях, отдельных документов из государственных архивов Беларуси. При дальнейшем развитии СОДД НАФ на этапе фактической реализации второй очереди предусмотрено масштабное оцифровывание документов НАФ и размещение их в Интернете.

Оцифровывание архивных документов имеет своей целью направленное формирование банка данных с цифровыми копиями документов государственных архивов с обеспечением возможности открытого доступа к ним пользователей через Интернет, в результате чего при разработке второй очереди системы были поставлены следующие задачи: анализ опыта архивных служб других государств по реализации прав граждан на доступ к архивной информации; определение вариантов представления удаленного доступа к содержанию архивных документов, которые в

наибольшей степени отвечают интересам как архивистов, так и потребителей информации; определение общих принципов взаимодействия архивов с гражданами в современных условиях с использованием новейших информационных технологий.

В результате выполнения данной научно-исследовательской работы (далее – НИР) были сформулированы технические и организационные требования к системе, которые должны обеспечить: два уровня доступа для пользователей СОДД НАФ – анонимный и авторизованный; возможность перехода авторизованных пользователей в режим, позволяющий им просматривать и/или скачивать файлы цифровых объектов (документы в электронном виде и цифровые копии бумажных документов) на условиях, определенных в рамках данной НИР на основе белорусского законодательства в области архивного дела; возможность представления других видов электронных услуг государственных архивов, определенных в рамках НИР.

В результате проведения НИР по разработке принципов развития СОДД НАФ разработаны принципы реализации бесплатной некоммерческой системы депонирования государственных и научных данных, аналогичных принципам «Свободной лицензии». Данная система отличается открытостью, при которой обеспечивается постоянная дистанционная полнотекстовая доступность для машиночитаемого использования с дальнейшей возможностью републикации архивных документов НАФ в рамках действующего законодательства Республики Беларусь.

Реализация второй очереди СОДД НАФ в соответствии с действующим законодательством может быть проведена в двух различных видах: в форме электронной публикации либо в форме организации работы электронного читального зала (далее – ЭЧ). Методологически-организационные принципы решения СОДД НАФ и техническое задание предусматривали реализацию возможности удаленного беспрепятственного доступа к содержанию архивных документов и файлов их цифровых образов (отсканированных образов страниц), включая их загрузку на компьютер пользователя, и предоставление тем других видов электронных услуг государственных архивов именно для авторизованных пользователей. Были выбраны и предложены для дальнейшей

реализации формы работы системы ЭЧ с удаленным доступом к нему средствами Интернет в качестве основной формы работы.

Исходя из этого было принято решение о реализации второй очереди СОДД НАФ по гибриднему принципу, который включает в себя сочетание электронной публикации – для научно-справочного аппарата, а также вспомогательной и информационной базы архивов. А для собственно полного доступа к файлам цифровых образов (отсканированных образов страниц) архивных документов и предоставления электронных услуг – организация работы ЭЧ.

Второй уровень доступа предусматривает регистрацию пользователя на сайте в личном электронном кабинете и дальнейшую его авторизацию при работе с СОДД НАФ для получения полного доступа к функциональным возможностям СОДД НАФ, выполнения заказов и получения ряда услуг, в том числе и на платной основе.

К тому же, электронный кабинет будет выполнять функции личного дела пользователя читального зала, которое будет вестись в автоматическом режиме. В личном электронном кабинете кроме анкетных данных будут фиксироваться журнал регистрации документов, с которыми работал пользователь, возможно организации сводных статистических и др. отчетов о работе пользователя СОДД НАФ и т. д.

Более того, организация выполнения платных услуг таким образом позволит расширить пользование фондами не только крупных центральных, но и, прежде всего, региональных, это значит зональных государственных архивов, которые часто остаются вне внимания исследователей вследствие своей физической удаленности. Выполнение платных услуг на базе СОДД НАФ в том числе будет способствовать улучшению материальной базы таких государственных архивов.

Таким образом, на данный момент можно констатировать, что уже действует первая очередь СОДД НАФ, ведутся работы по ее фактическому наполнению и разработана и принята к исполнению концепция второй очереди, работы по фактическому исполнению которой должны начаться в ближайшее время.

УДК 930.251:069.8

Боровик Віталій Володимирович
Borovyk Vitaliy

завідувач відділу науково-архівних фондів

Head of the Department of Scientific and Archival Funds

Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф

State Scientific Centre for Cultural Heritage Protection from Technogenic Catastrophes

**АРХІВУВАННЯ ПОЛЬОВИХ ВІДЕОМАТЕРІАЛІВ
У МУЗЕЙ-АРХІВІ НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ
УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ**

**ARCHIVING FIELD VIDEO MATERIALS
IN THE MUSEUM-ARCHIVE
OF UKRAINIAN POLISSIA FOLK CULTURE**

У роботі стисло викладено досвід архівної організації та обліку відеодокументів у Музей-архіві народної культури Українського Полісся Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф. Через значне зростання кількості, об'ємів та різноманіття зібрань польових етнографічних записів, створених у результаті наукової відеофіксації об'єктів та явищ традиційної народної культури, актуалізується проблема їх архівного обліку і збереження.

The paper outlines the experience in archival organization and control of video documents in the Museum-Archive of Ukrainian Polissia Folk Culture of State Scientific Centre for Cultural Heritage Protection from Technogenic Catastrophes. Due to the considerable increase in the number, volumes and diversity of collections of field ethnographic recordings carried out as a result of scientific video recording of objects and phenomena of traditional folk culture, the issue of their archival control and preservation becomes actual.

Ключові слова: музей-архів, Чорнобильська катастрофа, етнографічні відеодокументи, архівний облік.

Keywords: museum-archive, Chernobyl disaster, ethnographic video documents, archival control.

З появою доступних електронних засобів запису рухомого зображення (відеокамер, камкордерів) ініціативне відеодокументування широко застосовується у польовій роботі етнографів для аудіовідеофіксації досліджуваних явищ народної культури – пісенного, усного, музичного фольклору, народної хореографії, обрядовості та ін. У польовій роботі з врятування культурної спадщини населення, потерпілого від Чорнобильської катастрофи, яка проводиться історико-етнографічними експедиціями у вражених радіацією районах Полісся починаючи з 1994 р., цей метод застосовується для фіксації усїєї множини явищ, об'єктів та предметів традиційної культури. Організацією експедицій займались послідовно Мінчорнобиль, Міністерство з надзвичайних ситуацій, Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі ДЦЗКСТК).

Результатом цієї масштабної (обстежено більше 500 сіл) роботи є численні зібрання відеодокументів, створені операторами-дослідниками з достатньою професійною підготовкою у співпраці з профільними науковцями. На сьогодні у Музеї-архіві народної культури Українського Полісся (далі МАНКУП) ДНЦЗКСТК зберігається понад 500 годин відеозаписів, які містять більше ніж 20 000 відеоепізодів. Після науково-технічного опрацювання дослідниками та використання у етнографічних дослідженнях вони не втрачають свою цінність для суспільства і у подальшому залишаються одним з найважливіших засобів збереження культурної спадщини (особливо нематеріальної) населення, постраждалого від Чорнобильської катастрофи.

Тут виникає проблема довгострокового архівного збереження і повторного використання створених відеозаписів, які можна розглядати як вид архівних аудіовізуальних документів (далі АВД). Концептуальними засадами архівування відеодокументів (як і всіх інших видів документів) у МАНКУП є дотримання нормативних вимог архівної системи України та забезпечення потреб процесу наукових етнографічних досліджень.

Відеодокументи зберігаються і обліковуються за нефондовими комплексами (далі НФК), створеними за їх видами [1, с. 28]. Масив відеозаписів, що зберігається у МАНКУП, формується у чотири НФК: аналогових відеодокументів на касетах, цифрових відеодокументів на оптичних дисках, цифрових відеодокументів на касетах, цифрових відеодокументів без постійних носіїв. У ме-

жах НФК записи групують у зібрання за належністю до конкретної експедиції; у межах експедиційного зібрання документи групують за авторами, що їх створили. Авторські зібрання складаються із серій записів на оригінальних носіях (касетах, оптичних дисках), кожен з яких є одиницею збереження. Цифрові записи без постійних оригінальних носіїв групують у серії, створені протягом одного експедиційного робочого дня, які (у цьому випадку) є одиницями вимірювання кількості відеодокументів. Одиницею обліку у всіх випадках є запис одного відеоепізоду.

Таким чином реалізується єдина для усіх видів відеодокументів схема систематизації, що дозволило розробити уніфіковану систему обліку та комплекс облікової документації. Вона створена з урахуванням вимог нормативних документів Укрдержархіву [1, 2]. Прототипами для розроблення форм архівних облікових документів слугували шаблони, наведені у Додатках до вказаних нормативних документів.

Специфіка відеодокументів полягає не тільки в застосуванні для їх створення, опрацювання та використання спеціальних технічних засобів, але і в необхідності використання супроводжувачих текстових документів, які розкривають обставини виникнення, описують фізичну та змістовну структуру відеозаписів. Це не тільки полегшує пошук потрібних відеодокументів і цільової документної інформації в них, але допомагає правильно інтерпретувати її. Основними документами тут є реєстри серій відеозаписів, які створюються авторами при науково-технічному опрацюванні та передаються у відділ науково-архівних фондів МАНКУП у комплекті з авторськими зібраннями. Вони створюються на кожен одиницю збереження (касету, оптичний диск), а для відеозаписів без постійних носіїв (на флеш-картках) – на серію записів, створених протягом одного експедиційного робочого дня. Реєстри та інші необхідні супроводжувачі документи розміщуються у справах, які започатковують на кожен НФК. Справи НФК поділяються на томи, кожен з яких містить супроводжувачі документи, що відповідають одному певному експедиційному зібранню. Кожен том справи НФК поділяється на розділи, які містять супроводжувачі текстові документи, що відносяться до одного авторського зібрання. Отже, схема систематизації супроводжувачих документів ідентична тій, за якою впорядковані відеозаписи. Це полегшує звертання до текстової інформації, що відповідає тому чи іншому відеоепізоду і робить систему в цілому прозорою і зрозумілою.

Ми не торкнулися тут питань створення у МАНКУП страхового фонду та фонду користування відеодокументів, оскільки вони були висвітлені у інших публікаціях [3].

Таким чином, у МАНКУП ДНЦЗКСТК накопичено успішний досвід приведення організації та обліку наукових етнографічних документів у відповідність до вимог архівної системи України, яких вона дотримується при формуванні Національного архівного фонду. При цьому збережені звичні для дослідників підходи до роботи з етнографічними відеоматеріалами.

Список використаних джерел

1. Правила роботи архівних установ України / М-во юстиції України, Держ. архів. служба України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства; упоряд. : Л. А. Кисельова, Ю. А. Прилепішева, Т. П. Прись, С. В. Сельченкова; за заг. ред. Н. М. Хрислової. Київ, 2013. 243 с.

2. Облік документів у державних архівах України: Інструкція / Укрдержархів. УНДІАСД. Київ, 2014. 171 с.

3. Боровик В. Використання інформаційних технологій при формуванні Чорнобильського науково-інформаційного фонду / В. В. Боровик, Р. А. Омеляшко // Актуальні проблеми економіки. 2013. № 11. С. 180–188.

УДК 930.253(477)(Чорнобиль)

Березовська Ольга Василівна

Berezovska Olha

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф

State Scientific Centre for Cultural Heritage Protection from Technogenic Catastrophes

ЕКСПЕРТИЗА ЦІННОСТІ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНЕ ОПРАЦЮВАННЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ЗОНИ ВІДЧУЖЕННЯ

THE APPRAISAL AND SCIENTIFIC AND TECHNICAL PROCESSING OF THE ARCHIVAL DOCUMENTS OF THE CHORNOBYL EXCLUSION ZONE

Проаналізовано питання проведення експертизи цінності та науково-технічного упорядкування документів, зібраних під час Історико-культурологічних експедицій до населених пунктів Чорнобильської зони відчуження. Охарактеризовано особливості описування архівного фонду документів юридичних та фізичних осіб, виявлених у покинутих будівлях на території ураженого радіацією Українського Полісся.

The issues of carrying out the appraisal and scientific and technical processing of the documents collected during the historical and culturological expeditions to the settlements of Chornobyl Exclusion Zone were analyzed. The peculiarities of describing the archive of documents of legal and physical persons found in the abandoned buildings within the territory of the affected by the radiation Ukrainian Polissia were described.

Ключові слова: експертиза цінності, науково-технічне опрацювання, архівні документи, Історико-культурологічна експедиція, Чорнобильська зона відчуження.

Keywords: the appraisal, scientific and technical processing, archival documents, Historical and Culturological Expedition, Chornobyl Exclusion Zone.

Останнім часом в українському суспільстві все більшої актуальності набувають питання збереження та захисту культурної спадщини, серед якої культурна спадщина Чорнобильської зони відчуження (далі – ЧЗВ) займає особливе місце, адже це чи не єдина акумуляція пам'яті про населення Українського Полісся – тих територій, які постраждали від аварії на ЧАЕС і були частково або повністю відселені. Даними питаннями опікується Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі – ДНЦЗКСТК) під керівництвом його директора – заслуженого працівника культури України Р. А. Омеляшка – організатора з 1990-х рр. історико-культурологічних експедицій, завдяки яким було врятовано значну частину культурних, історичних та архівних цінностей з покинутих населених пунктів, уражених радіацією. Зокрема, протягом 1994–2017 рр. під час експедицій науковцями було виявлено та зібрано близько 20 тисяч архівних документів юридичних та фізичних осіб, які відклалися у фондах Музею-архіву народної культури Українського Полісся (далі – МАНКУП) – структурному підрозділі ДНЦЗКСТК. Дані документи були піддані дозиметричному контролю на стадії

відбору в польових умовах експедицій та не є радіаційно небезпечними. За спогадами відомої української письменниці та поетеси Ліни Костенко, яка протягом 1990–2000-х рр. брала активну участь у виявленні та евакуації архівних документів в рамках роботи експедицій в Чорнобильській зоні відчуження, дозиметричний контроль був суворо регламентований та контрольований: «Але коли принесла зошити у машину, з нами був дозиметрист, і він звелів їх викинути. Каже: «Я за вас отвечаю». Я не дозволяла їх викидати, а він їх вихопив і викинув у дощ. В експедиції є справжній, за освітою, архівіст, і я також займаюся архівами» [1]. Поміж тим, оскільки документи вилучалися із покинутих будівель, часто пограбованих мародерами чи зруйнованих під впливом часу та природніх умов, вони знаходилися в не найкращому стані, мали значні фізичні пошкодження та забруднення. В таких випадках науковцям доводилося здійснювати первинне очищення документації від пилу та забруднення ще у польових умовах експедицій. У той же час архівістами проводилася первинна експертиза цінності документів, основними засадами якої слугували показники фізичного стану відібраних документів, їх інформативної змістовності, історичної значимості, географічної, юридичної чи особової приналежності тощо, що в комплексі дозволяло визначити культурну цінність порятованого документного масиву. Особливістю експертизи цінності при відборі більшості груп документів було унеможливлення їх ідентифікації за термінами зберігання згідно з нормативно-правовими положеннями «Переліку типових документів, що створюються під час діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів» [2]. В цьому випадку Державною архівною службою України у 2011 р. було здійснено експертний висновок про необхідність включення до Національного архівного фонду сформованого у МАНКУП документаційного масиву як такого, що має беззаперечну історико-культурну цінність.

Науково-технічне опрацювання архівних документів Чорнобильської зони відчуження має певні особливості та дещо виходить за межі загальноприйнятих норм архівного описування. Документний масив структурується за експедиціями, обстеженими

населеними пунктами та адресами набуття. Справи в описі формуються за географічно-структурною ознакою (район – населений пункт – будівля, приміщення) в алфавітному порядку. Розділом опису є назва районного центру як адміністративно-територіальної одиниці, підрозділом опису – назва населеного пункту, на території якого зібрані документи. Назвою справи є ідентифіковане місце (адреса) проживання фізичних осіб чи місце розміщення установ – органів місцевого самоврядування (селищних, сільських рад), навчально-освітніх закладів (школи, дитячі садочки, заклади дитячого дозвілля, оздоровлення і відпочинку, бібліотеки), медичних закладів (фельдшерські, фельдшерсько-акушерські пункти, медпункти), сільськогосподарських підприємств (радгоспи, колгоспи). В рамках географічного структурування опису першочергово розміщені справи з документацією офіційного походження, зібраною в установах, сільрадах, навчальних, медичних, сільськогосподарських закладах тощо, далі розміщуються справи з документами, виявленими в покинутих будівлях та господарствах фізичних осіб. При описуванні та ідентифікації документів встановлюються точні назви документів та їх датування. Оскільки заголовки справ можуть недостатньо повно розкривати їх зміст, з метою забезпечення доступу до документної інформації створюється внутрішній опис документів у справі, який полегшує користування ними, забезпечує пошук необхідної інформації та буде використаний при створенні науково-довідкового апарату Чорнобильського науково-інформаційного фонду, спрямованого на вирішення проблем збереження культурної спадщини населення Українського Полісся, постраждалого від Чорнобильської катастрофи [3].

Список використаних джерел

1. Махун С. Ліна Костенко: «Поїдьте туди, де вмерла Україна» / С. Махун // Дзеркало тижня. 2005. 11 листопада [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dt.ua/SOCIETY/lina_kostenko_poyidte_tudi_de_vmerla_ukrayina.html/ (дата звернення 08.08.2018). – Назва з екрана.
2. Перелік типових документів, що створюються під час діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів – Київ, 2012. 480 с.
3. Боровик В., Омеляшко Р. Информационные технологии в сохранении культурного наследия населения, пострадавшего от Чернобыльской катастрофы / В. Боровик, Р. Омеляшко // TRADICIJA IR DABARTIS. 2017. № 11. Р. 199–209.

УДК 930.253:069.426“2008/2012”

Шамонін Георгій Олександрович

Shamonin Georygi

науковий співробітник

Research Fellow

Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф

State Scientific Centre for Cultural Heritage Protection from Technogenic Catastrophes

**ОГЛЯД ЗІБРАНЬ АУДИОДОКУМЕНТІВ МУЗЕЮ-АРХІВУ
НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ,
СТВОРЕНИХ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНИМИ
ЕКСПЕДИЦІЯМИ ДЕРЖАВНОГО НАУКОВОГО
ЦЕНТРУ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
ВІД ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ
У ПЕРІОД З 2008 ПО 2012 РР.**

**REVIEW OF THE COLLECTIONS OF AUDIO
DOCUMENTS OF THE MUSEUM-ARCHIVE OF
UKRAINIAN POLISSIA FOLK CULTURE, WHICH WERE
CREATED BY HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC
EXPEDITIONS OF STATE SCIENTIFIC CENTRE
FOR CULTURAL HERITAGE PROTECTION
FROM TECHNOGENIC CATASTROPHES
IN THE PERIOD FROM 2008 TO 2012**

Робота містить короткий огляд польових етнографічних аудіозаписів, створених дослідниками народної культури постраждалих від Чорнобильської катастрофи регіонів у період з 2008 по 2012 рр. Розглянуто склад та структуру зібрань за видами документів, авторами, дослідженими районами, тематичними напрямками досліджень.

The paper provides brief review of field ethnographic audio recordings created by researchers of folk culture of the affected by the Chornobyl disaster regions in the period from 2008 to 2012. In addition, the paper considers the

composition and structure of the collections by types of documents, authors, explored regions and thematic directions of the researches.

Ключові слова: аудіозаписи, етнографія, Чорнобильська катастрофа.
Keywords: audio recordings, ethnography, Chornobyl disaster.

Дослідницькі зібрання етнографічних аудіодокументів, що зберігаються у наукових установах, мають виняткову цінність не тільки для дослідників, але й для виконавців і усіх поціновувачів традиційної народної культури.

В аудіофонді Музею-архіву народної культури Українського Полісся (далі – МАНКУП) Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі – ДНЦЗКСТК) зберігаються записи, зроблені на територіях, які постраждали від наслідків Чорнобильської катастрофи та у місцях компактного проживання переселенців. Починаючи з 1994 р., цей масив аудіодокументів регулярно поповнюється записами, отриманими в результаті діяльності кожної нової історико-етнографічної експедиції. Наразі він нараховує більш ніж 5 тисяч годин аналогових і цифрових експедиційних аудіозаписів, які зберігаються у відділі науково-архівних фондів МАНКУП ДНЦЗКСТК.

Архівні зібрання аудіодокументів 2008–2012 рр. налічують понад 2250 год. аудіозаписів, отриманих у результаті комплексних історико-етнографічних експедицій: «Сарни-2008», «Володимирець-2009», «Зарічне-2010», «Володарка-2012», «Камінь-Каширський-2012». Ці фонозаписи містять наукову інформацію за 24 напрямками досліджень. Серед них: «Традиційне землеробство», «Традиційне тваринництво», «Народні ремесла і промисли», «Традиційний народний одяг», «Їжа та харчування», «Звичаєве право. Громадський побут», «Народні знання», «Календарна обрядовість», «Прозовий фольклор», «Музичний фольклор», «Ономастика. Мікротопоніміка», «Народна медицина», «Народні вірування», «Народне мистецтво», «Ткацтво. Вишивка» та інші. Крім того, архівні зібрання аудіодокументів 2008–2012 рр. комплектувалися матеріалами тематичних експедицій за напрямками «Музичний фольклор» та «Традиційний народний одяг». Усі вищезгадані фономатеріали слугували джерельною базою для багатьох наукових етнографічних досліджень, результати яких викладені у збірниках, що видаються ДНЦЗКСТК.

Варто зазначити, що авторами архівних зібрань аудіодокументів 2008–2012 рр. були не лише співробітники ДНЦЗКСТК, але й працівники інших провідних наукових інститутів, вищих навчальних закладів та музеїв, які брали участь у роботі історико-етнографічних експедицій. Серед них: Національна музична академія ім. П. І. Чайковського, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський обласний краєзнавчий музей, Музей народної архітектури і побуту у Львові, Інститут народознавства НАН України, Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки та інші.

У період з 2008 р. по 2012 р. відбувався перехід від аналогових технологій польової аудіофіксації етнографічних явищ до цифрових, які поступово стали основними. Тому у зібраннях етнографічних аудіозаписів цього періоду присутні як записи на аналогових магнітоплівкових касетах, так і цифрові звукові файли у різних форматах, створені за допомогою цифрових диктофонів (рекордерів). Ці файли є цифровими копіями оригінальних записів, зробленими зі збереженням форматів оригіналів – простим копіюванням засобами комп'ютерної файлової системи. Для їх зберігання використовуються накопичувачі на жорстких магнітних дисках (НЖМД, так звані «вінчестери»).

Аналогові аудіодокументи сформовані у нефондовий комплекс аналогових аудіодокументів на магнітоплівкових касетних носіях, а цифрові – у нефондовий комплекс цифрових електронних аудіодокументів.

Створено цифрові страхові копії аудіозаписів цього періоду, які увійшли до складу страхового фонду, а також копії для фонду користування.

Страховий фонд містить оцифровані у стандартний формат Wave записи з аналогових касет, а у випадку цифрових оригіналів – записи, конвертовані у цей же формат, які зберігають оригінальну якість, але зручні для обробки та архівації даних. У фонді користування зберігаються копії аудіозаписів, конвертовані у більш компактний формат MP3. Технологія створення страхового фонду та фонду користування етнографічних аудіодокументів у ДНЦЗКСТК розроблена [1] і узгоджена з стандартною [2].

Наразі усі аудіозаписи періоду 2008–2012 рр., що зберігаються у МАНКУП ДНЦЗКСТК, впорядковані. Аудіодокументи, які

входять до складу вказаних вище НФК, систематизовані за хронологічною, географічною та авторською ознаками. Система папок (каталогів, директорій) для зберігання цифрових аудіофайлів за своєю структурою відповідає прийнятій схемі систематизації.

Крім того, в електронному вигляді зберігаються облікові і супровідні текстові документи, які створені дослідниками у процесі науково-технічного опрацювання польових записів.

Разом з архівними зібраннями інших видів документів аудіофонд МАНКУП ДНЦЗКСТК формує джерельну базу досліджень народної культури постраждалих від радіоактивного забруднення районів Українського Полісся.

Список використаних джерел

1. Шамонін. Г. О. Фонд аудиоматериалов Музея-архива народной культуры Украинского Полесья: специфика формирования // *Tradicija ir dabartis / Tradition & contemporarity*. Klaipėda, 2016. Vol. 11. P. 210–219.

2. Порядок оцифровування фонодокументів / Держ. архів. служба України, ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного; уклад.: Т. П. Камінчук. Київ, 2012. 10 с.

УДК 930.2:27

Сытько Кирилл Валерьевич

Sytsko Kiryl

младший научный сотрудник

Junior Researcher Fellow

ЦНА НАН Беларуси

Central Scientific Archiv of the NAS of Belarus

ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ СБОРЫ ПАРАФИЙ РИМСКО-КАТОЛИЧЕСКОГО КОСТЁЛА В БССР

DOCUMENTARY COLLECTIONS OF THE PARISHES OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCH IN THE BSSR

Рассматриваются вопросы, связанные с документальными сборами католических парафий в БССР, поднимаются вопросы их конфискации, хищения, уничтожения.

Issues related to the documentary collections of the Catholic parishes in the BSSR are considered, and questions of their confiscation, theft, and destruction are raised.

Ключевые слова: Римско-католический Костёл, конфессиональное источниковедение, ОАГС УНКВД, парафия, плебан, комиссия по изъятию архивов.

Keywords: Roman Catholic Church, confessional source study, OAGS of the NKVD, parafia, pleban, commission for the seizure of archives.

Римско-католический Костёл в Беларуси, как один из крупнейших участников культурной, социальной, экономической жизни региона, за всё время своего существования создал развитую систему исторических источников, которые освещают как деятельность культовых учреждений, так и многие микроисторические и повседневные аспекты жизнедеятельности социума. В советский период положение Костёла в обществе существенно изменилось. В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с судьбой документальных сборов парафиальных учреждений в БССР в 1919–1991 гг.

Начиная с 1919 г. происходит конфискация архивных материалов духовных учреждений. Циркуляр НКВД от 18 ноября 1919 г. требовал от всех окружных ОАГС изъять из архивов ликвидированных духовных консисторий в своё ведение все метрические книги и документы, которые их сопровождают, за период с 1863 г. и позже [1, с. 56]. Данный циркуляр коснулся и ряда закрывающихся парафий, из которых изымались все метрические книги о рождениях, крещениях, погребениях. В 1920-е гг. члены Центрального бюро краеведения организовали ряд экспедиций, в ходе которых описывались материалы действующих церквей и костёлов. Данные документы планировалось передать в музеи и архивы. Вместе с тем отмечалось, что зачастую происходило хищение исторических источников. Например, в 1925 г. некто Шапиро (инициалы неизвестны), председатель Дьяковицкого ЦВК, изъяс часть архивных документов и старопечатных книг в парафии Князь-Ваверская и вывез их в неизвестном направлении [2, с. 31].

В 1939 г., с присоединением к БССР территории Западной Беларуси, начинается конфискация документов в парафиях данной

локации. Для этих целей был создан ряд специальных «комиссий по изъятию архивов» ОАГС УНКВД по каждой из областей. Комиссии действовали согласно постановлениям райисполкомов. Так, комиссия по Барановичской области в марте 1940 г. изъясла часть архивных материалов Несвижского деканата [3, л. 1]. Летом 1940 г. ряд материалов был изъят в парафиях Волковысского, Мостовского, Берестовицкого деканатов. Эти документы были перемещены в Волковыск, где сгорели в результате бомбардировки города в начале Великой Отечественной войны [4, с. 190].

Существование комиссий по изъятию архивов не помешало местным жителям и частям Красной армии использовать исторические источники на хозяйственные потребности. Установлены также факты вывоза национально-культурного наследия Беларуси за пределы её территории. Так, 33 тысячи единиц хранения библиотеки Пинского францисканского монастыря, были вывезены в Центральный антирелигиозный музей [5, с. 118]. Ряд ценных документов, в том числе метрических выписей, в объёме 905 тонн был переработан на фабрике «Альбертин» в г. Слоним на вторсырьё [6, л. 19].

В этой ситуации плебаны костёлов начали скрывать документы. Часть материалов была обнаружена автором в ходе полевых археографических экспедиций на костельных хорах и в сакристиях, а материалы Вишнёвского костёла обнаружены во время ремонтных работ в стене здания [7, с. 68]. Существовала практика передачи документов на хранение местным жителям (в Сейловичах, Правых Мостах, Щучине и т. д.). Данные материалы сохранились на сегодняшний момент в большинстве случаев в хорошем состоянии и находятся в тех местах, где были спрятаны [8, с. 200–203].

С началом антирелигиозной кампании 1954–1964 гг. часть костёлов Западной Беларуси была закрыта, парафии ликвидированы, здания перепланированы под склады, магазины, дома культуры и т. д. Материалы, обнаруженные в процессе конфискации зданий, передавались на хранение в органы ОАГС и архивы, либо уничтожались (например, в парафии Непорочного Зачатия в д. Слобода). В некоторых костёлах в 1950–1960-е гг. священнослужители Римско-католического Костёла успевали изъять исторические документы из парафиальных архивов до закрытия и передать их на хранение в действующие культовые объекты. Например,

часть материалов Круповского костёла сохранилась в Лидской Фаре.

В 1970-е гг., согласно переписке Уполномоченных Советов по делам религий при Совмине БССР, появляется ряд «шарлатанов и проходимцев», которые под видом работников государственных музеев и архивов, а также учётчиков церковных ценностей посещали церкви и костёлы и изымали ценные исторические источники и богослужебные предметы. В целях недопущения хищений исторических ценностей, уполномоченные возлагали ответственность за их сохранность на плебана и религиозное общество [9, л. 5]. На сегодняшний момент ведется поиск и реституция данных исторических источников. Например, в 2012 г. в частной коллекции за пределами Республики Беларусь была выкуплена метрическая книга о крещениях Ишколдского костёла за 1759–1807 гг. [10]. На сегодняшний момент этот документ хранится в фондах Национального исторического архива Беларуси в г. Минске.

Таким образом, документальные сборы римско-католических парафий в БССР, как и Костёл в целом, пережили тяжелые времена. Материалы, которые не были спрятаны плебанами на костельных хорах, сакристиях, чердаках и у местных жителей, частично конфискованы и переданы в органы ЗАГС и государственные архивы, частично переработаны на вторсырьё. Часть материалов была использована на хозяйственные нужды местными жителями, часть похищена из костёлов личностями, называвшими себя представителями музеев и архивов и таковыми не являвшимися. Сохранившийся комплекс материалов, как в государственных архивах, так и в местных культовых зданиях имеет большую ценность для изучения истории Беларуси.

Список использованных источников

1. Елпатьевский А. В. К истории документирования актов гражданского состояния в России и СССР / А. В. Елпатьевский // *Актовое источниковедение: Сборник статей / Институт истории СССР*; ред. кол.: С. М. Каштанов (отв. ред.) [и др.]. Москва, 1979. С. 55–59.
2. Мікіцкі У., Пяцэвіч Р., Ажэўскі П. Падарожжы па Случчыне / П. Ажэўскі, Р. Пяцэвіч, У. Мікіцкі // *Наш край*. 1928. № 2 (29). С. 24–44.
3. ЦНА НАН Беларусі. Ф. 3С. Воп. 24. Спр. 19.
4. Быховцев, Н. И. Первые Советы. Рига: Институт белорусской истории и культуры, 2012. 368 с.

5. Шумейко М. Ф. Сентябрь 1939 года в судьбе белорусских архивов / М. Ф. Шумейко // Архивы и делопроизводство. 2009. № 5. С. 113–121.
6. НАРБ. Ф. 4. Оп. 5. Д. 2198.
7. Лісейчыкаў Дз. В. Сенсацыйная знаходка ў мурах Вішнеўскага касцёла / Дз. В. Лісейчыкаў // Архивы и делопроизводство. 2015. № 5. С. 67–71.
8. Сыцько К. В. Палявыя археаграфічныя даследаванні: методыка і асаблівасці правядзення / К. В. Сыцько // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманіт. навук. 2018. Т. 63, № 2. С. 196–205.
9. ЦНА НАН Беларусі. Ф. 3С. Воп. 24. Спр. 27.
10. Інфармацыя аб перадачы на захаванне ў НГА Беларусі метрычнай кнігі // Афіцыйны сайт дзяржаўнай установы Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://niab.by/news/2012/>. Дата доступу: 23.10.2017.

УДК 930.253:94(477)

Рывкіна Ганна Абрамівна

Ryvkina Hanna

головний бібліотекар

Chief Librarian

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ДОКУМЕНТИ КИЇВСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ
ТОВАРИСТВА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ПРОСВІТИ
МІЖ ЄВРЕЯМИ РОСІЇ У ВІДДІЛІ ФОНДУ ЮДАЇКИ
ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

**DOCUMENTS OF KIEV BRANCH OF THE SOCIETY
FOR THE PROMOTION OF CULTURE AMONG THE
JEWS OF RUSSIA IN THE JUDAICA DEPARTMENT
OF INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF VERNADSKY
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

У доповіді здійснено огляд діяльності Київського відділення найбільшого культурно-просвітницького товариства російських євреїв що ви-

конувала деякі суспільно-політичні функції і діяла на теренах України. Роки діяльності: 1903–1920. Архівні матеріали і друковані видання зберігаються у Відділі фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

The report reviews the activities of the Kyiv branch of the largest cultural and educational community of Russian Jews, which performed some socio-political functions and acted on the territory of Ukraine. Years of activity: 1903–1920. Archival materials and printed publications are kept at the Department of Jewish Fund of the Institute of Manuscripts of the Vernadsky National Library of Ukraine.

Ключові слова: ОПЕ, київське відділення, товариство, Бродський, євреї, культура, мистецтво, література, освіта, благодійництво.

Keywords: OPE, Kiev branch, society, Brodsky, Jews, culture, art, literature, education, charity.

Документи Київського відділення «Товариства для поширення освіти між євреями в Росії» (поширена самоназва-аббревіатура російською – ОПЕ) є цінним джерелом не лише з історії, освіти, культури та літератури євреїв України, але й історії благодійництва у Києві на початку ХХ століття. ОПЕ було засноване в Петербурзі у 1863 р. і стало найбільшим культурно-просвітницьким товариством євреїв у Російській імперії. Його статутними завданнями були: відкриття та матеріальна підтримка навчальних закладів, бібліотек, курсів, музеїв і виставок; влаштування читань і бесід; видання та розповсюдження книг, періодичних видань тощо.

У Відділі фонду юдаїки Інституту рукопису НБУВ представлені документи київського відділення ОПЕ: архівні документи Товариства для поширення освіти між євреями в Росії (ф. 321, оп. 3), звіти КВ ОПЕ за різні роки, звіти відділу у справах вищої освіти при комітеті ОПЕ, допомога «недостатнім» студентам-євреям, програма єврейського безкоштовного чоловічого училища «Талмуд-Тора», звіти громадських організацій, в роботі яких КВ активно брало участь (наприклад, звіти каси з постачання їжею і грошима бідних євреїв до єврейських свят, дешевої їдальні, відділу піклування про єврейських дівчат і жінок, товариства надання допомоги бідним та хворим євреям, товариства допомоги бідним сухотним євреям, літніх санаторних колоній для хворих дітей незаможного єврейського населення, київської єврейської лікарні, товариства піклування про бідних ремісників і робітників євре-

їв та ін.). Цікавими є зразки статутів київських єврейських товариств і організацій, наприклад товариства київської єврейської публічної бібліотеки ім. Йони Ізраїловича Бродського. Фахівцям буде корисно ознайомитися з книгами зі штампами фонду цієї книгозбірні та колекцією книг від дарувальників.

Київське відділення ОПЕ почало роботу 23 грудня 1903 р. Його створення зокрема стало можливим завдяки добрим відносинам, що склалися між знаменитим цукровим магнатом, меценатом і філантропом Лазарем Бродським (1848–1904) і місцевим генерал-губернатором Михайлом Драгомировим (1830–1905). Л. Бродський став першим головою відділення, заступником обрали доктора Макса Мандельштама (1839–1912). Після смерті Лазаря Бродського, посаду голови посів Мандельштам, а ще пізніше – видатний меценат, барон Володимир Гінзбург, який був зятем Бродського. Серед відомих діячів Київського ОПЕ були також Р. М. Кулішер і рабин О. А. Цуккерман.

На початку своєї роботи Київське відділення діяло керуючись положеннями загального статуту ОПЕ. Проте важливим було налагодити просвітницьку роботу не лише в місті, де вже існували школи, училища та бібліотеки, а на околицях Київської губернії, де в містечках жили євреї, обмежені смугою осілості. У 1908 р. було остаточно визначено географічні межі діяльності Київського відділення – ним став Південно-Західний край Російської імперії (Київська, Волинська і Подільська губернії). У 1909 р. членами Київського відділення вже були 746 осіб.

Відповідно до Статуту завданнями Київського відділення було сприяння поширенню серед євреїв початкової, середньої та вищої освіти. При Відділенні було створено 4 комісії:

- 1) із загальних справ освіти;
- 2) у справах вищої освіти;
- 3) у справах середньої освіти;
- 4) у справах початкової освіти.

На засіданнях відділення розглядалися питання: навчально-виховні, матеріально-технічного забезпечення шкіл; субсидування громадських єврейських шкіл і училищ; затвердження навчальних програм; забезпечення найбідніших дітей одягом, взуттям, харчуванням; звільнення від плати за навчання; комплектування шкіл і училищ педагогічними кадрами, організація курсів для підвищення кваліфікації вчителів початкових шкіл; про засну-

вання при відділенні відділу допомоги курсисткам; викладання єврейських предметів в початкових школах; заснування в великих населених пунктах екзаменаційних комісій для контролю занять в школах; організацію контролю за станом єврейського народної освіти в губерніях.

У Києві працювали 11 приватних і громадських шкіл. У 1905 р. на їх підтримку було виділено 1546 крб., в 1906 р. – 480 крб. Не маючи змоги утримувати школи повністю, відділення ОПЕ постійно надавало підтримку малозабезпеченим учням. Створювалися безкоштовні бібліотеки з навчальною літературою, призначалися невеликі стипендії, в окремих випадках виділяли безкоштовно вчителя для найбільш нужденних учнів. У 1909 р. Комітет КВ почав опікуватись київським хедером (єврейська релігійна початкова школа для хлопчиків). Хедер мав невелику, але добре укомплектовану бібліотеку з наочними посібниками для учнів. На базі тих посібників, Комітет КВ у 1909 р. організував Педагогічний музей для допомоги школам. Музей був організований зусиллями Г. Гінзбурга. Надалі на його основі Комітет намагався створити пересувний музей для шкіл провінції.

У 1906 р. на Малій Житомирській № 20, при відділенні була створена і власна бібліотека, яку за перші чотири місяці відвідали 1806 осіб. Основою її фонду стала колекція книг, яку передав київський єврейський літературний гурток «Юдаїка», що діяв протягом 25 років.

У звітах ОПЕ наводяться відомості про фонд бібліотеки за різні роки. Станом на 31 грудня 1906 р. – 2907 книг: давньоєврейською – 14, їдишем – 84, російською – 1241, іноземними мовами – 113; за рік бібліотека отримала 33 періодичних вид. Витрати за рік – 750 крб. На 31 грудня 1907 р. – 4571 книг: 2848 давньоєврейською, 140 їдишем, 1109 російською і 474 іноземними мовами. На утримання бібліотеки витрачено 1256 крб. На 1913 р. в фонді бібліотеки налічувалося вже 10 791 томів (книги і періодичні видання практично з усіх галузей гуманітарних знань). Фонд бібліотеки поповнювався шляхом закупівель літератури (незначна кількість надходжень) і приватних пожертвувань. Найбільше книг передали бібліотеці Маір, Гольдфейн, Іцхок Вайсберг, М. І. Каміонський, М. Е. Мандельштам, Я. І. Израельсон та ін.

Різноманітність форм просвітницької діяльності виразилася і в організації публічних лекцій, в яких зокрема брали участь: пись-

менник і фольклорист С. Ан-ський (Соломон Раппопорт), скульптор Ілля Гінзбург, майбутній член Центральної Ради, сіоніст Наум Сиркін, д-р Лукомович і багато інших. Деякі лекції, наприклад, у 1909 р., Ю. І. Гессена з історії євреїв в Росії були заборонені.

Під час першої світової війни частина приміщень Київського відділення ОПЕ була надана новому об'єднанню – Київському комітету Товариства для надання допомоги єврейському населенню, яке постраждало від військових дій.

Київське відділення ОПЕ діяло до остаточного встановлення радянської влади в Києві в 1920 році. ОПЕ та тісно пов'язане з ним Єврейське історико-етнографічне товариство піддавалися нападкам євсекцій (аббревіатура від Єврейська секція – назва єврейських комуністичних секцій ВКП (б)), а після розгромної статті в журналі «Трибуна єврейской советской общественности» (№ 12, 1929) були закриті наприкінці 1929 р. Матеріали, зібрані Київським відділенням ОПЕ, були націоналізовані; значна частина його бібліотечних фондів тепер зберігається в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

УДК 025.171:130.2

Петрикова Валентина Теодорівна

Petrykova Valentyna

докторант

doctoral student

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

**АРХІВ БІБЛОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ ВУАН ІНСТИТУТУ
РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО:
КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР**

**ARCHIVE OF THE BIBLIOGRAPHIC COMMISSION
OF THE UKRAINIAN ACADEMY OF SCIENCES
OF THE INSTITUTE OF HANDLING OF THE
V. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE:
CONCEPTUAL MEASUREMENT**

Розглянуто зміст архівних фондів Інституту рукопису НБУВ НАН України з позиції системного відтворення діяльності Бібліографічної комісії ВУАН (1927–1931 рр.) в історії національної науки.

The contents of archival funds of the Institute of Manuscripts of the National Library of the National Academy of Sciences of Ukraine from the point of view of the systematic reproduction of the activity of the Bibliographic Commission of the VUAN (1927–1931) in the history of national science is considered.

Ключові слова: академічна культура, бібліографія, книжність, когнітологічний інститут, національна стратегія.

Keywords: academic culture, bibliography, book-keeping, cognitive institute, national strategy.

Ювілейні підсумування діяльності Національної академії наук України дають можливість актуалізувати питання повноти джерельної бази дослідження історії національної науки в її системному міждисциплінарному вимірі. Інститут рукопису НБУВ має у своєму розпорядженні фонд первинних документів, які є не тільки джерелом фіксації фактів і процесів відносно організації наукового простору, а у предметизованому вигляді створюють концептографічне знання історії національної науки. Фонд Академії наук України під відомим цифровим визначенням – «Х фонд», у більшості предметизованих підфондах документів, характеризується значною інформаційно насиченою полісемією відносно організаційних та функціонально змістовних пошукових питань щодо історії створення базових структурних підрозділів Академії. Саме за такою ознакою фонду стає можливо формувати у сучасному наукознавстві нові концептуальні підходи до визначення доцільності тих чи інших стратегічних і тактичних підходів у процесі розбудови Академії.

У організаційній розбудові Всеукраїнської академії наук у

1920-х роках з'являлися структурні підрозділи як вимога історичного часу розвитку національної науки. Таким визначеним потребами українознавчого знання підрозділом стала Бібліографічна комісія (далі – БК ВУАН), організована при Президії Академії у 1927 році. Відносно невеликий обсяг архіву БК ВУАН (загалом 8 одиниць збереження), включеність документів Комісії за змістом до інших комітетів, бюро, комісій ВУАН за весь час її існування (1927–1931 рр.) дає підстави науковцям досить поверхнево, у межах виключно констатації історичного факту, оцінювати значення цієї комісії для виконання завдань розбудови науки у новоутвореній державі. Ієрархічна підпорядкованість БК ВУАН як установи, що входила до структури Президії Академії, уможливило оцінювати рішення про заснування цієї Комісії як виважене та прогностичне для національної науки. В межах доказовості доцільності створення БК при Президії Академії слід розглядати поряд з нею діяльність, під наглядом вищого керівного органу Академії, таких комісій як Комісія для вивчення продукційних сил України, Комісія Дніпрельстану, Комісія науково-культурної пропаганди. Короткий термін дії БК ВУАН пояснюється сучасними дослідниками багатьма факторами переважно соціально-політичного порядку. Домінує такий фактор як зосередженість уваги до її напрямів діяльності державних органів влади, які потребували чітких організаційних дій у справі бібліографічної роботи.

Критиці від владних структур 1920-х років підлягала полеміка, розгорнута навколо змістовних ознак бібліографічної практики представниками від книгознавчих, бібліотечних, бібліографічних установ держави. Принцип коаліційного представництва у самій структурі БК ВУАН від перелічених установ не відіграв суттєвого значення для розгортання активної управлінської та координаційної роботи ВУАН. Історію БК ВУАН в сучасній «Енциклопедії історії України» викладено в межах десяти друкованих рядків. Автор довідкової статті Сергій Білокінь подає посилання на єдине друковане видання «Історія Національної академії наук України. 1924–1928: Документи і матеріали» (Київ, 1998). Усталеною науковою гіпотезою серед сучасних дослідників стала констатація у якості головного завдання Комісії – створення вичерпуючого

всеукраїнського бібліографічного репертуару (далі – УБР). На визначення головних ціннісних орієнтирів проекту створення УБР Комісією було витрачено більшість виробничого часу. Наради, диспути, наукова полеміка та критика ставали за основні форми роботи учасників обговорення проекту УБР. Змістова складність УБР, як системного теоретичного поняття, впливала на прийняття рішень стосовно методики та практики бібліографії. Когнітивний дисонанс між ідеалізованою теорією УБР та технологічною невідзначеністю процесу його створення логічно призводив до стримання діяльності БК ВУАН як об'єднуючого наукового осередку реалізації проекту. Відомі із публікацій тих років методологічні та методичні рішення з позицій сьогодення виглядають штучними відносно глобальності поставленої мети УБР. На формулювання саме такого висновку наводять архівні матеріали Інституту рукопису НБУВ (далі – ІР НБУВ), пошук яких здійснювався методом зіставлення змісту документів окремих інституцій ВУАН, персональних фондів.

Інформація про БК ВУАН представлена у архівному предметовому середовищі масштабно, «вийшовши» за межі конкретної предметної рубрики. Головними інформаційно насиченими фондами ІР НБУВ відносно статусного положення та діяльності БК ВУАН стають фонди: Академії наук, Всенародної бібліотеки України, УНІКу, Багалія Д., Єфремова С., Постернака С., Птухи М., Ярошевича А. Серед означених фондів окремі документи стосовно БК ВУАН пов'язані з іменами В. Отамановського, В. Біднова, Л. Биковського, М. Годкевича, В. Дубровського, Є. Кирилюка, А. Лободи, Ф. Максименка, С. Маслової, М. Плевака, С. Рубінштейна, М. Сагарди. Велика кількість архівних джерел стосовно майже всіх питань діяльності БК ВУАН у фондах ІР НБУВ належить М. І. Ясинському, завідувачу відділу «Україніка» ВБУ при ВУАН, співробітнику БК ВУАН. Сучасна затребуваність багатьох концептуальних положень наукової спадщини вченого дозволяє висловити думку про необхідність створення у ІР НБУВ особистого фонду вченого, професіоналізм якого став підґрунтям для формування національної школи бібліографознавства.

Семантичний аналіз архівних документів означених фон-

дів ІР НБУВ дозволив сформулювати декілька головних напрямів формування концепції бібліографічної теорії та практики в межах загальної стратегії розвитку національної науки, організаційним втіленням якої стала ВУАН. Сам факт організації БК ВУАН сприяв утвердженню думки наукової громадскості про самодостатність бібліографії як наукової дисципліни. Виваженість академічної концепції базувалась на усвідомленні історичної значущості бібліографічної практики доорганізаційного періоду існування національної науки. Історичний досвід складання науково-оглядових праць визначеного масиву документів для утвердження українознавчого знання у системній славистиці дозволило бібліографії стати головним методом дослідження гуманітарного знання XIX століття. Головний метод наукової творчості формувався у середовищі професорської діяльності наукових шкіл України. Володіння високим рівнем обізнаності щодо існуванні галузевих книжкових масивів, оперування змістом цих друкованих джерел для визначеності досягнень та подальших досліджень гуманітаристики української науки сформували у середовищі наукових шкіл якісну відзнаку для цієї професійної методики творчої праці – «професорська культура». Наукова та бібліографічна праця створювали цілісний методичний комплекс процесу пізнання. Академічним ефектом від такого методичного комплексу для національного наукового середовища XIX – початку XX століття стало утвердження циклу українознавчих дисциплін.

Довершеність методичних прийомів бібліографії для процесу становлення національної науки сприяло формування тенденції виділення бібліографічного опрацювання документів в якості окремої професійної спрямованості діяльності вченого. Виникає поняття функціонального призначення бібліографії – «допоміжності» в структурі наукової творчості. З позицій викладеного є логічним факт, описаний М. І. Ясинським, про початок роботи новоутвореної БК ВУАН і перше її засідання, присвячене науковій і бібліографічній діяльності М. Комарова. Аргументи на підтримку традиційної місії бібліографії для національної науки знаходимо у комплексі документів БК ВУАН, у яких безпосередньо переходяться укладені рукописні покажчики праць про П. Куліша, Ф. Вовка,

бібліографія творів М.Старицької-Черняхівської. Бібліографічна традиція наукової творчості стала першим напрямком діяльності БК ВУАН, як данина історії національної науки.

Другий напрямок змістовно по документах сформульований як «генеральний облік бібліографічної роботи на терені України». Концептуально цей напрям був аргументований фактом поширення бібліографічної праці у революційно налаштованому суспільстві як логічне продовження книжкового руху в Україні революційної та постреволуційної доби. Соціально вивіреними стали погляди М. М. Лісовського на системний цикл книгозначого знання. В системі динамічного книговиробництва, книгорозповсюдження, книгоопису соціуму бібліографія функціонально поширила межі своєї практичної доцільності на сфери освіти, виховання, політики, промисловості. Книжковий рух уможливив існування поняття «бібліографічний рух». Цілеспрямованість руху вимагала організаційних заходів його управління та координування, як домінуючих діяльнісних стратегій. Суто наукові підстави бібліографічної практики не сприяли формуванню керуючого органу у структурі державної влади. Після довгих дебатів функції управління бібліографічним рухом передано у 1927 році до ВУАН.

Третій напрямок діяльності ВУАН – «створення українського бібліографічного репертуару» – теоретико-методологічна концепція національної ваги у межах світової тенденції ідентифікації національно особливого, повноцінно відтвореного у письмовому надбанні нації.

Спочатку було слово...

УДК 025.2(477)(091)

Коваль Тетяна Володимирівна

Koval Tetiana

завідувач відділу

Head of Department

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Science

**ІСТОРИЯ ФОРМУВАННЯ КНИЖКОВИХ ЗБІРОК
ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

**FORMATION HISTORY OF BOOK COLLECTIONS
OF THE INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF VERNADSKY
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

Висвітлено історію формування, організації та опрацювання друкованих книжкових фондів Інституту рукопису. Надано загальну характеристику складу та змісту фондів.

The paper covers the history of formation, arrangement and processing of printed book funds of the Institute of Manuscript. It gives general characteristics of the funds contents and composition.

Ключові слова: бібліотека, Інститут рукопису, підручний фонд, довідкова бібліотека, дари, автографи.

Keywords: library, Institute of Manuscript, fund of reference books, reference library, gifts, autographs.

100-річний ювілей НБУВ спонукає багатьох науковців звернутися до першоджерел, дослідивши історію бібліотеки та окремих її підрозділів від початку заснування до сьогодення.

Осягнути діяльність Інституту рукопису (далі – ІР) тривалістю в сто років можливо тільки після ретельного перегляду та аналізу архівних документів, дослідження всіх аспектів формування, організації та наукового опрацювання як фондів в цілому, так і окремих його частин.

Історія книжкових збірок ІР нерозривно пов'язана з форму-

ванням, упорядкуванням та описом рукописного фонду. Діяльність рукописного відділу (тогочасна назва ІР) у перші роки свого існування, як і бібліотеки в цілому, була сконцентрована на комплектуванні фондів. Протягом кількох років було накопичено різноманітні за змістом, хронологією, характером та походженням рукописні документи. Окрім великого масиву як рукописних збірок так і поодиноких рукописних матеріалів було зібрано книжки з автографами визначних діячів та письменників. Накопичений матеріал, згідно з інструкцією, яку розробив Г. П. Житецький, тогочасний завідувач відділу, за формальними ознаками поділявся на чотири підвідділи: I – рукописні книжки, II – документи, III – листування, IV – автографи на друкованих книжках. Матеріали кожного підвідділу підлягали спрощеній системі обліку. Збірка автографів обліковувалася як звичайні книжки із зазначенням автора автографу, часу написання, мови і характеру автографу та інших специфічних рис. Сформований унікальний рукописний фонд вимагав ґрунтовного опрацювання та дослідження. Саме тому у 1928 р. Г. П. Житецький, розробляючи основні положення про відділ та принципи його діяльності, одним із перших пунктів програми опрацювання рукописних фондів поставив питання створення підручної довідкової бібліотеки. Саме цей документ дав поштовх до створення підручної бібліотеки. Згідно з архівними документами ІР, у планах відділу рукописів на 1929–1930 рр. було передбачено розробку схематичного плану організації підручного фонду, складання списків необхідної літератури та започаткування процесу комплектування підручно-довідкової бібліотеки. Зразком запропонованого проекту побудови підручного фонду були підручні бібліотеки при рукописних відділах бібліотек Австрії та Ватикану. Запропонована «Схема складу підручної бібліотеки при рукописному відділі ВБУ» включала 5 основних розділів: I – Палеографія; II – Бібліографія, бібліотекознавство, архівознавство; III – Історичні дисципліни; IV – Наукові дослідження та видання текстів; V – Довідкова бібліотека. Кожен розділ включав схематичний перелік основних категорій праць з детальними поясненнями в контексті завдань, які постають перед відділом рукописів. В обґрунтуванні до другого розділу, наприклад, зазначалося, що «цей розділ підручної бібліотеки набуває особливого значення в

зв'язку з великою методологічною роботою, що її має провести відділ: складання правил інвентаризації, а в подальшому і наукового опису матеріалів відділу, розроблення статуту відділу... Друге завдання відділу, центрального українського сховища рукописних матеріалів, полягає в створенні повного списку всіх рукописних збірок України та їхніх описів, списку збірок українських рукописів поза межами України, нарешті повного репертуару українських рукописів.

Протягом 30-х років фонд автографів та підручна бібліотека щорічно поповнювалися новими надходженнями. У 1931 р. до підручного фонду надійшло 168 од. зб., 1933 р. – 550 од. зб., з них частина з автографами видатних письменників та вчених, 1934 р. – 882 од. зб. (вітчизняна та зарубіжна література з бібліографії рукописів, палеографії), 1935 р. – 1942 од. зб. (комплекти журналів «Київська старовина», «Труды Киевской духовной академии», «Киевские университетские известия» та інші), 1936 р. – 454 од. зб. до підручного фонду та 40 од. зб. до фонду автографів. Загалом, на кінець 1940 р. фонд ІР нараховував 149 258 од. зб. рукописів та 8090 книг.

У 1948 р. для покращення обслуговування читачів відділу рукописів була розроблена «Схема систематичного розташування літератури підручної бібліотеки рукописного відділу», яка з незначними змінами та доповненнями і досі використовується в Інституті рукопису.

У 70-х роках ХХ ст. була започаткована ще одна книжкова збірка – Колекція дарів Інституту рукопису. Фонд, який поповнюється виключно шляхом дарунків науковців, видавців, читачів бібліотеки, співробітників бібліотеки. До колекції надходять всі типи і види документів: монографії, збірники матеріалів, наукові журнали, відбитки, газетні статті та ін., в яких повністю чи частково були використані матеріали ІР. Більша частина видань містить автографи, дарчі написи дарувальників, що створює своєрідну колекцію автографів сучасників.

Фонди Інституту рукопису НБУВ сьогодні – це не тільки зібрання різнопланових за складом документів, але й потужний бібліотечно-інформаційний ресурс для різних категорій користувачів.

УДК 001.32:930.25(477)«1928/1931»

Байкєніч Дмитро Вікторович

Vaykienich Dmytro

науковий співробітник

Research Fellow

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

**АКАДЕМІЧНІ ВИДАННЯ, ПРИСВЯЧЕНІ
ДЕСЯТИРІЧНОМУ ЮВІЛЕЮ ВУАН
(ЗА АРХІВНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ)**

**ACADEMIC PUBLICATIONS DEVOTED TO THE 10TH
ANNIVERSARY OF VUAN (BY ARCHIVAL SOURCES)**

На основі дослідження архівних документів розглянуто питання підготовки та публікації академічних видань, присвячених першому ювілею ВУАН.

On the basis of research of archival documents the issues of preparation and publication of scientific publications devoted to the 10th anniversary of the AUAS are considered.

Ключові слова: ВУАН, ювілей, видання, джерело.

Keywords: AUAS, anniversary, edition, source.

Напередодні святкування сторіччя НАН України актуальним є розгляд підготовки до першого ювілею ВУАН, під час якого були підготовлені й опубліковані видання, що популяризували напрями діяльності та підсумки роботи української науки за перше десятиріччя існування Академії.

Джерельною базою дослідження стали матеріали, які відклалися у фондах ЦДАВО України, архіву Президії НАН України й Інституту рукопису НБУВ. Документи представлені протоколами Президії ВУАН, звітами Ювілейної комісії, звітами академічних установ та ін.

14 листопада 1928 р. було засновано Ювілейну комісію з нагоди десятиріччя наукової діяльності ВУАН, до складу якої увійшла Президія Академії у повному складі. Програма ювілейних святкувань складалася з двох основних частин: виставково-екскурсійної та видавничої. Першим напрямком керував О. П. Новицький – він очолив Виставково-екскурсійну ювілейну підкомісію. Згідно з протоколом наради видавничий напрямок не було виокремлено, але кожне з запланованих видань мало своїх відповідальних редакторів. Передбачалося 5 основних видань: 1) збірник «10 літ наукової діяльності ВУАН»; 2) скорочені видання цього збірника; 3) популярна листівка «Роля ВУАН в культурній революції»; 4) ювілейний Провідник ВУАН; 5) «Матеріали» до збірника [1, с. 484–485].

Як зазначається в записці про ювілейні видання, розробити «інструкції щодо характеру ювілейних десятирічних звітів Відділів ВУАН, а також схему ювілейного провідника ВУАН» було покладено на академіка Д. І. Багалія [1, с. 486–488].

Збірник «10 літ наукової діяльності ВУАН» був запланований українською мовою; його скороченні видання планувалося видати російською, англійською, німецькою та французькою мовами. Ювілейний збірник мав складатися зі вступу та звітів кожної академічної установи за десятирічний термін, які зводилися у звіт доповідного відділу [2, арк. 12]. Редактором цього видання було призначено А. Е. Кристера.

Зі звітної документації установ нам відомо, що інформацію для Ювілейного збірника установи подавали кволо. Крайні терміни подачі неодноразово переносилися [3, арк. 3]. У постановках 1929 і 1930 років констатується, що темпи підготовки десятирічних ювілейних звітів незадовільні й через це терміни їх подачі знову переносяться [2, арк. 111, 122–123, 131]. Структурні зміни і репресії науковців в Академії серйозно вплинули на підготовку ювілейного звіту. Окрім того, в грудні 1930 р. Президія ВУАН постановила доповнити Ювілейний збірник інформацією за 1929–1930 рр., що автоматично вело до переробки усього звіту [4, арк. 56]. Зрештою на фоні всіх подій, що відбувалися у ВУАН, святкові заходи було відмінено і підготовлені статті про десятирічну діяльність установ

залишилися невиданими і нині зберігаються у фондах ІР НБУВ.

Однак, слід зазначити, що в 1930 р. вийшла праця А. Я. Артемського [5], підготовлена з дотриманням інструкції, розробленої Д. І. Багалієм, яка вміщувала акумульовану в одному місці звітну інформацію про десятирічну діяльність ВУАН.

Важливо зауважити, що інформація щодо скорочених видань Ювілейного збірника, віднайдена в архівних документах, дуже обмежена й не дає можливості у повній мірі висвітлити цей процес. Відомо, що 5 березня 1929 р. Президія постановила вжити заходів щодо забезпечення перекладів ювілейних звітів ВУАН на іноземні мови досвідченими перекладачами [2, арк. 16]. У звіті Ювілейної комісії від 10 червня 1930 р. зазначається, що завершено переклад на німецьку мову звідомлень Історично-філологічного та Фізично-математичного відділів ВУАН. Подальшу долю цих звітів за віднайденими документами встановити не вдалося [6, арк. 52].

Позитивно склалася доля «Матеріалів» до ювілейного збірника, які мали показати основні тенденції української науки, формування та розвиток видавничої справи ВУАН у 1918–1928 рр. Роботу над збиранням інформації для «Матеріалів» провадили співробітники Бібліографічної комісії. Виходячи з наявної архівної інформації, реєстр бібліографічних видань академічних установ був зібраний вчасно. Так у Календарному плані здачі до друку ювілейних видань початку 1929 р. Бібліографічний покажчик праць ВУАН зазначався як такий, що готовий до друку [6, арк. 9 зв.]. Підтвердженням цьому є опублікована в цьому ж році однойменна праця [7].

Провідник ВУАН задумувався як науково-туристичне видання для іноземців з метою ознайомлення з академічними установами. Науковці розширили Провідник інформацією про Київ та його околиці, музеї, додали чимало ілюстративного матеріалу. Скласти його доручено було Ф. Л. Ернсту, М. В. Шарлеманю та М. Я. Рудинському [8, с. 76].

Станом на початок 1929 р., Провідник було першим підготовлено та передано на редакційний перегляд. У звіті Ювілейної комісії від 10 червня 1930 р. йдеться про таке: «друк не можна почати з огляду на те, що коректури статтів до «Провідника» про-

ходять надто багато інстанцій...» [6, арк. 9зв.]. Незважаючи на зазначені перепони Провідник було видано в 1930 р.

Обмеженою є інформація про підготовку листівки «Роля ВУАН в культурній революції», що мала вийти українською та російською мовами. Станом на початок 1929 р. вона знаходилася на стадії виготовлення та була передана на редакційний перегляд [6, арк. 9зв.]. Скласти її було доручено О. Ю. Гермайзе.

Разом із тим, інформація у звітах академічних установ дозволяє дійти висновку, що за рахунок ювілейних коштів готувалися та вийшли інші видання, зокрема збірник Етнографічно-фольклорної комісії; путівник по Музею мистецтв; три випуски збірника «Первісне громадянство» та ін. [6, арк. 8, 55; 10, арк. 17зв.].

Таким чином, не зважаючи на те, що ювілей ВУАН як такий у задуманому форматі проведений не був, підготовлені академічні видання вдалося частково опублікувати. Також завдяки фінансуванню ювілейних заходів ВУАН було видано чимало наукових праць, підготовлених окремими установами.

Список використаних джерел

1. Історія Національної Академії наук України. 1924–1928. док. і мат-ли. Київ, 1998. 762 с.
2. Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 33.
3. Інститут рукопису НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 14028.
4. Там само. Ф. Х. Од. зб. 14075.
5. Артемський А. Я. Що таке Всеукраїнська Академія Наук (ВУАН). Київ: Друкарня ВУАН, 1931. 95 с.
6. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 9. Спр. 1512.
7. Список праць Академії наук, виданих за 10 літ її існування (1918–1928). Київ: Друкарня ВУАН, 1929. 18 с.
8. Полонська-Василенко Н. Д. Українська Академія наук. Нарис історії. Київ : Наукова думка, 1993. 414 с.
9. Київ: Провідник / За ред. Федора Ернста. Київ : ВУАН, 1930. 800 с.
10. Інститут рукопису НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 3793.

УДК 050(438):94(477)

Беба Алла Михайлівна

Beba Alla

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ПОЛЬСЬКИЙ ТИЖНЕВИК «TYGODNIK ILUSTROWANY»
ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ТА
КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ**

**POLISH WEEKLY «TYGODNIK ILUSTROWANY»
AS A SOURCE FOR THE STUDY OF THE HISTORY
AND CULTURE OF UKRAINE**

Надається огляд української тематики польського тижневика «Tygodnik ilustrowany», що видавався з середини XIX ст. до початку XX ст. у Варшаві, а наразі зберігається у фонді відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ.

An overview of the Ukrainian topics of the Polish weekly «Tygodnik ilustrowany» published since the middle of the XIX century, to the beginning of XX century in Warszawa and is kept in the fund of library collections and historical collections department.

Ключові слова: польський тижневик, Ю. Бартошевіч, К. Свідзінський, А. Кісіль, Т. Падура.

Keywords: Polish weekly, Y. Bartoshevich, K. Svidzinsky, A. Kisil, T. Padura.

Відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) має у своєму складі масив польськомовних періодичних видань, друкованих на теренах Польщі, Литви та України. Ці журнали налічують понад 17 500 одиниць зберігання. Одним із популярних тижневиків свого часу можна назвати «Tygodnik ilustrowany», який виходив у Варшаві, починаючи з 19 ве-

ресня (1 жовтня) 1859 р. по вересень 1939 р., і перестав друкуватись у зв'язку з початком Другої світової війни та окупацією Польщі німецькими військами. За цей період було видано 4116 номерів.

У фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій представлено близько 3000 номерів «Tygodnika ilustrowanego». Том 1 за 1859 р. відсутній, номери за 1860–1914 рр., починаються з № 41 і закінчуються № 2876.

Тижневик відрізнявся великим форматом (27х35 см). Очевидно, журнал задумувався як серіальне видання, бо на титульних аркушах томів, виданих в 1859–1894 роках, присутній напис «Serya», який з 1895 р. зникає. В подальшому часопис видавався піврічними томами з переліком змісту за півроку.

На жаль, історія формування колекції цього журналу у фондах НБУВ достеменно невідома, але за деякими зовнішніми ознаками, такими як наліпки та печатки, можемо припустити, що колекція була зібрана Адамом Домарадзьким. Наліпка на корінці палітурки вказує на власника: «Księgozbiór Adama Domaradzkiego». На штампі, розміщеному на титульному аркуші тижневика, вказується інформація, очевидно, про місце проживання власника: «Wojciechowka», «Teranówka». За інформацією «Słownika geograficznego Królestwa Polskiego», виданого у Варшаві в 1893 р., «Wojciechowka» – це село над річкою Случ, Новоград-Волинського повіту (нині Житомирська область). На сучасній мапі України така назва відсутня. «Teranówka» (нині Тернівка, Новоград-Волинського району, Житомирської області) у названому словнику згадується, як «Teranówka» – село, яке розміщено в «трьох верстах» від «Wojciechowku».

Переходячи до змісту журналу варто зауважити, що особливої уваги заслуговують історичні публікації, розміщені в першому розділі під назвою «Zyciogsy». Одним із активних дописувачів цього розділу був історик та славіст Юліан Бартошевич (1821–1870). Він все життя займався збором історичних пам'яток, особливу увагу присвячував, вивченню доби середньовіччя. Значна частина його наукової роботи присвячена біографічним дослідженням. У кожному з томів, виданих протягом 1860-х років, знаходимо численні статті Ю. Бартошевича, присвячені різним історичним постатям Великого Князівства Литовського, Речі Посполитої та України, яка

на той час входила до складу Польщі. Серед них варто згадати Юзефа Залуського (1702–1774) – бібліофіла та мецената, єпископа київського в 1759–1774 роках; Євстафія Воловича (1572–1630), також бібліофіла та мецената, єпископа віленського; Єроніма Стройновського (1752–1815) – першого ректора імператорського Віленського університету, який народився на Тернопільщині.

Одну з перших біографій, яку надрукував тижневик, присвячено Костянтину Свідзінському (1793–1855) – бібліофілу та колекціонеру, керівнику польських культурних осередків, який займався пошуками історичних матеріалів на території України. Останні двадцять років свого життя, після продажу власного маєтку на Житомирщині, він жив на Київщині в с. Пашківка, в маєтку у свого приятеля Вацлава Рулікowsького. Свідзінський збирав антикваріат, монети, книги, які купував за власні кошти, а особливо займався зібранням рукописів, архівних документів та записами старовинних легенд і дум. Відомо, що під кінець життя, його колекція складалась з рукописів, замальовок, монет та археологічних експонатів. Частина його архівних матеріалів було передано до Київської археографічної комісії. Інформацію про його участь у підготовці видання «*Materyaly historyczne wydane przez Kommissyą archeologiczna kijowska*» знаходимо в т. 2 часопису «*Biblioteka Warszawska*» за 1855 р. Тут зазначається, що з приватних зібрань найвагоміший внесок належить саме Костянтину Свідзінському, «матеріали якого найцікавіші, найбагатші». Деякі з них стосувалися листування відомих історичних осіб часів Богдана Хмельницького.

Не менш ґрунтовною є робота Ю. Бартошевича, присвячена діячу Речі Посполитої А. Кисілю (1600–1653). У № 45–47, т. 2 «*Tygodnika ilustrowanego*» представлено нарис його життя та діяльності в першій половині XVII ст. Говориться, зокрема, що народився він на Волині, був старовинного боярсько-шляхетському роду. Все своє життя брав активну участь у суспільно-політичному житті Польщі та України. У 1620 р. приймав участь у поході Польщі проти Османської Імперії під Цецорою, у 1621 р. – у битві під Хотиним. У 1633 р. був старостою носівським, підкоморієм чернігівським, каштеляном чернігівським у 1639–1646 рр., з 1646 р. каштеляном київським, з 1647 – воєводою брацлавським, у 1649–1653 рр. – воєводою київським. Він володів численними

маєтками на Волині, Київщині, Чернігівщині. Брав участь у засіданнях Сейму, був останнім православним сенатором Речі Посполитої, захищав права православної церкви від утисків, викликаних укладанням Берестейської унії 1596 р. Під час повстання Б. Хмельницького А. Кисіль брав активну участь у складі делегації на перемовинах з повсталими в 1649 р. у м. Переяславль. Пізніше А. Кисіль зустрічався з Б. Хмельницьким у Зборові в тому ж 1649 р. та в Білій Церкві 1651 р. У статті детально описуються події, які відбувалися в той проміжок часу – це війни, козацькі бунти, засідання сеймів. У № 45 опубліковано портрет Адама Кисіля.

Активним дописувачем журналу «Tygodnik ilustrowany» був літератор та історик Казимир Владислав Войцицький (1807–1878). Заслуговує на увагу його праця, присвячена польсько-українському поету Тимку Падурі (пол. Tomasz Padurra; 1801–1871), який належав до так званої «української школи в польській літературі». Падура народився в Іллінцях, нині Вінницька обл., закінчив Кременецький ліцей. У 20-х роках XIX ст. при дворі магната Вацлава Жевуського (1785–1831) на Поділлі учив бандуристів-торбаністів своїх пісень і сам для них складав мелодії. Після трагічної смерті Жевуського, він оселився у своєму маєтку під Бердичевом. У своїй творчості звертався до української історичної тематики, описів побуту і природи та фольклорних мотивів. Свої твори українською мовою Тимко Падура писав латинськими літерами. Довгий час твори поета поширювались лише в рукописах. Вперше його твори, зусиллями книгаря К. Яблонського, було опубліковано у Львові в 1842 р. Але те видання є поєднанням текстів різних авторів. Тимко Падура сам підготував і видав 1844 р. свою збірку під назвою «Ukrainky z nutoju Tymka Padurga». Видання поєднувало в собі не лише поетичні тексти автора, а й ноту до дум. В. Войцицький приводить на сторінках тижневика поетичні рядки Т. Олізаровського (1811–1879) у творі «Spiewi Kozaka», присвячені Тимку Падурі, та думи самого поета «Muraszka» й «Ukraina».

Як бачимо, історичний польський тижневик «Tygodnik ilustrowany» публікував численні матеріали, присвячені особистостям культури, політики, релігії, науки, які залишили свій слід, у тому числі і в історії нашої країни. Згаданий журнал не так добре досліджений фахівцями, як часописи «Киевская старина», «Чтения

в обществе Нестора Летописца», «Архив Юго-Западной России», хоча є цікавим для дослідників та широкої читацької аудиторії. Подані в ньому матеріали можуть становити інтерес не лише для істориків, але й для краєзнавців, літературознавців та музикознавців.

Список використаних джерел

1. Bartoszewicz J. Konstanty Świdziński // Tygodnik ilustrowany: pismo obejmujące ważniejsze wypadki społeczne, życiorysy znakomitych ludzi, zabytki i pamiątki krajowa, podróże, powieści i poezye. Warszawa, 1859. T. 1. S. 4–5, 14.

2. Bartoszewicz J. Kisiel Adam Wojewoda kijowski // Tygodnik ilustrowany. Warszawa, 1860. T. 2. S. 413, 429, 438.

3. Wójcicki K. Wł. Padura Tomasz // Tygodnik ilustrowany. Warszawa, 1862. T. 4. S. 63–64.

УДК 930:025.17(477)

Якубова Тетяна Анатоліївна

Yakubova Tetiana

науковий співробітник

Research Fellow

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

КНИЖКОВИЙ ФОНД ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ ЯК СКЛАДОВА ФОНДІВ ВБУ

BOOK FOUNDATION OF THE VOLYN REGIONAL MUSEUM AS A COMPLEX OF THE FUNDS OF THE NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

В статті на підставі історичних праць та архівних документів розглядається історія передачі книжкового фонду Волинського краєзнавчого музею до фондів Всенародної бібліотеки України та роль бібліотечних працівників у цьому переміщенні.

The article reviews on historical works and archival documents deals with the history of the transfer of the book fund of the Volyn Museum of Local Lore to the funds of the National Library of Ukraine and the role of library workers in this movement.

Ключові слова: Волинський краєзнавчий музей, бібліотечні фонди, ВБУ, бібліотечний працівник, документ.

Keywords: Volyn Regional Museum, library funds, National Library of Ukraine, library workers, documents.

Книги з житомирських бібліотечних фондів є важливою складовою фондів НБУВ, а рукописи складають частину фондів Інституту рукопису. І досі залишається актуальним питання вивчення процесів і обставин переміщення житомирських бібліотечних фондів до Всенародної бібліотеки України (далі – ВБУ), детального опису фондів і ролі бібліотечних працівників в їх переміщенні і подальшому дослідженні.

Бібліотека Волинського краєзнавчого музею наприкінці 20-х років ХХ століття налічувала понад 150 тис. книжкових одиниць. Формувався цей фонд шляхом накопичення книжкових зібрань з різних культурних та громадських установ. На фоні активного релігієборства з боку державних органів існувала велика імовірність втрати значної кількості рукописних книг та стародруків релігійного змісту. Тому одним з напрямів діяльності ВБУ в цей період було виявлення місць зберігання таких книжкових зібрань, їх вивчення на предмет культурної та історичної цінності та забезпечення процесу акумулювання у фондах ВБУ з метою подальшого збереження і використання з науковою метою.

Саме таким чином, після встановлення, що у Волинському краєзнавчому музеї є досить великий і цінний бібліотечний фонд, туди у травні 1931 р. для вивчення складу фонду було відряджено одного з провідних фахівців ВБУ П. М. Попова (1890–1971). Його роль у згаданому переміщенні бібліотечних фондів музею частково дослідив С. М. Міщук у монографії «Рукописні та книжкові зібрання Волині у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [1]. Співробітник Інституту рукопису НБУВ Т. Горбач у біографічній довідці до виставки, присвяченої 125-річчю від дня народження П. М. Попова, відмітив, що з 1929 р. книгознавець був обраний завідувачем відділу рукописів ВБУ, і як провідного фахівця у цій царині його й відрядили для відбору

матеріалів для фондів відділу. Вчений опрацював значну за обсягом та цінну за складом колекцію Волинського краєзнавчого музею, що складалася з рукописних книг XV–XVIII ст., нотних рукописів XVI–XVIII ст., архіву баронів Шодуарів, документів католицьких та православних установ Волині [2].

Заслугою П. М. Попова стало те, що в період перебування в Житомирі він спробував визначити та описати найбільш цінні стародруки і рукописи книгосховища, загалом виявив 1500 рукописів літературного, наукового, релігійного змісту та 1000 цінних стародруків. За досить короткий термін П. М. Попов відокремив найбільш цінні складові бібліотеки музею: бібліотеки Шодуарів, Товариства дослідників Волині, Волинського римо-католицького капітула, житомирських біскупів, Житомирської центральної міської бібліотеки тощо.

Інший дослідник А. Климчук у статті «Волинський краєзнавчий музей у Житомирі» [3] відзначив, що безпосередній передачі колекційних фондів передувала майже річна діяльність працівників ВБУ П. М. Попова, М. В. Геппенера, О. Т. Дзбанівського та ін. В Інституті рукопису НБУВ зберігається документ «Попов П. М. Житомирські фонди рукописів і стародруків Державної публічної бібліотеки АН УРСР як джерела для історії літератури феодальної доби. Повідомлення про наукове відрядження в травні 1931 р., прочитане на засіданні Комісії української літератури доби феодалізму у ВУАН 24 листопада 1931 р.» [4]. В цьому документі П. М. Попов надає відомості про цінні житомирські книжкові пам'ятки, а саме рукописи, стародруки, збірку пам'яток публіцистичної літератури XVI–XVII ст.

Інформація про перевезення книг з Волинського музею до ВБУ міститься також у документах Архіву НБУВ. Це комплекс різноманітних документів, що охоплюють хронологічно період від квітня до грудня 1932 р., серед яких протокол наради бібліотечних працівників, які займалися вивченням фонду та підготовкою його до перевезення, декілька актів про видовий склад фонду, кошторис на перевезення книг, звіти про роботу, в. т.ч. О. Т. Дзбанівського, та листування щодо передачі книжок [5].

В документах відмічено, що для того щоб виконати постанови сектора науки НКО УСРР від 10 квітня 1931 р. та 29 травня 1932 р. про книжковий фонд Волинського краєзнавчого музею, 13 червня 1932 р. до Житомира виїхала комісія в складі представника сектора науки НКО УСРР Кубланівського, заступника директо-

ра ВБУ А. М. Яременка та наукового співробітника Ф. П. Максименка. Комісія мала на місці узгодити з музеєм питання розподілу зазначеного книжкового фонду, організувати конкретні робочі процеси приймання, пакування, переміщення книжок до ВБУ. Після ознайомлення з книжковою збіркою музею, один з членів комісії Ф. П. Максименко був залишений в Житомирі з конкретним завданням контролювати процес виконання ухвал зазначеної комісії. З метою прискорення процесу опрацювання та підготовки до перевезення книжок у червні 1932 р. до Житомира прибули також науковий співробітник М. В. Геппенер та бібліотекар Гречин. Цей процес здійснювався в умовах протистояння з працівниками музею, які, природно, не хотіли втрачати «Волиніку». Саме тому частина колекційних фондів залишилася в фондах музею.

Завершилася передача фондів до ВБУ 9 жовтня 1932 р. Про це свідчить акт передачі, підписаний заступником директора Волинського краєзнавчого музею Д. Ю. Антоновим і завідувачем бібліотеки музею М. П. Кудрицьким з одного боку та уповноваженим ВБУ О. Т. Дзбанівським з іншого. Згідно з цим актом, книжкове зібрання кількістю 9421 том було передано до фондів ВБУ з низкою інших матеріалів музею [3].

Таким чином, опубліковані та архівні джерела свідчать, що процес передачі бібліотечних фондів Волинського краєзнавчого музею до ВБУ проходив протягом 1931–1932 рр. У складі фонду музею було виявлено понад 9000 томів рукописної книги та стародруків. Передача стала можливою за рахунок активної участі у ній провідних фахівців ВБУ, таких як П. М. Попов, О. Т. Дзбанівський, М. В. Геппенер та інші, які не тільки забезпечили технічні процеси переміщення, а й провели попередню систематизацію та вивчення цього книжкового масиву.

Список використаних джерел

1. Мішук С. М. Рукописні та книжкові зібрання Волині у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2007. С. 52–53.
2. Горбач Т. Павло Миколайович Попов (1890–1971): виставка до 125-річчя від дня народження. Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/node/2328>. – Заголовок з екрана. Дата звернення: 23.07.2018 р.
3. Климчук А. Волинський краєзнавчий музей у Житомирі (1900–1932) // Музеї України. 2006. ч. 4(16). С. 26–29.
4. Інститут рукопису НБУВ. Ф. 285. Спр. 516. Арк. 46–47.
5. Архів НБУВ. Оп. 1. Спр. 394. Арк. 14–23.

УДК 930:025(477)(Апанович О. М.)

Степченко Ольга Петрівна

Stepchenko Olga

в.о. директора Інституту рукопису

acting Director of the Institute of Manuscripts

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

Бодак Ольга Петрівна

Bodak Olga

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

Щерба Людмила Сергіївна,

Shcherba Lyudmyla

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВУ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ДІЯЛЬНІСТЬ О. М. АПАНОВИЧ У НАЦІОНАЛЬНІЙ
БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
(ЗА ДОКУМЕНТАМИ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НБУВ)**

**ACTIVITY O. M. APANOVICH IN THE V. VERNADSKY
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE (BY DOCUMENTS
OF THE INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF NBUV)**

На основі документів особового архівного фонду О. М. Апанович розглянуто її діяльність у відділі рукописів ЦНБ АН УРСР (нині ІР НБУВ). Висвітлено її роботу з упорядкування і опису архівних фондів та рукописних книг, дослідження життя та діяльності В. І. Вернадського.

On the basis of documents of the personal archival fund O. M. Apanovich

considered her activities in the department of manuscripts of the Central Scientific Library of the Academy of Sciences of the USSR (now the IM of the NBUV). Her work on organizing and describing archival funds and manuscripts, researching the life and activity of V. I. Vernadsky.

Ключові слова: О. М. Апанович, історія, Інститут рукопису НБУВ, архівні документи, рукописна книга, В. І. Вернадський.

Keywords: O. M. Apanovich, history, IM of the NBUV, archival documents, manuscript, V. I. Vernadsky.

Олена Михайлівна Апанович (1919–2000) – відомий учений-історик, письменниця, невтомний дослідник козацької слави, лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка, лауреат наукової нагороди Фундації Антоновичів (США), кандидат історичних наук.

Для широкого читацького загалу ім'я О. М. Апанович відоме, насамперед, як автора численних наукових та науково-популярних праць з історії українського козацтва. У творчому доробку вченої понад 400 публікацій різноманітного характеру і призначення, зокрема, індивідуальні та колективні монографії і науково-популярні книги, збірники документів і статей у тематичних та періодичних виданнях, рецензії та виступи на конференціях, участь у теле- та радіопередачах, значна частина яких зберігається у її особовому фонді.

Особовий фонд О. М. Апанович зберігається в Інституті рукопису НБУВ (ІР НБУВ). Він сформований з її архівних документів, що були передані на постійне місце зберігання до ІР НБУВ у 2000 р. її сином С. Ю. Мережинським [1].

У 1973–1986 рр. О. М. Апанович працювала старшим науковим співробітником відділу рукописів ЦНБ АН УРСР (нині ІР НБУВ).

У відділі рукописів вона майже чотирнадцять років займалася упорядкуванням та описом архівних фондів і рукописних книг, вивчала списки козацького літопису Григорія Граб'янки, відшуковувала матеріали, пов'язані з життям та діяльністю В. І. Вернадського, особливо тих періодів, що пов'язані з Україною. За час роботи у відділі рукописів нею були опрацьовані особові архівні фонди мистецтвознавця О. П. Новицького та етнографа і археолога Я. П. Новицького, істориків А. І. Степовича та М. І. Лілєсва,

математиків Г. Ф. Вороного та М. В. Остроградського, київського митрополита Платона; документи фамільних та родових архівів, зокрема, Болсуновських, Дорошенків, Капністів, Радзивілів, Шодуарів.

У одному зі своїх інтерв'ю О. М. Апанович сказала: «Під час опрацювання рукописних документів проймається дивним почуттям – ти ніби крихітна зв'язуюча ланка між тим часом, що був, і тим, що буде. Доводилось освоювати складну технологію обробки й опису особових фондів діячів культури. Вивчати чернетки, розбирати різні почерки, скоропис, а це виснажлива праця» [2].

О. М. Апанович звернулася до нового напрямку наукової діяльності – книгознавства, розглядаючи рукописну книгу як об'єкт вивчення і одночасно як джерело дослідження. Почали з'являтися її статті, присвячені проблемам української рукописної книги, до складу якої входили козацькі літописи. Результатом більш як десятирічного дослідження української рукописної книжності стало видання ґрунтовної монографії «Рукописная светская книга XVIII в. на Украине. Исторические сборники» [3].

Сама монографія в архіві О. М. Апанович не збереглася. Збереглися тільки план-проспект монографії та підготовчі матеріали до неї. Також в особовому фонді зберігається витяг з протоколу засідання відділу рукописів від 20 січня 1977 р. щодо обговорення проспекту монографії. Протокол свідчить, що спочатку монографія мала назву «Рукописная книга XVI–XVIII ст. в фондах ЦНБ АН УРСР (историко-литературные сборники)». Потім дослідження було обмежене XVIII ст., і назва змінена на «Социальная направленность рукописных литературно-исторических сборников XVIII века на Украине».

У монографії О. М. Апанович вперше розповідає про історичні збірники, які створювалися і розповсюджувалися в Україні у XVIII ст. самими книголюбями, створюючи таким чином своєрідні «бібліотеки в одному томі». Найбільшою популярністю користувалися літописи Григорія Граб'янки і Самовидця. Вона дослідила сім рукописних книг літопису Самовидця і сорок шість – козацького старшини Григорія Граб'янки, які зберігаються в бібліотеках і музеях не тільки України, а й Росії, атрибутувала 30 раніше невідомих списків і редакцій [4].

О. М. Апанович відкрила чимало нових пам'яток літописання або їхніх списків та редакцій, імен українських культурних діячів-авторів, редакторів, копіїстів – серед яких значне місце належить представникам козацької інтелігенції. Було розвіяно міф про дикість і некультурність козаків, а навпаки, науково обґрунтована любов козаків до книги, продовження ними, навіть у тяжких умовах ліквідації решток Української держави, культурних та освітніх традицій попереднього етапу української історії.

Це перша спроба дослідження історії українського читача. О. М. Апанович доводить, що списки складали самі читачі, які не мали змоги купити друковані видання. Порівнюючи тексти, вона встановила доповнення, скорочення тексту, внесені переписувачем зміни. У своїй праці автор відтворила духовний світ читачів XVIII ст., їхні естетичні смаки, літературні та історичні вподобання, соціальну спрямованість і навіть громадсько-політичні та класові інтереси. Апанович зробила важливий висновок щодо репертуару і поширення української рукописної книги, розробила низку її теоретичних проблем. Вона доводила, що читачі-переписувачі зробили свій внесок у розвиток культури України XVIII століття.

Крім того, О. М. Апанович проявила пильну увагу до інформації такого маловивченого джерела як маргіналії – замітки на полях рукописних книг. Статті вченої про маргінальні записи дали поштовх розвитку досліджень у галузі окремої історичної дисципліни – маргіналістики, яка перебувала ще у фазі становлення [5]. Цій темі вона присвятила значну кількість статей, зокрема, «Вкладные, владельческие, дарственные записи и приписки переписчиков XVI–XVIII вв. на рукописных книгах ЦНБ АН УССР» [6], «Исторические записи на старопечатных и рукописных древних книгах» [7] та ін.

Під час роботи в бібліотеці О. М. Апанович брала участь у підготовці колективної монографії «История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР» [8]. Зокрема, нею були написані розділи «Заснування Всенародної бібліотеки України та її діяльність у роки громадянської війни» та «Фонди і каталоги бібліотеки».

Поряд з дослідженнями з історії українського козацтва та студіями з української рукописної книги дещо несподіваним здасть-

ся третій напрям у науковій діяльності О. М. Апанович. Це праці, присвячені всесвітньовідомому вченому, одному з найвидатніших природознавців і мислителів ХХ ст., першому президенту Української академії наук – Володимирі Івановичу Вернадському. Олена Михайлівна з властивою їй пристрастю поринула у вивчення й популяризацію того періоду його життя, що пов'язаний з Україною. Протягом п'яти років її монографія «В. И. Вернадский: Жизнь и деятельность на Украине» [9], написана у співавторстві з К. М. Ситником та С. М. Стойком, витримала два перевидання (1984 та 1988 рр.) і здобула прихильність великої читацької аудиторії. Необхідно відзначити її колосальний внесок у дослідження теми «В. І. Вернадський і Україна». Адже саме українські сторінки у біографії В. І. Вернадського найбільше замовчувалися і приховувалися. Офіційне табу було накладене на його козацьке походження, вболівання за долю України, історію створення Української академії наук і Національної бібліотеки.

Вивчивши все про діяльність в Україні видатного природознавця ХХ ст., нащадка запорозьких козаків, вона дійшла висновку, що йому було притаманне відчуття творчого, емоційного натхнення, яке властиве поетам, акторам, музикантам, виступала з доповідями про вченого на конференціях у багатьох містах України та Росії. О. М. Апанович написала понад 20 наукових та науково-популярних статей, в яких висвітлюються питання і проблеми, що вперше ставилися в науці, зокрема, «Бібліотека першого президента» [10], «В. І. Вернадський на Полтавщині» [11], «Искусство в духовной и научной деятельности Вернадского» [12], «Вернадский – читатель» [13] та ін.

Грунтовні дослідження О. М. Апанович життя та діяльності першого президента Академії наук України, одного з фундаторів НБУВ стали підставою для клопотання перед Урядом про присвоєння Бібліотеці його імені. З 1988 р. Бібліотека носить ім'я В. І. Вернадського. В архіві О. М. Апанович збереглася чернетка листа ЦНБ АН УРСР до віце-президента АН УРСР К. М. Ситника, написана рукою О. М. Апанович, з проханням включити в Постанову Президії АН УРСР про заходи у зв'язку з 125-річчям від дня народження В. І. Вернадського пункт про присвоєння його імені ЦНБ АН УРСР.

О. М. Апанович вважала, що «бібліотека – це невід'ємна скла-

дова культури будь-якого народу. Тільки держава повинна розвивати бібліотечну мережу й піклуватися нею. Серце ятриться від жалогідного стану української культури. Багато книгозбірень в Україні закриваються через нестачу коштів на утримання приміщень, на купівлю книг та злиденну зарплату бібліотекарям» [2].

У наступному році буде відзначатися 100-річчя від дня народження О. М. Апанович. ІР НБУВ до цієї ювілейної дати планує опублікувати науковий каталог архіву О. М. Апанович та провести його презентацію, на яку запросити представників установ і організацій, з якими вона підтримувала зв'язки. Також заплановано підготувати виставку її документів, що зберігаються в ІР НБУВ.

Список використаних джерел

1. ІР НБУВ. Ф. 374.
2. Солонська Н. Олена Апанович // Бібліотечний вісник. 1994. № 4. С. 26.
3. Апанович Е. М. Рукописная светская книга XVIII в. на Украине. Исторические сборники. Киев: Наукова думка, 1983. 222 с.
4. Сергійчук В. Захоплююча історія рукописів // Прапор комунізму. 1983. 17 груд.; Сергійчук В. Жива історія народу // Наука і суспільство. 1984. № 2.
5. Дмитрієнко М. Ф. 80-річчя від дня народження О. М. Апанович // Український історичний журнал. 1999. № 5. С. 71–86.
6. Апанович Е. М. Вкладные, владельческие, дарственные записи и приписки переписчиков XVI–XVIII вв. на рукописных книгах ЦНБ АН УССР // История книги и издательской деятельности. Ленинград: БАН СССР, 1977. С. 22–52.
7. Апанович Е. М. Исторические записи на старопечатных и рукописных древних книгах // История СССР. 1979. № 2. С. 151–161.
8. Гутянский С. К., Апанович Е. М., Кравец Е. М. и др. История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР. Киев: Наукова думка, 1979. 227 с.
9. Сытник К. М., Стойко С. М., Апанович Е. М. В. И. Вернадский: Жизнь и деятельность на Украине. Киев: Наукова думка, 1984. 235 с.; 2-е изд., испр. и доп. Киев: Наукова думка, 1988. 366 с.
10. Апанович О. М. Бібліотека першого президента // Культура і життя. 1984. 15 лют.
11. Апанович О. М. В. І. Вернадський на Полтавщині // Радянська освіта. 1988. 15 берез.
12. Апанович О. М. Искусство в духовной и научной деятельности Вернадского // Научное и социальное значение деятельности В. И. Вернадского. Л.: Наука, 1989. С. 247–275.
13. Апанович О. М. Вернадский – читатель // Прометей. Москва, 1988. Т. 15. С. 257–270.

УДК 930.253:929(Баранов С. М.)

Завалішина Людмила Іванівна

Zavalishyna Lyudmyla

редактор I категорії

First Category Editor

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ОСОБОВИЙ АРХІВНИЙ ФОНД ЧЛЕНА-
КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ С. М. БАРАНОВА
В ІА НБУВ: ДО 100-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ ВЧЕНОГО**

**PERSONNEL ARCHIVAL FUND OF THE
CORRESPONDING MEMBER OF THE NATIONAL
ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE S. M. BARANOV
AT THE IA VNLU: TO THE 100TH ANNIVERSARY
OF THE SCIENTIST**

Проаналізовано склад документів особового архівного фонду члена-кореспондента НАН України С. М. Баранова, який зберігається в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та висвітлено основні етапи життєвого та наукового шляху вченого.

The composition of the documents of the personal archival fund of the Corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine S. M. Baranov, which is stored in the Institute of Archival Studies of the V. Vernadsky National Library of Ukraine, is analyzed and covered the main stages of the life and scientific way.

Ключові слова: С. М. Баранов, документ, особовий фонд, НАН України.

Keywords: S. M. Baranov, document, personal fund, National Academy of Sciences of Ukraine.

14 листопада 2018 р. наукова громадськість України відзначатиме 100-річний ювілей Сергія Микитовича Баранова – відомого вченого в галузі органічної хімії, хімії гетероциклічних сполук і

вуглехімії, доктора хімічних наук (1963), професора (1963), члена-кореспондента НАН України (1965).

В Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ) сформовано особовий архівний фонд № 327 «Баранов Сергій Микитович» (14.11.1918–23.06.2000) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «органічна хімія» (1965)». Документи фонду вченого дають змогу доповнити відомості про його життя та наукову діяльність, які відображено в публікаціях [1, 2, 3], присвячених видатному українському хіміку.

С. М. Баранов народився у м. Кустанай (Казахстан). У 1926 р. разом із сім'єю переїхав до м. Пржевальськ Киргизької РСР (нині – м. Каракол, Киргизія), де у 1936 р. закінчив середню школу. У цьому ж році С. М. Баранов став студентом хімічного факультету Ленінградського державного університету (1936–1941), який закінчив у липні 1941 р. за спеціальністю «органічна хімія» [4]. Під час навчання в університеті розпочав професійну діяльність на посаді хіміка-техніка Ленінградського заводу ім. Лебедева (травень 1940 – лютий 1941) [5].

Одразу після отримання диплома про закінчення університету С. М. Баранов був мобілізований до лав Червоної армії (липень 1941). Під час Другої світової війни закінчив Зенітно-прожекторне училище у м. Омськ (1942), брав участь у бойових діях під Москвою [5] та був нагороджений орденами та медалями.

Після демобілізації – інженер-хімік Львівського тресту організації і раціоналізації районних електростанцій і мереж (1946). Наукова діяльність С. М. Баранова розпочалася з посади асистента кафедр біохімії (1946–1948), органічної хімії (1948–1950), неорганічної хімії (1950–1951) Львівського державного медичного інституту. У 1949–1952 рр. він також навчався в аспірантурі Львівського державного університету. Протягом 1952–1953 рр. працював доцентом кафедри неорганічної хімії, а у 1953–1966 рр. – завідувачем кафедри органічної хімії Львівського державного медичного інституту [5].

Свої наукові дослідження С. М. Баранов продовжив у м. Донецьк, куди переїхав у 1966 р. і де працював завідувачем кафедри вуглехімії Донецького державного університету (1966–1985).

Водночас вчений очолював відділ вуглехімії та органічного синтезу Інституту фізико-органічної хімії і вуглехімії (далі – ІнФОВ) ім. Л. М. Литвиненка АН УРСР (1967–1990). С. М. Баранов брав участь у створенні Донецького наукового центру, був радником (1990–2000) при дирекції ІнФОВ ім. Л. М. Литвиненка НАН України.

Основний напрямок досліджень С. М. Баранова в органічній хімії – синтез і реакційна здатність гетероциклічних сполук, які є компонентами кам'яновугільної смоли. На підставі результатів його досліджень були розширені можливості хімічного інжинірингу в синтезі нових біологічно активних сполук, що охоплюють широкий спектр антимікробної, противірусної і антигельмінтної дії. В медичній практиці застосовується анестезуючий препарат Ротилан, вперше використаний гірничорятувальними службами Донецької і Луганської областей в якості протишокового засобу. У 1975 р. за ініціативою С. М. Баранова очолюваний ним відділ переорієнтував свої дослідження на безпосереднє вивчення хімії вугілля з метою найбільш повного використання його енергетичного і хімічного потенціалу. Вагомим науковим результатом стала теорія асоціативної будови вугілля, на базі якої розвинено нові нетрадиційні напрямки його переробки. В результаті розроблено метод низькотемпературної конверсії бурого вугілля в рідкі продукти, які виявилися ефективними регуляторами росту рослин. Вектор фундаментальних досліджень вченого був спрямований на рішення нагальних проблем промисловості. На основі ксантаководню розроблено ефективні стабілізатори полімерних матеріалів, які були використані на Норильському гірничометалургійному комбінаті і ВО «Азовсталь».

С. М. Баранов був автором 330 наукових праць та понад 100 винаходів, серед яких монографія «Перспективи енергетичного та хімічного використання вугілля» і підручник «Органічна хімія». Він завжди був сповнений нових ідей, цікавих задумів і залучав до їх вирішення та втілення не тільки своїх колег, а й зарубіжних вчених, неодноразово виступаючи з доповідями на міжнародних конференціях в Англії, Швеції, Японії, Італії, Болгарії та ін.

С. М. Баранов був прекрасним популяризатором наукових знань, виступав перед різноманітною аудиторією з лекціями та

повідомленнями про новітні досягнення науки. Його висока працездатність, педагогічний талант поєднувалися з найкращими людськими якостями – справедливістю, вимогливістю до себе і шанобливим ставленням до співробітників. Плідна праця вченого була відзначена орденом Трудового Червоного Прапора та почесним вченим званням «Соросівський професор».

Документи С. М. Баранова надійшли до ІА НБУВ з ІнФОВ ім. Л. М. Литвиненка НАН України. До архівного фонду вченого увійшли наукові праці, документи біографічні, про вченого і документи, зібрані фондоутворювачем та фотодокументи. В цілому фонд містить 30 справ у кількості 71 документ за 1941–2003 рр.

Наукові праці С. М. Баранова представлені авторефератом дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата хімічних наук «Исследование реакционной способности метиленовой группы в производных азомидинов, хиноксалинов и птерицинов и синтез этих соединений», брошурою «Перспективы энергетического и химического использования угля» та науково-популярними статтями «Щоб ви бачили дальше ніж ми...», «Справи і завдання вуглехіміків» [6]. У фонді відклався бібліографічний покажчик наукових праць члена-кореспондента НАН України С. М. Баранова, який дає повну картину наукової діяльності вченого.

Документи біографічні та про вченого включають диплом про закінчення хімічного факультету Ленінградського державного університету, дипломи кандидата та доктора хімічних наук, атестати доцента та професора. У фонді вміщено газетні публікації, присвячені науковій, педагогічній та громадській діяльності С. М. Баранова, вітальні адреси та телеграми з нагоди ювілеїв, статті до 80-річчя від дня народження. Окремо можна виділити документи біографічного характеру (автобіографія, листок з обліку кадрів, почесні грамоти).

До особового фонду С. М. Баранова увійшли документи, зібрані фондоутворювачем, серед яких газетні публікації з оголошенням про захист дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата хімічних наук дружини вченого – Р. В. Візгерт та повідомлення про її доповідь на урочистих зборах обласного правління Всесоюзного хімічного товариства ім. Менделєєва.

До речі, Р. В. Візгерт теж стала відомим вченим, доктором хімічних наук і, як і С. М. Баранов, отримала почесне вчене звання «Соросівський професор».

Значну частину фонду С. М. Баранова займають фотодокументи, які ілюструють в основному науково-дослідну та науково-організаційну роботу вченого. На одній з фотографій С. М. Баранов разом з завідувачами відділів ІнФОВ ім. Л. М. Литвиненка АН УРСР академіком АН УРСР Р. В. Кучером та професором В. І. Саранчуком біля нового корпусу ІнФОВ у Донецьку. Цікавою є світлина, на якій зображено С. М. Баранова під час ознайомлення академіків АН УРСР О. І. Бродського, К. Б. Яцимирського та професора Є. В. Титова з діяльністю лабораторії, в якій він працював [7]. Представлені фотознімки під час зустрічі С. М. Баранова з академіком НАН України А. І. Кіпріановим, з директором ІнФОВ, академіком НАН України Л. М. Литвиненком на святкуванні 1-го травня. На інших фотознімках С. М. Баранов під час лекцій серед студентів 5-го курсу хімічного факультету Ленінградського державного університету, у колі учнів, з колегами на наукових засіданнях, приймає вітання колег та студентів з 50-річним ювілеєм. Серед документів є фото, на якому С. М. Баранов разом з дружиною Р. В. Візгерт.

Таким чином, документи С. М. Баранова, які зберігаються в ІА НБУВ, досить репрезентативні щодо відтворення наукової діяльності та життєвого шляху вченого-хіміка, мають велике значення як архівне джерело для вивчення його внеску у розвиток хімічної науки як в Україні, так і за її межами.

Список використаних джерел

1. Михайлюк О. Людина, якій пощастило // Університетські вісті. 1968. 2 листопада. С. 1.
2. 80-річчя члена-кореспондента НАН України С. М. Баранова // Вісник НАН України. 1998. № 11–12. С. 100–102.
3. Попов А. Ф. Баранов Сергій Микитович // Енциклопедія сучасної України. Т. 2: Б–Біо. Київ, 2003. С. 230.
4. ІА НБУВ. Ф. 327. Спр. 5. Арк. 1–4.
5. Там само. Спр. 12. Арк. 2–4.
6. Там само. Спр. 8. Арк. 7–7зв.
7. Там само. Спр. 17. Арк. 1.

УДК 930.253 (477)(Іванов М. І.)

Коломієць Марина Сергіївна

Kolomiycs Maryna

молодший науковий співробітник

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Junior Researcher Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ОСОБОВИЙ АРХІВНИЙ ФОНД ЧЛЕНА-
КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ М. І. ІВАНОВА:
ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ, СКЛАД ДОКУМЕНТІВ,
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ**

**PERSONAL ARCHIVE FUND OF THE CORRESPONDING
MEMBER OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF UKRAINE MI IVANOV: HISTORY OF FORMATION,
COMPOSITION OF DOCUMENTS,
INFORMATION POTENTIAL**

Проаналізовано склад документів особового архівного фонду відомого вченого-економіста М. І. Іванова та висвітлено основні етапи його наукового шляху.

The composition of the documents of the personal archive fund of the famous scientist-economist M. I. Ivanov is analyzed and the main stages of his scientific path are highlighted.

Ключові слова: М. І. Іванов, економіка, особовий архівний фонд, НАН України, Інститут архівознавства.

Keywords: M. I. Ivanov, economics, personal archive fund, Institute of Archival Studies, NAS of Ukraine.

У травні 2018 р. виповнилося 95 років від дня народження члена-кореспондента НАН України Миколи Івановича Іванова (1923–2009) – визнаного в Україні та поза її межами вченого у галузі економіки, провідного фахівця і багаторічного заступника

директора з наукової роботи Інституту економіки промисловості (далі – ІЕП) НАН України. Серед його дослідницьких пріоритетів – вивчення комплексних проблем підвищення ефективності промислового виробництва і капітального будівництва. М. І. Іванов – автор 380 наукових публікацій, серед яких 30 монографій. Вчений фактично створив власну наукову школу ефективності інвестиційних процесів і структурних зрушень. Його наукові здобутки відзначено почесним званням «Заслужений діяч науки Української РСР» (1979), премією ім. О. Г. Шліхтера АН УРСР (1982), орденами «Знак Пошани» (1983), Богдана Хмельницького III ступеня (1999) та іншими державними нагородами.

Одним із заходів, покликаних вшанувати пам'ять, актуалізувати дослідження біографії та наукової діяльності вченого є залучення до наукового обігу комплексу документів, що утворилися у процесі життя та діяльності М. І. Іванова та стали основою для формування його особового архівного фонду в Інституті архівознавства НБУВ (ІА НБУВ). Метою даного дослідження є висвітлення історії формування фонду, основних етапів діяльності науковця та інформаційного потенціалу його документів для досліджень з історії української та світової науки.

Особовий фонд М. І. Іванова було сформовано з документів, що надійшли до ІА НБУВ від ІЕП НАН України. За результатами наукового описування у складі фонду № 424 «Іванов Микола Іванович (19.05.1923–25.03.2009) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «економіка» (1979)», 98 документів за 1951–2009 рр. було об'єднано у 33 справи та створено до них науково-довідковий апарат у вигляді опису-довідника з ґрунтовною біографічною довідкою про вченого.

За тематикою справи з документами систематизовано за двома розділами: розділ I. «Наукові праці»; розділ II. «Документи біографічні, про вченого, з діяльності та фотодокументи» з підрозділами: а) документи біографічні, про вченого та документи з діяльності; б) фотодокументи.

Найбільший за обсягом розділ фонду «Наукові праці» містить 20 справ: 9 статей, 2 доповіді, 4 методичні посібники, 5 монографій та списки наукових праць, які розміщено в кінці розділу. Хронологічно вони охоплюють період з 1973 р. до 2004 р. Ця група документів репрезентує багатогранні наукові інтереси вченого.

Цикл статей М. І. Іванова, серед яких «Структурная перестройка и эффективность производственного потенциала в промышленности» (1991), «Направления преобразования производственного потенциала» (1994), «Промышленный потенциал Украины: состояние, проблемы развития» (1995) присвячено розкриттю процесів кризових явищ у економіці. Науковець запропонував створення передумов для економічної самостійності країни, зокрема, системи державних протекціоністських заходів, ліквідацію дефіциту промислової продукції, залучення позабюджетних коштів, спрямованих на розвиток власного виробництва, реформування провідних галузей важкої промисловості, оскільки вони мають високий потенціал підвищення якості продукції та зниження витрат на її виробництво.

У своїх доповідях «Производственный потенциал и хозяйственные связи» та «Концептуальные основы промышленной политики Украины» (1994) вчений висвітлює питання про відновлення господарських зв'язків між контрагентами виробництва у період переходу економіки країни до ринкових відносин на початку 1990-х рр., сформував концепцію призупинення спаду виробництва і висловив пропозиції стосовно підвищення ролі державного регулювання, удосконалення державної амортизаційної політики та державних механізмів активізації дії внутрішніх інвестиційних ресурсів та кредитних джерел.

У монографії «Экономические аспекты производственного потенциала» (2000) вчений узагальнив результати своїх багаторічних досліджень, проаналізував економічні процеси у виробничому потенціалі країни, надав рекомендації щодо комплексного вирішення проблеми дослідження виробничого потенціалу, формування цивілізованих ринкових відносин, відходу від методів директивної економіки та створення ефективного механізму активізації потенціальних інвестиційних джерел, що забезпечать сприятливі умови господарювання.

У колективній монографії «Структурные сдвиги в производственном потенциале» (1993) досліджено шляхи формування фінансово-кредитних джерел для здійснення структурних зрушень у виробничому потенціалі, запропоновано шляхи використання міжгалузевих резервів, покращення інвестиційної діяльності, розвиток інтеграційних процесів.

У колективній монографії «Концепція державної промислової політики України» (2000) визначено завдання і подальші напрями реформування промисловості з метою подолання негативних наслідків розвитку виробництва, розкрито організаційно-економічний механізм реалізації концепції промислової політики.

До іншого розділу увійшло 13 справ з документами за 1951–2009 рр., Серед них світлини, де М. І. Іванова зображено під час науково-організаційних заходів в ІЕП НАН України (1973, 1979). Частина фотодокументів висвітлює наукову співпрацю колективу ІЕП НАН України з іноземними вченими. Зокрема, репрезентовано церемонію підписання договору про співробітництво у 1982 р. з представниками Народного підприємства «Центр обробки даних» (м. Магдебург, НДР). Представлено також фотознімок, на якому у неформальній обстановці зафіксовано вченого із членом-кореспондентом АН УРСР А. П. Савченком та академіком АН УРСР М. Г. Чумаченком [1970-ті]. Фотодокументи представляють громадську діяльність М. І. Іванова, зокрема на них науковець зображений поруч з членом-кореспондентом АН УРСР В. К. Мамутовим, членом-кореспондентом АН УРСР В. Л. Ганулом та іншими вченими під час першотравневих демонстрацій [1983–1984 рр.].

Біографічні документи фондоутворювача представлено особливими листками з обліку кадрів, автобіографіями, характеристиками з місця роботи, дипломами кандидата та доктора економічних наук, члена-кореспондента, посвідченням про присвоєння звання «Заслужений діяч науки Української РСР» (1951–2009). Документи з діяльності складають невелику частину фонду. Це витяги з протоколів та постанови, які характеризують трудовий шлях М. І. Іванова у ІЕП АН УРСР (1966–2009). Також представлено документи про науковця – статті інших вчених, зокрема, академіка НАН України С. М. Ямпольського (1982–1993) та біобібліографію наукових праць М. І. Іванова (2003), що інформують нас про життєвий та науковий шлях вченого.

Не зважаючи на невеликий обсяг джерел, їх різноманітний видовий склад дає можливість для дослідження життя та діяльності науковця. Отже, документи фонду № 424 мають наукову цінність і відповідно можуть бути використані для подальшого всебічного вивчення дослідниками життя та наукових досягнень М. І. Іванова у царині економічної науки та дослідниками історії науки загалом.

УДК 930.253(477)(Іванов І. І.)

Принь Марина Олегівна

Pryn Marina

науковий співробітник

Research Fellow

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

**ОСОБОВИЙ ФОНД ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН
УКРАЇНИ І. І. ІВАНОВА: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ТА ДОКУМЕНТАЛЬНОГО СКЛАДУ.**

**PERSONAL FUND OF THE CORRESPONDING MEMBER
OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
I. I. IVANOV: PECULIARITIES OF FORMATION
AND DOCUMENTARY COMPOSITION**

В публікації проаналізовано особливості формування та документальний склад особового фонду засновника школи ракетного двигунобудування в Україні І. І. Іванова.

In the publication the peculiarities of formation and documentary composition of personal fund of the founder of school of rocket propulsion engine engineering in Ukraine I. Ivanova are analyzed.

Ключові слова: документ, Інститут архівознавства НБУВ, рідинні ракетні двигуни, В. П. Глушко, С. П. Корольов, І. І. Іванов.

Keywords: document, Institute of Archival Studies of VNLU, liquid-propellant rocket engines, V. P. Glushko, S. P. Korolyov, I. I. Ivanov.

У 2018 році виповнюється 100 років від дня народження вченого-механіка доктора технічних наук, члена-кореспондента НАН України, першого головного конструктора КБ-4 КБ «Південне» Івана Івановича Іванова, особовий фонд якого сформовано в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ). Специфіка діяльності вченого наклала свій відбиток на процес формування та склад документів його фонду.

Іванов Іван Іванович (21.11.1918 – 18.04.1999) – видатна постать в радянському двигунобудуванні. Народився він у сім'ї селянина і, закінчивши в 1934 р. семирічну трудову школу, до 1936 р. працював в колгоспі. Бажання продовжити навчання спонукало до вступу у Рибінський авіатехнічний технікум, який він закінчив у 1940 р. З 1940 р. до 1946 р. І. І. Іванов – студент вечірнього відділення Казанського авіаційного інституту за спеціальністю «технолог з авіабудування». Одночасно з навчанням вчений працював технологом, конструктором, провідним конструктором Авіабудівного заводу в складі ДКБ-16 МАП спочатку в Казані, потім в підмосковних Химках (ДКБ п/я 6), де брав участь в розробці двигунів для перших балістичних ракет Р-1, Р-2 і Р-5.

З метою посилення кадрового потенціалу в 1951 р. І. І. Іванова було переведено на роботу до ДКБ-586 (з 1966 р. – КБ «Південне») в м. Дніпропетровськ (нині – м. Дніпро) на посаду начальника відділу. З 1953 р. до 1987 р. він працював головним конструктором КБ-4, одночасно обіймаючи посаду заступника головного конструктора підприємства, з 1987 р. продовжив працювати старшим науковим співробітником КБ «Південне». В 1992 р. завершив роботу в конструкторському бюро і на запрошення директора Інституту технічної механіки НАН України академіка В. В. Пилипенка обійняв посаду головного наукового співробітника Інституту.

Одночасно з конструкторською І. І. Іванов активно проводив педагогічну діяльність, викладаючи на кафедрі теплотехніки фізико-технічного факультету Дніпропетровського державного університету, де працював старшим викладачем, доцентом та професором. Також він був членом спеціалізованої і вченої ради ДДУ, науковим керівником багатьох майбутніх докторів і кандидатів технічних наук.

Наукові здобутки вченого було відзначено низкою нагород – орденами Трудового Червоного Прапора, Леніна та почесних звань, серед яких Герой Соціалістичної Праці, лауреат Ленінської премії, Державної премії СРСР та премії імені М. К. Янгеля НАН України.

З метою збереження документальної спадщини вченого співробітниками ІА НБУВ були здійснені заходи щодо формування особового фонду. Цей фонд відрізняється від інших тим, що зважаючи на сферу наукової та науково-організаційної діяльності І. І. Іванова, яка характеризується відповідними обмеженнями на оприлюднення інформації, загалом був отриманий невеликий обсяг документів. Дочка вченого Г. І. Примаченко передала фото-

документи, біографічні документи, в тому числі й автобіографії, робочі документи до наукових праць, а провідний конструктор КБ-4 КБ «Південне» Л. Г. Махно був уповноважений передати частину документів, які пов'язані з конструкторською діяльністю І. І. Іванова, звісно лише ту їх частину, на яку не поширювалися обмеження. Тим не менш, документи особового фонду І. І. Іванова висвітлюють всі основні сфери діяльності та біографії вченого.

У результаті наукового описування було сформовано 85 справ, які хронологічно охоплюють період з 1954 р. до 1998 р. Через те, що наукова діяльність І. І. Іванова відбувалася у царині закритої тематики, до складу фонду не вдалося долучити вузькоспеціалізованих наукових праць вченого. Навіть його особова справа не містить традиційного переліку наукових праць, який мав би складатися більш ніж з 150 заголовків, є тільки примітка, що всі праці зберігаються в бібліотеці КБ «Південне». Проте у фонді представлено робочі варіанти деяких наукових розвідок, присвячених переважно історичним аспектам розвитку КБ «Південне», та ДКБ-2. Так, в його роботі, присвяченій історії КБ «Південне» в короткій формі викладена історія створення та розвитку підприємства починаючи з 1951 р. до 1975 р., в тому числі й створення та розвитку КБ-4, яке займалося питаннями розробки, удосконалення та обслуговування ракетних двигунів і головним конструктором якого І. І. Іванов був протягом 34 років.

Для дослідників історії розвитку ракетобудування є безперечно цікавими рукописи робіт вченого з історії розробки рідинних реактивних двигунів в СРСР, де І. І. Іванов викладає історію зародження та розвитку досліджень з питань розроблення рідинних ракетних двигунів, доволі докладно висвітлюючи початковий етап 1930-х – початку 1940-х. У форматі спогадів вчений розповідає про співпрацю відомого конструктора двигунів О. М. Ісаєва та засновника радянського рідинного ракетобудування, академіка АН СРСР В. П. Глушка.

Незважаючи на домінуючий напрям його діяльності – розробку рідинних ракетних двигунів, в фонді зберігаються фрагменти праць, присвячених електричним ракетним двигунам і проблемам ракетобудування загалом.

Біографія І. І. Іванова представлена низкою автобіографічних записів, де прослідковується його трудова діяльність. Безперечну цінність представляють біографічні спогади вченого, написані ним в поважному віці, в яких він викладає історію свого

життя і діяльності періоду Другої світової війни, згадує спільну роботу з С. П. Корольовим, Д. Д. Севруком та ін. під керівництвом В. П. Глушка. Кількість фотодокументів, які зберігаються в фонді вченого невелика, тим не менш вони ілюструють основні етапи трудової діяльності вченого: збереглося фото з колегами по роботі в КБ-4 КБ «Південне» та фотознімок, на якому зображено І. І. Іванова з академіком НАН України, директором Інституту технічної механіки НАН України В. В. Пилипенком.

Науковий спадок І. І. Іванова-конструктора представлений в фонді вченого документами періоду його роботи в КБ «Південне» та в Інституті технічної механіки НАН України. Це робочі записи, креслення, розрахунки, висновки, рекомендації з комплексних теоретичних та експериментальних досліджень низки важливих проблем розвитку ракетної техніки, серед яких дослідження стійкості процесів горіння компонентів палива в газогенераторних камерах і камерах згоряння ракетних двигунних установок, розробка засобів усунення високочастотних коливань в цих установках, забезпечення їх надійності і технологічності тощо.

Діяльність вченого в Інституті технічної механіки НАН України була пов'язана зі створенням бази даних рідинних ракетних двигунів різного призначення, створених як в Україні, так і за кордоном, що знайшло своє відображення в документах з вивчення ракетобудування в США.

Багато років І. І. Іванов присвятив науково-педагогічній діяльності, викладаючи на фізико-технічному факультеті Дніпропетровського державного університету, був членом вчених рад КБ «Південне» та ДДУ. Низка документів, серед яких листи, проекти авторефератів, зауваження, відгуки та ін. висвітлюють багаторічну працю І. І. Іванова-педагога.

Аналіз особливостей формування особового фонду І. І. Іванова, його наукового опрацювання та складу документальної спадщини вченого свідчить про те, що незважаючи на наявні обмеження при відборі документів через специфіку наукової-дослідної та експериментальної діяльності вченого, домінування робочих записів, документальний склад фонду представляє значний інтерес для дослідників як біографії І. І. Іванова, так і для дослідників історії науки і техніки.

УДК 930.253:929 (Клименко П. В.; Птуха М. В.)

Шаповал Андрій Іванович

Shapoval Andrii

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

**ДОКУМЕНТИ ІСТОРИКА П. В. КЛИМЕНКА
В ОСОБОВОМУ АРХІВНОМУ ФОНДІ
АКАДЕМІКА М. В. ПТУХИ**

**DOCUMENTS OF THE HISTORIAN P. V. KLIMENKO
IN PERSONAL ARCHIVAL FUND
OF THE ACADEMICIAN M. V. PTUKHA**

У статті проаналізовано документи історика П. В. Клименка, що зберігаються в особовому архівному фонді академіка НАН України М. В. Птухи в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розкрито маловідомі сторінки наукової біографії П. В. Клименка та його співпрацю з М. В. Птухою й іншими вченими НАН України.

In article documents of the historian P. V. Klimenko which are stored in personal archival fund of the academician of the National Academy of Sciences of Ukraine M. V. Ptukha at Institute of Archive Science of the V. Vernadsky National library of Ukraine are analysed. Little-known pages of the scientific biography of P. V. Klimenko and his cooperation with M. V. Ptukha and other scientific National Academy of Sciences of Ukraine are opened.

Ключові слова: П. В. Клименко, М. В. Птуха, документ, особовий фонд, НАН України.

Keywords: P. V. Klimenko, M. V. Ptukha, document, personal, National Academy of Sciences of Ukraine.

Життя та наукова діяльність відомого українського історика, одного з організаторів архівної справи України в 1920–1930-х рр., дослідника її соціально-економічної історії Пилипа Васильовича Клименка (1887–1955) неодноразово привертала увагу науковців [1; 2]. Джерельним підґрунтям праць про вченого стали, головним чином, документи, що відклалися в особовому архівному фонді П. В. Клименка (ф. 354), який зберігається в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ) [3]. Взагалі ж, документи П. В. Клименка та про нього містяться у 21 фонді 12 центральних, обласних і міських архівів України [2, с. 6].

Низку документів П. В. Клименка виявлено й в особовому архівному фонді видатного українського статистика, демографа та економіста, академіка НАН України (з 1920) Михайла Васильовича Птухи (1884–1961), що зберігається в ІА НБУВ (ф. 22). Оскільки їх досі не було введено до наукового обігу, в цій статті ми ставимо за мету ознайомити наукову громадськість з документами П. В. Клименка, які містяться в архіві М. В. Птухи.

Перш ніж перейти до розгляду документів П. В. Клименка в особовому архівному фонді М. В. Птухи, звернемо увагу на біографії вчених, в житті та науковій діяльності яких було чимало спільного. Обидва вчені народилися на Чернігівщині приблизно в один час: М. В. Птуха – 7 листопада 1884 р. у м. Остер, а П. В. Клименко – 6 листопада 1887 р. у с. Ярославка (нині – Бобровицький р-н Чернігівської обл.). Закінчивши гімназії, вони вирішили продовжити навчання в Петербурзі: М. В. Птуха навчався на юридичному факультеті Петербурзького університету (1906–1910), де залишився працювати приват-доцентом (1913–1916); П. В. Клименко, провчившись протягом 1907–1908 рр. на економічному відділенні Петербурзького політехнічного інституту, перевівся на історичне відділення історико-філологічного факультету Університету св. Володимира у Києві, яке закінчив у 1912 р.

З розгортанням Української революції їх обох запросили викладати у вишах України. П. В. Клименко читав лекції в Київському археологічному інституті та працював на посадах приват-доцента, професора й декана історико-філологічного факультету Українського державного університету в Кам'янці-Подільському (з 1921 р. – Кам'янець-Подільський інститут народної освіти). М. В. Птуха викладав в Київському українському дер-

жавному університеті, Київському інституті народного господарства, Київському кооперативному інституті, Інституті обміну та розподілу й інших вишах Києва. Одночасно вони працювали в наукових закладах Всеукраїнської академії наук (далі – ВУАН). П. В. Клименко став постійним співробітником Науково-дослідної кафедри історії України, співпрацював із Археографічною комісією ВУАН. М. В. Птуха був секретарем Соціально-економічного відділу ВУАН, заснував і впродовж 1919–1938 рр. очолював Інституту демографії і санітарної статистики АН УРСР. У центрі наукових зацікавлень П. В. Клименка була проблема соціально-економічного розвитку України в XVI–XIX ст. Учений також активно досліджував стан і рух населення України цього періоду, використовуючи історико-статистичні матеріали. Питанням демографії та статистики були присвячені й праці М. В. Птухи.

За тоталітарного режиму обидва вчені зазнали репресій. Намагаючись приховати жахливі наслідки політики голодомору, влада переслідувала науковців, які проводили демографічно-статистичні дослідження. Так, кілька разів було заарештовано М. В. Птуху, а в 1938 р. ліквідовано Інститут демографії і санітарної статистики АН УРСР, яким керував учений. Переслідування П. В. Клименка розпочалося після розгрому Науково-дослідної кафедри історії України: вченого звільнили з роботи, а його праці було вилучено з продажу й заборонено до розповсюдження. У 1938 р. П. В. Клименка засудили до позбавлення волі на 6 років із поразкою у правах на 3 роки. Повернувшись із заслання у березні 1946 р., він оселився на малій батьківщині – в м. Козелець Чернігівської обл.

Прагнучи повернутися до активної наукової діяльності, П. В. Клименко звернувся за порадою та допомогою до М. В. Птухи, який, безсумнівно, добре знав його соціально-економічні, демографічні та історико-статистичні праці. В особовому архівному фонді академіка М. В. Птухи збереглися листи, що надсилав йому П. В. Клименко протягом 1949–1950 рр. [4], а також дослідження історика «Огляд переписів населення на Україні від найдавніших часів до половини XIX ст.» [5].

З листа від 9 липня 1949 р. дізнаємося, що в пошуках роботи П. В. Клименко, за порадою М. В. Птухи, звернувся до директора Інституту історії АН УРСР О. К. Касименка. Щоб підтвердити свій фаховий рівень (як виявилось, О. К. Касименко наукових

праць П. В. Клименка не знав), він просив М. В. Птуху допомогти перевидати підготовлений ним збірник праць «Компути та ревізії XVIII ст.», що вперше побачив світ у 1930 р., та видати його дослідження, рукопис якого знаходився у М. В. Птухи. У листі не вказано назву рукопису. Можливо, йдеться про працю П. В. Клименка «Огляд переписів населення на Україні від найдавніших часів до половини XIX ст.», яку виявлено в архіві М. В. Птухи. Роботу над нею П. В. Клименко завершив 20 грудня 1937 р. [5, арк. 96], але, переслідуваний владою, не мав змоги її опублікувати. П. В. Клименко також вважав, що цей рукопис та його розвідки про історико-статистичні матеріали з руху українського населення в XIX ст. могли б скласти основу його кандидатської дисертації [4, арк. 1]. Проте, сподівання П. В. Клименка виявилися марними: після заслання йому так і вдалося влаштуватися на будь-яку роботу та надрукувати жодну зі своїх праць.

В інших трьох листах П. В. Клименка йдеться про масштабні наукові проекти вченого, над якими він наполегливо працював у 1949–1950 рр.

З листа від 18 грудня 1949 р. дізнаємося, що П. В. Клименко надіслав М. В. Птусі розлогий проспект своєї монографії «Історія господарського розвитку України у XVIII ст.» [4, арк. 4–7]. Згідно з проспектом, монографія мала складатися з восьми розділів. У листі він просив М. В. Птуху висловити свою думку щодо змісту монографії, звернувши особливу увагу на її четвертий розділ (рух української людності у XVIII ст.), який, як повідомляв історик, вже був написаний та мав за обсягом 6 друк. арк. тексту та 30 друк. арк. матеріалів [4, арк. 2].

У наступному листі, імовірно написаному у першій половині 1950 р., П. В. Клименко інформував М. В. Птуху, що перероблює та доповнює свою розвідку про рух української людності на лівому березі Дніпра у XVIII ст., оскільки перша спроба її публікації в 1932 р. виявилася невдалою. Планував завершити роботу над розвідкою в 1950 р. та звертав увагу на те, що перевагою його праці було широке застосування при її підготовці статистичного методу. Також П. В. Клименко просив посприяти у проведенні додаткових досліджень руху української людності на лівому березі Дніпра в XVIII ст. у архіві Чернігова [4, арк. 8–8зв].

Варто вказати, що в особовому архівному фонді самого П. В. Клименка в ІА НБУВ теж відклався його лист до М. В. Птухи від

8 листопада 1950 р., у якому можна знайти додаткові відомості щодо роботи вченого над розвідкою «Рух виробничий української людності лівого боку Дніпра у XVIII ст.». За задумом П. В. Клименка ця праця мала б стати вступною до видання «Компути та ревізії українські XVIII ст.». Однак розуміючи, що видати збірник або окремо розвідку, обсяг якої на той час вже складав 10 друк. арк. тексту та 40 друк. арк. матеріалів, йому навряд чи вдасться, П. В. Клименко планував передати своє дослідження в розпорядження Інституту економіки АН УРСР [6]. Додамо, що автограф монографії П. В. Клименка «Рух виробничий української людності лівого боку Дніпра у XVIII ст.» та робочі матеріали до неї нині зберігаються в особовому архівному фонді вченого в ІА НБУВ [7].

Останній з листів П. В. Клименка, що зберігається в особовому фонді М. В. Птухи, датований 26 грудня 1950 р. З нього видно, що П. В. Клименко також тісно співпрацював із завідувачем відділу історії народного господарства й історії економічної думки Інституту економіки АН УРСР Д. Ф. Вірником. Зокрема за домовленістю з ним П. В. Клименко готував працю про першу в Україні доменну піч, побудовану в 1773 р. у м. Чуднів, надіслав проспекти інших своїх праць, інформував про віднайдені статистичні матеріали. Окремі з них відклалися в архіві М. В. Птухи [4, арк. 10–10зв]. Зазначимо, що автографи досліджень П. В. Клименка «Доменна піч у м. Чуднові. 1773–1793 рр.» і «Доменна піч і магнатське господарство у м. Чуднові. 1773–1793 рр.» та робочі матеріали до них знов-таки зберігаються в його особовому архівному фонді [8].

Отже, виявлені документи П. В. Клименка в особовому архівному фонді академіка М. В. Птухи, що зберігається в ІА НБУВ, дають змогу розкрити маловідомі сторінки його життя та наукової біографії, а також висвітлити співпрацю між видатними українськими вченими.

Список використаних джерел

1. Компан О. С., Суслопаров М. З. До 80-річчя з дня народження П. В. Клименка // Український історичний журнал. 1967. № 7. С. 135–139; Дивний І. Український історик Пилип Клименко // Наукові записки: зб. праць молодих вчених та аспірантів. Т. 1. Київ, 1996. С. 356–386.
2. Волкотруб Г. К. Пилип Васильович Клименко (1887–1955) – історик, джерелознавець, архівознавець : автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2005. 20 с.

3. Волкотруб Г. К. До джерельної бази української біоісторіографії (особовий фонд П. В. Клименка) // Студії з архівної справи та документознавства. 2004. Т. 11. С. 254–257; Шаповал А. І. Документальна спадщина історика Пилипа Васильовича Клименка // Ніжинська старовина: збірник регіональної історії та пам'яткознавства. Київ, 2013. Вип. 15 (18). С. 133–143. (Ніжинознавчі студії; № 10); Наумова Н. А. Клименко Пилип Васильович // Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник / авт. та упоряд.: С. В. Старовойт, А. І. Шаповал, Ю. В. Булгаков [та ін.]. Київ, 2017. С. 230–233.

4. ІА НБУВ. Ф. 22. Оп. 3. Спр. 114. 12 арк.

5. Там само. Оп. 4. Спр. 21. 96 арк.

6. Там само. Ф. 354. Оп. 1. Спр. 175. Арк. 1зв.

7. Там само. Спр. 14–17.

8. Там само. Спр. 82–92.

УДК 930.253:929(Козлов П.К.)

Принь Олександр Віталійович
Pryn Oleksandr

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук,

Candidate of Historical Sciences

старший науковий співробітник

Senior Research Fellow

АКАДЕМІК ВУАН ПЕТРО КУЗЬМИЧ КОЗЛОВ
(1863–1935): МАТЕРІАЛИ ДО НАУКОВОЇ БІОГРАФІЇ

ACADEMICIAN AUAS PETRO KUZMICH KOZLOV
(1863–1935): MATERIALS TO THE
SCIENTIFIC BIOGRAPHY

Публікація присвячена висвітленню творчих контактів П. К. Козлова з Всеукраїнською академією наук та розгляду процедури обрання його академіком ВУАН.

The publication is devoted to the presentation of P. K. Kozlov's creative contacts with the All-Ukrainian Academy of Sciences and his election as the academician AUAS.

Ключові слова: П. К. Козлов, архівні джерела, Всеукраїнська академія наук, Асканія-Нова, Хара-Хото, Центральна Азія, Монголія, Тибет.

Keywords: P. K. Kozlov, archival sources, All-Ukrainian Academy of Sciences, Askania-Nova, Khara-Khoto, Central Asia, Mongolia, Tibet.

На передодні 100-річного ювілею НАН України історики науки все частіше звертаються до витоків і передумов формування Всеукраїнської академії наук, процедури призначення й обрання академіків, створення та реорганізації науково-дослідних інституцій, розроблення і затвердження статутів наукових установ, біографічних досліджень тощо. Ця наукова розвідка присвячена біографічним відомостям про академіка Всеукраїнської академії наук Петра Кузьмича Козлова, відомого географа-мандрівника та дослідника пам'яток культурної спадщини народів Далекого Сходу (Китаю, Монголії) та Центральної Азії (Тибету).

Звернувшись за довідковою інформацією про географа П. К. Козлова до сучасних енциклопедичних видань, можна зазначити, що українські видання такого характеру не містять достовірної інформації про обрання дослідника до складу ВУАН та не відображають його зв'язок з ВУАН. Звернення до сучасної української історіографії з історії розвитку Академії наук також не дає вичерпної інформації, тому розв'язання порушених проблемних питань є основним завданням наукової розвідки.

Звернімося по допомогу до першоджерел – архівних документів, що висвітлюють історію НАН України на початковому етапі її існування. Документів про діяльність та наукові досягнення П. К. Козлова, за які його було обрано в Україні дійсним членом (академіком) ВУАН, практично не відклалося в архівосховищах країни. Проведений архівний пошук дозволив виявити невелику кількість архівних документів, що дозволяють з'ясувати основні етапи життєвого шляху, частковий науковий доробок вченого та його зв'язок з ВУАН. Зазначені документи були виявлені в архіві Президії НАН України, Інституті рукопису та газетному відділі НБУВ, це насамперед особова справа академіка, перелік науко-

вих праць, експертний висновок про науковий доробок, листування, газетні публікації тощо.

Згідно з матеріалами особової справи Козлов Петро Кузьмич народився 3 жовтня за старим стилем (15 жовтня за новим стилем) 1863 р. в м. Духовниці Смоленської губернії (нині – Російська Федерація). Замолоду, під впливом досягнень експедиції М. М. Пржевальського, у нього визрівала думка про подорож до Центральної Азії. Мрія здійснилася у 1883 р., коли він взяв участь у 4-й експедиції М. М. Пржевальського як доброволець Софійського піхотного полку і водночас, помічник начальника експедиції. Закінчивши наприкінці 1887 р. військову школу у Санкт-Петербурзі, вже в офіцерському чині у 1888 р. П. К. Козлов став учасником у 5-ї експедиції М. М. Пржевальського. В подальшому дослідник взяв участь в низці експедицій, серед яких «Експедиція супутників Пржевальського – Роборовського та Козлова» (1893–1895 рр.), Тибетська експедиція (1899–1901 рр.), Монголо-Сичуанська (1907–1909 рр.), яка принесла несподіване відкриття стародавнього міста Хара-Хото (у перекладі «Чорне місто») – археологічної пам'ятки тангутської культури (нині – Внутрішня Монголія, Китай) тощо.

З грудня 1917 р. до 15 квітня 1919 р. П. К. Козлов опікувався захистом зоопарку «Асканія-Нова» (нині – Біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Ф. Е. Фальц-Фейна) та збереженням його від розграбування і знищення, де він й перебував у статусі комісара з охорони в нелегкий період національно-визвольних змагань українського народу, отримавши мандат на захист Асканії-Нова від Російського географічного товариства Російської академії наук, Таврійського губернського земельного комітету та Київського обласного природоохоронного комітету.

Враховуючи великі наукові відкриття П. К. Козлова, він отримав запрошення від ВУАН прочитати цикл лекцій для широкого загалу про свої експедиції до Монголії в Україні.

Першим пунктом «української експедиції» П. К. Козлова став один із найбільших культурних і наукових центрів України – м. Одеса, де одеські вчені провели в пресі підготовчу інформаційну кампанію з рекламування приїзду й анонсування публічних лекцій вченого-мандрівника.

Вже 3 лютого 1927 р. Одеський окружний відділ політико-освітньої роботи ініціював і провів нараду з представниками наукових організацій та преси з питання створення Комісії для зустрічі вченого-мандрівника. Присутні на засіданні висловили думку, що зустріч П. К. Козлова повинна бути зафільмована представниками Всеукраїнського фотокіноуправління. До складу Комісії з прийому П. К. Козлова під головуванням проф. П. Ф. Наумова долучили професорів С. С. Дложевського, Г. І. Танфільєва та В. Б. Лебедева. Було прийнято рішення зустріти вченого-мандрівника на залізничному вокзалі, запросити його провести наукову бесіду в Будинку вчених та цикл лекцій для широкого загалу містян у популярній місцевій газеті «Вечерние известия» опубліковано розлогу характеристику проведених П. К. Козловим досліджень археологічної пам'ятки тангутської культури – стародавнього міста Хара-Хото у 1908 р. та досягнень роботи трьохрічної Монголо-тибетської експедиції (1923–1926).

У Будинку вчених П. К. Козлов розповів присутнім про результати своєї праці та зауважив, що для роботи в Монголії є невичерпні можливості. 17 та 18 лютого 1927 р. П. К. Козлов разом із одеською професурою відвідав місцеві музеї, наукові установи та прочитав чергову лекцію в залі Біржі.

Ділячись своїми враженнями з кореспондентами одеських газет, П. К. Козлов зазначив, що він був вражений багатством місцевих музеїв, особливо в області палеонтології. На його думку, колекції одеського музею перевершують навіть аналогічні матеріали Ленінградського палеонтологічного музею. Водночас розповіді П. К. Козлова про свої мандрівки та дослідження спричинили хвилю зацікавленості місцевої молоді до їх участі в подальших мандрівках з дослідження Монголії.

Перебування вченого П. К. Козлова 15–20 лютого в Одесі викликало в одеському науковому світі особливе зацікавлення до його професійної діяльності. Саме тому зустріч із ним у Будинку вчених привернула велику кількість представників наукових установ. Зустріч з П. К. Козловим була завершена урочистим бенкетом, на якому науковці Одеси вшанували видатного мандрівника висловили однастайну думку, про те, що експедиція П. К. Козлова повинна бути продовжена для подальших завою-

вань науки в галузі вивчення та всебічного дослідження далеких районів Центральної Азії. Перед бенкетом П. К. Козлов прочитав ілюстровану численними діапозитивами лекцію про свою останню експедицію.

Прибувши до Києва, П. К. Козлов 21 лютого 1927 р. виступив на урочистому засіданні Спільного зібрання ВУАН з доповіддю про свою останню подорож до Монголії. Окрім того, він зробив доповідь на засіданні Фізико-математичного відділу ВУАН і нарешті прочитав лекцію для широкого загалу, яка викликала великий інтерес і, можна сказати, зворушила увесь Київ.

Від'їжджаючи з Києва, 1 березня 1927 р. П. К. Козлов написав листа на ім'я президента ВУАН В. І. Липського, у якому він висловив велику вдячність за урочистий прийом, гостинність, можливість ознайомитися з науковими установами Києва та поспілкуватися з вченими.

Через деякий час, 18 квітня 1927 р., на засіданні Спільного зібрання ВУАН було розглянуто подання II Відділу ВУАН про висунення кандидатури П. К. Козлова на обрання його позаштатним академіком. Також були надані супровідні документи: *curriculum vitae* вченого, список його наукових праць та експертний висновок з оцінкою наукової діяльності.

За результатами голосування більшістю голосів його було обрано позаштатним академіком ВУАН на Кафедру географії. Отримавши звістку про своє обрання, П. К. Козлов надіслав до ВУАН листа з подякою.

Таким чином, проведене на основі архівних джерел та матеріалів преси дослідження дає можливість уточнити дату обрання позаштатним академіком та відтворити його науково-популярizaційну експедицію Україною.

УДК 930.253(477)(Бродський О. І.)

Кіржаєва Ірина Григорівна

Kirzhayeva Iryna

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ГЕОГРАФІЯ НАУКОВИХ ВІДРЯДЖЕНЬ ТА
ПОДОРОЖЕЙ АКАДЕМІКА О. І. БРОДСЬКОГО
(ЗА ДОКУМЕНТАМИ ІА НБУВ)**

**GEOGRAPHY OF ACADEMIC AND RESEARCH TRIPS
OF ACADEMICIAN O.I. BRODSKY (BASED
ON DOCUMENTS OF THE INSTITUTE OF ARCHIVAL
STUDIES OF THE V. VERNADSKY NATIONAL
LIBRARY OF UKRAINE)**

В тезах доповіді представлено джерелознавчий аналіз документів, що стосуються закордонних наукових відряджень та відпочинку в інших країнах академіка О. І. Бродського.

The paper presents research into the documents related to academic missions abroad and recreational trips in other countries by Academician Oleksandr Illich Brodsky.

Ключові слова: особовий фонд О. І. Бродського, Інститут архівознавства, Болгарська АН, Чехословацька АН, Польська АН, Угорська АН.

Keywords: O. I. Brodsky's personal fund, Archival Institute, Academy of Sciences of Bulgaria, Academy of Sciences of Czechoslovakia, Academy of Sciences of Poland, Academy of Sciences of Hungary.

Співзасновник і незмінний директор у 1939–1969 рр. Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського АН УРСР Олександр Ілліч Бродський (1895–1969) першим з радянських вчених розробив технологію і отримав важку воду та організував її виробництво (1934). Через цей винахід вчений став одним із найвідоміших українських вчених.

міших і авторитетних українських науковців у світі. Інтелектуальні можливості та всебічні інтереси О. І. Бродського сягали поза межі його професії. Ми вже писали про його музичні вподобання і здібності; про захоплення літературою, без якої він не уявляв свого життя, і взаємини з сучасними йому українськими письменниками; про мистецьку колекцію родини Бродських [1]. Джерельною базою цих публікацій стали архівні документи з особового фонду О. І. Бродського, який зберігається у Інституті архівознавства НБУВ. Дана праця є продовженням з циклу публікацій про захоплення академіка О. І. Бродського.

Цього разу нами обрано пласт матеріалів, що стосуються наукових відряджень та туристичних подорожей світом вченого. Ця тема ще не фігурувала у розвідках про академіка.

Про перші відрядження за кордон – до Німеччини (1923, 1925, 1927) та Франції (1927) – ще невідомого молодого науковця дізнаємося лише з його анкетних даних за 1945 р. [1]. О. І. Бродський зазначає, що ці поїздки відбулися терміном на три-чотири місяці кожна за направленням Наркомату освіти УСРР.

Цікавим фактом є захоплення вченого альпінізмом, якого вабили гори Кавказу. Маємо фотознімки О. І. Бродського 1931 р. на Клухорському перевалі, що біля верхів'їв ріки Теберда та з іншими альпіністами на тлі гірського пейзажу і написом на звороті: «Теберда. 1935 г.» [2], статтю з лєнінградської газети «Спартак» за 2 грудня 1935 р. з розповіддю про невдалу спробу підкорити вершину гори Софруджу на Домбаї групою, до якої входив «професор Бродський з Дніпропетровська» [3]. У 1947 р. 52-річний академік О. І. Бродський отримав посвідчення Всесоюзного комітету у справах фізкультури і спорту при РНК СРСР про виконання нормативів на значок «Альпініст СРСР» 1-го ступеня і здійснив сходження на найбільшу вершину Домбая – гору Ульген [4]. Маємо ще два фото цього періоду.

На прохання Болгарської академії наук вчений двічі був у Болгарії. У 1957 р. його було запрошено прочитати лекції та відвідати болгарські наукові установи. За програмою О. І. Бродський відвідав Болгарську академію наук, фізико-математичний факультет Хіміко-технологічного інституту у Софії, Фізичний інститут БАН, хімікомбінат у Димитровграді. Там вчений прочитав чотири лекції, дві з яких охарактеризував як спеціальні, зазначаючи багатолюдність присутніх та велику кількість запитань. З собою вчений при-

віз афішу болгарською мовою, що анонсувала лекцію «Застосування ізотопів у хімії, біохімії, геохімії та агрохімії». Перебуваючи у відрядженні, він занотував інформацію про історію Болгарської академії наук, структуру наукових інститутів, роботу лабораторій, теми, над якими працювали болгарські колеги та багато ін. З культурної програми О. І. Бродському запропонували пам'ятки Софії, Пловдива, Рильського та Бачковського монастирів, найвищого болгарського міста-музею Копривштиця, поїздку до Долини троянд, концерти, театральні вистави та ін., що повністю відповідало вподобанням О. І. Бродського. Є багато нотаток, зроблених вченим про життя пересічних болгар. У червні 1966 р. він відвідав Міжнародний симпозіум з будови та реакційної здатності органічних сполук у Софії, де очолив одне із секційних засідань симпозіуму і завітав до Інституту фізичної хімії БАН. Щодо культурної програми для гостей симпозіуму, то маємо лише фото О. І. Бродського серед болгарських вчених на тлі архітектурних споруд Рильського монастиря [5].

У вересні 1958 р. відбулося тритижневе відрядження О. І. Бродського до Чехословаччини. Масштабна програма передбачала доповіді про наукову роботу в Інституті фізичної хімії АН УРСР, відвідання багатьох наукових інститутів, хімічних факультетів учбових закладів, хімічних комбінатів та заводів Праги, Брно, Братислави, Кошице. Олександр Ілліч ознайомився з роботою колег у Інституті фізичної хімії Чехословацької АН, що підтверджує фото з директором інституту академіком Чехословацької АН Р. Брдичкою та іншими науковцями [6]. У своїх записках О. І. Бродський констатує, що хімічна наука почала розвиватися у Чехословаччині не так вже й давно і саме з цієї позиції, вважає він, треба оцінювати розвиток цього напрямку в країні. Він описує чудову архітектуру Праги, класифікуючи пам'ятки за стилями від ранньої готики до модерну, екскурсії до історичних міст Чехії та Словаччини, дегустацію славнозвісного чеського пива. А от оперний та драматичний театр розчарували театрала та меломана О. І. Бродського: «голоси середні, погана гра». Серед серйозних фахових записів про відрядження, зустрічаються власноруч занотовані рецепти страв, які, мабуть, особливо сподобалися вченому (кетчуп, вино з шипшини, гірчиця та ін.). О. І. Бродський їздив до Чехословаччини п'ять разів також з метою лікування. Про деякі з цих візитів свідчать фото 1961 р. з дружиною

у Карлсбадені, характеристика-рекомендація (як було заведено у СРСР) з дозволом на виїзд до санаторію, фотознімки 1964 р. [7].

За запрошенням Варшавського політехнічного інституту та Польського хімічного товариства О. І. Бродський восени 1959 р. відвідав Польщу. Хоча термін відрядження був чималий (два тижні), у записах О. І. Бродський відмічає напруженість і щільність графіку. Дивує, що відсутні звичні нотатки про культурну програму у цій поїздки, може на неї і не вистачило часу. Наступного 1960 р. О. І. Бродський поїхав до Угорщини. У програмі – візит до Університету ім. Лоранда Етвеша у Будапешті, Центрального інституту хімії Угорської академії наук, найбільших наукових центрів у Дебрецені та Веспремі. Треба зазначити, що у записах про наукові заклади О. І. Бродський відмічав не тільки фахові аспекти, але й гарну архітектуру їх будов. Є запис без коментарів «наслідки 1956 р.». Восени 1963 р. О. І. Бродський у складі радянської делегації брав участь у III Міжнародній конференції зі стабільних ізотопів у Лейпцигу [8]. Академік виступав на конференції, де у трьох доповідях представляв розробки свого інституту, та на німецькому радіо. З цікавістю оглянув виставки оптичних приладів фірми Zeiss та наукових видань, відвідав вищезазначений німецький інститут.

Окрім наукових відряджень О. І. Бродський пізнавав світ у туристичних мандрівках. У 1966 р. відбулася його подорож до Італії. У поїздки він, як завжди, стисло записував свої враження: фіксував назви вулиць, якими пролягав екскурсійний маршрут, інформацію гіда, давав особисті оцінки оглянутим архітектурним та археологічним пам'яткам, чудовим краєвидам, шедеврам у музеях, готелях, у яких зупинялися, магазинам та ін. Милувався Римом, Палермо, Неаполем та руїнами Помпеї біля нього, Флоренцією з її неймовірною галереєю Уффіці. На одному з каналів Венеції його та оперного співака Б. Р. Гмирю з дружинами було сфотографовано у гондолі. Був на Сицилії біля вулкану Етна. Італійську подорож було зафіксовано на фотознімках, де, окрім вище згаданих, О. І. Бродський у Палермо, у Помпеї, з дружиною на Сицилії біля малого кратера Етни, на тлі сицилійського пейзажу у групі туристів [9].

З 25 червня до 6 липня 1968 р. О. І. Бродський як турист перебував у Великобританії [10]. Він відвідав Шотландію: її столицю Единбург, Глазго; міста, пов'язані з відомим Робертом Бернсом – Алловей та Кілмарнок, де завітав до родинного будинку поета

та місць, опоетизованих у його творах. Далі Стретфорд-на-Ей-воні – батьківщина Вільяма Шекспіра. Вченого вразила чудова збереженість численних дво- та триповерхових старовинних будинків XVI–XVII ст. міста. На власні очі побачив кімнату, де народився великий поет і драматург. Відвідав Гринвіч, Оксфорд, Ітон – престижний коледж для хлопчиків, заснований у XV ст. Його вразили порядки в Ітоні: щільний розклад на кожен день, підпорядкування молодших учнів старшим («включно до чищення взуття») та ін. Спостерігав зміну вартових біля «величезного і величного» Віндзора, охарактеризувавши це видовище як маленьку виставу під музику Моцарта, встиг побачити у Лондоні королівський Гайд-парк, Тауер та Вестмінстерський палац; оглянув експозиції Британського музею, Галереї Тейт, Національної галереї. Про колекцію галереї написав, що вона менша ніж в Ермітажі, але якісніша представленими картинами Рафаеля, Рубенса, Рембрандта, ван Дейка, Леонардо, Тиціана, Веласкеса та ін. Слухав «Дон Кіхота» у Театрі Пікадиллі і залишився незадоволеним. Йому, як прихильнику класичного театру і виконавців вищого класу, здалася «гра грубою» та розчарувала «одна сценічна площадка без дорогих декорацій і костюмів».

Британська подорож супроводжувалася візитами до деяких англійських родин. Так у невизначеного нами Джонсона О. І. Бродський перебував з численними гостями з «Товариства дружби» та родичами господаря. У своїх записах відзначив, що англійці «одягнуті будь-як і без краваток». Поспілкувавшись з сином Джонсона, зауважив, що той не знає, де знаходиться Британський музей, хоча навчається на факультеті журналістики і з інтелігентної родини.

У фонді академіка О. І. Бродського зберігаються й інші документи, з яких можна довідатися про відпочинок вченого у Криму, подорож до Литви [11]. Цінним джерелом є зібрана вченим колекція мап [12], які відображають повну географію подорожей Олександра Ілліча, як на відпочинок з сім'єю, так і у справах.

З архівних матеріалів, що дозволяють поглянути з різних боків на непересічну постать академіка О. І. Бродського, можна зробити висновок, що його цікавила не тільки наука, в яку він зробив величезний внесок і якій був відданий все життя, але й ніщо людське йому було не чуже. Його особистість прагнула нових знань і відчуттів; він втішався подорожами, поглинаючи враження про різноманіття життя і світу.

Список використаних джерел

1. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ). Ф. 7. Оп. 2. Спр. 14. Арк. 8зв., 9, 24.
2. Ф. 7. Оп. 6. Спр. 15. Арк. 1; Спр. 54. Арк. 11.
3. Ф. 7. Оп. 2. Спр. 45. Арк. 1.
4. Ф. 7. Оп. 2. Спр. 8. Арк. 9; Спр. 9. Арк. 6.
5. Ф. 7. Оп. 2. Спр. 39. Арк. 1–26; Спр. 41. Арк. 1–73; Оп. 6. Спр. 32. Арк. 1; Спр. 67. Арк. 1.
6. Ф. 7. Оп. 6. Спр. 35. Арк. 1–40; Спр. 62. Арк. 1.
7. Ф. 7. Оп. 2. Спр. 38. Арк. 1; Спр. 42. Арк. 18; Спр. 63. Арк. 1–4.
8. Ф. 7. Оп. 2. Спр. 36. Арк. 1–42; Спр. 37. Арк. 1–111; Спр. 39. Арк. 1–36.
9. Ф. 7. Оп. 2. Спр. 40. Арк. 1–16; Оп. 6. Спр. 33. Арк. 1; Спр. 34. Арк. 1, 3–6.
10. Ф. 7. Оп. 2. Спр. 42. Арк. 1–19.
11. Ф. 7. Оп. 6. Спр. 54. Арк. 6; Спр. 55. Арк. 1; Спр. 61. Арк. 1.
12. Ф. 7. Оп. 7. Спр. 29. Арк. 1–55.

УДК 930.253(477)(Коваленко А. Д.)

Булгаков Юрій Володимирович

Bulgakov Yurii

науковий співробітник

Research Fellow

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

ДОКУМЕНТИ ПРО УЧАСТЬ АКАДЕМІКА А. Д. КОВАЛЕНКА У МІЖНАРОДНИХ КОНГРЕСАХ З ТЕОРЕТИЧНОЇ ТА ПРИКЛАДНОЇ МЕХАНІКИ

DOCUMENTS ON PARTICIPATION OF ACADEMIC A. D. KOVALENKO IN INTERNATIONAL CONGRESSES OF THEORETICAL AND APPLIED MECHANICS

Досліджено за архівними джерелами участь видатного вченого-механіка А. Д. Коваленка у 12-му та 13-му міжнародних конгресах з теоретичної та прикладної механіки.

Investigated by archival sources, the participation of the outstanding scientist-

mechanic AD Kovalenko in the 12th and 13th International Congress of Theoretical and Applied Mechanics.

Ключові слова: документ, Інститут архівознавства НБУВ, історія науки, механіка, НАН України, А. Д. Коваленко.

Keywords: document, Institute of Archival Studies of VNLU, history of science, mechanics, NAS of Ukraine, A. D. Kovalenko.

Дванадцятий Міжнародний конгрес з прикладної механіки проходив у одному з найбільших університетів США, Стенфордському університеті, упродовж 26–31 серпня 1968 р. Інформацію про участь у ньому представлено в особовій справі А. Д. Коваленка розпорядженням про відрядження до Москви, а звітти – до США строком на 15 днів групи вчених у складі академіків АН УРСР Г. М. Савіна та А. Д. Коваленка, члена-кореспондента АН УРСР П. В. Харламова та кандидата технічних наук А. П. Ковревського. а [1, арк. 174].

В особовому архівному фонді А. Д. Коваленка, сформованому в Інституті архівознавства НБУВ, відклався подорожній щоденник вченого, складений під час наукового відрядження до США. У ньому зафіксовано, що загалом у 12-му Міжнародному конгресі з прикладної механіки від СРСР узяли участь 45 чоловік, з них 16 у складі делегації та 29 як туристи.

Відповідно до записів вченого, він був присутнім на відкритті 12-го Міжнародного конгресу з прикладної механіки, яке відбулось 26 серпня 1968 р. в амфітеатрі Лоуренса Фроста, на загальній лекції шведського вченого професора Одквіста (F. K. G. Odquist), доповіді професора Є. І. Шемякіна. Увечері вчений відвідав урочистий прийом у резиденції президента Стенфордського університету У. Стерлінга.

27 серпня А. Д. Коваленко взяв участь у засіданні, на якому читали доповідь академіка АН СРСР Ю. М. Работнова, виступили американські професори Флюге (W. Flügge) та Друкер (D. C. Drucker). Наступного дня вчений прослухав доповідь академіка АН СРСР Л. І. Седова, взяв участь в екскурсії до Сан-Франциско. 29 серпня вчений був присутнім на загальній лекції французького вченого професора Готьє (L. Gauthier).

Наступний день був насичений екскурсіями. А. Д. Коваленко здійснив огляд Сан-Франциско, відвідав NASA AMES Research Centre, увечері – бенкет на честь конгресу. 31 серпня вчений був

присутній на доповіді академіка АН УРСР С. В. Серенсена. На церемонії закриття конгресу, де був присутній А. Д. Коваленко, було підбито підсумки роботи форуму. Усього було зареєстровано 1232 учасники конгресу; до п'ятірки лідерів за кількістю представників увійшли США – 814, Англія – 71, Франція – 56, ФРН – 48 та СРСР, який представляли 45 вчених.

Зафіксовано у щоденнику важливий факт звернення М. Д. Фрідмана (M. D. Friedman), який переклав статтю А. Д. Коваленка для «Lockheed Missiles and Space Company», щодо нових результатів досліджень вченого, та ще низку випадків обміну науковою літературою. [2, арк. 79–101].

За результатами відрядження А. Д. Коваленко підготував ґрунтовний звіт, який також відклався в особовому архівному фонді вченого. У звіті, поряд з аналізом наукових результатів 12-го Міжнародного конгресу з прикладної механіки, А. Д. Коваленко виклав особисті враження від відвідування Стенфордського університету та NASA. Зокрема, відзначив роль у розвитку наукових досліджень з механіки в університеті наукової школи С. П. Тимошенка, який у 1936–1953 рр. обіймав тут посаду професора, а на час проведення конгресу в університеті викладали та проводили наукові дослідження його учні – Дж. Н. Гудьєр (J. N. Goodier) (відділ прикладної механіки), Н. Дж. Хофф (N. J. Hoff) (відділ аеронавтики та астронавтики) та Д. Юнг (D. H. Young) (відділ цивільної інженерної справи).

За підрахунками А. Д. Коваленка, на конгресі відбулись 290 доповідей, з них чотири генеральні лекції, та 31 загальна ґрунтовна доповідь. З 255 доповідей на тематичних засіданнях близько 160 були присвячені питанням механіки твердого тіла. На основі аналізу змісту доповідей на конгресі А. Д. Коваленко виділив 32 тематичні напрями, з яких 14 – у галузі аерогідродинаміки, та 18 – у галузі механіки твердого тіла. Усі доповіді у галузі механіки твердого тіла, окрім доповідей на засіданні «Динаміка», вчений відніс до механіки твердого деформованого тіла.

А. Д. Коваленко більш детально зосередився на аналізі доповідей з прикладної механіки твердого деформованого тіла, які він умовно розподілив на 10 груп. Викладаючи основні результати досліджень іноземних вчених, науковець проаналізував рівень аналогічних досліджень в СРСР. А. Д. Коваленко виокремив доповідь Тілмана (S. C. Tillman) (Англія), присвячену дослідженню випинання сферичної оболонки під дією зовнішнього тиску, у якій було отримано співпадіння експериментальних значень критич-

них тисків з теоретичними. Відзначив, що в СРСР не проводилось аналогічних досліджень динамічного стрибка під дією імпульсної та ступінчатої напруги (N. C. Huang, США), формули для визначення параметрів хвилеутворення при випинанні з пластичною течією під дією імпульсних навантажень (H. Vaughn, A. Florence, США), термічної втрати стійкості шаруватих пологих сферичних оболонок (A. Kalnins, США) та деяких інших. Однак, при аналізі переважної більшості доповідей іноземних вчених А. Д. Коваленко встановив, що тематика їхніх досліджень перекликаласть із дослідженнями вчених Радянського Союзу [2, арк. 102–145].

Наступний, 13-й міжнародний конгрес проходив у Москві 21–26 серпня 1972 р. і, очевидно, спираючись на результати роботи попереднього конгресу, його тематика була розширена, що відобразилось у назві – «13-й Міжнародний конгрес з теоретичної та прикладної механіки». У ньому А. Д. Коваленко також брав участь. Інформація про перебіг відрядження вченого до Москви міститься у іншому робочому щоденнику, який був складений упродовж 1959–1973 рр. Зокрема, маємо інформацію про урочисту церемонію відкриття конгресу 21 серпня 1972 р. у Кремлівському палаці з'їздів. А. Д. Коваленко особливо відзначив у щоденнику виступи на відкритті конгресу академіка АН СРСР М. І. Мусхелішвілі та президента АН СРСР М. В. Келдиша про значення розвитку механіки у прискоренні технічного та суспільного прогресу. Після церемонії відкриття відбувся прийом для іноземних учасників конгресу, на якому А. Д. Коваленко познайомився з японськими вченими з Кафедри машинобудування Сідзуоцького університету. Конгрес проходив у головній будівлі Московського університету. У робочому щоденнику вченого зафіксовано його присутність упродовж 21–25 серпня 1972 р. на 17 доповідях вчених – представників від СРСР (11), США (2), Великобританії (1), Польщі (1), Бельгії (1) та Нідерландів (1) [3, арк. 103зв.–104зв., 107–109зв.].

Докладнішу інформацію про конгрес маємо з повідомленням про його роботу, виголошеного 20 вересня 1972 р. А. Д. Коваленком у Інституті механіки АН УРСР на загальноінститутському семінарі. Текст повідомлення відклався в особовому архівному фонді вченого. У своєму виступі А. Д. Коваленко порівняв кількісні характеристики 12-го та 13-го конгресів. За його підрахунками, за кількістю учасників 13-й конгрес виявився майже удвічі більш масовим – усього було зареєстровано 2255 учасників. При цьому кількість виголошених доповідей на ньому зменшилась до 250.

Вчений особливо відзначив відсутність з боку іноземних вчених доповідей з термомеханіки твердого деформованого тіла [3, арк. 124–125зв., 129зв.].

Загалом, проаналізувавши наведені у архівних матеріалах А. Д. Коваленка дані, можемо стверджувати, що у кількісному представленні делегацій різних країн на 12-му та 13-му конгресах простежується певна закономірність. Зокрема, в обох випадках від приймаючої сторони, тобто від США у Стенфорді та від СРСР у Москві, було найбільше делегатів. Водночас, їх процентне співвідношення різнилося. З 1232 учасників 12-го конгресу американських делегатів було 814, тобто 66%, а з 2255 учасників 13-го конгресу радянських делегатів – 1206, тобто 53%. Це ж простежується і щодо представництва США на 13-му конгресі, де друга по кількості делегація (181 людина) представляла саме цю країну, на відміну від СРСР, яку представляли на стенфордському конгресі всього 45 чоловік. Також впадає в око ситуація з представленням на 12-му та 13-му конгресах країн від капіталістичного та соціалістичного табору.

Варто нагадати, що А. Д. Коваленко був присутній на конгресах як представник від Інституту механіки АН УРСР. Він мав змогу налагодити нові ділові контакти, презентувати власні новітні наукові публікації американським вченим професорам Флюге (W. Flügge) та Шепері (B. A. Shapery), підтримати книгообмін з польським вченим В. Новацьким, відвідати дослідний центр NASA.

За результатами відряджень до Стенфорда у 1968 р. та Москви у 1972 р. А. Д. Коваленко склав подорожні щоденники, підготував та представив в Інституті механіки АН УРСР ґрунтовні аналітичні звіти, тексти яких разом із фотознімками з церемоній відкриття конгресів [4, 5] відклались в особовому архівному фонді вченого і стали цінним джерелом для дослідження перебігу 12-го та 13-го міжнародних конгресів з теоретичної та прикладної механіки, а також участі у їх роботі А. Д. Коваленка, С. В. Серенсена та інших видатних вчених-механіків України та Світу.

Список використаних джерел

1. Архів Президії НАН України. Особова справа академіка АН УРСР Коваленка Анатолія Дмитровича. Т. 2. 176 арк.
2. Інститут архівознавства НБУВ. Ф. 102. Оп. 4. Спр. 81. 145 арк.
3. Інститут архівознавства НБУВ. Ф. 102. Оп. 4. Спр. 72. 215 арк.
4. Інститут архівознавства НБУВ. Ф. 102. Оп. 4. Спр. 102. 2 арк.
5. Інститут архівознавства НБУВ. Ф. 102. Оп. 4. Спр. 110. 3 арк.

УДК 091:П930.25

Калініч Ганна Юрїївна

Kalinich Hanna

науковий співробітник

Research Fellow

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук

Candidate of Historical Sciences

**ЛИСТУВАННЯ ПЕТРА ЛЕБЕДИНЦЕВА І МИХАЙЛА
МАКСИМОВИЧА ІЗ ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПИСУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК ЧАСТИНА АРХІВУ
ЧАСОПИСУ «КИЇВСЬКА СТАРОВИНА»**

**CORRESPONDENCE OF PETRO LEBEDYNTSEV
AND MYKHAILO MAKSYMOVYCH FROM THE FUNDS
OF THE INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF V. VERNADSKY
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AS A PART
OF THE ARCHIVE OF THE KYIV ANTIQUITY JOURNAL**

Визначено збереженість листування між церковним, громадським діячем, істориком Петром Лебединцевим та істориком, першим ректором Університету св. Володимира Михайлом Максимовичем як частини редакторського портфеля часопису «Київська старовина». Запропоновано вирішення проблеми одночасної належності листів до особових архівів та до архіву редактора «Київської старовини».

The preservation of the correspondence of a church and social figure, historian Petro Lebedyntsev and a historian, first rector of the St. Volodymyr University Mykhailo Maksymovych as a part of the editorial portfolio of the Kyiv Antiquity journal is defined. A solution of the problem of the letters' simultaneous belonging to personal archives and to the archive of the Kyiv Antiquity's editor is offered.

Ключові слова: архів, архівний фонд, «Київська старовина», листування, Петро Лебединцев, Михайло Максимович.

Keywords: archive, archival fund, Kyiv Antiquity, correspondence, Petro Lebedyntsev, Mykhailo Maksymovych.

Листування Михайла Максимовича із протоієреєм Петром Лебединцевим вперше було опубліковане на сторінках «Київської старовини» у 1904 р. (№ 9–12), напередодні 100-річчя від дня народження М. Максимовича. Листи обох діячів надав редакції племінник П. Лебединцева, Костянтин Феофанович Лебединцев. Нині ці листи зберігаються у фондах Інституту рукопису НБУВ у складі комплексного фонду «Листування» (ф. III).

До Інституту рукопису листи надійшли, згідно інвентарної книги, укладеної у серпні–жовтні 1924 р., із паперами, чи архівом, Володимира Науменка, останнього головного редактора часопису «Київська старовина» (він займав посаду міністра освіти і культури в уряді Павла Скоропадського і був розстріляний більшовиками у 1919 р.).

Листи М. Максимовича і П. Лебединцева публікувалися в «Київській старовині» за хронологією написання, і так само впорядковані у фонді, маючи наскрізну нумерацію (од. зб. № 4746–4861; ще два опублікованих листи «загубилися» і були інвентаризовані вже в 1931 р. – од. зб. № 11154, 11154а; їх походження в інвентарній книзі не вказане). До цього ж діапазону включено два листи до П. Лебединцева від інших кореспондентів – листи стосуються його спільних із М. Максимовичем справ. Один з них, лист першого секретаря Історичного товариства імені Нестора-Літописця І. Хрущова, був наведений на сторінках «Київської старовини» як додаток до листування. Лист з друкарні С. Кульженка про оплату послуг за палітурки для книжок М. Максимовича порушує хронологію, однак ілюструє подальший розвиток справи, про яку йшла мова в листі П. Лебединцева до М. Максимовича.

Листування має, крім архівної пагінації за аркушами, редакторську посторінкову пагінацію, окрему для кожного номера «Київської старовини», і редакторські позначки, коментарі й примітки В. Науменка, які були перенесені і враховані при публікації листів.

Таким чином, очевидно, що у фонді як цілісний комплект зберігається підготовлений і використаний матеріал для друку у часописі.

Архів В. Науменка та загалом архіви головних редакторів «Київської старовини» – це предмет для окремого перспективного дослідження, однак побіжний огляд інвентарних книг виявив, що у межах фонду «Листування» архів В. Науменка включає листи, опубліковані на сторінках «Київської старовини», неопубліковані листи, що входять до комплекту із опублікованими, листи видатних діячів «довгого» ХІХ ст., очевидно, свого часу переданих до редакції «Київської старовини» (в інвентарних книгах у графі про надходження позначається: «Архів (прізвище фондоутворювача), із паперів В. Науменка»).

Завдяки тому, що у 20-ті роки внесення документів до інвентарних книг проводилося похапцем, листи різних осіб розкладалися по алфавіту; діапазони листування між одними кореспондентами розбиваються листами членів родини основного відправника та листами інших осіб чи установ; інколи ці листи навіть не позначені в інвентарних книгах (губляться в діапазонах), а лише виявляються номінально. Така «кваплива недбалість» виявилася корисною для дослідження історії формування фондів, оскільки зберегла порядок, у якому листи лежали у стосах, що надійшли до Бібліотеки.

У подальшому система інвентаризації і обліку ставала все менш інформативною щодо «добібліотечного» життя документів. Якщо в інвентарних книгах фонду, укладених у 20-х – на початку 40-х років, вказано велику кількість особових колекцій і архівів, з яких були вийняті листи (папери М. Петрова, Ф. Тітова, Т. Лященко, П. та Г. Житецьких, Б. Грінченка, Галаганів та багатьох інших), то після війни звістки про походження документів трапляються дедалі рідше, архіви і колекції в межах фонду стають, на жаль, впорядкованішими, і у графі про надходження документу вказується лише попереднє місце зберігання в Бібліотеці. А з 1950-х років змінилася форма інвентарних книг – у вигляді нерозрізаних карток каталогу, де походження документу не вказувалося взагалі.

Тобто виокремлення і вивчення збережених в межах фонду

«Листування» особистих колекцій і архівів можливе; воно має велике значення як самостійне джерелознавче і архівознавче дослідження, а також як обслуговуюча майже бібліотечна робота, яка посприяла б введенню дослідниками-істориками багатьох документів до наукового обігу.

Проте листування П. Лебединцева і М. Максимовича значиме не лише у якості частини видавничого портфеля «Київської старовини». Листи обох діячів мають самостійну історичну цінність, пов'язану безпосередньо з величиною їх постатей. Окрім того, в ІР НБУВ зберігаються особові фонди і Петра Лебединцева (ф. 154), і Михайла Максимовича (ф. 32), і вилучені з них за різних обставин документи очевидно порушують цілісність архівів цих діячів, знижуючи джерелознавчу цінність фондів. Тож є підстави перемістити листи, розпорошені по різних частинах зведеного фонду «Листування», до особових фондів – за принципом збереження цілісності архіву фондоутворювача.

Більше того, в межах паперів В.П. Науменка виокремлюються цілі масиви листів із архівів Петра і Феофана Лебединцевих, а масив листів із архіву М. Максимовича навіть позначено у примітках інвентарної книги; ці масиви листів теж мають своє місце у відповідних особових фондах. Подібні міркування стосуються і листів багатьох інших діячів, чий особові фонди зберігаються в ІР НБУВ, а листи були вилучені до зведеного фонду «Листування».

Таким чином, листи П. Лебединцева і М. Максимовича із паперів В. Науменка належать одночасно і до архівів кореспондентів, і до невиокремленого структурно, однак фактично збереженого архіву «Київської старовини». При цьому джерелознавчу цінність становить і потенційно відновлені особові фонди діячів, і збережений архів часопису.

Зведений фонд ІІІ «Листування» (понад 72 тис. облікованих одиниць зберігання) був утворений абсолютно штучно, похапцем і потребує щонайменше звірки, переобліку, а почасти і розформування, зокрема переміщення листів до фондів тих архівів і колекцій, з яких вони свого часу були взяті. Тому логічним, на перший погляд, видається повернення листів до архівів кореспондентів, чий особові фонди зберігаються в ІР НБУВ.

Однак іще до передачі до Бібліотеки на зберігання архіви та

їх окремі частини, зокрема листи, мали власні історії побутування; подекуди перебування документів в руках нових власників чи користувачів отримало самостійне історичне і, відповідно, джерелознавче значення, як це відбулося із паперами, що ввійшли до архіву В. Науменка та інших редакторів «Київської старовини». Тому доцільніше реконструювати останню відому дослідникам цілісність, тобто зберігати листування П. Лебединцева і М. Максимовича як складову архіву редактора «Київської старовини». Натомість описи особових фондів обох діячів слід доповнити вказівками на документи, що зберігаються у зведеному фонді «Листування» чи в інших фондах; більш ефективним було б укладання каталогів і покажчиків по розпорощених архівах діячів, якщо переміщення їхніх документів до особового фонду з певних причин не бажане.

Натомість є сенс вивести власне архів В. Науменка та архіви інших головних редакторів «Київської старовини» із фонду «Листування» і створити окремий фонд чи кілька фондів – за кожним із головних редакторів. Така реконструкція можлива через повне чи часткове збереження цілісності архіву.

Завдяки виокремленню у зведених фондах архівів і колекцій з'являється можливість поступово переописати фонд «Листування» – завдання надзвичайно масштабне (укладання фонду тривало, із перервою на війну, понад 40 років), складне, однак нагальне і перспективне. Виокремлення архівів і колекцій розбиває цю роботу на структурно обґрунтовані частини. Одночасно із переописуванням видається нагода створити іменні, географічні та хронологічні покажчики (можливо, в електронній формі), потреба в яких наразі величезна.

СЕМІНАР
ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ:
ТРАДИЦІЇ, ІННОВАЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

УДК 025.7/9

Муха Людмила Вікторівна

Mukha Liudmyla

заступник генерального директора

Deputy Direktor General

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України

Candidate of Historical Sciences

БАЗОВІ ПРИНЦИПИ ПРЕВЕНТИВНОЇ КОНСЕРВАЦІЇ:
ХАРАКТЕРНІ РИСИ СУЧАСНОСТІ

BASIC PRINCIPLES OF PREVENTIVE CONSERVATION:
CHARACTERISTIC FEATURES OF MODERNITY

У тезах висвітлено пріоритети сучасної превентивної консервації, які базуються на економічній обґрунтованості та ефективності запроваджених консерваційних технологій, а також на гарантуванні безпеки і захисту фондів бібліотек. Наведено останні програми ІФЛА у напрямку забезпечення збереження світової культурної спадщини.

The thesis highlights modern preventive conservation priorities based on the economic feasibility and effectiveness of implemented conservation technologies, as well as on ensuring security and protection of the fonds of libraries. The latest IFLA programs for ensuring the preservation of the world's cultural heritage are presented.

Ключові слова: превентивна консервація, бібліотека, програма, фонди.

Keywords: preventive conservation, library, program, fonds.

На сьогодні у кожній бібліотеці одна із основних функцій – збереження фондів, як система запроваджених різнопланових

заходів, які включають забезпечення умов для довготермінового зберігання документів у стабільному, бажано первозданному стані, загалом реалізується комплексно. Адже рухомі пам'ятки історії і культури, що зберігаються у фондах книгозбірень у наші дні, наражаються на небезпеку їх руйнування через погіршення екологічної обстановки в великих містах, економічну і політичну нестабільність, випадки вандалізму та недбалого ставлення до документів тощо. З іншої сторони, бібліотеки, які б цінні документи вони не зберігали, покликані забезпечувати до них доступ, надавати їх користувачам. Для виконання окреслених завдань в останні десятиліття пріоритети надаються різним складовим превентивної консервації, що дозволяє максимально гарантувати безпеку абсолютної більшості документів з мінімальним втручанням в структуру самих документів, і, одночасно реалізувати найбільш економічну форму роботи. Найбільший внесок в розвиток превентивної консервації внесли фахівці Інституту консервації ім. П. Гетті (США), Північно-Східного центру консервації документів (США), а також Дж. Бенкс (Канада), П. Уотерс (США), Р. Харві (Австралія), А. Джованіні (Швейцарія). Що стосується запровадження превентивної консервації як самостійного напрямку діяльності в галузі забезпечення збереження бібліотечних фондів, слід назвати таких бібліотекознавців та вчених як Калнія Рудіте, Л.Б. Хавкіна, Ю.В. Григор'єв, А.М. Чукаєв, Ю.Н. Столяров, В.П. Леонов, Ю.П. Нюкша, Олександр Гешке, С.А. Добрусіна та ін.

Життя вносить свої корективи в усі сфери сучасного суспільства, тож не залишаються поза цими змінами як бібліотечне буття загалом, так і забезпечення збереження фондів зокрема. В останні роки у галузі забезпечення збереження фондів акценти зроблено на *економічній обґрунтованості та ефективності запроваджених консерваційних технологій, а також на гарантуванні безпеки і захисту документів*. Зазвичай, для запровадження різних форм та методів превентивної консервації Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (НБУВ) орієнтується на програми таких міжнародних організацій як ЮНЕСКО, ІФЛА та ін. Так, у розпорядчому документі ІФЛА «Збереження культурної спадщини» вказується, що організація має широку світову мере-

жу по збереженню та консервації (РАС). У наш час функціонує 16 РАС центрів від Австралії до Японії, від Казахстану та Камеруна до Чилі. Для підтримання важливої роботи бібліотек у напрямку захисту культурної спадщини ІФЛА опублікувала програмну заяву, яка підтримує завдання 11.4 порядку денного ООН 2030 щодо активізації зусиль у напрямку захисту всесвітньої культурної та природної спадщини. Збереження та реставрація рухомих пам'яток культури завжди були в пріоритеті для ІФЛА, яка створила програми «Культурна спадщина» та «Реєстр ризику ІФЛА». Акцентуючи увагу на характерних рисах превентивної консервації сьогодення, цю програму доцільно розглянути більш детально. Адже саме вказаний «Реєстр ризику ІФЛА» було розроблено щоб підтримати бібліотечну спільноту та своєчасно реагувати на стихійне лихо. Реєстр також направлений на виявлення документальних культурних колекцій, що знаходяться під загрозою втрати у зв'язку з природними та антропогенними катастрофами.

Вказані програми переконливо свідчать про те, що на сьогодні комплекс проблем щодо забезпечення збереження фондів і, зокрема превентивної консервації має розглядатися комплексно, з активною участю бібліотечних працівників, а базовим принципом залишається гарантування безпеки фондів, профілактика надзвичайних ситуацій з тих чи інших причин, а також забезпечення стабільності фактичного фізичного стану фондів в умовах значного екологічного та техногенного навантаження. Зростає інтерес до проблеми превентивної консервації. Також важливим є об'єднання інтелектуальних зусиль фахівців, що працюють в різних галузях науки та в різних областях бібліотечної справи. На жаль, не в кожній бібліотеці є відповідні спеціалісти. Одним із шляхів вирішення проблеми захисту та забезпечення фізичного збереження оригіналів найбільш цінних бібліотечних документів є проведення різних форм навчань - семінарів-практикумів, круглих столів, науково-практичних занять, в тому числі електронних навчань. Потрібну інформацію можна знайти на сайтах великих книгозбірень, ІФЛА, ЮНЕСКО та інших профільних установ та комітетів.

Ще одною важливою рисою сьогодення в запровадженні превентивної консервації є використання сучасного програмного забезпечення. Зокрема, у НБУВ завдяки функціонуванню системи

автоматизації бібліотек «РБІС64» модернізовано спостереження за умовами зберігання фондів, встановлено причини їх відхилень від нормативних вимог, здійснено аналіз і прогнозування впливу існуючих екологічних факторів на стан документів, а також розроблено та впроваджено ефективні заходи для оперативної оптимізації режимів зберігання фондів відповідно до нормативних вимог та на перспективу. Також система автоматизації бібліотек «РБІС64» адаптована для електронної паспортизації книгосховищ та відображення фактичного фізичного стану раритетних документів. В рамках електронної бази даних «Збереження унікальних документів НБУВ», яка має дворівневу структуру, здійснюється опис об'єктів зберігання як на рівні колекцій (фондів) так і на рівні – окремих документів. Основними структурними блоками визначені: загальні описові характеристики документів, результати обстеження, оцінка фізичного стану, рекомендації для подальшого зберігання, архів обстежень, результати вжитих заходів.

Насамкінець, важливо додати, що проблема збереження документів у бібліотеках багатопланова і не має однозначних рішень. Але зі зростанням потенціалу консервації, загалом, та удосконаленням превентивної консервації, зокрема, успіх справи гарантується на основі всебічного розвитку різних форм співпраці у галузі збереження та консервації документів у бібліотеках, музеях та архівах України з здійсненням кооперації, різноманітних угод та договорів.

Список використаних джерел

1. Сохранение библиотечных и архивных фондов : Руководство. – СПб. : Европейский дом, 1998. С.71–86.
2. Нюкша Ю.П. Парадигма консервации для современной научной библиотеки // Зберігання історико-культурної спадщини. Наука та практика : наукові доповіді VII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22–24 вересня 2009 року). Київ, 2009. С.210–215.
3. Кузнецова Е. Ю. Превентивная консервация как важнейший аспект сохранения библиотечных фондов: из опыта работы Мурманской ГОУНБ // Теория и практика сохранения памятников культуры : сб. науч. тр. Санкт-Петербург : РНБ, 2014. Вып. 23. С. 257–264.
4. Збереження культурної спадщини : Керівництво ІФЛА. – <http://www.ifla.org/risk-register>

УДК 027.021 : 025.7/.9](477)

Омельченко Микола Митрофанович

Omelchenko Mykola

завідувач відділу НБУВ

Head of Department

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

Candidate of Technical Sciences, Senior Research Fellow

ЗБЕРЕЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙ У НАУКОВИХ БІБЛІОТЕКАХ: ЕКОЛОГІЧНІ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ РИЗИКИ

PRESERVATION OF DISSERTATIONS IN SCIENTIFIC LIBRARIES: ECOLOGICAL AND TECHNOLOGICAL RISKS

Акцентовано увагу на екологічних та технологічних ризиках під час збереження дисертацій у наукових бібліотеках. Підкреслено про необхідність виготовлення твердої оправы для подальшого зберігання дисертацій.

The attention is paid to ecological and technological risks in the preservation of dissertations in scientific libraries. The importance of hard cover production for further storage of dissertations is stressed.

Ключові слова: бібліотека, збереження, дисертації, екологічні та технологічні ризики, оправы дисертацій.

Keywords: library, preservation, dissertations, ecological and technological risks, binding of dissertations.

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського поповнюються новими надходженнями із різних джерел і одним з найбільш значних за обсягом є надходження дисертацій. Дисертації, які надходять на постійне зберігання до НБУВ, є джерелом інформації з різних галузей науки і техніки, тому становлять велику цінність і потребують уваги на всіх стадіях бібліотечної роботи, зокрема для забезпечення довготривалого зберігання. Звичай дисертації мають великий формат, тож потребують певних

превентивних консерваційних заходів при їх зберіганні на бібліотечній полиці та під час використання.

Вид оправ, правильність і добротність її виготовлення має важливе значення для збереження дисертацій. Часто палітурні майстерні виготовляють оправу таким чином, що вони не відповідають умовам їх довготривалого зберігання. На цей процес бібліотека не може впливати і повинна зберігати дисертації у тому вигляді, у якому вони надходять до книгосховищ, що створює певні складнощі у процесі подальшого зберігання.

Дисертації, що зберігаються у НБУВ, знаходяться під постійним наглядом фахівців відділу наукових технологій збереження фондів. На підґрунті багаторічних досліджень їх фізичного стану були зроблені певні висновки відносно технологічних ризиків, що створюють проблеми під час їх довготривалого зберігання.

Наявність цих ризиків зумовлена невідповідністю вимогам бібліотеки до матеріалів для оправ дисертацій, відхиленням від технології їх виготовлення. Часто зустрічається таке пошкодження оправ, як надрив корінця, що стається при зніманні документа, потягнувши його за корінець зі щільно уставленої полиці. Це стосується, насамперед, оправ з бумвінілу, який має меншу міцність, ніж коленкор та ледерин. Також зустрічається відрив блоку від оправу внаслідок порушення технології її виготовлення (малий відстав, відсутність деяких складових).

Інший вид технологічного ризику при збереженні дисертацій – це вид паперу, на якому вони надруковані. Якщо для дисертацій після 1990 р. використано офсетний папір з низькою кислотністю, то це сприяє довговічності матеріального носія. Документи з кінця 40-х і до початку 70-х рр. минулого сторіччя представлені на друкарському папері (недовговічному), який виявляє ознаки природного старіння.

Дослідження фізичного стану матеріальної основи зазначених нових надходжень (після 2010 р.) показує, що технологічні операції з оформлення оправ, необхідні для забезпечення довготривалого зберігання документів, теж не завжди дотримуються. Це стосується, насамперед, клейового способу скріплення блоку та, особливо, способу скріплення блоку «на скобу». Тоді як класичне правило зі скріплення блоку дисертацій передбачає вико-

нання операції «на прокол» у трьох місцях з лівої сторони блоку, далі відбувається виготовлення картонної палітурки із виклейкою та проводиться процес скріплення палітурки і блоку.

Практика вивчення фізичного стану дисертацій та їх вигляду показує невелику, але суттєву частку відхилень за такими показниками, які й можна віднести до технологічних ризиків під час їх використання:

- товщина книжкового блоку більше 6 см – створюються труднощі під час копіювання;
- клейове скріплення книжкового блоку – створюються труднощі під час копіювання;
- виклейка палітурок бумвінілом – сприяє швидкому розлому корінця під час використанні;
- скріплення книжкового блоку «на скобу» – розвал блоку, іноді після першого використання.

Це основні видимі відхилення у виготовленні оправ дисертаційних робіт, що поступають на зберігання до бібліотеки, хоча зустрічається і ряд прихованих недоліків, як то використання замість офсетного іншого виду паперу, чутливого до теплового старіння або використання кислотного паперу для внутрішніх виклеюк палітурки дисертації. Показники цього матеріалу з часом становляться гіршими, ніж показники паперу документа. Вказані відхилення під час довготривалого зберігання можуть привести до негативних наслідків.

До екологічних ризиків під час зберігання дисертацій відносяться ті, що пов'язані з параметрами навколишнього середовища (підвищення або різке коливання температури та вологості повітря, наявність шкідливих домішок, дія біологічних чинників тощо), що можуть суттєво впливати на фізичний стан документів. Вони можуть бути раптовими внаслідок виникнення аварійних ситуацій чи довготривалими (нестача достатніх площ для розміщення згідно з правилами зберігання у пристосованих приміщеннях та ін.). У кожному випадку дуже важливим є обізнаність співробітників бібліотеки щодо заходів з подолання наслідків аварійної ситуації, особливо у перші години. У сховищах, де складається несприятлива екологічна ситуація, необхідно ретельно стежити за фізичним станом документів аби уникнути їх пошкодження.

Питання екології бібліотечних фондів завжди були актуальними у бібліотеках. Слід додати, що в рамках постійного моніторингу приміщень та фондів змінювались навіть назви заходів: профілактичні розширилися до превентивних. У 1991 році Американська бібліотечна асоціація створює комітет вироблення стратегії у галузі збереження бібліотечних фондів і в тому ж році цей комітет приймає документ «Політика збереження фондів бібліотек» [1]. Цим документом передбачається підтримання у сховищах умов, які мають стабілізувати стан матеріальної основи документів, та створення спеціальної служби (дирекції) зі збереження бібліотечних фондів.

Важливе значення для виконання даного завдання має забезпечення бібліотеки матеріальними та людськими ресурсами, дотримання режимів зберігання, стабільності або сталості параметрів внутрішнього середовища бібліотечної будівлі згідно з відповідними стандартами зі збереження та консервації бібліотечних фондів, а також запобігання екологічним та технологічним ризикам під час зберігання бібліотечних документів.

Практика збереження і консервації дисертацій, що надходять на постійне зберігання до наукової бібліотеки, потребує більшої уваги до вивчення фізичного стану складових матеріальної основи кожного документа. Зберігання дисертацій, як великоформатних документів, потребує значних площ для розміщення та більших витрат часу на проведення робіт з дотримання санітарно-гігієнічного стану цього фонду.

Список використаних джерел:

1. Столяров Ю. Н. Как сохранить библиотечный фонд. Учебно-методическое пособие. 2001. С. 35.

УДК 025.85:09

Дзєндзелюк Лєся Степанівна

Dzendzeluk Lesia

завідувач відділу

ЛННБ України ім. В. Стефаніка

Head of Department

V. Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine

Льода Любєв Мирєславівна

Loda Liubow

ЛННБ України ім. В. Стефаніка

Junior Research Fellow

V. Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕСТРУКТОВАНИХ ШКІРЯНИХ ОПРАВ

PROBLEMS OF PRESERVATION BOOK HARDCOVERS FROM ATTENUATED SKIN

Охарактеризовано основні підходи до консервації та збереження деструктованих шкіряних оправ. Описано реставраційно-консерваційні процеси, необхідні для забезпечення їх збереження.

The main conservation and preservation approaches of the destructed leather book hardcovers are described. Describes the restoration and conservation processes necessary to ensure their preservation.

Ключові слова: шкіряні оправи, деструкція, консервація, антисептики, емульсії, пластифікатори, збереження

Keywords: leather hardcovers, destruction, preservation, antiseptics, emulsions, plasticizers, preservation.

Шкіряні артефакти є джерелознавчим матеріалом для вивчення історії культури у різних аспектах. Започатковані ще в кам'яному віці первинні методи обробки шкур і виготовлення з них шкіри, що не псується, дозволили використовувати її як матеріал для предметів побуту. Завдяки своїй витривалості шкіра служила також не лише як матеріал для письма, але й для створення книжкових оправ. Вивчення конструкції давніх оправ, типу їх оздоблення є сьогодні завданням окремої науки – бібліопегістики. Тож

усі пам'ятки писемності й мистецтва на шкірі чи зі шкіри мають важливе значення. Об'єкти мають різний ступінь збереженості, давня шкіра жорстка, крихка, zdeформована. За тривалий період перебування артефактів у несприятливих умовах відбувається біологічна деструкція і деградація їх матеріальної основи. Від того, як буде пройдено етап від моменту знаходження до місця постійного зберігання залежить подальший стан збереження пам'ятки. Оскільки різка зміна температурно-вологісного режиму може спричинити деструкцію шкіри і розпадання на фрагменти, знайдені артефакти необхідно відразу ж законсервувати. Якщо ж шкіру залишити без нагляду, вона швидко сохне і, найважливіше – руйнується. При втраті вологи зміни відбуваються поетапно: шкіра зсихається, розтріскується, деформується. Для зниження ризику таких пошкоджень необхідно: 1) застосовувати доступні засоби захисту для об'єкту; 2) здійснити фотофіксацію і виміри предмета у невикривленому вигляді; 3) детально описати умови, в яких перебував об'єкт, що дозволить реставратору підібрати методику обробки артефакту; 4) відокремити уражені біошкідниками предмети; 5) забезпечити індивідуальне пакування з вказівкою назви об'єкту, матеріалу, стану збереження, наявності біошкідників.

Здебільшого основними пошкодженнями деструктованої шкіри є розтріскування, обсіпання поверхневого шару, втрата фрагментів. Для тривалого зберігання документів та оправ, повернення їм еластичності та міцності здійснюють ряд консерваційних заходів. Наш практичний досвід дозволив виокремити такі аспекти.

1. Очищення. Деструктовану шкіру очищають спочатку м'якими пензлями, опісля розчином перманганату калію (3%), а тоді антисептиком, наприклад: етиловий спирт-вода-гліцерин-тимол. Покращують очищення шкіри нейтральні миючі засоби і низькомолекулярні поліетиленгліколи. Плями грибкових уражень усувають розчином перекису водню (3%) з додаванням розчину аміаку (2%).

2. Антисептична обробка. Для дезінфекції шкіри застосовують хімічні засоби (тимол, *p*-дихлорбензол, неопінамін, *n*-нітрофенол, *n*-хлор-*m*-крезол, 2-гідроксидифеніл, бензалконію хлорид, Metatin GT тощо), виморожування, іонізуюче опромінення. При знезараженні та консервації шкіру обробляють мильним розчином і композицією жиркових речовин з додаванням 0,8 % антисептика. До прикладу, хороші результати показав деревний дьоготь

(містить 10-15% фенолу), він пом'якшує шкіру, покращує її водостійкість і міцність.

3. Консервація. Для зміцнення поверхневого шару, який відлущується, використовують 1%-ний розчин метилцелюлози, 5%-ний розчин паралоїду. Підвищення міцності та м'якості шкіри забезпечують різні жируючі препарати (тваринні жири, рослинні або синтетичні олії). Оптимальний вміст жирів – 10-20%. Кращі результати отримано при використанні три-п'ятикомпонентних композицій та емульсій. Наприклад, суміш бджолиного воску, окисленого парафіну з натуральними рослинними і тваринними оліями. Можна застосовувати емульсію, яка містить спермацет, копитну олію, ланолін і бджолиний віск. Для дуже сухої шкіри підходить обробка сумішшю з води, спирту і касторової олії. Для емульгування додають желатин, стеарат натрію і тетрахлорметан, як антисептик – розчин тимолу. Встановлено, що хороші консервуючі властивості мають розчини синтетичних полімерів – полівінілбутираль (ПВБ), композиція на основі вінілацетату, розчин поліоктану вінілу з безводним етиловим октаном і метоксипропанолом. Добрі результати отримано при застосуванні пасти з кріолану, вазелінової олії і бджолиного воску. Опрацьовуються методи глибинного просочування і закріплення шкіри розчинами поліметакрилатів або композицією з різних поліетиленгліколей, дезінфектанту і води.

4. Усунення деформацій. Результат консервації дуже залежить від методу висушування. Встановлено, що коли шкіряні вироби висушувати на повітрі, то всі речовини, введені при консервації, направляються до поверхні, тому ці об'єкти необхідно сушити між шарами фільтрувального паперу. Напіввологі деталі декілька разів змащують жирувальною композицією на основі кріолану, вазелінової олії та бджолиного воску. Покороблені шкіряні знахідки вирівнюють методом пресування під піщаним пресом. Для усунення деформації сирцю його попередньо вимочують у теплій дистильованій воді для повернення шкірі пластичності. Після відновлення первинної форми предмета, жирування, сушіння, довершення втрат і ретуші проводять повторну обробку антисептиками. Для укріплення розривів, дублювання, виповнення втрат шкіри застосовують тонку міцну шкіру, шкіряну стружку, іноді тканину з натуральних волокон, паперову масу.

5. Склеювання. Застосовують 13%-ний клей з пшеничного

крохмалу, 10%-ний борошняний клей у суміші з ПВА, мездровий, риб'ячий, крілячий, пергаментний клеї.

6. Зберігання. Для правильного утримання пам'яток зі шкіри велике значення має температурно-зволожений режим. Оптимальними умовами зберігання, які сприяють сповільненню процесів старіння їх матеріальної основи, є $t=18\pm 2^{\circ}\text{C}$, $\varphi=50-65\%$. Важливий аспект, на якому варто концентрувати увагу, – це стабільність параметрів навколишнього середовища. Для регулювання коливань вологості в експозиційних вітринах застосовують буфери або сорбенти. Кращим вважають буферний матеріал Frt-Sorb, який розроблено спеціально для музеїв.

Список використаних джерел

1. Гаврилюк О. О. Особливості реставрації складних пам'яток зі шкіри // Проблеми збереження, консервації, реставрації та експертизи музейних пам'яток : тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф., 23-27 травня 2005 р. Київ, 2005. С. 51-53.

2. Омельченко М. М., Затока Л. П. Актуальні питання збереження книжок у шкіряній оправі // Проблеми збереження, консервації, реставрації та експертизи музейних пам'яток : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф., 22-24 травня 2001 р. Київ, 2001. С. 11.

3. Житкевич М. В. Пластифікація пересушених предметів з шкіри поліетиленгліколями: огляд методів // Збереження, дослідження, консервація, реставрація та експертиза музейних пам'яток : наук. доп. VI Міжнар. наук.-практ. конф., 27-30 травня 2008 р. – Київ, 2008. С. 172-173.

УДК 027.021: 025.7/.9] (477)

Затока Любов Петрівна

Zatoka Lubov

науковий співробітник

Research Fellow

НБУВ

V.Vernadsky National Library of Ukraine

ПРЕВЕНТИВНІ ЗАХОДИ – ОСНОВНА СКЛАДОВА У ЗБЕРЕЖЕННІ ФОНДІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

PREVENTIVE MEASURES AS A BASIC COMPONENT IN THE PRESERVATION OF THE SCIENTIFIC LIBRARY FONDS

У тезах наведено основні чинники упередження та профілактики надзвичайної ситуації у бібліотеці, а превентивні заходи розглядаються як базова складова у забезпеченні довготривалого зберігання фондів.

The thesis discusses main factors of prevention and precaution of an emergency in the library, and preventive measures are considered as a basic component in the provision of long-term storage of fonds.

Ключові слова: документ, папір, превентивні заходи, фонди.

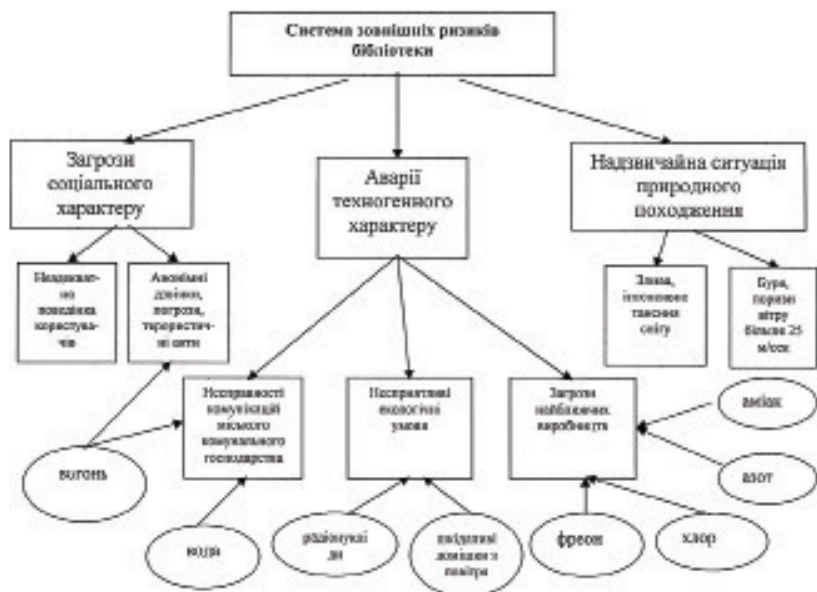
Keywords: document, paper, preventive measures, fonds.

Забезпечення фізичного збереження фондів, а також, і це – головне, гарантування безпеки персоналу і користувачів при виникненні надзвичайної ситуації, як у самій бібліотеці так і поряд з нею, з тих чи інших причин, має розглядатися комплексно. Найбільш поширеними причинами виникнення цих ситуацій у світовій бібліотечній практиці вважаються причини, викликані стихійним лихом (землетруси, повені, урагани, вулкани, ливні, пісчані бурі, напад біологічних шкідників); недосконалою діяльністю людини (різні конструктивні недоліки будівлі, аварії на найближчих промислових об'єктах та транспортних магістралях, пошкодження водою через невідповідність водо- та теплопостачання, пожежа, тероризм, військові дії). Слід зазначити, що для бібліотек України різних відомств більш поширеними є причини виникнення надзвичайних ситуацій, які викликані недосконалою діяльністю людини. Якщо надзвичайна ситуація (аварія) виникла у самій бібліотеці, то не потрібно особливих аргументів, щоб переконати у тому, що краще її завчасно попередити, ніж ліквідувати наслідки. Однак трапляються випадки, коли причиною надзвичайної ситуації є зовнішні фактори, й тоді співробітники бібліотеки мають бути готовими до таких дій, які б мінімізували вплив цих факторів на їх здоров'я та фізичний стан фондів, насамперед, цінних та рідкісних. Так, негативного впливу погіршення складу повітря навколишнього середовища внаслідок спалювання автомобільних шин у 2014 р. зазнали бібліотеки Інституту історії України, Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Риль-

ського, Інститутів мовознавства ім. О.О. Потебні та української мови НАН України, що розташовані на різних поверхах у будівлі за адресою вул. Грушевського, 4. Слід пояснити, як змінюється склад повітря під час горіння шин. У літературних джерелах наводиться достатня кількість достовірних експериментальних даних, що під час їх горіння утворюються оксиди сірки та цинку. Оксиди сірки – це один із найбільш розповсюджених забруднювачів повітря, а оксид цинку небезпечний своєю каталітичною активністю, адже прискорює негативні хімічні реакції. Окрім названих негативних чинників під час горіння у навколишньому повітрі збільшується кількість сірки, яка потім може взаємодіяти з іншими сполуками, що може призвести до утворення шкідливих чи навіть небезпечних сполук, таких як сірководень. Зрозуміло, що за останні чотири роки летючі продукти горіння уже вивільнилися з навколишнього повітря, а отже й повітря книгозховищ, однак такі тверді дрібнодисперсні продукти горіння як сажа залишилися. Тому фахівцями відділу наукових технологій збереження фондів (ВНТЗФ) НБУВ двічі у березні 2014 р. та у 2016 – 2017 рр. були проведені обстеження фактичного фізичного стану документів бібліотек науково-дослідних установ НАН України, що побували у зоні надзвичайної ситуації за останні роки. Для обстеження використовувались переносні прилади для контролю режимів зберігання та матеріальної основи документів. Виміри показників температурно-вологісного режиму було здійснено за допомогою приладу ДТ-3, а контроль вологості паперу блоків та елементів оправ здійснено за допомогою приладу контактної дії “TESTO-606”. Можна додати, що після виконання у названих установах санітарно-гігієнічних заходів з метою мінімізації впливу шкідливих домішок на матеріальну основу фондів стан книгозховищ покращився, а фізичний стан документів стабілізувався. Однак актуальним залишається питання визначення концентрації шкідливих домішок у повітрі приміщень з використанням відповідного спеціального устаткування (Метод оцінки кількості шкідливих домішок в повітрі приміщень для зберігання документів ГОСТ 12.1.014), якого на сьогодні у НБУВ немає. Тому отримані позитивні результати обстеження слід вважати лише побічним показником чистоти повітря зховищ, а більш конкретні дані мож-

на було б отримати після визначення концентрації шкідливих домішок. Описаний приклад спонукає бібліотечних працівників до визначення та систематизації зовнішніх ризиків бібліотеки, оскільки її будівля не ізольована від впливу навколишнього середовища, яка пропонується на рис. 1.

На жаль, є немало прикладів, коли надзвичайна ситуація (аварія) трапляється у самій бібліотеці з тих чи інших причин. Найчастішою причиною таких аварій є несправності комунікацій комунального господарства та несприятливі погодні умови. Серед них зволоження документів, що зберігаються у підвальному приміщенні, де у 2015 р. сталася аварія внаслідок затікання води під час сильних злив у бібліотеці Інституту математики НАН України, замокання документів внаслідок залиття водою книгосховищ бібліотеки Інституту клітинної біології та генної інженерії на початку 2018 р. тощо. Викладене вище свідчить про необхідність та важливість підтримання достатнього рівня обізнаності персоналу бібліотеки у плануванні та виконанні профілактичних заходів стосовно недопущення аварії чи ліквідації її наслідків.

Якщо окреслити основні профілактичні заходи для упередження (недопущення виникнення) аварії у бібліотеці, то важливо мати розроблений “План дій на випадок виникнення аварії”. Якщо ж такого плану немає, то можна скористатися вказаному у списку використаних джерел стандартом з консервації документів, де у рекомендованому додатку В наведено чітку схему організації роботи з оптимального подолання надзвичайної ситуації.

Насамкінець слід додати, що серед інших чинників, які прямо чи побічно впливають на фактичний фізичний стан бібліотечних фондів, наслідки надзвичайної ситуації з тих чи інших причин є найбільш руйнівними. Тож упередження її виникнення є базовою складовою превентивних профілактичних заходів. У цьому напрямку важливим, по-перше, є надання інформації про причини та обсяги аварії, а не приховування реального стану справ. По-друге, з боку інших бібліотек має бути вироблений принцип сприяння, небайдужості та швидкого реагування у наданні допомоги. Це може бути як невелика кількість витратних матеріалів чи яесь необхідне обладнання, так і вчасна оперативна інформація про оптимальні шляхи подолання наслідків саме такої екстремальної ситуації.

Список використаних джерел

1. ДСТУ ГОСТ 7.50:2006. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Консервація документів. Загальні вимоги (ГОСТ 7.50-2002, ІДТ). – Чинний з 01.07.2007.
2. Сохранение библиотечных и архивных фондов : Руководство. – СПб. : Европейский дом, 1998. – С.71 – 86.
3. Библиотеки и архивы в экстремальных ситуациях: Материалы междунар. обучающего семинара. 2-6 окт. 1995 г.: Сб.ст. / Отв. за выпуск С.В.Успенская. – СПб. : Нотабене, 1996. – 128 с.

УДК: 94(477)351.853

Крючин Андрій Андрійович

Kryuchyn Andriij

заступник директора з наукової роботи Інститут проблем реєстрації інформації (ІПРІ) НАН України, член-кор. НАН України

Deputy Director of the scientific work of the Institute of Problems of Registration Information of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Corresponding Member, National Academy of Sciences of Ukraine

Косяк Ігор Васильович

Kosyak Igor

старший науковий співробітник ІПРІ НАН України,

кандидат технічних наук

Senior Researcher IPRI NAS of Ukraine, Ph.D.

Єгунова Людмила Іванівна

Yegurova Liudmyla

науковий співробітник ІПРІ НАН України

Researcher, IPRI NAS of Ukraine.

Сергієва Ірина Анатоліївна

Sergieieva Iryna

завідувач відділу фонду юдаїки ІР НБУВ,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

Head of the Judaica Department of the Institute of Manuscript of V. Vernadsky National Library of Ukraine, Ph.D.

ОЦИФРУВАННЯ, ВІДНОВЛЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОНОГРАФІЧНИХ ЦИЛІНДРІВ ФОНОАРХІВУ ЄВРЕЙСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ СПАДЩИНИ НБУВ

DIGITIZATION, RESTORATION AND PRESERVATION OF PHONOGRAPHS CYLINDERS OF THE COLLECTION OF PHONOARCHIVE OF JEWISH MUSICAL HERITAGE.

Представлено результати робіт з відтворення аудіо записів з Фоноархіву єврейської музичної спадщини ІР НБУВ, записаних на фонографічних циліндрах. Відтворення записів з фонографічних циліндрів дозволило ввести розшифровану аудіо інформацію до наукового обігу і забезпечити довготермінове зберігання даних.

The results of works on the reproduction of audio recordings from the Phonocylinders of the Jewish musical heritage of the IR NBUV, recorded on phonographic cylinders, are presented. Reproduction of records from phonographic cylinders allowed the input of decoded audio information to scientific circulation and ensure long-term data storage.

Ключові слова: фонографічні циліндри, аудіо записи, відтворення даних, шуми, збереження культурного надбання.

Keywords: phonographic cylinders, audio recordings, reproduction of data, noise, preservation of cultural heritage

У 2005 році на 33-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО 27 жовтня було оголошено Всесвітнім днем аудіовізуальної спадщини. Це зроблено з метою привернути увагу до звукових записів і зображень, а також до проблем їхнього збереження. Єдиний шлях вирішення проблеми збереження звукової культурної спадщини, це терміновий перезапис звукових фонограм на сучасні цифрові носії для довготермінового зберігання.

Метою роботи було збереження та відновлення звукової культурної спадщини єврейського музичного фольклору – Фоноархіву єврейської музичної спадщини ІР НБУВ – шляхом оцифрування фоноциліндрів, відтворення, відновлення зчитаних записів та створення цифрових копій; ідентифікація записів, пошук ілюстративних матеріалів, що стосуються відтворених записів, створення компакт-дисків з відтвореними записами.

В Україні застосування фонографів у польовій роботі етнографічних експедицій почалось в 1902 – 1905 рр. і продовжувалось до кінця 1940-х років. Українські фольклористи впродовж півстоліття зібрали величезні колекції записів на фонографічних циліндрах, на яких записали тисячі фонограм музичного фольклору народів України. Одна з найбільших в світі колекцій фоноциліндрів – Фоноархіву єврейської музичної спадщини, зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (Ф. 322). Фактично це єдина цілісна колекція єврейського фольклору першої половини минулого століття (хронологічні рамки колекції – 1912 – 1947 рр.). Колекцію занесено 27.07.2005 року до Реєстру ЮНЕСКО «Memory of the World Register» (Пам'ять світу), в якому на той час були внесені тільки 158 об'єктів.

Фоноархів налічує більше 2000 записів, зроблених на території України і Біларусі в 1912 – 1947 рр. із застосуванням фонографа. Записи виконані в українських, біларуських містах та маленьких містечках з традиційно чисельним єврейським населенням. Фоноархів НБУВ налічує 1017 воскових фоноциліндрів та значний за обсягом додатковий матеріал: нотні і текстові розшифровки до фонозаписів, інвентарні книги з інформацією про час та зміст запису, ім'я та вік виконавців, технічних спеціалістів, які здійснювали записи. Зібрання містить традиційну єврейську музику різних жанрів: наспіви без слів (нігунім), інструментальні п'єси, побутові пісні, синагогальні літургії, єврейські народні театралізовані вистави на свято Пурим (*Ахашверош-штілі*, *Пуримштілі*, *Йосиф-штілі*) а також виступи видатних діячів єврейської культури. Матеріали фоноархіва узагальнюють роботу кількох поколінь талановитих дослідників-ентузіастів єврейської музичної культури України. Фоноархів – результат історико-етнографічних експедицій відомого письменника та етнографа С.А. Ан-ського (Шломо Раппопорта), композитора та музикознавця Ю. Енгеля (1912 р.) і видатного фольклориста та вченого М. Береговського (1929 – 1947 рр.). Завдяки їхнім зусиллям експедиційна робота, фіксація та розшифровка матеріалів експедицій досягли високого наукового рівня.

В 2001 р. у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського створено анотований каталог фоноциліндрів, нотних і текстових розшифровок фоноархіву єврейської музичної спадщини [1]. Основою каталога стала, запронована М. Береговським, схема, значно доповнена новими важливими рубриками автором каталогу Л. Шолоховою. Цей каталог є цінним джерелом інформації про всі жанри єврейського фольклору.

Тривалий час фоноархів не був в науковому та культурному обігу, через те, що не існувало засобів відтворення звуку з воскових фоноциліндрів без шкоди для них. Завдяки створеному в Інституті проблем реєстрації інформації НАН України обладнанню і використанню нового «оптичного цифрового методу відтворення звуку з фонографічних циліндрів» з'явилась можливість відродження аудіо записів з фонографічних циліндрів колекції в їхньому природньому звучанні. Вченими був розроблений та реалізований

принципово новий оптико-механічний метод неруйнівного високо-якісного відтворення звуку з раритетних носіїв інформації [2].

Робота з відновлення аудіо записів фоноколекції розпочалась в 1997 р. у межах проекту про співробітництво між НБУВ та ШПРІ. Дослідження та відтворення записів виконувалось поетапно. На першому етапі, відбирались фоноциліндри на підставі інформації, яка представлена в каталозі колекції [1]. Другий етап включав дослідження фізичного стану фоноциліндрів: наявність тріщин, ушкодження поверхні мікроорганізмами, наявність звукових каналок. З урахуванням показників найменшого пошкодження відбирались фоноциліндри для зчитування інформації. Третій етап – перезапис і оцифровування аудіо записів з відібраних фонографічних циліндрів колекції, четвертий – відновлення відтворених фонограм із використанням аналогових та цифрових методів обробки звукових сигналів, методів аналізу та обробки інтерференційних сигналів. При обробці та реконструкції звукової інформації з фоноциліндрів головним критерієм оцінки якості була натуральність звучання, тому ми не намагались видалити якомога глибше шум (часом, наявність в деякій мірі шипіння в сигналі підкреслює яскравість голосу та насиченість звучання музичних інструментів). Крім того, щоб не спотворити музичну фонограму намагались не вносити до корисного сигналу істотних викривлень та побічних звукових шумів-артефактів. Таким чином було відтворено, оброблено та реконструйовано фонограми записів (відновлена цілісність звукового матеріалу, підібрана оптимальна швидкість звучання, усунені імпульсні завади та низькочастотний шум) [3,4].

Завдяки використанню системи прецизійного відтворення звуку з фонографічних циліндрів Едісона оцифровано та відновлено більшу частину колекцій Ю. Енгеля, С. Ан-ського, З. Кісельгофа, І. Лур'є, М. Береговського. Для публікації на компакт-дисках відібрані найкращі за звучанням фонограми, ідентифіковані записи, підібрано інформаційний матеріал, який ілюструє відтворені записів. Результати роботи представлені в буклетах до компакт-дисків.

Результати

Першим практичним результатом роботи став диск «Скарби

єврейської культури в Україні» (рік видання 1997), який є презентаційною збіркою вибраних творів і відкривається записом голосу видатного письменника Шолом-Алейхема, зробленим під час відвідин Єврейського музею в Санкт-Петербурзі у 1914 р. Компакт-диск містить понад сорок музичних творів.

Згодом розпочалось видання колекції в історичному порядку. В історії єврейської музичної фольклористики на території колишньої Російської імперії (згодом – СРСР) виділяються два періоди цілеспрямованої збирацької роботи. Перший, дореволюційний, період пов'язаний з функціонуванням Єврейського історико-етнографічного товариства в Петербурзі, Товариств єврейської музики в Москві та Петербурзі і роботою С. Ан-ського, Ю. Енгеля, З. Кісельгофа (1908 – 1914 рр.).

За матеріалами етнографічних експедицій під керівництвом С. Ан-ського (1912 – 1914 рр.), випущені наступні диски:

Т.1. Матеріали етнографічної експедиції Юлія Енгеля 1912 (рік видання 2001) На компакт-диску представлені записи релігійних співів, хасидські наспіви, єврейські народні пісні записані Ю. Енгелем під час першого сезону в містечках Київської губернії (Ружин, Сквиря, Павлоч) в 1912 р.

Т.2. Матеріали з колекції Зіновія Кісельгофа. Релігійні пісні (рік видання 2004). На компакт-диску представлені унікальні звукові та нотні записи єврейських релігійних пісень та наспівів, здійснені З. Кісельгофом у 1913 р. на Волині та Поділлі.

Т.3. Матеріали з колекції Зіновія Кісельгофа. Єврейські народні пісні й театр (рік видання 2004). На компакт-диску представлені унікальні звукові та нотні записи єврейських народних пісень, наспівів без слів та музики до театралізованих народних вистав, записані музикознавцем у 1913 р. також на Волині та Поділлі.

Том 4-5. Хасидська та клейзмерська музика з колекції Ан-ського (рік видання 2013). Записи були зроблені під час етнографічних експедицій під керівництвом Ан-ського в 1912 – 1914 рр на території України в містах найбільшого поширення хасидизму. Збірка складається з двох компакт-дисків: том 4, на якому розміщено 39, том 5 – 36 фонограм відповідно.

Другий період пов'язаний із діяльністю видатного дослідника єврейського фольклору М. Береговського, який працював

в Інституті (Кабінеті) єврейської культури АН УРСР у Києві (1929 – 1949 рр.).

Роботу зі спадщиною М. Береговського було продовжено у 2013 році. Результатом проведених досліджень стало опрацювання понад півсотні фоноваликів та створення двох збірок музичних фольклорних творів.

Том 6. Перші експедиції Мойсея Береговського 1929 – 1930 (Київ, Одеса, Біла Церква, Славута) (рік видання 2013). В збірці представлені записи народних мелодій, любовної та сімейної лірики, обрядовий фольклор першої половини ХХ ст., що були записані під час перших фольклорних експедицій в містах Київ, Одеса, Біла Церква, Славута. На компакт-диску представлені 45 фонограм.

2017 року роботу по оцифруванню та відновленню фоноциліндрів колекції М. Береговського продовжено. Практичним результатом роботи стало створення збірок музичних фольклорних творів на трьох компакт-дисках:

Том 7-8. «Експедиції М. Береговського, 1936 – 1939 рр., до єврейських сільськогосподарських колоній півдня України». (рік видання 2017) Записи були зроблені під час експедицій у єврейські сільськогосподарські колонії, згодом – колгоспи Миколаївської області (Штерндорф, Львово, Бобровий Кут, Шолом-Алейхем, Фрайлебн), Калініндорф Одеської області, у Новозлатопіль Дніпропетровської області та у Фрайдорфський район Криму. На компакт-дисках розміщено 85 фонограм з ліричними піснями та баладами, радянськими єврейськими народними піснями, алфавітними піснями, клезмерськими мелодіями (записані з голосу), крім того представлені фрагменти з різних єврейських театральних народних вистав.

Окремо треба згадати виданий 2017 р. Том 9 «Пісні палестинських євреїв з колекції Ісаака Лур'є (1913 р.)». Невелика колекція з 67 фоноциліндрів із піснями та молитвами євреїв Близького Сходу, записана в 1913 році Ісааком Лур'є під час відрядження до Палестини, являє собою яскравий, екзотичний, самостійний розділ. За результатами роботи видано компакт-диск, на якому розміщено 39 фонограм з народними піснями палестинських євреїв. Записи відображають стародавні практики євреїв з Сирії (Алеппо), Ірану (Шiraz), Іраку (Багдад), Марокко, Туреччини (Урфа), Ефіопії та Ємену.

Висновки

1. Відтворення звуку з більшої частини фонографічних циліндрів Фоноархіву єврейської музичної спадщини, видання відновлених аудіо записів на цифрових носіях, зберігає історичний та хронологічний принцип.

2. Відтворені аудіо записи з фоноархіву дозволяють почути голоси минулого і є доповненням до факсимільного рукопису п'ятитомної антології єврейської музики, що була складена етнографом, дослідником і вченим Мойсеєм Яковичем Береговським.

3. Інформація за результатами роботи доступна фольклористам, етнографам, історикам, музикознавцям, аматорам-музикантам, представлена на сайтах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Інституту проблем реєстрації інформації НАН України.

Список використаних джерел:

1. Шолохова Л.В. Фоноархів єврейської музичної спадщини: Колекція фонографічних записів єврейського фольклору із фондів Інституту рукопису: Анотований каталог фоноциліндрів та нотних і текстових розшифровок.- К.: НБУВ, 2001. – 841 с.

2. Shanoylo S.M. Reading and Processing of Audio Information Reproduced from Edison Phonograph Cylinders by Method of laser Interferometry / S.M. Shanoylo, I.V. Kosyak, V.V. Petrov, A.A. Kryuchin // Proc. SPIE. Laser Techniques and Systems in Art Conservation, Renzo Salimbeni; Ed. – 2001/10. – Vol. 4402. – P. 194 – 201.

3. Крючин А.А. Збереження записів українського музичного фольклору шляхом оцифрування фонографічної колекції Осипа Роздольського / А.А. Крючин, І.В. Косяк, І.С. Довгалюк, Л.І. Єгупова, І.В. Балагура // Реєстрація, зберігання і обробка даних.– К., 2016. – Т.18. – №4.–С. 3-9.

4. Косяк И.В. Применение синус–косинусной демодуляции в обработке интерферометрических сигналов при считывании звуковой информации с фонографических цилиндров / И. В. Косяк // Реєстрація, зберігання і обробка даних. – К., 2003. – Т.5. – №4.– С. 33–42.

УДК 022.4:[504.3:582.28+614.71]:632.952

Чуєнко Андрій Ігорович

Chuenko Andrii

науковий співробітник, кандидат біологічних наук

Candidate of Biological Sciences, Research Fellow

Інститут мікробіології і вірусології ім. Д.К. Заболотного НАНУ

Danylo Zabolotny Institute of Microbiology and Virology of the National Academy of Sciences of Ukraine

Савчук Ярослав Ігорович

Savchuk Yaroslav

молодший науковий співробітник, кандидат біологічних наук

Candidate of Biological Sciences, Junior Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Письменна Юлія Борисівна

Pismenna Yulia

провідний інженер

Senior Engineer

Інститут мікробіології і вірусології ім. Д.К. Заболотного НАНУ

Danylo Zabolotny Institute of Microbiology and Virology of the National Academy of Sciences of Ukraine

ФУНГЦИДНА АКТИВНІСТЬ НОВИХ ПОХІДНИХ ГУАНІДИНУ ЩОДО МІКРОМІЦЕТІВ – КОНТАМІНАНТІВ ПОВІТРЯ КНИГОСХОВИЩ.

FUNGICIDAL ACTIVITY OF NEW GUANIDINE DERIVATIVES AGAINST MICROMYCETES – AIR CONTAMINANTS OF BOOK DEPOSITORIES

Досліджено видовий склад мікроміцетів-контамінантів повітря фондів 15 наукових бібліотек м. Києва. Виявлено, що у мікобіоті досліджених приміщень найчастіше трапляються види *Alternaria alternata*, *Cladosporium cladosporioides*, *C. sphaerospermum* та представники роду *Penicillium*. Вивчено антифунгальні властивості ряду препаратів щодо виділених мікроскопічних грибів.

The species composition of micromycetes-air contaminants in the fonds of 15 scientific libraries of Kyiv city has been studied. It has been detected that most occurring species in the investigated mycobiota were *Alternaria alter-*

nata, *Cladosporium cladosporioides*, *C. sphaerospermum* and representatives of *Penicillium* genus. The antifungal properties of a number of preparations against the selected microscopic fungi have been studied.

Ключові слова: мікроміцети, антифунгальна активність, мікологічне пошкодження

Keywords: micromycetes, antifungal activity, mycological damage

Мікроміцети є постійними контамінантами повітря книгосховищ. Основним джерелом потрапляння мікроміцетів у повітря є ґрунт, де їх кількість може сягати 80% від загальної концентрації мікроорганізмів [1]. Концентрація спор та фрагментів міцелію в повітрі бібліотечних приміщень, призначених для зберігання друкованих джерел інформації, зазвичай становить 100 – 200 колонієутворюючих одиниць (КУО) в 1 м³. Цей показник відповідає вмісту мікроскопічних грибів в повітрі доквілля та не становить суттєвої загрози для паперових видань, персоналу бібліотеки та відвідувачів.

Однак в умовах підвищеної вологості повітря, поверхонь та матеріалів, а також температури у приміщенні 25 – 30°C та при відсутності справної вентиляційної системи (швидкість руху повітря більше 1 м/с, кратність повітрообміну 3 і більше) ріст грибів стає інтенсивним. На поверхнях приміщень, меблях, папері утворюються колонії у вигляді плям чорного, білого, зеленого та інших кольорів, а спори грибів потрапляють у повітря, де їх вміст може становити 500 – 1000 та більше колонієутворюючих одиниць в одному метрі кубічному (КУО/м³).

Згідно з даними літератури, вміст спор грибів 500 – 1000 КУО/м³ повітря є критичним, оскільки може спричинити мікологічне пошкодження паперових носіїв інформації [4, 5]. Пошкодження відбуваються за рахунок утворення грибами целюлозолітичних ферментів, органічних кислот та механічного проростання у товщу ураженого матеріалу. Це призводить до втрати придатності друкованих джерел інформації до використання та становить значну небезпеку для користувачів бібліотечних фондів. Мікроміцети здатні спричиняти у людей алергічні реакції, зниження імунітету, захворювання дихальних шляхів, ураження шкіри, а також мікотоксикози – гострі та хронічні отруєння мікотоксинами [2, 3].

Тому, поряд із застосуванням превентивних заходів попередження мікологічного пошкодження паперових носіїв інформації, актуальним залишається підбір ефективних антифунгальних засобів, безпечних для людини та таких, що не мають негативного впливу на паперові матеріали.

За період 2015 – 2018 рр. співробітниками НБУВ було проаналізовано 75 проб повітря з приміщень фондів бібліотек 15 різних наукових установ м. Києва на базі ІМВ НАНУ. Співробітниками Випробувальної лабораторії грибостійкості та мікробіологічних досліджень технічних, медичних виробів і матеріалів ІМВ НАНУ виділено 66 видів мікроскопічних грибів, які належали до 21 роду відділів Zygomycota та Ascomycota.

Серед виділених мікроскопічних грибів найчастіше траплялися види *Alternaria alternata* (Fr.) Keissl. (23,53%), *Alternaria tenuissima* (Kunze) Wiltshire (10,49%), *Cladosporium cladosporioides* (Fresen.) G.A. de Vries (21,24%), *C. herbarum* (Pers.) Link (21,24%) *C. sphaerospermum* Penz. (16,52%), та види роду *Penicillium* Link (14,12%). Інші види траплялися значно рідше (1,18 – 9,41%) і були віднесені до рідкісних та випадкових.

В цілому видовий склад грибів, виділених з повітря приміщень фондів бібліотек у 2018 році, був майже ідентичний такому як у 2015 – 2017 рр. (подібність 75 – 90%). Ці дані дають нам підстави для виокремлення сталої сукупності видів, що завжди буде присутньою в приміщеннях бібліотечних приміщень, а саме – *A. alternata*, *C. cladosporioides* та *C. sphaerospermum*.

Нами була встановлена значна фунгіцидна активність олігомерних похідних гуанідину щодо зазначених видів на 14-ту добу росту (табл.1).

Таблиця 1. Фунгіцидна активність різних концентрацій речовини М1*(діаметр зони затримки росту грибів, мм).

№ п/п	Назва виду	Концентрація М1, %			
		0,5	1,0	3,0	5,0
1.	<i>A. alternata</i>	24,4±1,0	40,0±1,5	55,5±2,0	55,5±2,0
2.	<i>C. cladosporioides</i>	33,3±0,4	51,1±2,5	87,8±3,2	58,9±2,7
3.	<i>C. sphaerospermum</i>	33,3±0,4	70,0±2,8	62,2±2,0	53,3±2,5

* Примітка: М1 - олігомерна похідна гуанідину, що містить пропан-2,2-диілдибензенову хімічну групу.

Згідно з отриманими даними, найефективнішою виявилася речовина М1 в концентрації 3%. Менші її концентрації – 0,5 та 1%, мали нижчу фунгіцидну активність, а підвищення її до 5% не призводило до зростання інгібування у *A. alternata* та знижувало пригнічення *C. cladosporioides* та *C. sphaerospermum*. На нашу думку, таке явище пояснюється зниженням розчинності фунгіциду М1 у воді з підвищенням його концентрації та як наслідок – послабленням дифузії його в агар і, відповідно, зменшенням його потрапляння до клітин мікроскопічних грибів.

Наступним етапом наших досліджень було порівняння фунгіцидної активності М1 з рядом олігомерних похідних гуанідину, що мали робочі назви J1, М1-ЕДА та М1-ДЕТА. Як еталон фунгіцидної активності використовували полігексаметиленгуанідин гідрохлорид (ПГМГ), що широко застосовується як біоцидний та консервуючий засіб (табл.2).

Таблиця 2. Фунгіцидна активність 3%-х водних розчинів досліджених сполук.

№ п/п	Назва виду	Діаметр зон затримки росту, мм				
		J1	М1-ЕДА	М1-ДЕТА	М1	ПГМГ
1.	<i>A. alternata</i>	0,0	21,2±0,3	22,7±0,6	55,5±2,0	55,0±1,6

2.	<i>C. cladosporioides</i>	23,3±0,6	23,6±1,3	22,9±1,5	87,8±3,2	15,3±0,7
3.	<i>C. sphaerospermum</i>	31,1±1,0	22,5±0,6	21,8±0,6	62,2±2,0	12,5±0,5

Згідно з отриманими результатами, речовина J1 взагалі не спричиняла інгібування *A. alternata*, однак проявляла помірну фунгіцидну дію щодо *C. cladosporioides* та високу – щодо *C. sphaerospermum*. Речовини M1-ЕДА та M1-ДЕТА мали помірну фунгіцидну активність щодо досліджених видів.

Щодо M1 та ПГМГ, відмічено, що дані речовини мали високу фунгіцидну активність майже щодо всіх досліджених ізолятів. Активність еталону ПГМГ була меншою в порівнянні з M1 щодо *C. cladosporioides* та *C. sphaerospermum*, приблизно однаковою – щодо *A. alternata*.

Таким чином, нами було експериментально обґрунтована доцільність використання олігомерної похідної гуанідину, що містить пропан-2,2-диілдибензенову хімічну групу для обробки приміщень книгосховищ та дерев'яних меблів, з метою зниження кількості життєздатних мікроскопічних грибів на їх поверхнях.

Список використаних джерел

1. Антропова А. Б. Микромицеты как источник аллергенов в жилых помещениях г. Москвы // Автореф. дисс. на соискание уч. степ. к. б. н., М.: 2005. – 24 с.
2. Сергеев А.Ю., Сергеев Ю.В. Грибковые инфекции. – М: Изд-во БИНОМ, 2008. – 480 с.
3. Саттон Д., Фотергилл А., Ринальди М. Определитель патогенных и условно-патогенных грибов. Пер с англ. К. Л. Тарасова, Ю.Н. Ковалева. [ред. И.Р. Дорожковой]. – М.: Мир, 2001. – 468 с.
4. Indoor air quality: biological contaminants. Report on a WHO meeting // Copenhagen: WHO Regional publications. 1990. № 31. P. 1 – 67.
5. Larsen L. Fungal allergens // Health implications of fungi in indoor environments. Air quality monographs. – 2. – Amsterdam: Elsevier, 1994. – P. 215 – 220.

УДК 025.7/9:025.171

Остапенко Аліна Анатоліївна

Ostapenko Alina

молодший науковий співробітник, кандидат технічних наук

Junior Research Fellow, Candidate of Technical Sciences

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

Затока Любов Петрівна

Zatoka Lybov

науковий співробітник

Research Fellow

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

**ПРОГНОЗУВАННЯ ФІЗИКО-МЕХАНІЧНИХ
ПОКАЗНИКІВ ГАНЧІР'ЯНОГО ПАПЕРУ ДОКУМЕНТІВ
ПІСЛЯ ЗАМОРОЖУВАННЯ ТА ВИСУШУВАННЯ**

**FORECASTING PHYSICAL AND MECHANICAL
PARAMETERS OF RAG PAPER OF DOCUMENTS
AFTER FREEZING AND DRYING**

Показано вплив процесу заморожування і сушіння на фізико-механічні показники модельних зразків ганчір'яного паперу, такі як: міцність на злом під час багаторазових перегинів та руйнівне зусилля.

The influence of the freezing and drying process on the physical and mechanical parameters of the rag paper model specimens, such as breaking strength during multiple foldings and breaking force, is shown.

Ключові слова: ганчір'яний папір, заморожування, руйнівне зусилля, целюлоза, сушіння.

Keywords: rag paper, freezing, breaking force, cellulose, drying.

Целюлозні волокна є головним складовим компонентом рослинних клітин і мають цінні властивості для виробництва паперу і картону. Під час контакту целюлозних волокон у папері з водою починається гідролізна реакція, результатом чого стає розривання целюлозного ланцюжка, який легко руйнується. Згодом в неспри-

ятливих умовах підвищеної температури і високої вологості на друкованих видах паперу може також з'явитися пліснява. Тому запорукою захисту друкованих видів паперу від надмірного зволоження є якнайшвидше видалення з паперу вологи [1].

Враховуючи зазначене, можна сказати, про те, що чим швидше буде організовано сушіння замочених документів, що піддалися надмірному зволоженню з різних причин, тим меншими будуть збитки від цього процесу [2].

Тому метою цього дослідження було встановлення впливу методу низькотемпературного заморожування на фізико-механічні показники ганчір'яного паперу, при якому відносна вологість залишається незмінною [3].

Для проведення дослідження було обрано ганчір'яний папір. Після намокання у воді ганчір'яний папір піддавали дії **низьких температур** (заморожуванню) (-18, - 20 °С) та **конвекційному сушінню** (обдуванням нагрітим повітрям). Процес заморожування відбувався в морозильній камері за температури (-18, - 20 °С).

Вплив **заморожування та конвекційного сушіння** на експлуатаційні властивості ганчір'яного паперу визначали за показниками механічної міцності: міцність на злом під час багаторазових перегинів (ч.п.п.), руйнівне зусилля та міцність під час розтягування.

Тривалість випробувань зразка паперу в морозильній камері складала 25 днів. Випробування зразка паперу на міцність на злом під час багаторазових перегинів (ч.п.п.) здійснювали на приладі І-1, руйнівне зусилля визначали на приладі РМБ-100.

Модельні зразки ганчір'яного паперу було випробувано за кондичійних умов: відносна вологість (50 ± 2) % і температура (23 ± 1) °С згідно з вимогами ДСТУ ISO 5630-1:1991 [2]. Результати випробування – наведено в таблиці 1.

Таблиця 1 Фізико-механічні показники ганчір'яного паперу

Вид відібраного задрукованого зразка паперу	Міцність на злом під час багаторазових перегинів, ч.п.п.	Руйнівне зусилля, Н	Міцність під час розтягування, кН/м
Вихідні показники якості			
Ганчір'яний папір	в поперечному напрямі: 8 в поздовжньому напрямі: 7	в поперечному напрямі: 26 в поперечному напрямі (незадрукована частина): 28 в поздовжньому напрямі: 21 в поздовжньому напрямі (незадрукована частина): 24	в поперечному напрямі: 1,72 в поперечному напрямі (незадрукована частина): 1,87 в поздовжньому напрямі: - 1,4 в поздовжньому напрямі (незадрукована частина): 1,6

Після конвекційного сушіння		
в поперечному напрямі: 4 в поздовжньому напрямі: 2	в поперечному напрямі: 16 в поперечному напрямі (незадрукована частина): 17 в поздовжньому напрямі: 12 в поздовжньому напрямі (незадрукована частина): 15	в поперечному напрямі: 1,07 в поперечному напрямі (незадрукована частина): 1,13 в поздовжньому напрямі: 0,8 в поздовжньому напрямі (незадрукована частина): 1,0
Після заморожування		
в поперечному напрямі: 6 в поздовжньому напрямі: 5	в поперечному напрямі: 22 в поперечному напрямі (незадрукована частина): 24 в поздовжньому напрямі: 18 в поздовжньому напрямі (незадрукована частина): 20	в поперечному напрямі: 1,47 в поперечному напрямі (незадрукована частина): 1,6 в поздовжньому напрямі: 1,2 в поздовжньому напрямі (незадрукована частина): 1,3

Пошкодження ганчір'яного паперу водою призвело, як і слід було очікувати, до зниження його міцності. Щодо показника міцності на злом під час багаторазових перегинів, він зменшується майже вдвічі після сушіння даного зразка та попереднього заморожування. Сушіння здійснювалось при цьому теплим повітрям, а після сушіння за температури (23 ± 1) °C і відносної вологості 50% , даний показник знизився лише на 25% у поперечному напрямі і на 28% у поздовжньому напрямі.

Руйнівне зусилля зменшується не тільки в залежності від

впливу заморожування та конвекційного сушіння, але ще і від тієї частини паперу, на якій було проведено дослідження (задрукована чи незадрукована частина аркуша). Наприклад, після сушіння за допомогою теплого повітря для задрукованої частини показник руйнівного зусилля в поперечному напрямку зменшився на 40%, а незадрукованої – 36%, для поздовжнього напрямку прослідковується аналогічна картина: для задрукованої частини показник зменшився – на 42%, для незадрукованої – на 37 %.

Після заморожування і сушіння за температури $(23 \pm 1) ^\circ\text{C}$ цей показник для задрукованої частини зменшився лише на 16,6%, а для незадрукованої – на 14,2% відповідно.

Як слідує із таблиці, найефективнішим методом процесу сушіння виявився процес повільного розморожування документів, адже за низьких температур у вологому папері утворюються маленькі кристали льоду, які не ушкоджують його структуру.

Проведені експерименти в рамках науково-дослідної роботи «Превентивні методи збереження документів наукових бібліотек як стратегія ефективності екологічної та техногенної безпеки», що виконується у відділі наукових технологій збереження фондів НБУВ, будуть продовжені на модельних зразках інших видів паперу, а отримані результати дозволять спрогнозувати фактичний фізичний стан паперу бібліотечних документів, що побували в екстремальній ситуації. Насамкінець, отримані результати переконливо свідчать про те, що документи на ганчір'яному папері, які зазнали надмірного зволоження, заморожування та конвекційного сушіння, потребують запровадження більш ретельних та вчасних профілактичних заходів, а умови їх зберігання мають бути максимально наближеними до нормативних показників.

Список використаних джерел

1. Склярская А.В. Методы реставрации книг, поврежденных при пожаре // Тезисы докладов конф. «Новые направления в консервации памятников культуры на бумаге и пергамене» (СПб., 25–27 окт. 1994 г.). – СПб., 1994. – С. 42 – 43.
2. Беляева И.М., Старова Е.В. Консервация поврежденных фондов: фазовая консервация как основной метод (опыт Библиотеки Российской Академии наук) // Материалы междунар. обучающего семинара «Сохранность культурного наследия: наука и практика. Библиотеки и архивы в экстремальных ситуациях» (СПб. – г. Пушкин, 2–6 окт. 1995 г.). – СПб.: Нотабене, 1996. – Вып. 1. – С. 103 – 108.
3. Паламар Н. Нові матеріали і технології в реставрації документів // Студії з архівної справи та документознавства. – 2000, № 6. – С. 70 – 71.

УДК 022:004.8

Ржеуський Антоній Валентинович

Rzheuskyi Antonii

бібліотекар I категорії НТБ

Department of Information Systems and Networks

НУ «Львівська політехніка»

Lviv Polytechnic National University

кандидат наук із соціальних комунікацій

Candidate of Sciences in Social Communications, 1 st Cafedary Librarian

Кунанець Наталія Едуардівна

Kunanets Nataliia

професор кафедри інформаційних систем та мереж

Professor Department of Information systems and networks

НУ «Львівська політехніка»

Lviv Polytechnic National University

доктор наук із соціальних комунікацій

Doctor of Sciences in Social Communications,

Пасічник Володимир Володимирович

Pasichnyk Volodymyr

професор кафедри інформаційних систем та мереж

Department of Information Systems and Networks

НУ «Львівська політехніка»

Lviv Polytechnic National University

доктор технічних наук

Doctor of Technical Sciences, Professor

**ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ЗАСТОСУВАННЯ
ТЕХНОЛОГІЙ ІНТЕРНЕТ РЕЧЕЙ В ІНСТИТУТАХ
СОЦІАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ**

**PERSPECTIVE DIRECTIONS OF INTERNET OF THINGS
APPLICATION IN SOCIAL MEMORY INSTITUTIONS**

Автори аналізують можливості впровадження інноваційних технологій

- Internet of Things (IoT) для модернізації технологічних процесів бібліотечних та музейних установ.

The authors analyze the possibilities of introducing innovative technologies – Internet of Things (IoT) for modernization of technological processes of library and museum institutions.

Ключові слова: Інтернет речей, установи соціальної пам'яті, бібліотека, музей, мобільний пристрій, датчик.

Keywords: Internet of Things, social memory institutions, library, museum, mobile device, sensor.

Бібліотеки та музеї як соціокомунікаційні установи повинні вчасно реагувати на появу інформаційно-технічних засобів, що дозволяють модернізувати їх форми роботи відповідно до потреб інформаційного суспільства.

Метою даної публікації є аналіз напрямків застосування IoT у вітчизняних бібліотеках та музеях.

В останні роки за кордоном з'явилися спроби впровадження Інтернет речей у закордонних бібліотеках та музеях. Зокрема, Джонатан БRADLEY (Jonathan Bradley), Патрік Томлін (Patrick Tomlin), Браян Маф'ювз (Brian Mathews) [1] розглядають можливості застосування IoT для оптимізації бібліотечного простору, Ян-нан Сан (Yan-nan Sun), Ха-сан Гуу (Hao-song Gou) [2] розглядають використання RFID міток для прискорення пошуку книг та журналів як технологію IoT, Інгаад (N. Engard) [3] пропонує обладнати бібліотеки розумними лампочками та термостатами, а також обслуговувати користувачів аудіокнигами з електронної бібліотеки через мобільний застосунок. Н. Кейл (N. Kale), Р. Ітхекар (R. Itkarkar) [4], Анжело Чейніз (Angelo Chianese) та Франческо Пічіалі (Francesco Piccialli) [5], пропонують обладнати артефакти музейних колекцій давачами, які дозволять користувачам отримувати інформації про культурні об'єкти з допомогою власних мобільних пристроїв. Як засвідчив аналіз закордонних публікацій, поки що наявні поодинокі спроби застосування IoT в бібліотеках та музеях.

Нами визначено потенційні ділянки в роботі вітчизняних бібліотек та музеїв: збереження фондів, інформаційно-бібліотечне обслуговування [6; 7], стан бібліотечних приміщень та матеріально-технічної бази, режим роботи, які можна удосконалити з допомогою використання технологій IoT.

Встановлення у приміщеннях бібліотек та музеїв «розумних» термостатів та лампочок дозволить заощаджувати електроенергію та автоматично регулювати режим освітлення. Зокрема, використання технології IoT у бібліотеках дозволить здійснювати розподіл інтенсивності освітлення – для читальних залів та книгозборищ у різні пори доби. У читальних залах забезпечується режим максимального освітлення для роботи читачів з паперовими документами. У зборищах освітлюються ділянки, у яких перебувають працівники. Після закриття бібліотеки або музею для відвідування, освітлення в установі автоматично переходить на нічний режим.

Забезпечення необхідного температурного режиму в установах соціальної пам'яті досягається завдяки використанню системи контролю мікроклімату. Разом з тим, удосконалення роботи цієї системи з використанням технологій IoT надасть можливість диференційовано підходити до встановлення необхідної температури у різних приміщеннях цих установ, в залежності від вимог до збереження артефактів чи документів. Сьогодні в українських бібліотеках та музеях наявна гостра проблема з опаленням приміщень чи цілковитою його відсутністю. «Розумна» система на основі IoT може аналізувати температурний режим та підтримувати його на необхідному рівні, незважаючи на температуру повітря зовні. Це дає можливість відмовитись від невиправданих систем та засобів опалення. Водночас, системою контролю клімату можливо керувати, знаходячись поза межами закладу з використанням мобільних технологій. Підтримка певного температурно-вологісного режиму в приміщенні бібліотек та музеїв, необхідна для збереження книжкових фондів та музейних експонатів.

Управління вентиляцією у бібліотеці та музеї необхідне для

забезпечення комфортного місця праці як бібліотечних працівників, так і відвідувачів. А також уникнення скупчення пилу у книгосховищах, що підвищує показники збереженості документів, запобігає утворенню мікозних пошкоджень.

Для користувачів бібліотеки створюються можливості прослуховувати аудіо записи, переглядати відеоматеріали у будь-якій локації бібліотеки, без участі бібліотечного фахівця. Для цього користувачу необхідно активізувати команду зі свого смартфона або планшета, незалежно від того, де знаходиться джерело сигналу. Це можна вважати наступним кроком еволюції медіатек. Доцільно обладнати кімнати бібліотек системою голосового управління, щоб покращити комфорт відвідувачів, а також забезпечити безпеку приміщень та збереженість фондів.

Камери спостереження та сенсори працюють цілодобово, що виключає присутність людського чинника та усуває небезпеку втрати документів та артефактів з фондів бібліотеки та музеїв. За будь-якого несанкціонованого потрапляння сторонніх, сенсори одразу сигналізують, скеровуючи інформацію до центру опрацювання інформації про порушення цілісності приміщення музею чи бібліотеки.

Авторами статті здійснено спробу подання комплексного аналізу можливості застосування технологій Інтернет речей у вітчизняних бібліотечних та музейних закладах, проаналізувавши напрямки їх роботи, що потребують нагальної модернізації.

Список використаних джерел

1. Bradley J. Chapter 4. Building Intelligent Infrastructures: Steps toward Designing IoT-Enabled Library Facilities / Jonathan Bradley, Patrick Tomlin, Brian Mathews // Library Technology Reports, "Library Spaces and Smart Buildings: Technology, Metrics, and Iterative Design". – 2018. – Vol. 54, no. 1. – P.23–27.
2. Yan-nan Sun. A new iot method for economical library management / Yan-nan Sun, Hao-song Gou // 2016 International Conference on Wireless Communication and Network Engineering (WCNE 2016). – Mode of access: <http://www.dpi-proceedings.com/index.php/dtscse/article/view/5148/4774>
3. Engard N. C. Internet of Things for Libraries [Електронний ресурс] / Nicole

C. Engard. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/nengard1/internet-of-things-for-libraries>.

4. Nishigandha Kale. Smart Museum Based on IOT / Nishigandha Kale, Rajashri Itkarkar // International Journal of Innovations & Advancement in Computer Science IJIACS. – 2017. – Vol. 6, iss. 8. – P. 241–247.

5. Piccialli F. Designing a Smart Museum: When Cultural Heritage Joins IoT / Francesco Piccialli, Angelo Chianese // Third International Conference on Technologies and Applications for Smart Cities (I-TASC '14), 10–12 Sept. 2014, Oxford, UK – 2014.

6. Rzhеuskyi A. Methodology of Research the Library Information Services: The Case of USA University Libraries / Antonii Rzhеuskyi, Nataliia Kunanets, Vasil Kut // Advances in Intelligent Systems and Computing. – 2017. – Vol. 689. – P. 450–460.

7. The Information Support of Virtual Research Teams by Means of Cloud Managers / Antonii Rzhеuskyi, Nataliia Veretennikova, Nataliia Kunanets, Vasil Kut // International Journal of Intelligent Systems and Applications – 2018. – Vol. 10, № 2. – P. 37–46.

УДК 025.7/.9:025.171

Куюва Людмила Михайлівна

Kuiava Liudmyla

молодший науковий співробітник

Junior Research Fellow

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВ

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ДО ПРОБЛЕМИ ЗБЕРІГАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ КНИЖОК У ШКІРЯНИХ ОПРАВАХ

ON THE PROBLEM OF LIBRARY BOOK STORAGE IN LEATHER BINDING

Розглядаються основні фактори, які впливають на зберігання бібліотечних документів у шкіряних оправах. Наведено інформацію про підходи до довгострокового зберігання документів у шкіряних оправах. Аналіз інформації, щодо організації процесу зберігання книжок в шкіряних оп-

равах, базується на дотриманні нормативних режимів зберігання бібліотечних фондів.

The main factors influencing the storage of library documents in leather binding are considered. The information on approaches to long-term storage of documents in leather binding is given. The analysis of information regarding the organization of the process of storing books in leather binding is based on the observance of normative regimes of the storage of library funds.

Ключові слова: бібліотечні фонди, документи, збереження, шкіряні оправи, дублення, консервація.

Keywords: library funds, documents, preservation, leather binding, tanning, conservation.

Одним із основних завдань наукової бібліотеки є підтримання належного фізичного стану складових книжок та створення сприятливих умов для їх зберігання й використання. Проблеми забезпечення збереження бібліотечних фондів на сьогодні приділяється дуже багато уваги: постійно проводяться профілактичні та консерваційні заходи, які, в свою чергу, забезпечують цілісність та незмінність фізичного стану документів; запроваджується зберігання документів у індивідуальних захисних засобах; бібліотекарі дотримують правила видачі та приймання книг, а також забезпечення їх охорони.

Таким чином, збереження цілісності бібліотечних документів належить до пріоритетних завдань кожної бібліотеки, яка зберігає національне надбання України.

Вивчаючи бібліотечний фонд НБУВ, необхідно відмітити, що в якості матеріальної основи документів застосовано папір, картон, шкіру, пергамент та інші матеріали, які з плином часу зазнають фізичних та хімічних змін. В матеріалах можуть виникати зміни із-за недбалого використання документів, не нормативного їх зберігання, а також в результаті їх природного старіння. На жаль, старіння матеріальної основи документів – це неминучий процес, тому технології консервації документів, за яких старіння уповільнюється є необхідними, щоб не втратити цінні історичні і сучасні джерела інформації.

Науковці сходяться на думці, що збереження бібліотечних фондів – це, в першу чергу, забезпечення збереження унікальних

рукописів, стародруків, книжкових документів у тому вигляді, в якому їх створено, тобто в їх первозданному виді. Питання пошуку шляхів збереження бібліотечних фондів за допомогою використання традиційних та новітніх технологій неодноразово висвітлено в українських та зарубіжних джерелах.

Питання забезпечення збереження книг у шкіряній оправі завжди потребує особливої уваги, адже оправа книги забезпечує не лише збереження тексту від пошкоджень, вона також несе в собі функцію естетичного впливу на читача, а розвиток книгодрукування нерозривно пов'язаний із загальним поступом культури, мистецтва, науки та техніки. Збереження таких книжок потребує практичного досвіду та матеріалознавчих досліджень книги, зокрема знань властивостей шкіри, насамперед зносостійкості. Оскільки кожна книга у шкіряній оправі є унікальною для кожної сучасної бібліотеки, то необхідно більш ретельно контролювати умови їх зберігання з огляду на матеріали, що застосовані у їх конструкції.

Досліджуючи історичний аспект використання шкіри у книгодрукуванні, слід відзначити, що інтролігатори активно використовували її для оправ книги, починаючи вже з початку XVI ст.

У середні віки з розвитком книжкової справи та образотворчого мистецтва, зовнішньому вигляду книги приділяли багато уваги. На оправах за допомогою тиснення або вирізання малюнків на шкірі зображували сюжетні картинки релігійного змісту, фігури людей, рослинний і декоративний орнамент тощо.

Таким чином, шкіра різних тварин була широко уживаним матеріалом для виготовлення оправ документів у багатьох народів світу. Першим і дуже важливим етапом їх виготовлення вважається обробка шкіросировини. Найбільш високоякісним матеріалом є коров'ячі шкури. Інтролігатори виготовляли шкіряні оправы книг переважно з телячих (опойок, виросток), козиних або овечих шкір рослинного дублення, а також з пергаменту і шкіри свиней галунового дублення. Вибір дублення також був не випадковим. Кожен з застосованих реагентів отриманих з дуба, ялини, верби, модрини, берези, мімози, сумаху надавав шкірі характерні властивості: еластичність, міцність, колір, довговічність, здатність протидії зволоженню. Саме користуючись особливостями цих речовин, які використовували в різні роки минулих часів, реставратори зумі-

ли більш детально підібрати необхідні технології для відновлення раритетів. Шкіряні оправи стали найпоширенішим видом оправ книг в XVI–XVIII ст. Ці документи зберігаються у сучасних бібліотеках до сьогодні. На жаль, у XIX–на поч. XX ст., книг у шкіряних оправах стало виготовлятися значно менше. Це пояснюється механізацією видавничо-поліграфічної справи, запровадженням нових, економних поліграфічних матеріалів, що зробило книги доступнішими. Таким чином, книги у шкіряній оправі мають історичну та матеріальну цінність, а забезпечення їх збереження на сьогодні є одним із актуальних питань у бібліотеці.

На сьогодні бібліотечні фонди НБУВ нараховують тисячі одиниць книг в шкіряних оправах. Оскільки книги піддаються негативному впливу навколишнього середовища внаслідок порушення температурно-вологісного режиму, потерпають від впливу мікроорганізмів та шкідливих домішок у повітрі, то всі ці чинники прискорюють процес природного старіння шкіри. Розрізняють два види старіння шкіри – фізичне, пов'язане з руйнуванням зовнішнього шару, і хімічне – пов'язане з руйнуванням структури шкіри. Основні причини природного старіння лежать в самій хімічній природі і структурі даного матеріалу, а також в значній мірі залежать від способу виробництва матеріалів. Вироблена шкіра, як матеріал може певний час зберігатися, піддаватися хімічним змінам, що призводять до часткового її пошкодження. Процес руйнування проявляється в зміні кольору шкіри, в ламкості й крихкості, а також появі на поверхні шкіри плям і висолів. Спостерігається зменшення міцності, ваги, площі, вмісту вологості і зростання кислотності шкіри. На жаль, старіння матеріальної основи документів – це неминучий процес, тому технології консервації документів, під час яких старіння уповільнюється є необхідним, аби не втратити історичні і сучасні джерела інформації.

Пошкодження шкіри можуть бути викликані також окисними процесами, результатом яких є підвищена кислотність шкіри, утворення продуктів окислення, що руйнують волокнисту структуру. Порушення, пов'язані з кислотністю (в од. рН) – найбільш впливові для руйнування шкіри. Шкіра для відновлення оправ повинна мати показник кислотності в од. рН 6,0 – 4,5. Якщо спостерігається відхилення від цих значень, то матеріал використову-

ють для інших цілей. Стосовно вологості встановлено, що добрий фізичний стан паперу забезпечується наявністю вологи у ньому на рівні 8,0 – 10 %, а шкіри – близько 12%. З часом старіння шкіри відбувається під дією коливань показників температурно-вологісного режиму фондосховищ, тому так важливо підтримувати нормативні умови зберігання фондів.

Варто зазначити, що книги у шкіряній оправі дуже чутливі до підвищення температури та вологості повітря, наявності у ньому вмісту окислів вуглецю, азоту сполук сірки, яка накопичується в шкірі в результаті каталітичного перетворення сірчаного газу, який завжди присутній в атмосфері великих міст, та надходить до фондосховищ. Старіння шкіри або її окислення прискорюється під дією світла будь-якої довжини хвилі, особливо ультрафіолетових променів. Тому так важливо підтримувати нормативні не лише температурно-вологісний а й світловий режим.

Так, при зберіганні документів у приміщенні з вологістю повітря нижче 40% шкіра книг стає жорсткою, деформується і тріскається, а при підвищеній вологості – пліснявіє. Підвищена запиленість повітря також здійснює руйнівну дію на шкіру.

Враховуючи сказане, робота зі стабілізації шкіряних оправ повинна проводитися регулярно. Залежно від виду шкіри книги розподіляють на групи: наприклад, видання з палітурками зі шкір рослинного дублення (аппретировані, лаковані); з білих шкір (пергамент, свинячі шкіри тощо). Якщо оправы знаходяться в стабільному стані, а також лаковані, то в більшості випадків, вони легко піддаються очищенню від пилу або інших забруднень сухим тампоном з м'якої бавовняної тканини. Для очищення шкіряних оправ застосовують також органічні розчинники, зокрема, етиловий і ізопропіловий спирт у певній концентрації. Для очищення забруднених оправ рекомендується використовувати неіонногенні поверхнево – активні речовини, наприклад, речовину на основі ланоліну, а також поверхнево-активні речовини катіонного типу. Оправи стародруків зазвичай виготовлені із шкір рослинного дублення, тому покриття шкіри жировими мастилами необхідно проводити для попередження обсіпання лицьового шару шкіри і втрати нею еластичності. Це здійснюється під час дезінфікування, а також для додання шкірі блиску та лоску. Саме шкіряні

оправи змащували рослинними маслами, тваринним і риб'ячими жирами в попередні часи. Основними компонентами майже всіх мастил є ланолін і копитне масло. Ці мастила запропоновані ще в минулому столітті, але до теперішнього часу знаходять широке застосування.

Шкіряні оправи в залежності від природи дублення, кількості і складу жиру, аппретуючих речовин, ступеню руйнування шкіри в процесі природнього старіння або внаслідок несприятливих умов їх зберігання також мають різну стійкість до впливу цвілевих грибів: в одних і тих же умовах одні оправи сильно пошкоджуються цвіллю, інші – мало або зовсім не пошкоджуються. Для запобігання подальшого руйнування шкіри, пошкодженої різними мікроміцетами, оправи піддають дезінфекції спеціально підібраними біоцидами. За даними літератури дезінфікуючі речовини використовуються у вигляді водних, спиртових і водно-спиртових розчинів, якими обробляють оправи після закінчення або в процесі очищення їх від забруднень. Також застосовують 2,5 – 5,0 % розчин О-оксидифеніл в розчині вода – спирт у співвідношенні 1:1. Більшість антисептиків, які використовуються для дезінфекції шкіряних оправ, – похідні фенолу та похідні оксибензойної кислоти.

Таким чином, книги у шкіряних оправах відрізняються великою різноманітністю за природою, зовнішнім виглядом, складом, ступенем руйнування, що слід враховувати під час проведення консервації, яка включає в себе наступні операції: очищення оправ від забруднень, дезінфекція, запобігання каталітичного окислення колагену солями заліза і міді, нейтралізація пом'якшення шкіри та підтримування оптимальних температурно-вологісного, світлового та санітарно-гігієнічного режимів зберігання. Своєчасно проведені стабілізаційні заходи для книг у шкіряних оправах гарантують їх краще збереження на тривалий час, тож усі книги в шкіряних оправах потребують постійної уваги як бібліотекарів так і фахівців з консерваційної справи.

Список використаних джерел

1. Затока Л.П. Сучасна система збереження бібліотечних фондів: поєднання традиційних та новітніх технологій / Л.П. Затока, Л.В. Муха // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2012. – Вип. 16. – С. 515 – 542.
2. Кундис І.В. Специфіка збереження збірок і колекцій з різною матеріаль-

ною основою / І.В. Кундис, І.М. Матіяш // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства: матеріали п'ятої міжнародної науково-практичної конференції, 11 – 12 вересня 2013 року, Львів. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С. 576 – 581.

3. Горбань Ю.І. Консервація документів у бібліотеках / Ю.І. Горбань // Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство. – 2015. – Вип. 2. – С. 37 – 41.

4. Муха Л. Пошук нових підходів до питань збереження бібліотечних та архівних фондів / Л. Муха, М. Омельченко, Л. Затока // Архіви України. – 2008. – № 1 – 2 (260). – С. 194 – 199.

5. Гальченко О.М. Сюжетні середники на українських оправах другої половини XVI—XVIII ст.: перспективи вивчення / О.М. Гальченко // Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України: книга в історії і культурі. – 2012. – Об'єднан. вип. 2011 – 2012 рр. – С. 147 – 160.

6. Затока Л.П. До проблем старіння бібліотечних документів у шкіряній оправі. / Л. Затока, М. Омельченко // Палітра друку. – Львів – 2002. – № 2 – С. 75 – 76.

УДК 027.021:[025.7/9:025.171](477-25)

Баляниця Наталія Борисівна

Balyanitsa Natalya

Інженер

Engineer

НБУВ

V.Vernadsky National Library of Ukraine

Волосатих Людмила Михайлівна

Volosatykh Liudmyla

Провідний інженер

Leading Engineer

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського

НБУВ

V.Vernadsky National Library of Ukraine

**НАУКОВО-ПРИКЛАДНІ ОБСТЕЖЕННЯ РУКОПИСНИХ
ДОКУМЕНТІВ НБУВ – ЗАПОРУКА
ЇХ ДОВГОТРИВАЛОГО ЗБЕРІГАННЯ**

**APPLIED SCIENTIFIC EXAMINATION OF MANUSCRIPT
DOCUMENTS OF VNLU AS A GUARANTEE
OF THEIR LONG-TERM STORAGE**

Висвітлені результати комплексних досліджень рукописних фондів НБУВ, проведено статистичний аналіз пошкоджень документів, визначено заходи із забезпечення їх довготривалого зберігання.

The results of complex research of the VNLU manuscript fonds are covered, statistical analysis of damages of the documents is conducted, and measures for ensuring their long-term storage are determined.

Ключові слова: матеріальна основа документу, фазова консервація, превентивна консервація, мікроміцети, мікологічне пошкодження, фоксинги.
Keywords: material basis of a document, phase preservation, preventive preservation, micromycetes, mycological damage, foxing.

Для забезпечення довготривалого зберігання унікальних колекцій книжкових пам'яток, що становлять національне надбання України, фахівцями відділу наукових технологій збереження фондів (ВНТЗФ) Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського проводяться комплексні науково-прикладні обстеження фактичного фізичного стану та умов зберігання особливо цінних документів, зокрема рукописів, що зберігаються у відділі рукописної спадщини Інституту рукопису НБУВ.

Упродовж 2012 – 2018 рр. було обстежено такі рукописні фонди, датовані XIII – XIX ст.ст.: зібрання історичних документів та колекція Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії (Ф. № 301), зібрання рукописів Київської духовної семінарії (Ф. № 305), зібрання рукописних книг Києво-Печерської лаври (Ф. № 306), зібрання рукописних книг Михайлівського Золотоверхого монастиря (Ф. №307), зібрання рукописів Історико-філологічного інституту князя Безбородько (Ф. № 310), усього близько 4500 одиниць зберігання.

Обстеження проводилося згідно з планом-схемою, розробленим фахівцями ВНТЗФ для огляду документів, що становлять національне надбання України. Дані заносилися до таблиці у електронному вигляді для подальшого узагальнення та аналізу, що дає можливість планування та організації заходів з превентивної консервації документів та наповнення бази даних зі збереження унікальних документів.

Рукописні документи зберігаються з дотриманням нормативних вимог щодо температурно-вологісного, світлового та санітарно-гігієнічного режимів. За результатами обстеження концентрація шкідливих домішок та спор мікроміцетів у повітрі не досягає максимально припустимих значень.

У якості матеріальної основи документів (МОД) використано ганчір'яний папір ручного та напівмашинного способу виготовлення, друкарський папір різних марок, пергамен, є також свитки та документи на матеріалі рослинного походження (папіруси).

Для виготовлення оправ документів застосовано різноманітні за своїми фізико-хімічними та структурними показниками матеріали (картон, пергамен, шкіра, полотно, дерево, папір). Кислотність паперу коливається від 5 одиниць рН для паперу з сульфатної целюлози до 6,5 одиниць рН для ганчір'яного паперу, вологість документів складає 6 %, що відповідає нормі.

Для зберігання більшості рукописів з ослабленою МОД застосовано метод фазової консервації (зберігання в індивідуальних засобах захисту: папках, коробках, конвертах тощо). Частина документів – аркушеві матеріали (іноді 1 – 2 аркуші), які відокремлені один від одного обкладинками в основному з крафт-паперу з підвищеним рівнем кислотності (менше 5 од. рН), що несприятливо впливає на забезпечення збереження документів.

У значної частини документів виявлено порушення цілісності оправи. Найчастіше зустрічаються пошкодження корінця, механічне пошкодження кришок оправи, частковий чи повний відрив оправи від блоку. Вплив біологічного фактору, насамперед, ентомологічне пошкодження, найчастіше зустрічається серед документів у шкіряній оправі, зафіксовано також сліди життєдіяльності гризунів та ознаки мікологічного забруднення. Наявність найбільш характерних пошкоджень оправи зведено до таблиці 1.

Таблиця 1.
Результати обстеження фізичного стану оправи рукописів

№ фонду	Обстежено документів	Вид оправи			Пошкодження конструктивних складових оправи		Сліди біологічного ураження оправи
		Тверда	М'яка	Без оправи	кришок	корінця	
301	Книг 515	61%	12%	17%	27%	61%	37%
	Аркушевих матеріалів 2984						
	Свитки, папіруси 14						
	Усього 3513						
305	141	92%	6%	2%	25%	40%	75%
306	433	99%	1%	-	12%	19%	47%
307	151	99%	1%	-	25%	70%	70%
310	183	74%	9%	17%	22%	60%	20%

Серед механічних пошкоджень паперу найбільш характерні розриви, втрати, заломы, руйнація країв аркушу. Найбільш поширеними пошкодженнями паперу внаслідок дії хімічного фактору є пожовтіння внаслідок природного старіння, фоксинги, брунатний ореол навкруги записів у зв'язку з корозією у папір залізо-галових чорнил, згасання тексту, сліди замокання у вигляді плям та розводів. Серед уражень біологічного походження зустрічаються сліди життєдіяльності

комах, гризунів та мікроскопічних грибів – мікроміцетів. У деяких випадках необхідно було проведення мікробіологічних досліджень для визначення життєздатності мікобіоти перед прийняттям рішення про дезінфекційну обробку документів. Кількісна оцінка пошкоджень паперу документів представлена у таблиці 2.

Таблиця 2.
Результати обстеження фізичного стану книжкового блоку рукописних документів

№ фонду	Обстежено документів	Порушення цілісності блоку, випадіння аркушів	Механічні пошкодження аркушів	Сліди біологічного ураження аркушів	Сліди замочань
301	Книг 515	34%	43%	32%	8%
	Аркушевих матеріалів 2984				
	Свитки				
	Усього 3513				
305	141	7%	15%	20%	13%
306	433	8%	5%	17%	12%
307	151	18%	13%	27%	40%
310	183	14%	30%	8%	17%

На основі отриманих результатів було здійснено такі невідкладні стабілізаційні заходи, як дезінфекційна обробка докумен-

тів з ознаками мікологічного забруднення, видалення бруду, пилу, сторонніх включень (усього 171 од. зб.); фондоутримувачам рекомендовано 14 ветхих документів перевести в електронний формат для надання читачам, у подальшому здійснити стабілізаційні заходи за узгодженням з фахівцями – реставраторами, замінити обкладинки з крафт-паперу в папках на матеріал з нейтральним рівнем кислотності, розробити план заходів з виготовлення індивідуальних засобів захисту для 74 документів з ослабленою матеріальною основою.

Питання утримання оптимальних умов подальшого зберігання документів з ослабленою МОД доцільно розглядати колегіально із залученням представників Інституту рукопису та фахівців з реставраційної справи для прийняття рішення про комплекс реставраційних заходів з урахуванням історичної цінності документів, необхідності збереження їх первинного вигляду та автентичності, оригінальних записів тощо.

Узагальнюючи досвід, набутий при обстеженні рукописних фондів, можна зробити висновок про 3 основні напрямки роботи зі збереження рукописної спадщини : по-перше, це постійно діючий загальний моніторинг умов зберігання та контроль фізичного стану документів для своєчасного запобігання його старінню; по-друге, впровадження фазової консервації для документів з ослабленою матеріальною основою; по-третє, створення електронних копій особливо цінних документів для надання користувачам бібліотеки.

УДК 025.7/9

Крікова Таміла Вальтерівна

Krikova Tamila

головний бібліотекар,

НБУВ,

Chief Librarian, VNLU

V. Vernadsky National Library of Ukraine

ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОНДІВ У БІБЛІОТЕКАХ: ВІД МИНУЛОГО ДО СУЧАСНОГО

PRESERVATION OF FONDS IN LIBRARIES: FROM THE PAST TO THE PRESENT

Діяльність із забезпечення збереження бібліотечних фондів є невід'ємною частиною сторічної історії існування НБУВ. Здійснюється комплексний захист бібліотечних фондів для уповільнення процесів старіння документів шляхом створення та підтримання нормативних умов зберігання та використання фазової консервації.

Activities to ensure the preservation of library fonds are an integral part of the centennial history of the VNLU existence. The comprehensive protection of library fonds is being implemented to slow down the process of the documents' aging by creating and maintaining normative conditions for the storage and use of a phase conservation.

Ключові слова: бібліотека, бібліотечні фонди, бібліотечні приміщення, умови зберігання, база даних, фазова консервація.

Keywords: library, library fonds, library premises, storage conditions, database, phase conservation.

Значущість збереження наукового та культурного надбання людства в бібліотеках та архівах з кожним роком зростає, тому що саме ці заклади забезпечують культурно-історичну та наукову спадковість, а також доступність суспільства до набутих та нових джерел інформації, ідей та знань. Тому бібліотеки існували та повинні існувати, як невід'ємна частина культури та знань кожного народу.

Забезпечення довготривалого зберігання бібліотечних фондів

є необхідною умовою для повноцінного функціонування бібліотек, яку наші предки свідомо, або підсвідомо намагалися дотримуватися. Навіть, в найстарішій, як вважають історики, бібліотеці – збірці глиняних табличок ассірійського царя Ашшурбаніпала, яка існувала більше ніж 2,5 тис. років тому, приміщення для їх зберігання були схожі на винний погріб. В них підтримувалися відносно стабільні температурно-вологісний та світловий режими зберігання, а на глиняних лавах та полицях розміщувалися глиняні судини (як прообраз мікрокліматичних контейнерів), в яких зберігалися самі таблички. Над входом в сховище висів напис, який погрожував тим, хто мав намір вкрасти або пошкодити книгу, – їх чекала кара богів.

В різні епохи в бібліотеках усього світу довговічність документів забезпечувалась розміщенням бібліотечних фондів в відповідних тому часу засобах зберігання: скринях, коробах, на попітрах, на полицях, в шафах, тощо. Існували «заковані бібліотеки», де книги закріплялися ланцюгами до полиць, попітрів, шаф – це було своєрідним надійним засобом проти крадіжок. Ланцюги дозволяли знімати книги з полиць на столи та читати їх, але не дозволяли виносити книги за межі бібліотеки.

Способи збереження бібліотечних фондів змінювались та змінюються відповідно до еволюції матеріального носія інформації: глина, папіруси, пергаменти, усі види паперових носіїв, фотоплівки тощо, аж до сучасних новітніх носіїв: компакт-диски типу CD-ROM, CD-RW, CD-R, DVD, оптичні диски UDO, тощо.

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського заснована 100 років тому - для історії людства це термін невеликий. Але за усі роки її існування, зазнавши поневіряння в найскрутніших умовах соціальних катаклізмів, політичної нестабільності, воєнних дій, громадянського протистояння у суспільстві, при відсутності нормальних умов для роботи, співробітники Бібліотеки завжди дбали про збереження бібліотечних фондів. Початок комплектування бібліотечних фондів припав на буреломні післяреволюційні роки громадянської війни – книги збиралися з різних місць та установ, де вони здебільшого були недоглянуті, а упродовж 20-тих років вже в бібліотеці зберігалися в непристосованих неопалювальних приміщеннях, що призвело до мікологічного

та ентомологічного уражень і різних фізико-механічних пошкоджень їх матеріальної основи.

Вже на початку 30-х років, коли Бібліотека отримала будівлю по вул. Володимирській, 62, було створено спеціальну групу з догляду в книгосховищі за фізичним станом фондів – почалось вивчення спеціальної літератури та підіймались питання знепилювання, просушування зволжених книг, ізоляції та дезінфекції уражених книг.

Улітку 1937 року у складі методичного відділу було створено групу гігієни і реставрації книжкових фондів для виконання наступних завдань: «а) систематичне проведення дезінфекції та дезінсекції великих груп книжкових матеріалів; б) масове закріплення зотлілих аркушів паперу та інших книжкових матеріалів (пергамент, папірус, кора та листя дерева, глина тощо); в) розлінування та закріплення аркушів, що зліпилися від вогкості; г) дослідження старих оправ та реставрація знайдених в них цінних матеріалів; д) реставрація та консервація старовинних цінних справ; є) фото-механічне відновлення пошкоджених текстів та ін.». Крім того, створювалась нормативна база, був сформований бібліографічний список «Гігієна та реставрація книг» (1781-1937 рр.), укомплектована методична бібліотечка, оптимізовано методики з питань дезінфекції та дезінсекції, реставрації, умов зберігання, захисту фондів тощо, враховуючи досвід зарубіжних бібліотечних асоціацій США, європейських країн та республік СРСР. Це був початок систематичної роботи з збереження фондів. У 1992 році в НБУВ було створено Центр консервації та реставрації (ЦКР) – розпочався новий етап. Науково-дослідна, науково-методична, науково-організаційна та виробнича діяльність ЦКР спрямована на теоретичну та науково-практичну розробку проблем забезпечення збереження бібліотечних фондів.

В останні десятиліття для забезпечення максимального збереження можливо більшої кількості документів з мінімальним втручанням в структуру самих документів та запобігання перетворення потенційної загрози для бібліотечних фондів в небезпеку застосовують превентивну консервацію, як пріоритетну. А саме застосовують систему заходів для забезпечення комплексного захисту документів, яка направлена на уповільнення про-

цесів старіння шляхом створення та підтримання нормативних умов (режимів) зберігання та використання фазової консервації. Запровадження державного стандарту з консервації дозволяє встановити єдині для усіх бібліотек науково обґрунтовані норми для режимів зберігання, технологічних процесів стабілізації, реставрації, дезінфекції документів, тощо.

Згідно зі стандартом режими зберігання охоплюють температурно-вологісний, санітарно-гігієнічний та світловий режими. Система контролю та управління мікрокліматом приміщень бібліотеки складається з формування електронної бази даних показників температурно-вологісного режиму «Моніторинг температурно-вологісного стану НБУВ» через систему автоматизації бібліотек «ІРБІС64» та їх аналізу з метою виявлення можливостей впливу на кліматологічну ситуацію у фондосховищах та регулювання параметрів мікроклімату. Санітарно-гігієнічний режим забезпечується мікробіологічним моніторингом повітря приміщень та фондів, моніторингом кількісного та якісного хімічного складу повітря, моніторингом ентомологічного стану приміщень та фондів, масовою санітарно-гігієнічною обробкою фондів: знепилюванням та поаркушевою стабілізаційною дезобробкою. Світловий режим забезпечується шляхом контролю та підтримання нормативної освітленості. Багаторівневий контроль фактичного фізичного стану фондів забезпечується шляхом контролю усіх нових надходжень, обстеженням документів перед експонуванням на виставках у Бібліотеці та за її межами, плановими обстеженнями колекцій, окремих документів для наповнення БД «Збереження унікальних документів НБУВ». Для профілактики аварійних ситуацій створено «Планування дій на випадок надзвичайних ситуацій в установі» та здійснюється комплекс заходів для запобігання виникнення в Бібліотеці аварійних ситуацій. Створюється страховий фонд цифрових копій документів.

Звичайно, є багато сучасного ефективного дорогого обладнання для удосконалення та автоматизації заходів з забезпечення збереження бібліотечних фондів, таких як сучасні кондиціонери або системи клімат-контроль, автоматичні пересувні установки для знепилювання документів тощо. На сьогоднішній день з'явилась теоретична можливість застосування найсучаснішої віртуальної

мережі Інтернет речей для оптимальної організації та управління усіма напрямками в Бібліотеці. Та недостатнє фінансування є сучасною проблемою для більшості бібліотек світу, в тому числі і для НБУВ. Незважаючи на фінансові труднощі, в НБУВ і надалі продовжується робота з пошуку та запровадження нових ідей, або неординарних рішень на базі набутого досвіду та досягнень науково-технічного прогресу.

Список використаних джерел

1. ДСТУ ГОСТ 7.50:2006. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Консервація документів. Загальні вимоги (ГОСТ 7.50-2002, IDT). – чинний з 01.07.2007.
2. Л.А. Дубровіна, О.С. Онищенко Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського 1918–1941. – К.,1998. – С. 266 – 267.

УДК 021.930.25(477)

Дяченко Наталія Костянтинівна

Dyachenko Natalya

Архівіст I категорії відділу інформації

та використання документів

Archivist of the I category of the department

of information and document use

Державний архів м. Києва

Kyiv State Archive

Карамаш Сергій Юрійович

Karamash Serhiy

Архівіст I категорії відділу забезпечення збереженості

документів, обліку та довідкового апарату, Президент Клубу

«Скарбниця документальної пам'яті»

Archivist of the I category of the Department for ensuring the preservation

of documents, accounting and reference apparatus of Kyiv State Archives,

President of the Club «Treasury of documentary memory»

Державний архів м. Києва

Kyiv State Archive

ВИКОРИСТАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ У ВИСТАВКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АРХІВНИХ УСТАНОВ

USE OF LIBRARY FUNDS IN ARCHIVE INSTITUTIONS' EXHIBITION ACTIVITY

У тезах йдеться про роботу бібліотеки Державного архіву м. Києва, фонди якої використовуються у виставковій діяльності архіву.
The article describes the work of the library of Kyiv State Archives, the funds of which are used in book-documentary exhibitions of the archive.

Ключові слова: бібліотека, Державний архів м. Києва, виставка, електронний перелік.

Keywords: library, of Kyiv State Archives, exhibition, electronic list.

Бібліотечні фонди архівних установ є важливою частиною допоміжного науково-довідкового апарату архіву. Використання друкованих видань, що зберігаються у бібліотеках архівів, в історико-краєзнавчих дослідженнях розглядала О. І. Ємчук [1]. Натомість, значення бібліотечних фондів для проведення виставкової діяльності залишається, на нашу думку, недостатньо дослідженим, що й зумовило актуальність обраної теми.

Виставкова діяльність архівних установ здійснюється відповідно до Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», «Правил роботи архівних установ», «Порядку підготовки архівними установами документів Національного архівного фонду до експонування на виставках та в інших інформаційних заходах», інших нормативно-правових актів.

Завдяки виставковій діяльності архівних установ поширюється інформація про склад і зміст документів Національного архівного фонду, форми і методи роботи архівів, послуг, що ними пропонуються, покращується взаємодія між органами влади, громадянами та архівами, зміцнюються і поглиблюються міжнародні зв'язки українських архівів тощо.

Підготовка виставки архівних документів неможлива без вивчення літератури та визначення фондів, де зберігаються документи відповідної тематики. В бібліотечних фондах архівних установ зберігаються енциклопедії, словники, довідники, посібники, аль-

боми, путівники, покажчики тощо. Зокрема, бібліотека Державного архіву м. Києва налічує близько 3 тисяч друкованих видань, що систематизовані за рубриками: Історико-методична література, Архівна справа, Історія науки, Історія Києва, Історія міст і сіл України, Історія СРСР, Українське державотворення, Краєзнавство, Друга світова війна, Релігія, Художня література, Філософія, Юридична література, Ілюстровані альбоми. Співробітники архіву створили електронний перелік видань до 1945 р., серед яких: «Історія України-Русі, т.Х, ч.1.» Михайла Грушевського, видання 1937 року, «Київ» – довідна книга з планом міста, видання 1930 та 1931 років, «Карта територіального розграничення Полтавської губернії», видання 1914 року. Серед раритетів багатотомні видання: «Звід законів Російської імперії з 1700 рр.»; «Енциклопедичний словник Ф. А. Брокгауза і І. А. Ефрона» тощо.

У читальному залі архіву впродовж багатьох років експонується постійно діюча виставка книжкових видань, у яких використано документи архіву. Значна кількість примірників подарована архіву авторами досліджень з історії Києва, культури та науки: Дмитром Малаковим, Михайлом Кальницьким, Віталієм Ковалинським, Аркадієм Третьяковим, Марією Кадомською, Мариною Виноградовою, Оленою Мокроусовою, Миколою і Ніною Покотило та іншими.

Бібліотечний фонд використовується у книжково-документальних виставках архіву, де разом з архівними документами (копіями) на паперовій основі, експонуються фотографії, книжки, журнали, газети, брошури, листівки тощо. Зазначені виставки проводяться до ювілейних дат від дня народження чи смерті певних осіб, зокрема відомих діячів культури та науки, політичних та громадських діячів (М. В. Гоголя, В. А. Караваєва, А. Ю. Кримського, Є. О. Патона, М. В. Скліфосовського, М. Д. Стражеска, С. В. Петлюри, О. І. Теліги, О. Н. Терещенка, І. Я. Франка та інших), до річниць подій, зокрема жалобних дат (пам'яті жертв Голодоморів та політичних репресій, депортації з Криму кримських татар та осіб інших національностей, річниць початку Другої світової війни тощо) та пам'ятних дат (річниць Народного Руху України за перебудову, Всеукраїнського референдуму, Конституції України, визволення України від нацистських загарбників тощо).

Архів впродовж тривалого періоду плідно співпрацює з бібліотекою ім. І. П. Котляревського Централізованої бібліотечної системи Шевченківського району м. Києва для дорослих і дітей, спільно з якою була підготовлена та презентована виставка до дня народження Миколи Лукаша, відомого українського перекладача, мовознавця і поліглота. Співробітники архіву виступають з лекціями перед читачами бібліотеки, презентують окремі свої видання.

Найяскравіші виставки висвітлюються у радіопередачах на ДТРК Радіостанція «Голос Києва», зокрема в авторських радіо-програмах знаного журналіста Віктора Ісакова (1957-2017) «Варіації на міські теми», «Київські етюди» тощо.

На часі оновлення концепції книжково-документальних виставок, що забезпечить краще сприйняття інформації, яка міститься в архівних документах та друківаних виданнях, дозволить активно застосовувати пересувні виставки. Так, виставка «До 100-річчя державної служби в Україні» експонувалася не лише в Державному архіві м. Києва, а й у приміщеннях виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації).

Бібліотека Державного архіву м. Києва, як і більшості архівних установ, має певні проблеми. Через відсутність окремого спеціалізованого приміщення не вистачає місця для розміщення нових надходжень. Цікава ідея щодо створення музею архіву досі залишається нереалізованою [2]. Є труднощі із наданням одного примірника видання, в якому використано інформацію архівних документів. Актуальним залишається впровадження комп'ютерних технологій, зокрема в бібліотеці архіву тощо. Вирішення деяких із зазначених проблем нами вбачається в удосконаленні нормативно-методичного забезпечення роботи бібліотеки архіву та комплексного вивчення складу і змісту бібліотечних фондів, що сприятиме їх ефективному використанню.

Цікавими, на нашу думку, видаються розвідки щодо використання бібліотечного фонду архівних установ у виконанні звернень та запитів юридичних та фізичних осіб.

Список використаних джерел:

1. Ємчук О.І. Використання бібліотечних фондів архівних установ в історико-краєзнавчих дослідженнях // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України : зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 2 листопада 2017 р.). Київ, 2017. С.84–86.

2. Карамаш С.Ю. Нагальна потреба створити музей архіву // Український технічний музей: історія, досвід, перспективи : матеріали 4-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 2005. С.66–69; Карамаш С. Створити музей архіву – від теорії, до практики. // Архіви України. 2009. № 3-4. С.279–281.

**СЕМІНАР
БІБЛІОМЕТРИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ТА НАУКОМЕТРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ**

УДК 001 : 004.91

Костенко Леонід Йосипович

Kostenko Leonid

завідувач відділу,

Head of Department,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

V. Vernadsky National Library of Ukraine,

кандидат технічних наук,

Candidate of Technical Sciences,

старший науковий співробітник,

НБУВ

Senior Researcher

**НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА
БІБЛІОМЕТРИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

**NATIONAL BIBLIOMETRIC
INFORMATION SYSTEM**

Обґрунтовано доцільність створення національної системи бібліометричної інформації на основі консолідації даних світових наукометричних платформ.

The advisability of the creation of the national system of bibliometric information based on the data consolidation of the world scientometrics platforms was justified.

Ключові слова: бібліометрія, наукометрія, консолідація, аналітика, система.

Keywords: bibliometrics, scientometrics, consolidation, analytics, system.

Однією з ознак, які визначають інформаційну культуру нації, є наявність загальнодоступної системи, що надає суспільству цілісне уявлення про наукове та науково-педагогічне середовище, потенціал науки і якість освіти в державі.

У розвинених країнах невід'ємною складовою джерельної бази оцінювання ефективності досліджень є наукометричні платформи, найавторитетнішими з яких є Scopus і Web of Science [1]. Згадані комерційні системи мають значні функціональні можливості, але індексують обмежене коло періодичних видань (відповідно 22,5 і 12 тис. журналів світового репертуару). Наукова періодика України репрезентована в них лише кількома десятками часописів, переважно, з природничих і технічних наук.

Серед загальнодоступних бібліометричних платформ, безперечно, домінує Google Scholar. Ця платформа покриває всі джерела зі згаданих комерційних систем і додатково включає менш якісно контрольовані колекції наукових публікацій. Вона має найсуттєвіше географічне, галузеве і мовне покриття публікацій (включає майже 200 тис. періодичних видань). У Google Scholar представлені практично всі українські наукові часописи. Принципово важливо відзначити кореляцію бібліометричних показників вчених і колективів у системі Google Scholar з аналогічними показниками у Scopus та Web of Science, тобто статистичну залежність між ними, що носить імовірнісний характер.

Наявність низки світових наукометричних платформ створює передумови для створення на основі консолідації їх ресурсів національної системи бібліометричної інформації. Доцільність такого підходу впливає як з необхідності урахування глобальних інтеграційних тенденцій у системі наукових комунікацій, так і з економічних причин, оскільки розробка та підтримка країноорієнтованих індексів цитування потребуватиме значних фінансових витрат.

Концепцію консолідації покладено в основу побудови інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки» [1, 2]. Її ресурси формуються на базі показників світових наукометричних платформ Google Scholar, Scopus і Web of Science, перша з них є базовою. До даних Google Scholar (бібліометричних профілів) двояке відношення. З одного боку, вони найбільш

вичерпно представляють як дослідників, так і їх публікаційну активність. Тому наукова спільнота справедливо розглядає бібліометричні профілі науковими деклараціями [3, 4]. З другого боку, має місце певна критика наведених у них даних саме за їх повноту, що вбачається парадоксальним. Незадоволення викликає наявність у профілях дослідників «пустопорожніх» матеріалів, яка має місце. Позиція національної бібліотеки щодо цього питання впливає з її місії – збирати та зберігати для наступних поколінь всю створену в державі документально-інформаційну продукцію. Тому бібліотека вважає необхідним врахування всіх публікацій науковців. Ті, що сьогодні здаються другорядними, з часом можуть набути цінності. Неякісні матеріали (зокрема, «плагіат»), призначені «для кількості», негативно позначатимуться на репутації їх авторів у суспільстві.

Прототипом «Бібліометрики української науки» у першому наближенні можна вважати лінійку інформаційних продуктів Cybermetrics Lab – підрозділу Національної дослідницької ради Іспанії (аналог НАН України) [5]. Серед цих продуктів відзначимо портал SCImago Journal & Country Rank, джерельною базою якого є система Scopus, і рейтинги дослідницьких центрів, університетів і репозиторіїв, які визначаються на основі їх вебметричних параметрів за спеціальною методологією

В основу інформаційної технології формування ресурсів системи «Бібліометрика української науки» покладено принцип синергії наукової спільноти, що формує бібліометричні профілі, та бібліотек дослідницьких інституцій, які виступають комунікаторами між вченими та згаданою системою. Аналітичний інструментарій системи забезпечує статистичне оброблення її даних для одержання та порівняння широкого спектру матеріалів, зокрема упорядкованих розподілів науковців за галузями знань, відомствами, установами, значеннями індексів Гірша [6].

Консолідація бібліометричної інформації різних платформ і створення на цій основі Національної системи бібліометричної інформації – суттєва, але не єдина позитивна риса «Бібліометрики української науки». Не менш важливою є її реалізація з урахуванням принципу конвергентності, тобто тенденції зближення концептуальних засад побудови міжнародних і національних наукометрич-

них платформ, що уможливує в перспективі інтеграцію їх сервісів і створення бібліометрики глобального виміру [7, 8]. Першими кроками на шляху до її реалізації можуть стати проекти «Бібліометрика Міжнародної асоціації академії наук» чи «Бібліометрика країн Східної Європи».

Висновки

1. Національна система бібліометричної інформації, основою якої є система «Бібліометрика української науки», консолідує показники світових наукометричних платформ для надання цілісної картини стану та вектора розвитку вітчизняного дослідницького середовища.

2. Концепція системи допускає розширення спектру її інформаційних ресурсів даними альтернативних метрик, а конвергентні системотехнічні рішення – інтеграцію національних систем бібліометричної інформації і створення бібліометрики глобального виміру.

Список використаних джерел

1. Бібліометрика української науки: інформаційно-аналітична система / Л. Костенко та ін. Бібл. вісн. 2014. № 4. С. 8-12.
2. Бібліометрика української науки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/bpnu/>.
3. Симоненко Т. Наукова декларація – вимога часу. Вісн. Книжкової палати. 2017. № 1. С. 26-28.
4. Симоненко Т. В. Бібліометричні профілі в наукометрії. Наукові праці Національної бібліотеки України імені ВІ Вернадського. 2017. Вип. 48. С. 328-338.
5. Cybermetrics Lab [Electronic resource]. Mode of access: <http://cchs.csic.es/en/research-lab/cybermetrics-lab>.
6. Копанєва В. О. Бібліотека цифрової науки. Вісн. Національної академії наук України. 2018. № 4. С. 76–85.
7. Конвергенция библиометрических проектов / Л. Костенко и др. Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. 2016. Вып. 13. С. 30-38.
8. Симоненко Т. Глобальна бібліометрика: концептуальна модель. Вісн. Книжкової палати. 2016. № 6. С. 12-14.

УДК 001 : 004.91

Рыбачук Виктор Павлович

Rybachuk Victor

старший научный співробітник,

Senior Researcher,

Институт исследований научно-технического потенциала и истории

науки им. Г. М. Доброва НАН Украины,

Institute for Scientific and Technological Potential and Science History

Studies. АНЕМ. Dobrov NAS of Ukraine,

кандидат хімічних наук,

Candidate of Chemical Sciences.

ВЕБНАУКОМЕТРИЯ: ЭВОЛЮЦИЯ ПОТЕНЦИАЛА УНИВЕРСАЛЬНЫХ WEB-ПОИСКОВЫХ СИСТЕМ (2003 / 2018)

Проведен анализ информационно-поисковых систем в аспекте их использования для наукометрических исследований.

The analysis of information retrieval systems in the aspect of their use for scientometric research is carried out.

Ключевые слова: анализ, вебометрия, информационно-поисковые системы, наукометрия, эволюция.

Keywords: analysis, webometry, information retrieval systems, scientometrics, evolution.

Тема, обозначенная в заголовке сообщения, является одной из конечных целей исследования. В качестве его начального этапа выделена частная методическая задача – экспериментально обосновать выбор информационно-поисковых систем (ИПС), прежде всего, поисковых машин и каталогов, используя которые можно было бы с достаточной эффективностью осуществлять в web-секторе интернета поиск информации, пригодной для проведения наукометрических исследований, касающихся оценки состояния и выявления тенденций развития науки в Украине и мире, в частности академической [1, 2].

Сравнительному анализу были подвергнуты некоторые наи-

более крупные и популярные у пользователей отечественные и зарубежные веб-ИПС (базы данных, индексируемые ими) универсального характера [3, 4]. В числе 27 выбранных для исследования ИПС представлены хорошо известные в прошлом веб-поисковые системы AlltheWeb, Alta Vista, AOL Search, Euroseek, Excite, HotBot, Lycos и действующие в настоящее время Google Search, Yahoo! Search, Yandex Search, Bing, DuckDuckGo, отечественная МЕТА и ряд других.

Основными задачами исследования были определены следующие: (а) сравнение отклика на общий термин (оценка общего размера ИПС) и специальные термины (оценка частного размера ИПС); (б) определение реакции ИПС на язык запроса; (в) оценка динамики изменений объема ссылок, выдаваемых ИПС. В работе использованы методические подходы и приведены сравнительные результаты по отношению к таковым предыдущего аналогичного исследования, выполненного в 2003 году (пример дан в таблице ниже).

Таблица

Объем выборки web-ссылок (на английском языке)

Период измерений:

Верхняя строка: 14–16 сент. 2018 г.

Нижняя строка – 06–09 фев. 2003 г.)

(Количество Web-стр*.)

Поисковая система	Ключевое слово				
	monitoring	Sciento-metrics	biblio-metrics	infor-metrics	“NAS of Ukraine”
	Зарубежные				
Google Search	449 000 000	707 000	2 490 000	254 000	197 000
	13 000 000	8 370	6 340	2 370	2 340
Yahoo! Search	35 200 000	357 000	640 000	144 000	...

	11 600 000	8 420	6 350	2 300	2 090
Yandex Search	381 000 000	382 000	883 000	17 000	...
	520 914	183	88	21	1 537
Rambler	367 000 000	428 000	872 000	17 000	...
	241 976	102	24	18	1 186
		Украинские			
META (web)	71 300 000	159 000	498 000	36300	...
	8 527	1	1	1	794
META (directory)	165 000	85	57	8	4600
	6 869	1	1	1	857

* Для каталога (directory) META - количество документов.

Анализ полученных данных подтверждает некоторые априори ожидаемые зависимости. В частности, общие объемы ссылок, выдаваемых англоязычными ИПС, и в группе поисковых машин, и в группе каталогов¹ в целом значительно превышают число ссылок, выдаваемых по тем же ключевым словам российскими и еще больше украинскими ИПС. Количество ссылок в среднем пропорционально соотносится с величиной баз данных, индексируемых поисковыми системами сайтов (с учетом сканирования ими баз данных других ИПС).

Ранжирование ИПС по отклику на запросы на английском языке (табл.) выделяет в числе лидеров известные зарубежные поисковые машины и каталоги: Google, Yahoo!, Yandex и другие. Причем это справедливо как при ранжировании по ключевым словам общего характера («monitoring»), так и по менее распространенным словам и словосочетаниям.

¹Каталоги на одинаковые запросы выдают значительно меньшее число ссылок, чем поисковые машины, однако, известно, что релевантность ответов каталогов благодаря использованию ручной индексации документов несравнимо выше.

Наибольший объем выборки сайтов при запросе как на украинском, так и на русском языках выдают крупнейшая американская ИПС Google и российская Яндекс. Украинская ИПС МЕТА по числу выдаваемых ссылок на украинском языке незначительно опережает российскую Rambler и менее информативна при поиске на русском.

Динамика изменения объема выборки web-ссылок существенно отлична для разных ИПС. Так, прирост web-страниц на английском языке за прошедший 15-летний период лежит в интервале – от 1 до 3 – 5 порядков.

Важной в методическом аспекте, но нередко игнорируемой в наукометрических исследованиях характеристикой ИПС является их реакция на специфичность ключевых слов. Совершенно очевидно наличие корреляции между объемом выборки, выдаваемой ИПС, и специфичностью используемого термина, широтой отражаемой им предметной области. Терминология в области науковедения по абсолютным величинам наиболее репрезентативно представлена в базах данных на английском языке. Корректный расчет относительных характеристик для различных терминов и на разных языках затруднен, поскольку отсутствуют достаточно достоверные и конкретные данные, касающиеся размеров баз данных ИПС. Количество ссылок, получаемых при запросе по аналогичным ключевым словам на русском языке, на 1-2 порядка меньше по сравнению с английским. Это, впрочем, приемлемо для поиска информации, имеющейся в этой области науки, и проведения наукометрических исследований. Объем выборки на украинском языке для этих целей значительно меньше.

Обобщая полученные результаты, важно подчеркнуть, что выбор универсальной ИПС, пригодной для научных исследований в той или иной достаточно специальной области, очевидно должен осуществляться с учетом специфики предмета исследований, языка, на котором ведется поиск, и объема базы данных ИПС. Он не может быть ограничен выбором одной поисковой системы. При этом оптимальность сделанного исследователем выбора ИПС должна периодически проверяться, поскольку в течение не-

скольких лет весьма значительно изменяются базы данных ИПС и возможности их использования, а также наблюдается уход с рынка прежних и появление новых ИПС.

Из исследованных в данной работе универсальных ИПС наиболее приемлемыми для поиска научной и научно-технической информации и проведения наукометрических исследований, в том числе в украинском web-секторе интернета, следует признать зарубежные поисковые системы Google и Яндекс, из отечественных – МЕТА. Однако окончательный вывод, в частности в отношении отечественных ИПС, может быть сделан только на основе оценки релевантности и степени дублирования результатов, выдаваемых различными ИПС.

Существует настоятельная необходимость в осуществлении комплекса мер, в том числе на государственном уровне, которые способствовали бы развитию отечественной инфраструктуры интернета, и особенно, расширению баз данных ведущих украинских информационно-поисковых систем.

Список цитированных источников

1. Рибачук В. П. Вебметрична оцінка діяльності НАН України в контексті інтеграції в європейський науковий простір. Національна Академія наук України: проблеми розвитку та входження в європейський науковий простір : монографія. К. : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2007. С. 433-465.

2. Рибачук В. П., Квіст Г. Національні академії наук у світовому інформаційному просторі: вебметричні оцінки. Наука та наукознавство. 2018. № 3. С. 36-49.

3. Manning G. Top search engines from 2002 to 2005. [Electronic resource]. URL : <https://www.manningmarketing.com/articles/top-search-engines-2002-2005/> (Accessed 12 June 2018).

4. Biswal R. List of top 10 best search engines in the world. [Electronic resource]. URL : <https://www.ecloudbuzz.com/top-10-best-search-engines-in-the-world/> (Accessed 12 June 2018).

УДК 001 : 004.91

Копанєва Вікторія Олександрівна
Kopaniewa Viktorija

директор Наукової бібліотеки,

Director of the Scientific library,

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв,

National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

кандидат історичних наук,

Candidate of Historical Sciences

НАУКОМЕТРІЯ В БІБЛІОТЕЦІ ЦИФРОВОЇ НАУКИ

SCIENTOMETRICS IN THE DIGITAL SCIENCE LIBRARY

Визначено напрями розвитку методів наукометрії в бібліотеці цифрової науки: використання альтернативних метрик і інфометричних засобів. Обґрунтовано потребу підготовки бібліотекарів-аналітиків.

The direction of the development of the methods of scientometrics in library of digital science was determined: the use of alternative metrics and the infometrics tools. The necessity of the librarian-analysts training is substantiated.

Ключові слова: наукометрія, інфометрія, цифрова наука, альтернативні метрики, бібліотекарі-аналітики.

Keywords: scientometrics, infometrics, digital science, alternative metrics, librarians-analysts.

Термін «цифрова наука» узагальнює напрями дослідницької діяльності, які раніше розвивалися в межах «e-науки», «відкритої науки» та «науки 2.0»^o[1]. Передбачена цифровою наукою екстраполяція досліджень у глобальний комунікаційний простір ставить перед бібліотеками нові проблеми. Одні з них є визначення напрямів розширення в бібліотеці методів і засобів наукометричних досліджень й розробка відповідного інструментарію.

Сучасні напрацювання у сфері методології оцінювання наукової діяльності у концентрованому вигляді викладені в «Лейденському маніфесті для наукометрії»^o[2]. Наведені в ньому принципи наукометрії можна розглядати як розвиток концептуальних

положень робіт наукознавчої школи Г. Доброва, де обґрунтовано методологічні засади наукометрії^о[3].

Найпоширенішим методом наукометрії є бібліометричний, що базується на такому показнику як індекс наукового цитування. Це загальноприйнятий індикатор «значущості» праць вченого, який є числом посилань на його наукові публікації. У бібліотеці цифрової науки, при проведенні наукометричних досліджень, поряд з традиційними бібліометричними метриками (індекс наукового цитування, індекс Гірша, імпаکت-фактор тощо) набудуть поширення альтернативні.

Маніфест альтернативних метрик визначає їх як «вивчення і використання наукових заходів впливу, заснованих на активності в онлайн-середовищах – соціальних мережах, блогах та інших сервісах, призначених для інтернет-користувачів наукової продукції»^о[4]. Переваги альтметрик – оперативність оцінювання соціального впливу публікацій і їх популяризація, недоліки – суб'єктивізм і маніпулятивність. Свідченням суспільного визнання альтернативних метрик є поява низки спеціалізованих інформаційних платформ, однією з яких є інтегрована зі *Scopus* система *Altmetric*^о[5]. Вона пропонує платні сервіси корпоративним передплатникам і безкоштовні – індивідуальним користувачам.

Для бібліотеки актуальним є такий показник альтернативної метрики як кількість звернень до тих чи інших ресурсів власного сайту. В традиційних книгозбірнях вивчення інформаційних запитів і потреб користувачів здійснювалось методами анкетування, інтерв'ювання тощо. У цифровому середовищі таке завдання слід покласти на інформаційно-комунікаційні технології.

У НБУВ, наприклад, упродовж 2010-2012 років проводився моніторинг використання ресурсів зібрання «Наукова періодика України». Результат моніторингу – рейтингові списки про інтенсивність використання журнальних статей у системі наукових комунікацій. Вони формувалися шляхом аналізу *log*-файла сайту, в якому фіксуються всі дії користувачів. Розроблена спеціалізована програма визначала кількість звернень до періодичних видань і впорядковувала їх за кількістю завантажень статей.

Первісне визначення наукометрії як комплексу кількісних методів формального оцінювання ефективності дослідницьких робіт протягом тривалого періоду визначало «нумерологічний» напрям її діяльності й орієнтувало на обґрунтування адміністра-

тивних процесів реформування освіти та науки. Осучаснення теоретичного базису наукометрії призвело до нового осмислення вектора її розвитку: так, сьогодні це комплекс методів і засобів моніторингу та експертної підтримки розвитку науки й освіти, тобто місія наукометрії – аналітичний супровід вирішення не «політичних», а наукових завдань.

У бібліотеці цифрової науки методичний інструментарій підтримки досліджень слід доповнити інформетричними засобами. Серед них слід відзначити засоби *Data Mining* і *Text Mining*. Під *Data Mining* розуміється процес виявлення в слабо структурованих даних невідомих, нетривіальних, практично корисних і доступних для інтерпретації знань, які потрібні для прийняття рішень у різних сферах людської діяльності. Засоби *Text Mining* забезпечують приведення текстової (неструктурованої) інформації у вигляд, придатний для подальшого комп'ютерного опрацювання.

Прикладом використання таких засобів може бути аналіз частотних показників слів із заголовків публікацій для виділення найбільш уживаних термінів і виявлення тенденції змін у наукових дослідженнях шляхом порівняння терміносистем різних років. При цьому, за частотними словниками можна здійснювати експертне прогнозування розвитку науки і виявляти оригінальні статті, що заслуговують на підвищену увагу. Прикладом інформетричних досліджень у бібліотечній справі може бути стаття О. Кузнецова, в якій проведено порівняння терміносистем доповідей профільних міжнародних конференцій у 2005 і 2010 роках^о[6].

У ній, зокрема, зазначено, що в матеріалах за 2010 рік майже не зустрічається термін «Марк-формат» (бібліотекарі освоїли пов'язане з ним нововведення й не вважають за потрібне його подальше висвітлення). Водночас у цих матеріалах серед часто вживаних з'явився термін «грамотність». Аналіз контексту його використання засвідчив про те, що бібліотекарі стурбовані тенденцією зниження загального рівня культури суспільства: воно активно використовує Інтернет, але може не знати класиків літератури.

Отже, нові методи наукометрії потребують фахівців нової генерації – бібліотекарів-аналітиків, у яких класична гуманітарна освіта органічно поєднуюватиметься з поглибленими знаннями в сфері інформатики та прикладної математики. У цілому вектор розвитку наукометрії в бібліотеці цифрової науки повинен бути спрямованим на перехід від адміністративного оцінювання до-

слідницької діяльності до наукознавчого сприяння розвитку науково-технологічної сфери.

Список використаних джерел

1.°Згуровский М. З. Становление и горизонты цифровой науки / М. З. Згуровський, А. И. Петренко. Системні дослідження та інформаційні технології. 2014. № 4. С. 7-19.

2.°Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics / D. Hicks, P. Wouters, L. Waltman, S. de Rijcke, I. Rafols [Electronic resource]. Mode of access: <http://www.nature.com/news/bibliometrics-the-leiden-manifesto-for-research-metrics-1.17351/>.

3.°Добров Г. М. Наука о науке. Введение в общее науковедение / Г. М. Добров. К. : Наук. думка, 1989. 301°с.

4.°Priem J. Altmetrics: a manifesto / Jason Priem, Dario Taraborelli, Paul Groth, Cameron Neylon. [Electronic resource]. Mode of access: <http://altmetrics.org/manifesto>.

5.°Altmetric [Electronic resource]. Mode of access: <https://www.altmetric.com/>.

6.°Кузнецов А. Ю. Информометрические исследования докладов конференций Крым [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2011/disk/042.pdf>.

УДК 004.67

Ланде Дмитро Володимирович

Lande Dmytro

завідувач відділу,

Head of Department,

Інститут проблем реєстрації інформації НАН України,

Institute for information recording of the NAS of Ukraine

доктор технічних наук,

Doctor of Technical Sciences,

старший науковий співробітник,

Senior Researcher

Андрущенко Валентина Борисівна

Andrushchenko Valentyna

завідувач відділу,

Head of Department,

Державний фонд фундаментальних досліджень України

State Fund for Fundamental Research of Ukraine

Балагура Ірина Валеріївна

Balagura Iryna

старший науковий співробітник,
Senior Researcher,
Інститут проблем реєстрації інформації НАН України,
Institute for information recording of the NAS of Ukraine,
кандидат технічних наук,
Candidate of Technical Sciences

Крючин Андрій Андрійович
Kryuchyn Andrii

заступник директора,
Deputy director,
Інститут проблем реєстрації інформації НАН України,
Institute for Information Recording of the NAS of Ukraine,
доктор технічних наук,
Doctor of Technical Sciences,
професор, член-кореспондент НАН України,
Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine

НАУКОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

SCIENTOMETRIC ANALYSIS OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH

Наукометричний аналіз міждисциплінарних досліджень є актуальним завданням сьогодення. Запропоновано метод визначення міждисциплінарної складової досліджень, що ґрунтується на відображенні предметної області для визначеного концепту. Наведено приклад застосування методу на основі даних відкритих он-лайн ресурсів. Результатом роботи є візуальне представлення та опис мережі предметних областей для концепту – матриця.

Scientometric analysis of interdisciplinary research is an actual task. The method of interdisciplinary part research determination, which is based on subject domain mapping for certain concept are proposed. An example of the method using data from open online resources are shown. The result of the work is the visual representation and description of the subject domain network for the concept matrix.

Ключові слова: наукометричний аналіз, міждисциплінарні дослідження, концепт, предметна галузь.

Keywords: scientometric analysis, interdisciplinary research, concept, subject domain

Сучасну науку неможливо уявити без міждисциплінарних досліджень. Для розв'язання наукових завдань об'єднуються науковці із різних галузей. Завдяки міжнародній грантовій підтримці кількість таких проєктів щороку зростає. Тому актуальним завданням наукометрії є виявлення основних закономірностей міждисциплінарної кооперації з метою покращення управління, оцінки та результативності проєктів [1]. Визначення міждисциплінарної складової дослідження є важливим завданням, що може сприяти покращенню міжгалузевого спілкування та залученню представників різних галузей науки та наукових шкіл до наукового співтовариства. Для визначення спільних точок та співвідношення між різними науковими напрямками наукових досліджень авторами [2] було порівняно інформацію від експертів, аналіз публікацій та цитування для різних наукових галузей. На основі проаналізованих даних визначено, що мультидисциплінарність та спеціалізація є врівноваженими.

Мета дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати та обчислити політематизм термінів та виявити загальні теми у наукових галузях, визначати тенденції сучасних досліджень на основі теорії мереж.

У даній роботі ідея досліджень полягає у проведенні пошуку від концепту до галузі досліджень. Під концептом розуміємо [3] те, що називає зміст поняття, в даному випадку – зображення і зміст наукового явища, його характеристика, ознака. В той же час заданий для пошуку концепт може представляти собою не тільки слово або словосполучення, що визначають науковий термін, характеристику наукового процесу, тощо, а й власні імена та назви. Приклади представлення мережі предметних областей та дерева понять на базі заданого концепту вже були досліджені авторами публікації [4].

Джерелом даних обрано ресурс препринтів Корнуельської бібліотеки – Arxiv – найбільший архів електронних публікацій та їх препринтів відкритого доступу.

Репозитарій було запроваджено у 1991 році. Роботу ресурсу

було спрямовано на розміщення публікацій підготовлених до друку за напрямком «Фізика», але на сьогодні ресурс постійно розширюється і додаються нові розділи та відповідні підрозділи з інших наукових напрямків.

arXiv – є допоміжним інструментарієм для науковців в усьому світі. Ресурс є актуальним інструментом для користувачів з країн із обмеженим доступом до наукової інформації за рахунок можливості користування дзеркалами. Доступність ресурсу всім користувачам мережі Інтернет дає можливість застосовувати відповідні моделі для розробки та реалізації алгоритмів для отримання нових масивів інформації на базі ресурсу та подальшої інтерпретації отриманих результатів.

Для побудови мережі предметної області необхідно задати концепт для пошуку, і за результатами пошуку виокремити наукові напрямки та піднапрями, в рамках яких було здійснено дослідження і опубліковано результати на ресурсі. Для досліджень було використано концепт «Матриця», в даному ресурсі міститься близько 65 тисяч записів за запитом.

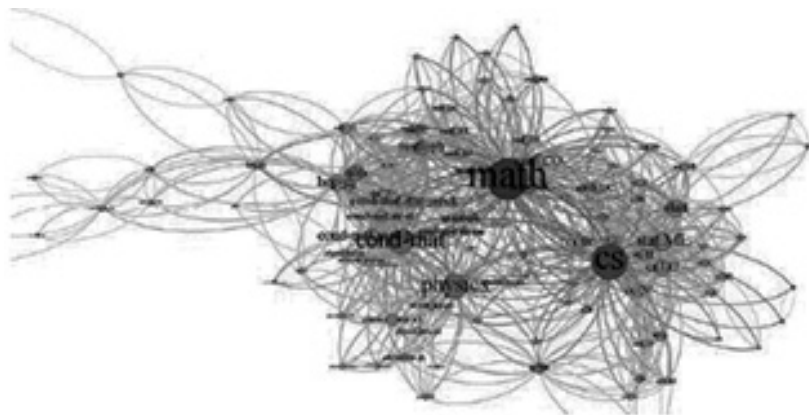

Рисунок 1. Модель предметної галузі для концепту «Матриця»

Кожен запис або публікація із он-лайн ресурсу містить перелік галузей та наукових напрямів, яким вона відповідає. Для

побудови моделі предметної галузі використано спільну появу галузей та наукових напрямів у одній публікації. Тобто розглядаються випадки міждисциплінарних публікацій та відображаються у вигляді мережі. Вузлам мережі відповідають наукові галузі та напрями, а зв'язки відображають їх спільне вживання у одній публікації. Величина вузлів та товщина зв'язків залежить від кількості публікацій. Для концепту матриця найбільшу кількість публікацій було знайдено в розділах: «Математика» (в усіх наукових напрямках), «Комп'ютерні науки», «Фізика» («Конденсовані матеріали»), «Статистична механіка»), «Статистика» («Машинне навчання»). Дана мережа містить перелік 107 галузей та наукових напрямів та 97 зв'язків між собою, що відповідають публікаціям он-лайн ресурсу, оскільки для дослідження обрано міждисциплінарний концепт. Проте даний приклад дає можливість зрозуміти метод визначення міждисциплінарної складової досліджень.

На сьогодні даний метод може виступати допоміжним інструментом в оцінці міждисциплінарних досліджень для організації, управління та підвищення результативності досліджень, порівняльному аналізу та прийнятті рішень щодо надання підтримки науковим проектам для розвитку за результатами дослідження, пошуку міжнародних партнерів, складання наукових словників. В подальшому заплановано апробацію даного методу для дослідження тенденцій в українській науці на основі реферативної бази даних «Україніка наукова», науко метричного ресурсу «Google Scholar».

Список використаних джерел

1. The Oxford Handbook of Interdisciplinarity. Second edition. Edited by Robert Frodeman, Julie Thompson Klein, and Roberto Carlos Dos Santos Pacheco, Oxford University Press, 656 p., 2017.
2. Katrin Prager, Sue Morris, Mags Currie and Kit Macleod, Summary report of Developing a culture of interdisciplinary excellence at the James Hutton Institute, The James Hutton Institute, Scotland UK, 88 p., 2015.
3. Юрченко О.В. Дефініція концепту в сучасних лінгвістичних дослідженнях. Режим доступу: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2/2008-26-06/yurch.pdf
4. D. V. Lande, V.B. Andrushchenko, I.V. Balagura Formation of the Subject Area on the Base of Wikipedia Service, Open Semantic Technologies for Intelligent Systems : proceedings, Minsk, BNUiR, pp. 211-214, 2017.

УДК 001 : 004.91

Симоненко Тетяна Василівна

Symonenko Tetiana

науковий співробітник,

Senior Researcher,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

НБУВ

Vernadsky National Library of Ukraine,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

Candidate of Sciences in Social Communications

НАУКОМЕТРІЯ ЧИ БІБЛІОМЕТРІЯ: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ

SCIENTOMETRICS OR BIBLIOMETRY – THE QUESTIONS OF TERMINOLOGY

Досліджено витоки наукометрії і бібліометрії. Розглянуто сучасні підходи до визначення змісту поняття «наукометрія». В оцінюванні результативності наукової діяльності відзначено перехід від формальних кількісних індикаторів до отримання експертного висновку на основі бібліометричних показників.

The beginning of scientometry and bibliometry was investigated. We investigated the origins of the scientometrics and noted the lack of attention to the development of its methodology. The modern approaches to the definition of the concept of scientometrics are considered. In the process of assessing the effectiveness of scientific activity, the transition from formal quantitative indicators to getting an expert conclusion based on bibliometric indicators was noted.

Ключові слова: наукометрія, об'єкт дослідження, предмет дослідження, бібліометрія.

Keywords: scientometrics, object of research, subject of research, bibliometrics.

Останнім часом набули великої популярності так звані «метрії» (наукометрія, бібліометрія, інформетрія та ін.). Причина

такої популярності не є секретом: держава (в особі чиновників, які приймають рішення) хочуть оцінювати результативність роботи вчених за кількісними показниками, що в свою чергу стали серйозним інструментом політичної боротьби. Як результат, учасники дискусії про реформу науки вважають за необхідне висловити свою думку, де набуває проблема коректного використання термінології. Фахівці висловлюють занепокоєння у зв'язку з недостатньою компетентністю в цій області більшості вчених, адміністраторів від науки та ін. Тому завдання формування термінологічної грамотності вчених, інформаційно-бібліотечних фахівців, викладачів вузів набуває особливої актуальності. Особливо хотілося б зупинитися на визначенні понять наукометрія і бібліометрія, їх співвідношенні і місця в структурі наукознавства.

Отже, в середині ХХ століття виокремилась в самостійну галузь наукового знання нова дисципліна, предметом вивчення якої стала сама наука і результати діяльності науковців. Ця дисципліна отримала назву «наука про науку», яка утвердилась в дещо іншому звучанні – наукознавство. Серед творців цієї науки гідне місце займає український вчений Геннадій Добров (1929-1989 рр.). Опублікована в 1966 р. в Києві його фундаментальна монографія «Наука о науке: Введение в общее науковедение», яка фактично поклала початок цьому напрямку робіт, поглибила інтерес до наукознавчих досліджень і була перекладена багатьма мовами світу [1]. У ній він акцентував увагу на необхідності систематизованого дослідження тенденцій і перспектив розвитку науки. Це відбивається в широкому спектрі питань, які розглядалися: історія розвитку науки і наукових шкіл, стан і тенденції розвитку науково-технологічного потенціалу, інфраструктура науки, науково-технологічна та інноваційна політика, питання міжнародного співробітництва. Дане Г.М. Добровим визначення наукознавства «...это комплексное исследование и теоретическое обобщение опыта функционирования социальных систем в науке с целью обоснования научно-технической политики, а также рационального формирования потенциала науки и повышения эффективности научной деятельности при помощи средств социального, экономического и организационного воздействия» і сьогодні є

актуальним. Воно відображає системність наукознавчих досліджень і необхідність отримання комплексних знань про науку.

Концепція наукознавства Г.М. Доброва полягала в необхідності його спрямування на підтримку досліджень. Однак, вона не отримала належного розвитку.

В цей же час, російські вчені Налімов В.В. і Мультченко З.М., працюючи над своєю монографією, пропонують кілька моделей, спрямованих на всебічне вивчення процесу розвитку науки. Вони приділяють особливу увагу інформаційній моделі, що розглядає науку як самоорганізаційну систему, яка керує своїми інформаційними потоками. При вивченні науки як інформаційного процесу виявляється можливим застосовувати кількісні або статистичні методи дослідження. У 1969 р. в спільній роботі В.В. Налімов вводить в науковий обіг термін «наукометрія» – «Будем называть наукометрией количественные методы изучения развития науки как информационного процесса» [2]. Варто зазначити, що цей термін він уже згадував в 1966 році у своїй статті «Количественные методы исследования процесса развития науки» [3]. Позитивно оцінюючи внесок В.В. Налімова в становлення наукометрії, слід зазначити і негативну роль наведеного визначення цього терміна, оскільки воно зорієнтувало подальші дослідження в цій області на «нумерологічний» шлях розвитку.

Слід підкреслити, що І.В. Маршак і С.Д. Хайтун вважали визначення наукометрії, дане В.В. Налімовим, «чересчур категоричним» [4]. Прямолінійна орієнтація на «нумерологію» В.В. Налімова призвело до появи методик оцінювання результативності наукової діяльності, які недостатньо враховували змістовні аспекти наукової і дослідницької роботи, будучи комбінацією різного роду формальних показників.

Нині набуває поширення точка зору, що тільки професійна експертиза може дати всебічну об'єктивну оцінку наукових результатів, бібліометричні ж показники слугують інструментом підтримки прийняття рішень експертами [5, 6]. Тому наукометрія, як наукова дисципліна, потребує, перш за все, узгодженої методології оцінювання та прогнозування наукової діяльності, а також

інноваційного інструментарію для її практичного застосування.

Сучасні напрацювання у сфері методології оцінювання наукової діяльності викладені в «Лейденському маніфесті для наукометрії» [7]. Його десять принципів не є новиною для фахівців, що займаються наукометрією, хоча раніше вони не були викладені в систематизованому вигляді.

З урахуванням напрацювань Київської школи наукознавства (фундатор – член-кореспондент НАН України Г. М. Добров) і сучасних напрацювань в області методології оцінювання наукової діяльності наукометрією будемо вважати галузь наукознавства, що здійснює дослідження структури, динаміки та закономірностей наукової діяльності. Об'єктом наукометрії є наукова сфера суспільства, а предметом – експертне оцінювання та прогнозування дослідницької діяльності на основі моніторингу наукових комунікацій.

Термін «бібліометрія» був введений в 1969 р. англійським вченим Аланом Прічард. Він запропонував замінити ним термін «статистична бібліографія». Авторське тлумачення терміна не передбачає визнання бібліометрії окремою науковою дисципліною. Таким чином, бібліометрія може виступати тільки в якості структурної частини методології всіх наук соціально-інформаційно-комунікаційного циклу [8].

Таким чином, якщо мова йде про кількісний показник: індекс цитування, h-індекс, імпакт-фактор тощо – це бібліометричний показник. І ні в якому разі не наукометричний. Те саме стосується баз даних, де здійснюються дані обрахунки – вони бібліометричні. Наближаються до наукометричних БД аналітичні надбудови над бібліометричними БД, де вже можна робити прогнози розвитку окремої галузі, відслідковувати проривні напрямки науки тощо. Однак, експертне оцінювання, без якого неможлива наукометрія, може здійснити тільки людина (група експертів), враховуючи принципи Лейденського маніфесту та інші фактори впливу, насамперед: посада вченого, кількість співавторів, сфера діяльності, вік, самоцитування тощо. А, по-друге, ця БД повинна бути повною і коректною (вчені з одним прізвищем, різне написання установи та ін.), що неможливо здійснити без самого вченого.

Список використаних джерел

1. Добров Г. М. Наука о науке. Введение в общее науковедение [монография] / Г. М. Добров. – К. : Наук. думка, 1989. – 301 с
2. Налимов В. В. Наукометрия. Изучение развития науки как информационного процесса [монография] / В. В. Налимов, З. М. Мульченко. – Москва : Наука, 1969. – 192 с.
3. Налимов В.В. Количественные методы исследования процесса развития науки [текст] / В.В. Налимов // Вопросы философии. – 1966. – № 12. – С. 38-47.
4. Грановский Ю. В. Можно ли измерять науку? / Ю. В. Грановский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.biometrica.tomsk.ru/nalimov/NALIMOV2.htm> (12.08.15). – Загл. с экрана.
5. Про вимірювання наукової ефективності / О. І. Мриглод, Р. Кенна, Ю. В. Головач, Б. Берш // Вісн. НАН України. – 2013. – № 10. – С. 76-85.
6. Управление большими системами / Сб. тр. Спец. вып. 44. – Наукометрия и экспертиза в управлении наукой / [под ред. Д. А. Новикова, А. И. Орлова, П. Ю. Чеботарева]. – М.: ИПУ РАН, 2013. – 568 с.
7. Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics / D. Hicks, P. Wouters, L. Waltman, S. de Rijcke, I. Rafols [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.nature.com/news/bibliometrics-the-leiden-manifesto-for-research-metrics-1.17351/> (12.08.15). – Title from the screen.
7. Лазарев В.С. Библиометрия [текст] / В.С. Лазарев // Вопросы библиографоведения и библиотековедения: Межвед. сб. – Минск, 1991. – Вып. 12. – С. 3 – 18.

УДК 001 : 004.91

Жабін Олександр Іванович

Zhabin Alexander

науковий співробітник,

Senior Researcher,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НБУВ

Vernadsky National Library of Ukraine

ALTMETRICS У НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЯХ

ALTMETRICS IN SCIENTIFIC COMMUNICATIONS

Обґрунтовано доцільність спільного використання альтернативних метрик з традиційними бібліометричними індикаторами у сфері наукових комунікацій.

The expediency of joint use of alternative metrics with traditional bibliometric indicators in the field of scientific communications is substantiated.

Ключові слова: альтернативні метрики, бібліометрія, вчений, наукометрія.

Keywords: alternative metrics, bibliometric, scientist, scientometrics

Упродовж багатьох століть наукові комунікації нерозривно пов'язані з науково-дослідницькою діяльністю. Невгамовне прагнення вченого до пізнання законів природи завжди доповнюється інтересом про успіхи на цьому терені у його колег (ознайомлення з науковими звітами, диспути або особисте листування). Крім того з появою засобів масової інформації, що стали важливим інструментом популяризації науки, провідні вчені почали впливати на процеси у самому суспільстві (політика, фінанси тощо).

Тому не дивно, що різко посилюється інтерес як до науки у цілому, так і до галузі знань, що вивчає дослідницькі процеси (динаміка наукової діяльності, творча продуктивність окремих вчених і дослідницьких колективів) статистичними методами, тобто до наукометрії. У останні десятиліття завдяки появі нових інформаційних технологій та створення системи баз даних за науковими публікаціями накопичено значний арсенал різноманітних методів, підходів і технологій, спрямованих на отримання якісної картини стану та ефективності наукових досліджень. Для прикладу слід згадати про провідні наукометричні системи – Scopus, Web of Science, тобто бібліографічні і реферативні бази даних з інструментами для відстеження цитованості статей (використовується індекс Гірша – показник впливовості науковця або колективу науковців, заснований на кількості публікацій та їх цитуваннях, який де-факто став одним з традиційних бібліометричних індикаторів).

Сьогодні всі наукові інституції мають свої сайти та користуються сервісами соціальних мереж. Слід відзначити, що одним з засобів наукової комунікації всередині наукового співтовариства є системи показчиків наукових посилань, наприклад Web of Science, а зовні – звітування перед суспільством про результати наукової діяльності.

Крім того набуває поширення процес неформального спілкування вчених (як провідних спеціалістів так і початківців) у соціальних мережах щодо шляхів вирішення проблем дослідницької діяльності. Мережі глибоко проникли в наше життя і продовжують набирати популярність, так наприклад висловлювання впливових осіб у них може призвести до значних змін у суспільстві (мітинги, коливання фондової біржі, кольорові революції тощо).

Знаковою та очікуваною подією, до можливості змін у підходах оцінювання наукової діяльності, слід вважати оприлюднення у 2010 року Джейсоном Пріємом (Jason Priem) та його колегами маніфесту Альтернативних метрик (Altmetric), тобто альтернативного підходу до оцінки наукового процесу. В маніфесті було привернено увагу на неоднорідність наукових джерел, їх вплив на науку, суспільство та проголошено новий тип метрик, що охоплює ще й загальну активність науковців в онлайн-середовищі – соціальних мережах, форумах і блогах. Показчики альтметрик було запропоновано враховувати на основі кількості відгуків та посилань на них, тобто на рівень популярності та викликаного резонансності висвітлення наукової тематики у соціальних медіа. Такій підхід оцінки наукової сфери практично відсутній у традиційній бібліометрії.

Висновки

У наукових комунікаціях загалом наявні два осередки відбиття дослідницького процесу та його відносного супроводження. До одного з них слід віднести низку провідних наукометричних систем (Scopus, Web of Science та ін.), тобто бібліографічних і реферативних баз даних з інструментами для відстеження цитованості статей. Інший, означений переважно різноманітними соціальними мережами (Facebook, Twitter та ін.), де у неформальних стосунках без кордонів спілкуються вчені обговорюючи хвилюючи їх проблеми наукового процесу.

Спільний спектр альтернативних та традиційних бібліометричних показників, оброблених та узагальнених спеціалізованим аналітичним інструментарієм є вагомую джерельною базою для незалежного експертного оцінювання результатів дослідницької діяльності вчених і наукових колективів. Їх наявність сприяє прийняттю об'єктивних та прозорих управлінських рішень у науковій сфері.

УДК 001 : 004.91

Медведєва Анжеліка Сергіївна

Medvedieva Anzhelika

аспірант Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

postgraduate of the Vernadsky National Library of Ukraine,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

НБУВ

Vernadsky National Library of Ukraine

СИСТЕМА SCOPUS В ОЦІНЮВАННІ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

THE SCOPUS SYSTEM IN ASSESSMENT OF SCIENTIFIC ACTIVITIES

Розглянуто основні бібліометричні показники та аналітичні інструменти наукометричної платформи Scopus як джерельної бази при експертному оцінюванні результативності наукової діяльності. Проведено аналіз базових бібліометричних показників. Наведено можливості використання експертами наукометричних інструментів: порталу SCImago Journal & Country Rank і бази даних Spotlight.

The main bibliometric indices and analytical tools of Scopus science-based as a source base for expert evaluation of scientific activity's effectiveness are considered. The analysis of basic bibliometric indicators. The possibilities of using experts in analytical scientometric tools are presented: the SCImago Journal & Country Rank portal and the Spotlight database.

Ключові слова: наукометрія, Scopus, бібліометричні показники, експертне оцінювання, портал SCImago Journal & Country Rank, база даних Spotlight.

Keywords: scientometrics, Scopus, bibliometric indicators, expert evaluation, portal SCImago Journal & Country Rank, Spotlight database.

Scopus являє собою найбільшу в світі базу даних, що містить анотації та інформацію щодо цитованості рецензованої наукової літератури разом з бібліометричними інструментами відстежен-

ня, аналізу та візуалізації даних [1]. У базі індексується понад 22 тис. видань від 5 тис. міжнародних видавців у галузі природничих, суспільних і гуманітарних наук, техніки, медицини та мистецтва. Scopus налічує близько 67 мільйонів записів з 1823 року 84% з яких складають посилання на публікації з 1970 року.

В наукометричній базі даних Scopus індексуються також матеріали конференцій та монографії. Виникнення Scopus пов'язують з результатом механічного злиття та часткового доповнення існуючих реферативних баз даних Elsevier, стартовий індекс якого було утворено з видань, які 2004 р. індексувалися провідними галузевими реферативними базами даних, таких як: Inspec, Compendex, Medline, GeoBase та інші. Дана база даних включає в себе кілька десятків українських журналів.

Взагалі, Scopus сприяє оперативному отриманню необхідних наукометричних даних та сприяє ефективному здійсненню автоматизованого аналізу видань за допомогою такого інструменту як Journal Analyzer [2], що дозволяє проводити розширений аналіз наукового рівня видань.

До основних бібліометричних інструментів аналітики відносять: Індекс Хірша (h-index), Source Normalized Impact per Paper (SNIP) – показник впливу джерела на публікацію, SCImago Journal Rank (SJR) – рейтинг журналів.

Індекс Хірша являє собою кількісний показник продуктивності вченого за весь період його наукової діяльності та представляється в реферативних базах не лише Scopus, але і Web of Science. Також він використовується в безкоштовних загальнодоступних базах даних, зокрема в Google Scholar.

Показник SNIP визначає нормалізаційний вплив першоджерела на статтю та відображає вплив контекстного цитування журналу, що дозволяє порівнювати журнали різноманітної тематики. Він зосереджує увагу на частоту, з якою автори цитують інші джерела, швидкість розвитку впливу цитати та ступінь охоплення літератури даного напрямку базою даних.

SCImago Journal Rank [3], у свою чергу, надає можливість оцінити науковий престиж різних робіт вчених, виходячи з кілько-

сті вагомих цитат на кожний документ. Журнал наділяє власним «престижем» або статусом інші журнали, цитуючи опубліковані в них матеріали. Фактично це означає, що цитата з джерела з відносно високим показником SJR має більшу цінність, ніж цитата з джерела з більш низьким показником SJR.

З розвитком сучасного суспільства значна увага приділяється індивідуальним наукометричним показниками співробітників. Більшу увагу варто надати виявленню активних наукових колективів (колективів, що вносять помітні внески в інформаційні потоки) і їх лідерам. У Scopus розроблено кілька способів виділення таких колективів. Один із них полягає у використанні бази даних Spotlight [4]. Вона дозволяє виявити напрямки розвитку науки у вигляді дослідних фронтів і кластерів відмінних і потенційних можливостей [5]. Існують і інші способи виявлення колективів і їхніх лідерів, наприклад, побудова графіків публікацій співавторів [6]. При виділенні активних наукових колективів бажано використовувати різні джерела інформації.

При оцінюванні результативності наукової діяльності з урахуванням даних наукометричної платформи Scopus доцільно не обмежуватися такими бібліометричними показниками як кількість цитувань та індекс Хірша, а залучати весь комплекс аналітичних інструментів, пов'язаних з цією платформою. Загальнодоступний аналітичний портал SCImago Journal & Country Rank забезпечує даними щодо публікаційної активності та статистики цитувань журналів і країн, які можуть використовуватись для порівняльного аналізу та оцінювання наукових галузей. База даних Spotlight дозволяє визначити тенденції розвитку галузей знань у конкретній організації та порівняти їх з іншими науковими установами.

Використання наукометричних даних та аналітичних інструментів для порівняння продуктивності та ефективності наукової діяльності важливе, але не може бути єдиним критерієм, на основі якого приймаються адміністративні рішення.

Список використаних джерел

1. Scopus [Electronic Resource]. URL: <http://www.scopus.com>. (Last accessed: 15.08.2018).
2. Abstract Database Scopus [Electronic Resource]. URL: http://health.elsevier.ru/electronic/product_scopus. (Last accessed: 15.08.2018).
3. Scimago Journal & Country Rank [Electronic Resource]. URL: <http://www.scimagojr.com>. (Last accessed: 15.08.2018).
4. Spotlight [Electronic Resource]. URL: <http://info.scival.com/spotlight>. (Last accessed: 15.08.2018).
5. Москалева О. Путем сравнения. Поиск. 2011. № 40. С.14.
6. Грановский Ю. В. Наукометрический анализ информационных потоков в химии. Наука : Москва, 1980. 141 с.

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	3
---------------------	---

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

Бабарико-Омельченко В. Б., Бабарико Д. П., Муравицкая Р. А. Роль Белорусской сельскохозяйственной библиотеки в содействии научным коммуникациям учёных-аграриев	7
Білоус В. С. Науковий вектор діяльності бібліотеки закладу вищої освіти	13
Бублик О. Г. Завдання соціокультурної діяльності наукової бібліотеки у законодавчих актах щодо розвитку духовних цінностей	18
Венідиктова А. В. Роль маркетингових досліджень для розвитку інновацій наукових бібліотек	23
Воскобойнікова-Гузєва О. В. Бібліотека і цифрова компетентність	28
Довгань О. Д. Окремі аспекти корпоративної культури кібербезпеки наукових установ	31
Іванов Ю. Ф., Іванова М. В., Білінець Н. Г. Ліцензійні договори щодо об'єктів права інтелектуальної власності в діяльності бібліотек	38
Кириленко О. Г. Проблеми авторського права в науковому опрацюванні документів та організації електронних каталогів бібліотек	43
Клименко О. З. Матеріали до стандартизації бібліотечної справи на сторінках «Бібліотечного вісника»	45
Коваль Т. М., Лопата О. М. Нормативно-правова база та система стандартів ЄС та IFLA щодо збереження персональних даних користувачів бібліотек	48
Коваль Т. М., Туровська Л. О., Шевченко І. В. Статистичний облік читачів: від традицій до міжнародних стандартів	56
Кунанець Н. Е., Липак Г. І. Об'єднані цифрові ресурси	

бібліотек, архівів та музеїв територіальних громад – фундамент національного інформаційного ресурсу	61
Литвинова Л. А. Нові європейські норми щодо захисту авторських прав в Інтернет	65
Муравицкая Р. А. Информационно-библиографическое обслуживание удаленных пользователей Белорусской сельскохозяйственной библиотеки: традиции и инновации ...	72
Осталецька О. І., Романчук М. С. Сучасні напрями науково-інформаційної діяльності спеціалізованого картографічного залу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	74
Остапенко Т. А., Кірішева О. М. Грані співробітництва Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Національної наукової медичної бібліотеки України	79
Пестрецова Л. А., Білько Є. М. Динаміка надходження видань наукових установ НАН України до фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2012–2016 рр.	84
Пестрецова Л. А., Шульга І. О. Порівняльний аналіз джерел надходження літератури до фондів НБУВ у період 1991–2000 рр.	88
Польовик С. М. Бібліотекар нашого часу: проблеми та їхні рішення	92
Пономаренко З. О. Діяльність бібліотек Чеської Республіки відповідно до законодавства з авторського права	96
Посметна О. І., Клочок Т. І. Порядок та методологія застосування коефіцієнтів індексації при вилученні документів бібліотечного фонду з обліку	101
Потернак Ю. А. Інновації в діяльності бібліотек вищих навчальних закладів та їхній вплив на якість освіти	106
Прокопенко Л. С. Ліга європейських наукових бібліотек (LIBER) на сучасному етапі	109
Соколова І. В. Ресурси електронних колекцій бібліотек у системі міжнародної стандартизації	114

Солоїденко Г. І. Стандартизація бібліотечної діяльності в умовах розвитку інформаційних технологій	119
Чернявська А. А. Опрацювання документного фонду наукової бібліотеки КНУКІМ	125
Стригун І. М. Електронний каталог як основа інформаційного обслуговування користувачів	128
Ягодзінський С. М. Наукова бібліотека в інформаційному суспільстві як джерело автентичної інформації	131
Яковенко О. Г. Сервісний підхід – стратегічний напрямок розвитку сучасних бібліотек	134

ІСТОРІЯ КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Антонюк Т. Д. Навчальна книжка українського зарубіжжя: характеристика видань	139
Бондар Н. П. Варіанти набору та оформлення Вільнюського Євангелія 1600 р. без сигнатур друкарні Мамоничів як джерело дослідження процесу книговидавництва	143
Булатова С. О. До питань публікації археографічних пам'яток XVIII ст. з полоніки з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського ..	147
Волощенко С. А. «Многогрішні» та «недостойні»: переписувачі Єрусалимських уставів XVI–XVII сторіч	150
Донець О. М. Радянські свята в українському друкованому плакаті другої половини XX століття (за матеріалами зібрання відділу образотворчих мистецтв НБУВ)	155
Дроншкевич О. В. Періодичні видання XIX – початку XX ст. іноземними мовами з фонду ДНПБ України імені В.О. Сухомлинського	160
Заболотна Н. В. Кириличні стародруки князівств Молдови та Волощини: особливості видань та примірників із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (до 510-ї річниці румунського друкарства)	164

Зубко Н. Н. Видавнича справа на сторінках журналу «Радянський книгар» (1929–1932)	169
Киреева Г. В. Старопечатные книги XVI–XVII вв. украинских типографий в фонде Национальной библиотеки Беларуси	173
Кропочева Н. М. Український національний музей-архів та Український історичний кабінет: пошуки нових аспектів дослідження	178
Курганова О. Ю. Сторіччя академічних досліджень стилю бароко в українських стародруках	181
Лис М. М. Украиника как одна из составляющих личной библиотеки П. Н. Беркова	185
Лук'янець К. Ю. Аркушеві видання Директорії УНР листопада 1918 р. – першої половини 1919 р. з колекції листівок НБУВ	190
Максимчук О. В. Рукописний «Огородок» Антонія Радивиловського як унікальна пам'ятка української книжкової культури XVII ст.	194
Петриченко К. В. Відображення подій Української держави гетьмана Павла Скоропадського у виданнях фонду відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського ...	199
Рой С. В. Збірка видань, навчально-методичних комплексів XIX ст. для народних шкіл та гімназій, у фондовій колекції НКМ ім. І. Г. Спаського: стисла характеристика та особливості	202
Рудакова Ю. К. Латиношрифтні стародруки Супрасльської друкарні у фонді НБУВ (тематика видань, стан збереженості примірників)	206
Седляр О. В. Просвіта народу в увявленні галицьких русинів і початок видавничої діяльності товариства «Галицько-руська матиця» (1848–1850 рр.)	211
Солонська Н. Г. Давньоруська книжна культура та бібліотека XI століття Київського Софійського собору в дослідженнях учених українського зарубіжжя	215

Супронюк О. К. Дискурс модернізму в книжковій культурі видань Ігоря Костецького: альманах «Хорс» (Регенсбург, 1946)	219
Цинковська І. І., Юхимець Г. М. Тома де Лью – майстер гравірованого портрета: іконографічний аспект дослідження гравюр із зібрання Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського	223
Ціборовська-Римарович І. О. Контрафактне видання Луцької домініканської друкарні «Mysli polityczne dla Polski» (1790): історико-книгознавчий та друкарський аналіз	227
Цігавец А. І. Специфіка декора кірылічных выданняў першай чвэрці XVII ст. (па фондах Цэнтральнай навуковай бібліятэкі НАН Беларусі)	231
Шореткіна О. Ф. Листівки з історії військово-політичної взаємодії УНР і ЗОУНР на антибільшовицькому фронті 1919 року з фондів НБУВ	236
Шпаргало А. В. Книжкова спадщина українських медиків XVIII – початку XIX ст. за виданнями з Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	239
Шпаргало Є. В. Книжкові видання діаспори як джерело вивчення антигетьманського повстання (листопад–грудень 1918 р.)	243
Шустова Ю. Календарно-хронологические сведения в киевском Анфологионе 1619 г.	247
Щеколдіна Н. О. Рідкісні власницькі штампи на книгах з колекції «ОПЕ»	253

**ВИЗНАЧНІ БІБЛІОТЕКОЗНАВЦІ ТА БІБЛОГРАФИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО:
ДО 100-РІЧЧЯ БІБЛІОТЕКИ**

Масловська С. М. Проблеми бібліотекознавства у науковій спадщині Д. А. Балики	259
---	-----

Гарбар Л. В. «Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець XIX ст. – 1941 р.)»: до виходу видання з друку	263
Каросва Т. Р. В. Д. Отамановський – керівник Вінницької філії Всенародної бібліотеки України	265
Казакова Н. В. Бібліограф Віра Шпілевич	270
Полякова О. В. Н. І. Малолетова – бібліограф, референт з міжнародного книгообміну	274

ОПТИМІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Закіров М. Б. Взаємозв'язок політичного міфу і суспільного нарративу	278
Селецький А. В. Науково-дослідна діяльність ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського з інформаційно-аналітичного супроводу освіти	282
Кулицький С. П. Ресурсне забезпечення науковими бібліотеками досліджень економіко-інформаційних аспектів гібридної війни	286
Закірова С. Г. Полемологічні підходи до аналізу інформаційних стратегій	291
Бондаренко В. І. Використання сучасних веб-агрегаторів в інформаційно-аналітичній діяльності	295
Дубас Т. П. Видова специфіка інформаційно-аналітичних видань: стан і перспективи розвитку	300
Струнгар В. В. Шляхи підвищення ефективності використання бібліотекою соціальних медіа	305
Потіха А. Л. Основні методи дослідження партійних засобів масової комунікації як об'єкта бібліотечно-інформаційної діяльності	311
Симоненко О. В. Інформаційна функція комунікативної стратегії бібліотек в реалізації політичного лідерства	314
Гах І. П. Перспективи розвитку та вдосконалення мультимедійних технологій в бібліотечних мережах з інтеграцією послуг	317
Пестрцова О. О. Трансформація діяльності бібліотек	

з правового інформування в умовах інформатизації	321
Булахова Г. І. Правовий аспект рекламної діяльності бібліотек	324
Тарасенко Н. В. Багатофункціональність бібліотечного простору як фактор реалізації бібліотекою комунікативної функції	327
Терещенко І. Ю. Інформаційно-аналітичні продукти і сервіси бібліотек у соціальних мережах	383
Натаров О. О. Використання академічними науковими бібліотеками соціальних мереж як платформи наукової комунікації	335
Миськевич Т. М. Хмарні технології як інструмент оптимізації бібліотечного простору в умовах розвитку процесу глобальної інформатизації	339
Шлапак Ю. С. Використання електронних підручників (посібників) в Україні	343
Чжан Хао. Соціально-культурне проектування національного інформаційного простору Китаю	347
Хоменко Г. Ю. Національна бібліографія Данії: оптимізація технології обліку	351

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В СУЧАСНОМУ ВЕБ-СЕРЕДОВИЩІ

Лобузін К. В. Пов'язані дані: основа організації семантичних бібліотечних веб-ресурсів	355
Крючин А. А., Ланде Д. В., Балагура І. В., Овсієнко Л. М., Добровська С. В. Використання баз даних реферативної інформації для проведення наукометричних досліджень	361
Кунанець Н. Е., Мацюк Г. Р. Формування тезауруса для виконання інформаційного пошуку у вузькоспеціальних предметних областях	366
Самохіна Н. Ф., Пелюховська І. З. Форми організації та технології доступу до електронних ресурсів бібліотеки у веб-середовищі	370
Кудименко Л. Г. Інтеграція бібліотечних видань	

до світового наукового простору: основні аспекти	375
Мартинюк О. М. Репозитарій НБУВ: інтеграція наукового доробку в сучасні інформаційні комунікації	380
Перенесієнко І. П. Репрезентація видавництва в електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ	383
Ісаєва О. В., Дорош М. В. Пошуковий профіль науковця та авторитетний файл на особу в системі електронних ресурсів наукової бібліотеки	387
Коваленко С. Г. Авторитетний файл «Колективні автори» як засіб ідентифікації і репрезентації наукової установи та міжбібліотечної корпоративної взаємодії	395
Галицька С. В. Алфавітно-предметний покажчик як лінгвістичний засіб бібліотечно-інформаційних технологій	402
Костира Б. М. Проблеми систематизації літератури з гуманітарних наук	407
Медвідь Т. С. Розділ «Економіка. Економічні науки» в тематичному навігаторі: нові пошукові можливості для користувачів	410
Оршина Н. В. Розбудова розділу «Загальнонаукове і міждисциплінарне знання» в тематичному навігаторі НБУВ	414
Крещенко Л. М. Відображення періоду Новітньої історії України в скороченому рубрикуаторі НБУВ	419
Курвякова Л. П. Електронний каталог іноземних книг: удосконалення пошукового апарату	423
Шекера П. І. Створення бібліографічних записів ретроспективної частини журнальних видань НБУВ: з досвіду роботи	427
Ткаченко О. П. Сканований картковий каталог бібліотеки як засіб ретроконверсії	431
Гарагуля С. С. Семантичні технології організації реферативної інформації	435
Гриценко Н. О., Ключнікова О. В., Сандул О. Г., Електронні реферативні ресурси у системі інформаційного	

забезпечення освіти та науки	439
Кириленко С. Е., Лахтаріна Н. В., Чала Н. І. Реферативна база як інтегратор наукового електронного контенту	443
Ейсмонт Ю. В. Класифікація авторських помилок у реферативних текстах (за матеріалами УРЖ «Джерело»)	449
Корнієнко В. О. Удосконалення інтелектуальних технологій у процесі створення реферативної інформації	453
Поліщук Т. В. Наукова термінологія у пошукових системах бази даних «Україніка наукова»	457
Добра Н. В. Представлення бібліотек та їх ресурсів на інформаційному порталі «Наука України: доступ до знань»	461
Ясінська О. А., Слюсар М. Т. Віртуалізація бібліотечних сервісів у сучасному суспільстві	465
Ласенко Н. А., Сосідко І. В., Деньга О. І. Створення профілю вченого засобами різних наукових сервісів	470
Півнюк О. В. Проблеми використання елементів кібербезпеки у бібліотечно-інформаційному обслуговуванні користувачів	476

БІБЛІОТЕЧНА БІОГРАФІКА: ДО 100-РІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Попик В. І. Новітні дослідження Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з біографіки української академічної науки	482
Буряк Л. І. Сучасна жіноча біографіка: мистецтво презентації у контексті соціокультурних комунікацій	488
Петрикова В. Т. Біографічні виміри національної школи бібліографії: сторінки історії організації науки в Україні	493
Міщук С. М., Міщук Г. А. Інформаційні ресурси регіональних наукових бібліотек України: історико-біографічний вимір	498
Марченко Н. П., Вернік О. Л., Вернік Ю. В., Стамбол І. І. Всеукраїнський бібліотечний «Біографічний рейтинг»: діджиталізація та інноваційна діяльність в біографістиці ...	502

Бугасва О. В. Архів як жанрове джерело біографіки: дискурс спадщини Л. Лісовського у фондах Інституту рукопису НБУВ	508
Левичев І. В. М. О. Волошин і родина академіка О. І. Білецького: історико-біографічний дискурс за архівними матеріалами	515
Філіппова Н. П. До питання розробки практичних рекомендацій щодо подальшого наповнення бази даних «Джерела української біографістики»	518
Осіння Н. В. П. А. Тутковський і М. М. Федоров: біографіка та науково-бібліографічна діяльність	522

ІНТЕГРАЦІЯ ДРУКОВАНИХ І ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ У ФОРМУВАННІ РЕПЕРТУАРУ ПЕРІОДИКИ

Вакульчук О. А. Перспективи комплексного розвитку друкованих і електронних бібліографічних ресурсів періодики	527
Рудий Г. Я. Історіографія газетної періодики України 1917–1920 рр.	530
Швець І. М., Залізняк О. С. Електронне інтерактивне видання «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на сторінках газет (1918–2018 рр.) у системі науково-інформаційних ресурсів НБУВ	535
Білименко Л. А., Залізняк О. С. Каталог «Українські газети 1898–2015 років, що виходили за межами України (з фондів НБУВ)» як джерело дослідження преси української діаспори	538
Антонюк Т. Д. Преса українського зарубіжжя як чинник консолідації та національно-культурного піднесення українства діаспори	542
Дзира О. І. Націоналістична преса українців Канади у громадському русі діаспори 1920–1930-х рр.	547
Горшихіна О. Ю. Огляд російсько-єврейських періодичних видань 1918 року з колекції	

«Періодика» відділу фонду юдаїки НБУВ	550
Дригайло С. В., Носкіна Н. М. Преса в Українській Державі П. Скоропадського (29 квітня–14 грудня 1918 р.): правові, політичні та соціально-економічні умови існування	555
Малюк С. М. Організація та шляхи комплектування газетного відділу Всенародної (Національної) бібліотеки Української Держави (1918–1921)	559
Літвінова С. А. Журнал «Музыкальная жизнь» як інформаційний ресурс вивчення української музичної культури	562

ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ: ФОРМУВАННЯ, ВИКОРИСТАННЯ, ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСТУПУ

Добко Т. В. Формування довідково-бібліографічних ресурсів у національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: історія та сучасні тенденції	566
Вараксіна Н. В. Системи керування бібліографічною інформацією як інструмент наукової діяльності	570
Саснюк Л. І. Інформаційні потреби користувачів краєзнавчих документів Одеської національної наукової бібліотеки	575
Шкаріна В. А. Показчики змісту періодичних видань як жанр бібліографічного посібника	579
Дуднік О. Я. Українська революція 1917–1921 рр. у показниках змісту періодичних видань	582
Штих П. М. Показчики змісту українських часописів як джерело дослідження життя української еміграції	586
Гришина Т. А. Бібліографічні показники змісту книгознавчих часописів України у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	591
Головащук А. М. Бібліографічний показник змісту журналу «Вісник національного банку України» як джерело пошуку інформації з питань банківської справи	595
Радченко В. Ю., Колесніченко А. М. Бібліографічні видання відділу науково-бібліографічної інформації у системі	

інформаційного забезпечення науки, освіти, культури	598
Шумілова А. В. Персональні покажчики в системі біобібліографії	603
Арсенко Т. І., Підвойний В. М. Тюркомовні джерела у фондах НБУВ у світлі сучасного історіографічного дискурсу	606
Підвойний В. М. Бібліографічний проект «Україна – тюркський світ»: детермінація, науковий контекст	610
Жабін А. О. Україна у бібліометричних системах Scopus та Web of Science	612
Безпала Г. І. Архів документів австрійського опору – дослідчо-документаційний і інформаційний центр Відня	616

**ДОКУМЕНТАЛЬНІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ФОНДИ:
ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ МІСЦЬ ЗБЕРІГАННЯ,
ФОРМУВАННЯ, ВИКОРИСТАННЯ**

Яременко Л. М., Старовойт С. В. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: 50 років на чолі архівної справи в НАН України	620
Зубкова Н. М., Степченко О. П. Рукописні фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в період Другої світової війни: події та особи (до 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)	624
Лисенко Н. І. Особливості формування та шляхи наповнення особових фондів у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України	628
Січова О. В. Особливості обліку та використання документів НАФ, що зберігаються в музеях науково-дослідних установ НАН України	631
Сивохин Г. А., Метелица К. И. Развитие системы открытого доступа к документам Национального архивного фонда Республики Беларусь)	636
Боровик В. В. Архівування польових відеоматеріалів	

у Музеї-архіві народної культури Українського Полісся	640
Березовська О. В. Експертиза цінності та науково-технічне опрацювання архівних документів Чорнобильської зони відчуження	643
Шамонін Г. О. Огляд зібрань аудіодокументів Музею-архіву народної культури Українського Полісся, створених історико-етнографічними експедиціями Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф у період з 2008 по 2012 рр.	647
Сытько К. В. Документальні збори парафій Римско-католицького Костела в БССР	650
Ривкіна Г. А. Документи Київського відділення Товариства розповсюдження просвіти між євреями Росії у Відділі фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	654
Петрикова В. Т. Архів Бібліографічної комісії ВУАН Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України: концептуальний вимір	658
Коваль Т. В. Історія формування книжкових збірок Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	664
Байксініч Д. В. Академічні видання, присвячені десятирічному ювілею ВУАН (за архівними джерелами)	667
Беба А. М. Польський тижневик «Tygodnik ilustrowany» як джерело до вивчення історії та культури України	
Якубова Т. А. Книжковий фонд Волинського	671
краєзнавчого музею як складова фондів ВБУ	
Степченко О. П., Бодак О. П., Щерба Л. С. Діяльність О. М. Апанович у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (за документами Інституту рукопису НБУВ)	679
Завалішина Л. І. Особовий архівний фонд члена-кореспондента НАН України С. М. Баранова в ІА НБУВ: до 100-річного ювілею вченого	685

Коломієць М. С. Особовий архівний фонд члена-кореспондента НАН України М. І. Іванова: історія формування, склад документів, інформаційний потенціал	690
Принь М. О. Особовий фонд члена-кореспондента НАН України І. І. Іванова: особливості формування та документального складу	694
Шаповал А. І. Документи історика П. В. Клименка в особовому архівному фонді академіка М. В. Птухи	698
Принь О. В. Академік ВУАН Петро Кузьмич Козлов (1863–1935): матеріали до наукової біографії	703
Кіржаєва І. Г. Географія наукових відряджень та подорожей академіка О. І. Бродського (за документами ІА НБУВ)	708
Булгаков Ю. В. Документи про участь академіка А. Д. Коваленка у міжнародних конгресах з теоретичної та прикладної механіки	713
Калініч Г. Ю. Листування Петра Лебединцева і Михайла Максимовича із фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як частина архіву часопису «Київська старовина»	718

ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛОТЕЧНИХ ФОНДІВ: ТРАДИЦІЇ, ІННОВАЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Муха Л. В. Базові принципи превентивної консервації: характерні риси сучасності	723
Омельченко М. М. Збереження дисертацій у наукових бібліотеках: екологічні та технологічні ризики	727
Дзендзелюк Л. С., Льода Л. М. Проблеми збереження деструктованих шкіряних оправ	731
Затока Л. П. Превентивні заходи – основна складова у збереженні фондів наукової бібліотеки	734
Крючин А. А., Косяк І. В., Єгупова Л. І., Сергєєва І. А. Оцифрування, відновлення та збереження фонографічних циліндрів Фоноархіву	

єврейської музичної спадщини НБУВ	739
Чусько А. І., Савчук Я. І., Письменна Ю. Б. Фунгіцидна активність нових похідних гуанідину щодо мікроміцетів – контамінантів повітря книгосховищ	746
Остапенко А. А., Затока Л. П. Прогнозування фізико-механічних показників ганчір'яного паперу документів після заморожування та висушування	751
Ржеуський А. В., Кунанець Н. Е., Пасічник В. В. Перспективні напрямки застосування технологій Інтернет речей в інститутах соціальної пам'яті	756
Куява Л. М. До проблем зберігання бібліотечних книжок у шкіряних оправах	760
Баляниця Н. Б., Волосатих Л. М. Науково-прикладні обстеження рукописних документів НБУВ – запорука їх довготривалого зберігання	766
Крікова Т. В. Збереження фондів у бібліотеках: від минулого до сучасного	772
Дяченко Н. К., Карамаш С. Ю. Використання бібліотечних фондів у виставковій діяльності архівних установ	776

БІБЛІОМЕТРИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА НАУКОМЕТРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Костенко Л. Й. Національна система бібліометричної інформації	781
Рыбачук В. П. Вебнаукометрия: еволюція потенціала універсальних Web-поисковых систем (2003/2018)	785
Копанєва В. О. Наукометрия в бібліотеці цифрової науки	790
Ланде Д. В., Андрущенко В. Б., Балагура І. В., Крючин А. А. Наукометричний аналіз міждисциплінарних досліджень	793
Симоненко Т. В. Наукометрия чи бібліометрія: питання термінології	798
Жабін О. І. Altmetrics у наукових комунікаціях	802
Медведєва А. С. Система Scopus в оцінюванні наукової діяльності	805

Наукове видання
БІБЛІОТЕКА.
НАУКА.
КОМУНІКАЦІЯ:
100-річчя Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 6–8 листопада 2018 р.)

Науковий редактор
О. З. Клименко

Редактори
С. С. Гарагуля, Т. В. Герасімова, Т. Ю. Гранчак, С. Г. Закірова,
О. С. Залізнюк, Л. П. Загока, Г. Ю. Калініч, О. З. Клименко,
Т. В. Котлярова, Н. М. Маслакова, Т. В. Симоненко,
М. А. Філіпович, В. А. Шкаріна

Комп'ютерна верстка
О. М. Литвин

Підп. до друку 1.10.2018. Формат 60x84/16.
Папір офс. Ум. друк. арк. 40,62. Обл.-вид. арк. 37,0
Наклад 200 прим. Зам № 16.

Видавець і виготівник Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. Голосіївський, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.